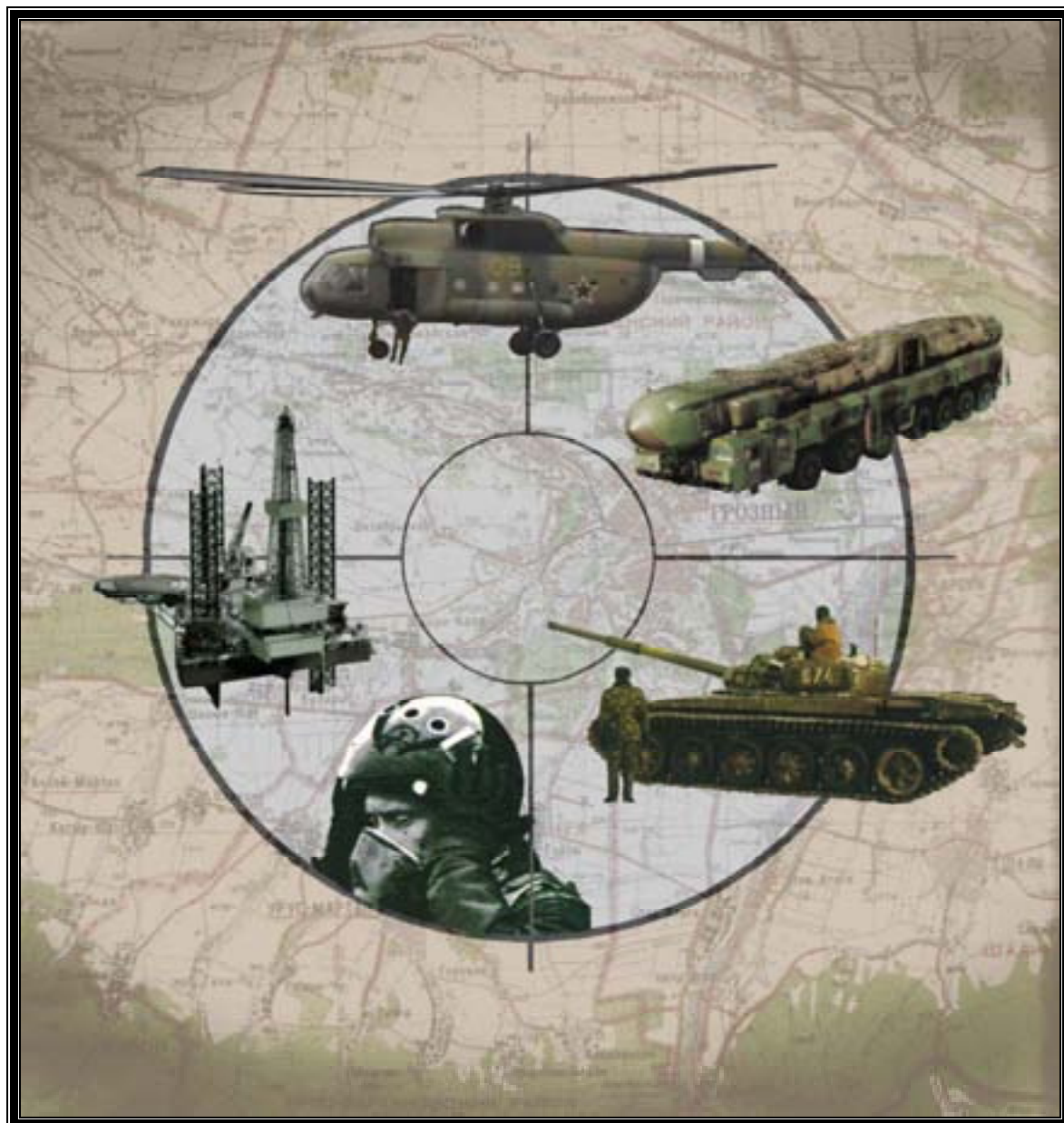

Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv – problem och trender 2005

Jan Leijonhielm (projektledare), Jan T. Knoph,
Robert L. Larsson, Ingmar Oldberg,
Wilhelm Unge, Carolina Vendil Pallin

Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv– problem och trender 2005

Jan Leijonhielm (projektledare) Jan T. Knoph,
Robert L. Larsson, Ingmar Oldberg,
Wilhelm Unge, Carolina Vendil Pallin

Utgivare FOI - Totalförsvarets Forskningsinstitut Försvarsanalys 164 90 Stockholm	Rapportnummer, FOI-R--1662--SE	Klassificering Användarrapport
	Forskningsområde 1. Analys av säkerhet och sårbarhet	
	Månad, år Juni 2005	Projektnummer A 1101
	Delområde 11 Forskning för regeringens behov	
	Delområde 2	
Författare/redaktör Jan Leijonhielm Jan T. Knoph Robert L. Larsson Ingmar Oldberg Wilhelm Unge Carolina Vendil Pallin	Projektledare Jan Leijonhielm	
	Godkänd av Jan-Erik Rendahl	
	Uppdragsgivare/kundbeteckning Försvarsdepartementet	
	Tekniskt och/eller vetenskapligt ansvarig Författarna	
Rapportens titel Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv – problem och trender 2005		
Sammanfattning (högst 200 ord) Rapportens syfte är att bedöma den ryska militära förmågan i ett tioårsperspektiv. Liksom de tre föregående rapporterna i serien har även denna utgångspunkten att den militära förmågan utvecklas ur och påverkas av det ryska samhällets utveckling och karaktär. Därför analyseras den militära sektorns förmåga i det givna tidsperspektivet mot bakgrund av rysk demokratiutveckling, in- och utrikespolitik, hotuppfattningar, säkerhetspolitiskt beslutsfattande, kriget i Tjetjenien, civilmilitära relationer och ekonomi. Övergripande faktorer som säkerhetstjänsternas ökande inflytande, korruptionen och bristerna i det civila samhället analyseras särskilt. Inom den militära sektorn behandlas krigsmaktens utveckling, militärreformen, teknikutvecklingen, NBC-området, militär FoU samt det militärindustriella komplexets. Rapportens slutsatser är att maktkoncentrationen till Kreml fortsätter, att den spirande demokratin har inskränkts och att utrikes- och säkerhetspolitiken blivit mer självsäker. Putin möter i dag inget starkt internt motstånd. Ekonomin växer snabbt, men obalanserat. Försvarsbudgetarna ökar kraftigt och lämnar utrymme för en begynnande modernisering av krigsmakten. Den militära förmågan stärks även genom en kraftig ökning av övningsverksamheten. Ambitionen att stärka den regionala konventionella styrkeförmågan, samtidigt som den globala styrkeprojektionsförmåga bevaras genom kärnvapeninnehavet, har stora förutsättningar att lyckas.		
Nyckelord Ryssland, OSS, militära styrkor, demokrati, säkerhetspolitik, försvarspolitik, utrikespolitik, ekonomi, energi, massförstörelsevapen, militärreform, militär förmåga, MIK, FoU		
Övriga bibliografiska uppgifter Rapporten kan även laddas ner från www.foi.se	Språk Svenska	
ISSN 1650-1942	Antal sidor: 313	
Distribution enligt missiv	Pris enligt prislista	

Issuing organization FOI – Swedish Defence Research Agency Defence Analysis SE-164 90 Stockholm	Report number, FOI-R--1662--SE	Report type User report
	Programme Areas 1. Security, safety and vulnerability analyses	
	Month year June 2005	Project no. A 1101
	Subcategories 11 Policy Support to the Government	
	Subcategories 2	
Author/s (editor/s) Jan Leijonhielm Jan T. Knoph Robert L. Larsson Ingmar Oldberg Wilhelm Unge Carolina Vendil Pallin	Project manager Jan Leijonhielm	
	Approved by Jan-Erik Rendahl	
	Sponsoring agency Ministry of Defence	
	Scientifically and technically responsible The authors	
Report title (In translation) Russian Military Capability in a Ten-Year Perspective – Problems and Trends in 2005		
Abstract (not more than 200 words) The aim of the report is to appraise Russian military capability in a ten-year perspective. As in the previous three reports of the series, the assumption is that military capability stems from and is influenced by the development and character of the Russian leadership and society. Therefore, military capability is analysed in relation to the development of Russian democracy, domestic and foreign policy, threat perceptions, the war in Chechnya, security policy decision-making, civil-military relations and economy. Overriding factors like the growing influence of the power structures, corruption and the weak civil society are also scrutinized. In the military sector, the development of the armed forces, the progress of military reform, WMD, military R&D and MiC are assessed. The conclusions are that the centralisation of power to the Kremlin continues, the nascent democracy is backsliding and that domestic and the foreign policy are becoming more assertive. Putin no longer meets any noteworthy domestic political resistance. The economy grows at an impressive pace but is unbalanced. Defence budgets are expanding rapidly, which gives room for modernisation and military procurement. The military capability also grows through the increasing number of exercises. Russia's ambition to strengthen its regional (conventional) power projection capability while maintaining its global (nuclear) power projection capability is feasible.		
Keywords Russia, CIS, armed forces, democracy, security policy, defence policy, foreign policy, economy, energy, WMD, military reform, military capability, MIC, R&D		
Further bibliographic information The report is downloadable from www.foi.se	Language Swedish	
ISSN 1650-1942	Pages 313	
	Price acc. to pricelist	

Innehållsförteckning

INNEHÅLLSFÖRTECKNING	1
Figurer, tabeller och kartor	3
FÖRORD.....	5
SAMMANFATTNING	7
1. INLEDNING.....	11
2. MELLAN DEMOKRATI OCH DIKTATUR.....	13
2.1. Styrningen av de politiska processerna	13
2.2. Presidentens konstitutionella makt.....	18
2.3. Styrkemyndigheternas ökade makt	20
2.4. Patriotismen som redskap och problem	22
2.5. Statsapparaten och kyrkans roll	27
2.6. Ryssland och rättsstaten	28
2.7. Korruptionen	34
2.8. Kontinuitet och förändring	36
3. INRIKESPOLITISK UTVECKLING OCH SÄKERHETSPOLITISKT BESLUTSFATTANDE	39
3.1. Putins federala reform	39
3.2. Parlaments- och presidentvalen 2003-2004	40
3.3. Putins administrativa reform	42
3.4. Säkerhetspolitiskt beslutsfattande efter 2000.....	45
3.5. Förändringar av styrkeministerierna	48
3.6. År 2008 – ett möjligt nytt ödesår	53
3.7. Kremls handlingsalternativ inför 2008.....	55
4. RYSK UTRIKESPOLITIK SEDAN 2002	59
4.1. Prioritering av ekonomisk tillväxt och terrorbekämpning	59
4.2. Tydligare stormaktspolitik	62
4.3. Partnerskapet med USA	64
4.4. Ryssland och Nato.....	69
4.5. Rysslands partnerskap med EU	72
4.6. EU:s nya utvidgning.....	73
4.7. Ryssland och OSS – målsättningar och organisationer.....	77
4.8. Ryssland och Vitryssland	79
4.9. Ryssland och Ukraina.....	80
4.10. Ryssland och Moldova	83
4.11. Ryssland och Södra Kaukasus.....	84
4.12. Ryssland och Centralasien	87
4.13. Ryssland och Asiens stormakter	90
4.14. Rörledningar och säkerhetspolitik.....	91
4.15. Energi som säkerhetspolitiskt instrument	94
4.16. Slutsatser om aktuella tendenser	96

5. EKONOMISK UTVECKLING OCH FÖRSVARSEKONOMI	99
5.1. Inledning.....	99
5.2. Nuläget i ekonomin – fortsatt stabil men ojämn tillväxt	100
5.3. Den militära budgeten – en fortsatt markant ökning.....	104
5.4. Rysk ekonomi i ett tioårsperspektiv	106
6. KRIGSMAKTEN	111
6.1. Aktuella uppgifter för utveckling av krigsmakten enligt policydokumentet 2003	111
6.2. Krigsmaktens nuvarande numerär	115
6.3. Personalsituationen.....	117
6.4. Försvarsgrenarna	121
6.5. Militärområdena och deras förband	122
6.6. Ryssland och CFE-avtalet	128
6.7. Hoten mot Ryssland	132
6.8. Rysk syn på framtida krigs karaktär.....	134
6.9. Krigsmaktens uppgifter	139
6.10. Materiel och materielanskaffning.....	143
6.11. Övningsverksamhet	152
6.12. Krigsmaktens kontakter med Nato	158
6.13. Kontakterna med Kina	161
6.14. Rysk militär närvaro utomlands	163
6.15. Ryska fredsfrämjande operationer	166
6.16. Tjetjenienkriget	168
6.17. Policydokumentets deklARATIONER och faktisk utveckling.....	172
7. MASSFÖRSTÖRELSEVAPEN	179
7.1. Kärnvapen	179
7.2. Kemiska vapen – Destruering av lager i fokus	184
7.3. Biologiska vapen	190
7.4. Framåtblick.....	196
8. MILITÄRREFORMEN.....	199
8.1. Militärreformen blir modernisering	199
8.2. Irakkriget 2003 och den ryska militärreformen.....	202
8.3. Reformeringen av krigsmaktens ledning: Försvarsministeriet och Generalstaben.....	204
8.4. Försvarsministeriets prioriteringar för modernisering av de Väpnade styrkorna.....	208
8.5. Krigsmaktens framtida numerär.....	221
8.6. Den reformerade krigsmakten – En framåtblick	223
9. MILITÄRINDUSTRIELLA KOMPLEXET OCH FOU	225
9.1. MIK får ny ministeriell överbyggnad igen.....	225
9.2. Reformprogrammet 2002-2006 realiserar knappast alls	226
9.3. Ytterligare en strategi för MIK och militär FoU?	227
9.4. Vapen- och materielutveckling	229
9.5. Vapenexport och militärindustriellt samarbete	236
9.6. Analys och framåtblick	246
10. SLUTSATSER.....	251
11. BIBLIOGRAFI.....	255

APPENDIX A. DEN RYSKA BUDGETENS ”MILITARISERINGSGRAD”	273
APPENDIX B: RYSKA MILITÄRFÖRBAND	281
APPENDIX C: FÖRKORTNINGAR.....	305
INDEX	309

Figurer, tabeller och kartor

Figur 1. De ryska väpnade styrkornas organisation år 2004	121
Figur 2. Försvarsministeriets organisation fr.o.m. november 2004	207
Tabell 1. Resultat i 2003 års Dumaval	40
Tabell 2. Resultat i presidentvalet 2004.	41
Tabell 3. Presidentadministrationens indelning efter mars 2004	44
Tabell 4. Ledningen för Säkerhetsrådets apparat	46
Tabell 5. Säkerhetsrådets sammansättning.....	47
Tabell 6. Huvuddrag i FSB:s organisation fr.o.m. november 2004	49
Tabell 7. Kommissionen för samordningsfrågor för verkställande maktens verksamhet i Södra federala distriktet	52
Tabell 8. Importberoende av rysk gas (över 10%) 2002-2003.....	95
Tabell 9. Rysk ekonomi 1992-2004, ökning i procent.....	103
Tabell 10. Ryska militärt relaterade utgifter i miljarder rubel	105
Tabell 11. Försvarsutgifternas fördelning på poster i miljarder rubel.....	105
Tabell 12. Ryska krigsmaktens numerär 1997-2004.....	116
Tabell 13. Markstridskrafternas fördelning över militärområdena 2004 (antal förband)	125
Tabell 14. Fördelning av viktigare materielsystem över militärområden 2004	126
Tabell 15. Fördelning av fartygstyper i de regionala marinerna 2004 (antal fartyg)	127
Tabell 16. Rysk personal och TLE i CFE-zonen (väster om Ural) 1997-2004.....	130
Tabell 17. Total materiell numerär i de ryska markstridskrafterna 1997-2004	146
Tabell 18. De ryska marinstridskrafternas totala fartygsinnehav 1997-2004	148
Tabell 19. De ryska flygstridskrafternas totala flygplansinnehav 1997-2004.....	150
Tabell 20. Ryska fredsfrämjande förband 2002-2004.....	166
Tabell 21. Konflikter med ryska fredsfrämjande förband 1992-2004	167
Tabell 22. Försvarsministeriets ledning	206
Karta 1. Rysslands södra grannländer	78
Karta 2. Ryska strategiska förband	123
Karta 3. Ryska konventionella förband.....	124
Karta 4. Krigsmaktens strategiska inriktningar.....	141
Karta 5. Sju lager för kemiska stridsmedel	186

Förord

Föreliggande rapport är utförd inom ramen för ett uppdrag åt Försvarsdepartementet. Den utgör en uppföljning av tre tidigare rapporter, som färdigställdes 1998, 2000 och 2002 (se bakre omslaget).

För inledning, sammanfattningar och slutsatser svarar samtliga projektdeltagare. Ansvariga för de enskilda kapitlen i ordningsföljd är:

2. Mellan demokrati och diktatur: Jan T. Knoph med bidrag av Ingmar Oldberg
 3. Inrikespolitisk utveckling och säkerhetspolitiskt beslutsfattande: Carolina Vendil Pallin
 4. Rysk utrikespolitik efter 2002: Ingmar Oldberg med bidrag av Robert L. Larsson
 5. Ekonomisk utveckling: Jan Leijonhielm
 6. Krigsmakten: Wilhelm Unge och Robert L. Larsson med bidrag av Jan T. Knoph
 7. Massförstörelsevapen: Wilhelm Unge
 8. Militärreformen: Carolina Vendil Pallin och Wilhelm Unge
 9. Militärindustriella komplexet och FoU: Wilhelm Unge och Robert L. Larsson
- Appendix A: Jan T. Knoph
Appendix B: Robert L. Larsson

En preliminär version av rapporten behandlades på ett FOI-seminarium den 14 mars 2005, där FD Anna Jonsson, Institutionen för Östeuropastudier vid Uppsala universitet och generalmajor Karlis Neretnieks var konstruktiva och noggranna granskare. Vi tackar dessa och många andra kolleger (ingen nämnd och ingen glömd), som på olika sätt kommenterat rapporten. Redaktör för rapporten har varit Ingmar Oldberg.

Jan Leijonhielm
Projektleddare

Sammanfattning

Inrikespolitiskt har Putin fortsatt sin strävan att koncentrera makten till Kreml. Detta har skett på bekostnad av tidigare mäktiga grupper som regionala makthavare och stora företag. Även den politiska oppositionen och media har betalat ett pris. Bland styrkemyndigheterna har FSB stärkts i betydande grad liksom i viss mån Försvarsministeriet. Allt tyder på att även denna tendens kommer att förstärkas framöver.

Kreml kan inför presidentvalet 2008 välja bland ett antal möjliga handlingsalternativ för att behålla makten. Flera av dessa förutsätter att konstitutionen ändras. Oavsett handlingsalternativ så kommer Kreml att diskreditera och med kraft motarbeta varje försök till trovärdigt politiskt motstånd, försäkra sig om styrkemyndigheternas lojalitet samt vinnlägga sig om att framställa det egna agerandet som legalt, borgande för stabilitet och som ett uttryck för folkets vilja.

Rysslands **utrikespolitik** har under Putin blivit alltmer självsäker och prestigemedveten. Den betonar Rysslands roll som stormakt i världspolitiken och strävar efter jämbördiga relationer med USA, NATO och EU, vilket i multipolaritetens namn balanseras med partnerskap med Kina och Indien. Denna trend synes fortsätta även under kommande tioårsperiod.

Rysslands kamp mot terrorismen, som främst sammanhänger med Tjetjenienkriget, har blivit en prioriterad fråga även inom utrikespolitiken, men den har alltmer blivit en belastning i relationerna med väst, som sätter demokratiska och mänskliga principer främst.

Ryssland prioriterar fortfarande att behålla och stärka sitt geopolitiska inflytande inom OSS-området, vilket alltmer sker genom utnyttjande av ekonomiska maktmedel som olja och gas. Samtidigt fortsätter Ryssland att stödja ryssvänliga auktoritära regimer och försöka försvaga västinriktade regeringar genom stöd till separatister, "fredsskapande" styrkor och militärbaser. Detta kan i ett framtidsperspektiv leda till skärpta motsättningar mellan Ryssland och Nato/EU, även om arbetsrelationerna med Nato idag är goda. Rysslands inflytande inom OSS torde fortsätta att minska.

Den ryska **ekonomin** har uppvisat en fortsatt snabb tillväxt tack vare höga råvarupriser på världsmarknaden, men stagnationstendenser börjar synas. Makroekonomiska framgångar till trots är fattigdomen fortfarande mycket utbredd.

För att inte riskera en allvarlig stagnation måste den ryska ledningen kraftsamla bakom en fortsatt reformering av ekonomin och lösa problemen med för stort beroende av råvaruexporten, en snabbt ökande HIV-epidemi som kraftigt kommer att decimera antalet arbetsföra, mycket stora investeringsbehov samt bristande investeringsvilja från utlandet.

Ekonomin präglas fortfarande av säkerhetsrelaterat och militärt tänkande. Mellan 30 och 50 procent av utgiftsbudgeten kan hänföras till dessa sektorer. Den ryska försvarsbudgeten ökar med 25-30 procent årligen sedan tre år, och inga tecken på ändrade prioriteringar syns. Trots den snabba ökningen av försvarsbudgeten går huvuddelen av den till personal, men ökande materielbeställningar börjar långsamt bli en realitet.

Militärreformen har officiellt avslutats och en modernisering skall vidta. Ytterligare

reformer avseende ledning, utbildning och organisation är att vänta de närmaste åren förutom materiell förnyelse. Regionala och lokala konflikter, internationella operationer samt kampen mot terrorism skall vara dimensionerande för krigsmaktens fortsatta utveckling. Krigsmaktens observerbara utveckling visar att den står i någorlunda överensstämmelse med Försvarsministeriets deklARATIONER.

Krigsmaktens prioriteringar för framtiden är strategisk avskräckning och stående förband med hög strids- och mobiliseringsberedskap samt hög strategisk rörlighet och högteknologisk materiel. Om denna modernisering skall lyckas krävs att dagens numerär minskas ytterligare. Den framtida numerären bestäms av hur kvardröjande problem med demografi, värnpliktslängd, andelen kontraktsanställda, tillgången på underofficerare och välutbildad personal, sociala förhållanden m.m. avvägs mot moderniseringens andra behov. Materielförnyelsen har påbörjats men går långsamt och sker parallellt med viss avveckling. Destrueringen av vapenmateriel enligt CFE-avtalet har avstannat.

Den ryska krigsmakten bedöms under den kommande tioårsperioden bibehålla sin **globala nukleära styrkeprojektionsförmåga** och en betryggande andraslagsförmåga visavi USA. Rysslands målsättning (liksom USA:s) är att inte ingå i ett tillstånd med garanterad ömsesidig förstörelse (MAD) genom kärnvapen med Kina. I tider av begränsad konventionell militär förmåga kvarstår de taktiska kärnvapens stora betydelse, och denna kan förväntas öka ytterligare om den konventionella numerären fortsätter att minska.

Den ryska målsättningen bedöms vara att under den kommande tioårsperioden utveckla en **regional konventionell styrkeprojektionsförmåga** för insatser på den euroasiatiska landmassan. Gjorda satsningar under senare år har förbättrat förmågan till långräckviddig styrkeprojektion, och denna tendens kan förväntas fortsätta. Givet avsaknaden av viss organisationsbestämmande materiel (för t.ex. överskeppning) torde styrkeprojektion mot delar av detta område med mellanliggande hav eller stater i huvudsak ske genom fjärrbekämpning genom luften (flyg, robotar, luftlandsättningar). Stater med landgräns till Ryssland kommer dock att behöva beakta tyngre ryska markstridskrafter i sin hotbild. Den ryska ambitionen att i framtiden öka förmågan att uppträda på världshaven är tydlig, men är definitivt inte fullt realiserbar inom kommande decennium. Ryssland förbehåller sig rätten till **preventiva och preemptiva anfall** mot terrorister och deras infrastruktur var som helst i världen.

Övningsverksamheten har ökat kraftigt under senare år, varför den militära förmågan kommer att förbättras i ett antal avseenden inom en tioårsperiod. Kriget i Tjetjenien ger krigsmakten lärdomar, vilka tas tillvara trots att stora brister kvarstår.

Det militärindustriella komplexet (MIK) besitter fortfarande en heltäckande utvecklings- och tillverkningskapacitet för att försörja den framtida krigsmakten med högteknologisk materiel. Ryssland bedöms upprätthålla denna kapacitet under den kommande tioårsperioden, trots att nuvarande reformplan har avstannat. MIK präglas alltså av en överflödig produktionskapacitet. Under de kommande åren skall FoU omsättas i begränsad anskaffning i syfte att producera experimentversioner. Vid en given tidpunkt skall serieproduktion kunna påbörjas av den generation materiel som forskningen och utvecklingen då motsvarar. Strategin är vanskelig, men MIK har tidigare överlevt trots minskade statliga beställningar, delvis tack vare omfattande vapenexport, t. ex. till Kina och Indien.

Rörande **massförstörelsevapen** kommer Ryssland under nästa tioårsperiod att ha en relativt

stor infrastruktur (N, B, C), stort kunnande (N, B, C) och stora, men minskande lager (N, C). Insynen är bäst på N-området, medan B- och C-områdena är mindre transparenta och många problem kvarstår. Risken för avsiktlig eller oavsiktlig spridning till tredje part av material och kunskap från NBC-komplexen kvarstår under överskådlig framtid. Det internationella hotreducerande stödet, vars fortsättning bör villkoras med förbättrat ryskt samarbete, har dock generellt haft en positiv effekt.

Säkerheten kring de ryska kärnvapnen bedöms vara god och så vitt känt är inga vapen på drift. Säkerheten kring klyvbart material är däremot sämre och utgör ett större spridningshot. Den fysiska säkerheten kring C-vapenlagren anses vara tillfyllest. Vissa framsteg kan noteras rörande *biosecurity* och *biosafety*.

1. Inledning

Studiens syfte

Föreliggande rapport utgör den fjärde i en serie gjord för i första hand Försvarsberedningen på uppdrag för Försvarsdepartementets internationella avdelning. Rapportens resultat skall utgöra underlag till de säkerhetspolitiska kontrollstationerna som görs inför försvarsbesluten, samt till den löpande bedömningen av rysk utveckling inom departementet.

Ett av huvudsyftena med rapportserien är att finna och analysera trender i rysk utveckling som påverkar den militära förmågan i tioårsperspektivet. Av särskild vikt i detta sammanhang är att bevara en kontinuitet genom att återknyta till tidigare rapporter samt att försöka finna och analysera trenderbrott. Rapporten koncentreras på utvecklingen under de senaste åren, men de olika kapitlen granskar också i varierande grad tidigare perioder.

Rapporten är avsedd för såväl försvarspolitiker som specialister och allmänt Rysslandsintresserade. De olika avsnitten kan läsas separat, men för ökad förståelse rekommenderas den sammanfattnings- och slutsatsdel som finns i slutet av rapporten.

Metod

Den metod som används i denna rapport är densamma som i tidigare studier: Mot bakgrund av att rysk militär förmåga med all sannolikhet kommer att förbättras under den kommande tioårsperioden, framstår det som särskilt betydelsefullt att granska hur det ryska samhället utvecklas. Karaktären på Rysslands politiska ledning och dess beredvillighet att använda maktmedel i sin säkerhets- och utrikespolitik framstår därvidlag en viktig faktor för den säkerhetspolitiska utvecklingen i Sveriges närområde. Rapporten försöker därför analysera utvecklingen inom relevanta samhällsområden, som demokratins utveckling, den civila kontrollen över säkerhets- och militära institutioner, partisystemens utveckling och förutsättningarna för rättsstatens framväxt. Den ryska in- och utrikespolitiken, liksom den ekonomiska utvecklingen utgör andra viktiga komponenter, som utgör förutsättningar för tillväxten och användandet av krigsmakten. Mot denna bakgrund beskrivs därefter den militära sektorn dels i form av de väpnade styrkornas utveckling, dels i form av grundläggande faktorer som satsning på militär FoU, den militärtekniska resursbasen, doktrinutveckling, militärreformen och synen på framtida krigs karaktär. Vissa basfakta som förbandens geografiska placering har i denna studie medtagits för första gången. För att illustrera den spännvidd av utvecklingsmöjligheter som finns inom en tioårsperiod, skisseras de mest sannolika alternativen i avslutningen på rapporten.

Källor

Liksom i tidigare rapporter utgörs använda primärkällor av offentligt material från ryska myndigheter och organisationer, TV, radio, tidningar och tidskrifter. Sekundärkällorna är huvudsakligen analyser och kommentarer i ryska och utländska rapporter, böcker, artiklar, nyhetsbrev och monografier. Vidare har samtal med ryska och internationella forskare skett och forskningsresor utförts. En större internationell konferens arrangerades av projektet i maj 2004, där rapportens frågeställningar studerades och diskuterades.

Källmaterialet är av naturliga skäl mycket omfattande och skiljer sig också till sin karaktär mellan de områden rapporten behandlar. Gemensamt är att de trender beträffande insyn,

tillförlitlighet och kontroll av uppgifter som påpekades i rapporten från 2003, i stort kvarstår. Detta innebär att informationsmängden i flera avseenden begränsats under Putins period vid makten. Reduktionen gäller inte alla områden och stundtals föreligger en blandning av ökad öppenhet och ökad sekretess inom samma område, t. ex. vad gäller försvarsutgifter. Som tidigare konstaterats kan man finna tre huvudskäl till en ökad slutenhet: kampen mot terrorismen har legitimerat en begränsning av bl. a. pressfriheten, säkerhetstjänsterna förefaller medvetet misstänkliggöra samröre med utländska institutioner och forskare samt demokratibegränsande åtgärder, ursprungligen riktade mot kommunisterna, har permanentats.

Vad gäller tillförlitligheten av officiella uppgifter är denna av högst varierande grad. Detta gäller t. ex. BNP-beräkningarna. Sådana är ett trubbigt instrument i de flesta länder, och särskilt så i Ryssland. Förutom att en ansenlig andel av BNP (normalt ca. 25-30 procent) uppskattas finnas inom den svarta eller grå ekonomin, så har skattebegränsande åtgärder från företagen kraftigt förvrängt industrins och handelns andel av BNP. Den allomfattande korruptionen påverkar statistiken i okänd, men sannolikt stor, omfattning. Den faktiska kostnaden för kriget i Tjetjenien döljs. I officiell statistik bryts ofta tidsserier eller lämnas otillräcklig information om vad siffrorna innebär eller hur de beräknats. Många uppgifter saknas, t. ex. hur militärreformen reellt finansierats och hur stor andel av exportintäkterna som tillfaller staten. Den relativa osäkerhet beträffande vissa förhållanden som blir följden, anses av författarna dock som hanterbar, och osäkerheter markeras också i rapporten.

2. Mellan demokrati och diktatur

Detta kapitel behandlar först tendenserna till minskad demokrati och ökad central kontroll av olika delar av det ryska samhället under Putin. Sedan ges en bakgrund till detta genom en beskrivning av presidentens konstitutionella ställning, säkerhetsstrukturernas roll, användningen av patriotism, samt statsapparaten och den ortodoxa kyrkan. Vidare granskas problemen med rättsstatlighet och korruption, varefter slutsatserna sammanfattas.

2.1. Styrningen av de politiska processerna

I sitt årliga programtal i Rysslands federala församling, som direktsändes i TV, sade president Putin i april 2005:

Ett nödvändigt villkor för att utveckla demokratin i landet är skapandet av ett effektivt rättsligt och politiskt system. Men priset för utvecklingen av demokratiska procedurer kan inte vara vare sig rättsordningen, den svåruppnådda stabiliteten eller ett konsekvent genomförande av den valda ekonomiska kursen. I detta ser jag den självständiga karaktären i den av oss valda demokratiska vägen.¹

Även om Putin således förefaller räkna sig som demokrat, är det uppenbart att han definierar begreppet annorlunda än i västliga demokratier, och att andra mål därför är viktigare. Den ryska demokratin skall bygga på inhemska traditioner. Putin vill först och främst reformera Ryssland och ”göra landet till en effektivt fungerande ekonomisk och politisk organism”.² Han ser den supercentraliserade staten som den för Ryssland naturliga modellen.³

Detta förklarar till stor del utvecklingen under Putins år vid makten. Som framgår av FOI:s tidigare rapporter har utvecklingen mot demokrati i Ryssland gått från stagnation under Jeltsin till allt större inskränkningar under Putins första och andra mandatperioder.⁴ Manipulationer av president- och parlaments- (dvs.Duma-)val förekom redan under Jeltsins två mandatperioder på 1990-talet, och Dumans auktoritet som lagstiftande församling undergrävdes av omfattande korruption. Det gick att för pengar eller förmåner köpa över en parlamentsledamot eller köpa sig själv en parlamentsplats.⁵ Men sådan korruption har som nedan visas fortlevt även under president Putin.

Samtidigt har Putin vidtagit en rad åtgärder för att begränsa de formellt demokratiska institutionernas makt. Han började sin första presidentperiod med att begränsa de folkvalda

¹ Prezident Rossii (Rysslands presidents hemsida) ”Poslanie Federalnomu sobraniju Rossijskoj Federatsii” (Budskap till Ryska Federationens Federala församling), 25 april 2005, hämtat 2 maj 2005, www.kremlin.ru/text. I 2004 års tal sade Putin, att hans främsta mål är ”en hög levnadsstandard i landet, ett säkert, fritt och behagligt liv”. Som andra mål nämnde han ”en mogen demokrati och ett utvecklat civilt samhälle”, ”Poslanie Federalnomu sobraniju”, 26 maj 2004, hämtat 28 maj 2004.

² RTR Russia TV, Moscow, 13 sept. 2004 (BBC Global Monitoring Newslines Former Soviet Union Political File).

³ Vogel, Heinrich (2004) *Rußland ohne Demokratie. Konsequenzen für das Land und die europäische Politik*. SWP-Studie. S 38 Stiftung Wissenschaft und Politik, Berlin oktober 2004, s. 8; *Ot pervogo litsa. Razgovory s Vladimirom Putinyem*. (Från den främste. Samtal med Vladimir Putin.), <http://www.president.kremlin.ru/articles/bookchapter9.shtml> hämtad den 29 november 2004; Vernet, Daniel (2004) ”L'autoritarisme volontariste de Vladimir Poutine”, *Le Monde*. den 19 september 2004.

⁴ Se avsnitt 2.1 i Leijonhielm m.fl. *Rysk militär förmåga* (1998 och 2000).

⁵ Matuzov, N. I. (2003) ”Pravo v polititjeskom izmerenii” (Rätten i en politisk dimension), s. 65, 69-70 i *Rossijskaja pravovaja politika*. (Rysk rättspolitik), Moskva, s. 48-74.

guvernörernas inflytande.⁶ Vid presidentvalet i mars 2000 förekom mycket valfusk, trots att utgången var given. Exempelvis lär röstlängderna ha innehållit fiktiva röstberättigade bosatta i namngivna hyreshus, men på icke existerande våningsplan. I en del vallokaler förekom tvång.⁷ Även valen av guvernörer och parlament har sedan dess i större utsträckning än tidigare manipulerats med s.k. administrativa resurser. Det har handlat om små, men effektiva åtgärder som att konkurrenterna inte kommer fram i TV och tidningar eller att de inte får ekonomiskt stöd inför valet. Smutskastningskampanjer förekommer också. Mera allvarligt är att oppositionella kandidater i dumavalet 2003⁸ och guvernörsvalet i december 2004 några få timmar före valet i administrativ ordning avregistrerats från vallistorna.⁹ Kandidater, som kommit på kant med FSB, har skrämts till att frivilligt dra sig ur.¹⁰

Sedan mars 2003 kontrollerar den federala säkerhetstjänsten (FSB) inte bara vallängderna utan sammanställer och presenterar också valresultaten.¹¹ Enligt en parallell rösträkning innehöll dumavalet i december 2003 hela 3,5 miljoner låtsasröster. I många fall rapporterades inte de lokala röstresultaten vidare utan i stället de manipulerade valresultaten.¹² Denna mycket allvarliga kritik, som även framfördes av västliga valobservatörer, ledde dock inte till några förändringar. Ännu värre var valen i Tjetjenien, som var fullständigt manipulerade: det var uppgjort vilka som fick rösta, vilka de fick rösta på och hur många röster dessa fått. Så var också fallet med folkomröstningen i Tjetjenien om en ny konstitution och valet av Kadyrov till tjetjensk president 2003 och av efterträdaren, när Kadyrov dödats i ett attentat.¹³

I föregivet syfte att ena landet och öka effektiviteten i kampen mot terrorismen genomdrev Putin vidare under hösten 2004 att presidenten framgent skall föreslå kandidater till guvernörer och presidenter i federationens olika delar, som sedan bekräftas av respektive regionala församling. Val till Duman skall bara ske enligt partilistor, och tröskeln för partimandat höjs från fem till sju procent. I dumavalet 2003 vann Putins stödparti Enade Ryssland (*Edinaja Rossija*) ett dominerande inflytande.¹⁴ Därigenom säkrade presidentens sitt dominerande inflytande över den lagstiftande makten.

⁶ Leijonhielm m.fl. (2000) s. 29 ff.

⁷ "Special Report: Election Fraud" (*The Moscow Times*, 28 okt. 2000, hämtat 29 nov. 2004., http://www.themoscowtimes.com/election_fraud.html.

⁸ Mer om 2003 års dumaval nedan i avsnitt 3.2.

⁹ Se exempelvis Baker, Peter (2003) "In Russia, Path to Election Often Ends in Corrupt Courts" *Washington Post* den 4 december 2003 om guvernörsvalet 2000 och dumavalet 2003 samt Corwin, Julie A. (2004) "If you can't beat them, disqualify them" i Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL) den 8 december 2004, om guvernörsvalet 2004.

¹⁰ *Wall Street Journal* den augusti 2004.

¹¹ Sjrjaev, Valerij (2003) "Dogonim i peregonim Turkmeniju? Spetssluzjby kak instrument v polititjeskoj borbe" (Kommer vi ikapp och förbi Turkmenistan? Specialtjänsterna som instrument i den politiska kampen.) *Novaja gazeta*. Nr. 19 (852) den 17 mars 2003, s. 2; Gordienko, Irina (2003) "I u vas v kvartire GAS. Gosudarstvennaja avtomatizirovannaja sistema kontrolja za vyborami peresjla v vedenije FSB" (Också ni har GAS i lägenheten. Det statliga automatiska systemet för kontroll av valen har överförs till FSB.) *Novaja gazeta*. Nr. 19 (852) den 17 mars 2003, s. 1-3.

¹² *Novaja Gazeta*. nr. 6, den 29 januari 2004.

¹³ Se t.ex. Memorials hemsida, "Prezidentskie vybory v Tjetjenskoj Respublike" (Presidentval i Tjetjenska republiken), aug. 2004, hämtat 29 nov. 2004; <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/caucas1/msg/2004/08/m23012.htm>. Där rapporteras om att antalet röstande tiofaldigades av valfunktionärerna.

¹⁴ Mer om detta i Leijonhielm m.fl. (2002), s. 33 ff och avsnitt 3.1-2. nedan.

Ryssland har i västlig bemärkelse ett outvecklat partisystem.¹⁵ Endast 2,6 procent av den aktiva befolkningen räknar sig som partimedlemmar.¹⁶ De maktbärande partierna har sedan 1990-talet bildats av de styrande med institutionella resurser, inte spontant av engagerade medborgare. Många folkvalda från andra partier samt partilösa ledamöter har anslutit sig till dessa partier för att få del av makten. Kommunistpartiet förblir det enda stora oppositionspartiet, som finns i hela landet. Men någon egentlig stabilitet i partiväsendet finns inte, då ett nytt maktparti när som helst tycks kunna bildas av de styrande. Liksom myndigheterna inför Dumavalet 2003 skapade ett nytt nationalistiskt parti för att ta röster från kommunisterna, kan de komma att skapa ett nytt liberalt parti för att få en lojal liberal opposition.¹⁷

Den brittiske historikern lord Acton konstaterade redan 1887 att makt korrumpierar och att absolut makt korrumpierar absolut. Att bekämpa korruption med ökad maktkoncentration leder snarare till att korruptionen flyttas högre upp än till att den utrotas. Om regionernas guvernörer tidigare har valts med hjälp av professionella kampanjmakare och stora bolags eller oligarkers pengar, finns det nu risk för att pengarna i stället går till att bearbeta cheferna i Presidentadministrationen och andra federala organ.

Dessa Putins reformer för att stärka sin makt har kritiserats inte bara i väst utan också i Ryssland. Att valen av guvernörer inte längre ligger i folkets utan i presidentens händer innebär att konstitutionen har tänjts eller nonchalerats, hävdas det.¹⁸ Jeltsins tidigare rådgivare Georgij Satarov har påvisat problemet att den av Putin skapade byråkratiska pyramiden helt bygger sin legitimitet på presidentens popularitetssiffror. Om folket ser att Putins maktpyramid inte lyckas skapa ordning eller välbefinnande, så anses den vara svag. Byråkratin råkar i panik och folket ser sig om efter en ny, verkligt stark ledare.¹⁹ Den ryska sociologen Olga Krysjtjanovskaja ser de avskaffade guvernörsvälna som led i en "sovjetisering" som ägt rum sedan år 2000. Hon förutspår konflikter mellan de av Putin tillsatta regionala ledarna och de klaner respektive storbolag som tidigare har kontrollerat provinserna. I de icke-ryska områdena tror hon att Moskva kommer att utse lokala ledare på samma sätt som i Sovjetunionen, nämligen genom att studera klanstrukturerna och finna en för Moskva och det nationella området acceptabel kompromiss. Den politiken driver Moskva sedan några år i Norra Kaukasus. Krysjtjanovskaja anser, att de odemokratiska reformerna kommer att fortsätta, eftersom varje sådan reform leder till en logisk fortsättning i samma riktning. Den

¹⁵ Jämför sociologen Lev Gudkov i *Kommersant-Vlast*, den 16 april 2004.

¹⁶ Anochin, B. G. och Vorotnikov, V. P. (2003) "Tenevizatsija rossijskogo obsjtjestva kak sistemnoe javlenie" (Det ryska samhällets rörelse in i den grå sektorn såsom ett systemfenomen), *Sotsiologija vlasti*. nr. 4, 2003, s. 34 (Moskva, RAGS).

¹⁷ Sjelochajev, Valentin (intervju med) "Mezjdu svobodoj i spravedlivostiju" (Mellan frihet och rättvisa), *Rodnaja Gazeta*. nr. 40, <http://www.rodgaz.ru/index.php?action=Articles&dirid=22&tek=12565&issue=156>, 15 oktober 2004, jämför Schneider, Eberhard (2003) "Die Staatsdumawahl am 7. Dezember 2003 – Rechtsruck im russischen Parlament?" SWP-Diskussionspapier., dec. 2003, www.swp-berlin.org/produkte/diskussionspapier.php?id=2507 hämtade den 24 november 2004.

¹⁸ Petrov, Nikolai (2004) "Last Bastion of Democracy" *Moscow Times*, den 20 september 2004; Natarov, Evgenij (2004) "Sergej Kolmakov; Veniamin Tjirkin: Konstitutsija v tupike" (Sergej Kolmakov; Veniamin Tjirkin: Konstitution i återvändsgränd.) publicerat på *Gazeta.ru*. den 4 oktober, hämtat den 1 mars 2005, http://www.gazeta.ru/comments/2004/10/01_x_179712.shtml.

¹⁹ Satarov, Georgij (2004) "Voruesj? Goden! Printsip podbora novoj nomenklatury stal ponjaten" (Stjal du? Då duger du! Principen för urvalet av den nya nomenklaturen har blivit förståelig.) *Novaja Gazeta*. nr. 76 den 14 oktober 2004, hämtad den 22 november 2004, <http://2004.novayagazeta.ru/>.

enda möjliga motkraft hon ser är reaktionen från väst och dess förmåga att exkludera Putin från sådant internationellt samarbete som han uppskattar.²⁰

Svaga demokrater

En bidragande orsak till denna auktoritära utveckling torde vara frånvaron av folkligt motstånd och brett engagemang för demokratin. Ryssland har historiskt som bekant så gott som inga demokratiska traditioner. Under 1990-talet tappade de flesta ryska medborgare sitt förtroende för politiker och förknippade den nya demokratin med den djupa ekonomiska krisen. Demokrati blev ett fult ord. Trots att det knappast finns någon ryss, som inte har någon släkting som drabbats av den sovjetiska säkerhetspolisen, röstade folket i allmänna val för en president, som gjort sin karriär inom säkerhetstjänsten och nu gett den ökad makt.

De flesta anser inte friheten gentemot de styrande som särskilt värdefull, utan värdesätter framför allt friheten att förverkliga sina drömmar utanför statens kontroll. Folkets preferenser är inte inriktade mot demokrati i en västlig mening. Enligt professor Anatolij Vozzjennikov vid Ryska akademien för statlig tjänst (RAGS) lutar många ryssar åt det monarkiska enväldet som rådde i Tsarryssland under 1800-talet, vilket byggde på den ortodoxa tron, patriotism och andlig gemenskap (*sobornost*). Några ryssar omfattar idén om ett demokratiskt statsskick och ett civilt samhälle, där landets säkerhet bygger på allmänmänskliga värden och intressen.²¹ De flesta har ingen renodlad ideologisk uppfattning, utan önskar en stat med element från båda dessa motsatser. Vare sig medelklassen eller de unga tycks för närvarande kämpa för en demokratisering.²² Enligt en opinionsundersökning 2003 sade sig bara 22 procent ryssar föredra demokrati, medan 53 procent ogillade den. Enligt en annan enkät ansåg 52 procent att flerpartival var skadliga, medan 15 procent ansåg motsatsen, enligt en tredje, regional enkät föredrog hela 88 procent ordning framför frihet, och bara 11 procent föredrog yttrande- och resefrihet framför stabilitet.²³ Centralmaktens krav på kontroll kan som nedan visas även i vissa fall inskränka den ryska marknadsekonomin. Resefriheten kan snabbt begränsas.

Kontrollen över massmedia och det civila samhället

Pressfriheten i Sovjetunionen var obefintlig. I slutet av 1980-talet blev pressfriheten en av de viktigaste krafterna i Rysslands demokratiseringsprocess, men under Putin har utvecklingen vänt. Idag rankar den västliga NGO:n "Reportrar utan gränser" Ryssland på 121:e plats bland 139 stater beträffande pressfrihet.²⁴ TV, det viktigaste massmediet, har nu förlorat mycket av den frihet det hade under Jeltsin, och framförallt har de olika kanalerna likriktats.²⁵

Visserligen kan ryska massmedia på vissa områden vara regeringskritiska på ett för Sverige främmande sätt och framföra kritik som i Sverige skulle klassas som förtal. Men vad gäller beskrivningar av t.ex. terrorismen i Ryssland omöjliggör såväl massmedialagen som Press-

²⁰ Olga Krysjtanovskaja (intervju) "Sovetizatsija" demokratii" (Demokratins "sovjetisering") (2004) *Rodnaja Gazeta* nr. 40 den 15 oktober 2004, hämtat 22 nov. 2004 (<http://www.rodgaz.ru/index.php?action=Articles&dirid=22&tek=12566&issue=156>).

²¹ Vozzjenikov, A. V. (2002) *Natsionalnaja bezopasnost Rossii: metodologija issledovanija i politika obespetjenija*. (Rysslands nationella säkerhet: forskningsmetodik och politik för att säkerställa den.) (Moskva, Izdatelstvo RAGS) s. 5-6.

²² Jämför Vogel (2004) s. 6.

²³ Pipes, Richard (2004) "Flight from freedom. What Russians think and want", *Foreign Affairs*, vol. 83, nr. 3, s. 11.

²⁴ *Scotland on Sunday* den 27 juni 2004.

²⁵ Ostrovsky, Arkady (2004) "Its master's voice: Russian television", *Financial Times* (UK), 8 okt. 2004.

ministeriets rekommendationer en allsidig rapportering.²⁶ Under valkampanjen 2003 förekom ingen massmediedebatt om kriget i Tjetjenien. Massmedia skämtar inte längre om presidenten. Alla hans göranden och låtande får högsta prioritet i nyhetsbevakningen på ett sätt som ofta påminner om sovjettidens personkult. I 2005 års tal till nationen framhöll Putin, att de statliga media måste vara ”objektiva” och omnämnde övertagandet av de oberoende TV-stationerna som en befrielse från ”oligarkernas censur”.²⁷

Putin förefaller se massmedia som ett verktyg för att genomdriva de förändringar han som president anser nödvändiga för Ryssland.²⁸ Presidentens medarbetare formulerar dagligen hans politik i klartext för redaktörer och andra chefer inom massmedia. Självrensning är huvudregeln.²⁹ Om en redaktör ändå trilskas, riskerar han avsked eller att tidningen stängs på grund av oegentligheter som myndigheterna finner vid en oanmäld inspektion.³⁰ När i regimens ögon fel saker publiceras i en tidning citeras inte dessa uppgifter av andra tidningar.³¹ Om inte sådana metoder hjälper, kan myndigheterna ta till våld. Ett känt fall är förgiftningen av journalisten Anna Politkovskaja, som därigenom hindrades att ta sig till Beslan vid terroristattacken i september 2004.³² Antalet mördade, ”förolyckade” och försvunna journalister sedan 1990-talet är skrämmande högt i Ryssland. Utöver centralmaktens påtryckningar tillkommer de regionala och lokala makthavarnas hårdhänta påtryckningar mot ”sina” massmedia.

Det bör dock understrykas att Internet i Ryssland till skillnad från Kina är ocensurerat, om än under FSB:s övervakning. Internetanvändningen är stadigt ökande och uppgår nu till omkring fem procent av befolkningen. Som även framgår av denna rapport publiceras en mängd kritisk information på Internet.³³ Många ryssar kan också få in utländska radio- och TV-stationer, som även sänder på ryska. Användarna kan således informera sig om samhällsutvecklingen i Ryssland och i omvärlden i avsevärt större utsträckning än på sovjettiden.

Samtidigt som Putin betonar värdet av ett civilt samhälle och dess ”institut” har Putin misstänkliggjort vissa och strävat efter att i ökande grad kontrollera dem.³⁴ Som ett led i detta kan man se antagandet av en ny lag i juni 2004, som begränsade den i konstitutionen förankrade demonstrationsrätten. Lagen förbjöd bl.a. demonstrationer nära huvudvägar,

²⁶ Gorochoy, E. Ju. (2003) ”Rol obsjtjestvennosti i sredstv massovoj informatsii v borbe s propagandoj terrorizma i inych projavlenij ekstremizma” (Allmänhetens och massmedias roll i kampen mot propagandan för terrorism och andra yttringar av extremism.) *Antiterroristitjeskij tsentr SNG. Mezjdunarodnyj terrorizm v SNG. Materialy ”Kruglogo stola”*. Moskva, s. 105-109.

²⁷ Prezident Rossii, ”Poslanie prezidenta”, s. 7.

²⁸ *Russkij fokus*, nr 18, den 24-30 maj 2004 (www.russianfocus.ru). (Rysk affärsveckotidning som lades ned i september/oktober 2004 och ej längre nås.)

²⁹ Murphy, Kim (2004) ”Critics blame Kremlin for cautious media. Ministry of culture issued 18 reprimands” *Los Angeles Times*, den 17 oktober 2004; Tregubova, Elena (2003) *Bajki kremlevskogo diggera*. (Berättelser från en kremlobservatör.) Moskva.

³⁰ *Russkij fokus*, nr. 18, 24-30 maj 2004.

³¹ ”A hero among hacks” (2004) *The Guardian*. (UK) den 28 juni 2004.

³² Serova, Jana (2004) ”Spetsoperatsija v Beslane prosjla uspesjno. Protiv zjurnalistov” (Specialoperationen i Beslan lyckades. Mot journalisterna.) *Novaja Gazeta*. Nr. 69, 20 september 2004, hämtat den 7 februari 2005, <http://2004.novayagazeta.ru/nomer/2004/69n/n69n-s11.shtml>; Deljagin, Michail (2003) ”Novaja volna terrora: nekotorye pritjiny, ekonomitjeskie i polititjeskie posledstvija” (Den nya vågen av terror: några orsaker, ekonomiska och politiska följder.) på partiet *Rodinas* hemsida, hämtad 7 febr. 2005, <http://www.rodina.ru/article/print?id=133>.

³³ Peterson, D. J. (2004) ”The Internet in Russia” *Johnson’s Russia List*, nr. 8440, meddelande nr. 9, den 4 november 2004; Vogel (2004) s. 20.

³⁴ Mer om detta i avsnitt 2.6.

presidentens residens, domstolar och straffanstalter och påbjöd att myndighetsföreträdare skall närvara.³⁵ Denna lag hindrade inte att det efter Beslan-massakern i september 2004 hölls en av myndigheterna stödd demonstration på Röda torget mot terrorismen, som inte hade sökt tillstånd i tid. Trots den nya lagen hölls vintern 2004-2005 vidare stora spontana demonstrationer utan tillstånd över hela Ryssland, riktade mot regeringens beslut att ersätta sociala förmåner som fria resor för t.ex. pensionärer och militärer med kontantbidrag.³⁶ Beslutet ledde också till att presidentens popularitetsiffror under en period sjönk till en bottennivå. Denna händelseutveckling blev en allvarlig varningssignal för Rysslands ledning, som nyss bevittnat hur spontana massdemonstrationer lett till maktskiften i Georgien och Ukraina.³⁷ Ökad kontroll kunde alltså inte eliminera alla hot mot stabiliteten.

2.2. Presidentens konstitutionella makt

President Putin härleder sin makt och legitimitet från den ställning hans ämbete tilldelas i den ryska konstitutionen av år 1993. I enlighet med denna valdes Putin till president 2000 och 2004 med övertygande majoriteter. Av de folkvalda institutionerna är det främst till presidentämbetet, som folket knyter sina förhoppningar om en bättre framtid. På grund av konstitutionens betydelse följer här en genomgång av den.

Då Gorbatsjov 1990 inrättade ett presidentämbete åt sig som Sovjetunionens ledare, inrättade hans utmanare Jeltsin 1991 ett motsvarande ämbete åt sig i den ryska sovjetrepubliken och valdes i juni samma år till Rysslands president. Sedan Sovjetunionen fallit sönder, skapades under Jeltsin efter en blodig uppgörelse med Högsta sovjet en ny konstitution, som antogs med knapp majoritet av antalet röstande i december 1993.³⁸

Konstitutionen deklarerar att Ryssland är en demokrati samtidigt som presidenten tilldelas en för en sådan exceptionell makt. I artikel 10 står det först, att statsmakten utövas genom en uppdelning på den lagstiftande, den verkställande och den dömande makten, vilket för tankarna till Montesquieus maktfördelningslära. Det heter också, att respektive maktorgan är självständiga. Artikel 11 stadgar att statsmakten utövas av presidenten, den Federala församlingen (Federationsrådet och Statsduman), regeringen och domstolarna. Enligt artikel 110 utövar regeringen den verkställande makten.³⁹

Inte minst ryska jurister har ställt frågan vart presidenten skall räknas vid tolkningen av artikel 10. Flertalet anser att presidenten inte ingår i någon av den tionde artikelns kategorier utan "svävar" över dem. Denna ståndpunkt kritiserar av professor Stanislav E. Zjilinskij vid den ryska akademien för statstjänst (RAGS), som menar att en sådan tolkning kan tjäna till grund för att begränsa presidentens maktbefogenheter. Zjilinskij framhåller att presidenten

³⁵ RFE/RL Newline, nr. 61, del 1, 1 april 2004; Prezident Rossii, *Federalnyj zakon* ot 19.06.2004, nr 54-F3, "O sobranijach, mitingach, sjestvijach i piketirovannijach", s. 14, 20 (<http://document.kremlin.ru/doc>) hämtat 2 maj 2005.

³⁶ Se även avsnitt 8.4, underavsnitt om sociala förmåner.

³⁷ Mer om detta i kapitlet om rysk utrikespolitik, avsnitten 4.10 och 4.12.

³⁸ Lutjin, V. O. (2002) *Konstitutsija Rossijskoj Federatsii. Problemy realizatsii*. (Ryska Federationens konstitution. Problemen med dess förverkligande.) Moskva, s. 448.

³⁹ Prezident Rossii, Dokumenty, *Konstitutsija Rossii*, antagen 12 dec. 1993, <http://www.president.kremlin.ru/articles/ConstMain.shtml>.

naturligtvis är den verkställande makten i artikel 10, varför han inte rättmätigt kan anklagas för att blanda sig i den eller för att försöka tillägna sig den.⁴⁰

Konstitutionens artikel 80 stadgar vidare bl.a. att presidenten skall säkerställa samverkan mellan de statliga maktorganen, alltså de lagstiftande, verkställande och dömande. Presidenten skall således tillse, att de dömande och lagstiftande maktorganen samverkar med presidentens eget, det verkställande. Enligt konstitutionens 83 artikel bildar presidenten vidare ett Säkerhetsråd och utnämner och avsätter presidentrepresentanter. Ryska jurister och andra har dock kritiserat att presidentens befogenheter inte begränsas till de i konstitutionen uppräknade.⁴¹ Som exempel på nya presidentorgan kan nämnas de sju federala distrikten och det rådgivande Statliga råd av ledare från federationssubjekten, som skapades år 2000 vid sidan av Federationsrådet.⁴²

Förutom att konstitutionen ger presidenten möjligheter att kontrollera den lagstiftande och dömande makten ger den honom närmast full kontroll över den verkställande makten. Den ryske presidenten utnämner med Dumans samtycke regeringschef, kan vara ordförande vid regeringens sammanträden, avskeda regeringen samt (med vissa begränsningar) upplösa Duman och utlösa nyval. Han utformar utrikespolitiken, är överbefälhavare, utnämner och avskedar militärledningen och är den främste garanten för landets integritet och säkerhet. Detta innebär i praktiken avgörande inflytande över Utrikesministeriet, Inrikesministeriet, Försvarsministeriet, Justitieministeriet och räddningsministeriet samt en rad säkerhetsorgan.⁴³ Han kan kommendera inrikestrupperna i stort som smått, allt från organisationens utseende till uniformsknapparnas placering.⁴⁴ Han fastställer militärdoktrinen och kan ändra den genom att utfärda olika typer av riktlinjer, såväl i sin egenskap av president som i sin egenskap av överbefälhavare.⁴⁵

Duman och Federationsrådet är visserligen Rysslands lagstiftande organ enligt konstitutionen, men presidenten kan också lämna lagförslag till Duman och utfärda dekret (*ukaz*) och order (*rasporjazjenie*).⁴⁶ Enligt ett utslag av Konstitutionsdomstolen, vars medlemmar väljs av Federationsrådet på presidentens förslag, kan dessa beslut endast kompletteras, ändras eller annulleras av presidenten själv. Presidentens dekret och order får dock inte motsäga konstitutionen eller de federala lagarna (art. 90).⁴⁷

Som lagstiftare kan presidenten annullera regeringens förordningar (*postanovlenija*) och order, om de strider mot federala lagar och presidentdekret (art. 115). Han har också en stark ställning gentemot Federationsrådet och Duman, vars lagar inte träder i kraft utan presidentens underskrift (art. 107-108). Den teoretiska möjlighet konstitutionen ger den

⁴⁰ Zjilinskij, Stanislav E. (2004) *Nasj Prezident. Kak on pravil i kak ego izbirajut*. (Vår president. Hur han styr och hur han väljs.) Moskva, s. 21-22. Jämför även Fogelklou, Anders (2002) *Putin and the Constitution*. Riga, s. 11-16.

⁴¹ Lutjin (2002), s. 447-448.

⁴² Mer om dessa i Leijonhielm m.fl. (2002) s. 33 f och kapitel 3 nedan.

⁴³ Ryska Federationens konstitution artikel 83, samt Zjilinskij, s. 23-24.

⁴⁴ *Federalnyj zakon*, 6 febr. 1997, nr. 27-FZ, *Sobranie zakonov RF*. 1997. Nr. 6. St. 711

⁴⁵ Zjilinskij, s. 44-45.

⁴⁶ Dessa publiceras officiellt bl.a. i regeringsorganet *Rossijskaja Gazeta* och lagsamlingen *Sobranie zakonodatelstva Rossijskoj Federatsii*. Vad som ska rubriceras som en dekret respektive order säger lagen ingenting om. I praxis används dekret för rättsregler som huvudsakligen riktar sig till en kategori mottagare och order till individualiserade mottagare. Dekret och order med statshemligheter eller konfidentiell information publiceras naturligtvis inte.

⁴⁷ Zjilinskij (2004), s. 463 f.

lagstiftande församlingen att med kvalificerad majoritet genomdriva ett lagförslag mot presidentens vilja, kan denne enkelt undvika genom att vare sig skriva under lagen eller meddela sitt veto, när han lämnar tillbaka den.⁴⁸ Lagstiftningsprocessen för federala lagar innehåller sålunda åtskilliga kontrollstationer, medan presidentens dekret kan vara enmans- och endagsjobb. Förutom styrningen med dekret och order styr presidenten genom ett programtal varje år till Federala församlingen, vilket innehåller allmänna bedömningar och planer.⁴⁹

Av denna genomgång framgår att Rysslands president enligt konstitutionen har större och mer flexibla maktbefogenheter än de flesta västliga presidenter. Möjligen kan jämförelser göras med den siste tsarens makt. Redan Jeltsin tänjde konstitutionen under 1990-talet, och detta har Putin kunnat utnyttja och vidareutveckla. Presidentens styrning av olika statliga maktcentra och -grupperingar innebär dock inte att han är fri och obunden. I realiteten är han naturligtvis starkt influerad av det beslutsunderlag han får. Då presidenten har så vida befogenheter att det är fysiskt omöjligt för honom att utnyttja dem, blir han starkt beroende av Presidentadministrationen och av honom tillsatta organ för att formulera och genomdriva sina beslut.⁵⁰ Jeltsins inledande popularitet låg mycket i hans av befolkningen upplevda styrka, och hans sena impopularitet i att han uppfattades som svag, sjuk och gammal.⁵¹ Putin som i jämförelse med Jeltsin är ung och frisk, har samlat mer makt i sin hand och upplevs som stark, men därmed får han också mer ansvar för alla de problem och missförhållanden som ändå uppträder.

2.3. Styrkemyndigheternas ökade makt

Som tidigare FOI-rapporter i denna serie visat bevarade president Jeltsin sin makt genom att spela ut olika samhällskrafter mot varandra. Inför presidentvalet 1996 fick han stöd från de ekonomiskt starka s.k. oligarkerna och regionernas ledare för att hindra kommunisternas återkomst till makten. Samtidigt stärkte han de olika säkerhetsstrukturerna (*siloviki*), som han enligt konstitutionen leder. På bekostnad av Krigsmakten (De Väpnade styrkorna) upprättades eller utökades paramilitära förband vid en rad myndigheter. Detta gällde bl.a. FSB, Inrikesministeriet och Räddningsministeriet, vilka tillsammans med de Väpnade styrkorna ingår i krigsorganisationen.⁵²

I augusti 1999 utnämnde Jeltsin FSB-chefen Vladimir Putin till premiärminister och vid millenieskiftet till sin efterträdare som president. I mars 2000 beästes utnämningen genom att Putin övertygande vann det tidigarelagda presidentvalet. En orsak till Putins stöd hos folket var att han efter terrorattentaten i Moskva i september 1999 förklarade krig mot terrorismen och inledde det andra Tjetjenienkriget, som i början verkade framgångsrikt.⁵³ Kampen mot terrorismen blev i själva verket ett huvudinstrument för Putin att nå makten och sedan alltmer

⁴⁸ Ibidem, s. 79.

⁴⁹ Enligt Putin skall 2005 och 2004 års tal ses som ett program för det närmaste årtiondet (Prezident Rossii, "Poslanie Federalnomu", 25 april 2005, s. 1.

⁵⁰ Lutjin (2002) *Konstitutsija Rossijskoj Federatsii.*, s. 466.

⁵¹ Jfr Satarov (2004).

⁵² Mer om dessa strukturer i Leijonhielm m.fl. (2003) s. 58 ff, förteckning s. 205.

⁵³ Mer om Tjetjenienkriget i avsnitt 6.16.

stärka den.⁵⁴ Till Putins popularitet bidrog också att han snart ingrep mot oligarkerna, som med Jeltsins godkännande skamlöst berikat sig under 1990-talets djupa ekonomiska kris. Putin framstod som en okorrumpad och effektiv statens tjänare, vilken garanterade lag och ordning.

Som tidigare rapporter visat centraliserade Putin till skillnad från Jeltsin makten under sig (i en s.k. maktvertikal) och som medel för detta förlitade han sig föga överraskande främst på FSB. FSB:s och dess representanters inflytande växte som aldrig tidigare i Ryssland. FSB stärkte inte minst kontrollen över Krigsmakten, och det nya Ryssland fick för första gången en icke-militär försvarsminister, nämligen Putins nära förtrogne, FSB-kollegan Sergej Ivanov.⁵⁵ Enligt den ryska sociologen Olga Krysjtjanovskaja utgjorde 2004 representanter för styrkestrukturerna (*siloviki*), till vilka hon räknar 22 olika myndigheter,⁵⁶ hela 43,5 procent av medlemmarna i Säkerhetsrådet, 34,2 % av regeringen, 9,2 % av regionernas ledare, 18,3 % av Federationsrådet, 18,3 % av Duman, och 25 % av den politiska eliten totalt.⁵⁷ Enligt en annan beräkning utgör de öppna och dolda representanterna för siloviki (nästan alla FSB) ca. 77 procent i de ledande organen (från Presidentadministrationen till Duman och några nyckelföretag). Intressant nog påminner det återinförda systemet med att tillsätta säkerhetstjänstemän som vicechefer inom statsförvaltningen och som ofta inte ens döljer sin anknytning, med det sovjetiska.⁵⁸

Styrkestrukturernas och i synnerhet FSB-representanternas ökade inflytande inom staten och samhället bör ses mot bakgrund av att det militärindustriella komplexet, som tidvis dominerade samhället under sovjettiden, och fortfarande, om än delvis reformerat och något krympt, spelar en viktig roll.⁵⁹ Enligt en uppgift från 2002 omfattar militär- och säkerhetssektorn samt militärindustrin med relaterade företag nästan 40 procent av väljarkåren.⁶⁰

Styrkestrukturernas ökade inflytande i staten och samhället har en rad implikationer. Det innebär givetvis, att talet om civil kontroll av krigsmakten alltmer avlägsnat sig från verkligheten, såvida inte FSB eller Putin som president ses som civila.⁶¹ Professor Viktor

⁵⁴ Leijonhielm m.fl. (2000), s. 24 ff. Se även Baev, Pavel, "Counter-terrorism as a building block for Putin's regime", i Hedenskog, Jakob et al. (2005) *Russia as a Great Power. Dimensions of security under Putin* (London, Routledge) s. 323 ff.

⁵⁵ Leijonhielm m.fl. (2003) s. 36 ff, och Baev (2005), s. 332. Mer om S. Ivanov och Putins omorganisering av styrkestrukturerna i avsnitt 3.5 nedan.

⁵⁶ Krysjtjanovskaja använder ibland begreppen "militärer" och "militocracy" i stället för *siloviki*, vilket måste anses vara missvisande av ovannämnda skäl, se även Baev (2005), s. 332.

⁵⁷ Motsvarande siffror för 1993: 33, %, 11, 4 %, 2,2 %, 2,8 %, 6,3 %, 11, 2 %. (2004) enligt Krysjtjanovskaja (intervju), "I v komnatach snova sidjat kommissary" (Och i rummen sitter kommissarierna igen.) "Operatsija «vnedrenije» zaversjena!" (Operation "inträngning" är genomförd!); *Novaja gazeta*. nr. 63, den 30 augusti 2004 (<http://2004.novayagazeta.ru/nomer/2004/63n/n63n-s43.shtml>) hämtad den 12 november 2004. För en tidigare engelsk artikel, se Kryshtanovskaya, Olga and Stephen White 2003) "Putin's Militocracy", *Post-Soviet Affairs*, vol. 19, nr. 4, s. 289 ff. Se även Krysjtjanovskaja, Olga (2002) "Rezjim "Putina: liberalnaja militokratiya?" (Putins regim: en liberal militokrati?) *Pro et Contra*, vol. 7, nr. 4, hösten 2002.

⁵⁸ "Agenty vlijanija" (Inflytelseagenter) *Novaja Gazeta*, 30 aug. 2004, hämtad den 12 november 2004, <http://2004.novayagazeta.ru/nomer/2004/63n/n63n-s45.shtml>.

⁵⁹ Se Leijonhielm m.fl. (2003), s. 173 ff och kapitel 9 nedan.

⁶⁰ Isakova (2002) "The evolution of civil-military relations in Russia." i Cottey (Ed.) *Democratic control of the post-communist military: guarding the guards*. (Houndmills, Basingstoke and New York, Palgrave) s. 221, med hänvisning till *Nezavisimoe Voennoe Obozrenie*, Nr. 29, den 11 augusti 2000, s. 8.

⁶¹ Mer om frågan hos Knoph, Jan T. (2004) *Civilian control of the Russian State forces: a challenge in theory and practice.*, FOI-R—1175—SE, febr. 2004, Stockholm.

Netjiporenko vid RAGS-akademin konstaterar vidare, att den ryska staten endast i liten utsträckning sysslar med social service åt befolkningen jämfört med Tyskland, USA och Finland.⁶² Ur ett könsperspektiv kan noteras att styrkestrukturerna domineras av män, medan kvinnorna dominerar inom den civila delen av statsapparaten, särskilt på lägre nivåer, t.ex. inom sjukvård och undervisning.⁶³

Visserligen finns det motsättningar mellan t.ex. FSB och krigsmakten, och konkurrens mellan dem av institutionell och personlig art.⁶⁴ Men gentemot det övriga civila samhället förenas styrkestrukturerna av en prioritering av statens ”hårda” säkerhet och kontroll framför individernas välfärd och demokratiska friheter. De tenderar att vara mer patriotiska, antivästliga och benägna till tvångslösningar än andra samhällsgrupper.

Putins och styrkemyndigheternas prioriteringar återspeglas i den federala budgetens utveckling och fördelning av utgifter. Sedan slutet av 1990-talet har försvarsanslagen vuxit kraftigt.⁶⁵ 2005 års budget ger vid handen att anslaget för styrkeministerierna är sex gånger större än anslaget för socialpolitik. Läger man utöver socialutgifterna till budgetposterna för bostad, miljöskydd, utbildning, kultur, film och massmedia, hälsovård och sport, finner man att de sammantaget får mindre än hälften än vad styrkeministerierna får.⁶⁶

Den säkerhetsrelaterade delen av budgeten, inklusive kostnader för Tjetjenien, är större än de 30 procent som officiellt anges.⁶⁷ Att döma av statsbudgetens sjunde bilaga, som delar upp utgifterna på olika funktioner, utgör den 59 procent. Om man analyserar budgetposternas fördelning på statsförvaltningens civila respektive militära myndigheter, vilka listas på 236 sidor i statsbudgetens nionde bilaga, får styrkestrukturerna 52 procent av det totala. (Se Appendix A)

2.4. Patriotismen som redskap och problem

Den växande ryska nationalismen, som i Ryssland förskönande kallas patriotism, blev som bekant en av huvudorsakerna till Sovjetunionens och kommunismens sammanbrott. Patriotismen blev under 1990-talet också en identitetsskapande och samlande överideologi i det nya av ryssar dominerade Ryssland, och alla politiska partier framträdde snart mer eller

⁶² Melnikov, Viktor P., Netjiporenko, Viktor S. (2003) *Gosudarstvennaja sluzjba v Rossii: otetjestvennyj opyt organizatsii i sovremennost*. (Statlig tjänst i Ryssland: den fosterländska erfarenheten av organisationen och samtiden.) Moskva. s. 371. En beräkning visar att andelen som ger social service av den totala befolkningen i Tyskland sex gånger större, i Finland sju gånger och i USA hela 13 gånger större än i Ryssland.

⁶³ Kvinnor utgör på federal nivå 71 %, på republik/regionsnivå 69 % och på kommunnivå 75 procent enligt *Rossijskij statistitjeskij ezjegodnik 2003*. (Rysk statistisk årsbok 2003.) s. 44, 47.

⁶⁴ Ett exempel är dumaledamoten och KGB/FSB-mannen Anatolij Jermolin, som i ett öppet brev klagade över att presidentadministrationen instruerat honom och de andra i parlamentet om hur de skulle rösta i enskilda frågor. Han blev sedan utesluten ur maktpartiet Enade Ryssland. *Novaja Gazeta*. nr. 83, den 11 november 2004.

⁶⁵ Mer om försvarsbudgeten i särskilt avsnitt 5.3. i kapitlet om ekonomisk utveckling.

⁶⁶ Prezident Rossii, *Federalnyj zakon ot 23.12.2004 N 173-FZ*. “O federalnom bjudzjete na 2005 god”.

⁶⁷ Exakta beräkningar försvåras bl.a. av problemen med intern prissättning av varor och tjänster, statliga enheters delfinansiering genom affärsverksamhet, och extrabudgetära fonder.

mindre som patrioter, inte minst kommunistpartiet.⁶⁸ Extremistiska, rentav fascistiska grupper som skinheads uppstod, vilka präglades av våldsdyrkan, xenofobi, antisemitism och rasism.⁶⁹

Redan vid sitt makttillträde framträdde Putin som en patriot, för vilken Ryssland var och skulle förbli en stormakt. Patriotismen innebar för honom stolhet över sitt land, dess historia och prestationer. Den starka staten framställdes som karakteristisk för Ryssland.⁷⁰ För att befrämja patriotismen odlade myndigheterna inte bara traditionerna från tsartiden utan började alltmer framhäva de positiva sidorna av Sovjetunionens historia och tona ner de mörka. Putin lät återinföra den sovjetiska nationalsången (med ny text av samme författare) och andra symboler.⁷¹ Med statligt stöd befrämjas numera patriotismen på alla plan i Ryssland, från TV-program och skolböcker till dataspel och den årliga sångfestivalen "Jag älskar dig, Ryssland", ett alternativ till Eurovision Song Contest. Till stöd för sin politik lät Putin (efter mönster av Komsomol) bilda ungdomsrörelsen "Gående tillsammans" (*Idusjtjie vmeste*), vilken 2005 bytte namn till "De våra" (*Nasji*). Arkitekten bakom organisationen var vicechefen för presidentadministrationen, Anatolij Surkov, som anklagat beslutsfattare i väst för att ta åt sig äran av Sovjetunionens kollaps och stödja en femtekolonn av pseudoliberaler och nazister mot Putin.⁷²

I historieskrivningen, inte minst i läroböcker för skolungdomen, betonas alltmer Stalins positiva roll, särskilt för segern mot Nazityskland i det Stora fosterländska kriget (som Andra världskriget kallas), medan Gulag och pakten med Hitler slätas över eller glöms bort precis som under 1970- och 1980-talen. FSB:s föregångare KGB och NKVD hyllas också. På senare år har nya statyer över Stalin och hans hantlangare ställts upp i Ryssland. Kritiska böcker dras stundtals in eller bränns på bål av ungdomsrörelserna.⁷³ I december 2004 högtidlighöll Dumans talman och tillika ordförande i Putins stödparti Stalins födelsedag och föreslog att förhållandet till denna "extraordinära människa" skulle omvärderas.⁷⁴ I november 2004 gav Putin en förtjänstorden till marskalk Dmitrij Jazov, f.d. sovjetisk försvarsminister, med

⁶⁸ Leijonhielm m.fl. (1998), s. 55 ff; Vendil, Carolina (1999) "Patriotic Foreign Policy – A bandwagon No One Wants to Miss", s. 135 ff, i Oldberg, Ingmar et al. (1999), *At A Loss. Russian Foreign Policy in the 1990s*, FOA-R—99-01091-180—SE.

⁶⁹ Skinheads antal uppskattas till 50 000 av Tarasov, Aleksandr (2001) "Porozjdenie reform: britogolovye, oni zje skinchedy. Novaja fasjistskaja molodeznaja subkultura v Rossii" (Reformernas avkomma: Rakade huvuden, det är ju skinnskallar. Den nya fascistiska ungdomssubkulturen i Ryssland.) *Levaja Rossija. Polititjeskij ezjenedelnik*. nr. 13 (26) den 30 april 2001 (<http://left.ru/2001/13/tarasov26.html>) hämtad den 21 februari 2005, s. 9-10, 41; jämför Mitrochin, Nikolaj A. (2003) "Ot "Pamjati" k skinchedam Luzjkova. Ideologija russkogo natsionalizma v 1987-2003 godach" (Från "Pamjat" till Luzkovs skinheads. Den ryska nationalismens ideologi 1987-2003.) *Neprikosnovennyj zapas*. nr. 5 (31) 2003, (<http://magazines.russ.ru/nz/2003/5/mitr.html>) hämtad den 21 februari 2005. Enligt en annan uppskattning är mellan 15 och 20 000 skinnskallar organiserade i extremhögern. (Barnes, Hugh (2003) "Rossija – tjurma "tsvetnych" ljudej" (Ryssland – ett fängelse för de färgade.) *The Financial Times*. den 24 november 2003 (<http://www.inosmi.ru/print/200348.html>) hämtad den 21 februari 2005).

⁷⁰ Putin, Vladimir, "Russia at the turn of the millennium", *Nezavisimaja gazeta*, 30 dec, 1999. Se även Putin i rysk TV, 27 Nov 2003 (BBC Monitoring, 28 nov 2003). Om den utrikespolitiska dimensionen av patriotismen, se avsnittet 4.2. nedan.

⁷¹ Vendil, Carolina (2002) *The Russian legitimization formula – 1991-2000. Thesis submitted for PhD degree*. The Government Department. London school of economics and political science, s. 165-167.

⁷² Coalson, Robert, "Running against Washington", RFE/RL Newslines, nr. 43, del 1, 7 mars 2005, endnote.

⁷³ Waxberg, Arkadij (2005), "Putins tystnad uppmuntrar Stalinkulten", *Svenska dagbladet*, 4 maj 2005, Winiarski, Michael, "Sovjet, det sista halmstrået", *Dagens nyheter*, 23 febr. 2005.

⁷⁴ Rosbalt, "Lenin Played a Positive Role in Country's History According to 63 % of Russians" *Johnson's Russia List*, nr. 8179 den 23 april 2004, meddelande nr. 2, Tropkina, Olga "Lider partii vlasti prizval peresmotret otnosjenie k Stalinu" (Det maktbärande partiets ledare uppmanade att omvärdera förhållandet till Stalin.) *Izvestija*. den 22 december 2004, www.izvestia.ru/community/article891662.

anledning av dennes 80-årsdag.⁷⁵ Men Jazov var också en av de ledande i kuppen mot Gorbatsjov 1991, så därmed hyllades försöket att rädda Sovjetunionen trots att det fick motsatt effekt.

Putin väckte på liknande sätt uppståndelse, då han i 2005 års tal till nationen betecknade Sovjetunionens sönderfall som ”seklets största geopolitiska katastrof”, ett drama som för det ryska (*rossijskogo*) folket innebar att miljoner landsmän hamnade utanför Rysslands gränser. Samtidigt hyllade Putin i slutet av sitt tal ”den stora Segern” i kriget 1945, vilken kostade ”enorma, oräkneliga” offer.⁷⁶ Putin nämnde inte att Sovjetunionens sönderfall skedde fredligt och nästan oblodigt eller att Ryssland samtidigt slog in på demokratins väg.

Medan Jeltsins firande av 50-årsjubiléet av krigsslutet dämpades av oppositionen mot Tjetjenienkriget, använde sig Putin av firandet av 60-årsjubiléet i maj 2005 till att göra en stor in- och utrikespolitiskt samlande manifestation. Hela samhället engagerades, inte bara krigsveteranerna utan också ungdomarna, och statsmän från hela världen bjöds in till militärparaden på Röda torget. Putin talade om ”frihetens soldater”, som befriade världen från en mänskofientlig ideologi och tyranni.⁷⁷ De andra krigsförande staternas insatser tonades ner, och den efterföljande sovjetiska ockupationen av stora delar av Östeuropa och återinförlivandet av baltstaterna i över 40 år förtegs. Detta försvar av Sovjetunionen, inklusive Stalin, och firandet av segern syftade tydligt till att framhålla Rysslands ställning som stormakt och Putin som dess ledare, men det undergräver samtidigt förutsättningarna för demokrati, rättstat och mänskliga rättigheter och kan därigenom öka risken för återfall i totalitära, aggressiva mönster.

Denna maktens inställning till sovjettiden är också populär bland befolkningen. Enligt en opinionsundersökning anser bortåt 2/3 av ryssarna att Lenin haft en positiv roll i Rysslands historia, enligt en annan anser 31 procent att man tack vare segern i kriget kan förlåta Stalin hans förbrytelser (så ordagrant i enkäten). Enligt en tredje enkät anser omkring hälften att Stalin var en god statsman. Som redan antytts är vissa ungdomar, som inte ens upplevt Sovjetunionen, bland de mest aktiva stalinisterna idag.⁷⁸ Detta sammanhänger också med den ovannämnda negativa opinionen mot demokrati.

Militärpatriotisk fostran

Krigsmakten spelar en särskild roll i främjandet av rysk patriotism. Redan Jeltsin utfärdade 1996 ett dekret om ”Statliga åtgärder för att stödja samhälleliga organisationer, som arbetar med militärpatriotisk fostran av ungdomen”.⁷⁹ Som nämndes redan i 2002 års rapport antog regeringen 2001 ett statligt program för ”Patriotisk fostran av Ryska Federationens medborgare 2001-2005”, och den tio år tidigare avskaffade militära utbildningen i den ryska

⁷⁵ *Moscow News*, 24-30 nov. 2004, s. 6.

⁷⁶ Prezident Rossii, ”Poslanie Federalnomu sobraniju” 25 april 2005, s. 1, 10. I ett följande tal om Segerdagen sade dock Putin, att andra världskriget var seklens mest tragiska händelse, samtidigt som det var den mest heroiska. (Prezident Rossii, ”Speech at a formal reception”, 9 maj, hämtat 10 maj 2005 (www.kremlin.ru/text) Kriget beräknas ha kostat Ryssland 27 miljoner dödsoffer.

⁷⁷ Prezident Rossii, ”Poslanie”, s. 10. På Segerdagen sade Putin, att ”Röda armén genom befrielsen av Europa och slaget om Berlin förde kriget till ett segerrikt slut”. (Prezident Rossii, ”Vystuplenie na voennom parade” (Tal på militärparaden), 9 maj 2005, www.kremlin.ru/text hämtat 10 maj 2005.

⁷⁸ Waxberg, DN, 4 maj 2005; Aale, Per Kristian, ”Krigsminnen väcker Kamrat Stalin till liv”, DN, 8 maj 2005.

⁷⁹ Prezident Rossii, Ukaz nr. 727 ”O merach gosudarstvennoj podderzjki obsjtjestvennyh objedinenij, vedusjich rabotu po voenno-patriotitjeskomu vospitaniju molodezji” 16 maj 1996, <http://document.kremlin.ru/index.asp>, hämtat 6 maj 2005.

grundskolan återinfördes.⁸⁰ Programmet syftade till att bevara den samhälleliga och politiska stabiliteten, återupprätta ekonomin och stärka landets försvarsförmåga. ”Att återföda patriotismen är ett steg mot att återföda Ryssland”, heter det också.⁸¹ Under 2004 blev utbildningen obligatorisk för alla flickor och pojkar i de två högsta årskurserna.

Sedan 2000 stöder krigsmakten vidare organisationer, som arbetar med militärpatriotisk fostran av ungdomen, med militär utrustning, tjänster och service.⁸² Stort utrymme ges åt små lokala föreningsinitiativ för att attrahera ungdomen. En del föreningar utbildar barn och ungdom i kampsport.⁸³ Antalet klubbar och medlemmar tycks ha ökat kraftigt de senaste åren.⁸⁴ Barn- och ungdomslägerverksamhet för unga patrioter bedrivs i Utbildningsministeriets regi, men utbildningen styrs av Försvarsministeriet med bistånd av ROSTO, den frivilliga ryska försvarssporttekniska organisationen, som 1991 ersatte den sovjetiska föregångaren DOSAAF och nu har över tre miljoner medlemmar.⁸⁵ Förutom militär träning kan patriotisk fostran omfatta expeditioner till Andra världskrigets slagfält för att leta rätt på stupade ryska soldater och upprätta minnesmärken över dem, samt möten med ännu levande veteraner från kriget.⁸⁶

Syftet med denna militära utbildning och patriotiska fostran torde ur krigsmaktens synvinkel vara att minska motståndet hos befolkningen mot värnplikt och krigsmakten i stort.⁸⁷ Ett mera allmänt syfte är att öka stödet för den politiska ledningen under Putin, på sikt rekrytera till statsförvaltningen och – hävdas det – ta vinden ur seglen för extremistiska grupper.

Problemet är dock att myndigheternas utnyttjande av patriotismen i stället kan underblåsa de extremnationalistiska, sovjetnostalgiska stämningarna i landet, vilkas inflytande därmed kan öka och utöva tryck på myndigheterna. Skillnaderna i synsätt mellan extremnationalisterna och myndigheterna blir svåra att se. Som exempel kan nämnas Aleksandr Ignatov, chef för ett analytiskt centrum vid Presidentadministrationen. Redan 2000 föreslog han en strategi för Rysslands globaliserade ledarskap i världen, som bl.a. förespråkade statliga monopol och

⁸⁰ Se även underavsnitt om detta i avsnitt 8.4.

⁸¹ Pravitelstvo Rossijskoj Federatsii, Postanovlenie (Ryska Federationens Regeringsförfordning) den 16 februari 2001 nr. 122, ”Gosudarstvennaja programma ”Patriotitjeskoe vospitanie grazjdan Rossijskoj Federatsii na 2001-2005 gg”” hämtat 6 maj 2005 (<http://dmp.mgopu.ru/data/827.doc>).

⁸² Ministerstvo oborony Rossijskoj Federatsii (Ryska försvarsministeriet). Prikaz, nr. 6 av den 2 januari år 2000 (<http://mil.ru/>).

⁸³ Jan T. Knophs samtal med ledare för patriotiska kampsportare november 2003.

⁸⁴ Se Ministerstvo obrazovanija i nauki Rossijskoj Federatsii, (Ryska utbildningsministeriet) ”Baza dannych voenno-patriotitjeskich odeninenij i organizatsij zanimajusjtichsia voprosami grazjdanskogo i patriotitjeskogo vospitanija molodezji,” (Databas över militärpatriotiska föreningar och organisationer, som sysslar med frågor rörande civil och patriotisk fostran av ungdomen) dokument nr. 1, hämtat 6 maj 2005, <http://dmp.mgopu.ru/searchTopics.php?t1=8&t2=1>.

⁸⁵ Ministerstvo obrazovanija, ”Meroprijatija po realizatsii podprogrammy Ministerstva obrazovanija Rossijskoj Federatsii ”Patriotitjeskoe vospitanie grazjdan Rossijskoj Federatsii na 2001-2005 gody (Åtgärder för att genomföra Ryska Federationens Utrikesministeriums underprogram ”Patriotisk fostran av Ryska Federationens medborgare år 2001-2005) <http://dmp.mgopu.ru/searchTopics.php?t1=8&t2=1>, hämtat 6 maj 2005.; Usjar, Aleksandr (2004) ”Rezerv pervogo esjelona” (Första echelons reserv.) *Bratisjtjka. Zjurnal podrazdelenij specialnogo naznatjenija*. sept. 2004, s. 4-7.

⁸⁶ Ministerstvo obrazovanija, ”Resjenie kruglogo stola ”Molodezj i bezopasnost strany”. Vserossijskoj vstretji molodezji i veteranov ”Vo slavu Velikoj Pobedy (Allryska mötet mellan ungdom och veteraner ”Till den Stora Segerns ära”) ”Resjenie Vserossijskogo seminarar-sovesjtjanija” (Beslut av ett allryska seminariemöte) Tula, 13 okt. 2001, (<http://dmp.mgopu.ru/data/528.doc>, hämtat 20 jan. 2005.

⁸⁷ Om problem med detta, se nedan avsnitt 6.2. och Leijonhielm m.fl. (2000) s. 106 ff.

snabb befolkningsökning och innehöll flera antisemitiska inslag.⁸⁸ Den ryska polisen är känd för att inte ha hindrat ”skinnskallarna” från att ge sig på ”svartskallarna”, samt för att själv trakassera såväl svarta afrikaner som människor från Kaukasus.⁸⁹

Den nationalistiska Allryska officersförsamlingen, som bildades i slutet av 1980-talet i opposition mot Gorbatsjov, har fått fortsätta med sin kritik av stats- och försvarsledningen. I februari 2005 ville församlingen mobilisera ett folkuppstånd för att bekämpa terrorism, militära hot och det ökande liberaldemokratiska kaoset”. Den antog stadgar, bildade ett Rysslands högsta officersråd och antog en egen militärdoktrin.⁹⁰ Försvarsministeriet medgav att officersmötet förverkligade sina konstitutionella rättigheter, men vägrade ställa lokaler till förfogande.⁹¹

Inför dumavalet 2003 bildades med presidentmaktens stöd ett nytt patriotiskt parti, Moderlandet (*Rodina*), uppenbarligen för att ta röster från kommunistpartiet. Det fick oväntat starkt stöd (9 procent) och började snart agera relativt självständigt som oppositionsparti till höger om presidentens stödparti Enade Ryssland. Inget liberalt parti kom in i Duman.⁹² I januari 2005 krävde 19 delegater från detta parti, kommunistpartiet och Zjirinovskijs liberaldemokrater i ett öppet brev, att statsåklagaren skulle undersöka judiska organisationer, som provocerade fram antisemitism i Ryssland och spred judisk extremism.⁹³ Detta blev en internationell belastning för president Putin. Vid en minneshögtid i Auschwitz strax efteråt uttryckte Putin sin skam över den växande antisemitismen i Ryssland.⁹⁴ Moderlandspartiet deltog med hungerstrejker i de av kommunisterna ledda protesterna mot regeringens reform av välfärdssystemet och bojkottade i maj segerdagsfirandet i protest mot vissa utländska gäster.⁹⁵

⁸⁸ Ignatov, Aleksandr (2000) ”Strategija ”globalizatsionnogo liderstva” dlja Rossii” (Den globala ledningens strategi för Ryssland.) *Nezavisimaja Gazeta* den 7 september 2000 http://www.ng.ru/printed/ideas/2000-09-07/8_strateg.html; Naftalin, Majka Ch. och Stonov, Leonid (2000) ”My bjem trevogu po drugomu povodu” (Vi slår larm av andra orsaker.), http://saturday.ng.ru/printed/post/2000-09-23/7_post.html, hämtat den 2 mars 2005.

⁸⁹ Tarasov, Aleksandr (2001) s. 22, 11 (47), Se även Barnes, Hugh (2003) ”Rossija – tjurma ”tsvetnych” ljudej” (Ryssland – ett fängelse för de färgade.) *The Financial Times*. den 24 november 2003 hämtad från <http://www.inosmi.ru/print/200348.html> den 21 februari 2005; Rotkevityj, Elena (2004) ”Tjtoby likvidirovat skinchedov, dostatotjno podnjat trubku i skazat: ”Vozmem vsech”. (För att likvidera skinnskallarna räcker det att ta luren och säga: ”Vi tar allihop”.) *Izvestija* den 28 februari 2004 och på *Izvestia.ru*, 2 febr. 2004, www.izvestia.ru/community/44753_print.

⁹⁰ Ivasjov, Leonid Grigorjevityj ”Verchovnaja vlast nenavidit armiju” (Den högsta makten hatar armén.) *Sobytaja*, 22 februari, hämtad den 28 februari 2005 (<http://www.iamik.ru/20429.html?>; *Moskovskij komsomolets*. och *Nezavisimaja gazeta*. den 21 februari 2005; Maksimov, Vladlen (2005) ”Ofitserskij demarsj” (Officersdemarche.) *Novye izvestija*. den 21 februari 2005, (www.newizv.ru/news/?id_news=20174&date=); Obsjtjerossijskoe ofitserskoe sobranie, Postanovlenie 19 febr. 2005 goda. (Beslut av det Allryska officersmötet den 19 februari 2005.) ibidem; ”O sostojanii natsionalnoj bezopasnosti Rossii” (Om tillståndet för Rysslands nationella säkerhet), <http://vos2003.narod.ru/resolution.htm>, hämtat den 3 mars 2005.

⁹¹ Poroskov, Nikolaj (2005) ”Armija nedovolnych. V Rossii natjalos formirovanie zapasnych vooruzjennyh sil” (De missnöjdas armé. I Ryssland har en reservkrigsmakt börjat bildas.) Nyhetssidan *Vremja novostej*. Nr. 29, den 21 februari 2005, (<http://www.vremya.ru/2005/29/4/118823.html>) hämtad den 28 februari 2005.

⁹² Mer om valet i avsnitt 3.2. En av ledarna för Rodina var f.d. arméchefen V Varennikov, som varit inblandad i kuppförsöket 1991.

⁹³ Kravet stöddes av 500 signaturer, bl.a. generalöverste Albert Makasjov, guvernör Nikolaj Kondratenko, KGB-generalen Nikolaj Leonov och f.d. försvarsminister Igor Rodionov. (RFE/RL Newline, nr. 15, 25 jan. 2005).

⁹⁴ Pierce, Camden, ”Auschwitz-Birkenau day of remembrance”, *Moscow News*, 2-8 febr. 2005.

⁹⁵ RFE/RL Newline, nr. 15, 25 jan. 2005,

Den tilltagande kritiken av sovjetnostalgin och Stalinkulten i väst tvingar då och då Putin och hans företrädare att ta avstånd. Sålunda medgav Putin i en tysk intervju tillsammans med Tysklands förbundskansler Gerhard Schröder inför Segerdagen, att regimen före kriget försvagat landet genom repression och att Stalin naturligtvis var ”en tyrann, som många kallar kriminell”.⁹⁶ Sådana uttalanden drunknade dock i hyllningarna och fick inga praktiska följder.

Den tolererade eller uppmuntrade sovjetnostalgin och extrempatriotismen kan alltså bli ett alternativ till Putins politiska linje, t.ex. om denne skulle visa sig svag och råka ut för en ekonomisk kris eller nya, stora terrordåd. Emellertid kan Putin också använda sig av de extrema krafterna genom att utmåla sig som det enda alternativet till dessa, som en moderat politiker, som ändå bedriver marknadsekonomiska reformer och söker goda relationer med väst.⁹⁷

2.5. Statsapparaten och kyrkans roll

Ett bidragande hinder för en demokratisering av Ryssland och för en brytning med det förflutna är det institutionella arvet från sovjettiden. Såväl den politiska som ekonomiska makteliten i dagens Ryssland består till stor del fortfarande av sovjetdiktaturens gamla företrädare, den så kallade nomenklaturen, inklusive medlemmar i kommunistpartiet och dess ungdomsförbund Komsomol.⁹⁸ Bland andra sovjetiska institutioner som överlevt märks de psykiatriska klinikerna, som ägnade sig åt repression i stället för hälsovård. Bataljonen för särskilda ändamål (*Osnatj*), som tidigare bevakat centralkommitténs byggnad, förvandlades 1994 till Inrikestruppernas viktigaste specialförband *Rus*.⁹⁹ Partihögskolan, som under kommunismen ansvarade för utbildningen av partifunktionärerna, bytte 1994 namn till Ryska akademien för statlig tjänst (RAGS), som underställdes presidenten och nu fortsätter att utbilda kadren inom statsapparaten. Enligt en talesman för akademien utgör Rysslands nationella säkerhet inte bara en förutsättning för de politiska och ekonomiska förändringsprocesserna, utan utgör själva huvudmålet för reformerna.¹⁰⁰ Detta innebär att nationell säkerhet prioriteras även framför demokratiska värden.

Kontinuiteten i statsapparaten har påverkat och påverkar alltså utvecklingen på tre skilda sätt. För det första är själva organisationen, dvs. vad som ingår i statsapparaten, ett uttryck för tidigare gjorda prioriteringar av statens uppgifter i stort som smått och den som övertar denna organisation övertar också de styrmedel som den tidigare regimen använde sig av. Genom sin fortsatta existens hindrar de uppkomsten av andra styrmedel, då de belastar en begränsad statsbudget och verkar för att nya uppgifter skall åläggas dem i stället för nya institutioner eller organisationer.

För det andra styrs den nyanställda statstjänstemannen mindre av lagar och förordningar – vilka ytterligt få läser – än av hur det går till på arbetsplatsen, dvs. av vad chefen och

⁹⁶ *International Herald Tribune*, 6 maj 2005;

⁹⁷ Jfr Lieven, Anatol, ”The essential Vladimir Putin”, *Foreign Policy*, jan.-febr. 2005 (www-foreignpolicy.com/story/files/story2757.php, hämtad 23 mars 2005).

⁹⁸ Anochin och Vorotnikov (2003), s. 65 ff.

⁹⁹ Choresjko, Vasilij (2004) ”Bratstvo krapovich beretov. Gorjatje dela i dumy otrjada ”Rus”” (De röda baskrarnas brödraskap. Förbandet ”Rus” heta verksamhet och tankar.) *Soldat udatji*, nr. 4, 2004, s. 14-17; Vinnik, Vadim och Lebedev, Aleksandr (2004) ”A gorod podumal – utjenja idut...” (Men staden trodde att det var övningar) *Bratisjtjka. Zjurnal podrazdelenij spetsialnogo naznatjenija*, sept. 2004, s. 2-3.

¹⁰⁰ Vozzjenikov. (2002), s. 4-5.

kollegorna gör. De socialiseras således in i en statsapparat, vars funktionärer återspeglar den tidigare regimen. För det tredje genereras mycket av politiken i statsapparaten. Den institutionella kontinuiteten medför därmed att reformförslag baserar sig på kunskaper och attityder, som är resultatet av sovjetisk utbildning och mentalitet. Den statliga förvaltningen lär inte hindra Ryssland från att återgå till ett auktoritärt styrelseskick.

Den ryskortodoxa religionen och dess institutioner har tillsammans med den ryska patriotismen traditionellt stått eller tvingats stå nära makten. Enligt den ryska konstitutionens artikel 14 skall den ryska ortodoxin inte ha karaktär av statsreligion, eftersom det finns flera traditionella religioner i landet, men i praktiken har den blivit en statskyrka. Religioner, som inte anses inhemska, t.ex. katolicismen, missgynnas. Påven Johannes Paulus fick aldrig besöka Ryssland.¹⁰¹ Statsmakten utnyttjar systematiskt det förtroende kyrkan åtnjuter.¹⁰² Putin själv framträder ofta som troende tillsammans med patriarken, som även får följa med på utländska statsbesök. Inte heller gynnas demokratins utveckling i Ryssland av att den ryska kyrkan i sin inre organisation sedan sovjettiden karakteriseras av toppstyrning. Medan ryskortodoxa kyrkor utanför Ryssland sedan länge följer den demokratiska organisation, som antogs av kyrkans Stora Råd 1917-1918, stoppades detta av sovjetmakten, som i stället lät Säkerhetstjänsten infiltrera kyrkan. Än idag styrs den ryskortodoxa kyrkan av den av sovjetmakten tillsatte patriarken Aleksij II.¹⁰³

Kyrkan är den största aktören i det ryska civila samhället¹⁰⁴ och ges en hel del utrymme i TV. Putin framträder där ofta tillsammans med patriarken, som även får följa med på statsbesök. Efter terrordådet i Beslan bad Putin vid ett möte med kyrkan om hjälp för att bekämpa den växande bristen på moral i Ryssland som enligt honom gynnade terrorismen. Patriarken Aleksij svarade att inför denna fara måste vi stå enade som aldrig förr.¹⁰⁵ Ett problem med gynnandet av den ortodoxa kyrkan är att det bidrar till spänningarna i förhållande till muslimerna, den största religiösa minoriteten som misstänks för sina kontakter med trosbröder utomlands och för att utgöra grogrund för terrorism.

2.6. Ryssland och rättsstaten

Att presidentens agerar inom konstitutionens gränser är en nödvändighet för en rättstat, men inte tillräckligt. Putin har tänjt konstitutionen i ett flertal fall. Även om en formell viljeinriktning mot rättstaten finns, utgör det ingen garanti för att denna förverkligas. Rättstaten förutsätter bland annat en avvägning av någorlunda jämnstarka intressen och att svaga parter på olika sätt stärks inför rätten. I Ryssland saknas ännu dessa förutsättningar.

En nödvändig beståndsdel i varje demokrati är ett fungerande rättssamhälle. Rysslands konstitution av 1993 slår också fast att landet är en rättsstat, där medborgarna garanteras de universellt erkända mänskliga rättigheterna, likhet inför lagen, rätt till mänsklig behandling

¹⁰¹ Schneider, Eberhard (2004) s. 13; Soldatov, Aleksandr, "Religion und Staat. Die Russische Orthodoxe Kirche und der geistliche Raum Rußlands", *Osteuropa*, 54 (2004) nr. 4, s. 74-81; samt Leijonhielm m.fl. (2003), s. 30.

¹⁰² Vendil (2002) s. 235-236.

¹⁰³ Jämför Gvosdev, Nikolas (2004) "Comment: The Orthodox Church and Democracy. Are the Two Compatible" *Russia Profile*, den 9 december 2004, <http://www.russiaprofile.org/politics/article.wbp?article-id=E24EE028-FE81-41CA-9F30-8A1E4D850D8A> hämtat den 10 december 2004, om Aleksij II, se Meek, James (1999) "Russian Patriarch 'was KGB spy'" *The Guardian*. (London) February 12, 1999.

¹⁰⁴ Jämför *Rossiiskij statističeskij ezjegodnik 2003*. (Rysk statistisk årsbok 2003.) s. 46.

¹⁰⁵ Lebedeva, Anastasiya, "The unorthodox struggle", *Moscow News*, 13-19 okt. 2004.

och privatliv, osv. Som framhölls i FOI:s rapport från 2002 utgör samtidigt den allomfattande brottsligheten ett av de främsta hoten mot Rysslands utveckling.¹⁰⁶ Årligen begås t. ex. ca. 50000 mord, av vilka ca. 13000 fall gäller kvinnor, som mördas i hemmen av sin partner.¹⁰⁷

Hur handskas då Ryssland med brottsligheten? Som påpekats i tidigare rapporter finns det mycket allvarliga problem i det ryska rättsväsendet. Situationen i ryska fängelser och häkten fortsätter att vara alarmerande, även om antalet fångar tycks ha minskat. Enligt chefen för GUIN, Överstyrelsen för styrelserna för verkställande av domar, lider en halv miljon, dvs. 2/3 av fångarna, av allvarliga sjukdomar, främst AIDS och tuberkulos, och 120 000 är psykiskt störda.¹⁰⁸ Fångarna behandlas mycket hårdhänt och vid fånguppror sätter man in de "grå djävlar", ett specialförband från Justitieministeriet som uteslutande består av officerare.¹⁰⁹ En orsak till denna hårda behandling är det ovan beskrivna sovjetiska arvet, en annan att många poliser pga. rotationssystemet tidigare tjänstgjort i Tjetjenien, där de brutaliserats. Polisens metoder tycks bli allt brutallare.¹¹⁰

Vad gäller lagföringen av misstänkta brottslingar räknar Rysslands ombudsman för mänskliga rättigheter Vladimir Lukin de nyinkomna klagomålen i tiotusental. 30 procent av ärendena rör klagomål mot polisen, 20 procent klagomål från fängslade. Av klagomålen framgår att polisen över hela Ryssland regelbundet griper oskyldiga och framtvingar falska bekännanden med hjälp av tortyr. Samtidigt är polisen inte intresserad av brott, som inte kan klaras upp och underlåter därför att registrera många brott.¹¹¹

Det kan hävdas, att i Ryssland dömer domarna opartiskt endast om ingen av parterna mutar dem och om utgången i målet är politiskt ointressant. Men eftersom staten, näringslivet och den organiserade brottsligheten är tätt sammanflätade i Ryssland blir antalet politiskt intressanta mål relativt högt. Förra justitieministern Fjodorov konstaterar med anledning av pågående domstolsreformer, att "domare, som kräver oavhängighet, i själva verket har hamnat under korruperades och kriminellas kontroll. Ofta fattar de inte besluten på laglig grund utan efter parternas påtryckningar". Den under sovjetepoken etablerade "telefonjustisen", som innebar att en myndighetsperson ringde upp domaren och talade om hur det skulle dömas, existerar fortfarande.¹¹²

Domare, som inte dömer enligt FSB:s eller åklagarämbetets önskemål, riskerar vidare att få sparken.¹¹³ Att döma av att den senaste statistiken visar att antalet fällande domar av samtliga

¹⁰⁶ Mer om detta Leijonhielm m.fl. (2003) s. 44.

¹⁰⁷ Rainsford, Sarah (2004) "Domestic violence plagues Russia" BBC Monitoring, den 26 augusti 2004.

¹⁰⁸ Grazjdanskij kontrol, "Bolsjinstvo zakljutjennyh stradajut ot tiazjelych boleznej" (Majoriteten av fångarna lider av svåra sjukdomar) 5 okt. 2004, <http://control.hro.org/okno/pen/2004/10/05.php>; hämtat 10 dec. 2004; jfr. Ivanov, V. F. (2003) "Ugolovno-ispolnitelnaja politika" (Straffverkställighetspolitiken), i *Rossijskaja pravovaja politika*. (Rysk rättspolitik) Moskva, s. 396-417.

¹⁰⁹ Choresjko, Vasilij (2004) "Serye djavoly". (De grå djävlar.) *Soldat udatji*, nr. 7-8, 2004, s. 18-23.

¹¹⁰ Glasser, Susan B. (2003) "Chechnya Duty Hardens Russian Police" *Washington Post*, den 28 november 2003.

¹¹¹ Kolesnitjenko, Aleksandr (2004) "Glavnyj narusjitel u nas – MVD" (MVD är den störste lagbrytaren hos oss.) *Novye Izvestija* den 17 juni 2004, http://www.newizv.ru/news/?id_news=7379&date=2004-06-17; Ria Novosti, 16 juni 2004, Federal News Service (<http://www.fednews.ru/>).

¹¹² Matuzov, N. I. (2003) "Pravo v polititjeskom izmerenii" (Rätten med politiska mått mätt) s. 65, i *Rossijskaja pravovaja politika*. (Rysk rättspolitik) Moskva, s. 48-74, spec. s. 70, jämför Burger, Ethan S. "Corruption in the Russian Arbitrazh Court System", *The International Lawyer*, maj 2004, <http://topics.developmentgateway.org/jlr>.

¹¹³ *Wall Street Journal*, 5 aug., 2004; Mereu, Francesca (2004a) "Judges who lost their jobs speak out" *Moscow Times*, den 6 oktober 2004.

åtal i Moskva utgör 99,7 procent, tycks få riskera detta.¹¹⁴ Duktiga domare hoppar inte sällan av till den välbetalda privata sektorn. Av dem som blir kvar väljer många den breda vägen, följer överordnades råd om hur enskilda fall skall dömas och låter sig, i fall som saknar sådan inblandning, mutas av parterna.¹¹⁵ I praktiken är tillsättningen av de högsta domarämbetena, domstolscheferna inräknade, liksom frågan om domares avskedande, en politisk fråga. Hösten 2004 förbereddes en legalisering av denna praxis.¹¹⁶ Den sålunda politiskt tillsatte domstolschefen vill naturligtvis behålla sitt jobb och tvingar därför även alla underordnade domare att döma ”politiskt”. Eftersom domstolschefen bestämmer vilken domare som skall döma i varje enskilt ärende, blir det endast sällan fråga om direkta och grova påtryckningar.¹¹⁷ Via en kedja av politiskt tillsatta ämbeten kommer presidenten nu att kunna avskeda en honom misshaglig domare. Konstitutionens ord i artikel 10 om maktdelning blir därmed bara ord. Införandet av jurysystemet i Ryssland anses inte heller ha gjort brottmålsrättegångarna rättvisare, då juryns fördomar har visat sig kunna vara farligare för de åtalade än lagens bokstav.¹¹⁸

Det finns visserligen modiga människorättsorganisationer (och enskilda aktivister) i Ryssland, som publicerar kritiskt material, inte minst på Internet, men deras agerande begränsas av myndigheternas strävan efter kontroll över (eller ”samarbete” med) dem.¹¹⁹ Säkerhetstjänsterna bedriver också öppet brevövervakning och avlyssning av dessa organisationer och noterar deras penningtransaktioner.¹²⁰

Ingripandena mot dessa organisationer sanktionerades från högsta ort i president Putins tal till nationen 2004. Visserligen talade han om värdet av ett ”moget” civilt samhälle och människorättsorganisationer, men samtidigt anklagade han vissa delar av det civila samhället för att främst vilja få stöd från inflytelserika västliga fonder, för att tjäna skumma affärsintressen och strunta i medborgarnas mest akuta problem. Människorättsorganisationerna kritiserade han för att vara tysta därför att de inte ville bita den hand som föder dem.¹²¹ Strax därefter angrep maskerade män ett MR-kontor i Tatarstan, som stödde tortyroffer, och en framträdande dumadelegat krävde en undersökning av Soldatmödrarnas organisation mot pennalism inom de Väpnade styrkorna.¹²²

Selektiv rättskipning

Misstänksamheten mot kontakter med utlandet har vidare lett till en växande spionmani i Ryssland och alltfler spionrättegångar sedan Putin kom till makten. Under 2004 hölls 140 sådana mål med fällande domar. Spionmanin drabbar inte bara utländska medborgare utan

¹¹⁴ “Less than 1% of trials in Moscow end in acquittals.” *Moscow News* den 9 december 2004, <http://www.mosnews.com/news/2004/12/09/courts.shtml>, hämtat 10 dec. 2004.

¹¹⁵ *Wall Street Journal* 5 augusti, 2004; Mereu, (2004), *Moscow Times*. 6 oktober 2004.

¹¹⁶ Mereu, Francesca (2004b) “Bill puts president in charge of judges” *Moscow Times*. 1 okt. 2004; samt ledarartikeln “The case against a lapdog judiciary” *Moscow Times*. den 6 oktober 2004.

¹¹⁷ Mereu (2004a) *Moscow Times*. den 6 oktober 2004.

¹¹⁸ Latynina, Yulia (2004) “Jury Trials Not Reflecting Well on the Nation” *Moscow Times*. den 12 maj 2004.

¹¹⁹ Danilova, Maria (2004) “Russian rights group wary of plan to assign law enforcement officials to work with them” AP18 juni 2004 återgivet i *Johnson’s Russia List*, nr. 8260 den 19 juni 2004, meddelande nr. 3.

¹²⁰ Tregubova, Elena (2003) *Bajki kremlevskogo diggera*. (Berättelser från en kremlobservatör.) Moskva, s. 133-135; Kabakov, Aleksandr (2004) “Usji Krajeva” (Krajevs öron.) *Gazeta.ru*, 7 maj 2004, hämtat 10 dec. 2004, http://www.gazeta.ru/2004/05/07/oa_120183.shtml.

¹²¹ Prezident Rossii, ”Poslanie Federalnomu sobraniju”, 2004, s. 11.

¹²² Human rights watch, World report 2005, Russia, <http://hrw.org/english/docs/2005/01/13/russia9867.htm> hämtat 22 april 2005.

framför allt ryssar. Medan marinofficeren Nikitin, som på 1990-talet avslöjat Nordflottans miljöbrott, till slut blev frikänd pga. juridiska teknikaliteter, dömdes t.ex. både forskaren Igor Sutiagin vid USA-Kanada-institutet och fysikern Valentin Danilov till långvariga fängelsestraff. Sutiagin hade tillsammans med ett engelskt konsultföretag skrivit en bok om ryska kärnvapen, som först godkändes av den berörda myndigheten eftersom den byggde på öppna källor. FSB ansåg dock, att konsultföretaget var en spionorganisation. Danilov dömdes för att ha sålt hemligheter till Kina, när han utarbetat utrustning för att mäta kosmisk strålning på satelliter, ett arbete som experter ansåg bygga på vetenskapligt allmängods.¹²³ Ett problem är att spionrättegångarna ofta hålls i militärdomstolar och att domskälen ofta hemligstämplas, vilket gör det svårt att försvara de anklagade och att med framgång överklaga domarna. Effekten och det mest troliga syftet med dessa spionrättegångar är att avskräcka ryska forskare från kontakter med utlänningar och vice versa. Rättsskipningen torde dessutom hämma Rysslands ekonomiska utveckling. Ett exempel på detta är att lagstiftningen om statshemligheter kan försvåra utländskt ägande av ryska råvarubolag, vilket är tillåtet enligt andra lagar. Kartor över strategiska resurser som t.ex. oljetillgångar utgör statshemligheter.¹²⁴

Putinadministrationens kamp mot terrorismen har ytterligare försämrat rättssäkerheten i Ryssland, vilket särskilt drabbat tjetjener och andra kaukasier.¹²⁵ Den ryska forskaren Ekaterina Stepanova slår fast att den federala lagstiftningen på området är oklar genom att den inte skiljer på terrorism och annat, kriminellt våld eller mellan terrorism och andra former av politiskt motiverat våld som gerillaverksamhet. "Terrorism" definieras inte med politiska mål utan med "terroristiska mål" som stör allmän säkerhet osv. Följaktligen blir listan över terroristorganisationer mycket lång.¹²⁶ Lagstiftningen mot terrorism har lett till (eller legitimerat) urskiljningslösa trakasserier i Tjetjenien men också mot tjetjener och andra kaukasier i hela Ryssland.¹²⁷

Dessutom har Ryssland i USA:s efterföljd tagit sig rätten att på egen hand bekämpa terrorismen utanför sina gränser. Ett känt fall är de två ryska GRU-officerare, som i februari 2004 med en bomb mördade Tjetjeniens f.d. president Jandarbiev, när han befann sig i exil i Qatar. Officerarna greps och erkände efter tortyr att de fått bomben med diplomatpost. De utvisades senare och hyllades officiellt vid sin hemkomst. Efter terrorattacken i Beslan i september 2004 proklamerade Ryssland officiellt sin rätt att preventivt angripa "terrorister" och deras baser utomlands.¹²⁸

Övergrepp i kampen mot terrorismen har vidare drabbat de som undersökt dessa. Ett uppmärksammat fall är ödet för medlemmarna i en oberoende parlamentarisk kommission som undersökte de ryska säkerhetstjänsternas inblandning i husbombningarna 1999 och Dubrovka-dramat (Nord-Ost) 2002.¹²⁹ Kommissionens expert Michail Trepasjkin, som

¹²³ Waxberg, Arkadij, "Spionhysteri drabbar ryska vetenskapsmän", SvD, 17 dec. 2004.

¹²⁴ Enligt artikel 5 i lagen om statshemligheter och presidentdekret nr. 1203 från 1995. *Vedomosti* den 31 maj 2004.

¹²⁵ Se exempelvis Chernovik, 20 nov 2003 (BBC).

¹²⁶ Stepanova, Ekaterina (2005) "Russia's approach to the fight against terrorism", i Hedenskog et al (2005), pp. 310 ff.

¹²⁷ Mer om detta i avsnitt 6.16 om Tjetjenienkriget.

¹²⁸ Binyon, Michael and Page, Jeremy (2004) "Qatar bombers were Russian special forces". *The Times*. (UK) den 12 mars 2004; Ignatius, David "In Qatar, Standing Up to Putin" *Washington Post*. 16 mars 2004; Felgenhauer, Pavel (2004) "Nukes will not be used" *Moscow Times*. 19 okt. 2004; Trifonov, Vlad och Muradov, Musa (2004) "MID upolnomotjen prijutit" (UD har fullmakt att ge fristad.) *Kommersant*, nr. 49, den 19 mars 2004. Se även avsnitt 4.1.

¹²⁹ Se närmare Knoph (2004) s. 103-104.

uppges ha identifierat en FSB-officer såsom inblandad i lägenhetsbombningarna samt namngivit en rysk dubbelagent invecklad i teaterattacken, åtalades för att ha avslöjat statshemligheter samt för olaga vapeninnehav.¹³⁰ Vice ordföranden i undersökningskommissionen, pensionerade översten Sergej Jusjenkov, som uttalat oro över att specialstyrkorna kunde använda allehanda illegala metoder för att manipulera den allmänna opinionen och styra händelsernas utveckling, mördades av okända utanför sitt hem i april 2003.¹³¹ Kommissionsmedlemmen Sjtjekotjichin avled av misstänkt matförgiftning. Kommissionsordföranden Sergej Kovaljov och ledamoten Rybakov lever men förlorade sina Dumaplatser i valet 2003.¹³²

President Putin använder rättssystemet för att bekämpa oligarkerna, som blivit rika genom Jeltsins privatisering av de statliga företagen under 1990-talet. Redan år 2001 tvingades mediemagnaterna Vladimir Gusinskij och Boris Berezovskij under hot om åtal att lämna landet. I september 2003 greps Michail Chodorkovskij, ledare för Rysslands största oljebolag Yukos och landets rikaste man, av säkerhetsmän. Han anklagades för förskingring och bedrägeri, Yukos ådömdes skatteskulder på 28 miljarder dollar och styckades upp för att betala dem. Gripandet var uppenbart populärt hos allmänheten och kan ha haft samband med valkampanjen för Putins stödparti Enade Ryssland inför dumavalet 2003. Först i maj 2005 dömdes Chodorkovskij till nio år i straffläger.

En viktig orsak till att just Chodorkovskij greps var troligen att han visat politiska ambitioner. Med sina stora resurser finansierade han oppositionspartier och regimkritiska organisationer och talade rentav om att själv ställa upp i ett framtida presidentval.¹³³ En annan orsak var möjligen att han förhandlade med amerikanska bolag om andelar i Yukos, som var ett mönster av öppenhet och västlig företagskultur i Ryssland, och självständigt engagerade sig i stora energiprojekt utomlands.¹³⁴ Viss anknytning till Yukos-affären hade troligen fallet med den brittiske affärsjuristen Stephen Curtis, vars helikopter under mystiska omständigheter störtade i England i mars 2004. Curtis, som var Berezovskijs engelska advokat och ledare för Menatep, ägarbolaget bakom Yukos efter Chodorkovskijs fängslande, hade vänt sig till den brittiska kriminalunderrättelsetjänsten för att berätta om olaglig rysk affärsverksamhet och export av kapital till skatteparadis utomlands.¹³⁵

¹³⁰ Hassel, Florian (2003) "Der zweite Tschetschenienkrieg. Eine Unterwerfungskampagne in imperialer Tradition" i F. Hassel (ed.) *Der Krieg im Schatten. Rußland und Tschetschenien*. (Frankfurt am Main), s. 6; Uzzell, Lawrence A. "What do Kremlin changes mean for Chechnya?" *Chechnya Weekly: News and analysis on the crisis in Chechnya*. 6 november 2003, vol. 4, nr. 41 samt Politkovskaja, Anna, "Vooruzjit i obezvredit" (Beväpna och oskadliggöra) *Novaja gazeta*, nr. 81 30 oktober 2003; Medetsky, Anatoly "For Trepashkin, Bomb Trail Leads to Jail." *Moscow Times*. den 14 januari 2004. Trepasjkinaffären har en egen hemsida, <http://trepashkin.ru/>.

¹³¹ Feifer, Gregory "Russia: Three Years Later, Moscow Apartment Bombings Remain Unsolved", Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL), Features, <http://www.rferl.org/nca/features/2002/09/06092002192656.asp>.

¹³² Dunlop, John B, "The October 2002 Moscow hostage-taking incident" RFE/RL Newslite, 18 dec. 2003, 8, 15 jan. 2004.

¹³³ Chodorkovskijs ställning förbättrades troligen inte av att Yukos ex-VD vid dumavalet finansierade ett till FAPSI/FSB parallellt elektroniskt rösträkningssystem som påvisade valfusk. (Dzjema, Orchan (2004) "Vybery-2003: mertvyje dusji prosjli 5-protsentnyj barjer" (Valen 2003: döda själar klarade femprocentspärren.) *Novaja Gazeta*. nr. 6, den 29 januari 2004, <http://2004.novayagazeta.ru/nomer/2004/06n/n06n-s16.shtml>.

¹³⁴ Kupchinsky, Roman (2003) "The case of Yukos and Sibneft" RFE/RL Organized Crime and Terrorism Watch, vol. 3, nr. 25, 18 juli 2003; Schneider, Eberhard (2004) *Putin und die Oligarchen*. SWP-Studie, Berlin, Stiftung Wissenschaft und Politik, s. 15-22; Vogel (2004), s. 13, 18, 23. Se även nedan avsnitt 4.15 om energiprojekt och 5.2 om utländska investeringar.

¹³⁵ Catan, Thomas "Before the crash" *Financial Times*, den 15 maj 2004.

En följd av Chodorkovskij-affären och senare selektiva rättsliga ingripanden mot ryska företag blev att andra ryska oligarker skrämdes till tystnad. Dessutom ökade åter kapitalflykten från Ryssland, som dessförinnan minskat.¹³⁶ Affären försvagade också ytterligare tilltron i väst för det ryska rättssystemet, något som redan bidragit till att de utländska företagens investeringar i Ryssland är mycket lägre än i många andra f.d. socialiststater.¹³⁷ Viljan till rättsligt samarbete med Ryssland lär också minska.¹³⁸ Putin försökte lugna oroad västliga ledare med försäkringar om att inte alla privatiseringar skall omprövas och att de rättsliga instanserna fattar sina egna beslut. I sitt tal till nationen 2005 uttalade Putin å ena sidan starkt intresse för utländska investeringar, å andra sidan förespråkade han lagstiftning, som begränsade sådan utifrån säkerhetsintressen.¹³⁹

Det ovanstående tyder på att Ryssland under Putin i stället för att underbygga rört sig bort från ett rättssamhälle i gängse mening. Rättssystemet, som redan från början var svagt utvecklat, har alltmer blivit ett medel för den starka statsmakten att genomdriva sina politiska och ekonomiska intressen. Inte ens bland Rysslands rättsvetenskapsmän finns någon enighet om rättspolitik.¹⁴⁰ Somliga förordar en utveckling mot västliga rättsideal. Några går längre och kräver att statliga ordningsupprätthållande åtgärder, som leder till att oskyldiga människor dödas, skall förklaras utgöra brott mot mänskligheten.¹⁴¹ Andra åter verkar för att terrorismen skall bekämpas med vad som kommer nära legaliserad statsterrorism.¹⁴² De flesta följer som ovan nämnts maktens bud.

Missförhållandena inom rättssystemet medför naturligtvis att de ryska medborgarnas förtroende för det är lågt.¹⁴³ Detta leder till att tvister görs upp extralegalt, skulder drivs in med hot och när dessa inte räcker så med våld. När det inte går att få skadestånd, kan oförrätter leda till att den drabbade söker hämnd. Det bör dock tilläggas att förtroendet för t.ex. Duman och de politiska partierna är ännu lägre. Enligt opinionsinstitutet Romir, som frågade till vem medborgarna primärt skulle vända sig för att få sina rättigheter tillgodosedda, svarade de flesta (25 %) domstolarna och 19 % presidenten.

En positiv faktor i sammanhanget är emellertid att ryska medborgare tack vare Rysslands medlemskap i Europarådet nu kan vända sig till den Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna i Strasbourg. Detta har alltfler gjort. Ett uppmärksammat fall var oligarken i exil

¹³⁶ Grozovskij, Boris (2004) "Dengi ubegajut" (Pengarna rymmer.) *Vedomosti* den 23 juli 2004, <http://www.vedomosti.ru/newspaper/article.shtml?2004/07/23/78743>. Se även Money Laundering Alert, Inside European AML. 22 dec. 2004, hämtat 31 jan. 2005 www.moneylaundering.com/email/ezines/euro04/eu20041222.htm.

¹³⁷ Mer om detta i kapitel 4 om rysk utrikespolitik och avsnitt 5.2.

¹³⁸ Russian axis, <http://www.russianaxis.org/files/10/judicial.pdf>, den 4 november 2004; Mereu, Francesca (2004a).

¹³⁹ Prezident Rossii, "Poslanie Federalnomu sobraniju", s. 5.

¹⁴⁰ Korobova, A. P. (2003) "Prioritety pravovoj politiki" (Prioriteringar i rättspolitik) s. 101 i *Rossijskaja pravovaja politika*. (Rysk rättspolitik) Moskva, s. 97-111.

¹⁴¹ Sjestakov, D. A. (2003) "Politiko-kriminologitjeskij aspekt v issledovanii terrorizma i terrora", i *Antiterroristitjeskij tsentr SNG. Mezjdunarodnyj terrorizm v SNG. Materialy "Kruglogo stola"*. Moskva, s. 62-67.

¹⁴² Ignatev, A. A. (2003) "Tjego ne chvataet i tjto neobchodimo dlja povysjenija effektivnosti borby s terrorizmom v Rossii" (Vad som är otillräckligt och vad som är nödvändigt för att höja effektiviteten i kampen mot terrorismen i Ryssland.) i *Antiterroristitjeskij tsentr SNG. Mezjdunarodnyj terrorizm v SNG. Materialy "Kruglogo stola"*. Moskva, s. 110-112.

¹⁴³ Ungefär varannan ryss saknar sådant förtroende enligt en opinionsundersökning presenterad i *Wall Street Journal* den 5 augusti 2004.

Gusinskij, som i maj 2004 vann sitt mål mot Ryssland, som han anklagat för olagligt frihetsberövande i strid med konstitutionen.¹⁴⁴ Detta utslag torde dock inte ha gjort Europadomstolen mer respekterat i Ryssland.

2.7. Korruptionen

Korruptionen i Ryssland är nära förknippad med (eller en del av) det svaga rättssystemet.¹⁴⁵ Enligt rapporter hösten 2004 från såväl Transparency International som World Economic Forum är Ryssland ett av världens mest korrumperade länder. Som juridikprofessorn Matuzov uttrycker det: ”Inte för inte säger man: business, de kriminella och makten är bröder. I sanning ett allsmäktigt, alltagande och allstjälande förbund.”¹⁴⁶ Korruptionen erkänns också som ett problem och hinder för utvecklingen på högsta ort. Putin betecknade t.ex. i sitt tal till nationen 2005 den statliga byråkratin som en ”ofta arrogant kast, vilken ser statlig tjänst som en alternativ affärsform”.¹⁴⁷ Ryssarna är vana vid avslöjanden likt det följande. Sommaren 2003 arresterades i Moskva de första sju i en utpressarliga om 130 personer, inkluderande en general för Räddningsministeriets säkerhetstjänst och chefer för moskvapolisens avdelning för vapensmuggling. De hade använt sina positioner för att pressa affärsmän på pengar och hade ägnat sig åt allt från att producera falska bevis mot sina offer till att beställa mord.¹⁴⁸ Liknande avslöjanden med åtföljande utrensningar förekom redan under sovjettiden. Då som nu beror avslöjandena ofta på att någon inte ville dela med sig till sina överordnade av pengarna och därför bli angiven.¹⁴⁹

Korruptionen i Ryssland omfattar i själva verket alla samhällsområden. Den ryska författningsdomstolens ordförande har hävdade, att chefsposter inom statsförvaltningen, inklusive de väpnade delarna därav, av många – om inte av flertalet inom förvaltningen – ses som en affärsverksamhet.¹⁵⁰ Enligt tidigare presidentrådgivaren Satarov är de biträdande ministerposterna i ryska regeringen till salu. Han hävdar att alla statliga utnämningar baseras på ett eller en kombination av följande kriterier: yrkesmeriter, personliga förbindelser och lojalitet, mutor respektive rekrytering genom komprometterande utpressning. Det sistnämnda innebär att arbetsgivare erbjuder någon en tjänst men samtidigt låter denne förstå att det finns komprometterande material som visar att vederbörande inte förtjänar tjänsten. Den sålunda utsedde har därmed sin chef att tacka för sin ställning.¹⁵¹ Anställningsmetoden som sådan är vanlig i många länder och är även känd från Sovjetunionen, men i Ryssland har den alltså kommit att systematiseras så till den grad att komprometterande material aktivt insamlas för att utgöra basen för framtida rekryteringar.

Enligt ryska experter får den ryska statsförvaltningen lika mycket i mutor från de ryska företagarna som statsförvaltningen får via intäktssidan i statsbudgeten.¹⁵² I den summan ingår

¹⁴⁴ Reilhac, Gilbert (2004) ”Europe court condemns Russia for holding oligarch” återgivet i Johnson's Russia List, nr.8215, meddelande nr. 13, den 20 maj 2004. Domstolen noterade att Rysslands press- och kommunikationsminister erbjudit den fängslade Gusinskij att lägga ned ett bedrägeriåtal mot denne, om han sålde sin mediakoncern till Gazprom.

¹⁴⁵ Detta problem beskrevs relativt ingående redan i Leijonhielm m.fl.(2003) s. 51-56.

¹⁴⁶ Matuzov (2003), s. 48-74, citat s 71.

¹⁴⁷ Prezident Rossii, ”Poslanie Federalnomy sobraniju” (2005) s. 3. Se även Leijonhielm m.fl. (2003) s. 54 ff.

¹⁴⁸ RFE/RL Organized Crime and Terrorism Watch, vol. 3, nr. 24, 11 juli 2003 samt nr. 25, 18 juli 2003.

¹⁴⁹ Roy, Sergei (2004) ”Perestroika 1985-1991. A colloquial chronicle” *Moscow News*, den 4-10 februari 2004.

¹⁵⁰ Valerij Zorkin intervjuad i *Izvestija* den 25 oktober 2004.

¹⁵¹ Satarov i *Novaja Gazeta*. Nr. 76 den 14 oktober 2004; *Nezavisimaja Gazeta* den 15 augusti 2003.

¹⁵² Pravda.ru (rysk nyhetssajt) den 10 september 2003.

sannolikt sådana mutor, som bör rubriceras som utpressningspengar. Exempelvis kan en utländsk företagsledare approcheras av en FSB-agent som kräver en halv miljon dollar för rätten att leva och arbeta i Ryssland.¹⁵³ Också denna utbredda korruption bidrar till Rysslands svårigheter att få utländska direktinvesteringar och rättsligt samarbete med andra länder.

Även om politiska partier allmänt tillhör de mest korrumperade institutionerna i världen,¹⁵⁴ så är situationen i Ryssland värre än på många håll. Det har rentav hävdats, att 65 procent av den nuvarande politiska eliten fått sina poster genom att utnämnas av storföretagen respektive byråkratin.¹⁵⁵ Affärsmännen satsar pengar på politiska karriärer för att i kraft av de uppnådda positionerna expandera affärsverksamheten. Enligt Dumaledamoten Vladimir Semjonov sysslade mer än hälften av dumaledamöterna 2002 med affärsverksamhet.¹⁵⁶ Kriminellt belastade har strävat efter att bli valda för att få immunitet mot åtal. Dumaplatser var till salu också inför det senaste parlamentsvalet.¹⁵⁷ Även journalister och redaktörer säljer sig. En beställd helsidesartikel i en ledande moskvatidning uppges kosta 20 000 dollar.¹⁵⁸ Putins önskan att styra den ryska "demokratin" kan mycket väl ha påverkats av mängden "folkvalda" och journalister som främst ägnat sig åt egna affärsintressen.

Även utbildningsväsendet är genomkorrumperat. Universitet och högskolor, som är dåligt finansierade, tjänar in mycket mutpengar på antagningen av studenter. Lärare på alla nivåer sysslar med "tentamensrelevant" privatundervisning för elever som vill klara proven för att komma in på en utbildning eller för att avsluta den. Det förekommer, att lärare får betalt av föräldrar för att inte anmäla elever, som misshandlat dem.¹⁵⁹ Att komma in på en fin statlig juristlinje kan kosta över 30 000 dollar i mutor, medan privata högskolor och utbildningar som inte leder till lönsamma yrken kostar mindre.

Som ovan framgått och tidigare rapporter visat gäller är korruptionen också omfattande inom de s.k. styrkestrukturerna, t.ex. FSB, polismakten och domstolarna, vilket undergräver deras effektivitet. Inom krigsmakten förekommer korruption redan vid mönstringskontoren, där rekryter med hjälp av pengar kan köpa sig fria eller få lättare tjänstgöring.¹⁶⁰ Vid vissa kontor bedrivs värvning av legosoldater för utländska konflikter, och flygplatsmyndigheterna tycks inte hindra dem från att avresa.¹⁶¹ Förskingring av alla slag är vanligt förekommande inom de reguljära förbanden. Resultatet är att förbanden ofta inte klarar av sina uppgifter. Specialstyrkorna är i hög grad sponsrade av privata och politiska intressenter, vilka på så vis mer eller mindre underförstått köper beskydd mot ingripanden.¹⁶² År 2003 försökte Duman

¹⁵³ Albats, Yevgenia (2003) "The West's Favorite 'Democrat'" *Washington Post*, den 24 september 2003.

¹⁵⁴ Inside European AML, 15 dec. 2004, "Political corruption a major concern, global report says 14 December 2004.

¹⁵⁵ Kryshtanovskaja, Olga (intervju) "Sovetizatsija" demokratii" (Demokratin "sovjetisering") (2004) *Rodnaja Gazeta* nr. 40 (75) den 15 oktober 2004, <http://www.rodgaz.ru/index.php?action=Articles&dirid=22&tek=12566&issue=156>.

¹⁵⁶ Pravda.ru den 10 september 2003.

¹⁵⁷ Kagarlitsky, Boris (2003) "Big Business of Party Lists" *Moscow Times* den 23 september 2003.

¹⁵⁸ *Russkij fokus*, den 24 maj 2004.

¹⁵⁹ MosNews.com/Gazeta.ru, den 10 juni 2004 samt Jan T. Knophs år 2004 genomförda intervjuer med ryssar inom och utanför utbildningssystemet.

¹⁶⁰ Se även avsnitt 6.3.

¹⁶¹ Sjunin, Sergej (2004) "Ispoved "psa vojny"" (En "krigshunds" bekännelse.) *Bratisjtjka*, mars 2004, s. 62-63.

¹⁶² Ustinov, Leonid (2003) "Bojtsy "Alfy" o položjeniji del v rossijskich spetsluzjbach: klubok krugovoj poruki i nekompetentnosti" ("Alfas" krigare om läget i de ryska specialtjänsterna: en härva av ömsesidig protektion och inkompetens.) 31 juli 2003, *Agentstvo rossijskoj informatsii*, <http://ari.ru/doc/?id=1794&rate=1>, hämtat den 28 september 2004.

förbjuda all finansiering av specialtjänsterna utanför budgeten, men regeringen avvisade lagförslaget.¹⁶³

Korruptionen försvagar likaså kampen mot terrorismen. Utredningar av hittillsvarande ryska terrorattentat visar, att terroristerna hållit polisen på avstånd eller lyckats passera vägsräddningar och kontroller tack vare mutor. Det senaste, mest kända exemplet var terroristerna i Beslan. Eftersom mutsystemet är så utbrett uppfattade poliserna inte att de mutades av terrorister.

Det ryska näringslivet använder sig av mutor för att besticka myndigheterna på alla möjliga affärsområden. Ett känt exempel är piratkopieringen av CD- och DVD-skivor i industriell skala, vilket inte vore möjligt utan polisens beskydd. Ett annat är den enorma kapitalflykten. Uppskattningarna kring hur stor del av kapitalutflödet som utgörs av penningtvätt av illegala tillgångar varierar från fem till 50 procent.¹⁶⁴ En del av dessa medel torde användas till mutor, så att verksamheten kan fortsätta. Försök att stoppa utflödet skulle också strida mot den fria marknadsekonomins principer.

En sannolikt bidragande orsak till den grasserande korruptionen är den stora mängden av oklara och ofta motstridiga lagar i händerna på en mycket stor statsapparat. Dessutom är lagstiftningen mot korruption och ekonomisk brottslighet bristfällig. Jeltsin avvisade under 1990-talet en av både Duman och Federationsrådet antagen federal lag mot korruptionen.¹⁶⁵ I OSS finns en modellag, men Ryssland har inte infört dess regler i den ryska straffbalken. Ryska Federationen har undertecknat FN:s konvention mot korruption, men denna har ännu inte ratificerats av Duman. Utan internationella normer bestämmer man i de statliga organen själva vad som är korruption i varje enskilt fall. Paragrafen om konfiskering av egendom som påföljd för korruptionsbrott har strukits ur den ryska brottsbalken.¹⁶⁶ Den viktigaste orsaken till korruptionen ligger dock inte i lagstiftningen utan i det omgivande samhället, historiska traditioner och ekonomiska incitament som ovan antytts. Det finns en stor risk att myndigheternas kamp mot korruptionen även fortsättningsvis kommer att föras tämligen halvhjärtat och främst tjäna som medel att göra sig av med politiska meningsmotståndare och ekonomiska konkurrenter.

2.8. Kontinuitet och förändring

I 1998 års rapport konstaterades att Ryssland samtidigt uppvisar såväl despotiska som demokratiska drag och att de förra kan komma att synas under lång tid framåt också i ett demokratiskt Ryssland. Även om Ryssland proklamerat demokratin som sin styrelseform, innebär detta ingen duplicering av en viss västlig modell utan en anpassning av den till ryska förhållanden.¹⁶⁷

¹⁶³ Se Soldatov, Andrej (2004) "Lubjanka – na podnoznom", *Moskovskie Novosti*. den 24 september 2004, www.mn.ru/issue.php?) och Agentura, rysk säkerhetssajt <http://www.agentura.ru/press/about/jointprojects/mn/finance/>, hämtat den 28 september 2004.

¹⁶⁴ RosBusinessConsulting, "Capital flight from Russia has 18 months to go" Analytical department of RIA, 6 augusti 2004.

¹⁶⁵ Anti-Corruption Gateway for Europe and Eurasia, Country information, "Russia" hämtat 3 maj 2005, (http://www.nobribes.org/en/country_information/rc_Russia.htm; Zjilinskij (2004) s. 78.

¹⁶⁶ Enligt docenten i juridik och polisgeneralen Vladimir S. Ovtjinskij, i samtal med Knoph i Moskva januari 2004.

¹⁶⁷ Leijonhielm m.fl. (1998) s. 9.

Som ovan visats har Ryssland sedan Putin kom till makten utvecklats till en alltmer auktoritär och odemokratisk stat. Vissa samhällsvetare karaktäriserar Ryssland av i dag som ett illa dolt byråkratiskt auktoritärt system.¹⁶⁸ Lilija Sjevtsova vid Carnegie forskningscenter i Moskva talar om en imitation av först ett demokratiskt, sedan ett auktoritärt system.¹⁶⁹ Andra ryska forskare som Valentin Sjelochaev, akademiledamot och samtidshistoriker, menar att det är en illusion att hela det politiska, sociala och ideologiska landskapet i Ryssland har förändrats radikalt de senaste femton åren.¹⁷⁰

Ryssland kan sägas vara demokratiskt i den meningen att det styrs enligt en av folket antagen konstitution och att folket i flera val med betryggande majoritet röstat för den sittande presidenten och hans stödparti i Duman. Emellertid ger konstitutionen presidenten nästan obegränsade maktbefogenheter, vilka Putin tillfullo utnyttjat och delvis överskridit. Utan att det behövs har massmediafriheten och demonstrationsrätten inskränkts, valen manipulerats och på senare tid har vallagarna ändrats för att stoppa oppositionella politiker. Syftet med den ökade maktkoncentrationen och den centrala kontrollen sägs vara att höja folkets välbefinnande, skapa lag, ordning och stabilitet i samhället efter Jeltsinårens kriser och oreda. Kampen mot den genom Tjetjenienkriget tilltagande terrorismen har på senare år blivit ett allt viktigare medel för Putin att öka sin makt och kontroll över samhället.

För att uppnå dessa syften har Putin och hans administration främst stött sig på medarbetare från FSB, som han ursprungligen kommer ifrån, och andra s.k. styrkemyndigheter, vilka därigenom fått allt större makt i samhället och statsapparaten, inte minst beträffande fördelningen av resurser i statsbudgeten. Putin har också alltmer stärkt sitt inflytande över rättsväsendet och ökat godtyckligheten i rättskipningen, vilket bl.a. drabbat de s.k. oligarkerna, senast Chodorkovskij. Ryssland kan därför inte heller kallas för en rättsstat, där alla är lika inför lagen. Trots att Putin haft kampen mot korruptionen som ett prioriterat syfte, har få framsteg nåtts på detta område. Korruption finns på alla samhällsområden, vilket bl. a. som ovan nämnts sammanhänger med den stora mängden lagar och föreskrifter, som förvaltas av en omfattande statsapparat. Även FSB-tjänstemän, som skulle bekämpa korruptionen, korrumpas och berikar sig, när de får makt och tillgång till ekonomiska resurser, och även de invecklar sig i interna strider om resurserna.¹⁷¹ Allt detta undergräver deras legitimitet och utgör hinder för att Ryssland blir en effektiv stat, oavsett om den går mot diktatur eller demokrati.

För att säkra sin ställning har Putin också använt sig av den växande ryska patriotismen och den ortodoxa kyrkan och betonat Rysslands ställning som stormakt. Detta återspeglas i historieskrivningen och firandet av olika jubiléer, senast 60-årsdagen sedan den Stora segern 1945. Putin har intagit en mer positiv inställning till Sovjetunionen än Jeltsin, vilket torde vara populärt. Ungdomen utsätts för en intensifierad militärpatriotisk fostran, i vilken krigsmakten också har ett intresse.

Ett problem med utnyttjandet av de patriotiska strömningarna, samtidigt som de demokratiska krafterna är svaga och inte släpps fram, är att mer extrema, xenofobiska krafter får ökat stöd och börjar påverka den politiska ledningen. Om Ryssland t.ex. skulle komma i ekonomisk kris

¹⁶⁸ Vogel (2004) s. 7, 17.

¹⁶⁹ Sjevtsova, Lilija (2004) "Krepost na peske. Rossija idet ot imitatsionnoj demokratii k imitatsionnomu avtoritarizmu". (Fästning på sand. Ryssland går från imiterad demokrati till imiterad auktoritarism.) *Nezavisimaja gazeta*, den 27 september 2004, http://www.ng.ru/politics/2004-09-27/1_shevtsova.html.

¹⁷⁰ Sjelochaev, *Rodnaja gazeta*, 15 okt. 2004.

¹⁷¹ Baev (2005), s. 333.

eller nya, allvarliga terrordåd inträffa (vilket är mycket möjligt), kan Putin förlora auktoritet och popularitet, och kraven på en än mer auktoritär ledare med ännu hårdare nypor växa sig starka. Putin kan å andra sidan utnyttja denna fara genom att utmåla sig som det enda alternativet till diktatur – eller kaos. En slutsats är att den ryska politiken kommer att förbli svårförutsägbar.

En generell förklaring till denna negativa utveckling är Rysslands auktoritära arv, som lever kvar både i institutionella former och i folks medvetande. De demokratiska traditionerna är så gott som obefintliga och de demokratiska reformerna diskrediterades under 1990-talet, då de beledsagades av Sovjetunionens sönderfall och en ekonomisk kris, som ledde till utbredd fattigdom, medan ett fåtal blev rika.

Mot denna bakgrund förefaller det sannolikare att Ryssland fortsätter i auktoritär riktning än att det åter närmar sig ett demokratiskt system av västligt snitt.¹⁷² Det bör dock understrykas att Ryssland fortfarande är mer demokratiskt (mindre diktatoriskt) än Sovjetunionen var. Trots senare års inskränkningar är massmedia friare och möjligheterna att resa utomlands mycket större än då, vilket innebär ökade kunskaper om Rysslands politiska och ekonomiska problem. I stället för statligt ägande och femårsplaner fungerar ekonomin numera huvudsakligen enligt marknadsekonomiska principer och med privata ägarintressen. Den ryska ekonomin har även blivit starkt beroende av omvärlden, vilket också sätter vissa gränser för statsmaktens ambitioner till total kontroll över samhället.¹⁷³

Det demokratiska underskottet, det svaga rättssystemet och den utbredda korruptionen bromsar dock den ekonomiska utvecklingen, bl.a. genom att avskräcka utländska investerare. Detta i sin tur försvagar också basen för en bredare militär upprustning. Som framgår av ekonomikapitlet nedan synes det dock i dag inte finnas några politiska hinder för att kompensera denna faktor med en ökande militär börda för ekonomin.

¹⁷² Jfr Vogel (2004) s. 5-6.

¹⁷³ Om utlandsberoendets omfattning och förändringar, se avsnitt 5.2.

3. Inrikespolitisk utveckling och säkerhetspolitiskt beslutsfattande

I samtliga tidigare rapporter har konstaterats att den ryska presidentens ställning är mycket stark. Under större delen av Jeltsins tid vid makten var presidentens konstitutionella ställning stark, medan hans möjligheter att implementera beslut var begränsade. Putin övertog Jeltsins starka konstitutionella ställning samtidigt som han lyckades stärka sin makt ytterligare genom att neutralisera grupper som tidigare lagt en hämsko på presidentens makt som t.ex. starka affärsintressen eller regionala makthavare. Helt klart har Putin också varit mer framgångsrik i att genomdriva ny lagstiftning. Fortfarande kvarstår emellertid vissa frågetecken angående graden av implementering – att en lag antas innebär inte med nödvändighet att reella förändringar äger rum.

3.1. Putins federala reform

Ett exempel på en genomgripande administrativ förändring som måste sägas ha haft begränsad framgång var den federala reform som Putin genomförde 2000. Den gick ut på införandet av sju federala distrikt ledda av särskilda presidentföreträdare.¹⁷⁴ Även om det finns få regelrätta utvärderingar av reformen, är i dag den övervägande bedömningen att de federala distrikten inte har visat sig så effektiva som avsikten var i fråga om att upprätta vertikal styrning av regionerna från Kreml.¹⁷⁵ Distriktens ledning har inte fått kontroll över budgetmedel som fördelas till regionerna trots att många bedömare förväntade sig detta initialt. Vidare omnämns de federala distrikten inte i den uppsättning av reformförslag för lokalstyre som beretts inom Presidentadministrationen trots att detta också hade förespeglats.¹⁷⁶

Å andra sidan är det tydligt att Putin inte har förlorat hoppet om de federala distrikten som ett politiskt verktyg. Annars skulle han troligen inte ha utnämnt den betrodda och erfarne Dmitrij Kozak till presidentföreträdare i Södra federala distriktet så sent som september 2004 efter tragedin i Beslan (se nedan). Bland de frågor som de federala distrikten tycks ha varit framgångsrika med är att se till att regional lagstiftning (och i förekommande fall konstitutioner) inte motsäger den Ryska Federationens lagstiftning och konstitution.¹⁷⁷ Vidare tycks Moskva även ha varit lyckosamt i sin strävan att avskaffa en stor del av de bilaterala avtal som ungefär hälften av alla federationssubjekt under 1990-talet lyckades förhandla fram med Moskva.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Reformen analyserades i Leijonhielm m.fl. (2003) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv — en förnyad bedömning 2002*, s. 33-36.

¹⁷⁵ En av de få utvärderingarna av federala distrikten hittills finns i Reddaway och Orttung (ed.) (2004a) *The Dynamics of Russian Politics: Putin's Reform of Federal-Regional Relations, Volume I* (Oxford, Rowman and Littlefield Publishers).

¹⁷⁶ Nudelman (2003) *The Presidential Envoys: Limited Success and a Limited Future?*, RFE/RL Russian Political Weekly, vol. 3, nr. 7, den 13 februari 2003, hämtat den 22 september 2004, <http://www.rferl.org/reports/aspfiles/printonly.asp?po=y>. Se också Reddaway och Orttung (2004b) "What Do the Okrug Reforms Add Up To? Some Conclusions", i Reddaway och Orttung (2004a), s. 298-301.

¹⁷⁷ Enligt Reddaway och Orttung ska denna bedrift dock inte överdrivas, eftersom de regionala lagarna och konstitutionerna i fråga ofta var en form av deklARATIONER snarare än lagar med reell innebörd för regioninnevånarnas dagliga liv. Reddaway och Orttung "What Do the Okrug...", s. 278.

¹⁷⁸ Sakwa (2004) *Putin: Russia's Choice* (London, Routledge), s. 145.

Helt klart är att införandet av de federala distrikten medfört att man i än mindre grad än tidigare kan tala om Ryssland som en federal stat. Redan tidigare var Ryssland på sin höjd en högst asymmetrisk federation, där olika federationssubjekt åtnjöt olika grad av självstyre.¹⁷⁹ Inrättandet av de federala distrikten – tillsammans med bl.a. den reform från 2004 som innebär att guvernörer och presidenter inte längre väljs direkt av befolkningen i respektive federationssubjekt (se nedan) – har gjort att Ryssland är väsentligt mer centralstyrt i dag och att innehållet i det federala statsskicket har urholkats ytterligare.

3.2. Parlaments- och presidentvalen 2003-2004

I Dumavalet 2003 stärktes Putins position ytterligare tack vare att det honom närstående partiet Enade Ryssland fick stora framgångar. Enade Ryssland fick 37,57 procent av rösterna på partilistor. Därtill kom ett stort antal deputerade som valdes in på personligt mandat och som sällade sig till Enade Ryssland antingen före valet eller då de funnit det den bästa taktiken efter att de blivit invalda i Duman. Liksom i tidigare val splittrades valmanskårens röster på ett antal småpartier. I valet 2003 fanns 41 partier representerade på valsedlarna. Av dessa fick endast fyra partier tillräckligt med röster (över fem procent) för att bli representerade i Duman.¹⁸⁰ De partier som kom över femprocentsspärren förstärker således sitt valresultat i och med att de i praktiken delar på de mandat som inte kunnat fördelas på småpartier. De senare fick i valet år 2003 nästan 30 procent av rösterna tillsammans.

Tabell 1. Resultat i 2003 års Dumaval

Parti/fraktion*	Andel röster i procent**	Antal deputerade	Procent av deputerade	Utskotts-ordförande
Enade Ryssland	37,57	306	68,00	29 (100 %)
KPRF	12,61	51	11,33	-
LDPR	11,45	36	8,00	-
Rodina	9,02	39	8,67	-
Oberoende	-	15	3,33	-
SPS	(3,97)	-	-	-
Jabloko	(4,30)	-	-	-
Agrarpartiet	(3,64)	-	-	-
Ryska pensionärs-partiet	(3,09)	-	-	-
Totalt***	70,65	447****	99,33	29

Källor: Valresultat finns att tillgå på Izbiratel'naja kommissija Rossijskoj federatsii (Centrala valkommissionens hemsida) <http://gd2003.cikrf.ru/> Övrig information återfinns på Gosudarsvennaja Duma (Statsdumans hemsida) <http://www.duma.gov.ru>.

* LDPR – Rysslands liberaldemokratiska parti (leds av Vladimir Zjirinovskij), KPRF – Ryska Federationens kommunistparti. Partiet Rodina gjorde något av en raketkarriär. Det registrerades först i september 2003 och lyckades snabbt hitta en väljarkår (KPRF hävdade att partiet bildats för att stjäla röster från dem). SPS – Förenade högerkrafter och Jabloko brukar betecknas som Rysslands liberala partier.

** Endast de partier som nådde över tre procent är redovisade i tabellen.

*** Endast de procent som representeras av partier som kom över femprocentsspärren är redovisade i totalen.

**** Antalet borde vara 450 (225 partimandat och 225 enmansvalkretsar). Troligen saknas deputerade fortfarande från områden som t.ex. Tjetjenien.

¹⁷⁹ Ryska Federationen är enligt konstitutionen indelad i dels nationella enheter (autonoma republiker, en autonom region (*avtonomnaja oblast*) och autonoma kretsar (*okruga*)), dels territoriella enheter (regioner (*oblasti*), territorier (*krai*) och federala städer), vilka samtliga benämns federationssubjekt. Idag är samtliga federationssubjekt indelade i de ovannämnda sju federala distrikt som Putin införde år 2000.

¹⁸⁰ Ett parti kan bli representerat i Duman genom att tillräckligt många av dess företrädare väljs in i enmandatsvalkretsar. Detta skedde dock inte i valet 2003.

3. INRIKESPOLITISK UTVECKLING OCH SÄKERHETSPOLITISKT BESLUTSFATTANDE

Enade Rysslands valframgång blev än mer förkrossande efter att ordförandeposterna i Dumans utskott fördelats. Genom sin starka ställning lyckades Enade Ryssland försäkra sig om samtliga ordförandeposter i Dumans utskott. Vidare är Dumans talman, Boris Gryzlov, från Enade Ryssland, liksom dess förste vice talman, Ljubov Sliska. Dessa ingår tillsammans med nio vice talmän i Statsdumans råd. Av samtliga elva deputerade i Statsdumans råd representerar åtta Enade Ryssland. LDPR, KPRF och Rodina har vardera en deputerad i Statsdumans råd.¹⁸¹ Fördelningen av de tyngsta posterna i Duman blev en chock för många. Det var väntat att Enade Ryssland skulle komma att dominera, men inte att samtliga andra partier skulle bli utan ordförandeposter i dumautskotten.

Dumavalet beskrivs ofta som ett primärval inför presidentvalet. Anledningen till detta är framför allt tidpunkten, cirka fyra månader före presidentvalet, och det faktum att Duman alltid spelat andrafiolen i Rysslands politiska liv. Icke desto mindre finns det anledning att tilldela Dumavalet mer vikt än epitetet primärval skulle ge intryck av.

Duman har visserligen ojämförligt mindre inflytande än presidenten, men en Duma kontrollerad av oppositionen kan ändå frustrera ett Kreml som har siktet inställt på genomgripande reformer. Detta kan ske genom att blockera lagstiftningsprocessen och ständigt underminera presidentens ställning genom att obstruera på alla vis, t.ex. genom att göra utrikespolitiska utspel stick i stäv med den officiella linjen. Detta var regel snarare än undantag under Jeltsins tid som president. Mest påtagligt blev det då Duman inledde ett riksrettsförfarande gentemot Jeltsin 1998-1999. Putin har haft förmånen att arbeta med en mycket välvilligt inställd Duma. I princip kan Putin få igenom de lagar han önskar och t.o.m. forcera processen på ett sätt som var helt omöjligt för Jeltsin.¹⁸²

Presidentvalet 2004 bjöd på, om möjligt, ännu mindre överraskningar än Dumavalet. Putin vann en övertygande seger med 71,3 procent av rösterna. Valdeltagandet var relativt lågt men på en nivå (64,3 procent) klart över de 50 procent som krävs för att valet skall vara giltigt.

Tabell 2. Resultat i presidentvalet 2004.

Kandidat	Andel röster i procent
Sergej Glazev	4,10
Oleg Malysjkin	2,02
Sergej Mironov	0,75
Vladimir Putin	71,31
Irina Chakamada	3,84
Nikolaj Charitonov	13,69
Mot alla	3,45
Totalt	99,16

Källa: Centrala valkommissionens hemsida (<http://pr2004.cikrf.ru/>).

¹⁸¹ För en kortare presentation av partierna, se Nygren, Bertil (2004) "A Comparison of Three Russian Presidential Election Campaigns in 1996, 2000 and 2004. Where Is Russia Going?" i Fedorov and Nygren (ed.) *Putin I and Putin II: Results of the First Term and Prospects for the Second*, vol. ACTA B31 (Stockholm, Swedish National Defence College), s. 43.

¹⁸² Ett intressant exempel är den nya försvarslagen som av allt att döma kommit till på initiativ från Kreml även om beredningen formellt skett i Dumans försvarsutskott. Denna lag utarbetades troligen utan att Generalstabens chef, Anatolij Kvasjnin, informerades eftersom en av huvudpoängerna var att minska Generalstabens roll inom Försvarsministeriet. Se mer om detta i kapitlet om militärreformen, avsnitt 8.3.

Strängt taget ställde inga verkliga utmanare till Putin upp i valet 2004. Endast KPRF:s kandidat, Nikolaj Charitonov, fick över tio procent. Bland de övriga kandidaterna märktes t.ex. Federationsrådets talman, Sergej Mironov, som redan tidigare gjort sig känd som en lojal anhängare av Putin. Han har bland annat föreslagit att Putin skall få möjlighet att sitta en tredje period.¹⁸³

Kritiken mot presidentvalet lät heller inte vänta på sig. Bland annat hade andra kandidater än Putin svårt att få tillgång till media. Putin valde också att inte delta i någon valdebatt, vilket bidrog till att andra kandidater fick mindre chans att presentera sina program. Dessutom fanns enligt ombudsmannen för mänskliga rättigheter rapporter om att så många som hundra procent av befolkningen i vissa områden hade röstat och då mer eller mindre enhälligt för Putin.¹⁸⁴

3.3. Putins administrativa reform

I förra rapporten underströks också att en av de utmaningar som Putin stod inför var att höja implementeringsgraden av beslut. Denna utmaning kvarstår i huvudsak. Detta kan, om inte annars, utläsas av det missnöje som finns med tjänstemän inom den statliga byråkratin.

Tvärt emot många förväntningar växte byråkratin snarare än minskade då marknads-ekonomiska reformer infördes efter att Sovjetunionens kommunistparti upplöstes.¹⁸⁵ Det har sedan länge talats om en administrativ reform och halvhjärtade försök att minska byråkratin gjordes under Jeltsin. Under Putin gick dessa strävanden under rubriken ”Administrativ reform”. Tidigare listades Administrativ reform på presidentens hemsida som ett prioriterat politikområde. Idag finner man liknande målsättningar under rubriken ”Reformering av statlig tjänst”. En av den administrativa reformens främsta arkitekter var juristen Dmitrij Kozak, med ett förflutet i Sankt Petersburg.¹⁸⁶

I samband med presidentvalet genomförde Putin en betydande ombildning av sin regering samtidigt som stora delar av den administrativa reformen applicerades på regeringsorganen. Under några förvirrade veckor fann sig tjänstemän arbeta vid ministerier som inte längre existerade eller i en byggnad som numera tillhörde ett annat ministerium. Ministerar tvingades utrymma eller byta sina kontor samtidigt som många svävade i ovisshet om vilken framtid, om någon alls, som väntade dem inom statsförvaltningen.¹⁸⁷

¹⁸³ I mars 2005 föreslog Mironov i en intervju att Putin skulle bli premiärminister 2008-2012 för att åter väljas till president 2012, *Nezavisimaja gazeta*, 17 mars 2005, s. 6.

¹⁸⁴ Corwin och Yasmann (2004) *International, Domestic Monitors Criticize Presidential Election*, RFE/RL, The Russian Federation Votes: 2003-2004, 16 mars 2004, hämtat 9 juni 2004, www.rferl.org/specials/russianelection/article/2004/3/E2392720-FC14-4D42-AB4E-F1CCE0F42CC0.html, Nygren ”A Comparison...” , s. 48ff. och Smith (2004) *Russia After the Presidential Election*, Russian Series — 04/01 (Sandhurst, Conflict Studies Research Centre) april 2004, hämtat den 8 June 2004, <http://www.da.mod.uk/CSRC/documents/Russian/04%2812%29-mas.pdf>.

¹⁸⁵ Se t.ex. Reddaway (2004) ”Historical and Political Context”, i Reddaway och Orttung (2004a) *The Dynamics of Russian Politics*, s. 7 och Sakwa *Putin: Russia's Choice*, s. 95. Se även *Moscow Times*-journalisten Jevgenija Albats redogörelse för byråkratins tillväxt efter Sovjetunionens fall, Dresen (2004) ”Bureaucrats and Russian Transition: The Politics of Accommodation”, *Kennan Institute for Advanced Russian Studies Meeting Report*, vol. 22, nr. 1.

¹⁸⁶ *Moscow News*, nr. 18, 2004, s. 12.

¹⁸⁷ *Nezavisimaja gazeta*, 2 april 2004, s. 1, 3.

3. INRIKESPOLITISK UTVECKLING OCH SÄKERHETSPOLITISKT BESLUTSFATTANDE

Huvudtanken med den administrativa reformen i det den berör den ryska regeringen är att skapa ett system med bara tre nivåer. Istället för den flora av institutioner som funnits tidigare skall det bara finnas (a) ministerier, (b) federala tjänster och (c) federala agenturer. Detta innebär i praktiken en degradering av ett antal regeringsorgan. Till exempel hade Federala säkerhetstjänsten, FSB, tidigare "ministeriums rang", men är numera en federal tjänst om än direkt underordnad presidenten. Målsättningen är att ministerierna skall vara kompakta och ansvara för en "ideologisk nivå". Federala tjänster skall utföra kontroller och inneha en övervakande funktion, medan federala agenturer skall inneha fullmakt att styra statlig egendom samt tillhandahålla statligt stöd för fysiska och juridiska personer.¹⁸⁸ Huruvida denna gränsdragning kommer att implementeras i praktiken återstår att se. Till och med en sådan begränsad åtgärd som att minska antalet vice ministrar har mött på betydande motstånd inom den byråkrati Kreml velat reformera. Som diskuteras längre ner, har ministerier som t.ex. Försvarsministeriet löst dilemmat genom att låta ett antal före detta vice ministrar behålla en betydande del av de funktioner och befogenheter de haft tidigare. De har med andra ord bara förlorat själva titeln men har vice ministers status i praktiken.¹⁸⁹ Samma motåtgärder har tvivelsutan vidtagits mot andra delar av administrativa reformen inom berörda ministerier och myndigheter.

Efter den administrativa reformen av regeringen kom turen till Presidentadministrationen.¹⁹⁰ I linje med vad som gällde för regeringen bestämdes att Presidentadministrationen skulle bestå av färre nivåer. Högst upp i hierarkin befann sig Presidentadministrationens chef, Dmitrij Medvedev, som innehaft denna post sedan oktober 2003. Efter reformen skulle han endast ha två vice chefer, Vladislav Surkov och Igor Setjin – att jämföra med tidigare struktur med åtta vice chefer. De före detta vice cheferna för administrationen blev i de flesta fallen presidentens rådgivare (*pomosjtjniki*) med sina ansvarsområden och som "koordinerar" respektive direktorat. Till exempel har presidentens assistent Sergej Prichodko fortsatt ansvar för att "organisatoriskt och informations- och analysmässigt" tillgodose presidentens behov inom området utrikespolitik och internationella relationer samtidigt som han koordinerar Presidentadministrationens direktorat för utrikespolitik. Samma direktorat har dessutom en chef, Aleksandr Manzjosin.¹⁹¹

Längre ned i hierarkin finns således cheferna för 12 direktorat (*upravljenija*) av presidentadministrationen och under dessa finns avdelningar (*departamenty*). Med andra ord avskaffades uppdelning i huvuddirektorat (*glavnye upravlenija*) och direktorat som tidigare existerat.¹⁹² Dessutom finns ett antal administrativa organ (*apparaty*) för att stödja presidentinstitutioner, som t.ex. Säkerhetsrådet, som alla ingår i Presidentadministrationen. Dessa administrativa organ eller apparater har alla direktorats rang organisatoriskt. Likaså har Presidentadministrationens chef ett eget sekretariat med direktorats rang. Bland direktoraten är Kontrollldirektoratet, Statligt rättsliga direktoratet och Direktoratet för tillhandahållande av

¹⁸⁸ Odnokolenko (2004) "Vsia vlast — Direktorii", *Itogi*, nr. 45 (9 november 2000), s. 12.

¹⁸⁹ Se kapitlet om militärreformen, tabell 22 Försvarsministeriets ledning.

¹⁹⁰ Prezident Rossii, Ukaz prezidenta (Presidentdekret) nr. 400, "Ob administratsii Prezidenta Rossijskoj Federatsii", den 25 mars 2004 (finns bl.a. på *Rossijskaja gazetas* hemsida, <http://www.rg.ru/2004/03/27/admin-dok.html>).

¹⁹¹ Manzjosin var tidigare förste vice chef för samma direktorat medan Prichodko var dess chef.

¹⁹² Se Putins presskonferens i Sotji i mars 2004, Presidentadministrationen (2004b) "Beseda s zjurnalistami" (Samtal med journalister), den 27 mars 2004, hämtat den 22 september, <http://www.president.kremlin.ru/text/appears/2004/03/62499.shtml>. Se även Yasmann (2004) "Putin Consolidates His Administration", *RFE/RL Russian Political Weekly*, vol. 4 nr. 12, den 2 april 2003, hämtat den 22 september 2004, <http://www.rferl.org/reports/aspfiles/printonly.asp?po=y>.

information och dokumentation störst med 150-200 anställda vardera. Säkerhetsrådets apparat är av ungefär samma storlek. Hela Presidentadministrationen sysselsätter, liksom tidigare, cirka 2 000 personer.¹⁹³

Tabell 3. Presidentadministrationens indelning efter mars 2004

Presidentadministrationens indelning	Anmärkning
1. Säkerhetsrådets apparat	(direktorats rang) (c:a 150-200 personer)
2. Presidentens rådgivares apparat	(direktorats rang)
3. Presidentens representanter i Federala distriktens apparat	(direktorats rang)
4. Presidentens kansli	(direktorats rang)
5. Presidentens referenttjänst (<i>referentura</i>) (deltar i utformandet av t.ex. presidentens årliga tal till parlamentet och andra politiska programförklaringar)	(direktorats rang)
6. Statligt rättsliga direktoratet	(c:a 150-200 personer)
7. Kontrolldirektoratet (ansvarigt för att dekret, lagar och förordningar implementeras av verkställande organ)	(c:a 150-200 personer)
8. Utrikespolitiska direktoratet	
9. Inrikespolitiska direktoratet	
10. Direktoratet för kaderfrågor och statliga utmärkelser	
11. Direktoratet för frågor rörande statlig tjänst	
12. Direktoratet för säkerställande av medborgarnas konstitutionella rättigheter	
13. Direktoratet för tillhandahållande av information och dokument (till presidenten och Presidentadministrationen)	(c:a 150-200 personer)
14. Direktoratet för arbete med medborgares hänvänelser	
15. Direktoratet för presstjänst och information (utåtriktat)	
16. Protokolls- och organisationsdirektoratet	
17. Expertdirektoratet (ansvarar för expert- och analysstöd)	
18. Direktoratet för interregionala och kulturella kontakter med utlandet	Bildat i början av 2005

Källa: Prezident Rossii (Presidentens hemsida), <http://www.president.kremlin.ru>.

I praktiken har en betydande förändring även ägt rum vad gäller utbildning och urvalsprocessen för avancemang inom statlig tjänst. En form av nytt nomenklaturasystem har inrättats.¹⁹⁴ Företrädare för Putins Presidentadministration talade i samband med reformförslaget öppet om problemen man upplevt med ”sänkt professionalism” och ”svag styrbarhet” inom statlig tjänst. Det hade blivit allt svårare att attrahera unga välutbildade specialister samtidigt som statsapparaten fortsätter att vara korrumperad.¹⁹⁵ I sitt årliga programtal till den federala församlingen 2003 utmålade Putin denna brist på utbildad personal som en ”kadersvält” som fanns på alla nivåer inom den statliga byråkratin.¹⁹⁶ Som en

¹⁹³ Prezident Rossii (2004) *Administratsija Prezidenta*, hämtat den 22 september 2004, http://www.president.kremlin.ru/print/administration_about.shtml.

¹⁹⁴ Huskey (2004) ”Nomenklatura Lite? The Cadres Reserve in Russian Public Administration”, *Problems of Post-Communism*, vol. 51, nr. 2, s. 30 ff.

¹⁹⁵ Se t.ex. intervjun med Viktor Ivanov, Putins assistent i frågor rörande kaderpolitik, statlig tjänst och skydd av medborgarnas konstitutionella rättigheter, ””Trudovoj kodeks” dlja tjinovnika” (Arbetskodex för tjänsteman), *Rossijskaja gazeta* (2004) 31 juli 2004, hämtat 22 september 2004, www.rg.ru/2004/07/31/gossluzhba.html.

¹⁹⁶ Prezident Rossii, ”Poslanie Federalnomu Sobraniju Rossijskoj Federatsii”, den 16 maj 2003, hämtat den 6 oktober 2004, http://www.president.kremlin.ru/appears/2003/05/16/1259_type63372_44623.shtml.

strategi för att komma tillrätta med detta problem ingick betydande löneförhöjningar i den administrativa reformen.¹⁹⁷

Det är ännu för tidigt att utvärdera effekten av Putins administrativa reform. Än så länge har Kreml på sin höjd lyckats eliminera några dubblerade funktioner och minska den centrala byråkratin med cirka två tusen personer – ett relativt blygsamt antal med tanke på att bara försvarsministeriet brukar beräknas sysselsätta cirka 10 000 personer. Antalet vice ministrar har minskats drastiskt, men många ministerier har lyckats behålla ”viceministerstatus” för sina chefer för huvudavdelningarna.

Kreml har dock satt upp relativt väl definierade mål för den administrativa reformen som kommer att fortsätta framöver. Till exempel skall opinionsundersökningarna senast 2010 visa att nittio procent av medborgarna har förtroende för statliga organ. Likaså finns klart definierade mål om vilken plats man skall nå på internationella bedömningar av korruption, effektivitet etc.¹⁹⁸ Företrädare från t.ex. regeringens apparat, Ministeriet för ekonomisk utveckling, Finansministeriet, Ministeriet för informations- och kommunikationsfrågor kommer troligen att bilda ett Råd för genomförande av den administrativa reformen. Genom detta kommer så småningom reformen att fortsätta på regional och lokal nivå.¹⁹⁹ Det är dock svårt att se att det skulle bli enklare att genomföra administrativa reformen på längre avstånd från Kreml, dvs. på regional och lokal nivå, än det varit inom den centrala byråkratin, där svårigheterna varit påtagliga.

3.4. Säkerhetspolitiskt beslutsfattande efter 2000

Säkerhetsrådet har sedan föregående rapport skrevs spelat en relativt undanskymd roll. Det finns dock återigen anledning att understryka att jämförelser med Sovjetunionens Politbyrå leder mer fel än rätt. Fortfarande gäller att en jämförelse med amerikanska National Security Council eller möjligen sovjetiska Försvarsrådet leder tankarna mer åt rätt håll.²⁰⁰ Liksom tidigare gäller att Säkerhetsrådet är ett organ inrättat för säkerhetspolitisk koordination – det är med andra ord inte anmärkningsvärt, som hävdats av vissa bedömare, att Säkerhetsrådets medlemmar i huvudsak innehar ledande positioner inom de så kallade styrkeministerierna.²⁰¹ Det är tvärtom logiskt med tanke på de frågor som Säkerhetsrådet skall koncentrera sig på. Däremot kan möjligen anföras att den ryska definitionen av säkerhetspolitiska frågor är mycket vid.²⁰²

Säkerhetsrådets sammansättning har förändrats sedan föregående rapport. Igor Ivanov, tidigare utrikesminister, utsågs den 9 mars 2004 till ny sekreterare i Säkerhetsrådet. Han torde vara mer inflytelserik på den posten än sin omedelbara företrädare, Vladimir Rusjajlo. Samtidigt har antalet vice sekreterare reducerats väsentligt. Idag finns endast tre vice

¹⁹⁷ Smirnov (2005) ”Michail Fradkov prisjel v MVD kak grazjdanskij kontroler”, *Kommersant daily*, den 17 februari 2005, hämtat den 17 februari 2005, <http://www.kommersant.ru/doc.html?docId=548232>.

¹⁹⁸ Odnokolenko ”Vsia vlast...”, s. 13.

¹⁹⁹ *Ibidem.*, s. 14.

²⁰⁰ Vendil (2000) *Den innersta kretsen: Det ryska Säkerhetsrådet*, (Stockholm, FOA) december 2000, FOA-R--00-01701-170--SE, s. 53-54.

²⁰¹ Kryshantovskaya and White (2003) ”Putin's Militocracy”, *Post-Soviet Affairs*, vol. 19, nr. 4, s. 297-299. Se även intervju med Kryshantovskaya (2004) ”Operatsija ”vnedrenie” zaversjena”, *Novaja gazeta*, den 30 augusti 2004, hämtat den 7 februari 2005, <http://2004.novayagazeta.ru/nomer/2004/63n/n63n-s43.shtml>.

²⁰² Vendil *Den innersta kretsen...*, p. 48.

sekreterare – något som är i linje med den administrativa reformen. Som ersättning har dock Säkerhetsrådet även tre rådgivare (*pomosjtjniki*).²⁰³ Dessutom utfärdades nya förordningar för såväl Säkerhetsrådet som dess kansli (*apparat*) i juni 2004. En genomgång av ledningen för Säkerhetsrådets apparat ger vid handen att en övervägande del har en bakgrund inom säkerhetstjänsterna. Detta är i linje med den dominans av före detta KGB/FSB/SVR/FAPSI-medarbetare som återfinns i ledningen för kraftministerierna idag.

Tabell 4. Ledningen för Säkerhetsrådets apparat

Namn	Befattning	Bakgrund
Igor Ivanov	Sekreterare	Utrikesminister
Jurij Zubakov	Vice sekreterare	KGB, SVR, Utrikesministeriet
Valentin Sobolev	Vice sekreterare	KGB, FSB
Nikolaj Spasskij	Vice sekreterare	Utrikesministeriet, ambassadör i Italien
Anatolij Krivolapov	Rådgivare	Krigsmakten
Vladimir Nazarov	Rådgivare	KGB, SVR
Vladislav Sjerstiuk	Rådgivare	KGB, FAPSI

Källa: Sovet bezopasnosti (Säkerhetsrådets hemsida), www.scrf.gov.ru, 24 mars 2005.

Det finns tecken på att Säkerhetsrådet inom de närmaste åren återigen kommer att spela en mer central roll i rysk säkerhetspolitik. Inte minst det faktum att Igor Ivanov flyttats till Säkerhetsrådet kan vara en indikation på detta. Än så länge är dock Säkerhetsrådets funktion i rysk säkerhetspolitik långt ifrån den centrala den innehade november 1999-mars 2001 då Sergej Ivanov (idag försvarsminister) var dess sekreterare. Enligt de nya förordningarna för Säkerhetsrådet och för dess apparat skall Säkerhetsrådet även i fortsättningen ansvara för utvecklande av strategier för rysk nationell säkerhet och konkurrenskraft.²⁰⁴ I september 2004 tillkännagav således Säkerhetsrådet att man fått i uppgift att utarbeta ett nytt säkerhetspolitiskt koncept.²⁰⁵ Igor Ivanov spelar dock inte den viktiga roll i rysk politik som Sergej Ivanov gjorde som sekreterare i Säkerhetsrådet. Till exempel var det Sergej Ivanov snarare än Igor Ivanov som beredde marken i USA inför det kommande toppmötet. Under sitt besök i januari 2005 träffade Sergej Ivanov förutom amerikanska försvarsministern även presidenten med vilken han diskuterade både nedrustningsfrågor och energipolitik.²⁰⁶

Samtidigt var det tydligt att Kreml i mitten av 2004 avsåg att använda sig av Säkerhetsrådet på en mer regelbunden basis än tidigare. Presidenten skulle i fortsättningen sammankalla Säkerhetsrådets ständiga medlemmar en gång i veckan för att diskutera operativa frågor. En gång i kvartalet skulle hela Säkerhetsrådet sammanträda om frågor av ”konceptuell karaktär”. Dessutom planerades regelbundna möten för Säkerhetsrådets ständiga medlemmar för att överlägga om strategisk planering.²⁰⁷ Till exempel samlades Säkerhetsrådets ständiga medlemmar förutom talmännen i Duman och Federationsrådet den 27 november 2004, varvid

²⁰³ Senast tillsatt är Jurij Zubakov, som utsågs till vice sekreterare i Säkerhetsrådet efter att ha lämnat posten som ambassadör i Moldova.

²⁰⁴ Sovet Bezopasnosti Rossijskoj Federatsii (Ryska federationens Säkerhetsråd) (2004a) *Polozjenie o Sovete Bezopasnosti Rossijskoj Federatsii* (Förordning om Säkerhetsrådet), den 7 juni 2004, hämtat den 6 oktober 2004, <http://www.scrf.gov.ru/Documents/Decree/2004/726-1.html>. Se även dito (2004b) *Polozjenie ob apparate Soveta Bezopasnosti Rossijskoj Federatsii*, den 7 juni 2004, hämtat den 6 oktober 2004, <http://www.scrf.gov.ru/Documents/Decree/2004/726-2.html>.

²⁰⁵ Uttalande av Igor Ivanov, den 29 september 2004, *Nezavisimoe voennoe obozrenie*, nr. 37 (1-7 oktober) 2004, s. 1.

²⁰⁶ *Nezavisimaja gazeta*, 13 januari 2005, s. 5.

²⁰⁷ Intervju med Säkerhetsrådets sekreterare, Igor Ivanov, ”Osobennosti natsionalnoj bezopasnosti”, *Itogi*, nr. 25 (22 juni 2004), s. 17. Se även förordningen för Säkerhetsrådet, artikel 7 och 11, Sovet Bezopasnosti Rossijskoj Federatsii, *Polozjenie...*

3. INRIKESPOLITISK UTVECKLING OCH SÄKERHETSPOLITISKT BESLUTSFATTANDE

”olika inrikes- och utrikespolitiska frågor diskuterades”.²⁰⁸ Det faktum att denna dag var en lördag och att mötet inte omfattade samtliga ständiga medlemmar tyder på att Säkerhetsrådet denna gång samlades utanför schemat för att avhandla en fråga som krävde omedelbar diskussion. Möjligen avhandlades krisen i Ukraina, som vid det laget hade antagit en akut karaktär.

Säkerhetsrådet består idag av fler ständiga medlemmar med rösträtt än tidigare. Då föregående rapport skrevs var antalet ständiga medlemmar sex. Utöver dessa har talmannen i Duman och Federationsrådet, chefen för SVR (Utrikesunderrättelsetjänsten), inrikesministern och chefen för Presidentadministrationen tillkommit. Totalt består således den inre kretsen i Säkerhetsrådet numera av elva personer som sitter där *ex officio*. Redan det är en relativt otymplig krets.²⁰⁹ Hela Säkerhetsrådet (24 personer) är idag stort som en mindre skolklass, men även den trängre kretsen av ständiga medlemmar synes väl stor för ”operativa frågor”. Lägg därtill att man ofta bjuder in personer som inte är medlemmar i Säkerhetsrådet för att ge redogörelser om det aktuella ämnet. Ett mönster som tidigare utkristalliserat sig, t.ex. under terrordåd som det i Beslan, är att Putin sammankallar en trängre krets bestående av FSB-chefen, inrikesministern och andra direkt berörda. Att sammankalla samtliga ständiga medlemmar av Säkerhetsrådet i ett sådant läge skulle inte vara optimalt. Snarare torde Säkerhetsrådet idag fungera som ett forum för att, bland annat, bereda vägen för lagstiftning inom säkerhetspolitiska området – inte minst det faktum att talmännen i Duman och Federationsrådet är ständiga medlemmar talar för detta.

Tabell 5. Säkerhetsrådets sammansättning

Namn	Status	Befattning
Vladimir Putin	Ordförande	President
Igor Ivanov	Sekreterare	Säkerhetsrådets sekreterare
Boris Gryzlov	Ständig medlem	Talman i Duman
Sergej Ivanov	Ständig medlem	Försvarsminister
Sergej Lavrov	Ständig medlem	Utrikesminister
Sergej Lebedev	Ständig medlem	Direktör för SVR
Dmitrij Medvedev	Ständig medlem	Chef för Presidentadministrationen
Sergej Mironov	Ständig medlem	Talman i Federationsrådet
Rasjid Nurgaliev	Ständig medlem	Inrikesminister
Nikolaj Patrusjev	Ständig medlem	Direktör för FSB
Michail Fradkov	Ständig medlem	Premiärminister
Anatolij Kvasjnin	Medlem	Presidentrepresentant i Sibiriska federala distriktet
Jurij Balujevskij	Medlem	Chef för Generalstaben
Sergej Kirienko	Medlem	Presidentrepresentant för federala Volgadistriktet
Ilja Klebanov	Medlem	Presidentrepresentant för Nordvästra federala distriktet
Aleksej Kudrin	Medlem	Finansminister
Petr Latysjev	Medlem	Presidentrepresentant i Urals federala distrikt
Jurij Osipov	Medlem	Ordförande i Vetenskapsakademin
Georgij Poltavtjenko	Medlem	Presidentrepresentant i Centrala federala distriktet
Konstantin Pulikovskij	Medlem	Presidentrepresentant i Fjärran Österns federala distrikt
Vladimir Ustinov	Medlem	Riksåklagare
Jurij Tjajka	Medlem	Justitieminister
Sergej Sjoigu	Medlem	Minister för Ministeriet för nödfallsåtgärder
Dmitrij Kozak	Medlem	Presidentrepresentant i Södra federala distriktet

Källa: Säkerhetsrådets hemsida, www.scrf.gov.ru, 1 oktober 2004.

²⁰⁸ Prezident Rossii, ”Vladimir Putin provel sovesjtjanie s tlenami Soveta Bezopasnosti”, 27 november 2004, hämtat 30 november 2004, <http://www.president.kremlin.ru/text/news/2004/11/80287.shtml>.

²⁰⁹ Kokosjin (2003) *Strategitjeskoe upravlenie: Teorija, istoritjeskij opyt, sravnitelnyj analiz, zadatji dlja Rossii* (Moskva, MGIMO, ROSSPEN), s. 298.

I föregående rapport kommenterades att Putin av många beskrivits som beroende av styrkeministerierna. Samtidigt slogs dock fast att dessa i än högre grad var beroende av honom. Den situationen kvarstår i allt väsentligt. Den betydande omflyttning av säkerhetstjänster och underrättelseorgan som Putin genomförde visar med all önskvärd tydlighet att Putin inte behöver låta styrkeministerierna sitta i orubbat bo för att försäkra sig om sin position. Denna situation skulle snabbt kunna ändras, om Putin liksom tidigare Jeltsin fann sig beroende av väpnad trupp för att ingripa mot politiska motståndare inom landet.

3.5. Förändringar av styrkeministerierna

Situationen för de olika ”styrkeministerierna” har förändrats väsentligt sedan 2002. Inte heller dessa har undgått att beröras av Putins administrativa reform. De förändringar som gjorts skall även sättas i samband med Putins ambitioner att reformera landets försvar i vid bemärkelse – med andra ord berörs inte längre bara de Väpnade styrkorna och försvarsindustrin av militärreformen.

I mars 2003 slogs ett antal s.k. styrkeministerier ihop eller försvann samtidigt som nya bildades. Den stora vinnaren på omorganisationen blev Federala säkerhetstjänsten, FSB, som övertog dels hela Federala gränsskyddstjänsten, FPS, i vilken gränstrupperna ingick, dels delar av Rysslands signalspaningsmyndighet, FAPSI (Federala agenturen för regerings-samband och information).

Såväl FPS som FAPSI avskaffades helt. FAPSI, som ansvarade för viktiga frågor som signalspaning, säkerheten i statliga sambandssystem etc., delades upp mellan FSB, FSO (Federala skyddstjänsten, som bl.a. ansvarar för presidentens säkerhet) och SVR. Inom FSO skapades Tjänsten för speciella samband och information. Med alla sannolikhet är det denna organisation som ansvarar för signalskyddet för statliga myndigheter, medan signalspaning hamnat under FSB:s och SVR:s egid.²¹⁰ Anledningarna till detta var flera. Liksom i fallet med Gränsskyddstjänsten fanns säkert en önskan att på ett mer allmänt plan strömlinjeforma säkerhetsstrukturerna. Vidare har FAPSI under senare delen av 1990-talet omgetts av rykten om korruption. Detta spelade säkert också in i Putins beslut.

Efter denna förändring har FSB återvunnit stora delar av den organisation som KGB (den sovjetiska säkerhetstjänsten) på sin tid hade innan Jeltsin bröt isär KGB i ett antal mindre myndigheter. Självständiga är ännu bara SVR, samt det som tidigare var KGB:s nionde huvuddirektorat, FSO, och KGB:s tidigare femtonde huvuddirektorat, Huvuddirektoratet för speciella program, GUSP.²¹¹ Framtiden får utvisa om även dessa myndigheter så småningom kommer att inordnas i FSB.²¹²

Vidare blev även Försvarsministeriet en vinnare. På detta sätt löstes många av de inombyråkratiska fejder som grasserat inom styrkeblocket efter uppdelningen av KGB. En av de mest långlivade av dessa var frågan huruvida gränstrupperna förutom *bevakning* av gränsen även

²¹⁰ Se Prezident Rossii, Ukaz prezidenta (presidentdekret) nr. 1013, 7 augusti 2004, och åtföljande statuter för FSO, där FSO:s nya ansvar för signalskydd framgår av texten.

²¹¹ Det är mycket svårt att hitta material om GUSP, som av allt att döma ansvarar för anläggningar som skyddsrum och alternativa ledningscentrum för landets ledning i händelse av krig eller kris.

²¹² *Nezavisimoe voennoe obozrenie*, nr. 9 (14-20 mars) 2003, s. 1.

3. INRIKESPOLITISK UTVECKLING OCH SÄKERHETSPOLITISKT BESLUTSFATTANDE

skulle ha visst ansvar för *försvar* av gränsen.²¹³ Det senare skulle ha inneburit att avsevärda resurser skulle ha tillförts gränstrupperna, med all sannolikhet på krigsmaktens bekostnad. I och med att gränstrupperna överfördes till FSB kommer gränstruppernas ansvar i framtiden antagligen att för gott begränsas till bevakning av Rysslands gränser. Gränsskyddet skulle i fortsättningen ledas av en vice FSB-direktör som även blev chef för Gränstjänsten (*Pogranitjnaja sluzjba*).²¹⁴

Tabell 6. Huvuddrag i FSB:s organisation fr.o.m. november 2004

Befattning		Tjänst/direktorat
Direktör	Armégeneral Nikolaj Patrusjev	
Förste vice direktör	Generallöjtnant Sergej Smirnov	
Förste vice direktör	Generalöverste Vladimir Pronitjev	Chef för Gränstjänsten
Vice direktör och statssekreterare	Generallöjtnant Vjatjeslav Usjakov	
Vice direktör	Generallöjtnant Vladimir Anisimov	
	Generalöverste Oleg Syromolotov	Chef för Tjänsten för kontraspionage
	Generallöjtnant Aleksandr Bragin	Chef för Tjänsten för skydd av konstitutionell ordning och kamp mot terrorism
	Generallöjtnant Aleksandr Bortnikov	Chef för Tjänsten för ekonomisk säkerhet
Tidigare vice direktör	Generalöverste Viktor Komogorov	Chef för Tjänsten för analys, prognoser och strategisk planering
	Generalmajor Jevgenij Lovyrev	Chef för Tjänsten för organisations- och kaderarbete
Tidigare vice direktör	Generalmajor Aleksandr Zjdankov	Chef för Kontrolltjänsten
Tidigare vice direktör	Nikolaj Klimasjkin	Chef för Vetenskapligt-tekniska tjänsten
	Generalöverste Aleksandr Bezverchnij	Chef för Direktoratet för militärt kontraspionage
	Jurij Anisimov	Chef för Undersökningsdirektoratet
	V. Christoforov	Chef för Direktoratet för dokument och arkiv
	A. Lapin	Chef för Medicinska direktoratet
	V. Gorbatjev	Chef för Kommunikations- och säkerhetscentrat
	V. Skorik	Chef för Informations- och säkerhetscentrat
	S. Sjisjkin	Chef för Interna säkerhetsdirektoratet

Källa: *Moscow News*, nr. 38, 2004, s. 3 och *Nezavisimaja gazeta*, den 5 november 2004, s. 7.

För FSB innebar förändringen ett betydande tillskott av personal och resurser. I ett slag tredubblades dess personal och budget.²¹⁵ Troligen bör finansminister Aleksej Kudrins uppmärksammade uttalande om att FSB:s budget tredubblats sedan år 2000 sättas in i detta samman-

²¹³ Kokosjin *Strategitjeskoe...*, s 310.

²¹⁴ Prezident Rossii, Ukaz prezidenta, nr. 308, ”O merach po soversjenstvovanii gosudarstvennogo upravlenija v oblasti bezopasnosti Rossijskoj Federatsii” (Om åtgärder för att förbättra den statliga styrningen av Ryska Federationens säkerhet) den 11 mars 2003 (paragraf 2).

²¹⁵ *Nezavisimoe voennoe obozrenie*, nr. 9 (14-20 mars) 2003, s. 1.

hang.²¹⁶ Det är möjligt att även en reell ökning av styrkeministeriernas budgetar ligger bakom de siffror Kudrin nämnde, men ökningen är antagligen mer marginell än en första anblick ger vid handen. De sensationella dubbleringarna och tredubblingarna av resurstilldelningen till styrkeministerierna som Kudrin tillkännagav förklaras antagligen bättre av organisationsförändringar som ägt rum än av reella budgetökningar.

Den 11 juli 2004 gav Putin i ett presidentdekret FSB i uppgift att förändra sin struktur ”i enlighet med förändringen av hot mot nationella säkerheten”. I november samma år tillkännagavs huvuddragen i FSB:s nya struktur. I linje med huvuddragen i den administrativa reformen minskades antalet vice direktörer drastiskt (från tidigare elva till fyra vice direktörer). Tidigare hade FSB haft ett flertal avdelningar och departement. Nu består FSB av åtta självständiga avdelningar eller ”tjänster” och dess underavdelningar. Av allt att döma består särställningen för FSB:s Undersökningsdirektorat (*Sledstvennoe upravlenie*). Tidigare har det förekommit spekulationer om att detta direktorat, som bl.a. ansvarat för uppmärksammade utredningar om spioneri, skulle överföras till MVD. Så kommer alltså ej att ske. Tjänsten för skydd av konstitutionell ordning och kamp mot terrorism har genomgått störst förändringar. Inom denna tjänst har också en ny underavdelning skapats, Direktoratet för kamp mot internationell terrorism under ledning av generalmajor Jurij Sapunov.²¹⁷

Ytterligare några förändringar tillkännagavs den 11 mars 2003. Den Statliga kommittén för bekämpande av olaglig handel med narkotiska preparat som tidigare legat under Inrikesministeriet blev en självständig myndighet, Ryska Federationens statliga kommitté för kontroll av handel med narkotiska preparat. Samtidigt avskaffades Federala skattepolis-tjänsten och en Federal tjänst för ekonomiska och skattebrott inordnades under Inrikesministeriet. Den skulle ledas av en vice inrikesminister – en nyinrättad post.²¹⁸

Försvarsministeriets ansvarsområde har växt i och med reformeringen av styrkeministerierna. Bland de institutioner som hamnat under Försvarsministeriets egid återfinns Statliga järnvägstrupperna och Specialbyggnationer samt den del av det avskaffade Atomenergi-ministeriet som hörde till försvarssektorn. Dessutom har Försvarsministeriet övertagit ansvaret för den bakre tjänsten för andra styrkeministeriers trupper. Som ett resultat av dessa förändringar har Försvarsministeriets personalstat ökat med cirka tio procent.²¹⁹

Allt talar också för att Generalstaben i framtiden kommer att spela en mer begränsad roll. Från att tidigare ha haft ett finger med i leken i de flesta frågor skall Generalstaben koncentrera sig på planering av övningar och krigsplanering. Perspektivet skall förskjutas framåt i tiden. Den ska, med ord lånade från den från Andra världskriget kände marskalken Boris Sjaposjnikov, bli ”Arméns hjärna”.²²⁰ Redan i januari 2004 höll försvarsminister Sergej

²¹⁶ Kudrins uttalande finns refererat bl.a. i Lynch, Dov (2004) *'The Enemy Is at the Gate': Russia After Beslan*, (Paris, Institute for Security Studies) 8 November 2004, IESUE/COPS(04)10, s. 8. Kudrin hävdade vid samma tillfälle att Inrikesministeriets budget ökats med 250 procent. Det finns all anledning att anta att detta förklaras av att Inrikesministeriet sedan mars 2003 tagit över Federala skattepolistjänsten, som torde vara en väsentligt större personalstyrka än den som ingår i Statliga kommittén för bekämpande av olaglig handel med narkotiska preparat, som bröts ur Inrikesministeriets organisation vid samma tillfälle.

²¹⁷ *Nezavisimaja gazeta*, den 5 november 2004, s. 7.

²¹⁸ Prezident Rossii, Ukaz prezidenta, nr. 307, ”Voprosy Ministerstva vnutrennykh del Rossijskoj Federatsii” (Frågor rörande Ryska Federationens Inrikesministerium), den 11 mars 2003 och dekret nr. 306, ”Voprosy sovershenstvovanii gosudarstvennogo upravlenija v Rossijskoj Federatsii” (Frågor rörande förbättrande av den statliga styrningen i Ryska Federationen), den 11 mars 2003.

²¹⁹ *Nezavisimoe voennoe obozrenie*, nr. 9 (12-18 mars) 2004, s. 1.

²²⁰ Kokosjin *Strategitjeskoe...*, s. 50.

3. INRIKESPOLITISK UTVECKLING OCH SÄKERHETSPOLITISKT BESLUTSFATTANDE

Ivanov ett tal där han aviserade en förändring i denna riktning. Av allt att döma bereddes lagändringen om Försvarsministeriet i största hemlighet – utan att chefen för Generalstaben, Anatolij Kvasjnin, var insatt.²²¹

Bland de ministerier som troligen står inför omfattande reformering märks Inrikesministeriet. Sedan mars 2004 leds detta av Rasjid Nurgaliev, som tillbringat övervägande delen av sin karriär inom KGB och senare FSB. Det har länge funnits ett missnöje med Inrikesministeriet och Kreml och premiärministern har vid upprepade tillfällen anklagat det för att korruption härskar inom dess väggar. Så sent som i februari 2005 kritiserade premiärminister Michail Fradkov polisväsendet, som lyder under Inrikesministeriet, för att ta mutor och ha förvandlat tjänsten till ”en lukrativ affärsverksamhet”.²²² Det är vidare oklart huruvida Inrikestrupperna på sikt kommer att omvandlas till ett Nationalgarde, vilket tidigare varit en uttalad avsikt. Eventuellt skulle ett sådant Nationalgarde underordnas presidenten. Det skulle i sin tur kunna leda till att Inrikestrupperna/Nationalgardet i sin nya form och funktion slås samman med eller underordnas FSO.²²³ I slutet av 2004 fanns omvandlingen till Nationalgarde med som ett av flera tänkbara utvecklingsspår för Inrikestrupperna enligt dess chef, generalöverste Nikolaj Rogozjkin. Enligt hans mening skulle en sådan omvandling inte påverka Inrikestruppernas inriktning och uppgifter nämnvärt.²²⁴ För Rogozjkin, som har ett förflutet inom Väpnade styrkorna, är det antagligen av liten betydelse vilket ministerium eller vilken myndighet som hans trupper tillhör.

Som nämndes inledningsvis är det ännu för tidigt att göra en slutlig utvärdering av hur Putins federala reform och införande av sju federala distrikt slagit ut. Helt klart har de federala distrikten varit inriktade på frågor som berör främst styrkeministerierna. De kommer dock inte att få det budgetansvar som skulle krävas för att bli verkligt inflytelserika. Trots det missnöje man kunnat ana från Putins sida med hur distrikten fungerat anstränger sig nu Kreml för att ge de federala distrikten en nyckelroll i bekämpande och förhindrande av terroristdåd.

I efterdyningarna av terroristdådet i Beslan offentliggjorde Putin en rad förändringar som berör säkerhetspolitiskt beslutsfattande – inte minst inom terrorismbekämpningen. Den katastrofala upplösningen av gisslandramat i Beslan tydliggjorde återigen att ett av de svåraste problemen som Ryssland står inför för att effektivisera kampen mot terrorismen är samordning av landets olika säkerhetstjänster.

Den 13 september 2004, kort efter tragedin i Beslan, skisserade Putin landets nya ”terroristbekämpningsvertikal” inför en församling bestående av regeringens ministrar och samtliga federationens guvernörer och presidenter. Under presidenten och Presidentadministrationen skulle samtliga sju federala distrikt bilda ”antiterroristkommissioner” som i sin tur skulle leda och samordna likadana kommissioner som bildas i samtliga federationssubjekt. Ordförande i de regionala kommissionerna skulle federationssubjektets överhuvud vara, medan en vice

²²¹ Mer om bakgrunden och följderna av dessa förändringar finns i kapitlet om militärreformen, avsnitt 8.3.

²²² Smirnov (2005) ”Michail Fradkov prisjel v MVD kak grazhdanskij kontroler” (Fradkov kom till MVD som civil kontrollör), *Kommersant daily*, den 17 februari 2005, hämtat den 17 februari 2005, <http://www.kommersant.ru/doc.html?docId=548232>.

²²³ *Nezavisimaja gazeta*, den 28 april 2002, s. 4.

²²⁴ *Nezavisimoe voennoe obozrenie*, nr. 49 (24 december 2004-13 januari 2005), 2004, s. 2.

ordförande, en officer från Inrikesministeriet, troligen skulle få en nyckelroll i att leda det löpande arbetet.²²⁵

I det våldsdrabbade och instabila norra Kaukasus prövade Putin en delvis ny eller nygammal strategi då Dmitrij Kozak blev ny presidentföreträdare i Södra federala distriktet. Han utsågs samtidigt till ordförande i den nybildade Kommissionen för samordningsfrågor för den federala verkställande maktens verksamhet i Södra federala distriktet. Denna kommission fick ansvaret för att fördela de pengar som skulle satsas på att förbättra de sociala och ekonomiska förhållandena i området och för samordning av terrorismbekämpning.²²⁶ Såväl företrädare från styrkeministerierna som företrädare för sociala och ekonomiska ministerier ingår i kommissionen (vice ministrar från styrkeministerierna och ministrar från sociala och ekonomiska ministerier). På sitt sätt har Putin därmed skapat en ”regeringsfilial” i Kaukasus med säte i Rostov-na-Donu.²²⁷

Tabell 7. Kommissionen för samordningsfrågor för verkställande maktens verksamhet i Södra federala distriktet

Namn	Status	Befattning
Dmitrij Kozak	Ordförande	Presidentföreträdare i Södra federala distriktet
Aleksandr Belousov		Förste vice försvarsminister
Arkadij Edelev		Vice inrikesminister
Andrej Fursenko		Utbildnings- och vetenskapsminister
German Gref		Minister för ekonomisk utveckling och handel
Aleksej Kudrin		Finansminister
S. Smirnov		Förste vice direktör för FSB
Jurij Vorobev		Förste vice minister för nödfallsåtgärder
Michail Zurabov		Hälso- och social utvecklingsminister

Källa: Prezident Rossii (Presidentens hemsida) ”Soobsjtjenie press-sluzjby Prezidenta Rossii”, 13 september 2004, hämtat 14 september 2004, <http://www.president.kremlin.ru/text/psmes/2004/09/76679.shtml>.

Många av de åtgärder och förändringar som Putin aviserade den 13 september 2004 har troligen beretts under en längre tid även om tragedin i Beslan påskyndade tillkännagivandet. Putin tillkännagav t.ex. att federationssubjektens överhuvuden inte längre skulle utses i lokala val utan föreslås av federationssubjektens församlingar och godkännas av presidenten. På så sätt har Kreml stärkt sin makt över regionerna då dessas överhuvuden inte längre kommer att kunna hänvisa till ett folkligt mandat och, vilket blivit uppenbart då Putin avsatt misshagliga guvernörer, är beroende av Kremls godkännande för att utöva sitt ämbete. Vidare föreslog Putin också att samtliga ledamöter i Duman i framtiden skulle väljas in på partilistor i stället för som idag, hälften på partilistor och hälften i enmansvalkretsar. Det senare är ämnat att än mer stärka Kremls inflytande över Duman, främst genom regeringspartiet Enade Ryssland. Det är dock svårt att se hur dessa åtgärder skulle ha kunnat förhindra tragedin i Beslan.

Putin nämnde i sitt tal i september 2004 inte i detalj hur säkerhetstjänsternas agerande i Beslan skulle påverka dessas framtid. Dels har ryska myndigheter varit oförmögna att

²²⁵ Smirnov och Sytjeva (2004) ”Rossija: vid sverchy” (Ryssland: en syn uppifrån), *Itogi*, nr. 38 (21 september 2004), s. 15. Se också intervjun med Inrikestruppernas nya chef, generalöverste Nikolaj Rogozjkin, i *Nezavisimoe voennoe obozrenie*, nr. 49 (24 december 2004-13 januari 2005), 2004, s. 2.

²²⁶ Prezident Rossii, ”Vystuplenie na rassjirennom zasedanii Pravitelstva s utjastiem glav subektov Rossijskoj Federatsii” (Tal på utvidgat regeringssammanträde med Rysslands federationssubjekt), 13 september 2004, hämtat 14 september 2004, <http://www.president.kremlin.ru/text/appears/2004/09/76651.shtml>.

²²⁷ Smirnov och Sytjeva, s. 16. Se även Lynch *The Enemy*..., s. 15.

förhindra Beslan och liknande terrordåd, dels var styrkestrukturernas agerande vid dramats upplösning undermåligt. Inte minst bristen på koordination mellan de olika styrkemyndigheternas enheter var slående, liksom den undermåliga information som tillhandahölls.²²⁸ Enligt Dmitrij Kozak gjorde ”frånvaron av koordinering” mellan de olika styrkestrukturerna det omöjligt att säga vilken av dessa som var ansvarig för tragedin.²²⁹

3.6. År 2008 – ett möjligt nytt ödesår

I rapporten 2002 framhölls att Putin skulle kunna ställas inför mer akuta inrikespolitiska utmaningar för den händelse att (a) han förlorade sin starka ställning i parlamentet, (b) kriget i Tjetjenien eller därmed förknippade terrordåd ledde till en akut politisk kris eller (c) ekonomin försvagades kraftigt t.ex. som ett resultat av en kraftig sänkning av oljepriset. Ingen av dessa situationer uppstod. Putin förstärkte snarast sin ställning i parlamentet; i Tjetjenien har kriget malt på i relativ medieskugga; samtidigt har oljepriset hållits på en hög nivå bl.a. som ett resultat av den oroliga situationen i Mellanöstern.

Återigen är kommande presidentval ett viktigt datum i framtiden. Att presidentvalen ständigt pekas ut som varande av stor betydelse beror naturligtvis på presidentens starka ställning. Presidentvalet 2008 är avgörande inte minst då Putin enligt gällande konstitution inte kan ställa upp för omval. Frågan är dock om Putin kommer att ändra konstitutionen eller genom så kallade parakonstitutionella förändringar lyckas få till stånd ytterligare en eller flera mandatperioder.²³⁰ Ett oroande tecken skulle kunna vara de första officiella uttalanden som gjordes från ryska Utrikesministeriet om den folkomröstning som genomfördes i Vitryssland om huruvida Lukasjenko skulle få möjlighet att sitta utöver den av konstitutionen stipulerade maximala mandattiden. En talesman ansåg att resultatet var ”det vitryska folkets val och detta måste respekteras”.²³¹ Samtidigt kritiserades valet och folkomröstningen i Vitryssland som odemokratiska av t.ex. OSSE.²³² Likaså ger ryska uttalanden i samband med valet i Ukraina i november 2004 anledning till oro kring huruvida Kreml skulle acceptera ett valresultat 2008 som inte var i linje med dess önskningsar.

Direktoratet för interregionala och kulturella kontakter med utlandet, som nyligen bildades inom Presidentadministrationen, kommer av allt att döma att få ansvaret för att utarbeta

²²⁸ Se t.ex. Eyal (2004) ”The Tragedy of Russia: Lessons Unlearned”, *RUSI Newsbrief*, vol. 24, nr. 9, s. 97-98, Galeotti (2004) ”Beslan Shows Growing Islamist Influence in Chechen War”, *Jane's Intelligence Review*, vol. 16, nr. 10, s. 12-17, Lo, Bobo (2004) ”A People's Trauma”, *The World Today*, vol. 60, nr. 10, s 5-6 och Plater-Zyberk (2004) *Beslan — Lessons Learned?*, Russian Series, 04/34, (Sandhurst, Conflict Studies Research Centre), hämtat den 29 november 2004, <http://www.da.mod.uk/CSRC/documents/Russian/04%2834%29-HPZ.pdf>.

²²⁹ Kisin (2004) ”Parlamentskaja komissija delit otvetsvennost za Beslan,” (Parlamentskommission delar ansvar för Beslan) *Kommersant daily*, 22 november 2004, hämtat 22 november 2004, www.kommersant.ru/doc.html?docId=526736.

²³⁰ Med parakonstitutionella förändringar avses de reformer som *de facto* förändrar de konstitutionella spelreglerna, men som ändå lämnar den skrivna konstitutionen oförändrad. Det mest uppenbara exemplet på en parakonstitutionell förändring hittills är införandet av de federala distrikten. Sakwa, *Putin: Russia's Choice*, s. 54 och 143.

²³¹ Ministerstvo inostrannykh del Rossijskoj Federatsii (Ryska Federationens Utrikesministerium) (2004) ”Otvét ofitsialnogo predstavitelja MID Rossii A. V. Jakovenko na vopros rossijskich SMI otnositelno itogov parlamentskich vyborov i vsenarodnogo referendum v Belorussii”, den 18 oktober 2004, hämtat den 18 oktober 2004, http://www.ln.mid.ru/brp_4.nsf/sp/8A747CDFDB01207DC3256F3100451F31.

²³² OSCE — Office for Democratic Institutions and Human Rights (2004) *Belarus Elections Fell Significantly Short of OSCE Commitments*, OSCE, 18 oktober 2004, hämtat 18 oktober 2004, www.osce.org/news/generate.pf.php3?news_id=4460.

strategier för bekämpning av ytterligare ”sammetsrevolutioner” inom OSS. Direktoratets chef, Modest Kolerov, har ett förflutet som informationsstrateg för ett antal politiker och större ryska bolag. Han kommer direkt från posten som chefredaktör för informationsbyrån Regnum, som på Internet bl.a. hävdar att Rysslands fiender iscensatt revolutioner i dess grannstater. Direktoratet kommer att lyda direkt under Presidentadministrationens chef och Sergei Prichodko, vanligen ansvarig för rysk utrikespolitik inom Presidentadministrationen, kommer inte att delta i dess ledning.²³³

En annan möjlighet som diskuterats för Putin att kringgå konstitutionens regler för presidentens mandatperiod är att Ryssland och Vitryssland slås ihop till en stat med Putin som dess första president. Bedömare har också pekat på möjligheten för Putin att låta en handplockad kandidat sitta en period 2008 (en period som, för övrigt inte behöver omfatta fyra år – den handplockade kandidaten kan genom att avgå utlysa nyval i förtid). Konstitutionen förbjuder explicit endast en president att sitta tre mandatperioder i följd. Putin skulle, enligt en sådan tolkning av konstitutionen, således kunna återväljas efter en ”karantänperiod”.

Bara det faktum att dessa olika spekulationer om Putins framtid efter 2008 regelbundet dyker upp i såväl rysk press som västliga bedömningar av rysk politik visar att 2008 kan bli en viktig milstolpe. Oavsett hur Putin väljer att agera kan osäkerheten inför framtiden i sig inverka negativt på Putins försök att genomdriva reformer. Om Putin väljer att på något sätt sitta kvar som president lär han inte vilja alienera viktiga grupper (som säkerhetsstrukturerna, krigsmakten och andra delar av förvaltningen) genom att försöka beskära deras makt. Om Putin väljer att följa såväl konstitutionens anda som dess bokstav och avgår 2008 utan att söka senare omval riskerar han snart att finna sig i den situation som Jeltsin befann sig i under större delen av sin andra mandatperiod. Efter Jeltsins omval hamnade Ryssland i något som kan beskrivas som en mycket utdragen presidentvalskampanj där politiker och förvaltning sökte positionera sig på bästa sätt inför ett maktskifte – något som inverkar på alla försök att genomdriva reformer. Även Putins följsamma Duma och Federationsråd skulle eventuellt visa sig betydligt mindre samarbetsvilliga under sådana förhållanden.

I ett kortare tidsperspektiv kvarstår några av de frågetecken som sattes redan i förra rapporten. Putin klarar nu nationella kriser bättre rent medialt – något som han lärde sig till stor del genom misslyckandet under Kurskkatastrofen. Han har lärt sig att genast hålla ett anförande riktat till nationen (i kontrast till agerandet under Kursk men även till Jeltsins juni 1995 då denne, trots gisslandramat i Budjonnovsk, reste till ett G-7-möte med resultatet att tevebilder på en leende Jeltsin i Nova Scotia kablades ut samtidigt med tragedin i Budjonnovsk). Oftast lyckas Putin troligen framstå som handlingskraftig och medkännande.

Frågan är dock hur många Beslan Kreml klarar av. Putins kraftfulla uttalanden under Beslan-dramat kunde knappast släta över den brist på proaktiv förmåga som hans styrkestrukturer visat och det vilseledande informationsunderlag som tillhandahölls för allmänheten. Inget tyder på att de förändringar av styrkestrukturerna som den ryska staten genomförde 2003 kommer att utesluta nya terrordåd. Inte heller de förändringar som skedde i efterdyningarna av gisslantagandet i Beslan inger hopp om att framtida terrordåd kommer förhindras.

²³³ Kasjin (2005) ”Vladimir Putin naznatil barchatnogo kontrevoljutsionera” (Putin utnämnde en sammetslik kontrarevolutionär), *Kommersant daily*, den 23 mars 2005, hämtat 23 mars 2005, <http://www.kommersant.ru/doc.html?docId=556859>.

Ett annat frågetecken är hur länge rysk ekonomi fortsätter att spela Putin i händerna. Hittills har Rysslands förbättrade ekonomi medgivit ökade statsutgifter. Denna situation har inte bara gynnat försvarssektorn (se kapitel om rysk ekonomi nedan). I sitt årliga programtal till den Federala församlingen 2004 uppehöll sig Putin länge vid sociala frågor och framhöll att en höjning av levnadsstandarden för befolkningen måste vara en prioriterad fråga framöver.²³⁴ En möjlig cynisk tolkning av detta och åtföljande satsningar på att förbättra bostadssituationen i landet kunde vara att Putin insett att en växande rysk medelklass är hans främsta bas. Ett reellt legitimitetsproblem i framtiden – oavsett om Putin eller någon av honom utsedd arvtagare ställer upp i nästa presidentval – kan vara en passiv eller alltmer desillusionerad väljarkår.²³⁵

Ett än värre problem är de farhågor som oppositionens seger i Ukraina och Georgien under 2004 måste ha sått i Kreml. Huruvida oppositionen i Ryssland skulle kunna samla motsvarande demonstrationer som i Ukraina och Georgien återstår naturligtvis att se. Det bör dock framstå som ett scenario som Kremls valstrateger måste ta in i sina beräkningar inför framtiden. Det är i ljuset av detta som Kremls inrättande av Direktoratet för interregionala och kulturella kontakter med utlandet framstår som än intressantare. Att man tillsatt en ”spin-doctor” snarare än en person från utrikesministeriet eller kraftministerierna som chef för detta bör tolkas som att man ser opinionsbildning som en kritisk fråga. Det framstår dock som mindre uppenbart att opinionsbildning, som styrs från Kreml och är av den modell som informationsbyrån Regnum gjort sig känd för, skulle påverka OSS-länders befolkning i önskad riktning. Problemet torde vara att förhindra att den ryska befolkningen påverkas av utvecklingen i närområdet.

3.7. Kremls handlingsalternativ inför 2008

I termer av framtida utveckling torde framväxandet av en stark inhemsk opposition vara det scenario som Kreml fruktar mest. Än så länge är det få, om ens några, politiker som ser ut att kunna fylla den roll som Jusjtjenko spelat i Ukraina. Hittills har den ryska liberala falangen bara lyckats ena sig under slagordet Fritt val. Denna lösa organisation skulle kunna bli ett hot mot Kreml i termer av opposition mot sittande makt snarare än som kraftfullt alternativ. Störst potential för att fylla ledarrollen inom Fritt val har Vladimir Ryzjkov, som idag är ledamot är Duman. Till rollen som karismatisk ledare har han dock ännu en betydande väg kvar.

Icke desto mindre är funderar Kreml troligen på olika handlingsalternativ inför 2008. I mars 2005 framstod tre huvudscenarier som mest värda att diskutera (förutom möjligheten att Putin avgår och låter efterträdare utses i fria val). För det första kan Kreml utse en betrodd efterträdare till Putin, som uppträder lojalt mot Kreml även efter att ha blivit vald. Till exempel skulle Sergei Ivanov kunna fylla denna roll. Styrkan i detta alternativ för Kreml är att

²³⁴ Prezident Rossii (2004) "Poslanie Federalnomu Sobraniju Rossijskoj Federatsii", den 26 maj 2003, hämtat den 6 oktober 2004, <http://www.president.kremlin.ru/text/appears/2004/05/71501.shtml>.

²³⁵ I guvernörsvalet i Brjansk oblast i slutet av 2004 röstade rekordmånga, 20,81 procent, ”mot alla”, vilket motsvarar att rösta blankt i svenska val. I andra guvernörsväl som hölls ungefär samtidigt led Enade Rysslands kandidater nederlag. ”Pobit rekord golosovanija ”protiv vsech”” (Rekordet att rösta mot alla slaget) (2004) *Izvestija*, den 7 december 2004, hämtat den 11 januari 2005, <http://main.izvestia.ru/politic/07-12-04/article800863>. Även om dessa guvernörsväl var de sista som kommer att hållas i Ryssland, så bör trenden oroa Kreml. Eventuellt kommer man i framtiden att utesluta möjligheten att rösta blankt (”mot alla”). Tropkina (2004) ”Kandidata ”protiv vsech” otmenili. Poka na munitsipalnom urovne” (Kandidaten mot alla har man tagit bort) *Izvestija*, 30 november 2004, hämtat 11 januari 2005, www.izvestia.ru/politic/article769305.

det inte skulle kräva en ändring av konstitutionen. Dock kan detta alternativ te sig mindre attraktivt då det inte är säkert att Kreml lyckas matcha fram en efterträdare på samma framgångsrika sätt som 1999-2000 då Putin utsågs till Jeltsins efterträdare.

För det andra har flera bedömare föreslagit att Putin skulle kunna bli premiärminister samtidigt som makten förskjuts från Presidentadministrationen till regeringens apparat. Presidentämbetet skulle i ett sådant scenario bli till huvuddelen symboliskt. Av allt att döma skulle dessutom detta handlingsalternativ paras med ett kontrollerat partisystem, med Enade Ryssland som statsbärande parti. Eventuellt skulle detta kunna ske utan ingrepp i konstitutionen utan endast genom parakonstitutionella förändringar (till exempel skulle styrkeministerierna inte längre ligga under presidenten utan inordnas under premiärministern – något som endast kräver en lagändring).

Det finns dock ett antal svagheter även i detta scenario. Putin har tidigare visat sig skeptisk mot att alltför mycket associeras med Enade Ryssland eller något annat parti. Enligt konstitutionen är dessutom presidenten de Väpnade styrkornas befälhavare och innehar ett antal andra nyckelbefogenheter. Det skulle vara ett vågspel att befinna sig på premiärministerposten en längre tid utan att genomföra konstitutionsförändringar som flyttar dessa befogenheter från presidenten. Möjligen skulle Putin kunna tänka sig att bli premiärminister en kortare tid än fyra år för att åter bli vald till president efter att galjonspresidenten avgått i förtid. På en mer symbolisk nivå framstår det dock som ytterst osannolikt att Putin skulle lämna Kreml till förmån för Vita huset ens för en tid och låta en galjonsfigur flytta in i det som traditionellt varit maktens boning för ryska ledare. På ett mer praktiskt plan torde lednings- och kommunikationssystem, evakueringsplaner etc. vara inriktade på att landets ledare befinner sig i Kreml snarare än i Vita huset.

Ett tredje scenario skulle vara att Kreml driver igenom en författningsändring som möjliggör att Putin sitter kvar som president även efter 2008. Detta handlingsalternativ torde på många sätt framstå som det minst riskabla för Kreml, och den elit som nu förskansat sig där skulle också ha störst möjligheter att sitta kvar i ett sådant scenario. Då Jeltsin införde en ny konstitution 1993 föregicks detta av ett antal försöksballonger i form av kontrollerade läckor som orkestrerades från Kreml för att bedöma hur pass redo befolkningen, media och det internationella samfundet var att acceptera ett sådant handlingssätt.²³⁶ Möjligen skall ryktena om konstitutionsförändringar tolkas mot denna bakgrund. Enligt dessa rykten skulle konstitutionen ändras så att presidenten i framtiden utses av parlamentet – i analogi med hur guvernörer utses av regionernas lagstiftande församlingar efter Beslan. Konstitutionsförändringen skulle ske genom att en Konstituerande församling sammankallas. Detta förfaringssätt finns föreskrivet i dagens konstitution, men en lagstiftning om hur denna församling skall sammankallas och utses saknas ännu.²³⁷ Svagheten i detta handlingsalternativ består i att en konstitutionsförändring är en långdragen och potentiellt riskabel process i sig.

Oavsett vilket handlingsalternativ Kreml kommer att välja kommer troligen några strategier för att säkra utgången att vara gemensamma. För det första kommer väljarbasen för en potentiell utmanare att undermineras på alla sätt. Finansiellt kommer lagstiftning och andra försvårande åtgärder att blockera stöd från stora företag eller utlandet. Medialt kommer Kreml

²³⁶ Kostikov (1997) *Roman s prezidentom: zapiski press-sekretarja* (Romans med presidenten: pressekreterarens anteckningar) (Moskva, Vagrius), s. 219-220; och Vendil (2002) *The Russian Legitimation Formula, 1991-2000*, Doctoral Thesis, Government Department, London School of Economics and Political Science, s. 209.

²³⁷ *Nezavisimaja gazeta*, den 9 februari 2005, s. 1, 2 och den 11 februari 2005, s. 1, 2. Se även *ibidem*, 16 mars 2005, s. 2.

3. INRIKESPOLITISK UTVECKLING OCH SÄKERHETSPOLITISKT BESLUTSFATTANDE

att fortsätta förhindra att oppositionen får tillgång till television och andra rikstäckande organ. Vidare kommer varje utmanare att löpa risken att se sitt namn smutskastat och misstänkliggjort i förtalskampanjer. För det andra så kommer Kreml att på alla sätt vinnlägga sig om att framställa det egna alternativet som stabilt, legalt oantastligt och såsom folkets val. För det tredje kommer Kreml att på alla sätt söka försäkra sig om möjligheten att som en sista väg kunna använda sig av väpnat våld. Här framstår styrkeministeriers trupper, främst Inrikestrupperna (eller ett eventuellt Nationalgarde direkt under presidenten), de Väpnade styrkorna och Federala skyddstjänsten som centrala förutom ett antal mindre specialstyrkor (inom FSB eller lydande under Inrikesministeriet men separata från Inrikestrupperna). Slutligen kan inte uteslutas att den tendens som märkts i efterdyningarna av valet i Ukraina, nämligen att skylla på västligt inflytande som underminerar ryska intressen, förstärks ytterligare – dels som ett verktyg för att misstänkliggöra oppositionen, dels i syfte att sammansvetsa hemmaopinionen.

Allt detta pekar i en obehaglig riktning. Samtidigt bör understrykas möjligheten i att Kreml inte alls behöver använda sig av dessa strategier i full skala. Idag framstår oppositionen som ytterligt svag i Ryssland. Bristen på alternativ gör att kretsen kring Putin troligen inte kommer att behöva använda hela sin verktygslåda för att behålla makten utan lugnt kan välja det handlingsalternativ som när det gäller tycks mest attraktivt – och då bara till priset av vissa protester internationellt och från en marginaliserad inhemsk opposition.

4. Rysk utrikespolitik sedan 2002

Rysslands utrikespolitik beror såväl på inrikespolitiska intressen och behov som på de hot och möjligheter, som landets ledning ser i omvärlden. Liksom många andra länder uppvisar Ryssland således en över tiden växlande ambivalens mellan strävan att bevara sin självständighet och stärka sin ställning gentemot andra stater å ena sidan och strävan att samarbeta med andra stater för gemensamma eller förenliga mål å den andra. Följande översikt, som koncentrerar sig på den ryska statsledningen under president Putin, börjar liksom tidigare års översikter med en analys av utrikespolitikens huvudlinjer. Därefter granskas dessa huvudlinjer så som de kommit till uttryck i Rysslands relationer med olika länder och regioner i världen sedan 2002. Till skillnad från tidigare avrundas översikten med en tematisk analys av energins roll i rysk utrikespolitik, särskilt i förhållande till grannländerna, varefter slutsatser dras om tendenser för framtiden.

4.1. Prioritering av ekonomisk tillväxt och terrorbekämpning

Liksom vid bedömningen 2002 kan det konstateras att Putin i sin utrikespolitik fortsätter att prioritera målet att befrämja Rysslands ekonomiska utveckling och höja befolkningens levnadsstandard, som fortfarande ligger långt under den i utvecklade industriländer. Följaktligen har Putin på olika sätt sagt sig sträva efter att integrera Ryssland i världsekonomin och undvika isolering, gynna rysk export och stödja ryska företag utomlands. Som ett led i detta kan man se den ryska kampanjen för att bli medlem i *World Trade Organisation* (WTO).²³⁸ Under 2004 lyckades Ryssland få stöd för sin kandidatur från flera viktiga medlemmar, och ett medlemskap torde vara nära förestående.

Den ekonomiska prioriteringen innebär också mer samarbete med västliga industriländer, främst Västeuropa och EU, som blivit Rysslands främsta handelspartner, och med USA, den ekonomiskt och militärt dominerande makten i världen. Ryssland har blivit beroende av Västeuropa både som marknad för sin export, särskilt av energiprodukter, och som teknologiexportör. Samtidigt har Ryssland tack vare sin gynnsamma ekonomiska utveckling också kunnat betala av mycket av sina stora lån till västliga kreditorer, varigenom beroendet av dessa minskat.²³⁹

Samtidigt med strävan att öka handeln med väst har den intensifierade kampen mot terrorismen blivit ett allt viktigare syfte även i rysk utrikespolitik. Separatisterna i Tjetjenien, vilka stämplades som terrorister redan under det första kriget från 1994, började snart kallas ”internationella”, när de fick stöd av och började samarbeta med utländska muslimska fundamentalister.²⁴⁰ När USA drabbades av attackerna den 11 september 2001 och bildade en internationell antiterror koalition, som sedan störtade talibanerna i Afghanistan, stödde Ryssland denna. I gengäld krävde man att få västligt stöd för sitt eget krig i Tjetjenien, som ansågs ingå i samma kamp. Talet om internationell terrorism i Tjetjenien innebar inte alls att

²³⁸ Se Putins årliga tal till Federala församlingen, ”Putin Tells the Nation”, Russia RTR TV, Moscow 16 May 2003 (BBC Global Monitoring Newline Former Soviet Union Political File, 17 May 2003); Prezident Rossii, ”Poslanie Federalnomu sobraniju Rossijskoj Federatsii”, den 26 maj 2004, hämtat den 28 maj 2004 (www.kremlin.ru/text/appears/2004/05/64879.shtml). Se även Fedorov, Yuri (2004) ”Putin’s Russia: Foreign Policy and the Nature of the Regime”, in Fedorov, Yuri & Nygren, Bertil (eds.) *Putin I and Putin II*, Acta B31, Stockholm, National Defence College, s. 67.

²³⁹ Mer om detta i kapitel 5 om ekonomisk utveckling och försvarsekonomi.

²⁴⁰ Mer om Tjetjenienkriget i avsnittet 6.14.

Ryssland erkänner området som liggande utanför Ryssland, utan man betraktar det tvärtom som en inre angelägenhet. Därför har internationella observatörer inte släppts in i Tjetjenien och västliga förslag om att lösa konflikten genom förhandlingar avvisats.

Ryssland har på senare år fört fram samarbete mot terrorism som en huvudfråga i relationerna med praktiskt taget alla stater och internationella organisationer; inom FN, OSS, OSSE (Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa), Nato-Rysslandsrådet, med EU osv. Ryssland blev en aktiv medlem i FN:s Säkerhetsråds *Counter-Terrorism Committee* (CTC) och valdes 2004 till ordförandeland. Ryssland avvisade all västlig kritik av dess sätt att bekämpa terrorismen i Tjetjenien och talade om västs dubbla måttstockar.²⁴¹ Man strävade efter att förhindra finansieringen av tjetjensk terrorism utifrån och bevakade de tjetjenska flyktingarnas verksamhet utomlands. Ryssland krävde att tjetjener som misstänktes för terrorism skulle utlämnas till Ryssland och vidtog sanktioner mot bl a Danmark och Storbritannien, som vägrade därför att de ansåg de ryska bevisen för terrorism vara alltför svaga. Med amerikanska aktioner som mönster dödade ryska agenter i början av 2004 Tjetjeniens f d president Jandarbiev, som var i exil i Qatar.

Den ryska kampen mot terrorismen ledde även till närmare relationer med Israel. I september 2004 undertecknades ett protokoll om samarbete på säkerhetsområdet, inkluderande terrorismbekämpning, med detta land. Utrikesminister Sergej Lavrov betecknade därvid den internationella terrorismen som huvudfienden, alla länders och folks fiende.²⁴² Dumans säkerhetsutskott talade om att studera israeliska metoder för bekämpning av terrorister som att straffa deras släktingar och förstöra deras hus – som om Ryssland inte redan gjort detta i Tjetjenien.²⁴³ I april 2005 besökte Putin som förste ryske president Israel. Detta närmande till Israel balanseras dock av att man fortsätter att vårda relationerna med vissa muslimska länder, t.ex. Syrien och Iran, som åtminstone tidigare stött terroraktioner mot Israel.

Den internationella dimensionen av kampen mot terrorismen förstärktes under 2004 som en följd av nya attentat i Ryssland, bl.a. två flygplanskapningar (påminnande om de i USA i september 2001) och speciellt skolmassakern i Beslan (Nordossetien) i september.²⁴⁴ I ett TV-tal till nationen lade president Putin hela skulden för skolmassakern på internationell terrorism.²⁴⁵ Han nämnde inte med ett ord Tjetjenien,²⁴⁶ trots att det fanns tydliga kopplingar

²⁴¹ För att jämföra rysk terrorbekämpning med västlig kan man ställa frågan, hur många orter som förstörts i Baskien och Nordirland och hur många tusen flyktingar som fördrivits därifrån. Det kan vidare noteras att Ryssland också tillämpar dubbla måttstockar genom att bekämpa tjetjensk separatism samtidigt som man stödjer separatister i Georgien och Moldova.

²⁴² *IHT*, 6 sept. 2004; Ministerstvo inostrannyh del (Ryska utrikesministeriet), Sergei Lavrov, "Stenogramma vystuplenija i otvetov na voprosy" (Stenogram över tal och svar på frågor), 7 sept 2004, "Stenogramma intervju telekanalu 'Al-Dzjazira'" (Stenogram över intervju för TV-kanalen Al-Jazira), 10 sept 2004, hämtat 11 okt 2004 (www.ln.mid.ru); I det senare mediet menade Lavrov att terroristerna varken har religion, kultur eller ethnos. Alla förhandlingar med dem skulle betyda Rysslands nederlag i kriget.

²⁴³ *RFE/RL Newslin*e, nr. 174, del 1, 13 sept 2004.

²⁴⁴ Lynch, Dov (2005) "The enemy is at the gate". *Russia after Beslan*, *International Affairs* (London) nr. 1, 11 ff.

²⁴⁵ Prezident Rossii, "Obrasjtjenie Prezidenta Rossii Vladimira Putina", 4 sep 2004, hämtat 7 sept 2004 (www.president.kremlin.ru/text/appears/2004/09/76320.shtml).; *RFE/RL Newslin*e, nr. 170, del 1, 7 sept 2004 (www.rferl.org).

²⁴⁶ Putin förklarade mer ordagrant, att det var fråga om ett totalt och fullskaligt krig, en direkt intervention av internationell terror mot Ryssland. "Somliga vill slita loss en fet bit av oss, och andra hjälper dem.../ i tron att Ryssland som en av de mäktigaste kärnvapenmakterna i världen ännu utgör ett hot mot någon.../De som sände banditerna till detta hemska brott hade som mål att sammangadda våra folk, skrämma Rysslands medborgare och utlösa ett blodigt inbördeskrig i Norra Kaukasus".

dit.²⁴⁷ Putin drog slutsatsen att Ryssland hade försummat försvars- och säkerhetsfrågorna, visat sig oskyddat från både väst och öst. Ryssland hade uppvisat svaghet, ”och de svaga får stryk”. Som svar på hotet manade Putin till ett mer effektivt säkerhetssystem, mobilisering av nationen och ökad enighet.²⁴⁸

Efter Beslan återopade Ryssland liksom USA efter 11 september rätten till självförsvar mot terroristangrepp, och försvarsledningen talade om att genomföra preventiva angrepp mot terroristbaser överallt i världen.²⁴⁹ Detta kan ses som ett förstärkt hot särskilt mot Georgien. I ett långt samtal om terrorismen med en rad utländska journalister avvisade Putin (med knutna nävar) alla förhandlingar med barnamördare, vilket han likställde med att USA eller Nato skulle förhandla med bin Laden. Samtidigt som han åter förnekade sambandet mellan Beslan och Tjetjenien medgav han att allvarliga brott begåtts mot tjetjenerna under sovjettiden och att ”fula fenomen” förekommit under det nuvarande kriget. Han försäkrade dock, att det berott på omständigheterna och att förövarna straffats (vilket inte är sant). Avslutningsvis inbjöd Putin för första gången andra länder att hjälpa till med återuppbyggnaden i Tjetjenien.²⁵⁰ Det sistnämnda torde dock inte komma att innebära något västligt inflytande utan bara användas som stöd för den ryska politiken.

Redan i början av dramat i Beslan tog Ryssland upp frågan i FN:s Säkerhetsråd, som utfärdade ett skarpt fördömande. I ett senare tal till Generalförsamlingen, vilket helt dominerades av terrorismfrågan, betonade utrikesminister Lavrov (påminnande om Bush efter 11 september) att ärligt samarbete i frågan utan dubbla måttstockar blivit ett nyckelkriterium i relationerna med alla stater. Han framlade ett sjupunktsprogram för kampen mot terrorismen, vari bland annat betonades vikten av samarbete mellan säkerhetstjänsterna, rätten till självförsvar, granskning av asylsökandes terroranknytning, åtgärder mot att terrorister får tillgång till massförstörelsevapen samt mot narkotikahandel. Avslutningsvis jämförde Lavrov kampen mot terrorn med kriget mot nazismen under andra världskriget.²⁵¹ Detta tema togs också upp vid 60-årsfirandet av segern i maj 2005. I sitt högtidstal på Röda torget inför statsmän från hela världen förklarade Putin att ”inför terrorismens reellt existerande hot i dag måste vi vara trogna minnet av våra fäder”.²⁵²

Rysslands kamp mot terrorismen och betoningen av säkerhetsaspekter har även förändrat synen på demokrati på det utrikespolitiska planet. Visserligen vill ledningen fortfarande framställa Ryssland som hörande till kategorin civiliserade demokratier.²⁵³ Men samtidigt tillbakavisar Ryssland allt tydligare den västliga definitionen av demokrati och avvisar all västlig kritik mot hur begreppet omtolkats i Ryssland i föregivet syfte att bekämpa terrorismen. Vid sitt möte med västjournalister efter Beslan underströk Putin att Ryssland på

²⁴⁷ Kopplingarna till Tjetjenien var bl.a. gisslantagarnas krav och härkomst, Basajevs tal om sitt ansvar och Rysslands intensifiering av sina repressalier i Tjetjenien.

²⁴⁸ Prezident Rossii, ”Obrasjtjenie”, 4 sept 2004.

²⁴⁹ IHT, 9 sept 2004. Se även försvarsminister Ivanov enligt RFE/RL Newslin, nr. 174, del 1, 13 sept 2004.

²⁵⁰ *The Independent*, *The Guardian*, 7 sept 2004.

²⁵¹ Ministerstvo inostrannykh del (Ryska utrikesministeriet), ”Statement by Sergey V. Lavrov...at the 59th session of the UN General Assembly”, 24 sept 2004, hämtat 9 nov 2004 (www.in.mid.ru).

²⁵² Prezident Rossii, ”Vystuplenie na Voennom parade” (Framträdande på militärparaden), 9 maj 2005 (www.president.kremlin.ru/text).

²⁵³ Prezident Rossii, ”Press Conference following the G-8 Summit”, 11 June 2004, hämtat 9 november 2004 (www.president.kremlin.ru/eng/text/speeches/2004/06/11/1401_72690.shtml). Putin ansåg vid detta tillfälle att stora finansiella resurser i privata händer kunde bidra till terrorism, ett problem som bristen på demokrati kunde försvåra. I den mån detta syftar på Chodorkovskij-affären, ses alltså ingripandet mot honom som ett tecken på demokrati, en syn som få i väst torde dela. Putin vände sig i sammanhanget mot utländsk inblandning i andra länders affärer.

grund av sin historia och sina traditioner aldrig skulle bli riktigt ”västligt” och skulle bygga sitt system utan att efterapa väst. Han sade att ”i Ryssland är demokrati den som skriker högst, i USA är det den som har mest pengar”.²⁵⁴

Då väst kritiserade valen i Ryssland, Vitryssland och Ukraina (varom mera nedan), svarade ryska och vitryska talesmän att också valen i gamla demokratier som USA borde granskas. Vid OSSE:s årliga toppmöte i december 2004 föreslog Ryssland att organisationens demokratibefrämjande verksamhet skulle inskränkas och dess säkerhetspolitiska roll förstärkas, annars skulle antagandet av 2005 års budget blockeras. OSSE och OSS borde utarbeta gemensamma kriterier för utvärderingar av val och samordna sina aktioner. USA och EU motsatte sig detta kraftigt.²⁵⁵ Blockeringen blev ett faktum.

Det kan således konstateras att kriget mot terrorismen under 2004 blev en dominerande fråga i rysk utrikespolitik. Frågan uppfattas som avgörande för Rysslands suveränitet och hela dess existens, varför inga kompromisser accepteras. För president Putin själv är det en mycket känslig fråga, eftersom det var den som förde honom till makten. Medan antiterrorismen tidigare tjänade som grund för internationellt samarbete med västliga demokratier, har den i stället alltmer bidragit till Rysslands isolering, vilket kan komma i konflikt med önskan att integrera landet i världsekonomin. Hur dessa motstridiga intressen avvägs i relationerna med andra länder behandlas närmare i följande avsnitt.

4.2. Tydligare stormaktspolitik

Samtidigt som kampen mot terrorismen alltmer satt sin prägel på rysk utrikespolitik, betonas landets stormaktsställning, självständighet och egna intressen starkare än förut. Detta torde sammanhånga med landets växande ekonomiska styrka, maktkoncentrationen hos president Putin, möjligen också med svårigheterna att nå nära allianser med andra stormakter och den växande kritiken mot Ryssland i väst.

Som nämnts i tidigare kapitel gjorde president Putin 60-årsfirandet av segern över Nazityskland till en stor manifestation, som syftade till att befästa Rysslands stormaktsställning. Stats- och regeringschefer från hela världen inbjöds och deltog i firandet. I sitt årliga tal till den Federala församlingen 2004 deklarerade Putin att hans mål är att stärka Rysslands positioner i världen, men han klagade över att inte alla i världen ville se ett ”självständigt, starkt och självsäkert Ryssland” och att stärkandet av statsmakten tolkades som steg i auktoritär riktning.²⁵⁶ Utrikesminister Lavrov har likaledes förklarat att ”Ryssland varit, är och förblir en av de ledande världsmakterna” i kraft av sin storlek och ekonomiska och militära potential. ”Ryssland förstår sitt stora ansvar för att upprätthålla internationell fred”.²⁵⁷ Mer offensivt har en talesman för utrikesministeriet framhållit, att Ryssland aldrig kommer att tröttna på att hävda sin rätt att spela en ledande roll på världsscenen eller acceptera den roll

²⁵⁴ *Izvestija*, 11 sept 2004, IHT, 8 sept 2004; Torbakov, Igor, ”Putin’s latest moves invoke Russian tradition”, *Eurasian Daily Monitor* (EDM), Jamestown Foundation, nr. 86, 16 sept. 2004.

²⁵⁵ Socor, Vladimir, ”OSCE reform – or a new lease on life?”, EDM, 16 nov. 2004, hämtat 17 nov 2004 (www.brdcst@jamestown.org); RFE/RL Newsline, nr. 216, del 1 och 2, 16 nov. 2004.

²⁵⁶ Prezident Rossii, ”Poslanie Federalnomu sobraniju”, den 26 maj 2004.

²⁵⁷ Ministerstvo inostrannykh del, ”Stenogramma intervju televizionnomu kanalu ’Al-Arabija’ (Stenogram över intervju för TV-kanalen Al-Arabia), 26 febr 2004, hämtat 29 mars 2004 (www.ln.mid.ru). Se även ”Putin tells the nation”, RTR TV, Moscow 16 May 2003.

som fattig släkting som väst vill påtvinga det.²⁵⁸ I officiella uttalanden ses utrikespolitiken genomgående som en maktkamp och ett nollsummespel, där det den ene förlorar vinner den andre.

Som beteckning på sin självständiga stormaktspolitik använder den ryska statsledningen numera oftast begreppet ”multivektorpolitik” (i många riktningar), vilket innebär samarbete med många viktiga länder i världen. S.k. strategiskt partnerskap har ingåtts med en rad stater, västländer, f.d. sovjetrepubliker och andra. Begreppet multivektorpolitik ersätter det av förre utrikesministern Primakov lanserade begreppet ”multipolaritet”, vilket betecknade strävan efter en värld med flera poler, där USA inte dominerade.²⁵⁹ ”Multipolaritet” används ändock ibland fortfarande i kontakterna med likasinnade stater som Kina och Indien.²⁶⁰ Vid ett besök i New Delhi i december 2004 vände sig Putin t.ex. mot den ”unipolära världens barackprinciper” och mot diktatur i utrikespolitiken ”även om den förpackas i pseudodemokratisk fraseologi”, vilket bara kan syfta på USA.²⁶¹

Med denna inriktning strävar Ryssland som förut efter deltagande och inflytande i alla viktiga internationella organisationer och konferenser. Man försvarar framför allt FN:s globala säkerhetspolitiska roll, i synnerhet Säkerhetsrådet, där Ryssland är en av fem permanenta medlemmar med vetorätt.²⁶² Man kräver att medlemmars militära aktioner skall sanktioneras av Säkerhetsrådet och kritiserar därför Natos krig mot Jugoslavien 1999 och USA-alliansens anfall på Irak 2003. Av samma skäl stöder Ryssland däremot ockupationen av Afghanistan 2001 och FN-insatser i bl.a. Afrika.

Samtidigt ställer sig Ryssland positivt till det pågående arbetet att reformera och utvidga Säkerhetsrådet. Man stöder Brasiliens, Tysklands och Indiens önskan om permanent medlemskap men har därvid också krävt vissa gentjänster.²⁶³ Likaså uppskattar Ryssland sitt deltagande i G-8-gruppen av världens främsta industristater (till vilken det egentligen inte hör i ekonomiskt avseende). Vid 2004 års möte framhöll Putin sålunda att G-8 är ett forum för att koordinera ståndpunkter i världens nyckelfrågor, vilket han hävdade gav Ryssland mycket trots att inga bindande beslut kan fattas. Men Putin var också positiv till att Kina och Indien, som Ryssland numera ser som strategiska partner,²⁶⁴ ansluts till gruppen.²⁶⁵ Syftet med detta synes vara att minska den västliga dominansen inom gruppen.

Som nedan skall visas sätter den ryska ledningen vidare stort värde på samarbetet med Nato inom Nato-Rysslandsrådet, som bildades 2002 och där Ryssland är jämbördig medlem.²⁶⁶ Likaså värdesätts det utvidgade samarbetet med EU och medverkan i regionala europeiska organisationer som Östersjörådet och Barentsrådet, samt medverkan i medlarkvartetten för Israel-Palestinakonflikten tillsammans med USA, FN och EU.

²⁵⁸ Orlov, Alexander (2004) ”Russia will never accept the role of a poor relation”, *International Affairs*, vol. 50, nr. 4, s. 31. Orlov kritiserar i sovjetisk stil ”inflytelserika grupper i den styrande eliten i västliga nyckelstater”.

²⁵⁹ Fedorov, Yuri (2004) s. 67f; Bazhanov, Evgeniy (2003) ”A Multipolar World is Inevitable”, *International Affairs*, vol. 49, nr. 5, s. 17ff.

²⁶⁰ RFE/RL Newslines, nr. 194, del 1, 13 okt 2004.

²⁶¹ RFE/RL Newslines, nr. 227, del 1, 6 dec 2004.

²⁶² ”Putin Tells the Nation”, RTR TV, Moscow 16 May 2003.

²⁶³ Ministerstvo inostrannykh del, ”Interview Granted by Andrey Denisov, Russia’s Permanent Representative to the United Nations”, 29 October 2004, hämtat 9 November 2004 (www.in.mid.ru); RFE/RL Newslines, nr. 227, del 1, 6 dec 2004

²⁶⁴ Mer om detta begrepp och relationerna med Kina nedan i avsnitt 4.12, 6.13 och underavsnitt i 7.1.

²⁶⁵ Prezident Rossii, ”Press Conference following the G-8 Summit”, 11 June 2004.

²⁶⁶ Mer om detta samarbete i kapitlet Krigsmakten, avsnitt 6.12.

Däremot har Ryssland som ovan nämnts blivit alltmer kritiskt mot OSSE på grund av dess verksamhet för att befrämja demokrati och mänskliga rättigheter inom det postsovjetiska området.²⁶⁷ Som tidigare vänder man sig också mot OSSE:s krav att Ryssland skall uppfylla sitt löfte från mötet i Istanbul 1999 att utrymma sina militärbaser i Georgien och Moldova.²⁶⁸ Ryssland också blivit mer avogt inställt till Europarådet, som visserligen godtog Ryssland som medlem 1996 trots pågående Tjetjenien-krig men som ständigt tadlat bristen på demokrati och formerna för terrorbekämpningen i Ryssland. Vissa ryska debattörer och politiker har rentav talat om utträde.²⁶⁹ Detta är inte otänkbart, eftersom Europarådet kan anses exponera Ryssland för kritik utan att bidra till dess stormaktsställning, men en annan möjlighet är att bara utebli från verksamheten.

Rysslands utveckling av västrelationerna hindrar inte att man balanserar dessa genom att odla de bilaterala förbindelserna med de växande stormakterna Kina och Indien.²⁷⁰ Som visas i avsnitten nedan är emellertid Rysslands relationer med dessa stater mycket komplicerade och möjligheterna att använda dem som påtryckning mot väst alltmer begränsade. Ett grundproblem för Rysslands stormaktsanspråk är att dessa, trots senare års tillväxt, vilar på relativt smal och bräcklig ekonomisk grund. Andra länder har växt snabbare under längre tid och kan resa minst lika välgrundade krav på inflytande i världspolitiken.

Som ett led i multivektorpolitiken medverkar Ryssland också i Asian-Pacific Economic Cooperation (APEC), ASEAN Regional Forum och Forum for Cooperation and Confidence Building in Asia. 2003 blev Ryssland – i kraft av sina muslimska minoriteter –även associerad medlem i Organisation of Islamic States, sedan Putin deltagit i en konferens.

Trots den växande handeln och samarbetet med väst enligt ovan förblir dock Rysslands främsta prioritet inom utrikespolitiken att fördjupa samarbetet inom OSS och dess olika förgreningar. Det är i detta område som Ryssland har mest inflytande samtidigt som man ser de mest omedelbara hoten komma genom detta söderifrån.

4.3. Partnerskapet med USA

I FOI:s bedömning 2002 konstaterades, att Rysslands relationer med USA förbättrats väsentligt sedan september 2001, främst genom den gemensamma kampen mot terrorismen. Det finns flera belägg för detta även under senare år. USA dämpade sin kritik av Tjetjenienkriget och satte upp flera tjetjenska grupper på sin terrorismlista.²⁷¹ Bush sade sig i september 2003 respektera Putins vision för Ryssland: ett land i fred med sina grannar, "a country in which democracy and the rule of law thrive".²⁷² Trots Rysslands motstånd mot Irak-kriget deltog Bush tillsammans med en rad andra statschefer i S:t Petersburgs 300-årsjubileum 2003.

²⁶⁷ Federationsrådets utrikesutskottsordförande Michail Margelov har kallat OSSE "den mest meningslösa organisationen i Europa/.../ ett tillhåll för dagdrivare och internationella tjänstemän" (RFE/RL Newline, nr. 230, del 1, 9 dec. 2004).

²⁶⁸ Socor, Vladimir, "Moscow Defying OSCE on the Democracy Front", "OSCE's Year-End Conference", EDM, nr. 120, 4 nov 2004, hämtat 8 nov 2004 (www.brdcst@jamestown.org).

²⁶⁹ Torbakov, Igor, "Will Russia again be perceived as Europe's mirror image?", EDM, 13 okt. 2004, nr. 104.

²⁷⁰ För en längre bakgrund se Leijonhielm m.fl. (2002) s.86 ff.

²⁷¹ *Moscow News*, nr. 47, 2004.

²⁷² *The Financial Times*, 7 okt 2004.

Putin betecknade vid detta tillfälle partnerskapet med USA som orubbligt och ansåg att det bidrog till att ena världssamfundet mot nya hot. I kampen mot terrorn betraktas USA som en allierad snarare än som partner, och en samarbetsgrupp för terrorbekämpning har bildats.²⁷³ Som ovan nämnts uppvisar Rysslands och USA:s kamp mot terrorismen flera likheter. Båda presidenterna talar om ett krig och har betonat, att de som inte stöder den rätta sidan, är fiender. Också Ryssland talar om preventiva aktioner och koalitioner av villiga (inom OSS). Försvarsminister Ivanov har efter ett möte med kollegan Donald Rumsfeld funnit, att Ryssland och USA i terrorismfrågan står närmare varandra än någon av dem står Europa.²⁷⁴

Efter Beslan-massakern i september 2004 kondolerade Bush på den ryska ambassaden och kallade Putin för en man som han beundrade. Han förklarade att USA och Ryssland stod sida vid sida i kampen mot terrorismen och att de mer aktivt borde konfrontera hotet tillsammans. I fråga om västliga förslag att Ryssland borde förhandla med Tjetjeniens förjagade president Maschadov förklarade USA:s Moskva-ambassadör Vershbow vid ett tillfälle att USA inte manade Ryssland att förhandla med terrorister.²⁷⁵

Inför presidentvalet i USA 2004 stödde Putin å sin sida öppet Bush genom att hävda att internationella terrorister var angelägna om hans nederlag, och han hälsade efteråt Bushs seger med orden att det amerikanska folket inte lät sig skrämmas av terroristerna. Mer eller mindre officiella ryska analytiker påpekade att John Kerry antagligen skulle föra en mer Rysslandskritisk politik eftersom demokraterna brukar vara mer angelägna om demokrati och mänskliga rättigheter i sin utrikespolitik.²⁷⁶ Ryska analytiker såg också likheter mellan Putins och Bushs administrationer i hemlighetsmakeri, parlamentens svaghet, politiska utnämningar, nationalism och stöd till kyrkan, samt segervissheten beträffande Tjetjenien respektive Irak.²⁷⁷ Opinionsundersökningar visade också att ryssar till skillnad från de flesta européer föredrog Bush framför Kerry.

Även om Ryssland motsatt sig USA:s anfall på Irak, är man orolig över att terroristerna nu utnyttjar situationen för sin verksamhet och för att värva nya rekryter, vilket också hotar Ryssland.²⁷⁸ Ryssland stöder USA:s mål att överlämna den politiska makten till en irakisk regering. "Liberaldemokraten" Zjirinovskij fruktade att om USA skulle dra tillbaka trupperna från Irak, så skulle bördan att bekämpa terrorismen falla på Ryssland.²⁷⁹

Utöver kampen mot terrorism delar Ryssland USA:s intresse av samarbete för att förhindra spridning av massförstörelsevapen, särskilt till terrorister, vilket manifesterats i anslutningen till dess *Proliferation Security Initiative*. Det bilaterala avtalet om minskning av strategiska kärnvapen (SORT) från 2002 har beförädlats av FN. Som förut har parterna diskussioner om internationell stabilitet och olika konflikter i världen, varvid åsikterna om åtgärder enligt rysk

²⁷³ BBC, 2 juni 2003, "Putin confirms Russia's strategic route towards partnership with the USA", Russia TV, 1 juni 2003; Ministerstvo inostrannykh del, "Transcript of the Interview Granted by Russian Minister of Foreign Affairs Sergey Lavrov to the Channel One Vremya Program", 11 nov 2004, hämtat 11 nov 2004 (www.in.mid.ru).

²⁷⁴ RFE/RL Newslines, nr. 174, del 1, 13 sept 2004.

²⁷⁵ RFE/RL Newslines, nr. 174, del 1, 13 sept 2004. See also Lynch (2004), s. 10, 18.

²⁷⁶ Se t.ex. *The Financial Times*, 7 okt 2004.

²⁷⁷ Oznobishchev, Sergey (2004) "Russia and the U.S.: Is Cold Peace Possible?", *International Affairs*, vol 50. nr. 4, s. 54; Boris Yudanov, *Moscow News*, nr. 43. 2004, nr. 7, 2005; Torbakov, Igor, (2004) "Russia's political elites want Bush re-elected", EDM, nr. 118, 2 nov 2004.

²⁷⁸ Ministerstvo inostrannykh del, "Transcript of the Interview Granted by .../ Sergey Lavrov", 11 nov 2004.

²⁷⁹ Yasmann, Victor (2004a) Russian-American relations after the U.S. elections", RFE/RL Special issue, 5 nov 2004; Torbakov, "Russia's political elites", s. 2.

syn i många fall är förenliga, i andra sammanfallande.²⁸⁰ Ryssland stöder som förut den av USA lanserade färdplanen för fred mellan Israel och Palestina och deltar i som nämnts i medlarkvartettens verksamhet.

Liksom USA oroas Ryssland av Nordkoreas utveckling av kärnvapen och dess uppsägning av icke-spridningsavtalet (NPT) och har fått vara med i förhandlingarna med Nord- och Sydkorea vid sidan om USA, Kina och Japan. Ryssland har påverkats av den amerikanska oron för att Iran bygger kärnvapen. Sommaren 2003 beslöt man att använt kärnbränsle från kärnkraftverket i Bushehr, som byggs av ryska företag, skall sändas tillbaka till Ryssland och gick med på hårdare internationell kontroll genom IAEA.²⁸¹ Vid toppmötet i Bratislava i februari 2005 försäkrade Putin för Bush att de hade en gemensam åsikt och inriktning beträffande icke-spridning av kärnvapen till Nordkorea och Iran.²⁸²

På det ekonomiska området finns komplementära intressen särskilt i fråga om olja, eftersom Ryssland är världens näst största exportör och USA den största importören. Amerikanska företag har ökat sina investeringar i Ryssland och i absolut volym uppges USA ha störst investeringar där. Rymdsamarbetet fortsätter, bland annat med den internationella rymdstationen.²⁸³

Försämrade relationer med USA

Vid sidan av ovanstående gemensamma intressen finns det en rad problem och motsättningar mellan länderna. Också president Putin medger att det finns motsättningar, och ryska utrikeskommentatorer talar om ett kyligare klimat på senare tid. Parterna är varken vänner eller fiender och har inte blivit allierade, för vilket den största skulden läggs på USA.²⁸⁴ Ekonomin är den svagaste länken mellan dem och den inbördes handeln obetydlig, särskilt den ryska andelen i USA:s utrikeshandel (0,45 %). Trots Rysslands stora potential importerar USA mycket mer olja från t.ex. Nigeria och Venezuela, eftersom utvinningen i Ryssland kräver enorma investeringar. Amerikanska företag klagar över investeringsklimatet och den bristande rättssäkerheten i Ryssland, vilket Yukos-affären ses som ett allvarligt tecken på. Vissa oljeprospekteringskontrakt med amerikanska företag har annullerats. Ryssland å sin sida är missnöjt med amerikanska handelsrestriktioner, inte minst bevarandet av Jackson-Vanik-tillägget från 1974, som riktade sig mot sovjetiska begränsningar av judisk utvandring.²⁸⁵

På det politiska området har den ryska ledningen på senare år förargats över att också Bush-administrationen och neokonservativa kretsar gisslat inskränkningarna i pressfriheten och de styrda parlaments- och presidentvalen i Ryssland.²⁸⁶ Angående Putins ändringar av valsystemet efter Beslan uttryckte president Bush sålunda oro för att maktkoncentrationen i

²⁸⁰ Ministerstvo inostrannykh del, "Transcript of the interview ", 11 nov 2004, s. 2.

²⁸¹ *Moscow News*, nr. 33, 2003, Prezident Rossii, "Press conference following", 11 juni 2004.

²⁸² Ministerstvo inostrannykh del, "Zajavlenie dlja pressy i otvety na voprosy na sovместnoy s Prezidentom SSJA Dzhordzjem Busjem press-konferentsii" (Deklaration för pressen och svar på frågor vid gemensam presskonferens med USA:s president George Bush), 24 febr. 2005, hämtat 16 mars 2005 (www.president.kremlin.ru/appears/2005=02/84527.shtml).

²⁸³ Ministerstvo inostrannykh del, "Transcript of the interview granted by /.../ Sergey Lavrov", 11 nov 2004, s. 2.

²⁸⁴ Ibidem; Kremeniuk, Viktor, (2004) "America's Foreign Policy in the Election Year", *International Affairs*, vol. 50 nr. 3, s.61; Oznobishchev (2004) s. 53 ff.

²⁸⁵ Inozemtsev, Vladislav, (2003) "Russian-U.S. Relations: Outlook for the Future" *International Affairs*, vol. 49. nr. 6, s. 93 f; IHT, 15 sept 2004.

²⁸⁶ Prezident Rossii, "Press conference following the G-8 Summit", 11 juni 2004; Oznobishchev (2004) s. 55; Inozemtsev (2003), s. 94 f.

Ryssland kunde underminera demokratin, och tillade att när regeringar kämpar mot demokratins fiender, måste de upprätthålla demokratins principer. Ryske utrikesministern Lavrov tillbakavisade på sovjetiskt manér denna kritik som inblandning i inre angelägenheter.²⁸⁷ Vid toppmötet i februari 2005 applåderade Bush visserligen Putin för hans styrning av sitt land i en svår tid, men uttryckte oro för Rysslands tillgivenhet mot demokratin och framhöll att endast demokrati och frihet kan ge säkerhet och välfärd. Putin svarade att Ryssland visserligen inte ville bygga en egen form av demokrati utan höll sig till demokratins allmänna principer, men att dessa måste anpassas till det ryska samhällets nuvarande utveckling och dess traditioner. Införandet (*vnedrenie*) av demokratiska normer fick inte leda till statens sönderfall och folkets utarmning.²⁸⁸ De motsatta inställningarna till presidentvalet i Ukraina i slutet av 2004 visade tydligt hur relationerna försämrats.

I NBC-vapenfrågor stördes samförståndet om SORT av oenighet om missiler med flera stridsspetsar. Ryssland fortsätter att beklaga USA:s uppsägning av ABM-avtalet och att USA inte undertecknat provstoppsavtalet, vilket minskar trycket på Indien och Pakistan att göra det.²⁸⁹ Tillsammans med Kina vänder sig Ryssland mot USA:s militära användning av yttre rymden.²⁹⁰ Motsättningar finns likaså beträffande C-vapennedrustningen.²⁹¹

Beträffande kärnvapenspridningen betvivlade Ryssland att Nordkorea, som det 2000 slöt ett nytt vänskapsavtal med, redan har kärnvapen, ända tills landet våren 2005 meddelade att det hade sådana. Ryssland förespråkar tillsammans med Kina inrättandet av en kärnvapenfri zon i både Nord- och Sydkorea²⁹² och internationella säkerhetsgarantier till Nordkorea (inklusive från USA). Beträffande Iran deklarerade Putin i februari 2005 att landets senaste åtgärder visade att det inte avsåg att producera kärnvapen. Detta betydde enligt honom att Ryssland kunde fortsätta samarbetet inom alla områden. Detta omfattar inte bara kärnenergi utan också vapenexport. Iran betraktas som en ”mycket viktig partner”, medan USA hänför det till ”ondskans axel” liksom Nordkorea.²⁹³

Mer allmänt kritiserar officiösa ryska talesmän amerikansk missionärsanda och en unilateralism, som tar sig uttryck i att USA upprätthåller sanktioner mot 75 länder. Man påpekar att USA inte ratificerat avtal om Internationella brottsmålsdomstolen och Kyoto-protokollet (vilket Ryssland inte heller hade i början av 2004), och att USA inlagt veto i Säkerhetsrådet dubbelt så ofta som alla andra medlemmar tillsammans.²⁹⁴

Det finns också motsättningar i kampen mot terrorismen. USA kritiserar rysk sekretess angående sin strategi och viss kritik förekommer i massmedia och kongressen mot Tjetjenienkriget.²⁹⁵ State Department förbehåller sig rätten att ha kontakter med moderata tjetjenska ledare och vägrar (liksom Storbritannien) utvisa en medlem i Tjetjeniens

²⁸⁷ *The Washington Times*, 16 sept 2004; IHT, 15 sept 2004.

²⁸⁸ Ministerstvo inostrannykh del, ”Zajavlenie dlja pressy i otvety na voprosy”, 24 febr. 2005. Se även *The Financial Times*, 22 nov 2004.

²⁸⁹ Oznobishchev (2004) s. 54, 57.

²⁹⁰ Ministerstvo inostrannykh del, ”Statement by Sergey V. Lavrov”, 24 sept. 2004, s. 4.

²⁹¹ Mer om dessa problem i kapitlet om *Massförstörelsevapen*, avsnitt 7.2.

²⁹² Detta krav riktade sig ursprungligen mot USA:s styrkor i Sydkorea, men det fick större bredd, då det kom uppgifter om att också Sydkorea haft ett kärnvapenprogram.

²⁹³ Prezident Rossii, ”Press conference”, 11 juni 2004; RFE/RL Newsline, nr. 193, del 1, 12 okt 2004, nr. 34, del 1, 22 febr. 2005.

²⁹⁴ Inozemtsev (2003), s. 96 f.

²⁹⁵ *The Washington Times*, 16 sept, IHT, 15 sept 2004.

exilregering, som fått asyl i USA. Mot detta beslut organiserades demonstrationer i Moskva.²⁹⁶

Som ovan nämnts motsatte sig vidare Ryssland USA:s krig mot Irak.²⁹⁷ Ryssland vägrade våren 2003 tillsammans med Frankrike och Kina att sanktionera angreppet i FN:s Säkerhetsråd och betvivlade USA:s officiella motiv, främst Saddams innehav av massförstörelsevapen och stöd till al-Qaida. I bägge fallen fick Ryssland rätt. Man kunde också konstatera att kriget inte minskade utan tvärtom, genom ockupationen, stimulerade en terrorism, som även kan hota Ryssland. Ryssland manade USA att snabbt överlämna makten till irakierna under FN:s överinseende och vägrade att skicka trupper för att hjälpa till att skapa lugn.²⁹⁸ Inför parlamentsvalet i Irak i januari 2005 uttryckte Putin tvivel på att det skulle kunna genomföras på grund av det växande våldet.²⁹⁹

Störtandet av Saddam Hussein ledde vidare till att Ryssland förlorade allt sitt inflytande i Irak, inklusive stora kontrakt inom energibranschen. Ryssland gjorde motstånd mot att avskriva Iraks stora skulder till Sovjetunionen och senare Ryssland, men gick i november 2004 till slut med på tillsammans med andra stater i Parisklubben att avskriva 80 %.³⁰⁰

Men även om Ryssland oroades av det av USA förvållade läget i Irak, kunde det också dra vissa fördelar. Oron i Mellanöstern bidrog starkt till att oljepriserna höjdes till rekordnivåer. Den ökade USA-fientligheten i arabländerna blev en chans för Ryssland att befästa sina kontakter såväl med gamla allierade som Syrien och Egypten som med USA:s gamla allierade Saudi-Arabien. Man inledde samarbete med Saudi-Arabien, världens främste oljeexportör jämte Ryssland, ett samarbete som skulle kunna förstärka OPEC:s ställning i prisfrågor. Dock belastas relationerna av det saudiska stödet till spridning av islamsk fundamentalism (wahhabism), bl a i Ryssland.³⁰¹ I fråga om konflikten mellan Israel och Palestina förespråkade Ryssland till skillnad från USA förhandlingar med Arafat så länge han levde och var mer kritiskt än USA mot Israels bosättningar och byggande av en skyddsmur på Västbanken.³⁰²

Till dessa motsättningar och problem mellan USA och Ryssland kan tillfogas USA:s pådrivande roll för Natos östutvidgning och USA:s ökade närvaro i och stöd till de baltiska staterna och stater inom OSS, som Ryssland anser tillhöra sin speciella intressesfär.³⁰³ I maj 2005 gladdes Putin särskilt åt att Bush deltog i firandet av segern över Nazityskland, men ogillade att han före och efter besökte Lettland och Georgien. I Riga sade Bush till de tre baltiska presidenterna att deras stater var föredömen för alla som kämpar för friheten. Krigsslutet för dem innebar bara början till en ny period av förtryck, och den sovjetiska ockupationen av Baltikum var ”en av historiens största oförrätter”. Putins talesman i Europa-frågor upprepade som svar den officiella synen att det inte var någon ockupation utan handlade om frivilliga avtal.³⁰⁴

²⁹⁶ IHT, 9 sept 2004; RFE/RL Newslines, nr. 174, del 1, 13 sept 2004.

²⁹⁷ Mer om detta i Oldberg, ”Ryska lärdomar av Irak-kriget”, *Internationella studier*, nr. 4, s. 25 ff.

²⁹⁸ Ministerstvo inostrannykh del, ”Stenogramma intervju.../’Al-Arabija’”, 26 febr 2004, s. 2.

²⁹⁹ RFE/RL Newslines, nr. 227, del 1, 6 dec 2004.

³⁰⁰ *The Financial Times*, 22 nov 2004.

³⁰¹ Martin, Lionel, ”Moscow and Riyadh: Do oil, religion and antiterrorism mix?”, EDM, nr. 114, 27 okt 2004.

³⁰² Ministerstvo inostrannykh del, ”Stenogramma intervju.../’Al-Arabija’”, 26 febr 2004, s. 2.

³⁰³ Se respektive OSS-stater i följande avsnitt.

³⁰⁴ RFE/RL Newslines, nr. 87, del 1, 9 maj, DN, 8 maj, IHT, 6 maj 2005.

Sammanfattningsvis kan konstateras att Ryssland fortfarande hyllar partnerskapet med världens enda supermakt, vilket man gärna kallar strategiskt. Detta har sin grund dels i gemensamma intressen ifråga om terrorbekämpning, massförstörelsevapen och internationell stabilitet, dels i att det synes ge Ryssland en speciell status framför de andra stormakterna. Men relationerna till USA har ändå kylts ner sedan 2003 som resultat av utvecklingen mot alltmer odemokratiskt styre i Ryssland, motsättningar om Irakkriget, frågan om Irans kärnvapen, USA:s ökade närvaro i Rysslands traditionella intressesfär samt utvecklingen i Ukraina i slutet av 2004. Rysslands ambitioner att återvinna sitt inflytande i världspolitiken konfronteras med USA:s överlägsna makt, som anses ta bristande hänsyn till vitala ryska intressen.³⁰⁵

4.4. Ryssland och Nato

Rysslands relationer med Nato uppvisar en liknande ambivalens som förhållandet till USA.³⁰⁶ Som konstaterades i bedömningen 2002 var Ryssland positivt till skapandet av Nato-Rysslandsrådet (NRC), som innebar närmare samarbete på flera områden och gav Ryssland en likaberättigad ställning. Under 2004 genomfördes ett större antal gemensamma övningar än någonsin, bland annat en i Medelhavet, och avtal träffades om tillträde för militärer till varandras territorium.

Kampen mot terrorism fick en framträdande plats i samarbetet, och Ryssland ville göra det till ett huvudsyfte. Försvarsminister Ivanov menade att detta samarbete skulle ge Natos namn en ny innebörd: New Anti-Terrorist Organisation. En forskare motiverade förslaget med att "Russia is the key country in all antiterrorist efforts".³⁰⁷ Då Natos nye generalsekreterare Jaap de Hoop Scheffer besökte Moskva i april 2004 sade han att parterna behövde varandra för att lösa problemen med terrorism och vapenspridning och var ense med president Putin om behovet av mer samordning i internationella frågor.³⁰⁸

Men många problem finns kvar i relationerna. Det ryska Försvarsministeriets policydokument från oktober 2003 och officiella uttalanden krävde en förändring av Natos "offensiva doktrin" och ett avlägsnande av dess "antiryska element", annars skulle Ryssland radikalt ändra sin egen militära planering och strategi, inklusive kärnvapen. Även försvarets struktur och övningsmönster vittnar om att Nato fortfarande ses som ett hot.³⁰⁹ Undersökningar av den ryska folkopinionen pekar i samma riktning.³¹⁰ Ryssland oroades likaså över Natos 2002 beslutade snabbreaktionsstyrka, som snabbt byggdes och utrustades med moderna vapen. Dess uppgift var att kunna sättas in praktiskt taget över hela världen.³¹¹

2003 beslöt Ryssland att inte delta i Nato-ledda fredsfrämjande aktioner, t.ex. i Afghanistan, och avbröt sin medverkan i Natos insatser på Balkan, låt vara att det även berodde på kostnaderna. Det kritiserade att många Nato-länder deltog i ockupation av Irak och motsatte

³⁰⁵ Detta är andan i flera analyser av USA:s politik, se t.ex. Oznobishchev (2004).

³⁰⁶ Detta underkapitel och följande till och med det om Ryssland och Moldova bygger huvudsakligen på Oldberg (2004) *Membership and Partnership: The Relations of Russia and Its Neighbours with NATO and the EU in the Enlargement Context*, FOI-R—1364—SE, där mer utförliga referenser finns.

³⁰⁷ Lynch (2005), s. 10; Kuznetsova, Ekaterina (2004) "NATO: New Anti-Terrorist Organization?", *International Affairs*, nr. 3, s. 26.

³⁰⁸ RFE/RL Newslines, nr. 67, del 1, 9 april 2004.

³⁰⁹ Mer om detta i kapitlet om Krigsmakten, avsnitt 6.11.

³¹⁰ *Christian Science Monitor*, 16 juni 2004; Kuznetsova (2004), s. 22.

³¹¹ Kelin, Andrei (2004) "Attitude to NATO Expansion: Calmly Negative", *International Affairs*, nr. 1, s. 20.

sig USA:s strävan att ge Nato ett ansvar där snarare än FN. Man intensifierade däremot det bilaterala samarbetet med Natoländer som Tyskland och Frankrike, vilka också ogillade Irak-kriget. Speciella transitavtal slöts med dessa för transporter till Afghanistan.

Trots tidigare löften deltog man inte i Natos regelbundna *Operation Active Endeavor* 2004, en spaningsövning mot terrorism och illegal handel, som man krävde skulle skötas genom NRC. Ryssland önskade också få betalt för sitt deltagande och gick inte med på ömsesidiga inspektioner av fartygen. Ryssland motsatte sig likaledes att Nato-övningar hölls i Svarta havet, där man i stället föredrar *BlackSeaFor*, strandstaternas eget marina samarbete: Också där vill Ryssland vill prioritera bekämpandet av terrorism.³¹² Man tyckte vidare illa om Natos och dess medlemmars kritik av odemokratiska tendenser i Ryssland. Kriget i Tjetjenien fick inte tas upp inom NRC.

Natos utvidgning i Östeuropa, särskilt beträffande Baltikum, har förblivit ett svårt problem för Ryssland. Visserligen tycktes den ryska ledningen inse att den inte kunde förhindra beslutet och att motåtgärder skulle förvärra läget. Skapandet av NRC och samarbetet mot terrorismen gjorde det också lättare att acceptera Natos utvidgningsbeslut i november 2002.³¹³

Men den ryska ledningen var också på det klara med att de nya medlemsländerna, som nästan alla hade mycket negativa erfarenheter av rysk/sovjetisk dominans, skulle kunna påverka hela alliansen i antirysk riktning.³¹⁴ Som nedan skall visas var dessa stater positiva till en fortsatt Nato-utvidgning österut, t.ex. till Ukraina och Moldova, och stödde Nato- och EU-vänliga krafter i dessa länder, vilket i Ryssland sågs som ett växande hot mot dess intressen.

Trots att Ryssland accepterade baltstaternas kommande inträde dröjde man med att normalisera de diplomatiska relationerna med Estland och Lettland. Ryssland vägrade fortfarande att underteckna de liggande gränsavtalen och angrep deras ”diskriminering” av de ryskspråkiga invånarna – en strategi som tidigare använts som medel för att försvåra eller förhindra deras Nato- (och EU-) anslutning. I september 2003 sade en vice rysk utrikesminister, att de nämnda problemen måste lösas innan staterna trädde in i Nato och EU. Ett undantag gjordes dock för Litauen, då den ryska Duman i maj 2003 ratificerade gränsavtalet från 1997. Detta kan förklaras med att Ryssland är beroende av Litauen för transit till Kaliningrad och att Litauen inte har något problem med ryska minoriteter.

När Nato inför baltstaternas faktiska inträde i april 2004 startade flygningar och baserade fyra jaktplan i Litauen, reagerade Ryssland häftigt. Utrikesministeriet kallade åtgärden ett hot mot Rysslands säkerhet, vilket stred mot andan i partnerskapet. Militärer hotade med motåtgärder och startade ryska flygpatruller. Försvarsministern föreslog ryska övervakare på Nato-baserna så att de inte skulle utgöra ett hot mot Ryssland.

Före de baltiska staternas Nato-inträde förstärkte Ryssland vidare sitt krav att de skulle underteckna CFE-avtalet från 1990 för att förhindra okontrollerad styrkeuppbyggnad där. Man tillbakavisade Natos krav att Ryssland först skulle dra tillbaka sina styrkor från Georgien och Moldova, vilket president Jeltsin lovat OSSE 1999, och uppmanade Nato att ratificera det

³¹² Socor, Vladimir, ”Sergei Ivanov misuses NATO forum”, EDM, nr. 107, 18 okt 2004, ”Russia not joining NATO Operation Active Endeavor”, EDM, nr. 136, 30 nov 2004; Ministerstvo inostrannykh del, ”Transcript of the Interview”, 8 nov 2004, s. 2.

³¹³ Leijonhielm m.fl. (2003) s. 73 f.

³¹⁴ Kuznetsova (2004), s. 22, förklarar att man snarare bör tala om de östeuropeiska staternas drift västerut än om Natos östutvidgning.

anpassade avtalet. Alternativt föreslog vissa höga militärer att Ryssland inte heller skulle ratificera avtalet och därigenom slippa restriktioner för ryska styrkor nära Baltikum. Den ryska Duman tog en resolution med ett liknande budskap. Försvarsminister Ivanov varnade, att CFE-avtalet saknade värde för Ryssland i dess nuvarande form.³¹⁵

Uppenbarligen för att övervinna det ryska motståndet besökte Natos generalsekreterare Moskva strax efter baltstaternas Nato-inträde. Han försäkrade att utvidgningen inte var ett hot mot Ryssland och upprepade Natos löfte från utvidgningen 1997-99 att inte placera kärnvapen i de nya medlemsstaterna. Beträffande konventionella styrkor skulle det bara ske i proportion till deras säkerhetsbehov. Han lovade att baltstaterna ville ansluta sig till CFE när det trätt i kraft (vilket beror på nämnda ryska tillbakadraganden). Putin inbjöds till Natos stundande toppmöte i Istanbul.

Med detta måste Ryssland låta sig nöja. Protesterna och kraven, vilka kan ses som sena försök att tvinga fram eftergifter, dämpades som vid tidigare tillfällen. Försvarsministern deklarerade att Natos flyg i Baltikum för tillfället inte utgjorde ett hot mot Ryssland, och Generalstaben tillkännagav att Rysslands främsta mål var att inte bli isolerat. I stället för att själv åka sände Putin sin nye utrikesminister Lavrov till Istanbul, där denne betonade betydelsen av CFE och dess ratificering. Framåt sommaren började Ryssland sin egen ratificeringsprocess, vilket kan ses som en påtryckning mot Nato att göra sammalunda. Ryssland visade sig alltså angeläget om att upprätthålla samarbetet med Nato trots utvidgningen.

Men liksom Ryssland vidhåller sin kritik av Natos angrepp på Jugoslavien 1999 ändrar det inte sin negativa syn på Natos utvidgning i Baltikum. Angreppen mot Estland och Lettland för deras föregivna kränkningar av mänskliga rättigheter fortsätter i alla möjliga sammanhang, t.ex. i FN.³¹⁶ Inför en arabisk TV-station hävdade utrikesminister Lavrov apropå Europas dubbla måttstockar att den albanska minoriteten i Makedonien får de mest vidsträckta rättigheter, medan den ryskspråkiga minoritetens situation i Lettland och Estland inte bekymrar någon.³¹⁷ På ett möte i Nato-Rysslandsrådet utnyttjade försvarsminister Ivanov Rysslands avtal med Tyskland och Frankrike om transit till Afghanistan som argument för att underlätta rysk transit med tåg genom Litauen och med flyg över Lettland till Kaliningrad.³¹⁸ Ryska militära flygplan på väg till Kaliningrad fortsatte att kränka baltiskt luftrum.³¹⁹

Den ryska pressen mot Baltikum kan delvis ses som ett sätt att tillmötesgå nationalistiska stämningar i samband med Duma- och presidentval. Men det är uppenbart att Nato och dess utvidgning till stater, som för inte så länge sedan ingick i den ryska och f d sovjetiska maktsfären, fortfarande ses som ett hot mot rysk säkerhet, om inte nu så i framtiden. Lika lite som USA anses Nato ta tillräcklig hänsyn till ryska intressen och dess föregivna rätt som stormakt. En talesman för utrikesministeriet uttrycker den ryska synen på följande sätt: Mer press från väst skapar mer negativa känslor i Ryssland. Ingenting som väst gör för Ryssland som t.ex. hjälp att komma in i WTO eller få jämbördig interaktion med Nato ”kan ses som full och adekvat kompensation för den förlorade strategiska säkerhet som det tog många decennier att skapa”.³²⁰ Det mesta tyder på att Nato lett av USA fortfarande mer ses som motspelare än som partner.

³¹⁵ Mer om CFE-problematiken i avsnitt 6.6.

³¹⁶ Ministerstvo inostrannykh del, ”Statement by Sergey V. Lavrov...”, 24 sept 2004.

³¹⁷ Ibidem, ”Stenogramma intervju Ministra...”, 10 sept 2004, s. 4.

³¹⁸ Socor, ”Sergei Ivanov misuses...”, 18 okt 2004.

³¹⁹ (The) Baltic Times, 25 nov 2004, s. 3.

³²⁰ Orlov (2004) s. 31.

4.5. Rysslands partnerskap med EU

Som redan påpekats innebär Rysslands satsning på ekonomisk tillväxt en ökad inriktning på Europa och EU. EU ses som förut som en motvikt till det av USA dominerade Nato. I sitt årliga tal till Federala församlingen 2003 betecknade president Putin ett brett närmande och verklig integration med Europa som Rysslands historiska val, medan USA bara nämndes i samband med kampen mot terrorismen. I motsvarande tal 2004 förkunnade han att "utvidgningen av EU närmat oss inte bara geografiskt utan också ekonomiskt och andligt (*duchovno*)", vilket gynnade både rysk och europeisk "business".³²¹ EU:s ledare har å sin sida kallat Ryssland sin viktigaste granne och nyckelpartner. Kommissionens ordförande Romano Prodi hävdade vid ett tillfälle att parterna är oskiljaktiga som vodka och kaviar. Båda sidor talar om strategiskt partnerskap.

Sedan FOI:s bedömning 2002 har sålunda relationerna Ryssland-EU utvecklats vidare med flera avtal och möten på en rad olika nivåer. Det 11:e toppmötet mellan parterna, där även blivande EU-medlemmar deltog, hölls i S:t Petersburg i samband med stadens 300-årsjubileum 2003. I den gemensamma kommunikén bekräftade parterna målet att stärka det strategiska partnerskapet på basis av gemensamma värden. De enades om att i framtiden skapa fyra gemensamma samarbetsområden (*common spaces*), nämligen för ekonomi, för frihet, säkerhet och rättvisa, för yttre säkerhet och för forskning och utbildning, inklusive kultur. Samarbetet inom dessa områden skulle ske inom ramen för partnerskapsavtalet från 1994 (*Partnership Cooperation Agreement – PCA*) och det gamla samarbetsrådet skulle omvandlas till ett *Permanent partnerskapsråd* (PPC), en motsvarighet till Nato-Rysslandsrådet. Vid det nästföljande toppmötet i Rom framlade en gemensam arbetsgrupp ett koncept för ett gemensamt ekonomiskt rum (CES), vilket skulle konkretiseras genom överenskomna aktionsplaner inom varje samarbetsområde. Vid toppmötet i Moskva i maj 2005 antogs ett paket sådana "vägkartor" för att skapa CES. Inom säkerhetsområdet enades man om samarbete för en internationell ordning baserad på multilateralism och stärkande av FN, bekämpande av terrorism och spridning av massförstörelsevapen. Parterna sade sig dela gemensamma värden som demokrati, *rule of law*, mänskliga rättigheter, inklusive för minoriteter, vilket det hölls regelbundna konsultationer om. På det ekonomiska området enades man om en dialog om harmonisering beträffande industriprodukter, samarbete om investeringar i fråga om telekommunikationer, transporter och energi.³²²

Samtidigt fortsatte handelsutbytet att öka under 2000-talet, särskilt inom energisektorn, där EU och Ryssland blev varandras främsta handelspartner och mer ömsesidigt beroende. Energipartnerskapet utvecklades, varvid man diskuterade gemensamma investeringsprojekt för utvinning av olja och gas i Ryssland med ledningar till Europa. Dollarkursens fall ledde till att Ryssland alltmer började spara i och handla med euro. Inom EU har Putin särskilt vårdat relationerna med Tyskland och Frankrike, vilka som nämnts efter Irakkriget har svala relationer med USA.

På det säkerhetspolitiska området har Ryssland fortsatt att vara positivt till EU:s försvarssamarbete och uppbyggandet av en snabbinsatsstyrka på 60 000 man. De regelbundna konsultationerna utvecklas. Ryssland bidrog med några man (fem officerare) till EU:s

³²¹ BBC, "Putin tells the nation" 17 maj 2003; Prezident Rossii, "Poslanie Federalnomu sobraniju", 26 maj 2004, s. 10.

³²² European Commission, The EU's relations with Russia, EU-Russia Summit, "Conclusions", 10 maj 2005, (http://eu.int/comm/external_relations/russia/summit_05_05/index.htm) hämtat 11 maj 2005.

polisstyrka i Bosnien-Herzegovina och erbjöd transportplan till insatsstyrkan. 2004 erbjöd sig Ryssland också att bidra med flygburna bataljoner, satellitbilder som stöd för operationer och att organisera övningar i Ryssland. Ett problem i det säkerhetspolitiska samarbetet är att Ryssland vill ha jämlikhet med EU på alla beslutsnivåer, ett annat är att Ryssland vill att reaktionsstyrkans operationer skall godkännas av FN och OSSE, varigenom det kan förhindra att den används t.ex. inom OSS.³²³ Dessutom är den ryska ledningen naturligtvis medveten om att de flesta EU-stater också är medlemmar i Nato, och att EU:s reaktionsstyrka är beroende av Natos resurser.

Det finns emellertid en rad ekonomiska problem att lösa. EU har krävt att Ryssland skulle anpassa sig till WTO:s regler genom en liberalisering av sin ekonomi och utrikeshandel, bl a beträffande subventioner och monopol inom energisektorn, vilket 2002 varit ett villkor för EU:s erkännande av Ryssland som en marknadsekonomi. Detta gjorde den ryska staten länge motstånd mot av inrikespolitiska skäl. I maj 2004 nådde man till slut en kompromiss med EU om att öppna respektive marknader. Ryssland gick med på att gradvis höja sina inhemska gaspriser i enlighet med sin energistrategi, sänka importtariffer, genomföra reformer inom servicesektorn och tillåta överflygningar över Sibirien. I gengäld fick Ryssland EU:s stöd för WTO-medlemskap.

EU önskade vidare att Ryssland skulle ratificera FN:s Kyoto-protokoll om att minska luftföroreningar för att undvika global uppvärmning. Protokollet kunde bara träda i kraft, om stater som stod för 55 procent av utsläppen ratificerade det. Sedan USA dragit tillbaka sin ratificering hängde det på Ryssland. Trots givna löften tvekade den ryska ledningen länge, men efter nyss nämnda avtal med EU som banade vägen till WTO-medlemskap, lovade Putin åter att Ryssland skulle ratificera protokollet, vilket också skedde i oktober 2004 till EU:s lättnad.

Ett annat miljörelaterat problem är de allt tätare oljetransporterna med gamla enskroviga tankfartyg från hamnarna i Östersjön. Efter oljekatastrofen utanför Spaniens kust 2001 växte oron i Europa för flera olyckor i sina vatten. 2003 förbjöd EU-länderna sådana tankbåtar från sina hamnar och drev igenom en FN-konvention om påskyndad utfasning av dem. Östersjöstaterna genomdrev också en resolution som gjorde Östersjön till *Particularly Sensitive Sea Area* (PSSA), vilket skulle motivera införandet av striktare trafikregler. Även om Ryssland inte kunde stoppa processen, så försökte man bromsa och begränsa den, främst av ekonomiska skäl. Tillsammans med likasinnade stater utverkade Ryssland rätt att fortsätta driften av enskrovstanker i sina egna vatten och i andra vatten enligt bilaterala avtal, och världshaven är också öppna.

4.6. EU:s nya utvidgning

Trots att Ryssland i princip såg positivt på utvidgningen av EU med tio nya medlemmar och länge framhöll EU som ett alternativ till Nato för dessa, skapade den ändå en rad problem. I fråga om anpassningen av de nya medlemsstaterna, varav de flesta ligger i Östeuropa, till Schengen-zonen och införande av visum nådde Ryssland och EU – som FOI:s förra rapport visade – före utvidgningsbeslutet i november 2002 en kompromiss om rysk transit genom Litauen till Kaliningrad. I enlighet med detta införde Litauen därefter sitt visumtvång 2003. Ryssland undertecknade avtal om återtagande av flyktingar med Litauen 2003, Litauen och

³²³ Lynch, Dov (2004) "Russia's Strategic Partnership with Europe", *The Washington Quarterly*, Spring 2004, s. 106-112.

Polen fick utöka sina konsulat i Kaliningrad-området, och Tyskland, Sverige och Lettland tilläts inrätta nya konsulat där, som kunde hantera visumansökningar. Då Putin klagade över den nya ”Schengen-muren” vid toppmötet i maj 2003 och önskade visumfrihet för hela Ryssland till EU, gick EU-kommissionen med på detta som ett långsiktigt mål. År 2008 nämndes som en målsättning för införandet. Samtidigt tecknade Ryssland bilaterala avtal med vissa EU-länder om förenklad visering för vissa kategorier.

Det återstår dock en rad problem, t.ex. Rysslands egen restriktiva visumpolitik³²⁴, den låga kvaliteten hos dess pass, och den bristande kontrollen vid Rysslands långa gränser inom OSS och i Asien. EU kräver också att Ryssland skall teckna avtal med hela EU om återtagande av illegala immigranter från Ryssland. Vid toppmötet i maj 2005 gick Ryssland fortfarande inte med på detta.³²⁵ Visumfrågan är ett hett ämne, som lär förbli ett problem i relationerna även i framtiden.

Då EU-utvidgningen närmade sig efter det politiska beslutet 2002, började ryska myndigheter alltmer betona de negativa ekonomiska konsekvenserna för Ryssland. Utrikesministeriet talade om utvidgningen 1995 som en erfarenhet som inte borde upprepas. Man motsatte sig bl.a. att Rysslands partnerskapsavtal (PCA) med EU automatiskt skulle utsträckas till de nya medlemmarna och krävde att de gällande bilaterala handelsavtalen med varje ny medlem måste ses över. Kompensation begärdes för förluster med en varning att utvidgningen av avtalet måste ratificeras av Duman. En kravlista med 14 punkter presenterades, inkluderande tillträde för ryska energileveranser, ändring av tulltariffer, av antidumpingregler, kvoter och transportkostnader för transit till Kaliningrad m.m.. I februari 2004 begärde en vice utrikesminister kompensation för förluster på 375 miljoner USD på grund av försämrade villkor för rysk export till de blivande EU-staterna.

Ovanpå detta lade Ryssland sina gamla klagomål om diskriminering av rysktalande minoriteter i Estland och Lettland och krävde att europeiska måttstockar för mänskliga rättigheter och etniska minoriteter borde tillämpas. Ryssland tog också upp dessa frågor i möten med enskilda EU-länder, vilket i fallet Sverige ledde till en offentlig polemik, och med baltstaterna själva.

EU å sin sida vägrade ändra PCA och krävde utsträckning av det till de nya medlemmarna utan villkor liksom 1995. Som motåtgärd framlade Europaparlamentet en lista med krav som Ryssland borde uppfylla för att förbättra grannskapsrelationerna, t.ex. att underteckna det sedan länge utarbetade gränsavtalen med Estland och Lettland. EU:s ordförandeland Irland under första halvåret 2004 tillkännagav att människorättssituationen i Estland och Lettland motsvarade EU:s grundkriterier.

Till slut enades parterna om en kompromiss: Ryssland gick med på att utsträcka PCA, medan EU gav kompensation genom att bland annat öka importkvoter, ändra antidumpningsåtgärder och underlätta handel med jordbruksvaror. Transit av gods till och från Kaliningrad, inklusive gasledningar och elnät, skulle underlättas och förbilligas genom att undantas från transit- och tullavgifter. I den gemensamma kommunikén välkomnades EU-medlemskap som en fast garanti för skydd av mänskliga rättigheter och minoriteter, men det ryska utrikesministeriet varnade efteråt för att åtgärder från EU angående minoriteter behövdes, innan Duma kunde

³²⁴ 2005 antog duman en lag, som gör det möjligt att vägra utlännningar visum på grund av bristande respekt för Ryssland.(RFE/RL Newsline, del 1, nr. 236, 17 dec. 2004, nr. 8, 13 jan. 2005.)

³²⁵ RFE/RL Newsline, nr. 89, del 1, 11 maj 2005; Prezident Rossii, ”Press-konferentsija po itogam vstretji” (presskonferens om resultaten av mötet), 10 maj 2005 (www.president.kremlin.ru/text) hämtat 12 maj 2005;

ratificera PCA:s nya omfattning, och föreslog att frågan skulle tas upp i förhandlingarna med EU om de fyra samarbetsområdena. Inför toppmötet med Ryssland i Haag i november 2004 gick EU-kommissionen vidare med på att ta upp Kaliningrads unika situation med hänsyn till dess socioekonomiska utveckling jämförd med de angränsande EU-staterna.

Ryssland tog upp minoritetsfrågan och Kaliningrad också vid majmötet 2005 utan att få genomslag i de gemensamma vägkartorna, men man enades om demarkera ännu inte utmärkta gränser mellan Ryssland och det utvidgade EU ”following signing and ratification of pending border agreements”. Putin vägrade ändå åter att underteckna ett sådant med Lettland, trots att dess president Vike-Freiberga som enda baltiska ledare var med på Segerdagen.³²⁶ Estland fick strax därefter ett gränsavtal, men Ryssland drog tillbaka sin signatur, då det estniska parlamentet vid ratificeringen utfärdade en deklaration, som hänvisade till Tartu-freden 1920, varigenom Estland erkänts, och talade om den sovjetiska ockupationen.

Ett annat problem i relationerna mellan Ryssland och EU är, som redan antytts, skilda synsätt beträffande kampen mot internationell terrorism. Visserligen drabbades också EU genom Spanien av ett stort terrorangrepp i mars 2004, och liksom vid tidigare toppmöten enades EU och Ryssland i Haag om att stärka samarbetet och dialogen om terrorism.³²⁷ Men EU och många av dess medlemsländer förblev ännu mer kritiska än USA mot den ryska synen och kriget i Tjetjenien och förespråkade en politisk lösning. Man vägrade att utlämna vissa tjetjener som Ryssland utpekade som terrorister. En ny kris uppstod efter terrorattacken i Beslan i september 2004, då den nederländske utrikesministern Bernard Bot, som då representerade EU, samtidigt med ett beklagande frågade de ryska myndigheterna hur gisslandramat kunde få så tragiska konsekvenser. Ryska utrikesministeriet fann frågan motbjudande på gränsen till helgerån, varefter Bot reviderade sitt uttalande.

Synen på terrorism hänger som ovan nämnts nära samman med frågan om demokrati och mänskliga rättigheter i Ryssland. EU understödjer som bekant utvecklingen av ett civilt samhälle och kontakter med ”gräsrötterna” i Ryssland. Värdet av medias frihet och flerpartisystem betonas ständigt. I en speciell rapport om utvecklingen i Ryssland i februari 2004 måste dock EU-kommissionen konstatera, att Putins fyra år vid makten underminerat de värden som EU och Ryssland enats om att bygga på. Dumavalet 2003, händelserna i Tjetjenien och selektiv rättskipning som i Yukosaffären satte frågetecken för Rysslands uppslutning kring europeiska värderingar och demokratiska reformer. Kommissionen rekommenderade medlemsstaterna att kraftfullt diskutera dessa frågor med Ryssland.³²⁸

När Putin efter Beslan beslöt att ändra valsystemet och öka sin makt för att bekämpa terrorismen, menade EU och dess medlemsstater liksom USA att demokratin än mer

³²⁶ European Commission, External relations, EU-Russia Summit, 10 maj 2005, ”Conclusions”, Annex 1-3, RFE/RL Newline, nr. 88, del 1, 10 maj 2005. I april hade den lettiska regeringen beslutat underteckna sitt gränsavtal men förbehöll sig rätten att senare resa territoriella anspråk. Detta fick Putin att vid en presskonferens med EU lova ett undertecknande, om de gav upp anspråken. Han kallade pakten med Hitler för en sammansvärjning men en realitet liksom slaveriet i USA, och vägrade tala om en ockupation av baltstaterna. (Prezident Rossii, ”Press-konferentsia po itogam vstretji”, 10 maj 2005; RFE/RL Newline, nr. 89, del 1, 11 maj 2005.) Lettlands president hade dessförinnan uppmanat Ryssland att erkänna pakten och ockupationen liksom Sovjetunionen gjort 1989. (RFE/RL Newline, nr. 87, del 1, 9 maj 2005)

³²⁷ European Commission, EU-Russia Summit, *Joint press release*, 25 nov 2004, hämtat 26 nov. 2004 (http://europa.eu.int/comm/external_relations/russia/summit_11_04/index.htm); *The Baltic Times*, 25 nov 2004.

³²⁸ Ibidem, *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on the relations with Russia*, 9 febr 2004 (http://europa.eu.int/comm/external_relations/russia/).

urholkades i Ryssland. Utrikeskommissionären Chris Patten deklarerade att lösningen på konflikten i Tjetjenien krävde en långsiktig, human och beslutsam politik snarare än inskränkningar av demokratin. Nederländske utrikesminister Bot förklarade för Ryssland att vissa värden och normer måste iakttas och att ”vi aldrig får tillgripa terroristernas taktik och metoder”. Inför toppmötet i november 2004 ville EU-kommissionen betona värdet av demokrati, mänskliga rättigheter och rättssamhälle och föreslog regelbundna konsultationer om dessa frågor, inklusive minoritetsrättigheter och mediefrihet. Man förespråkade återigen en politisk lösning i Tjetjenien, som både skulle respektera Rysslands territoriella integritet och tillvarata mänskliga rättigheter.³²⁹ Motsättningen mellan Ryssland och EU i denna fråga är uppenbar.

Ytterligare ett stort problem, som accentuerats genom EU:s utvidgningsprocess, är EU:s och Rysslands motstridiga utrikespolitiska målsättningar, särskilt inom OSS-området. Inför utvidgningen publicerade EU-kommissionen en policyrapport kallad *Wider Europe Neighbourhood*, enligt vilken Ryssland, Vitryssland, Ukraina och Moldova (tillsammans med en rad andra stater söder om Medelhavet) hänfördes till en krets av vänner, som erbjöds mer integration och samarbete på en rad områden så att inte en ny skiljelinje uppstod. Det klargjordes även att detta inte uteslöt framtida medlemskap i EU. Detta stod öppet för alla europeiska stater som uttryckt en klar önskan därom och som uppfyller kriterierna. I en följande strategirapport kallad *European Neighbourhood Policy* (ENP) från maj 2004, som definierade prioriteringar och tillvägagångssätt, inkluderades också de tre kaukasiska staterna Georgien, Armenien och Azerbajdzjan. EU satte som mål att lösa ”frusna konflikter” i dessa områden, om möjligt tillsammans med Ryssland.³³⁰ Särskilt de nya EU-staterna, t.ex. Polen och de baltiska staterna är angelägna om att utveckla samarbetet med och utvidga EU till sina östliga grannar utom Ryssland.

Ryssland reagerade negativt på EU:s nya östpolitik av flera skäl. Dels ville det inte klumpas ihop med de andra grannarna utan insisterade på speciella relationer med EU, i vilka det skulle ha en jämlik status. Framför allt ogillade Ryssland – som nedan skall visas – att EU blandade sig i och fick inflytande på bekostnad av Ryssland i de nämnda OSS-länderna, och de nya EU-ländernas roll i detta. Också ryska ledare började tala om en förtroendekris i relationerna med EU. Ordföranden för Dumans utrikesutskott Kosatjev föreslog i november 2004 att parterna skulle skapa ett femte samarbetsområde, ”a space of trust”.³³¹

I november 2004 uppsköt plötsligt Ryssland toppmötet med EU, och när det senare ägde rum, lyckades parterna bara producera ett mycket magert pressmeddelande. Nederländernas premiärminister Jan Balkenende förklarade att det fortfarande återstod mycket att göra, och att parterna inte kunnat enas om säkerhetssamarbete beträffande Ukraina, Vitryssland, Moldova och de kaukasiska staterna. I synnerhet var man oense om den då pågående krisen i Ukraina.³³² Inför toppmötet i maj 2005 klagade Putins företrädare i EU-frågor, Sergei Yastrzembsky, över att vissa medlemmar hade historiska fobier och fördomar mot Ryssland, som äventyrade banden med dess största handelspartners.³³³ Avslutningsvis kan således

³²⁹ Ibidem, *EU/Russia: The four “common spaces”*, 25 nov 2004

(http://europa.eu.int/comm/external_relations/russia/summit_11_04/index.htm).

³³⁰ Vid EU:s toppmöte med Ryssland i maj kom man överens om att samarbeta för att lösa de frusna konflikterna i Transdnistrien, Abchazien, Sydossetien och Nagorno-Karabach (European Commission, External relations, 10 maj. Om dessa konflikter, se avsnitten 4.11-12.

³³¹ Torbakov, Igor, ”Moscow policymakers complain about lack of trust between Russia and the EU”, EDM, 12 nov 2004, nr. 126, s. 2; RFE/RL Newslines, 212, del 1, 9 nov 2004.

³³² RFE/RL Newslines, nr. 222, del 1,

³³³ IHT, 6 maj 2005.

konstateras att även om Rysslands ekonomiska relationer med EU utvecklas, så finns det många problem att lösa på grund av Rysslands stormaktsambitioner och inre utveckling, EU:s utvidgning och mer aktiva östpolitik.

4.7. Ryssland och OSS – målsättningar och organisationer

Trots sina aktiva västpolitik fortsätter president Putin som ovan nämnts att prioritera samarbetet inom Oberoende staters samvälde (OSS), där alla f.d. sovjetrepubliker ingår utom de baltiska. (Se karta nedan) I sitt tal till Federala församlingen 2003 motiverade Putin detta med att OSS-länderna är Rysslands nära grannar, som det har flera seklers historiska, kulturella och ekonomiska band med. Det finns ett ömsesidigt beroende, och tiotals miljoner ryssar bor där. Ryssland betraktar OSS-området som sin strategiska intressesfär, men är också intresserat av stabilitet och ekonomiska framsteg där, förkunnade Putin. Som främsta hot identifierade Putin terrorism, transnationell brottslighet och narkotika.³³⁴

Enligt Vladimir Orlov, vice avdelningsdirektör på utrikesministeriet, syftar satsningen på OSS också till att förhindra att Nato och EU expanderar österut. Han kallade OSS för Rysslands ”mjuka underliv”, vilket erbjuder stora ekonomiska fördelar, ger strategiskt djup till dess försvarssystem och utgör ett område för rysk kultur och språk. Han citerade ledande experter, som ansåg att Ryssland liksom Förbundsrepubliken Tyskland bör vara villigt till uppoffringar för integrationens skull. Han avslutade med att Ryssland bör påskynda denna, medan Nato och EU är sysselsatta med att införliva sina nya medlemmar.³³⁵

Liberala och demokratiska ryska politiker och ekonomer föreslog under 2003 att Ryssland såsom den mest liberala och demokratiska staten inom OSS skulle bygga ett liberalt imperium med ”banks rather than tanks” och sprida demokrati, inte stagnation. Dessa idéer vann dock inte gehör hos Putin, som i stället stramade åt den statliga kontrollen över näringslivet genom processen mot Yukos och förstärkte sin politiska maktställning under 2004 för att bekämpa terrorismen. Vid OSS’ toppmöte i Astana efter Beslan återfick Ryssland ordförandeklubban (från Ukraina) och gjorde säkerhet och stärkandet av enigheten mot terrorismen till huvudfrågor, något som de andra tycktes acceptera.³³⁶ Som redan nämnts avvisades västlig kritik av valen i Ryssland och Vitryssland, och på ryskt initiativ skapade OSS 2003 en egen organisation för valobservatörer (ledd av Vladimir Rusjajlo, f d sekreterare i ryska Säkerhetsrådet och polisgeneral), vilken skulle utgöra en motvikt till OSSE:s.

Beträffande formerna för OSS-samarbetet har detta fortsatt som förut med regelbundna toppmöten på olika nivåer mellan regeringschefer, utrikes- och försvarsministrar osv. Emellertid har organisationen förblivit svag. Ryssland har inte lyckats ena alla de tolv staterna med deras motstridiga intressen gentemot Ryssland, varandra och omvärlden. I stället har Ryssland fortsatt att inrikta sig på samarbete och integration med villiga stater på bestämda områden inom mindre organisationer.³³⁷

³³⁴ BBC Global Monitoring 17 maj 2003, ”Putin Tells the Nation”. Se även Prezident Rossii, ”Poslanie Federalnomu sobraniju i”, s. 10, 26 maj 2004 (www.kremlin.ru/text/appears/2004/05/64879.shtml).

³³⁵ Orlov (2004) s. 31 f.

³³⁶ McDermott, Roger N. (2004) ”CIS summit pins hope on greater security” EDM, nr. 87, 17 sept 2004; Torbakov, Igor (2004) ”Kremlin still lacks clear-cut strategy for the CIS”, ibidem, nr. 88, 20 sept 2004.

³³⁷ För en översikt över ekonomiska organisationer, se Sushko, Aleksander, ”The dark side of integration: ambitions of domination in Russia’s backyard”, *The Washington Quarterly*, vol. 27, nr. 2, s. 123.

Som tidigare satsar Ryssland särskilt på den *Kollektiva säkerhetspaktens organisation* (Collective Security Treaty Organisation, CSTO) som dessutom omfattar Vitryssland, Kazakstan, Kirgizistan, Tadzjikistan och Armenien. Enligt Putin är det Rysslands plikt att tillsammans med de övriga säkra stabilitet och säkerhet över f d Sovjetunionens väldiga vidder.³³⁸ Kampen mot terrorismen är också här en huvuduppgift. Som nämndes i FOI:s bedömning 2002 har man skapat en gemensam stab underställd den ryska Generalstaben och en snabbreaktionsstyrka. Gemensamma övningar har hållits, bl.a. i Centralasien. Inom försvarsområdet har Ryssland dessutom ett gemensamt luftförsvarssystem med nämnda stater plus Azerbajdzjan och (i viss mån) Ukraina. Ett bestående problem i dessa organisationer är det faktum att Ryssland får stå för det allra mesta av personalen och kostnaderna, å andra sidan får det genom organisationen viss insyn och motparterna binds upp.³³⁹

Karta 1. Rysslands södra grannländer

Säkerhetspolitiska syften har också *Shanghai Cooperation Organisation* (SCO), som består av Ryssland, Kina, Kazakstan, Uzbekistan, Kirgizistan, Tadzjikistan. (Mongoliet kan komma att anslutas.) Vid ett toppmöte 2003 fick organisationen sin slutliga form med högkvarter i Peking, en kinesisk diplomat som exekutiv sekreterare och en regional antiterroristisk stab i Tasjkent.³⁴⁰ Gemensamma övningar hålls även inom ramen för SCO. Också här är kampen mot terrorismen ett huvudsyfte, men det är uppenbart att både Ryssland och Kina genom SCO också försöker motverka den växande amerikanska närvaron. Amerikanernas syfte att bekämpa terrorismen misstänkliggörs.³⁴¹

³³⁸ Prezident Rossii, "Poslanie Federalnomu sobraniju", 26 maj 2004.

³³⁹ *Krasnaja zvezda*, 20 april 2004.

³⁴⁰ Ministerstvo inostrannykh del, "Statia Ministra Inostrannykh del Igorja Ivanova pod zagovkom, "Rossija v Azii i Azija v Rossii", 28 jan 2004, 29 mars 2004 (www.in.mid.ru).

³⁴¹ Nygren Bertil (2003) "Russia's Immediate Security Environment under Putin, before and after September 11", in Fedorov, Yuri & Nygren, Bertil (eds.) *Russian Military Reform and Russia's Security Environment*, Acta B28, Försvarshögskolan, Stockholm, s. 178 ff.

Vid sidan av det säkerhetspolitiska samarbetet satsar Ryssland på ekonomisk integration inom OSS, varvid dess egen goda tillväxt förstärker dess position. Vid sidan om den 2000 skapade Euroasiatiska ekonomiska gemenskapen (bestående av samma länder som Säkerhetspakten minus Armenien) bildades på ryskt initiativ 2003 organisationen *Single Economic Space* (SES). I den är bara Ryssland, Vitryssland, Ukraina och Kazakstan medlemmar, men formellt står organisationen öppen för flera. Med EU som modell syftar den till att integrera staternas tullområden så att man får fri rörlighet för varor, tjänster, kapital och arbetskraft. SES syftar också till gemensam politik i fråga om utrikeshandel, skatter, valuta och finanser. Efter ratificeringen i april 2004 inrättades ett enda styrande organ, och Putin hoppades att organisationen skulle bli ett kraftfullt lokomotiv för ekonomiska framsteg i hela Eurasien.³⁴² Under 2004 har Ryssland också blivit medlem i de centralasiatiska staternas egen ekonomiska union.

Emellertid har problem redan dykt upp också inom SES på grund av medlemmarnas olika intressen (se nedan). Följaktligen förutser stadgarna gradvis integration på olika nivåer i varje land. Vid ratificeringen kunde medlemmarna inte enas om hur många dokument som skulle undertecknas och vilka frågor som skulle prioriteras. En expertgrupp enades så småningom om 29 dokument. Dessa undertecknades i september 2004 och skall ratificeras till juli 2005 så att avtalet kan börja fungera. Ett annat problem med integrationen inom SES, om den uppnås, är huruvida den kan förenas med vissa medlemmars strävan att integreras med EU. Putin försäkrade att det inte är något problem, men EU verkar mera tveksamt. Ukrainas deltagande torde vara avgörande för SES:s fortbestånd. Mot bakgrund av dessa svårigheter med multilateralt samarbete är det naturligt att Ryssland liksom tidigare mest satsar på bilateralt samarbete, vilket ju bäst säkrar rysk dominans gentemot respektive land.

4.8. Ryssland och Vitryssland

Av alla OSS-stater har Ryssland liksom tidigare tätast relationer och rentav en union med Vitryssland, vars diktatoriske president Lukasjenko är mer Nato- och EU-fientlig än någonsin Ryssland. Även om den militära integrationens omfattning ofta överdrivs av politiska skäl, har den fortsatt att utvecklas (delvis inom ramen för Kollektiva säkerhetspakten) med gemensamma övningar, militärindustriellt samarbete osv. 2003 bildades ett gemensamt armékommando i händelse av kris, och våren 2004 enades försvarsministerierna om grundvalarna för unionsstatens militära organisation. Säkerhetstjänsterna, luftförsvarsstyrkorna och gränstrupperna samarbetar intimt. För båda parter fungerade denna integration som ett svar på Natos utvidgning till grannländerna.

På det politiska planet har samarbetet inom unionens gemensamma organ fortskridit som förut. Rysslands politiska system har alltmer kommit att likna det i Vitryssland. Medan OSSE och väst underkände det vitryska parlamentsvalet och folkomröstningen i oktober 2004, som gav Lukasjenko obegränsad rätt att bli omvald till president, och USA och EU införde sanktioner, så godkände Moskva valen som fria och rättvisa och fördömde sanktionerna.³⁴³

³⁴² Pastukhov, Boris (2004) "The CIS: Overlapping Integration Setups", *International Affairs*, nr. 2, 110, Prezident Rossii, "Vystuplenie na vstreche glav-gosudarstv", 24 maj 2004, hämtat 25 maj 2004 (www.kremlin.ru/text/appears/2004/05/64788.shtml).

³⁴³ Torbakov, Igor, "Does Moscow really want Lukashenka to be president for life?", EDM, nr. 112, 25 okt 2004; RFE/RL Newslin, nr. 219, del 2, 22 nov 2004.

På det ekonomiska området har den inbördes handeln fortsatt att öka. Vitryssland förblir helt beroende av subventionerad rysk energi, och Ryssland är dess främsta handelspartner och marknad för industriprodukter. Vitryssland behåller positionen som Rysslands främsta handelspartner efter Tyskland men före Ukraina, och det är dess viktigaste transitland för energiexporten till EU.

Det finns dock vissa problem och motsättningar. Lukasjenko insisterar på paritet inom unionen, vilket Putin har svårt att fördrå. Då Putin ville påskynda integrationen genom en gemensam folkomröstning hösten 2002, avvisades detta blankt av Lukasjenko. Unionen har förblivit ett tomt skal, och någon unionskonstitution har ännu inte antagits.³⁴⁴ Det planerade införandet av den ryska rubeln som gemensam valuta har skjutits upp flera gånger, och Lukasjenko har inte släppt sitt krav på medinflytande över sedeltryckningen.³⁴⁵ Då det statskontrollerade Gazprom krävde kontroll över gasledningarna genom Vitryssland i utbyte mot fortsatta prissubventioner, satte Vitryssland ett orimligt högt pris för övertagandet. Då Gazprom 2004 minskade kvoterna för billig gas, vände sig Vitryssland till andra bolag och började tappa gas ur ledningarna till väst, varpå *Gazprom* stängde av gaskranen helt. Detta drabbade i sin tur den ryska exporten till väst och Kaliningrad. En kompromiss nåddes sedan, som innebar högre gaspriser och förhandlingar om korsäggande inom energisektorn. (Mer om energi som påtryckningsmedel, se nedan.)

Dessa motsättningar förbleknar dock på grund av de gemensamma intressena gentemot Nato och EU i fråga om säkerhetspolitik och synen på demokrati. I den mån Rysslands västrelationer försämrats, torde relationerna med Vitryssland förbättras. Lukasjenko å sin sida har inga reella alternativ till integrationen med Ryssland, eftersom han rivit alla broar till väst.

4.9. Ryssland och Ukraina

Rysslands viktigaste granne inom OSS är och förblir utan tvivel Ukraina. Efter FOI:s bedömning 2002 förbättrades förbindelserna mellan staterna, främst på grund av utvecklingen i Ukraina. Detta land strävar visserligen till skillnad från Ryssland och Vitryssland öppet efter medlemskap i Nato. 2002 undertecknades en s k aktionsplan med Nato om att genomföra militära reformer. Ukraina sände sedermera trupper till Irak för att inom den polska sektorn delta i den USA-ledda ockupationen och lät Nato hyra transportflyg 2004. Men på grund av president Kutjmas alltmer odemokratiska och korrumperade regim samt otillräckliga reformer ville Nato inte utlova medlemskap och sköt upp förhandlingar om en aktionsplan för detta (*Membership Action Plan – MAP*) tills efter presidentvalet 2004. Natos försiktighet i fråga om Ukraina påverkades möjligen även av att man inte önskade störa relationerna med Putins Ryssland, vilka ännu 2003 var goda. Ukrainas relationer med USA stördes också av avslöjanden om vapenleveranser till Irak i strid med FN-embargot.

Samtidigt förbättrades Ukrainas politiska relationer med Ryssland. Putin kritiserade inte Kutjmas inrikespolitik utan stödde och visade förtroende för honom, vilket ledde till täta möten. 2003 överlät Ryssland ordförandeskapet inom OSS till Ukraina. Samma år gick Ryssland till slut med på Ukrainas krav på ett gränsavtal med Ukraina. Visserligen gjorde Ukraina kraftigt motstånd mot ett ryskt försök att ta kontrollen över Kertj-sundet in till Azov-

³⁴⁴ Leijonhielm m.fl. (2003), s. 81 f.

³⁴⁵ Prezident Rossii, "Zajavlenija dlja pressy i otvety na voprosy po itogam vstretji Prezidentom Belorussii Aleksandra Lukasjenko", 23 aug, hämtat 7 sept 2004 (www.president.kremlin.ru/text/appears/2004/08/75789.shtml).

sjön, men till slut beslöt parterna att dela kontrollen, varigenom Ryssland kunde stoppa tillträde för tredje part. Den 24 juli 2004 (samma dag som Nato uppsköt MAP för Ukraina) kom ett presidentdekret om Ukrainas militärdoktrin, i vilket målet att nå medlemskap i Nato ersattes med en önskan om betydande fördjupning av relationerna. I september stödde Kutjma till råga på allt den ryska synen i fråga om krisen i Transdnistrien (nedan).

På det ekonomiska området strävade Ukraina – återigen till skillnad från Ryssland och Vitryssland – efter EU-medlemskap. Handeln med EU ökade, särskilt då nästan alla Ukrainas västliga grannländer anslöts 2004. Men liksom Nato ville EU (som ju till stor del består av samma medlemmar) inte erbjuda Ukraina medlemskap utan bara partnerskap på grund av dess brist på demokrati och otillräckliga ekonomiska reformer. Dessutom finns det ekonomiska intresse motsättningar. Ukraina har svårt att underteckna avtal med EU om återtagande av flyktingar så länge Ryssland motsätter sig demarkering och strikt kontroll av den gemensamma gränsen.³⁴⁶

Samtidigt har Ukrainas handel med Ryssland ökat – till stor del tack vare Rysslands ekonomiska uppsving, och Ryssland har förblivit Ukrainas största enskilda handelspartner. Flera miljoner ukrainare har arbete i Ryssland och skickar hem pengar. Ukraina tillåter sedan Viktor Jusjtjenkos tid som premiärminister till skillnad från Vitryssland ryska företag att överta viktiga företag. Ukraina är alltjämt starkt beroende av olja och gas från Ryssland liksom av transit genom Ryssland från andra leverantörer i öst. Ryssland är beroende av Ukraina för olje- och gasledningar västerut. I juli 2004 accepterade Ukraina att låta Ryssland använda en oljeledning, som byggts för transit av olja från Svarta havet till Polen men inte anslutits i Polen, för oljeexport i motsatt riktning. (Mer om rörledningarna nedan) Som redan nämnts beslöt Ukraina att ansluta sig till Rysslands *Single Economic Space* 2003, med reservationen att det inte fick strida mot konstitutionen eller förpliktelser mot tredje part. Som tack beslöt Ryssland att ta bort mervärdesskatt på sin export till Ukraina. Vid ett SES-möte i september 2004 önskade president Kutjma med tydlig bitterhet EU lycka till med de nya medlemmarna och prisade SES' enorma möjligheter och resurser.

Rysslands relation med Ukraina ställdes på sin spets genom det ukrainska presidentvalet i oktober-december 2004. Ryssland stödde entydigt Kutjmas kandidat, premiärminister Viktor Janukovitj, på många sätt: Janukovitj prisades som garant för stabilitet och vänskap med Ryssland och för sitt löfte att göra ryska till andra officiella språk och tillåta dubbelt medborgarskap, medan oppositionens kandidat Jusjtjenko utmålades som ensidigt provästlig och antirysk. Ryska valstrateger och rådgivare sändes till Ukraina, enligt vissa uppgifter även specialstyrkor. Jusjtjenko utsattes för mordförsök, och flera tecken tydde på FSB-inblandning.³⁴⁷ President Putin besökte Ukraina före både första och andra valomgången och gratulerade Janukovitj till segern redan före valkommissionens beslut. OSS' valobservatörer godkände valet som fritt och rättvist, liksom Vitryssland, Kina och andra odemokratiska stater. Då Kutjma besökte Putin efter andra valomgången, lovade Putin honom ryskt stöd för att lösa krisen, ty "Ryssland är alltid tillsammans med Ukraina" samtidigt som han uttryckte farhågor att Ukraina skulle splittras.³⁴⁸

³⁴⁶ Oldberg (2004), s. 65 ff, Hedenskog, Jakob (2004) *The Ukrainian Dilemma: Relations with Russia and the West in the Context of the 2004 Presidential Elections*, FOI-R—1199—SE, mars 2004, s. 46 ff.

³⁴⁷ Kurzio, Taras, "Details emerge of second Russian plot to assassinate Yushchenko", EDM, 5 jan 2005, vol. 2, nr. 3.

³⁴⁸ RFE/RL Newslines, nr. 226, del 1, 3 dec 2004.

Men då regeringssidan bedrivit massivt röstfusk i den andra valomgången, samlades stora folkmassor i Kiev till fredliga protestdemonstrationer och blockerade officiella byggnader. OSSE, EU, USA och snart sagt hela västvärlden underkände i skarpa ordalag valet. USA varnade för konsekvenser för relationerna med Ukraina, om valfusket inte undersöktes. EU stämde in och sände sin ständige utrikesrepresentant Javier Solana till Kiev, som tillsammans med Polens och Litauens presidenter, OSSE:s representant och talmannen för Rysslands Duma deltog som medlare i de följande förhandlingarna med Kutjma och Jusjtjenko. Västliga NGO:er hjälpte demonstranterna. Trots Rysslands egen stora inblandning angrep dess EU-representant USA för inblandning och dess stöd för ”gatudemokrati” efter mönster från Serbien 1999 och Georgien 2003. De tio nya EU-medlemmarna ansågs vara drabbade av russofobi och genom sin inblandning skada relationerna med Ryssland. Vid ett toppmöte med EU betonade Putin, att valet var en intern ukrainsk angelägenhet, där klagomål skulle avgöras av domstolar.³⁴⁹ Senare avvisade Putin idén om omval och varnade för nya uppdelningar i Europa. Bara folket bör avgöra sitt öde, menade han (sic!).³⁵⁰ I OSSE lade Ryssland in veto mot ett uttalande till stöd för ett omval under OSSE:s övervakning, vilket till och med Ukrainas regering hade godkänt.³⁵¹

Under tryck från oppositionen och väst ogiltigförklarade Ukrainas högsta domstol till slut valresultatet. Parterna nådde sedan en kompromiss, som gick ut på att den andra valomgången skulle göras om. Parlamentet ändrade vallagarna för att försvåra fusk, och beslöt att presidentens stora maktbefogenheter i framtiden skulle beskära till förmån för parlamentet. I omvalet den 26 december, som gick rätt till, vann Jusjtjenko en övertygande seger.

Denna dramatiska händelseutveckling, som snart blev känd som den orangea revolutionen, blev först och främst en framgång för demokratin i Ukraina, som därmed avvek från det ryska och vitryska mönstret. Jusjtjenkos seger innebar vidare ett svårt nederlag för Putin och hans strävan att stärka kontrollen över Ukraina och OSS. Tillsammans med den rosa revolutionen i Georgien väckte utvecklingen i Ukraina farhågor i både Ryssland och Vitryssland att något liknande skulle kunna hända där. Putin skapade ett särskilt organ för att bekämpa detta.³⁵² Utvecklingen i Ukraina skärpte också Rysslands redan kritiska inställning till väst; som fick skulden för utvecklingen, medan USA och EU enades i skärpt kritik mot Ryssland.

Angående Ukrainas förhållande till Ryssland måste dock framhållas att liksom Kutjma tidigare på olika sätt eftersträvar integration med väst, måste Jusjtjenko som president ta hänsyn till landets ekonomiska beroende av Ryssland och den stora rysslandsorienterade befolkningen i östra och södra Ukraina, som stött Janukovitj. För att normalisera relationerna besökte Jusjtjenko och Putin snart varandra, och Jusjtjenko kallade Ryssland ”permanent strategisk partner”, vilket gladdade Putin. Putin prisade det växande handelsutbytet och framhöll återigen att SES inte hindrade integration med EU, något som staterna tillsammans kunde eftersträva. Jusjtjenko tog dock avstånd från SES övernationella organ och planerna på en tull- och valutaunion av hänsyn till nationella intressen och integrationen med EU. Han framhöll också Ukrainas stora och växande underskott i handeln som ett huvudproblem och återupptog förslaget om att dela Azov-sjön och Kertj-sundet.³⁵³ Ukrainas intensifierade

³⁴⁹ Maksimiuk, Jan, “Avoiding a new East-West rift over Ukraine, RFE/RL Newslines Endnote, nr. 222, del 1, 29 nov 2004.

³⁵⁰ RFE/RL Newslines, nr. 228, del 1, 7 dec 2004.

³⁵¹ Socor, Vladimir, “Moscow vetoes Ukrainian democracy in the OSCE”, EDM, nr. 144, 10 dec 2004.

³⁵² Se avsnitt 3.6. ovan.

³⁵³ Prezident Rossii, ”Press conference following Russian-Ukrainian Talks”, 24 jan. 2005, hämtat 17 febr. 2005 (www.president.kremlin.ru/eng/text/speeches); Socor, “Yushchenko in Moscow”, EDM, vol 2, nr. 17, 25 jan.

samtidigt sitt samarbete med de likaså västinriktade Georgien och Moldavien, vilket ledde till ett återupplivande av GUAM, en lös gruppering inom OSS sedan 1990-talet.³⁵⁴

Framför allt innebar Jusjtjenkos makttillträde att Ukraina förstärkte sina ansträngningar att bli medlem i EU och Nato, dels genom inre reformer, dels genom diplomati, vilket också mötte sympati i väststaterna.³⁵⁵ Ukrainas ambitioner ställer dock krav på omtänkande inom EU, inte minst i Tyskland och Frankrike, som tenderar att prioritera förbindelserna med Ryssland. Utvecklingen i Ukraina har sålunda påverkat hela den europeiska säkerhetsarkitekturen.

4.10. Ryssland och Moldova

Som konstaterades i bedömningen 2002 var Ryssland inledningsvis belåtet med Moldovas kommunistiske, av parlamentet valde president Vladimir Voronin. Medan Nato och EU kritiserade vissa inskränkningar i demokratin och marknadens frihet och därför inte erbjöd framtida medlemskap, hade Ryssland inga invändningar. Landets stora fattigdom och skuldsättning till västliga banker (samt Ryssland) var också ett problem för EU, och landet förblev också starkt beroende av ryska energileveranser. I mars 2003 tecknades ett avtal med Gazprom om förmånliga gaspriser mot att Ryssland fick överta viktiga företag i Moldova.

Ryssland stöder sedan 1991 den proryska och ryssdominerade separatistiska regionen Transdnistrien och vägrar dra tillbaka samtliga ryska ”fredsskapande” förband därifrån trots löftena till OSSE 1999. Vid sidan av de sedan länge pågående fempartsförhandlingarna (i vilka förutom konfliktparterna Ryssland, Ukraina och OSSE deltar) framlade Ryssland i november 2003 plötsligt ett eget förslag till lösning av problemet, som definierade Moldova som neutralt och demilitariserat. Transdnistrien skulle få behålla sitt parlament och sin regering och få stort inflytande i Moldovas senat. De ryska styrkorna skulle enligt en hemlig klausul få stanna i tjugo år.

Det stora problemet för Ryssland var att president Voronin liksom sina föregångare hade som främsta mål att ena landet genom att ta kontrollen över Transdnistrien med dess stora industrier. Dagen innan Putin skulle komma för att underteckna fredsplanen avvisade Voronin den. Senare föreslog han i stället en stabilitetspakt till stöd för landets integritet, som skulle garanteras inte bara av Ryssland och Ukraina utan också av USA, Rumänien och EU, vilket innebar ett avsteg från fempartsförhandlingarna. Voronin räknade med stöd från både Nato och EU, som ser Transdnistrien som ett både säkerhetspolitiskt och ekonomiskt problem, det senare på grund av omfattande smuggling och flyktingtrafik västerut. Transdnistrien blev den första ”frusna” konflikt på f.d. sovjetiskt område, som EU beslöt lösa, om möjligt tillsammans med Ryssland. EU införde sanktioner mot separatistregimen och lanserade förslag om en internationell fredsstyrka i stället för den ryska.

Krisen eskalerade i juli 2004, då Transdnistrien stängde sina rumänskspråkiga skolor. Den moldaviska regeringen drog sig ur fempartsförhandlingarna, anklagade öppet Ryssland och Ukraina för att hjälpa separatisterna, manade alla OSSE-stater att bojkotta dem och bad om en internationell fredsstyrka i stället för den ryska. I september 2004 bojkottade Moldova för

2005; Socor, ”Putin awkwardly fence-mending in Kyiv”, EDM, nr. 55, 21 mars 2004; RFE/RL Newswire, nr. 34, del 2, 22 febr. 2005.

³⁵⁴ Socor, ”Kyiv-Tbilisi-Chisinau triangle” EDM, nr. 41, 1 mars 2005. GUAM är en förkortning av Georgien, Ukraina, Azerbajdzjan och Moldova.

³⁵⁵ RFE/RL Newswire, nr. 14, del 2, 24 jan. 2005; Kuzio, Taras, ”Ukrainian foreign minister charms Washington”, nr. 52, 16 mars 2005.

första gången det årliga OSS-toppmötet, och det anslöt sig inte heller till Rysslands SES-projekt så som Ukraina och Vitryssland gjort. Voronin förklarade att europeisk integration var en absolut prioritet och att EU borde behandla landet separat från Vitryssland och Ukraina. I december föreslog Moldova tillsammans med USA, EU och Rumänien på OSSE:s toppmöte en deklaration till stöd för Moldovas stabilitet. Voronin sällade sig till de västliga protesterna mot valfusk i Ukraina och välkomnade Jusjtjenkos seger.³⁵⁶ Nato välkomnade denna orientering mot Europa och sände i september för första gången sin generalsekreterare till Chisinau, där denne på nytt krävde att Ryssland drog tillbaka sina trupper. EU, som Moldova främst vände sig till, reagerade mer försiktigt. Man undertecknade en aktionsplan enligt ENP-modellen med landet, förstärkte bojkotten mot Transdnistrien men manade det samtidigt att återvända till fempartsförhandlingarna.³⁵⁷

Ryssland upprördes naturligtvis över Voronins omorientering och började inför parlamentsvalet i mars 2005 stödja borgerliga oppositionspartier, som var mer samarbetsvilliga än kommunisterna. En ny ambassadör utnämndes, nämligen f d chefen för den ryska valkommissionen, och man försökte sända dit egna valobservatörer, vilket påminde om strategin i Ukraina.³⁵⁸ Utrikesministeriet betecknade Moldovas inställning som ”absurd, oansvarig och ovänlig”. Duman hotade med ekonomiska sanktioner och skärpta visumregler.³⁵⁹

Men Voronins kommunistparti vann ändå parlamentsvalet, som västliga observatörer ansåg ha skötts korrekt, och behöll sin absoluta majoritet (56 %) trots en viss tillbakagång. I april omvaldes Voronin till president av en överväldigande majoritet av parlamentet, inklusive tidigare motståndare, och ett tiopunktsprogram för politiska och rättsliga reformer antogs i enlighet med EU:s aktionsplan för Moldova.³⁶⁰ Voronin fortsatte således sin västinriktade politik och anslöt sig till Ukrainas och Georgiens nymornade intresse för GUAM-samarbete.³⁶¹ Moldova blev sålunda ytterligare ett misslyckande för Putins OSS-politik. Detta torde öka risken för att Ryssland vill behålla sina trupper i Transdnistrien och stödja regimen där, vilket bäddar för fortsatta spänningar med Nato och EU. Liksom Ukraina ställer Moldovas vädjan om stöd särskilt EU inför nya uppgifter och prövningar. Samtidigt kan Ukrainas nya orientering mot väst försvåra Rysslands kommunikationer med och stöd till Transdnistrien, som inte erkänns som stat ens av Ryssland eller likt Kaliningrad en del av Ryssland.

4.11. Ryssland och Södra Kaukasus

Rysslands mål för politiken mot Södra Kaukasus och Centralasien har varit dels att få en strategisk kontroll över regionerna, dels att behålla de ”spelregler” som etablerats efter Sovjetunionens upplösning.³⁶² Utvecklingen sedan bedömningen år 2002 skiljer sig i olika

³⁵⁶ RFE/RL Newline, nr. 228, del 2, 7 dec, nr. 229, del 2, 8 dec, nr. 230, del 2, 9 dec 2004.

³⁵⁷ RFE/RL Newline, nr. 35, del 1, 23 febr. 2005.

³⁵⁸ Socor, Vladimir, ”Moldova: the Kremlin’s next target after Ukraine?”, EDM, nr. 135, 29 nov 2004.

³⁵⁹ Socor, ”Moscow blasts Moldova’s call for help”, EDM, nr. 149, 17 dec 2004, Socor, ”Russian political campaign to influence Moldova’s elections”, EDM, nr. 42, 2 mars 2005.

³⁶⁰ Socor, ”Moldova’s Voronin reelected president with broad democratic support”, EDM, nr. 66, 5 april 2005.

³⁶¹ RFE/RL Newline, nr. 43, del 1 och 2, 7 mars 2005. .

³⁶² Menkiszak, Marek (2004), ”Russia and the CIS”, i ”Whither Russia? Conference Proceedings”, FOI, *Strategiskt forum för säkerhetspolitik och omvärldsanalys*, nr. 15 s. 21.

delar av Kaukasus. Klart är att Ryssland inte kunnat styra utvecklingen, men däremot haft stor påverkan.

Under 2003 efterträddes Azerbajdzjans president Hejdar Alijev av sin son Ilham. Även om denne saknat mycket av den maktbas som hans far hade, har successionen präglats av kontinuitet snarare än förnyelse. Folkliga missnöjesyttringar och demonstrationer kuvades under 2004 med våld. Bedömningen från 2002 gällande Rysslands relation till Azerbajdzjan ligger fast, vilket innebär att relationen pendlat men har huvudsakligen gradvis förbättrats trots Azerbajdzjans västligt inriktade utrikespolitik. Rykten om upprättande av amerikanska flygbaser i Azerbajdzjan och Georgien (ämnade att användas mot Iran) har förekommit i media.³⁶³ Ryktena har inte uppskattats av Moskva, trots försäkringar från Tbilisi och Baku att det inte ligger någon sanning i dem.

I Armenien förekom under 2004 stora missnöjesyttringar mot president Robert Kotjarian i efterdyningarna av maktövertagandet i Georgien under 2003. Missnöjet bottnar såväl i ett demokratiskt underskott som i avsaknad av ekonomisk utveckling. Den armeniska oppositionen har emellertid inte lyckats nå en kritisk massa för ett maktövertagande och Kotjarian har effektivt kunnat kuva existerande opposition. Armenien är ekonomiskt, politiskt och militärt beroende av Ryssland och fortsätter att vara Rysslands närmaste allierad i Södra Kaukasus.³⁶⁴

Konflikten mellan Armenien och Azerbajdzjan om det av Armenien ockuperade Nagorno-Karabach fortgår som förut. Konflikten har endast i undantagsfall inneburit strider, men en lösning är inte i sikte. Ryssland fortsätter att stödja Armenien, såväl finansiellt som med vapenmateriel. Samtidigt har den amerikanska bojkotten av stöd till Azerbajdzjan hävts och den armeniska lobbyen i USA är stark. Presidentvalet i USA var av avgörande betydelse för USA:s fortsatta engagemang. Bushadministrationen kommer troligen att fördjupa sitt engagemang i frågan.

Georgiens situation är mer komplex och dess relation med Ryssland har sedan 2002 varierat kraftigt. Edvard Sjevardnadze, en gång Sovjetunionens utrikesminister och sedermera president i Georgien, lyckades under 1990-talet och början av 2000-talet intressera USA och Europa för regionen. Trots energirelaterade investeringar och militärt stöd var utvecklingen i Georgien haltande, både demokratiskt och ekonomiskt. Rysslands relation med Georgien var negativ men relativt stabil. I samband med ett parlamentsval präglat av valfusk avsattes Sjevardnadze i en oblodig statskupp under november 2003. Kuppen, som kom att benämnas "rosornas revolution", leddes av Michail Saakasjvili som senare valdes till Georgiens president under lagliga former. Saakasjvilis vallöften har handlat om demokrati och strävan att återupprätta Georgiens territoriella integritet. Hans nya regering representerar ett generationsskifte i georgisk politik då de flesta ministrar är utbildade i väst och mycket unga. Den georgiska centralmaktens strävan att ta tillbaka kontrollen över alla sina regioner ledde under 2004 till ett antal konfrontationer med Ryssland.

Georgiens första mål var att under våren 2004 med hot om vapenmakt återta delrepubliken Adjarien vid Svartahavskusten från Aslan Abasjidze, vars familj kontrollerat området under nästan 200 år och som varit en av Moskvas mest lojala regionala ledare. Risken för en konfrontation med Ryssland var stor, då en rysk militärbas finns i området. Basen användes

³⁶³ *Nezavisimaja Gazeta*, 29 maj 2003, s. 3, 5.

³⁶⁴ Dubnov, Vadim (2004), "The Eurasian Problem", *New Times*, augusti 2004, s. 34-37.

tidigare som stöd till Abasjidze.³⁶⁵ Rysslands engagemang var dock betydligt mer konstruktivt än befarat. Gemensamma ryska och amerikanska påtryckningar ledde till att Abasjidze avgick och centralmakten övertog kontrollen av området.

Georgiens andra mål var att ta tillbaka Sydossetien – ett område som förklarat sig självständigt efter inbördeskriget mot Georgien under 1990-talet. Områdets ledare är moskvatrogna och har krävt att få tillhöra den Ryska Federationen med motiveringen att Sydossetien hör samman med den ryska delrepubliken Nordossetien. Ryssland deklarerar visserligen officiellt att det respekterar Georgiens territoriella integritet, men stöder annars Sydossetien politiskt, ekonomiskt och militärt. Georgien gick under augusti 2004 in i Sydossetien med väpnade styrkor men tvingades sedan dra sig tillbaka efter nästan tio dagars strider och överlämna tagen terräng till den gemensamma kontrollkommissionen i området (där Ryssland, Georgien, Sydossetien och Nordossetien ingår) och den gemensamma fredsfrämjande styrkan (bestående av Georgien, Ryssland och Sydossetien). Rysslands stöd till Sydossetien ledde till en allvarlig konfrontation med Georgien och ordväxlingen var bitvis hätsk. Ryssland tvingade vid årsskiftet OSSE att ta hem sin gränsbevakningsstyrka från den tjetjenska gränsen.³⁶⁶

Georgiens tredje mål är att ta tillbaka Abchazien. Denna region anser sig självständig och får samtidigt mycket hjälp från Ryssland.³⁶⁷ Ryssland utfärdar t.ex. pass och speciella medborgarskap till abchazier och visumkravet är avskaffat, medan däremot – som bedömningen 2002 påpekade – visumkravet för georgier inneburit stora problem. Ryssland har dessutom öppnat flera kommunikationslinjer till Abchazien, vilket retat Tbilisi. Samtidigt kan det vara ett första steg till en sammanlänkning av Ryssland, Georgien och Armenien.³⁶⁸

En annan intressant händelse var presidentvalet i Abchazien hösten 2004, vilket inte erkändes av Georgien. Trots massivt stöd från Moskva och valfusk förlorade dess favorit Raul Chajimba mot Sergej Bagapsj, vilket vittnar om att Rysslands möjligheter till påverkan till och med i en marionettstat är begränsade. Som ett resultat av förlusten spärrade Ryssland av kommunikationslinjerna mellan Ryssland och Abchazien under ett par veckor. Efter omfattande förhandlingar ägde ett nyval rum, i vilket Bagapsj erhöll presidentposten och Chadjimba vicepresidentposten. Konflikten mellan Georgien och Abchazien fortgår med andra ord och spänningsnivån har höjts.

Även konflikten i Tjetjenien och Rysslands krig mot terrorismen inverkar på relationerna till Georgien.³⁶⁹ Under Sjevardnadzes tid som president såg Georgien tidvis mellan fingrarna då tjetjenska rebeller och terrorister förflyttade sig mellan Tjetjenien och den georgiska Pankisidalen, vilket upprörde Ryssland.³⁷⁰ Som nämnts i rapporten 2002 genomförde Ryssland ett antal ej erkända bombräder mot Georgien. Saakasjvilis politik har emellertid minskat de tjetjenska möjligheterna att utnyttja georgiskt territorium som fristad, vilket Ryssland uppskattat. Fortsatta ryska kränkningar av georgiskt luftrum har dock försvårat

³⁶⁵ Frågan om de ryska militärbaserna inom OSS behandlas även i avsnitten 6.6. och 6.14 nedan.

³⁶⁶ *Civil Georgia*, 6 november, 2004, hämtat 8 nov. 2004 (<http://www.civil.ge/eng/detail.php?id=8278>)

³⁶⁷ En längre bakgrundsteckning av situationen kring Abchazien finns i Normark, Per (2001) *Russia's Policy vis-à-vis Georgia: Continuity and Change*, augusti 2001, FOI-R-0168.

³⁶⁸ Socor, Vladimir, "Moscow Proposes Joint operations of the South Caucasus Railway", *EDM*, vol. 1, nr. 121, 2004.

³⁶⁹ Se vidare avsnittet 6.16. om Tjetjenien.

³⁷⁰ Chepurin, Alexander (2004), "How to Strengthen Stability and Security in the Caucasus", *Central Asia and the Caucasus: Journal of Social and Political Studies*, vol. 26, nr. 2, s. 60.

situationen. Terroristattentatet i Beslan under hösten 2004 ledde dessutom till att gränsen mellan Ryssland och Georgien stängdes, med ekonomiska förluster som följd, och Rysslands tal om prevention (preemption) mot terroristbaser och skydd av ryska medborgare som en uppgift för krigsmakten innebar också ökat hot mot Georgien. Därtill kan Georgien påverkas om konflikten mellan Nordossetien och Ingusjien åter blossar upp.

Ytterligare ett problem i Georgien är närvaron av ryska militärbaser.³⁷¹ Efter sega förhandlingar och flera bakslag, som bl.a. resulterade i att Saakasjvili inte deltog i Putins stora segerfirande i maj, undertecknade utrikesministrarna till slut ett avtal, enligt vilket Ryssland skall utrymma sina baser till 2008. Möjligen pressades Putin till detta, då president Bush tog upp saken med honom vid segerfirandet i Moskva och sedan som förste amerikanske president besökte Georgien i maj 2005.³⁷² Detta avtal måste dock ratificeras av den ryska Duman, och liknande avtal har tidigare svikits.

4.12. Ryssland och Centralasien

Rysslands relationer med de centralasiatiska staterna präglas i stort av kontinuitet. Rysslands politik har fortsatt längs den pragmatiska linje som dominerade redan 2002.³⁷³ I takt med att Rysslands styrka växt har även självförtroendet ökat, vilket lett till ett ökat intresse för närvaro. Ekonomisk styrka har även lett till att Ryssland haft något att erbjuda, vilket är en stor skillnad mot tidigare.

Främst bilaterala, men även multilaterala avtal och samarbetsformer är viktiga. Demokratifrågor får ingen uppmärksamhet utan intresset för regionen har från Rysslands sida främst varit säkerhetspolitiskt och ekonomiskt.³⁷⁴ Rysslands intressen i området kan enligt en rapport sammanfattas i följande punkter:³⁷⁵

- Hjälpa de centralasiatiska staterna att förvandlas till politiskt och ekonomiskt starka stater med rysslandsvänlig politik.
- Stärka Rysslands roll i systemet av mellanstatliga politiska och ekonomiska relationer.
- Utöka och institutionalisera integrationen mellan OSS:s medlemsstater.
- Säkra ryska ekonomiska intressen i regionen.
- Bibehålla greppet om energiresurserna samt tillse att oljetransportrutter från Kaspiska havet blir fördelaktiga för Ryssland.
- Bemöta hoten från religiös extremism samt förhindra vapen- och narkotikasmuggling.
- Säkerställa Centralasiens ekologiska säkerhet, speciellt mot miljökatastrofer i Aralsjön och Kaspiska havet.
- Säkerställa rättigheterna för de ryssar som bor i regionen.

³⁷¹ Mer om dessa i avsnitt 6.14.

³⁷² SvD, 11 maj 2005, RFE/RL Newline, nr. 87, del 1, Endnote, 9 maj 2005.

³⁷³ Leijonhielm m.fl. (2003), s. 80 f.

³⁷⁴ Se t.ex: Jonson, Lena (2004), *Vladimir Putin and Central Asia: the Shaping of Russian Foreign Policy*, (London, I.B. Tauris) s. 83-117.

³⁷⁵ Sahgal, Arun, "Growing Russian influence in Central Asia", *Power and Internet News Reports*, 5 nov, 2004, hämtat 11 nov 2004, www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=232&language_id=1.

Vissa punkter, t.ex. ekologisk säkerhet, får betydligt mindre uppmärksamhet än andra punkter, t.ex. säkerställande av militär närvaro. Rysslands fokusering på ekonomiska relationer i Centralasien har främst riktats mot energisektorerna, men inte enbart de stora strategiska frågorna om dragning av rörledningar. Naturgaskontraktet med Turkmenistan och Kirgizistan och vattenkraftanläggningar i Tadzjikistan är några andra exempel på områden där Ryssland stärkt sin position. De centralasiatiska staterna har emellanåt spelat ut Kina och Ryssland mot varandra. Rysslands närvaro är emellertid betydligt starkare än Kinas och i Centralasien är man medveten om nödvändigheten att inte stöta sig med Ryssland. Centralasiens problem är att många externa aktörer må vara intresserade av regionen men ingen prioriterar den.

Rysslands relation med Kazakstan, styrt av president Nursultan Nasarbajev, är fortsatt mycket positiv. Samarbete i regional och i bilateral form sker inom flera områden och med betoning på ekonomiska frågor. Sedan 2002 har både den ryska och den kazakiska ekonomin kraftigt förbättrats. De alltså olösta gränsdragningsproblemen har inte hindrat samarbete inom andra områden. Vartefter Rysslands politik mot Centralasien blivit mer sammanhållen har relationen till Kazakstan stärkts ytterligare.³⁷⁶ Landet är tillsammans med Vitryssland, Armenien, Kirgizistan och Tadzjikistan en av Rysslands närmaste allierade.

Även relationen med Kirgizistan har varit positiv. Som påpekades i bedömningen 2002 har Ryssland upprättat en ny flygbas i Kant utanför Bisjkek, som sedan invigdes av Putin i oktober 2003. Det var en markering av strategisk närvaro mot USA som har en flygbas (Manas) på andra sidan Bisjkek. Den ryska basen är emellertid mycket liten och få flygplan är baserade där, men basens infrastruktur möjliggör mottagande av större militära enheter ifall behovet skulle uppstå. Omfattande oroligheter i samband med parlamentsvalet i mars 2005 ledde till president Akajevs avgång, men Ryssland blandade sig denna gång inte i utvecklingen, möjligen därför att det överraskades och den nya regimen inte sökte stöd i väst utan ville bevara de goda relationerna med Moskva.

Uzbekistan, den folkrikaste staten i Centralasien, har fått ökad betydelse för Ryssland under senare år. President Islam Karimov har närmat sig Ryssland men har samtidigt goda relationer med USA, som har en flygbas i landet för operationerna mot Afghanistan. Som påpekades i 2002 års bedömning är dock problemet att regimen är auktoritär och med våld slår ner all opposition, som stämplas som islamistisk. Detta har föranlett till och med USA att dra in sitt civila ekonomiskt bistånd, medan Ryssland accepterar regimen metoder.

Tadzjikistan fortsätter att vara Rysslands starka fäste i regionen. Minoritetsproblemen i landet har minskat, liksom Tadzjikistans vilja att närma sig väst. Under oktober 2004 avslutades långa förhandlingar om Rysslands militära närvaro med att den division som varit förlagd till Tadzjikistan uppgraderades till militärbas. Samarbetet inkluderar även ryska investeringar i energi och råvaruindustrin (aluminiumsmältverk och vattenkraftanläggningar). De ryska gränstrupperna har gradvis avvecklats sin verksamhet och ersatts med tadzjikiska förband. En viss oro rörande deras förmåga har kunnat observeras i bl.a. Kazakstan och Uzbekistan.

Turkmenistan, under ledning av diktatorn Saparmurad Nijazov är permanent neutralt och har i stor utsträckning haft en isolationistisk hållning. Relationerna med alla centralasiatiska stater är spända, medan de med Pakistan, Turkiet och Iran är bättre. Samarbetet med Ryssland har

³⁷⁶ Bayzakova, Kuralai (2004), "Cooperation between Kazakhstan and Russia within the Framework of the Collective Security Treaty", *Central Asia and the Caucasus*, vol. 26, nr. 2, s. 84.

varit begränsat och Ryssland har varit missnöjt med behandlingen av den ryska minoriteten i landet. Turkmenistan har ofta tagit USA:s parti i energifrågor, men Rysslands ställning inom energisektorn har stärkts. Det ryska gasbolaget Gazprom fick 2003 kontrakt på att köpa all gas (utanför existerande kontrakt) de kommande 25 åren, men 2004 avbröt Turkmenistan leveranserna för att höja priset.³⁷⁷

Kaspiska havets status är ännu inte avgjord och frågan om koncessionsrättigheter är olöst. Ryssland har tillsammans med Azerbajdzjan och Kazakstan undertecknat ett avtal, som innebär att havet delas i fem delar och att varje kuststat enbart får utnyttja resurser inom sin sektor. Iran och delvis även Turkmenistan motsätter sig detta och hävdar att ingångna trilateral avtal är ogiltiga. De hävdar att kuststaterna skall dela på havets tillgångar (förutom en nationell zon på 12 km). Rysslands militära närvaro, liksom andra kuststaters, har ökat i Kaspiska havet, vilket också lett till ökade spänningar. Speciellt Iran har efterlyst en demilitarisering av havet, trots att det självt använt militära påtryckningar.³⁷⁸

Även terroristbekämpning har stått högt på dagordningen i Centralasien. Det antiterroristcenter som sattes upp år 2004 inom ramen för *Shanghai Cooperation Organisation* (SCO) har förlagts till Tasjkent, vilket kan tolkas som ett stöd från Moskva till president Karimov. OSS:s antiterroristcenter i Bisjkek har dessutom fått en roll för bevakningen av situationen i Afghanistan.³⁷⁹ Den snabbinsatsstyrka, som beslutades om redan 2001, har nu satts upp inom ramen för OSS kollektiva säkerhetsavtal. Tanken är att den skall bestå av en bataljon från vardera Kirgizistan, Kazakstan, Ryssland och Tadzjikistan, men utvecklingen har gått långsamt och dess operativa förmåga är begränsad. Ryssland fick emellertid stöd för sin kamp mot terrorismen vid ett OSS-möte i september 2004.³⁸⁰

Organisationerna Hizb ut-Tahrir al-Islami, Eastern Turkestan Islamic Movement, Islamic Movement of Uzbekistan samt Uighur-separatister från Kinas Xinjiang-provins har tillsammans med al-Qaida varit mål för terroristbekämpning i Centralasien under de senaste åren. Amerikanska och israeliska ambassader har bl.a. utsatts för attentat, vilket har tolkats som att radikala islamister har fått luft under vingarna.³⁸¹ Nämnade organisationers inblandning i narkotikatraffiken bör dock understrykas. De är främst att se som kriminella strukturer och i andra hand som terroristgrupper. Hizb ut-Tahrir är på frammarsch och har vunnit nya unga anhängare t o m inom strukturer som officiellt ser organisationen som ett hot. Inga dokumenterade terroristattentat finns dock under de senaste åren. Förmågan att påverka samhället hos dessa grupper är emellertid inte överväldigande och de har synbarligen problem att organisera sig. Däremot är risken för våldsanvändning stor inom vissa områden, t.ex. i Uzbekistan. Våldsbenägenheten är dock korrelerad till måttet av repression och brist på alternativ. Det bör även poängteras att det ständiga utpekandet av hotet från al-Qaida ofta kan

³⁷⁷ Jonson, Lena (2004) s. 104 f; Blagov, Sergei, "Russia pursues Turkmen riches, with mixed results", EDM, nr. 47, 6 april 2005.

³⁷⁸ Malysheva, Dina (2004), "Central Asia and the Southern Caucasus: Regional Security and the New World Order", *Central Asia and the Caucasus: Journal of Social and Political Studies*, vol. 26, nr. 2, s. 48 f; Lee, Yusin (2005) "Toward a new international regime for the Caspian Sea", *Problems of Post-Communism*, vol. 52, nr. 3, s. 38 ff.

³⁷⁹ Sandström, Emma, *Russian CIS-Policy: Changed Priorities after Nine-Eleven?* Nordic Network for Security Studies, 15 jan 2004, hämtat 7 mars 2004 (http://www.nnss.org/RussianCISpolicy_korr_2004_01_15.doc).

³⁸⁰ Ambassadrapportering, 24 november 2004.

³⁸¹ IWPR Central Asia Reporting, nr. 304, 3 augusti, 2004.

ses som försök från stater i Centralasien att få ekonomiska medel från väst för att stärka sitt säkerhetsläge.³⁸²

Läget i Ferghanadalen (Uzbekistan, Kirgizistan och Tadzjikistan) präglas som tidigare av instabilitet, våldsamheter och social oro. Efter en period av relativt lugn blossade under 2005 oroligheter upp i Osj (Kirgizistan), vilka som nämnts bidrog till att president Akajev störtades, samt i Andizjan i Uzbekistan, vilka riktade sig mot president Karimov. De senare slogs ner under stor blodspillan. Vidare är vattensituationen kring Ferghana en fråga som kan leda till konflikt. Miljöproblemen är stora och då ineffektivt konstbevattnad bomullsodling är en viktig inkomstkälla har vattenaspekten stor ekonomisk och säkerhetspolitisk relevans. Turkmenistan och Uzbekistan är på konfliktkurs rörande fördelningen av vattnet i Amur-Darja. Likaså har Afghanistan planer på att använda flodens vatten för uppbyggnaden av norra delarna av landet.

När det gäller USA:s roll i regionen föreligger konkurrerande intressen med Ryssland inom flera områden. Som tidigare nämnts bör det understrykas att det inte endast är Ryssland som ser på den amerikanska närvaron med oblida ögon utan även Kina. Genom sin närvaro i Centralasien inringar t.ex. USA Kina. Geopolitiska intressen, militär närvaro, energifrågor och säkerhetspolitiskt samarbete både på bi- och multilateral basis ingår i de spända relationerna. Demokratifrågor liksom kommersiella intressen är viktiga för USA, men överskuggas av dess säkerhetspolitiska intressen.³⁸³

4.13. Ryssland och Asiens stormakter

Som konstaterades i 2002 års rapport fortsätter Ryssland att odla partnerskapet med Kina, vilket 2001 resulterade i ett fördrag om grannsämja, vänskap och samarbete. Ryssland har fortsatt att exportera moderna vapen till Kina, och utnyttjat att västmakterna sedan 1989 upprätthållit ett vapenembargo.³⁸⁴ Vid toppmötet i Peking hösten 2004 konstaterade parterna att handelsutbytet på senare år ökat väsentligt (till 16 mdr USD 2003), vilket återspeglade konjunkturerna i bägge länderna, och en mångdubbling förutsågs. Kina gav efter sega förhandlingar Ryssland stöd för att bli medlem i WTO och utlovade stora investeringar till 2020. Den segslitna gränsfrågan löstes slutgiltigt genom att Ryssland avstod två öar i Amur-floden. Parterna enades också i synen på separatism och terrorism och i en rad utrikespolitiska frågor, implicit i motsättning till USA.³⁸⁵ I december beslöt försvarsministrarna att för första gången på decennier hålla gemensamma militärmanövrer.³⁸⁶

³⁸² Makarenko, Tamara (2003), "Foreign Bases Complicate Terror Assessments in Central Asia", *Jane's Intelligence Review*, juni 2003, s. 32-34. Omkring 18 % av USA:s stöd på 290 miljoner dollar till regionen går till demokratifrämjande verksamhet, medan över 30 % går till förbättring av säkerhetsläget. *IWPR Central Asia Reporting*, nr. 273, 30 mars, 2004.

³⁸³ Jeppesen, Morten (2004), *Ryssland og USA i Sentral-asia: samarbeid eller rivalisering?*, FFI/rapport-2004/00644 (Kjeller, Forsvarets forskningsinstitutt)

³⁸⁴ RFE/RL Newsline, nr. 212, del 1, 9 nov 2004. Mer om relationerna med Kina i kapitlet om Krigsmakten och det militärindustriella komplexet.

³⁸⁵ Prezident Rossii, "Zajavlenie dlja pressy posle podpisaniya rossijsko-kitajskich dokumentov" (Deklaration för pressen efter undertecknandet av rysk-kinesiska dokument) "Sovmestnaja deklaratsija Rossijskoj Federatsii i Kitajskoj Narodnoj Respubliki" (Gemensam deklaration från Ryska federationen och Kinesiska Folkrepubliken), 14 okt 2004, hämtat 21 okt 2004 (www.president.premelin.ru/text/appears/2004/10/); RFE/RL Newsline, nr. 184, del 1, 27 sept 2004, nr. 194, del 1, 13 okt; nr. 199, del 1, 20 okt 2004; *Moscow News*, nr. 40, 2004.

³⁸⁶ Weidel, Henry, "Russia opts for Pacific route, but helping China to save face", EDM, nr. 148, 16 dec 2004.

Emellertid kvarstår stora problem och ömsesidig misstro mellan staterna sedan det kalla kriget mellan dem under 1960-1980-talen.³⁸⁷ Kina, världens folkrikaste stat, håller på att bli den näst starkaste ekonomin i världen efter USA, och många ryssar fruktar att Kina skall bli ett militärt hot i framtiden. Även om den inbördes handelns andel i respektive utrikeshandel fortfarande är obetydlig, är ryssarna, inte minst i det fattiga och glest befolkade Sibirien och Fjärran Östern, oroliga över att ökad handel och illegal immigration skall leda till kinesisk dominans där. Kinesiska industrivaror har blivit mer konkurrenskraftiga än ryska, och den kinesiska exportvolymen till Centralasien närmar sig snabbt den ryska.³⁸⁸ Ett tecken på den ryska misstron mot Kina var att Ryssland – trots tidigare avtal – 2003 beslöt att inte bygga en oljeledning från Angarsk till Daqing i Manchuriet, varigenom man skulle bli helt beroende av denna marknad utan i stället dra den längs gränsen till hamnstaden Nachodka, vilket möjliggjorde export till Japan och världsmarknaden. Till beslutet bidrog att Japan till skillnad från Kina kunde ordna en finansiering av projektet. Visserligen har Ryssland senare lovat att kompensera Kina med oljeleveranser per järnväg, men beslutet torde allvarligt ha stört relationerna till Kina, som under 2004 seglat upp som världens näst största oljeimportör efter USA. Trots många förhandlingar har Ryssland inte heller byggt någon gasledning till Kina.

Oljeledningsbeslutet innebar ett ryskt närmande till Japan, Asiens främsta ekonomiska makt som Kina delvis av tradition har spända relationer med. Japanska företag har också på senare år gjort de största investeringarna i olje- och gasfält på Sachalin. Även de militära kontakterna har förstärkts genom gemensamma övningar. Men Rysslands relationer med Japan fortsätter att belastas av att Japan kräver att Ryssland återlämnar fyra öar i Kurilerna. Rysslands vägran att göra detta har lett till att det ännu inte finns något fredsavtal med Japan. Som en kompromiss återupplivade Ryssland i november 2004 ett kompromissförslag från 1956 om att återlämna två av öarna, men förslaget väckte genast protester bland nationalister i Ryssland och avvisades av den japanska sidan.³⁸⁹ En följd av detta blev att ett planerat besök av Putin i Japan våren 2005 inställdes.³⁹⁰

Som motvikt mot väst odlar Ryssland också ett strategiskt partnerskap med Indien, med vilket man har fler gemensamma politiska ståndpunkter och mindre konflikter än med Kina. Indien är, efter Kina, Rysslands näst största kund i fråga om vapenköp, vilket oroar USA, och Ryssland erbjuder även kärnkraftsteknologi och energisamarbete. Problemet är dock att Rysslands handel med Indien minskade drastiskt under 1990-talet, medan Indiens handel med väst på senare år ökat kraftigt.³⁹¹ Indien är liksom Kina en snabbt växande stormakt, som inte torde låta sig styras av gamla relationer med Ryssland.

4.14. Rörledningar och säkerhetspolitik

Som föreliggande rapport vittnar om har rysk utrikes- och säkerhetspolitik gradvis kommit att utövas med ekonomiska snarare än militära maktmedel, även om möjligheterna till det senare kvarstår inom Rysslands närområde.

³⁸⁷ För mer om dessa problem, se avsnitt 6.13 och 7.2.

³⁸⁸ Kiesow, Ingolf (2005) "Three giants around a volatile region: India, Russia, China and Central Asia", s. 377 i Huldt, Bo et al. (eds.) *Strategic Yearbook 2005: A Wider Middle East* (Stockholm, Swedish National Defence College).

³⁸⁹ RFE/RL Newsline, nr. 215, del 1, 15 nov 2004; nr. 216, del 1, 16 nov 2004.

³⁹⁰ Weidel, Henry, "Japanese prime minister declines invitation to Ve-day celebration", EDM, nr. 49, 11 mars 2005.

³⁹¹ Martin, Lionel, "Russia and India: a strong partnership or waning friendship?", EDM, nr. 129, 17 nov 2004, RFE/RL Newsline, nr. 227, del 1, 6 dec 2004. Se även Kiesow (2004) s. 8.

Ryssland lanserade under 2003 en ny energistrategi. Vid sidan av de ekonomiska och råvarurelaterade aspekterna bar dokumentet en stark säkerhetspolitisk prägel. Det hävdade uttryckligen att energipolitiken skall användas som säkerhetspolitiskt instrument.³⁹² För att Ryssland skall kunna operationalisera dessa intentioner krävs dels att Ryssland som subjekt har nödvändig förmåga (infrastruktur) dels att objekten är påverkbara (beroende).

Ryssland är ingen enhetlig aktör och det är endast vid beslut på hög strategisk nivå som staten är en öppet aktiv aktör. Privata bolag agerar ibland i harmoni med statens önskan och ibland inte. Vid strategiska satsningar är det emellertid statens ord som är det avgörande, även om bolagsrepresentanter finns med vid politiska förhandlingar. Dessutom styr staten flera energibolag genom reglering, informella kontakter eller direkt ägarskap. Det ryska gasbolaget Gazprom samt de företag som äger rörledningssystemen för olja och gas – Transneft är ett par exempel.³⁹³ Statens möjligheter att utöva påtryckningar gentemot icke-statliga företag har också ökat under Putin.

Ryssland strävar därmed efter att knyta till sig energirelaterad infrastruktur framförallt inom OSS och i Baltikum, som t.ex. hamnar, nationella distributionssystem, raffinaderier, elnät, kraftgeneratorer, energiföretag och vattenkraftanläggningar. Möjligheten för ryska bolag att ta över ägarskapet av företag och infrastruktur inom OSS ligger ofta inom det marknadsekonomiska spelutrymmet. Ryssland har t.ex. visat sig betydligt bättre på att sköta små och medelstora företag inom OSS än vad externa aktörer som USA varit. Det måste poängteras att i de allra flesta fall har den ryska inblandningen både varit önskad och lukrativ för alla inblandade parter. Det bör dock noteras att Ryssland och ryska företag ibland kunnat få kontroll över energiinfrastruktur efter att ha utnyttjat redan existerande infrastruktur och beroende som påtryckningsmedel.³⁹⁴

Ett projekt, som i april 2005 väckte stor uppmärksamhet, är den gasrörledning genom Östersjön, som Ryssland och Tyskland kom överens om att bygga tillsammans (North European Gas Pipeline, NEGP). Ett tyskt företag skall delta i utvinningen av ett sibiriskt gasfält, och Gazprom öka sin ägarandel på den tyska marknaden. En effekt av avtalet är att Gazprom får en starkare förhandlingsposition gentemot Vitryssland och Ukraina, som tjänar mycket pengar på gasledningarna genom dessa länder. Projektets finansiering är dock inte klar.³⁹⁵

Stora rörledningsprojekt inom OSS kan delas in i två kategorier. Den första utgörs av de som Ryssland bestämmer över och som kan användas för ekonomiska och politiska syften. Den andra omfattar av västerländska bolag drivna projekt, varvid syftet är att minska Rysslands makt. Denna distinktion gäller konkurrerande intressen mellan Ryssland, väst och Asien som kommer till ytan inom det forna Sovjetunionen.

³⁹² Ministerstvo promysljennosti i energetiki Rossii (Rysslands industri- och energiministerium) *Energetitjeskaja strategija Rossii na period do 2020 goda*, 28 aug. 2003 nr. 1234-r. <http://www.mte.gov.ru/docs/32/189.html>, hämtat 1 januari 2005.

³⁹³ Se vidare: Leijonhielm, Jan och Larsson, Robert L. (2004), *Russia's Strategic Commodities: Energy and Metals as Security Levers*, FOI-R-1346—SE.

³⁹⁴ Se vidare nästkommande avsnitt.

³⁹⁵ Socor, Vladimir, "Schroeder-Putin gas deal undercuts both new and old EU members", EDM, nr. 72, 13 april 2005, IHT, 12 april 2005.

Oljeledningen Odesa-Brody i Ukraina byggdes för att föra olja från Kaspiska havet till Västeuropa, men den kom till Rysslands glädje att reverseras under 2003, därför att den polska sektionen inte byggdes. Huruvida oljeledningen även fortsättningsvis kommer att användas på detta sätt återstår att se. President Jusjtjenko har tagit nya initiativ för att ledningen skall byggas vidare i Polen enligt de ursprungliga planerna.

En ny gasledning (Jamal 2) från Jamal-fältet i norra Ryssland är på planeringsstadiet för att öka exportkapaciteten till EU genom att ansluta till det europeiska nätet vid Kassel i Tyskland. Projektet är stort och mycket kostsamt (USD 45-50 miljarder) och endast de polska och vitryska delarna är färdigställda. Blue stream-ledningen mellan Tuapse i Ryssland, under Svarta havet, till Samsun i Turkiet är inte helt färdig, men har börjat användas. Förslag har lagts för byggande av gasledningar till Sydkorea, men inga beslut är tagna. För gasexport till Kina har tre förslag lagts. Ett av dem, via Mongoliet, har bedömts som realistiskt.³⁹⁶ Dessa ledningar förstärker Rysslands redan världsledande ställning som naturgasexportör.

Som ovan visats är både Kina och Japan mycket intresserade av att importera olja från Ryssland. Att Ryssland beslöt att bygga en oljeledning till Nachodka för vidareexport med fartyg till bl a Japan i stället för till Kina torde sammanhålla med en rädsla att bli alltför beroende av Kina. Om konflikt skulle uppstå med Kina vill Ryssland kunna exportera till andra länder. Dessutom är det alltför kostsamt att bygga flera ledningar och det är tveksamt om det finns tillräckligt med olja för att motivera en sådan lösning. Till saken hör även att Yukos var det drivande företaget för rörledningen till Kina, och i och med fängslandet av Chodorkovskij kom initiativet av sig.³⁹⁷

Ser man till projekt där Ryssland i huvudsak exkluderats, är ett av de viktigaste oljeledningerna Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC). Syftet med den är att föra olja från Kaspiska havet (Azerbajdzjan) till västerländska marknader (via Turkiet).³⁹⁸ Ekonomiska kalkyler pekade på att andra alternativ var mer lönsamma, men ett underliggande syfte var att minska beroendet av Ryssland som transitland för energi utan att inkludera Iran. Sträckningen genom Georgien blev därför det enda alternativet då gränserna mellan Armenien, Turkiet och Azerbajdzjan är stängda. Det är en av anledningarna till att Georgien fått en så viktig roll trots att dess egna energireserver är mycket små. En annan poäng med att föra oljan till Turkiets medelhavskust var att minska belastningen på Bosporen. Arbetet har pågått relativt friktionsfritt under många år och ledningen invigdes i maj 2005.³⁹⁹

Gasledningen South Caucasus Gas Pipeline (SCP), som skall gå parallellt med BTC fram till Erzurum i Turkiet, gick in i en ny fas under 2004 då huvudkonstruktionen påbörjades. Syftet är detsamma som för BTC. Den skall vara klar under slutet av 2005⁴⁰⁰ och frakta gas från fälten Shah-Deniz samt Azeri-Chinag-Gunashli (ACG) (som också är under utveckling).

³⁹⁶ Bakhtiari, Samsam (2003), "Russia's Gas Production, Exports Future Hinges on Dramatic Changes Needed at Gazprom", *Oil and Gas Journal*, 10 mars, s. 23 f.

³⁹⁷ *Asia Times Online*, 1 oktober 2004, hämtat 14 nov 2004 (www.atimes.com/atimes/China/FJ01Ad03.html). För en utförligare diskussion om japanska och kinesiska önskemål och prioriteringar, se Kiesow, Ingolf (2003), *Energy in Asia: an Outline of Some Strategic Energy Issues in Asia*, FOI-R—0739—SE.

³⁹⁸ Existerande oljeledningar finns redan mellan bl.a. Baku och Supsa (georgiska svarta havskusten), Baku och Novorossijsk (ryska svartahavskusten).

³⁹⁹ *Central Asia-Caucasus Analyst*, 20 oktober, 2004. s. 11.

⁴⁰⁰ *BTC News Bulletin*, 21 oktober 2004.

Rysslands inblandning i energifrågorna är ambivalent. Risken för att Ryssland skall komma på konfrontationskurs med USA i regionen är påtaglig och har understrukits av flera bedömare.⁴⁰¹ Bilden är dock inte entydig, då flera centralasiatiska stater lyckats samarbeta med både USA och Ryssland. Konkurrenten är hård då det gäller stora projekt av geopolitisk betydelse, speciellt de som minskar Rysslands inflytande över energitransiten från Kaspiska havet. Däremot är Rysslands energirelationer med staterna i södra Kaukasus och USA goda på lägre nivåer. Ibland agerar USA och Ryssland snarast i symbios i Kaukasus, t.ex. på elmarknaden.

Sammantaget kan man säga att Ryssland slits mellan strävan att öka andras beroende av Ryssland och att undvika ett eget ekonomiskt energiexport- och transitberoende. Trots det och vissa motgångar, som t.ex. BTC och SCP, lyckas Ryssland stärka sin ekonomiska och politiska ställning inom flera områden. Detta betyder, att energi och rörledningar som säkerhets- och utrikespolitiska instrument även fortsättningsvis kommer att vara en potentiell styrka för Ryssland om man inte använder instrumentet för klumpigt.

4.15. Energi som säkerhetspolitiskt instrument

Rysslands tidvis världsledande ställning som producent och exportör av olja och naturgas är starkt sammankopplad med frågan om beroende av Ryssland.⁴⁰² Alla prognoser pekar på att EU, USA och Kina, för att nämna de största aktörerna, kommer att behöva öka importen av olja och gas i framtiden. Det leder till ett gradvis, men ofrånkomligt ökat beroende av Ryssland som för vissa stater är av vital betydelse. Tabell 8 nedan påvisar vissa EU- och OSS-staters beroende av rysk naturgas.

Även om det finns viss osäkerhet i tabellens siffror står det klart att beroendet är betydande. Beroendet av olja är även det mycket stort, men det är betydligt svårare och dyrare att substituera naturgas än olja och att diversifiera importen. De stater, varav flera inom OSS, som har egna tillgångar av olja och gas kan givetvis minska sin sårbarhet, men de befinner sig ofta i en allmän beroendeställning gentemot Ryssland och är därmed mer utsatta för politiska påtryckningar än vad Västeuropa är.

En genomgång som FOI gjort visar att Ryssland under det senaste decenniet vid ett flertal tillfällen strypt energiflödet till Moldova, Georgien, Ukraina, Litauen och Lettland. Det har bl.a. skett i samband med viktiga förhandlingar i syfte att sätta press på aktuellt land för att få vissa eftergifter. Avstängning av gas och olja har vanligen skett under förevändning av föreliggande skulder till Ryssland eller ryska statligt kontrollerade bolag. Dessutom har Ryssland tack vare dessa skulder kunnat få betalt i infrastruktur, vilket ytterligare stärkt dess makt och möjligheter att i framtiden använda energipolitiken som politiskt påtryckningsmedel.

Ett antal punkter bör i detta sammanhang understrykas. För det första har detta beteende speciellt, men inte endast, kunnat observeras gentemot forna sovjetstater. Ryssland har inte vågat eller sett ett behov av att göra det mot Västeuropa.

⁴⁰¹ Se t.ex. Rumer, Eugene B. (2004), "Collision Avoidance: U.S.-Russian Bilateral Relations and Former Soviet States", *Strategic Forum*, nr. 207, april 2004.

⁴⁰² Se även kapitlet om Rysslands ekonomiska utveckling nedan. Detta avsnitt bygger på en del av resultaten i Leijonhielm och Larsson. (2004).

Tabell 8. Importberoende av rysk gas (över 10%) 2002-2003

Stat	Import från Ryssland i miljarder m ³	Total import i miljarder m ³	Andel från Ryssland i procent	Totalt konsumtionsbehov i miljarder m ³	Importberoende av Ryssland för naturgas i procent
Österrike	5.20	6.65	78	8.1	64
Vitryssland	17.1*	19.8*	86	16.2*	95
Bulgarien	2.80	2.80	100	2.9	97
Kroatien	1.08*	1.08	100	2.7	40
Tjeckien	7.35	9.97	74	8.9	83
Finland	4.50	4.50	100	4.1	91
Frankrike	11.40	32.72	35	42.8	27
Georgien	0.2*	1.1*	18.	1.2*	17
Tyskland	31.40	81.68	38	82.6	38
Grekland	1.59	1.59	100	2.0	80
Ungern	9.20	10.55	87	11.9	77
Kazakstan	1.1*	8.3*	13	9.7*	11
Moldova	2.0*	2.1*	95	2.1*	95
Polen	7.10	7.70	92	11.2	63
Rumänien	3.50	3.70	95	17.4	20
Slovakien	7.70	7.70	100	7.6	100
Slovenien	0.60	0.97	60	1.0*	60
Schweiz	0.45	2.98	15	2.8	16
Turkiet	11.60	12.27	95	17.4	67
Ukraina	39.7*	60.0*	66	73.1*	54
Estland	u.s.	1.1*	100	1.1*	100
Lettland	u.s.	1.6*	100	1.6*	100
Litauen	u.s.	2.6*	100	2.6*	100

Källa: Leijonhielm och Larsson (2004) s. 67.

Siffrorna visar rörledningstransporterad gas i avrundade tal baserade på importen från Ryssland dividerat med konsumtionsration. Det utelämnar faktorer som reserver och tillgångar inom respektive land. Det resulterar dels i att vissa importsiffror är större än konsumtionen (Slovakien) dels att vissa stater (Finland) till synes endast är till 91 % beroende då det egentligen är 100 %.

* = år 2000, u.s.=uppgift saknas.

För det andra förekommer ekonomiska påtryckningar i allt mindre utsträckning under Putin jämfört med under Jeltsin, även om Vitryssland drabbades så sent som i maj 2004.⁴⁰³ För det tredje har det i vissa fall haft stor påverkan på det aktuella landet, (t.ex. i Georgien som är mycket sårbart – speciellt under vintern). För det fjärde har Ryssland för sin energipolitik kunnat utnyttja pågående konflikter inom OSS. Som exempel kan nämnas Abchazien, där Ryssland tack vare sina goda förbindelser med denna utbrytarrepublik kunnat ta elektricitet från ett vattenkraftverk för att sedan exportera det tillbaka till Georgien. För det femte har

⁴⁰³ Smith, Keith C. (2004), *Russian Energy Politics in the Baltics, Poland and Ukraine – A New Stealth Imperialism?*, Washington, Center for Strategic and International Studies.

utfallet av många försök till påtryckning varit magert, men det har inte hindrat Ryssland från nya försök.

De ekonomiska konsekvenserna av det ryska beteendet är därför i många avseenden negativa. Rysslands prestige skadas och dess pålitlighet som råvaruexportör ifrågasätts. Det blir även stora ekonomiska förluster för Ryssland, då avstängning av olja och gas till ett land ofta skadar transit till tredje land. Viljan hos utsatta stater att diversifiera sin energiimport ökar dessutom. Som styrkedemonstration har Rysslands agerande ändå haft viss framgång.

Slutsatsen och utsikten för framtiden är att trots att Ryssland haft begränsad framgång med att på detta kortsiktiga sätt använda energipolitik som politiskt påtryckningsmedel, så stärker Ryssland kontinuerligt förmågan att göra det. Även om Ryssland på lång sikt inte ens kommer att kunna kontrollera utvecklingen eller beteendet hos enskilda stater med hjälp av energivapnet, kommer det åtminstone att kunna irritera och förstöra om det så önskar.

4. 16. Slutsatser om aktuella tendenser

Ovanstående analys visar att rysk utrikespolitik under de senaste åren till stor del återspeglar den inrikespolitiska utvecklingen, vilket i sin tur påverkar andra länders politik mot Ryssland. Samtidigt som Putins administration i legitimeringssyfte medvetet odlar traditioner och symboler från både Tsarryssland och Sovjetunionen och försvarar expansionspolitiken, betonas Rysslands roll som stormakt alltmer inom utrikespolitiken. Den intensifierade kampen mot terrorismen tjänar inåt syftet att stärka centralmaktens och säkerhetsorganens ställning i samhället; utåt syftar den till att bygga allianser och vinna stöd för kriget i Tjetjenien. Satsningen på ekonomisk tillväxt inom landet har visserligen lett till en strävan att integreras i världsekonomin, men också till en offensiv ekonomisk politik utomlands. Även om Putins utrikespolitik är mer aktiv och konsekvent än Jeltsins under 1990-talet, präglas den fortfarande av en grundläggande ambivalens gentemot väst.

Jämfört med FOI:s bedömning 2002 har de goda relationerna med USA, som främst baserats på kampen mot terrorismen, svalnat. Detta har till stor del berott på USA:s krig i Irak och dess stöd till vissa OSS-stater som önskar minska sitt beroende av Ryssland, senast Ukraina. USA har allt tydligare kritiserat den antidemokratiska utvecklingen i Ryssland. Rysslands relationer med Nato har fortsatt att utvecklas, men Moskva är fortsatt kritiskt mot alliansens utvidgning till framför allt baltstaterna och dess växande engagemang i olika OSS-stater, vari de nya alliansmedlemmarna är pådrivande.

På liknande sätt har Rysslands relationer med EU sedan 2002 utvecklats genom gemensamma organ och utökat handelsutbyte. EU:s östutvidgning ledde visserligen till politiska och ekonomiska tvister men dessa löstes genom kompromisser. Problemet för Ryssland är att EU och många av dess medlemmar ännu mer än USA opponerat mot kriget i Tjetjenien och utvecklingen i Ryssland. Även det utvidgade EU har visat ett växande intresse för sina nya grannar, inklusive att bidra till en lösning av deras "frusna" konflikter, som även Ryssland är inblandat i. Samtidigt som Ryssland blivit alltmer beroende av EU har de politiska motsättningarna som grundas i skilda värderingar ökat.

Som en motvikt mot väst fortsätter Ryssland att odla relationerna med Kina. Dessa stördes dock allvarligt när Ryssland rev upp ett beslut om att bygga en oljeledning dit och i stället

tecknade avtal med Japan, Kinas gamla fiende och konkurrent. Närmandet till Japan bromsas som förut av att Japan som villkor för ett fredsavtal kräver att Ryssland avträder fyra öar i Kurilerna, vilket möter motstånd från nationalistiska grupper i Ryssland. Japan är dessutom fast inlemmat i den västliga gemenskapen. Ryssland försöker också utveckla relationerna med Indien, speciellt genom vapenexport, men detta land har på senare år alltmer orienterat sig mot väst i ekonomiskt avseende.

Liksom tidigare prioriterar Ryssland samarbetet med sina grannar inom OSS-området, och Rysslands ekonomiska styrka har gynnat dess integrationssträvanden. I vissa fall har Ryssland stött separatistiska områden som påtryckning mot regeringar. Denna ryska maktpolitik har emellertid på senare tid fått allvarliga bakslag, då först Georgien, sedan Ukraina valt mer demokratiska och västvänliga ledare. Eftersom Ryssland inte hjälpte Moldovas proryska kommunistiska ledning att få tillbaka Transdnistrien, orienterade denna sig i stället mot väststater, som stödde Moldova i denna fråga. Denna utveckling mot OSS sönderfall, som främst ses som resultat av västliga intriger, har ökat västfientligheten i Ryssland och dess strävan att gå sin egen väg. Ryssland kan svara genom att öka sitt stöd till auktoritära, västfientliga regimer som den i Vitryssland och till separatister i nämnda grannländer, som orienterar sig västerut, genom att befästa sina militärbaser där. Armenien, Tadzjikistan och Kirgizistan är genom sin ekonomiska svaghet och utsatta geopolitiska läge mottagliga för ryskt inflytande.

Ryssland har vidare starka ekonomiska påtryckningsmedel till sitt förfogande, främst mot andra OSS-stater, som dels är beroende av dess energi, dels av transit genom Ryssland. Det har vid flera tillfällen strypt energiflödet till Moldova, Georgien, Ukraina, Vitryssland, Litauen och Lettland. Problemet är hur Ryssland skall kunna hindra andra att minska sitt beroende av Ryssland. I ett tioårsperspektiv står det klart att även om Ryssland inte förmår bevara sitt inflytande inom OSS med hjälp av sin energipolitik kan det åtminstone ställa till åtskilliga problem både för andra och sig självt. Ryssland är ingen västerländsk demokrati, som prioriterar medborgarnas välfärd och mänskliga rättigheter. Säkerhet och politisk makt är fortfarande viktigast både i inrikes- och utrikespolitiken. I valet mellan att integreras som en "normal" stat i det västdominerade internationella samfundet och att förbli en oberoende "stormakt", åtminstone regionalt, har Ryssland på senare år allt tydligare lutat mot det senare alternativet. Detta torde leda till fortsatta spänningar i förhållande till Nato och EU, som utvidgar sig österut.

5. Ekonomisk utveckling och försvarsekonomi

5.1. Inledning

I den uppföljningsrapport som gjordes 2002 konstaterades att den ryska ekonomin fortsatte att utvecklas positivt och att uppgången till stora delar kunde hänföras till en stabilitet i de politiska förutsättningarna samt höga priser på råvarumarknaderna, främst beträffande olja.⁴⁰⁴ Utvecklingen karaktäriserades dock av en ryckighet, orsakad bl a av att de positiva effekterna av den finansiella kollapsen 1998 nu började avta. Denna ryckighet har sedan dess ersatts av en stabilare tillväxt på en hög nivå, som fortfarande är avsevärt över genomsnittet för västliga industriländer. Den förutspådda snabba utvecklingen har förstärkts under 2003 och 2004. Tillväxttakten i BNP-termer låg 2003 och 2004 på något över 7 procent, dvs. högre än vad som bedömdes troligt i förra rapporten⁴⁰⁵. En avmattning i tillväxten har dock skett under de sista månaderna 2004 och början av 2005.

Genom att reallönerna ökat har delar av befolkningen därigenom fått en ur politisk synvinkel viktig höjning av levnadsstandarden. ca. en fjärdedel har däremot fått snarast sämre levnadsvillkor genom ett beslut att omvandla statliga subventioner för resor, hyror mm till kontantutbetalning.

Att den ryska ekonomiska utvecklingen i så hög grad vilar på höga oljepriser gör tillväxten sårbar för prisfluktuationer på världsmarknaden. Det skapar också en obalanserad utveckling, eftersom en oproportionerligt stor andel av investeringarna går till råvarusektorn, men inte skapar många nya arbetstillfällen. En analys av råvarusektorns betydelse för rysk ekonomi vid Världsbanken har dessutom visat att den är väsentligt större än vad som tidigare antagits, något som behandlas mer utförligt nedan.

De kvardröjande sovjetiska avarter av ekonomin som kunde konstateras i rapporten 2002 i form av en trögrörlig, korrupt och stor byråkrati, av rättsosäkerhet och långsamma reformer har i stor utsträckning fortlevt. Ett relativt stort antal reformelement har visserligen antagits som lag, och några genomgripande administrativa reformer i form av t.ex. minskning av antalet ministerier har genomförts. De tidigare federala försvarsmyndigheterna har sålunda, med undantag för Flyg- och rymdmyndigheten, ersatts av en samlande ny försvarsindustrimyndighet. Dessa reformer har dock inte lett till påtagligt minskad byråkrati eller mindre korruption.⁴⁰⁶

Även presidentadministrationen och ett antal myndigheter har som tidigare nämnts blivit reformerade. Anmärkningsvärt är att presidentadministrationens ekonomiska avdelning lades ned 2004, vilket allmänt tolkas som att regeringen nu får hela ansvaret för ekonomin. I sammanhanget kan konstateras att Putins kontroversielle ekonomiska rådgivare Andrej Illarionov fått lämna sin post, samt att ekonomiminister German Gref vid flera tillfällen opponerat sig mot Putins ekonomiska visioner, t.ex. om fördubblingen av BNP på 10 år.⁴⁰⁷

⁴⁰⁴ Leijonhielm m.fl. (2003) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv-en förnyad bedömning 2002*, FOI-R-0811—SE.

⁴⁰⁵ Där inte annan källa anges, är sifferuppgifterna i kapitlet tagna ur Goskomstat (2004) *Rossiiskij Statistitjeskij Ezjegodnik*, Moskva

⁴⁰⁶ Mer om detta i avsnittet 2.7. samt kapitel 3 om inrikespolitisk utveckling.

⁴⁰⁷ Se t.ex. RBC News 21 januari 2005, "Russian Economy Needs Structural Changes".

Tecken finns således på att den ekonomiska politiken vållar splittring mellan liberalerna i regeringen och de mer konservativa krafterna, och att Putin gett efter för de sistnämnda.

De fyra huvudkriterierna för en stabil tillväxt på längre sikt, dvs. politisk stabilitet, reella reformer, klara och implementerade rättsregler samt en fungerande finansiell sektor, har således bara delvis uppfyllts. Detta innebär i sin tur att den långsiktiga utvecklingen i ekonomiskt hänseende vilar på en bräcklig grund, dvs i första hand ett fortsatt stort handelsöverskott.

Ryssland kommer inom de närmaste åren att drabbas av ett antal svårbemästrade problem som t. ex. en ökande HIV-epidemi som bidrar till en starkt minskande befolkning, svaga sjukvårdsresurser, fortsatt fattigdom för en stor del av befolkningen, ett mycket stort investeringsbehov, omfattande brottslighet och *brain drain* från nyckelsektorer under 1990-talet. Dessa faktorer får en bromsande inverkan på den ekonomiska tillväxten, som ändå kommer att ligga högt relativt sett i ett internationellt perspektiv.

Den ryska försvarsbudgeten har under 2003 och 2004 ökat med 23 respektive 25 procent i nominella termer. I realiteten har ökningen stannat vid ca. 15 procent, beroende på inflationen. För 2005 planeras en något högre ökningstakt, 28 procent, med tonvikt på militär FoU, modernisering av vapensystem, samt kommunikations- och ledningssystem. Den faktiska storleken på totalförsvarsutgifterna är fortfarande osäker, men man kan konstatera att den civila kontrollen över dessa för närvarande tycks vara befast vad gäller storleken på beviljad budget. Transparensen beträffande användningen lämnar dock fortfarande mycket att önska för den ryska allmänheten och omvärlden. Officiellt ligger försvarsutgifterna på ungefär samma andel av BNP som de gjort efter år 2000, ca. 2,8 procent medan totalförsvarsutgifterna på ca. 4,9 procent 2005 innebär en kraftig, ca. 20-procentig ökning, av BNP-andelen.

5.2. Nuläget i ekonomin – fortsatt stabil men ojämna tillväxt

I BNP-termer växte den ryska ekonomin med 7,3 procent 2003 medan ökningstakten låg på något lägre nivå 2004, preliminärt 7,1 procent.⁴⁰⁸ Detta är en oväntat hög tillväxt, eftersom den ryska regeringen, möjligen medvetet, har legat flera procentenheter lägre i sina tidigare prognoser. Av en händelse ligger den nuvarande tillväxten i stort sett på den nivå som är nödvändig för att president Putins prognos om en fördubbling av BNP till 2012 skall besannas. Detta har dock ansetts som överoptimistiskt av ett antal ekonomer inom och utom regeringen. Ekonomiministern Gref har t.ex. hävdats att en fördubbling av BNP först är möjlig till 2015.⁴⁰⁹ Huvudorsakerna till den höga tillväxten utgörs av de höga råvarupriserna och ett stort överskott i handeln med utlandet på 50-60 miljarder dollar årligen samt en ökning av industriproduktionen på hela 7,3 procent under 2003 och preliminärt 6,2 procent 2004. Inflationen har under perioden legat mellan 11 och 13 procent. Regeringen förutspådde att den skulle bli högst 10 procent under 2004, men preliminära siffror visar nu på ett utfall på närmare 12 procent. Det är främst prisökningen på tjänster (17 procent) och produkter inom livsmedelsindustrin (12,5 procent) som pressar upp inflationstakten, medan prisökningarna på kapitalvaror legat betydligt lägre (ca 7 procent).

⁴⁰⁹ *Novaja Gazeta*, 23 november 2004.

Under perioden oktober 2004 till februari 2005 har dock den ekonomiska tillväxten avtagit, och mot slutet så gott som upphört. Troligen kommer den dock åter att ta fart under året, men varningssignalen är tydlig. Orsakerna till nedgången är flera: en långsammare ökningstakt inom flera inom industrisektorer samt inom jordbruket, minskande investeringar, högre produktionskostnader och lägre produktivitet, långsamma strukturförändringar i reformprogrammet samt en allt starkare rubel mot dollarn. Den sistnämnda faktorn, som brukar demonstrera "the Dutch disease", är dock tveeggad till sin natur. En stark rubel visar att ekonomin internationellt uppfattas som stabil, även om exporten drabbas, men eftersom den ryska exporten inte är särskilt priskänslig utan rider på höga råvarupriser, är denna negativa effekt mindre viktig för Ryssland.

En positiv faktor i sammanhanget är att konsumtionen sedan några år har fått en väsentligt större roll i BNP än tidigare, från ca. 45 procent 2002 till 52 procent 2003, således en mycket snabb ökningstakt, som avspeglar en reallöneförbättring på inte mindre än 12 procent under 2003 och ca. 9 under 2004. Den ryska genomsnittslönen låg mot andra hälften av 2004 på nära 240 USD per månad. Den negativa sidan är att den omfattar en så liten andel av befolkningen, eller under 30 procent enligt ryska experter⁴¹⁰. ca. 70 procent av ryssarna lever under fattigdomsgränsen, om den definieras enligt FN:s norm på ca. 420 kronor per månad. Den ryska definitionen är ca. 300 kronor per månad. Fattigdomen har enligt officiell statistik minskat från en bit över 20 procent 2002 till ca. 18 procent av befolkningen 2004. Av barnfamiljerna ligger ca. hälften under fattigdomsgränsen och en tredjedel under existensminimum. Majoriteten av pensionärerna befinner sig oftast under fattigdomsgränsen, som ibland av politiska skäl flyttas för att inte genomsnittspensionen automatiskt skall förpassa dem till denna kategori.⁴¹¹ Flera av ovanstående faktorer påverkas starkt av att alkoholintaget i Ryssland är högst i världen, skilsmässofrekvensen likaså och antalet aborter dubbelt så stort som barnafödandet.⁴¹²

Enligt opinionsundersökningar från slutet av 2004 känner uppenbarligen också en överväldigande majoritet (86 procent) av ryssarna fortfarande att den ryska ekonomin är i dåligt eller mediokert skick och endast ca. 5 procent att den fungerar bra.⁴¹³ Ett beslut under 2004 att ersätta subventionerade eller fria resor, mediciner och boende med kontantutbetalningar ledde under januari 2005 till utbrett missnöje och landsomfattande demonstrationer bland de drabbade delarna av befolkningen. Ca. 14 miljoner krigsveteraner och invalider drabbas mindre hårt, medan ca. 20 miljoner vanliga pensionärer fått vidkännas kraftiga neddragningar. De flesta ekonomer anser det riktigt att eliminera denna kvarleva från sovjetekonomin, men det har minskat framför allt regeringens, men även Putins, popularitet på ett tydligt sätt. En annan talande faktor är att endast en procent av ryssarna tjänar mer än fyra tusen kronor per månad, och att denna procent är koncentrerad till åldersintervallet 18-29 år.⁴¹⁴ Denna procent skulle sålunda utgöra en del av den framväxande ryska medelklassen. Eftersom befolkningens perception av sin situation och förutsättningarna för framväxten av en medelklass är av stor betydelse för den politiska framtiden, förtjänar den att granskas närmare.

⁴¹⁰ Sillaste, G. G. (2002) *Bednost kak ugroza demigrafitjeskoj bezopasnosti* (Fattigdom som hot mot demografisk säkerhet), Moskva, s. 72-77.

⁴¹¹ Reuters. Moskva 25 september 2004, återgivet i Johnson's Russia List nr. 8382

⁴¹² "Statistitjeskij analiz demografitjeskoj situatsii v Rossii" (En statistisk analys av Rysslands demografiska situation), *Demografitjeskij krizis, mehanizmy preodolenija* (Demografisk kris, övervinningssmekanismer), Moskva 2002, s. 5-25.

⁴¹³ Russia votes, www.russciavotes.org/rvintro.htm, hämtat den 15.1 2005

⁴¹⁴ *Sotsiologija Vlasti* (Maktens sociologi) nr. 4, 2003, Moskva, RAGS 2003, s. 53.

Enligt det ryska ekonomiministeriet kommer Ryssland år 2010 ha övervunnit de värsta fattigdomsproblemen och skapat en bas för framväxt av en bred medelklass.⁴¹⁵ Denna definieras här som en grupp, vars medelinkomst då är sex gånger så stor som existensminimum. Denna grupp skulle enligt beräkningarna växa med 20 procent till att utgöra mellan 50 och 60 procent av befolkningen 2010. De mycket rikas andel av befolkningen kommer samtidigt att minska från 8 till 3 procent och likaså skillnaden i levnadsstandard mellan stad och landsbygd, osagt hur mycket.⁴¹⁶ Andelen fattiga på landsbygden uppskattas i dag till ca. 40 procent, något som understryker den mycket stora ekonomiska segregationen mellan stad och landsbygd. Fattigdomsproblemet skulle vara ”slutligt” löst 2015, då endast ca. 5 procent (ca 7 miljoner) av befolkningen bedöms ligga under fattigdomsgränsen (ej definierad), mot ca. 18 procent (ca 25 miljoner) 2004. Reallöneökningarna bedöms kunna växa med 2,5 gånger dagens nivå fram till 2015. BNP förväntas öka till 20 000 USD per capita, dvs ungefär samma nivå som Tjeckien eller Portugal 2004, mot nuvarande 4000 USD. I dag uppvisar Ryssland den högsta registrerade inkomstskillnaden i något land. De rikaste 1,5 procenten tjänar 92 gånger mer än de fattigaste enligt Vetenskapsakademien, och det är också denna första grupp som i aggregerade termer har fått en ökad inkomst under det senaste decenniet, medan återstoden fått minskad inkomst.⁴¹⁷

Under förutsättning att råvarupriserna fortsätter att ligga på nuvarande höga nivåer, förefaller detta scenario inte helt uteslutet, men då måste de stora handelsöverskotten användas för att förbättra levnadsvillkoren för ryssarna, framför allt för utsatta grupper. Frågan är dock om man räknat in t.ex. effekterna av HIV-epidemin och en minskande befolkning i arbetsför ålder, eller otillräckliga investeringsvolymen. Detta har man inte klargjort.

Putin har själv framhållit det faktum att rysk BNP ännu inte nått nivån från 1989. Det vore dock felaktigt att tro att sovjetisk BNP från denna tid är jämförbar med dagens ryska. Den senare innehåller betydligt mer av reella tillgångar än den sovjetiska, som till stor del bestod av varor, som hade ett stundtals mycket begränsat marknadsvärde enligt en traditionell ekonomisk bedömning, eller produkter från det militärindustriella komplexet, som det var svårt att finna avsättning för utanför Warszawapakten. De länder i tredje världen som köpte dessa fick dem ofta till skänks i form av bistånd.

Å andra sidan är osäkerheten om storleken på dagens ryska BNP betydande. Rapporteringen från företag och myndigheter kan ofta vara överdriven av olika skäl, t.ex. skatte- eller bidragsskäl. Uppskattningen av den svarta ekonomins storlek sker statistiskt dessutom med grova mått, normalt brukar ca. 25-40 procent av BNP anses utgöra den svarta sektorn.⁴¹⁸ Andra bedömare har uppskattat denna andel till så mycket som 70 procent. Av dessa orsaker måste bedömningar av den ryska ekonomin i högre grad baseras på kontrollerbara faktorer som produktion inom nyckelsektorer, faktisk konsumtion och export, faktiskt uppfyllande av budgeten osv., där sådana uppgifter finnes.

Ett belysande exempel på osäkerhetens omfattning utgörs av utrikeshandelsstatistiken. Enligt en studie av Världsbanken rörande de ryska energiråvarornas andel av rysk BNP,

⁴¹⁵ Pressmeddelande ITAR Tass 12 mars 2005.

⁴¹⁶ En undersökning från Samhällsvetenskapliga Institutet vid ryska Vetenskapsakademien visar att 15 procent betraktas som ”rika”, medan 85 procent hör till de ”fattiga”, citerat i RBC News 21 januari 2005.

⁴¹⁷ Ibidem.

⁴¹⁸ Leijonhielm m fl (2003), s. 90.

konstaterades att dessa spelar en avsevärt större roll än vad tidigare ansetts⁴¹⁹. Genom att företag inom råvarusektorn, främst oljesektorn, utnyttjar ett system med så kallad "transfer pricing", som i korthet går ut på att sälja produkterna till ett dotterföretag som kan utnyttja skattelindring vid export, har industriproduktionens andel av BNP undervärderats och utrikeshandelns övervärderats. Resultatet blir att under 2000, vilket är det senaste året Ryssland har producerat fullständiga input-outputuppgifter, så svarade handeln endast för 15 procent av BNP, mot tidigare beräknade 27 och industrins andel på motsvarande sätt för 41 i stället för 28 procent. Detta innebär i sin tur att Ryssland är än mer beroende av sin råvaruexport än vad som tidigare redovisats. Det är oklart om den missvisande statistiken har tillkommit medvetet eller genom slarv, men det säger något om tillförlitligheten. Det kan i sammanhanget vara värt att notera, att jordbrukets andel av BNP samma år var så stor som 14,7 procent, eller större än genomsnittet för utvecklingsländerna enligt en rysk studie⁴²⁰.

Tabell 9. Rysk ekonomi 1992-2004, ökning i procent

	1992	1995	1998	2000	2001	2002	2003	2004 ⁴²¹
BNP	-14,5	-4,0	-4,9	9,0	5,0	4,7	7,3	7,1
Ind prod	-18,2	-3,0	-5,2	11,9	4,9	3,7	7,0	6,2
Investe- ringar	-40,0	-10,0	-12,0	17,4	9,7	2,6	12,5	11,1
Arbetslös- het i %	4,9	8,2	11,8	10,2	9,0	7,1	8,9	7,6
Export, mrd euro	41,2	63,2	66,9	114,7	112,9	114,2	128,5	153,6
Import, mrd euro	33,1	47,8	51,8	48,8	59,7	62,1	73,2	94,9
Budgetba- -lans, % av BNP	n a	-5,7	-5,9	2,5	2,9	1,8	1,7	5,1
Inflation i %	75	131	84,4	20,2	18,6	14,9	12,0	11,7

Källa: Goskomstat, Vestnik Statistiki nr. 12, 2004

Som framgår av tabellen fortsätter den ryska ekonomin att utvecklas i den takt som tidigare bedömdes som mest trolig i ett scenario med höga oljepriser. Så har även skett under 2004, då tillväxten under första halvåret låg på över 7 procent. Under tredje kvartalet har emellertid tillväxttakten sjunkit, t.ex. vad gäller oljeproduktion och transporter och regeringen tvingades justera ned sin tillväxtprognos för året från 6,9 till 6,8 procent. Preliminära data för 2004 pekar nu mot 7,1 procent, men rysk statistik revideras ofta i efterhand. Orsaken till avmattningen under senare tid är dels att de höga oljeprisernas positiva effekt på ekonomin börjar avta och dels att investeringarna förlorat tempo. Yukos-affären har lett till att utländska investerarens förtroende för rysk ekonomi dessutom har sviktat, i synnerhet efter det sätt på vilket staten skaffade sig kontroll över företaget vid auktionen i december 2004. Misstankar om att fler företag står på tur att attackeras av myndigheterna stärktes under december 2004, då den stora teleoperatören Vypelkom anklagades för skattesmitning. Detta uppfattades av

⁴¹⁹ The World Bank (2004) *From Transition to Development, A Country Economic Memorandum for the Russian Federation*, April 2004.

⁴²⁰ Obolenskij, V. (2004) "Rossija v mezjdunarodnom razdelenii truda: vetjnyj postavstjizik energoresursov?", (Ryssland i den internationella arbetsfördelningen: den evige råvaruleverantören?), *Mirovaja ekonomika i mezjdunarodnye otnosjenija*, nr. 6, 2004.

⁴²¹ Uppgifter från 1 november 2004.

utländska investerare som ett led i en nu alltmer skönjbar strategi att renationalisera större företag, och Moskvabörsen föll kraftigt.⁴²²

Investeringarnas roll har diskuterats i tidigare rapporter och vi har därvid konstaterat att tillväxttakten borde ligga runt 13-15 procent för att täcka behoven under de närmaste åren⁴²³. Under 2004 blev resultatet något över 11 procent, således otillräckligt, och nedgången tenderar att fortsätta under 2005. I grunden ligger ett rubbat förtroende för den ryska ledningens sätt att hantera problemen. I sin årsrapport 2004 konstaterar European Bank for Reconstruction and Development att de stora ryska utmaningarna bland annat består i förmågan att attrahera utländska investeringar. Även den ryska regeringen är medveten om problemet, dock har politiska prioriteringar hittills haft företräde, något som tydliggjorts i Yukosaffären. I sin prognos för perioden fram till 2007, som offentliggjordes i augusti 2004, framhöll Ekonomiministeriet att man nu hade nått en punkt där ”massiva investeringar i produktionsstrukturen måste göras för att säkra ett stabilt fungerande”, särskilt inom energi- och transportsektorn.⁴²⁴ Behovet uppskattades till mellan 85 och 90 miljarder USD, vilket är nära dubbelt så mycket som under perioden 2000-2004. I ett längre tidsperspektiv fram till 2020 bedöms behovet av investeringar bara i olje- och gassektorn uppgå till mellan 320 och 370 miljarder USD⁴²⁵. Oljeproduktionen ökade under 2004 med 8,9 procent och är nu uppe i nära 9 miljoner fat per dag och exporten ökade än mer, eller 13 procent mot 2003.

Den ryska utrikeshandeln fortsätter att vara den stora mjölkkan för den ryska regeringen. Ryska exportintäkter har 2001-2004 mer än tredubblats, och handelsöverskottet har under de fyra åren uppgått till totalt ca. 225 miljarder USD, eller en hundraprocentig ökning jämfört med föregående fyraårsperiod. Beroendet av omvärlden förändras också över tiden. När Ryssland betalat av sina skulder och får en mycket stor valutareserv samt möjlighet att förverkliga sin strategi att köpa viktig infrastruktur i Europa, kommer man att få ökade möjligheter att påverka och samtidigt ha en större ekonomisk uthållighet vid eventuella kriser.

5.3. Den militära budgeten – en fortsatt markant ökning

Militärbudgeten för 2005 som antogs av duman i december 2004 uppgår till 531 miljarder rubler. Den utgör därmed den i särklass största budgetposten på utgiftssidan med ca. 30 procent enligt den översiktliga budgeten. Vid en närmare analys av budgeten kan man dock finna att så mycket som över 50 procent av utgifterna kan vara relaterade till den militära och säkerhetssektorn, inklusive Tjetjenien-kriget.⁴²⁶ Ökningen, jämfört med 2004, är närmare 28 procent, vilket innebär den största nominella ökningen sedan 1999. Inflationsrensat torde utfallet dock bli ca. 15-18 procent, beroende på hur stor kompensationen för inflationen blir. Detta avslöjas dock bara i begränsad utsträckning. I växelkurstermer skulle budgeten uppgå till ca. 12 miljarder USD, medan den mer rättvisande omräkningen i köpkraftstermer (PPP), som bl a används av Military Balance ger ca. 52 miljarder USD. Budgeten ligger i termer av andelar av BNP (2,8 procent), mer än 50 procent över genomsnittet i Nato (1,8 procent). Den faktiska kostnaden för totalförsvaret anses av vissa forskare vara betydligt högre, som

⁴²² Vilken effekt dessa faktorer kan få på den långsiktiga utvecklingen behandlas nedan i avsnittet ”Ekonomins tillväxt i ett tioårsperspektiv”.

⁴²³ Se t.ex. Leijonhielm and Larsson (2004) *Russia's Strategic Commodities: Energy and Metals as Security Levers*, FOI-R-1346-SE, s.39 och 58.

⁴²⁴ Belousov, A, *Ekonomika Rossii: XXI Vek*, Moskva 2004.

⁴²⁵ Leijonhielm och Larsson (2004)

⁴²⁶ Se appendix A.

konstaterats i tidigare rapporter. En uppskattning, baserad på en beräkningsmetod utvecklad av CIA 1998, är att siffran ligger mellan 10-20 procent av BNP, medan tidigare ryska beräkningar hävdar siffror på 25-30 procent av BNP.⁴²⁷ Dessa höga tal är enligt forskarna resultatet av att Ryssland fortfarande är ett strukturellt militariserat land, dvs. att man inte lyckats eller velat förändra den sovjetiska modellen.

Tabell 10. Ryska militärt relaterade utgifter i miljarder rubel

	1995	2000	2001	2002	2003	2004
Mil.budget	49	191	219	283	345	411
% av BNP	4,0	2,6	2,7	2,6	2,6	2,8
Totalför-svarsbudget	63	263	370	440	542	616
% av BNP	4,1	3,6	3,7	4,0	4,1	4,9

Källa: *The Military Balance 2004-2005*, budgetsiffror efter fjärde dragningen i Duman

Den statliga försvarsordern (GOZ) har undergått en snabb tillväxt sedan 2001, då den uppgick till 53 miljarder rubel. 2004 var summan 148 miljarder, således nära en tredubbling.

Försvarsordern omfattar anskaffning, FoU, underhåll och modernisering (se kap Krigsmakten). Tonvikten i satsningarna för 2005 ligger främst på nyanskaffning och militär forskning, som tillsammans skall öka med 40 procent, eller från 120 till 188 miljarder rubel. Tidigare har denna del av budgeten bara delvis uppfyllts, men uppfyllnaden har under de senaste åren varit så gott som fullständig, med undantag för 2003, då den förverkligades till ca. 90 procent, bortsett från anskaffningsanslaget som helt uppfylldes. Detta avspeglar den trend som tidigare rapporter framhållit: en tidigarelagd satsning på nyanskaffning för att det militärindustriella komplexet inte skall tappa för mycket i kapacitet, samtidigt som man nu måste öka forskningsanslaget för att hålla jämna steg med teknikfronten. Man kan dock förmoda, att den relativt sett blygsamma höjningen av forskningsbudgeten inte förmår dämpa effekten av alla de problem rysk militär forskning har.⁴²⁸

Tabell 11. Försvarsutgifternas fördelning på poster i miljarder rubel

	2003	procent	2004	procent
Personal	141,075	43	161,057	41
Utbildning	55,246	17	64,601	17
Anskaffning	55,200	17	61,083	16
FoU	45,485	14	55,074	14
Övrigt	27,032	8	46,082	12
Total budget	325,564	100	389,401	100

Källa: *The Military Balance 2004-2005*

Den tyngsta biten – personalkostnaderna – minskar endast marginellt och därtill kommer att anskaffning och FoU blivit avsevärt dyrare än förmodat, främst genom att samordning inte sker mellan de berörda myndigheterna. I syfte att effektivisera anskaffningen skapades under 2004 en statlig kommitté för försvarsbeställningar som har i uppgift att skära kostnaderna med 15 procent. Det är dock oklart om när detta skall ske och hur besparingarna påverkar beställningskapaciteten.

⁴²⁷ Rosefielde, Steven (2005) *Russia in the 21st Century: Prodigal Superpower*, London, Cambridge University Press, kapitlet "Russia 2084: The treadmill of Muscovite Radical Reform", återgivet i *Whither Russia? Conference Proceedings*, Strategiskt Forum, nr. 15, ed, Robert Larsson, september 2004, Stockholm, FOI, Rosefielde stöder sig bl a på Vitalij Sjlykovs och Jurij Jaramenkos beräkningar i mitten av 1990-talet.

⁴²⁸ Leijonhielm och Unge (2002) *Den ryska militärtekniska resursbasen*, FOI-R—0618—SE.

I sammanhanget är det intressant att notera att kostnaderna i totalförsvarssektorn för fredsbevarande trupp skall fortsätta minska under 2005, totalt med närmare 80 procent sedan 2003. Samtidigt får Ministeriet för atomindustri (Minatom) den mest påtagliga höjningen, ca. 25 procent 2004 och 22 procent 2005. En annan budgetpost kommer också att öka väsentligt, nämligen det statliga bidraget till militärindustrins mobiliseringsförmåga, som tredubblas mellan 2004 och 2005⁴²⁹. Den faktiska storleken är okänd, men mot bakgrund av att rapporten från 2002 konstaterade den ryska strategiska reserven inom denna industribransch fortfarande är av kallakrigsstorlek, förefaller detta bekräfta ett strategiskt tänkande som hör till samma period.

Kostnaden för en yrkesarmé har ofta diskuterats i ryska media. Sammanfattningsvis kan sägas, att denna tidigare har kraftigt underskattats. Om vi bortser från officerskåren på ca. 400 000 man, så har yrkessoldaternas antal minskat från ca. 150 000 1994 till ca. 133 000 2004. Förklaringen är att försvarsmakten erbjuder för låga löner. En minimilön har beräknats till mellan 13 000 och 15 000 rubel (enligt officiell växelkurs ca. 3000-3500 kronor per månad), men en sådan betalas endast ut vid tjänstgöring i Tjetjenien, den månatliga snittlönen för yrkessoldater ligger normalt mellan 5- 6 000 rubel (ca 1200-1400 kronor), och 34 procent av officersfamiljerna lever i dag i fattigdom, dvs under minimilönen.⁴³⁰ Men denna nivå attraherar endast sämre rekryter samt kvinnor, vilket resulterat i att nära 70 procent av de hittills kontrakterade utgörs av kvinnor, som i liten utsträckning sätts in i strid. Detta är resultatet av det s k Pskovexperimentet, där man genomfört studier för att kunna beräkna den reella kostnaden för en yrkesarmé.⁴³¹ Putin har personligen krävt att lönen till officerare skall höjas med 20 procent och att det skall ske snabbt, vilket flera kommentatorer hävdar kommer att öka posten för löner till avsevärt mer än i dag, och dessutom öka inflationstakten. Krigsmakten har tidigare fått uppgiften att till 2007 ha rekryterat 260 000 yrkessoldater. Denna målsättning har uppenbarligen uppgivits, att döma av ett tal Putin höll i februari, där han medgav att kostnaden för en yrkesarmé skulle bli för hög och att Ryssland därför inte avsåg att skapa en total sådan, utan en blandning med värnpliktiga och yrkessoldater.⁴³²

5.4. Rysk ekonomi i ett tioårsperspektiv

Den ryska regeringens syn på den ekonomiska utvecklingen under perioden fram till 2007 är optimistisk: rysk ekonomi kommer att öka med 23 procent, andelen fattiga kommer att sjunka till under 10 procent och befolkningens levnadsstandard öka med 30 procent⁴³³. Inte ens i detta mest positiva scenario kommer emellertid en fördubbling av BNP att kunna ske till 2012, som Putin utlovat. Det finns dessutom viktiga reservationer som oljeprisets stabilitet och en ogynnsam strukturell utveckling i fattigdomshänseende, dvs. i klartext att inte tillräckligt många fattiga hinner avlida före 2007. Den demografiska faktorn framhålls som särskilt viktig. Tilläggas kan att utländska bedömare håller en ökningstakt i termer av BNP på

⁴²⁹ Interfax-AVN den 31 december 2004.

⁴³⁰ V. Muchin (2005) *The Military Budget a Sign of Our Time*, WPS Monitoring Service, www.wps.ru, hämtat: 31 januari 2005.

⁴³¹ Baranets, V "What kind of military is Putin creating?", *Komsomolskaja Pravda* den 10 mars 2004, återgiven i Johnson's Russia Weekly, 12 mars 2004.

⁴³² Ibidem.

⁴³³ RBC News, Analytical department, 18 september 2004

mellan fem och sex procent för trolig under de närmaste åren, givet ett oljepris på ungefär samma nivåer som i dag eller något lägre.⁴³⁴

Följande faktorer kommer att påverka den ekonomiska utvecklingen särskilt starkt under den kommande tioårsperioden:

Priset på olja och gas. Betydelsen av den ryska oljan och gasen för rysk ekonomi analyserades relativt ingående i rapporten 2002. Mot denna bakgrund är det oroande att den ryska oljeproduktionen, särskilt i den privata sektorn börjat visa tecken på stagnation. Utländska bedömare menar att detta är en effekt av en 20-procentig minskning av investeringarna i denna sektor under första hälften av 2004⁴³⁵. Detta har lett till den ovan nämnda avmattningen. Budgeten baseras på ett oljepris på 28 USD per fat. Skulle priset sjunka till 20 dollar, skulle BNP minska med ca. 2 procentenheter. Totalt svarar olje- och gassektorn för ca. 20 procent av BNP⁴³⁶. Sannolikt kommer oljepriset att ligga klart över den nivå som regeringen räknar med i sin prognos för 2005, eller 28 dollar per fat. Den ryska regeringen underdriver uppenbarligen medvetet utfallet i ekonomin av budgettaktiska skäl gentemot Duman. Flera bedömare, bl a EBRD, menar att reformverksamheten inom ekonomin åter avsaktat pga det höga oljepriset. Det kan t o m finnas risk för att Ryssland går än snabbare mot den klassiska oljestatens karaktär: krympande industrisektor, instabilt finansiellt system, hög arbetslöshet och dålig innovationsförmåga.

Bristande utländskt intresse för investeringar i Ryssland i kombination med landets egen oförmåga att hålla investeringsnivån tillräckligt hög. Yukosaffären kommer sannolikt att verka avhållande på utländska investeringar inte bara i energisektorn. Risken för att förstatligande eller utförsäljning i en eller annan form har redan föranlett uttalanden om ändrade investeringsplaner från större utländska oljebolag. Minskande investeringar från omvärlden begränsar också möjligheterna för den nödvändiga diversifieringen av den ryska ekonomin. De inhemska investeringarna, statliga eller privata, spelar naturligtvis en avgörande roll för rysk ekonomi. Men den nuvarande ökningstakten är för långsam för att ge ett avgörande utfall under den kommande tioårsperioden. Om vi utgår från att ekonomin fortsätter att växa med minst 4-5 procent årligen, skulle investeringsvolymen, också givet nuvarande ökningstakt, inte under denna period komma upp till de 25 procent av BNP som anses vara en miniminivå för att en ekonomi skall växa stabilt under en längre period. Även i detta avseende vilar alltså bördan på energiexporten.

Stigande kostnader för HIV-epidemin. HIV har nu nått ett epidemiskt stadium i Ryssland, dvs mer 1,5 procent av befolkningen är smittade. Enligt en utredning gjord av Transatlantic Partners against Aids 2003 är ökningen nu en av de snabbaste i världen. I ett värstafallsscenario skulle 10 procent av befolkningen vara smittade redan 2010 och 2025 skulle den arbetsföra delen av befolkningen ha reducerats med över 20 procent. Detta skulle i sin tur innebära en kostnad, som tillsammans med andra mycket spridda sjukdomar, som TBC, skulle radera ut nära 4 procentenheter av BNP-tillväxten 2010, dvs. rysk ekonomi skulle i tillväxttakt gå ned från dagens 7 till 3 procent.⁴³⁷ Den arbetsföra delen av befolkningen

⁴³⁴ Se t.ex. Deutsche Bank Research 15 febr. 2005 på www.dbresearch.de, samt "Illarionov says Russian growth threatened by state", Prime Tass 7 okt. 2004.

⁴³⁵ Ahrend, R and Thompson, W. "Oil sector a drag on economic growth", *Moscow Times*, 3 dec. 2004.

⁴³⁶ *BOFIT Russia Review* nr. 4, Helsingfors, Bank of Finland (2004).

⁴³⁷ *The HIV/AIDS Epidemic in the Russian Federation*, Transatlantic Partners Against Aids, www.tpaa.net, hämtat 10 januari 2005.

kommer redan 2006 att börja minska i absoluta tal, främst av andra orsaker än HIV.⁴³⁸ För krigsmakten skulle det innebära, givet en rysk snabbt åldrande befolkning och låga födelsetal, att krigsmakten inte kan räkna med mer än ca. 600-700 000 man. Värnpliktiga är i stor utsträckning drogmissbrukare, ca. 20 procent av de inkallade under 2002 hörde till denna kategori.

När det gäller den ryska arbetande *befolkningens utbildningsnivå*, brukar det ofta framhållas att Ryssland har en stor fördel internationellt genom att en stor andel av befolkningen har en hög sådan. Detta visar sig dock vid en närmare betraktelse vara en överskattning. Den äldre delen av arbetskraften har en sovjetisk utbildning i botten som inte motsvarar de krav som en modern ekonomi kräver. Den yngre delen har i teorin en bättre anpassad utbildning, men i praktiken visar studier att även den i stora delar inte motsvarar behoven. I en internationell jämförelse vad gäller studenter hamnar Ryssland mycket lågt i termer av läsförståelse, självständigt och kritiskt tänkande samt förmågan att identifiera saker i sitt rätta sammanhang.⁴³⁹ Anledningen är att det ryska undervisningssystemet inte har reformerats, utan fortfarande fokuserar på slutsatser och ”sanningar”. För att göra rysk utbildning mer konkurrensfäähig krävs en större utbildningsreform. Detta synes inte sannolikt under nuvarande förhållanden med en stat och ett samhälle som går mot allt mer auktoritära former. Mot bakgrund av den internationellt sett mycket begränsade del av budgeten som går till forskning och utveckling är tillståndet än mer allvarligt.

Med nuvarande förstärkning av rubeln mot dollarn, som beror på en betydligt högre inflation än omvärldens, finns en risk för *ökande inflation*. Dessutom minskar Rysslands konkurrensförmåga gentemot omvärlden och skapar ett importtryck som kan uppskattas till 10-12 procents ökning årligen under de närmaste åren. Inflationsmålet för 2004 på 10 procent kunde inte nås, och utfallet blev elva procent. För att dämpa inflationen på sikt kan regeringen välja den lättaste vägen, nämligen att stärka rubeln, eftersom kopplingen mellan växelkursen mot dollarn och inflationen visat sig vara stark i rysk ekonomi.⁴⁴⁰

Ökande konkurrens från Kina, både som lågprisområde och importör av råvaror. Handeln ökar sedan några år snabbt mellan de båda länderna och Ryssland kommer att befinna sig i en besvärlig mellanställning mellan det högproduktiva Europa och den mycket starka kinesiska ekonomin, som under en överskådlig tid kommer att kunna dra nytta av sina låga lönenivåer. Eftersom rysk industri inte förmår producera attraktiva produkter i dag och dessutom har ett stort och snabbt växande investeringsbehov, ser utsikterna inte ljusa ut.

Omvärldens syn på Ryssland som en transparent ekonomi, korruptionsnivåns betydelse och den ryska utvecklingen generellt kommer troligen att spela en stor roll för FDI, i synnerhet om den kopplas till den statliga politiken mot företag. Det faktum att Ryssland i år nedgraderats till icke-fri stat i Freedom Index (Freedom House), att landet på Index of Economic Freedom (Heritage Foundation) är placerad i sällskap med länder som Mauretanien och Etiopien samt att man i Global Competitiveness Ranking (World Economic Forum) ligger kvar på en 70:e plats mellan Indonesien och Algeriet utgör en källa till fortsatt oro.⁴⁴¹ Det bekräftar också att Ryssland betraktas som ett land med tilltagande statlig kontroll, manipulerade val, ökad press på media och politisering av det rättsliga systemet, som Freedom House formulerar det. Även

⁴³⁸ RBC News, 4 oktober 2004.

⁴³⁹ Alanen, Aku “*Russian Education Levels Surprisingly Low*”, *BOFIT Russia Review*, nr. 5 2004.

⁴⁴⁰ “Government has a chance to curb inflation”, RBC News, 7 februari 2005.

⁴⁴¹ Se www.freedomhouse.org, www.heritage.org/research och www.weforum.org, hämtade 10 februari 2005.

om flertalet av dessa organisationer är NGOs, är de delvis finansierade av statliga myndigheter i olika länder, t.ex. State Department i USA, och deras bedömningar får ofta ett tydligt genomslag i den förda politiken mot framför allt de länder som hamnar i de värsta kategorierna. Detta skulle t.ex. påverka det ryska medlemskapet i WTO, som av flera bedömare anses sannolikt under 2005-2007, men under förutsättning att USA stöder inträdet. På sikt kommer den ryska ekonomin sannolikt att främjas av ett medlemskap, även om det i det korta perspektivet kommer att medföra en avsevärd konkurrens för ryska produkter på hemmamarknaden.

Det finns således ett antal skäl till att rysk ekonomi på sikt står inför stora problem. Allvarligast är sannolikt HIV-epidemin, som kommer att få mycket stora negativa följder för sjukvården, storleken på den arbetsföra befolkningen, värnpliktskullarna, nativiteten osv. Den ryska regeringen och presidenten har kritiserats av omvärlden för att negligera problemet. Ryssland satsar i dag ca. 60 miljoner dollar på att bekämpa HIV, att jämföras med t.ex. Brasiliens ca. 900 miljoner. Detta kommer tveklöst att straffa sig om några år, Ryssland uppvisar närmast en provkarta på snabba spridningsmöjligheter (brist på preventivmedel, sprutor, upplysning, samt trångboddhet, alkoholism m.m.).

Reformverksamheten inom ekonomin och rättssamhället, som nu avstannat måste accelerera, det är samtliga bedömare ense om, även så president Putin och den ryska ledningen. Putin framhöll själv under hösten 2004, att "the state as a whole and the law enforcement bodies are still afflicted by corruption and ineffectiveness" och kallade rättssystemet paralyserat.⁴⁴² Reformen måste också bli mer styrd "bottom-up" i stället för motsatsen, som nu är fallet. Banksektorn måste fortsätta att saneras, annars hotar ett fortsatt mycket svagt förtroende för en sektor som måste fungera väl för att stabilisera rysk ekonomisk tillväxt. En av de stora utmaningarna i framtiden blir att undvika att hamna i en sydamerikaliknande auktoritär populism.⁴⁴³ Rysk ekonomisk utveckling har sedan 1998 skett i stort sett på samma villkor som i många andra transitionsländer i östra Europa, dvs. enligt marknadens ekonomiska regler utan alltför mycket statlig inblandning, låt vara att råvarupriserna spelat en osedvanligt stor roll. De tecken vi i dag kan se på ökad statlig kontroll över framför allt oljesektorn, aktioner mot oligarker och ovilja att bryta upp statliga monopol kan förändra denna bild. Putins administration visar klara ambitioner att påverka företag och investeringar betydligt mer än Jeltsins gjorde. Regeringen påstås t.ex. ha haft del i den s k bankkrisen under sommaren 2004, då några insolventa banker tvingades i konkurs och andra övertogs av staten närstående intressen för en spottstyver.⁴⁴⁴ Om denna ambition att kontrollera mer av ekonomin eller inte släppa taget om de redan kontrollerade delarna kommer att bestå är inte givet. Den nära kopplingen mellan politik och ekonomi med påföljande oförutsägbarhet kommer dock att fortsätta vara ett hinder för en utveckling mot en helt fri marknadsekonomi.⁴⁴⁵

Slutsatsen blir att även med ett högt oljepris kommer rysk ekonomisk tillväxt att avta successivt mot mitten av innevarande decennium. Orsaken är att hållbara strategier tycks saknas för att lösa framtida problem. Sannolikt får detta effekten att den ekonomiska

⁴⁴² Prezident Rossii, Intervju med Putin i tre ledande TV-kanaler 18 nov. 2004 (www.president.kremlin.ru, hämtat den 12 december 2004).

⁴⁴³ Berglöf, Erik, "The New Political Economy of Putin's Russia", i *Whither Russia? Conference Proceedings*, edited by Robert Larsson., Strategiskt Forum nr 15, FOI Stockholm 2004.

⁴⁴⁴ Rogoza, Jadviga *Putin after re-election*, OSW Studies, december 2004, s. 74 och Khorosjev, Sergej "Bankovskaja osenj", *Finansovij Kontrol*, nr. 10 2004, s. 86-88.

⁴⁴⁵ Millar, James (2003) "Long-run Prospects for the Russian Economy" i *Russia's Uncertain Economic Future*, John Hardt (ed.), Joint Economic Committee (Armont, New York, M. E. Sharpe), s. 342-345.

segregationen i stort sett består, och att den framväxande medelklassen får vänta ytterligare på att uppnå europeisk genomsnittlig standard. Vad gäller satsningarna på den militära sektorn syns i dag ingen opposition mot nuvarande nivåer eller ökningstakt. Om tillväxten avtar, t.ex. på grund av oljeprisfall, kommer dock den ryska ledningen att ställas inför dilemmat att låta en ännu större del av BNP gå till militära ändamål, eller nedprioritera vissa mål. Ryssland kan ju redan i dag anses bära en mycket stor försvarsekonomisk börda, som grundas i ett långt drivet säkerhetstänkande. Tillspetsat kan man uttrycka det så att statens säkerhet prioriteras framför befolkningens välbefinnande. Hur utfallet blir beror på den då rådande synen på situationen i Tjetjenien och terrorismen samt om omvärlden upplevs som hotfull eller inte.

6. Krigsmakten

De väpnade styrkorna (*Vooruzjennye Sily* (VS)) är den officiella beteckningen på den ryska krigsmakten. Härmed avses de väpnade strukturer som lyder under Försvarsministeriet. Väpnade formationer finns även inom andra ministerier. För att undvika sammanblandning används genomgående termen *Krigsmakten* för att beteckna de väpnade styrkorna och termen *paramilitära styrkor* för att beteckna övriga väpnade formationer. Detta kapitel avser att enbart behandla den ryska krigsmakten. Som utgångspunkt används ett dokument med titeln *Aktuella uppgifter för utvecklingen av krigsmakten*, som hösten 2003 offentliggjordes av Försvarsministeriet. Dokumentet kallas hädanefter *policydokumentet*.⁴⁴⁶

Avsikten är att i detta kapitel diskutera krigsmaktens tillstånd och utvecklingen sedan bedömningen 2002. Efter en inledning, där delar av policydokumentet refereras, följer en beskrivning av krigsmaktens totala numerära utveckling sedan den första bedömningen 1998. Försvarsgrenarna och stridskrafterna i militärområdena redovisas kortfattat. Utvecklingstrender under perioden belyses liksom Rysslands inställning till CFE-avtalet. Sedan följer en utförlig beskrivning och analys av de militära hoten mot Ryssland som policydokumentet 2003 ser dem, liksom krigsmaktens uppgifter med hänsyn till dessa hot. Materiel, anskaffning och övningsverksamhet, alla av vikt vid bedömningen av den ryska krigsmaktens förmåga, behandlas innan krigsmaktens kontakter med Nato och Rysslands relation till Kina granskas. Vidare redovisas rysk militär närvaro utomlands och ryska internationella operationer. Mot en bakgrund av den faktiska militära utvecklingen jämförd med policydokumentets målsättningar analyseras slutligen den ryska krigsmaktens operativa förmåga i allmänna termer i ett tioårsperspektiv.

Liksom i rapporten 2002 behandlas militärreformen i ett separat kapitel. Där behandlas även policydokumentets syn på den framtida utvecklingen av krigsmakten och dess framtidsbedömning i övergripande termer. Bedömningen som avslutar detta kapitel tar upp mer konkreta frågor som militära förmågor, uppgifter och doktriner. Ryska massförstörelsevapen behandlas även de i ett separat kapitel.

6.1. Aktuella uppgifter för utveckling av krigsmakten enligt policydokumentet 2003

Policydokumentet torde avspegla Försvarsministeriets lednings syn på utveckling av krigsmakten inom överskådlig framtid, men det är oklart exakt vilken status det har, dvs. om den högsta politiska ledningen ställer sig bakom det eller inte. Enligt en företrädare för Generalstaben är dokumentet att betrakta som ett komplement till den officiella

⁴⁴⁶ Policydokumentet kom ut på ryska under oktober 2003 både i tryckt form och på Internet som PDF-dokument, Ministerstvo oborony (Ryska Försvarsministeriet) *Aktualnyje zadatji razvitija Vooruzjennykh Sil Rossijskoj Federatsii*, http://www.mil.ru/index.php?menu_id=886, hämtat den 20 oktober 2003. Sedermera flyttades PDF-dokumentet innan det försvann och istället lades ut som HTML-text. En engelsk utgåva kom under våren 2004, benämnd *The Priority Tasks of the Development of the Armed Forces of the Russian Federation*. Versionerna är inte helt identiska och skiljer sig bl.a. genom att den engelska utgåvan har kompletterande förord och saknar en del bilder och figurer. Detta kapitel använder i första hand den tryckta utgåvan men anger inga sidnummer utan istället kapitelreferenser för att endera utgåvan skall kunna användas. Noteras bör att dokumentet i debatten omväxlande kallas för vitboken, oktoberdokumentet, Försvarsministeriets policydokument el. dyl.

militärdoktrinen och inte som en ersättning för denna.⁴⁴⁷ Möjligen kan dokumentet därför till del avspegla innehållet i en framtida militärdoktrin. Det har karaktären av tillståndsbeskrivning och reformprogram/ avsiktsförklaring, och det fungerar som avstamp för en ny fas i utvecklingen av krigsmakten; militärreformen anses nu avslutad och moderniseringen av krigsmakten tar vid.⁴⁴⁸

Man kan heller inte utesluta att dokumentet, förutom sitt uttalade syfte, utgör en försöksballong för omvärldsreaktioner. Eftersom bl.a. Nato protesterade mot några formuleringar och såväl president Putin som försvarsminister Sergej Ivanov tonade ner vissa aspekter, var det viktigt för den högsta politiska makten att ha *deniability*. Både president Putin och försvarsminister Ivanov har sedermera skrivit var sitt förord till den engelska utgåvan.

Dokumentet utgörs av en inledning och sex kapitel.⁴⁴⁹ Noterbart är att de olika kapitlen inte är helt logiskt konsistenta (eller sammanhängande) sinsemellan. Dokumentet tycks vara en sammanställning av bidrag skrivna av olika intressenter inom Försvarsministeriet och Generalstaben.

I policydokumentets inledning konstateras att Ryssland betraktar kontakterna med USA och andra industriellt utvecklade länder som element i ett partnerskapssystem och ett instrument för lösande av problem som sammanhänger med Rysslands säkerhet. Samtidigt slås det fast att ett antal geopolitiska konstanter existerar. Sålunda har Ryssland säkerhetsintressen i det euroatlantiska området, Mellanöstern, Centralasien, Asien och Stilla-havsregionen. Avslutningsvis sägs att den ryska krigsmakten har ”mognat” efter att ha övervunnit den svåraste perioden. Enligt dokumentet utgår den militära planeringen från och med nu från Rysslands geopolitiska behov och principen om försvarstillräcklighet och inte från den faktiskt existerande potentialen.

De två sistnämnda begreppen kräver en förklaring. Under slutet av 1980-talet kom den sovjetiska militära debatten under inflytande av Gorbatjovs nya tänkande och förhandlingar om rustningsbegränsningar i Europa att ifrågasätta den tidigare doktrinen om strategisk offensiv. Denna strategi var riskfylld, eftersom den kunde leda till en irreversibel eskalation och att kärnvapentröskeln passerades. En ny balans mellan offensiv och defensiv var av nöden. Ur denna debatt föddes begreppet ”försvarstillräcklighet” som i allt väsentligt innebär strategisk defensiv, men med möjliga offensiva motoperationer inom dess ram. Utgångspunkten var att varken Nato eller Warszawapakten skulle kunna genomföra ett överraskande anfall.⁴⁵⁰ Debatten bidrog till avtalet om konventionella rustningsbegränsningar i Europa, CFE (varom mera i avsnitt 6.6.).

Uttrycket ”faktiskt existerande potential” refererar sannolikt till det sovjetiska militära och militärindustriella mobiliseringssystemet som Ryssland ärvde. Detta system avsåg att i

⁴⁴⁷ Samtal med representant för ryska Generalstaben i december 2003.

⁴⁴⁸ Se vidare kapitel 8 om militärreformen.

⁴⁴⁹ I dokumentets kapitel 1 räknas de hittills uppnådda reformresultaten av upp. I kapitel 2 görs en genomgång av Rysslands plats i det internationella systemet med avseende på militärpolitiska relationer. I kapitel 3 görs en bedömning av hoten mot Ryssland. I kapitel 4 beskrivs den ryska synen på samtida och framtida krigs karaktär. Kapitel 5 identifierar krigsmaktens uppgifter och krav på förmågor. I kapitel 6 redovisas de prioriteringar som avses ligga till grund för den fortsatta utvecklingen (eller ”byggandet” på ryska) av krigsmakten.

⁴⁵⁰ Se Andrei Kokoshin, *Soviet Strategic Thought*, MIT Press 1998, s. 184-192.

händelse av totalt (världs-)krig maximera uttaget av resurser för krigsändamål. Systemet var strukturellt militariserat genom att konvertering från civil till militär produktion var förberedd i alla sektorer av ekonomin och industrin inkl. råvarusektorn. Rester av detta system existerar fortfarande. Samtidigt var det detta system som till stor del knäckte Sovjetunionens ekonomi. För militärindustrins vidkommande innebär ”försvarstillräcklighet” att uttaget av samhällsliga resurser för krigsmaktens ändamål skall dimensioneras efter rimliga hotbedömningar (den strategiska defensiven omnämnd i ovanstående stycke) och att man inte skall planera för ett teoretiskt maxuttag. Detta innebär inte att Ryssland kommer att avsäga sig ett mobiliseringssystem för krigsindustrin och krigsmakten utan att det på sikt kommer att minska i volym och därmed lätta bördan på samhällsekonomin.⁴⁵¹

Rysslands Väpnade styrkor: på tröskeln till en ny etapp i utvecklingen

Policydokumentets kapitel 1 börjar med att konstatera att de storskaliga förändringarna i enlighet med militärreformen har avslutats. Krigsmaktens struktur och numerär sägs ha stabiliserats. Uppnådda reformresultat räknas upp.

Intressant att notera är att denna uppräknings stämmer väl överens med de resultat, som FOI redovisade hösten 2002.⁴⁵² Att konkreta resultat uppnåtts innebär dock inte att det ryska militära systemet fungerar väl. Även på områden där positiva resultat uppnåtts finns kvardröjande problem.

Enligt dokumentet står nu, efter militärreformens avslutande, på dagordningen att bygga moderna väpnade styrkor utgående från Rysslands ånyo analyserade nationella intressen, landets roll i världen och graden av realitet i hoten mot Rysslands säkerhet.

Militärreformen finansierades med 16,5 miljarder rubel år 2002 och 15,8 miljarder år 2003. Därmed har finansieringen av reformen passerat sitt maximum, konstaterar policydokumentet. Det påpekas vidare att en juridisk bas för utvecklandet av krigsmakten har formulerats under reformens gång och ett system av politisk och samhällslig kontroll över krigsmaktens verksamhet har skapats. Militärbudgeten har blivit mer öppen och Duman har teoretisk möjlighet att detaljerat kontrollera den, heter det. Även om dessa påståenden är riktiga i sak (förbättringar har skett) så är den juridiska basen och civila insynen fortfarande långt ifrån den som vore önskvärd för ett samhälle som vill kalla sig demokratiskt.

I ett stycke om den civila kontrollen över krigsmakten konstateras att effektiviteten i denna kontroll kräver att de kontrollerande subjekten har grundläggande militära kunskaper, utan vilka förvrängda uppfattningar och ytliga bedömningar om tillståndet i armén kan anta skadliga former eller komma under inflytande från pacifistiska myter. Detta märkliga stycke vittnar om en fortsatt grundläggande motvilja hos (åtminstone delar av) militären att acceptera ett långtgående inflytande av icke-militärer över den militära sektorn. Samtidigt finns det visst fog för denna ståndpunkt eftersom det de facto existerar en brist på civil försvarsexpertis. Detta är ett arv från sovjettiden som fortfarande påverkar den militära sektorn.

Det kanske allra viktigaste konstaterandet i detta kapitel är att ett antal tidigvarande grunder/förutsättningar för den ryska militära planeringen har setts över. I synnerhet har

⁴⁵¹ Se t.ex. Wilhelm Unge (2000), *The Russian Military-Industrial Complex in the 1990s: Conversion and Privatization in a Structurally Militarized Economy*, FOA-R—00-01702-170—SE och Steven Rosefielde, *Russia in the 21st Century: The Prodigal Superpower*, Cambridge University Press 2005.

⁴⁵² Leijonhielm m.fl. (2003), kapitel 8.

globalt kärnvapenkrig och storskaligt konventionellt krig med Nato eller en av USA ledd koalition utesluts ur gruppen av mest sannolika konfliktfall. Därmed har vägen öppnats för väsentliga reduceringar av kärnvapenarsenalen och den konventionella numerären. (En utomstående granskare skulle kanske hävda att hotbilden har anpassats till den begränsade budgeten på samma sätt som i många andra länder.) Som ett resultat av detta ägnar den militära utbildningen större uppmärksamhet åt internationella operationer, specialförband, kamp mot terrorism, deltagande⁴⁵³ i lokala konflikter osv., påpekar policydokumentet. Övningsmönstret under åren 2003 och 2004 stödjer till stora delar detta påstående, även om hela spektrumet av uppgifter (lokalt, regionalt och storskaligt krig) fortfarande övas.⁴⁵⁴

Ryssland i systemet av internationella militärpolitiska relationer

Policydokumentets kapitel 2 kan sägas utgöra en beskrivning av de militärpolitiska förutsättningarna för krigsmaktens fortsatta utveckling. Det konstaterar att den globala militärpolitiska miljön karaktäriseras av två grundläggande trender: dels strävan att skapa ett mer demokratiskt och rättvist internationellt system av ekonomiska och politiska relationer, dels en utbredning av användandet av väpnat våld som ej sanktionerats av FN. Samtidigt fortsätter också stereotyper från det kalla kriget att komplicera de internationella relationerna, noterar policydokumentet, som publicerades i efterdynningarna till Irakkriget 2003, vilket sannolikt har påverkat formuleringarna. Ett antal trender som är av vikt för Rysslands nationella intressen räknas upp.

Spridningen av massförstörelsevapen och bärarteknologi samt problemet med internationell terrorism anses inte kunna hanteras av en enskild stat. Behovet av internationellt samarbete mellan olika länders styrkestrukturer (inkl. krigsmakter och underrättelse- och säkerhetstjänster) understryks. Militärt våld används allt oftare av koalitioner av villiga. Denna praxis kommer sannolikt att bli allt vanligare och avspeglar den objektiva situationen i världen. Militärt våld används allt oftare för att nå ekonomiska mål. Terrorism hävdas ha förvandlats från ett politiskt hot till ett militärpolitiskt hot, vilket utökar krigsmaktens ansvarsområde.⁴⁵⁵

Skrivningen att ”internationell terrorism inte kan hanteras av en enskild stat” är intressant med hänsyn till konflikten i Tjetjenien. Å ena sidan hävdar Kreml att internationella kopplingar finns till denna konflikt och att världen därmed måste stå på Rysslands sida i denna kamp. Å andra sidan hävdar Moskva med emfas att Tjetjenien är en inre angelägenhet, som andra inte skall blanda sig i.⁴⁵⁶

Den viktigaste aspekten som, enligt policydokumentet, är av avgörande betydelse för krigsmaktens utveckling är Rysslands relationer med de viktigaste aktörerna: FN och Säkerhetsrådet, OSS, EU, Nato, USA och Shanghai Cooperation Organisation (SCO).

⁴⁵³ Observera denna oprecisa term.

⁴⁵⁴ För definition av dessa begrepp, se avsnitt 6.9. om Krigsmaktens uppgifter.

⁴⁵⁵ Ansvarsfördelningen mellan FSB (inkl. gränstrupperna), Inrikesministeriet, SVR, Försvarsministeriet och Nödfallsministeriet i kampen mot terrorismen framgår av ett schema i policydokumentet. Schemat kommenteras inte alls i texten, men av bilden framgår att den ryska Krigsmakten fått utökat ansvar när det gäller kampen mot terrorism. Medan FSB i princip har huvudansvaret ensamt för de flesta funktioner såsom informationsinsamling avseende terroraktiviteter, förvarning, avslöjande och förhindrande av terrorattacker så har Krigsmakten huvudansvaret (tillsammans med FSB) för skyddet av massförstörelsevapen och därmed förbundna objekt. Tillsammans med samtliga övriga aktörer har Krigsmakten ansvar för konsekvenslindring i händelse av terrorattacker.

⁴⁵⁶ Se vidare avsnitt 6.16. om Tjetjenien.

Om Nato säger policydokumentet att om organisationen kvarstår som en militär allians med dagens offensiva doktrin kommer det att kräva en grundläggande modifiering av den ryska militära planläggningen och byggandet av krigsmakten, inkl. kärnvapenstrategin. Detta påstående visar att det fortfarande finns anti-USA- och anti-Natoströmningar inom militärledningen, men det har senare tonats ned av försvarsminister Ivanov.

Angående det strategiska partnerskapet med USA säger policydokumentet att Ryssland räknar med:

- en utvidgning av det politiska, militärpolitiska och ekonomiska samarbetet,
- fortsatt upprätthållande av den strategiska stabiliteten,
- fortsatt demontering av kalla kriget,
- konstruktiv samverkan i säkrandet av regional stabilitet och avseende ickespridning av massförstörelsevapen samt
- kampen mot den internationella terrorismen.

Ryssland utgår, trots meningsskiljaktigheter avseende hanteringen av regionala problem, ifrån att konsensus skall kunna skapas baserad på respekt för internationell rätt och ömsesidig hänsyn till ländernas nationella intressen.

Om SCO sägs att om samarbetet blir framgångsrikt skapas en fredens zon och stabilitet i den sydostliga riktningen och Fjärranösternriktningen, vilket utesluter uppkomsten av storskaliga hot. Om en situation skulle uppstå, där länderna i regionen börjar uppträda helt eller delvis utifrån rent nationella intressen, m.a.o. lämna den multilaterala ramen, eller ”om det skulle komma till en renationalisering av säkerhetspolitiken” som det heter i dokumentet, kommer Ryssland bli tvunget att betrakta denna region som en potentiell källa till etniska konflikter, gränstvister och allmän militärpolitisk instabilitet. Det står klart att den senare skrivningen har Kina i åtanke.⁴⁵⁷

6.2. Krigsmaktens nuvarande numerär

Försvarsministeriets policydokument uppger att krigsmakten den 1 augusti 2003 hade 1 160 000 man. Den 8 december 2003 meddelade nyhetsbyrån ITAR-TASS att krigsmakten den 1 januari 2004 skulle ha en numerär om 1 132 000 man, dvs. att ytterligare ca. 30 000 befattningar planenligt skulle komma att tas bort.⁴⁵⁸ Enligt policydokumentet planeras krigsmakten ha ca. 1 miljon år 2005, vilket motsvarar det av militärledningen bedömda behovet av tillräcklighet.⁴⁵⁹

De ryska uppgifterna om krigsmaktens numerär kan jämföras med data från *The Military Balance* (se tabell 12) som avser situationen i augusti varje år. Tabellen visar försvarsgrenarnas och hela krigsmaktens numerära utveckling mellan 1997 och 2004.

Som framgår har numerären för markstridskrafterna ökat och sjöstridskrafterna minskat sedan 2002. Numerären för övriga försvarsgrenar och truppslag har inte förändrats. Däremot har totalsiffran ökat markant. Det kommenteras inte av *The Military Balance* men beror på att

⁴⁵⁷ Rysslands militärstrategiska relationer med Kina behandlas dels i ett separat avsnitt 6.13 nedan, dels i avsnitt 7.1. i kapitlet om massförstörelsevapen.

⁴⁵⁸ ITAR-TASS, ”Russian armed forces 1,132,000 strong”, 8 december 2003.

⁴⁵⁹ Huruvida Ryssland verkligen kan upprätthålla en krigsmakt om en miljon man samtidigt som den på sikt måste förnyas materiellt och delvis bemannas av kontraktsanställda diskuteras i kapitel 8 om militärreformen.

siffran inkluderar vissa andra paramilitära styrkor formationer, som t.ex. järnvägstrupperna och trupperna för specialbyggnation, vilka nu lyder under Försvarsministeriet. Det är således inte frågan om en reell ökning utan snarare om en definitionsfråga.

Det kan inte uteslutas att viss underhållspersonal och därmed även viss trupp från andra ministerier och myndigheter överförts till Försvarsministeriet i och med att det senare övertog ansvaret för underhåll för samtliga styrkestrukturer. I så fall är denna överföring av personal

Tabell 12. Ryska krigsmaktens numerär 1997-2004

År	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Strategiska robot-trupper	100 000	100 000	100 000	100 000	100 000	100 000	100 000	100 000
Markstrids-krafterna	420 000	420 000	348 000	348 000	321 000	321 000	321 000	360 000
Flygstrids-krafterna	300000 ⁴⁶⁰	210 000	184 600	184 600	184 600	184 600	184 600	184 600
Marinstrids krafterna	220 000	180 000	171 500	171 500	171 500	171 500	155 000	155 000
Centralt av Försvars-ministeriet kontrol - lerade förband⁴⁶¹	200 000	200 000	200 000	200 000	200 000	200 000	200 000	u.s.
Totalt	1 240 000	1 159 000	1 004 000	1 004 100	977 100	988 100	960 000	1 212 700

Källa: Valda årgångar av *The Military Balance*. För år 2004 inkluderar siffran även vissa andra ospecificerade paramilitära styrkeformationer än krigsmaktens. Observera att totalsumman för krigsmakten inte alltid stämmer överens med summan av försvarsgrenarna. *The Military Balance* kommenterar inte detta, men det visar på en osäkerhet i siffrorna.

med all sannolikhet ännu virtuell, dvs. den har inte skett fysiskt än. Inrikestrupperna och Gränsskyddstrupperna, vilka ligger under Inrikesministeriet (MVD) respektive FSB, torde inte ingå i siffrorna ovan.

På samma sätt som vid bedömningarna 1998, 2000 och 2002 förtjänar det att understrykas att osäkerheten avseende den exakta storleken på krigsmakten, och för den delen även övriga styrkeministeriers trupper, är relativt stor.⁴⁶² Orsakerna är flera såsom redovisades i bedömningen år 2000.⁴⁶³ Enligt en välinitierad rysk bedömare har olika metoder använts för att beräkna personalstyrkan. Ibland anger en siffra det faktiska antalet personer i tjänst vid en

⁴⁶⁰ Summan av flygstridskrafternas och luftförsvarstruppernas numerär. De två försvarsgrenarna slogs samman 1998.

⁴⁶¹ De centralt kontrollerade enheterna omfattar t.ex. förband för telekrig, utbildning och underhåll. Förband centralt kontrollerade av Försvarsministeriet är ej särskilda för år 2004.

⁴⁶² En tolkning som inte kan uteslutas är att avsiktlig desinformation i syfte att dölja den verkliga storleken av krigsmakten och de paramilitära styrkorna sprids. Andra siffror talar om att det fortfarande finns totalt 2-3 miljoner man under vapen i Ryssland. Putin har uppgivit 4 miljoner.

⁴⁶³ Leijonhielm m.fl. (2000) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv*, s. 67-69.

given tidpunkt, medan en annan siffra kan avse antalet befattningar vid samma tidpunkt. Personer kan också finnas i rullorna men inte på lönelistan och vice versa.⁴⁶⁴

Några ytterligare numerära neddragningar förutses enligt policydokumentet inte. Därmed skulle de av FOI tidigare angivna ryska planerna om minskningar ner till ca. 850 000 man inte realiseras. Å andra sidan innehåller Försvarsministeriets plan på en miljon man förband som tidigare inte inräknats (bl.a. järnvägstrupperna och trupperna för specialbyggnation). I praktiken innebär det alltså en viss neddragning vars exakta storlek är svår att uttala sig om.

Sammantaget ger detta en krigsmakt på ca. en miljon man. Paramilitära styrkor (FSB:s och MVD:s) uppgår till ett par hundra tusen man och ligger utanför denna siffra. Därtill har Ryssland en mobiliseringsreserv, vilket innebär att siffran vid partiell eller allmän mobilisering naturligtvis är mycket högre.

Många bedömare (såväl ryska som utländska) menar att det vore bra om den ryska krigsmakten kunde öka andelen kontraktsanställda eftersom att graden av professionalism skulle öka.⁴⁶⁵ Det skulle dessutom vara positivt om man önskar slippa skicka värnpliktiga till striderna i Tjetjenien. Även policydokumentet 2003 delar denna ståndpunkt. Samtidigt finns det all anledning att syna detta argument ordentligt. Mycket talar för att det klientel som söker sig till tjänstgöring i krigsmakten är allt annat än det som krigsmakten skulle vilja ha. Andelen kriminella, drogmissbrukande våldsverkare riskerar att öka. Dessa tjänstgör sedan i konflikthärdar där de brutaliseras ytterligare, vilket gör anpassningen till ett civilt liv efter att de lämnat armén ännu svårare. Det program för patriotisk-nationell fostran som för närvarande pågår utgör inte den tydliga vändpunkt som skulle behövas för att klart och tydligt attrahera välutbildade ungdomarna och selektera bort icke önskvärda element.

Det finns alltså all anledning att betvivla att arméns problem med korruption, pennalism, drogmissbruk etc. skulle minska om bemanningen baserades på kontraktsanställda i stället för värnpliktiga. Även den ryska Generalstaben motsätter sig en övergång till kontraktsarmé. Dess bevekelsegrunder är dock endast delvis desamma som de som anförts här. Policydokumentet deklarerar att kontraktsanställning är ett sätt för krigsmakten att hantera den demografiska situationen under de närmaste åren och de nuvarande finansiella problemen.

Oavsett soldatmaterialets kvalitet torde med största sannolikhet kontraktsanställda förband komma att ha bättre beredskap, tillgänglighet, personaluppfyllnad och materiel. Detta är faktorer som är av intresse för Rysslands grannar på den euroasiatiska landmassan. En dylik krigsmakt skulle vara i stånd att mer aktivt utöva styrkeprojektion i sitt närområde.⁴⁶⁶

6.3. *Personalsituationen*

Demografin och krigsmakten

I Ryssland är myndigheterna medvetna om att det blir svårt behålla en stående massarmé under den kommande demografiska utvecklingen med små värnpliktskullar. De inser att det är

⁴⁶⁴ Alexej Arbatov (intervju) (2004) "Expert Deplores 'Paranoia' of Russia's Military Budget, Puts Case for Troop Cuts", *Gazeta.ru*, (www.gazeta.ru) 23 augusti, 2004.

⁴⁶⁵ En längre diskussion om kontraktsanställda, *kontraktniki*, förs i avsnitt 8.4. om militärreformen.

⁴⁶⁶ Se vidare under avsnitt 6.18 om operativ förmåga.

nödvändigt att bättre ta hand om soldaterna, men på grund av det dåliga utgångsläget är vägen till god personalvård lång.

Officiellt meddelas att endast 9,5 procent av värnpliktskullen inkallas.⁴⁶⁷ Ifrågasättanden av dessa siffror förekommer ytterst sporadiskt i massmedia. Ett exempel är dock den pensionerade generalen Dudnik, som 2002 förklarade att siffrorna var desinformation syftande till att framkalla förståelse för militärens behov av fler värnpliktiga och mildra allmänhetens reaktion. Han menade att den verkliga siffran fås genom att dividera antalet inkallade enligt presidentens dekret med antalet män som under motsvarande period enligt den officiella statistiken uppnått värnpliktsåldern. Generalstabens siffror visar alltså andelen inkallade av de inkallningsbara – en för politiker och allmänhet helt ointressant siffra, som enbart har ett värde för det ryska inskrivningsväsendet. Dudniks siffra visar andelen män som inkallas till värnpliktstjänstgöring – en mer relevant siffra.⁴⁶⁸ Mest relevant är naturligtvis andelen unga män som faktiskt hamnar i försvaret.

Ett sätt att slippa den vanliga värnplikten är att enrollera sig yrkesmässigt i försvaret; utbilda sig till officer, bli milisman, lägervakt och dylikt. Av de officerare i armén och flottan som ännu inte fyllt trettio år, slutar sedan årligen var tredje.⁴⁶⁹ Siffran antyder en enorm personalomsättning.

Små ungdomskullar i kombination med dålig hälsa ger ett färre antal värnpliktiga även om de inkallelsebara årskullarna just nu är relativt stora. Under de kommande tio åren kommer således de inkallelsebara årskullarna att minska år för år. Värnpliktssystemet räcker alltså inte för att under 2010-talet fylla upp den ryska försvarsmakten, om inte en betydligt större andel av årskullen utbildas eller årskullen kompletteras med invandring. År 2015 beräknas antalet 18-åringar vara hälften så stort som idag.⁴⁷⁰ För att upprätthålla storleken på de stående förbanden skulle då dubbelt så många män behöva inkallas.

I Ryssland presenteras ständigt uppgifter om ohälsan bland soldaterna, såsom att 50 % av dem som avlägger soldateden har hälsobetingade tjänstebegränsningar och att 70 % av de pliktiga befrias av hälsoskäl.⁴⁷¹ Denna statistik är knappast friserad, men det bör påminnas om att många rekryter (och deras föräldrar) söker och betalar för diagnoser, som kan leda till frisedel eller ge lättare värnpliktstjänstgöring. Många barnläkare och -specialister försörjs av föräldrar som oroar sig över barnens hälsa. Ryssland präglas paradoxalt nog samtidigt av såväl en under- som en överkonsumtion av sjukvård.

Försvarsminister Sergej Ivanov har uttryckt sin oro inte bara över det låga antalet värnpliktiga, utan också över den låga nivån på folkhälsan som avspeglas däri. För att lugna föräldrarna till dem, som hösten 2004 inkallas till värnpliktstjänstgöring, lovade han, att de inkallade, oavsett om de hamnar i armén eller i förband underställda andra styrkemyndigheter,

⁴⁶⁷ "Russia to draft over 176000 youth for military service". *ITAR-TASS*, 1 okt 2004 (BBC Global Monitoring).

⁴⁶⁸ *Obsjtjaja gazeta*. 17-23 januari 2002 (<http://seu.ru/ccj/grajdanka/spap02.htm>) hämtat 10 maj 2004.

⁴⁶⁹ Karamaev, Sergej, "Armejskij prizyv v demografitjeskoj jame" *Lenta.ru*, <http://vip.lenta.ru/news/2004/10/04/draft/9> hämtat 21 okt 2004; Kuklina, Ida N. "Znaet li Prezident, zatjem gosudarstvu i ogsjtjestvu voennaja reforma?" (Vet presidenten varför staten och samhället behöver militärreformen?) (http://ucsmr.ru/publication/military_reform/publication_reform4.htm) hämtat 3 dec. 2004.

⁴⁷⁰ Goskomstat RF (2002), "Statistitjeskij analiz demografitjeskoj situatsii v Rossii" (En statistisk analys av Rysslands demografiska situation), *Demografitjeskij krizis: mehanizmy preodolenija*, (Den demografiska krisen: mekanismer för att övervinna den), Moskva, s. 5-25.

⁴⁷¹ Karamaev, 4 oktober 2004, respektive *ITAR-TASS*, 31 mars 2005.

inte skall sändas till Tjetjenien. Sådana löften har dock brutits förr. Jämfört med 1993 har dödligheten i åldersgruppen 20-29 år stigit med över 60 %.⁴⁷²

Ett annat sätt att slippa värnplikten i krigsmakten är att söka alternativ, vapenfri tjänst. Sedan Ryssland fick sin konstitution 1993 garanteras rätten till sådan tjänst (art. 59 punkt 3), även om denna rättighet länge var teoretisk.⁴⁷³ Hur den skall förverkligas i praktiken har fastslagits först under år 2004.⁴⁷⁴ I stället för 24 månaders tjänstgöring med risk för att dö i Tjetjenien erbjuds vapenvägrarna 42 månaders vapenfri tjänst. Vapenvägrare hamnar i dagsläget i någon av 722 statliga organisationer. Troligtvis är det betydligt mer eftertraktat att fullgöra den vapenfria tjänsten på ett museum eller en tidningsredaktion i Moskva än vid ett straffarbetsläger i mer isolerade delar av Ryssland.

De i förhållande till de statliga styrkornas storlek små värnpliktsårskullarna har även lett till att man numera erbjuder rysktalande utlännningar mellan 18 och 30 år att tjänstgöra på kontraktbasis med möjlighet att efter tre år bli ryska medborgare.⁴⁷⁵ Tidigare nöjde man sig med att besätta civila befattningar i den ryska armén med invandrare.⁴⁷⁶ I praktiken är det ofta fattiga och äventyrslystna unga män i de forna sovjetrepublikerna som utgör rekryteringsbasen för dessa legosoldater. Ofta tjänstgör de i ett förband utanför själva Ryssland, t.ex. i Tadzjikistan. Många unga ryska män tycker dock att de ekonomiska villkoren för kontraktanställda i armén är för dåliga. Några lockas av korrupta mönstringsofficerare (*voenkom*) till att tjäna mer pengar som legosoldater.⁴⁷⁷

Dedovsjtjina

Dedovsjtjina, som kallas "kamratuppfostran" men i praktiken innebär pennalism, förnedring och våld,⁴⁷⁸ fortsätter att utgöra ett stort problem i de ryska värnpliktsförbanden.⁴⁷⁹ Förståelsen hos ryska officerare av vikten att förhindra *dedovsjtjina* försvåras av att det handlar om en gammal "institution" som många värnpliktiga ryssar har fostrats i. I sin mildaste form innehåller den visserligen tvång men ingen misshandel, och är inriktad på att hjälpa de nyinryckta att klara av framförallt den så kallade inre tjänsten. Inte sällan urartar företeelsen dock i stöld, rån, utpressning, grov misshandel och våldtäkt.

⁴⁷² Karamaev, 4 oktober 2004.

⁴⁷³ En värnpliktig som försökte fastslå denna sin rätt i domstol åstadkom endast att domaren, som försökte döma i enlighet med konstitutionen, tvingades säga upp sig från domstolen. (Mereu, Francesca (2004), "Judges who lost their jobs speak out", *Moscow Times*, 6 oktober 2004).

⁴⁷⁴ Prezident Rossii, Federalnyj zakon RF, "Ob alternativnoj sluzjbe", Nr. 113-FZ, i kraft 1 januari 2004; samt Arbetsministeriets förordning av den 3 mars 2004, nr. 27. De 722 statliga organisationerna som tar emot vapenvägrare är uppräknade i den officiella delen av *Rossijskoe voennoe obozrenie*, juni-juli 2004.

⁴⁷⁵ Ministerstvo oborony, Prikaz (Försvarsministerns order) 2 april, 2004 nr. 101 enligt regeringens förordning 30 december 2003 nr. 793, samt *Rossijskoe voennoe obozrenie* juni 2004, s. 53, samt *Federalnyj zakon*, 11 november, 2003, nr. 151-FZ, "O vnesenii izmenenij o dopolnenij v federalnyj zakon "O grazhdanstve Rossijskoj federatsii", *Rossijskaja gazeta*, 14 november, 2003, samt "Inostrantsy – dlja armii Rossii" (Utläningar – åt den ryska armén), *Soldat udatji*, nr 5 (116), 2004 s. 20-21.

⁴⁷⁶ Karamaev, 4 oktober 2004.

⁴⁷⁷ Sjunin, Sergej (2004), "Ispoved psa vojny" (En "krigshunds" bekännelse), *Bratisjtjka: Zjurnal podrazdelenij specialnogo naznatjenija*, mars 2004, s. 62-63.

⁴⁷⁸ En längre diskussion om *dedovsjtjina* förs även i avsnitt 8.4.

⁴⁷⁹ Meltjenko, Vjatjeslav (2004), "Etnodedovsjtjina" ili obytnyj kriminal? (Etnopennalism eller vanlig brottsling?), *Soldat udatji*, nr. 1, 2004, s. 18-22. Latynina, Yulia (2003), "Dedovshchina Sure Beats A Coup d'Etat", *The Moscow Times*, 26 mars, 2003, (www.themoscowtimes.com/stories/2003/03/26/007.html); Human Rights Watch (2004), *The wrongs of passage: Inhuman and degrading treatment of new recruits in the Russian Armed Forces*, oktober 2004, Vol. 16, Nr. 8(D).

De officerare som inte har fått uppleva den mer urartade dedovsjtjina, liksom de som har upplevt den i förtryckarens roll och trivts däri, har ofta svårt att ta problemet på allvar. Riksmilitäråklagaren hävdar att Human Rights Watch kraftigt överskattar storleken på problemet.⁴⁸⁰ De drabbade har sällan reella möjligheter att vända sig till militäråklagarna⁴⁸¹ och problemet förstärks av att tillvägagångssättet bland de militärtjänstgörande återspeglar tillvägagångssättet inom officerskåren. Officerare utnyttjar t.ex. sina maktbefogenheter och kräver gåvor av underställda officerare.⁴⁸²

Rymningar och desertörer

Flertalet av dem, som döms av de ryska militärdomstolarna, döms för rymning eller desertering från krigsmakten.⁴⁸³ Som ett exempel kan nämnas att militäråklagaren för förbanden i länet Primorskij (vid Stilla Havet) offentliggjort, att det där varje år rymmer mellan fem och tio beväpnade desertörer.⁴⁸⁴ Antalet obehäpnade desertörer som rymmer antas vara betydligt fler. Antagandet bygger på att det i Ryssland är allmänt känt, att beväpnade desertörer föranleder stora pådrag – de jagas ofta av specialförband.

I tillägg till det juridiska begreppet ”desertörer” kommer alla de, som rymmer från förbandet eller tjänsteplatsen utan att det direkta uppsåtet med gärningen har visats vara att för alltid undandra sig tjänstgöringen.⁴⁸⁵ Vidare tillkommer alla de, som mot förmodan frias i rätten på grund av särskilda omständigheter.⁴⁸⁶ Sådana utgör ju i flertalet fall orsaken till att soldaten olovligen lämnar sitt förband. Flertalet av dem som rymmer gör det på grund av rädslan för *dedovsjtjina* eller på grund av att de inte står ut med svälten vid förbandet (värnpliktiga får inte sällan svälta då matpengarna har förskingrats av officerarna).⁴⁸⁷

Det ryska juridiska begreppet ”desertering” enligt den ryska strafflagen omfattar sålunda enbart en delmängd av alla rymningar från krigsmakten. Inte ens det fyra gånger vanligare brottet att olovligen ha lämnat förbandet eller tjänsteplatsen, omfattar på långt när alla rymningar.⁴⁸⁸ Ca. 3000 tjänstgörande gör sig enligt tidningsuppgifter årligen skyldiga till att olovligen ha lämnat förbandet eller tjänsteplatsen.⁴⁸⁹ Kvalifikationen av detta brott börjar vid över två dygns bortavaro.⁴⁹⁰ En soldat kan alltså lämna tjänstgöringen ett obegränsat antal

⁴⁸⁰ “GVP otrazila napadki Human Rights Watch na rossijskiju armiju” (Huvudmilitäråklagarämbetet tillbakavisar Human Rights Watch angrepp på den ryska armén), *Lenta.ru*, 21 oktober, 2004, <http://lenta.ru/russia/2004/10/21/hrw/>, 2004-10-21. Mer om Human Rights Watchs rapport i kapitel 8 om militärreformen.

⁴⁸¹ Kuklina, Ida N. och Melnikova, Valentina D. (2004), ”Vot soldaty begut” (Se soldaterna rymmer), *Union of the Committees of Soldiers’ Mothers of Russia*, http://ucsmr.ru/publication/ucsmr/publication_ucsmr1.htm, hämtat 26 okt. 2004.

⁴⁸² Chodarenok, Michail (2003), ”Vojennaja reforma v Rossii bez protjnoj pravovoj osnovy obretjena na proval” (Militärreform i Ryssland utan fast rättslig grund dömd till undergång) 26 november 2003, *Prava Tjeloveka v Rossii*, http://www.hro.org/editions/hrc/05/05_4.php hämtat 26 okt., 2004.

⁴⁸³ Zatelepin, O. K., Kislitsin, M. K., Petuchov, N. A., Samojlov, A. S., Tolkatjenko, A. A., Mirzoev, G. B. (2004), *Voenno-ugolovnoe zakonodatelstvo Rossijskoj Federatsii. Utjebnoe posobie* (Ryska Federationens militärstrafflagstiftning, En lärobok), Moskva, s. 157.

⁴⁸⁴ ”Tjelovek s ruzjem, sbezjavsij iz armii” (Man som med gevär rymt från armén), *Lenta.ru*, 5 september 2004, (<http://vip.lenta.ru/news/2004/09/05/deserteur/>) hämtat 21 okt. 2004.

⁴⁸⁵ Artikel 337-338 i den ryska strafflagen enligt Zatelepin *et al* (2004), s. 172-173.

⁴⁸⁶ Zatelepin *et al* (2004), s. 168-170.

⁴⁸⁷ ”Tjelovek s ruzjem, *Lenta.ru*, 5 september 2004.

⁴⁸⁸ Zatelepin *et al* (2004), s. 157.

⁴⁸⁹ ”V Rossii razyskivajutsja bolee 1600 dezertirov” (I Ryssland efterspanas över 1600 desertörer), *News.ru*, 5 augusti, 2004, <http://old.psdp.ru/docs/news/sociology/7256.html>, hämtat 26 okt. 2004; samt *Novyje Izvestija*, 5 augusti, 2004, http://www.newizv.ru/lenta/?lenta_id_news=9009, hämtat 26 okt. 2004.

⁴⁹⁰ Artikel 337 i strafflagen enligt Zatelepin *et al* (2004), s. 172 f.

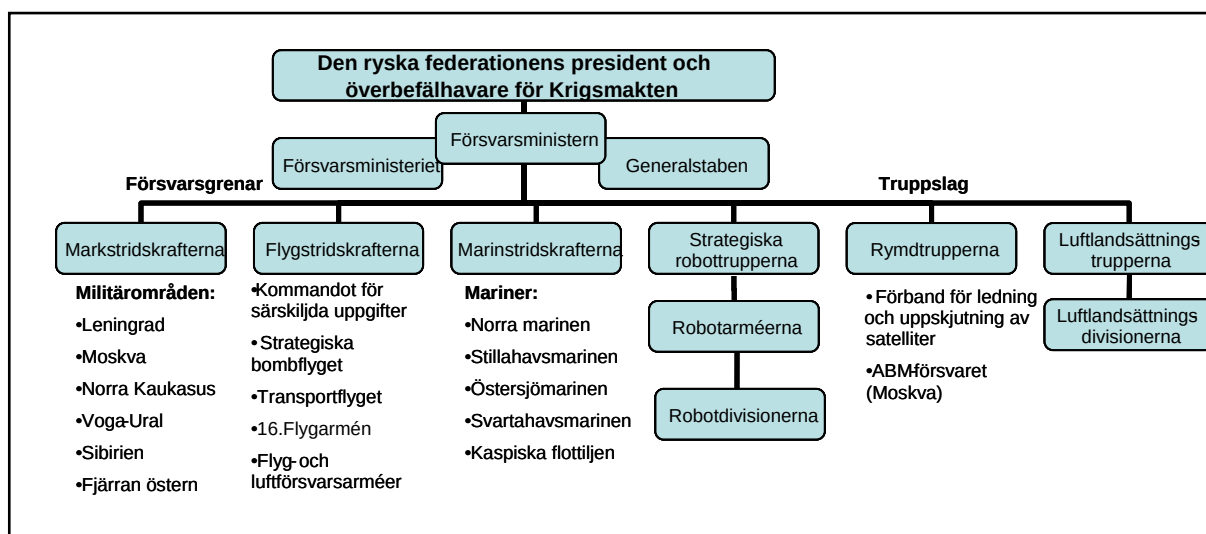
gångar under tjänstgöringstiden utan att göra sig skyldig till brott, så länge han återkommer eller återfinns inom två dygn.⁴⁹¹ Omkring 4000 militärtjänstgörande per år klarar sig på flykt under två dygn.⁴⁹² Grips den militärtjänstgörande inom två dygn får han disciplinpåföljd av befälhavaren (i stället för straff) och militäråklagaren underrättas aldrig.⁴⁹³ Allmänt gäller att en rymling bara rapporteras uppåt i avsaknad av alternativ. Ett befäl har mycket att förlora på att rapportera en rymling,⁴⁹⁴ kamraterna likaså. Får den värnpliktiges kamrater tag i honom innan förbandet upptäcker att han är borta, händer det att han ställs inför ”kamratdomstol”, vilket i praktiken innebär misshandel.⁴⁹⁵ Uppgiften från organisationen av soldatmödrar om att varje år omkring fyrtiotusen militärtjänstgörande flyr från förbanden är med beaktande av redogörelsen ovan inte orimlig.

6.4. Försvarsgrenarna

Detta och nästkommande avsnitt kommenterar kortfattat försvarsgrenarna och stridskrafternas fördelning över militärområdena och i aggregerade termer på samma sätt som i rapporten 2002.

Som policydokumentet konstaterar har krigsmakten i enlighet med reformplanen övergått till en struktur med tre försvarsgrenar (mark-, flyg- och marinstridskrafterna) och tre fristående truppslag (de strategiska robottrupperna, rymdstyrkorna och luftlandssättningsgrupperna).⁴⁹⁶

Figur 1. De ryska väpnade styrkornas organisation år 2004

Källa: Förvarsministeriets policydokument 2003.

⁴⁹¹ Zatelepin *et al* (2004) s. 161.

⁴⁹² Siffran 4000 är ungefärlig och har beräknats/skattats på basis av information som framkommit i: *News.ru*, 5 augusti, 2004, Zatelepin *et al* (2004), s. 157, samt *Izvestija*, 24 september och *Russia Monitor*, nr. 39, hämtat 26 okt 2004 (http://www.russiamonitor.org/ru/main.asp?menu_id=1_a_1515_23).

⁴⁹³ Zatelepin *et al* (2004), s. 54.

⁴⁹⁴ *Lenta.ru*, 5 september 2004.

⁴⁹⁵ Intervjuer med berörda ryssar 2003 av Jan T. Knoph.

⁴⁹⁶ Försvarsgrenar, truppslag, militärområden m.m. diskuteras i detta kapitel, medan den högsta ledningsnivån (förvarsministern, Förvarsministeriet och Generalstaben) diskuteras i kapitel 3, Inrikespolitisk utveckling och säkerhetspolitiskt beslutsfattande samt kapitel 8 om militärreformen. Antalet förband i markstridskrafterna framgår av tabell 13. En redovisning av mark-, flyg- och marinstridskrafternas materiel, materiellagens numerär och utvecklingen över tiden framgår av avsnittet 6.10. om materiel och materielanskaffning nedan.

De strategiska robottrupperna handhar de landbaserade interkontinentala ballistiska kärnvapenrobotarna (ICBM) som finns i fasta silos och som järnvägs- och fordonsburna system. De sjö- och flygburna strategiska kärnvapnen lyder under sin respektive försvarsgren.

Rymdstyrkorna omfattar, förutom satellitsystemen och ledning/uppskjutning av dessa, det enda ABM-försvar som hittills varit operativt.⁴⁹⁷ I enlighet med det tidigare ABM-avtalet bestod det av 100 system (antirobot-missiler). Vissa uppgifter tyder emellertid på att antalet uppskjutningsramper kring Moskva minskat.⁴⁹⁸

Luftlandsättningstrupperna kvarstår som tidigare under centralt befäl från Generalstabens. Sedan 1999 har det funnits fyra luftlandsättningsdivisioner och detta var antalet även 2004. 16. Flygarmén är en speciallösning av luftförsvaret för Moskvas militärområde, medan övriga milon i princip har en flyg- och luftförsvarsarmé var. Obekräftade uppgifter i rysk press har även indikerat att s.k. *spetsnazförband* (specialförband inom mark-, marin och luftstridskrafterna) kan komma att bli ett eget truppslag och underställas presidenten (som även då skulle kunna besluta om insats utan att behöva godkännande av Duman).

6.5. Militärområdena och deras förband

I samband med den ryska krigsmaktens tioårsjubileum 2002 publicerade tidskriften *Kommersant Vlast* en sammanställning av de ryska väpnade styrkorna med förbandsinnehåll och geografisk gruppering. Sammanställningen utnyttjade ett mycket stort öppet källmaterial. År 2003 och 2005 uppdaterades denna sammanställning.⁴⁹⁹ FOI har i appendix C listat nästan 800 av de stridande förbanden i de ryska väpnade styrkorna. Kartorna 2 (strategiska förband) och 3 (taktiska förband) sammanfattar detta grafiskt.

Syftet med kartorna är främst att visa i vilka områden som stora förbandskoncentrationer finns. Som framgår är Kolahalvön, Kaliningrad, S:t Petersburg, Norra Kaukasus, centrala Volga-Urals milo, Moskva samt delar av gränsen till Kina de områden där störst antal konventionella förband finns. Att många förband är lokaliserade på detta sätt har främst sin förklaring i att endast ett fåtal hamnar finns i västra Ryssland, men speglar även skyddsbehovet av Moskva, det uppfattade hotet från söder samt strategiska reserver i Volga-Urals milo. De strategiska förbandens placering speglar inte samma sak då fjärrbekämpning inte kräver geografisk närhet på samma sätt, utan snarast påkallar utspridning av skyddsskäl.

Som synes indelas Ryska federationens territorium i sex militärområden/militärdistrikt: Leningrads milo, Moskvas milo, Norra Kaukasus milo, Volga-Urals milo, Sibiriska milot och Fjärran österns milo. Därutöver tillkommer exklaven Kaliningrad som utgör en självständig operativ-strategisk grupp, som leds av chefen för Östersjömarinen. Mycket tyder dock på att en ny miloindelning snart kan införas.

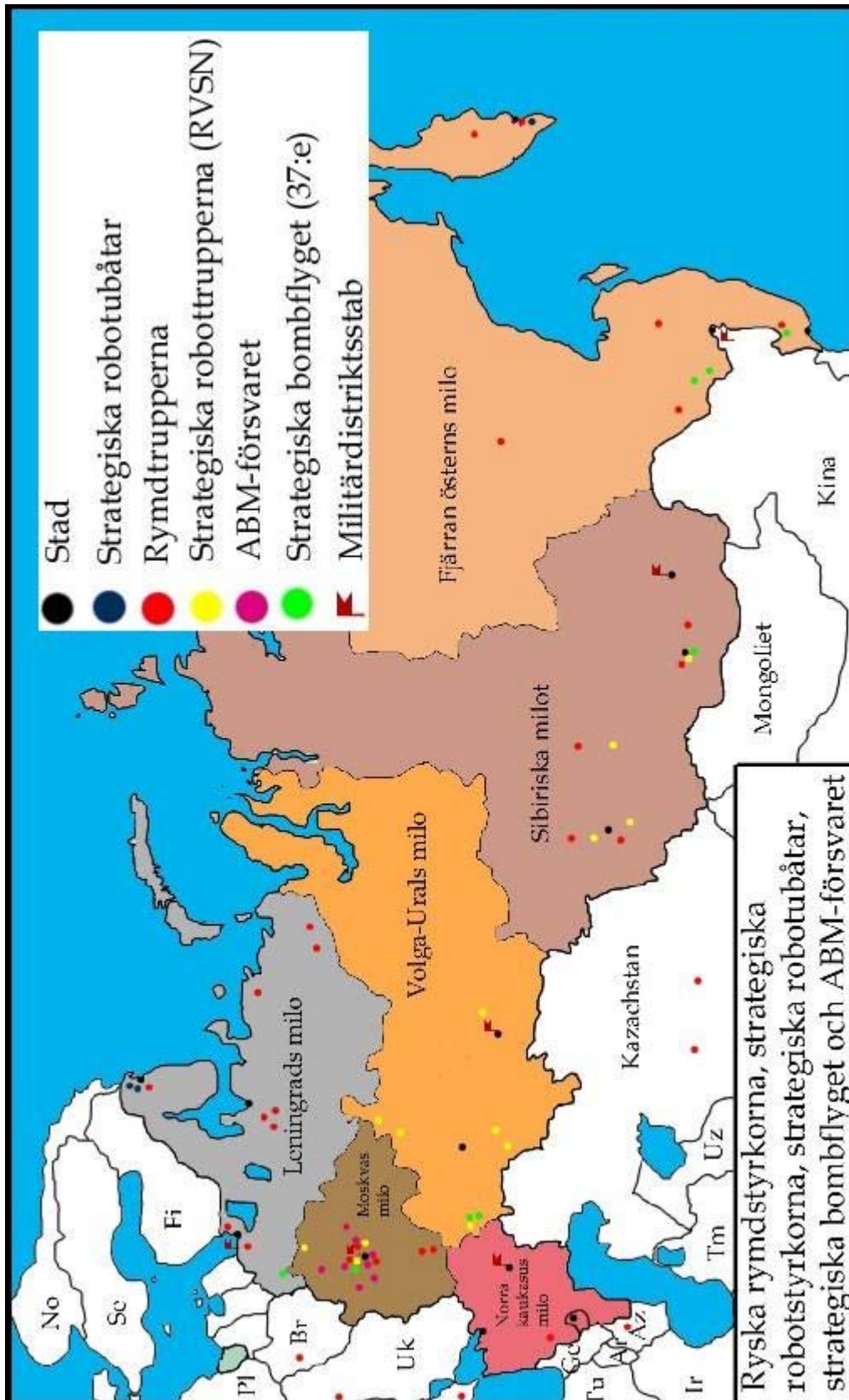
Totalt finns åtta arméstaber och två kårstaber organiserade, men man kan knappast tala om hela förband av dessa storlekar. För att kunna tillväxa i händelse av behov har krigsmakten behållit dessa högre staber. I övrigt är divisioner de största förbanden med fast struktur idag.

⁴⁹⁷ ABM-försvaret beskrevs i Leijonhielm m.fl. (2000), s. 191.

⁴⁹⁸ Stukalin, Alexander och Lukin, Michail (2005), "Vsia Rossijskaja Armija", *Vlast*, 21 februari, s. 83.

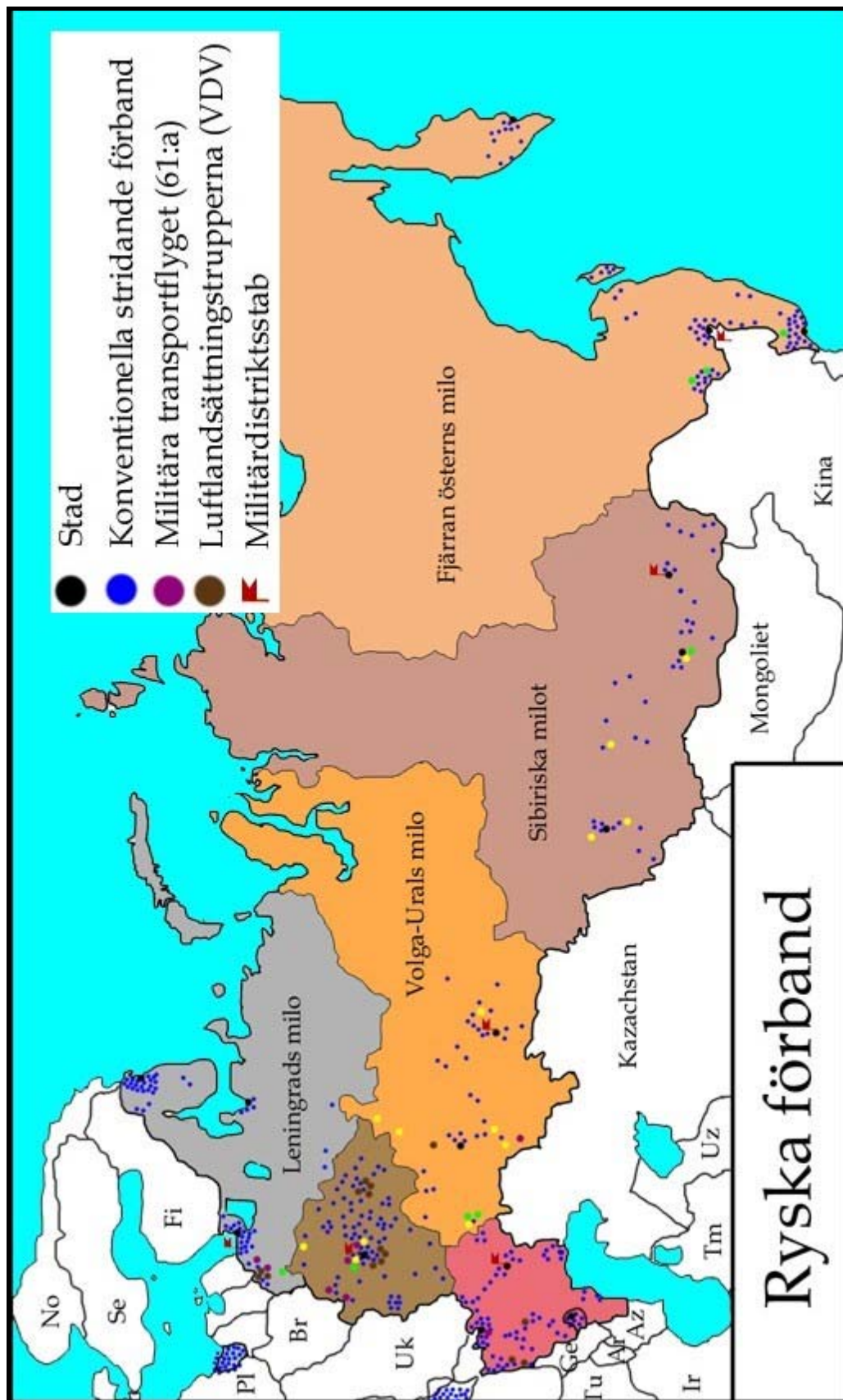
⁴⁹⁹ Ibidem.

Karta 2. Ryska strategiska förband

Källa: FOI på basis av Stukalin, Alexander och Lukin, Michail (2003), "Vsia Rossijskaja Armija", *Vlast*, nr. 181, s. 55-76.

Karta 3. Ryska konventionella förband

Källa: FOI på basis av Stukalin och Lukin (2003), "Vsia Rossijskaja Armija", *Vlast*, nr. 181, s. 55-76.

Tidningen Vlast gjorde en uppdatering av sin genomgång av ryska militärförband samtidigt som denna rapport färdigställdes. Uppdateringen omfattade en del förändringar (förbandsförflyttningar, nytilkomna samt avvecklade förband), och en viss utökat material (t.ex. inkluderas nu järnvägstrupper och fler träningsanläggningar). Övergripande är att strategiska robotstyrkorna minskat.⁵⁰⁰ Även rymdstyrkorna har minskat, medan övriga försvarsgrenar och milon ökat eller varit konstanta. Storleksordningen på nettoförändringen är att ett hundratal förband tillkommit. Det bör dock understrykas att alla dessa förband inte är nya förband utan endast att de är nytilkomna i Vlasts genomgång. Dessutom har genomgången mycket större osäkerheter än tidigare.

Tabell 13. Markstridskrafternas fördelning över militärområdena 2004 (antal förband)

	Lenin-grad	Moskva	Volga-Ural	Norra Kaukasus	Sibirien	Fjärran-östern	Kalinin-grad	Summa
<i>Antal man</i>	34 000	82 000	32 000	103 000	u.s.	u.s.	11 000	
Strvdiv	-	2	1	-	2	-	-	5
Mskdiv	-	2	2	3	2	10 ⁵⁰¹	1 (kader)	19
Mskbrig	2	1	1	2-3 ⁵⁰²	4	1	1-2 ⁵⁰³	14-15
Pvreg	1	-	-	2	4	1	-	8
Artdiv	-	(stab)	-	-	1 ⁵⁰⁴	1 ⁵⁰⁵	-	2
Artbrig	2	6-7 ⁵⁰⁶	3	2	10	9	-	32-33
Rakartreg	1		1	-	-	-	-	2
Rbbrig	1	3	2	2	2	3	1	14
Lvrbrig	4	4	1	3	2	5	1 (lvrbreg)	20
Lldiv	1	2	-	1	-	-	-	4
Llbrig	-	-	1	-	1	-	-	2
Spetsnazbrig	1	1	1	1	2	1	-	7
Llhkpreg	1	-	-	1	-	2	-	4
Ahkpreg	-	2	1	2	1	2	1	9
Stabsförband								
Arméstaber	-	2	1	1	2	2	-	7
Kårstaber	-	-	-	-	1	1	-	2

Förkortningar: Strvdiv=stridsvagnsdivision, mskdiv=motorskyttedivision, mskbrig=motorskyttebrigad, pvreg=pansarvärnsregemente, artdiv=artilleridivision, artbrig=artilleribrigad, rakartreg=raketartilleriregemente, rbbrig=markrobotbrigad, lvrbrig=luftvärnsrobotbrigad, lldiv=luftlandsättningsdivision, llbrig=luftlandsättningsbrigad, spetsnazbrig=spetsnazbrigad, llhkpreg=transporthelikopterregemente för luftlandsättning av trupp och ahkpreg=attack-helikopterregemente.

Källa: *The Military Balance 2004/2005*.

Fördelningen av markstridskrafterna i militärområdena år 2004 framgår av tabell 13. Uppgifter om numerären öster om Ural saknas. En summering av antal man i övriga militärområden ger vid hand att sammanlagt 59 000 man bör finnas i Sibiriska milot och i Fjärran Österns milo, dvs. ca. 30 000 man per milo. Sett till dessa militärområdens yta är det

⁵⁰⁰ Avvecklingen av två järnvägsbaserade robotdivisioner (Kostroma och Kartaly) har inletts. Planen är att minska det totala antalet robotdivisioner inom de strategiska robotstyrkorna från dagens 15 till 10 stycken fram till 2010.

⁵⁰¹ Varav 2 utbildningsdivisioner.

⁵⁰² 2 mskbrig och 1 mskreg.

⁵⁰³ 6 artbrig och 1 utbildningsbrigad.

⁵⁰⁴ Därtill kommer 2 kulsprute-/artilleridivisioner (Lokala värförband längs gränsen till Kina).

⁵⁰⁵ Därtill kommer 3 kulsprute-/artilleridivisioner (Lokala värförband längs gränsen till Kina).

⁵⁰⁶ 1mskbrig och 1 utbildningsbrigad.

alltså glest med förband i de två östligaste milona. Fördelningen av styrkor över Ryssland speglar sannolikt antalet skyddsvärda objekt bättre och, inte minst viktigt, hotet från söder. Därför finns huvuddelen av styrkorna väster om Ural.

Medan huvuddelen av förbanden finns väster om Ural framgår det av tabell 14 att huvuddelen av den tunga materielen finns öster om Ural tack vare CFE-avtalet. Detta gäller dock inte flygstridskrafterna, vars huvuddel finns väster om Ural. Varje militärområde har en flyg- och luftförsvarsarmé. Volga-Urals militärområde saknar dock tillhörande flygplan. År 2004 fanns, liksom år 2002, flest stridsflygplan i Moskvas och Norra Kaukasus militärområden, men flygstridskrafter kan relativt snabbt omgrupperas över stora avstånd. Materielinnehavet i CFE-zonen framgår av tabell 16.

Tabell 14. Fördelning av viktigare materielsystem över militärområden 2004

	Leningrad	Moskva	Volga-Ural	Norra Kaukasus	Sibirien	Fjärran Östern	Kaliningrad
Strv	320	2 190	530	628	4 468	3 900	811
Pskfdn	2 350	3 100	855	3 300	6 000	6 400	1 239
Artpj	690	1 600	440	855	4 300	3 000	345
Markrbs	18	48	36	18	36	54	18
Ahkp	52	75	14	98	35	85	16
Lvrbs	525	600	u.s.	125	u.s.	u.s.	50
Stridsfpl	305	395	0	391	200	345	28

Förkortningar: Antal system, Strv=stridsvagn, pskfdn=pansarskyttefordon, artpj=artilleripjäs, markrbs=markrobotsystem, ahkp=attackhelikopter, lvrbs=luftvärnsrobotsystem, stridsfpl=stridsflygplan. Källa: *The Military Balance 2004/2005*.

The Military Balance noterar inga numerära förändringar mellan 2002 och 2004. Tabell 13:s utseende är dock något förändrat sedan rapporten 2002. Upplösningen i tabellen har ökats, vilket innebär att siffrorna skiljer sig åt något jämfört med rapporten 2002. I realiteten är dock förbands- och materielinnehållet detsamma i tabell 13 och 14 år 2002 respektive 2004. Medan tabell 14 visar den geografiska spridningen av materielsystemen visar tabellerna 16-19 det totala materielinnehavets utveckling över tiden (se nedan).

Markstridskrafternas tyngdpunktsförskjutning mot Norra Kaukasus och Moskvas militärområde kvarstår sedan bedömningarna 1998, 2000 och 2002. Marinstridskrafterna har i enlighet med tidigare bedömningar behållit sin närvaro i samtliga geografiska riktningar (se tabell 13). Fyra regionala mariner (Östersjömarinen, Norra marinen, Svartahavsmarinen och Stilla-havsmarinen) samt Kaspiska flottillen utgör dagens marina struktur. Allt pekar på att Ryssland under det kommande decenniet avser upprätthålla denna närvaro. Däremot har antalet fartyg fortsatt att minska och kommer sannolikt att minska ytterligare. Ukraina har även indikerat att man inte avser att förnya Rysslands kontrakt på Sevastopolbasen, då detta löper ut 2017. Det innebär att Ryssland redan nu måste fundera på hur man skall kunna bibehålla sin närvaro, t.ex. genom att bygga ut Novorossijsk.

En omorganisation som skulle kunna bli aktuell inom en tioårsperiod är att alla strategiska robotubåtar (SSBN) samlas i Kolakomplexet av kostnadseffektivitetsskäl. Samtidigt har Ryssland deklarerat att man avser bygga nästa generations strategiska robotubåtar med tillhörande robotsystem. Inget konkret tyder alltså på att krigsmakten i framtiden skulle lägga ner det marina benet av kärnvapentriaden, snarare tvärtom. Det marina benet i triaden utgör

också ett viktigt attribut som kärnvapenstormakt. Ett tillbakadragande från basen Petrapavlovsk-Kamtjatskij skulle därför sannolikt bli temporärt, om utfasningen av äldre ubåtar sker snabbare än sagda nyproduktion.

Tabell 15. Fördelning av fartygstyper i de regionala marinerna 2004 (antal fartyg)

	Östersjö- marinen	Norra marinen	Svartahavs- marinen	Stillahavs- marinen	Kaspiska flottiljen ⁵⁰⁷
Strategiska robotubåtar (SSBN) ⁵⁰⁸	-	11	-	4	-
Kryssningsrobotbärande ubåtar (SSGN)	-	3	-	2	-
Attackubåtar (SSN)	-	11	-	3	-
Dieselubåtar (SSK)	2	6	1 (9 ⁵⁰⁹)	-	-
Hangarfartyg	-	1	-	-	-
Kryssare	-	3	3	1	-
Jagare	2	5	2	5	-
Fregatter/korvetter ⁵¹⁰	4	2	2	2	-
Mindre ytstridsfarty	26	26	15	30	10
Minkrigsfartyg ⁵¹¹	13	18	14	8	5
Landstigningsfartyg ⁵¹²	5	8	5	4	6
TOTALT ANTAL FARTYG	52	94	42	59	21

Källa: *The Military Balance 2004/2005*.

Östersjömarinens numerär stabiliserades mellan år 2000 och 2004. Enligt dess chef har den nu materiellt sett en balanserad struktur med fartyg i flera klasser för flera ändamål, varav de flesta har moderna vapensystem. En anmärkningsvärd förändring är att Norra marinen tillförts flera nya dieselelektriska ubåtar samtidigt som antalet minkrigsfartyg minskat med 10 stycken sedan 2003.⁵¹³

En svårare fråga att utreda är vilken beredskap, tillgänglighet, personal- och materieluppfyllnad samt utbildningsstatus dessa förband har, dvs. vilken krigsduglighet kan de förväntas ha visavi givna uppgifter.⁵¹⁴ Graden av personal- och materieluppfyllnad hos förbanden i CFE-zonen framgår visserligen dels av CFE-dokumentet (Sverige ej medlem) och dels av Wiendokumentet (Sverige medlem). Dessa uppgifter är dock avsedda endast för "government use" och kan ej återges här. Graden av materieluppfyllnad i förbanden är svårare att uppskatta från öppna källor. *The Military Balance* anger tre nivåer för förbanden inom CFE-zonen. Alla motoriserade skyttebrigader, tre luftlandsättningsdivisioner och en luftlandsättningsbrigad bedöms uppfylla till över 75 %. En stridsvagnsdivision, sex motoriserade skyttedivisioner, en luftlandsättningsdivision och en artilleribrigad anses uppfylla till minst 50 %. Övriga förband bedöms uppfylla till mellan 20 och 50 %. Förband

⁵⁰⁷ Kaspiska flottiljen delas mellan Azerbajdzjan, Kazakstan, Ryssland och Turkmenistan. Flottiljens ledning är rysk och huvudbasen ligger i Astrachan.

⁵⁰⁸ Ytterligare ett antal icke operativa SSBN-ubåtar, ombord på vilka det finns ett antal robotar, räknas varje år in i START-avtalet.

⁵⁰⁹ Endast en av nio anges som operativ.

⁵¹⁰ Som fregatter räknas här fartyg av klasserna Krivak, Neustrasjimyj, Grisja, Parchim, (och tidigare även Petja).

⁵¹¹ Avser minutläggnings- och minröjningsfartyg.

⁵¹² Inklusive landstigningsfarkoster av typen svävere.

⁵¹³ *The Military Balance 2004/2005*.

⁵¹⁴ Ryska krigsmaktens förmåga diskuteras översiktligt i avsnitt 6.18.

bortom Ural har säkerligen lägre uppfyllnad. Alla brigader har dock minst 50 % materieluppfyllnad.⁵¹⁵

6.6. Ryssland och CFE-avtalet

Avtalet om *Conventional Forces in Europe* (CFE) från 1990, som syftar till att bevara Europas säkerhet och stabilitet, har fått förnyad aktualitet under 2004 och behandlas därför något mer utförligt i denna rapport.

Avtalet, som initialt gällde de två militärallianserna Nato och WP som ”grupper av stater”, har två huvudsakliga element: förtroendeskapande och reduktion av vapenmateriel. Det anvisar avancerade mekanismer för utbyte av information i syfte att bidra till större öppenhet och därmed verka förtroendebyggande inom området. Reduktionen av vapenmateriel hanteras genom destruktion samt omlokalisering till områden bortom frontavsnitten, vilket för Rysslands vidkommande är bortom Uralbergen.⁵¹⁶ Eftersom avtalet implicit behandlar Nato och Warszawapakten har många av dess aspekter ansetts förlegade. Ett nytt avtal, det anpassade CFE-avtalet, antogs på en OSSE-konferens i Istanbul 1999.⁵¹⁷ Det har emellertid endast ratificerats av ett fåtal stater (Ukraina, Kazakstan, Vitryssland och nu senast Ryssland) och har därför inte trätt i kraft ännu.

På ett övergripande plan har CFE fungerat väl. Enligt den utvärdering som gjordes i samband med OSSE-konferensen 1999 var såväl de faktiska som diplomatiska vinsterna stora under 1990-talet. Mellan 1992 och 1996 genomfördes t.ex. 2 500 inspektioner och 1999 hade totalt 58 000 av den avtalsbegränsade materielen (TLE)⁵¹⁸ destruerats och 57 000 omlokaliserats, huvudsakligen öster om Ural.⁵¹⁹ Totalt sett hade 63 500 TLE (inom och utom ATTU-zonen⁵²⁰) destruerats i januari 2003. Denna siffra är identisk för januari 2004,⁵²¹ vilket vittnar om att takten på reduktion och omlokalisering har avstannat. Det är inte troligt att reduktionen kommer att fortskrida i samma utsträckning som under 1990-talet.

Som bedömningarna 1998, 2000 och 2002 konstaterat var Ryssland inledningsvis obenäget att destruera TLE. Det fanns i huvudsak två anledningar till det. Dels var det kostsammare med destruktion än omlokalisering och dels fanns det en fördel med en stor materielreserv bortom Ural, även om den var omodern. Efter påtryckningar från USA förband sig dock Ryssland i ett speciellt avtal att destruera ett visst antal TLE. Fram till 1999 förstörde Ryssland 14 100 av 15 700 TLE som dragits tillbaka från ATTU-zonen. Ryssland hade dock en stor mängd TLE där sedan tidigare som en del av en materielreserv. Det kan även tilläggas att mycket av den vapenmateriel som destruerats var tänkt att utrangeras i vilket fall som helst. För Rysslands

⁵¹⁵ *The Military Balance 2004/2005*. s. 108.

⁵¹⁶ Föregående rapporter, liksom Johansson (2004) *CFE — En genomgång*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), nr 13, tar i korthet upp CFE-avtalens tekniska aspekter och utveckling under 1990-talet. För en längre analys av Rysslands syn på CFE, se Larsson (2004a) ”Ryssland och CFE: problem, utveckling och framtid”, *Strategiskt forum för säkerhetspolitik och omvärldsanalys*, nr. 14 (FOI).

⁵¹⁷ *Agreement on Adaptation of the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe, Istanbul Document 1999*, Organization for Security and Co-operation in Europe.

⁵¹⁸ *Treaty limited equipment* (TLE) omfattar stridsvagnar, pansarskyttefordon, artilleripjäser, stridsflygplan och attackhelikoptrar.

⁵¹⁹ Lachowski, Zdislaw (2001) ”Conventional Arms Control”, *SIPRI Yearbook 2001: Armaments, Disarmament and International Security* (Oxford, Oxford University Press/SIPRI), s. 551 ff.

⁵²⁰ Atlantic-to-the-Urals.

⁵²¹ Lachowski and Sjögren (2004) ”Conventional Arms Control”, *SIPRI Yearbook 2004: Armaments, Disarmament and International Security* (Oxford, SIPRI/Oxford University Press), s. 716.

del innebär det att äldre materiel som stridsvagnar av typen T-54, T-55 eller T-62 inte längre förekommer i operativa enheter. Detta kan även ses i ljuset av Rysslands strävan att minska storleken på krigsmakten som en del av militärreformen.

Kritik mot rysk efterlevnad av CFE

Rysslands efterlevnad av CFE-avtalet visade initialt på stora brister, som visserligen successivt åtgärdades men ändå inte helt. Det finns fog för att anta att det fanns en viss förståelse för Rysslands problem med tillbakadragandet från Östeuropa under första delen av 1990-talet, men senare minskade den. Kritiken mot Ryssland består efter möten under 2003 och 2004.⁵²² Sammanfattningsvis kan man på basis av olika analyser lyfta fram sex punkter som Ryssland kan kritiseras för.

För det första har Ryssland anklagats för bristande transparens och dålig efterlevnad, då det gäller procedurerna kring de inspektioner, rapportering och övervakning som avtalet reglerar. För det andra har Ryssland brutit mot det s.k. flankavtalet genom sin stora truppkoncentration i Tjetjenien. Putin hävdade först att det endast var tillfälligt och hänvisade till att ansvaret för Tjetjenienoperationerna överlämnats från krigsmakten till inrikestrupperna (vilka också regleras av CFE – om än mindre detaljerat). Under 2001 stoppades dock tillbakadragandet av krigsmakten från Tjetjenien. För det tredje har Ryssland överskridit numerären för pansarskyttefordon på sydflanken. Det gäller både Tjetjenien och förbanden i Georgien och Moldavien. För det fjärde har det funnits ett antal definitionsproblem rörande TLE. Det har resulterat i juridiska kryphål som kunnat utnyttjas av Ryssland.

För det femte, vilket sammanfaller med föregående punkt, har Ryssland försökt göra organisatoriska förändringar samt ändrat beteckning på vissa enheter och förband. Det har skett genom skapandet av nya förbandstyper (som t.ex. en ”kustförsvarsbrigad” vars syfte och materiel inte sammanföll) och åtgärder för att vissa stridsfordon (bl.a. pansarskytte/trupptransportfordonet MTLB) skulle undantas från TLE-beräkningen. Detta förfaringsätt skulle kunna tolkas som manipulation av data rörande TLE. Bevis för medveten manipulation saknas dock och oavsett om det har förekommit, är de säkerhetspolitiska konsekvenserna begränsade. Det är snarast de förtroendebyggande aspekterna som tappar bärkraft.

Slutligen, under 2000 fanns det fortfarande 1970 stycken TLE som tidigare tillhörde Sovjetunionen, vilka nu finns på andra staters territorium men som inte har upptagits som rysk materiel. SIPRI bedömer att den materielen kan ha hamnat i händerna på icke-statliga aktörer i Kaukasus. Det ligger inte nödvändigtvis Ryssland till last men visar på den osäkerhet som finns rörande information om materielkvantiteten i området.⁵²³

På ett övergripande plan kan det konstateras att den kvantitet TLE som Ryssland har successivt minskar. Betonas bör att missnöjet med Rysslands efterlevnad av CFE inte har att göra med TLE-taken, vilket tabellen nedan vittnar om. Det är istället utnyttjande av kryphål, bristande transparens och framförallt att Ryssland ännu inte har fullföljt den juridiskt bindande slutakten från Istanbulmötet 1999.

⁵²² Ibid., s. 715ff.

⁵²³ Lachowski (2002) ”Conventional Arms Control” i *SIPRI Yearbook 2002: Armaments, Disarmament and International Security* (Oxford, Oxford University Press/SIPRI), s. 713ff.

Tabell 16. Rysk personal och TLE i CFE-zonen (väster om Ural) 1997-2004

	Personal	Strids- vagnar	Pansar- skyttefordon	Artilleri- pjäser	Stridsfl	Attackheli koptrar
Max tillåten mängd TLE enligt CFE	1 450 000	6 350	11 280	6 315	3 416	855
Faktiskt innehav i CFE-zonen 1997-01- 01	817 139	5 541	10 198	6 011	2 891	812
1998-01-01	748 776	5 559	9 841	5 999	2 868	805
1999-01-01	605 171	5 510	10 064	6 299	2 870	761
2000-01-01	584 841	5 375	9 956	6 306	2 733	741
2001-01-01	653 299	5 330	9 542	6 171	2 636	587
2002-01-01	650 802	4 948	9 175	5 695	2 406	523
2003-01-01	598 277	5 103	9 807	6 038	2 358	445
2004-01-01	579 852	5 150	9 914	5 987	2 245	476

Källa: *The Military Balance*, valda årgångar. Obs. att stridsvagnar, pansarskyttefordon och artilleripjäser även inkluderar de landbaserade marinstridskrafternas materiel. Antalet stridsflygplan omfattar ej marinflygets flygplan.⁵²⁴

Analysen som gjordes i föregående rapporter ligger således fast på denna punkt. Ökningarna som kan konstateras mellan 2002 och 2004 rör antalet stridsvagnar och pansarskyttefordon. Den minskning som noterades 2003 rörande stridsflygplan och attackhelikoptrar har avstannat och en ökning sker för närvarande. Ökningen av t.ex. pansarskyttefordon är relativt stor och förklaras främst genom de ryska operationerna i Tjetjenien. Som framgår av tabellen ligger de ryska kvantiteterna långt under de tillåtna mängderna TLE. Det är emellertid inte på grund av CFE, utan snarast en återspeglning av den storlek på krigsmakten som Ryssland har råd med. Noteras bör att dessa siffror endast visar TLE i CFE-zonen (vilket kan jämföras med materielen i hela Ryssland som syns i tabell 14. Som nämnts har stora mängder materiel förräddställt; 8 000-11 000 stridsvagnar, 6 000-13 000 artilleripjäser och ca. 1000 stridsflygplan.

När det gäller Rysslands hållning till CFE kan det klart konstateras att varje rysk militärdoktrin mellan 1993 och 2000 samt policydokumentet från oktober 2003 har betonat vikten av internationella avtal. Uttalanden under våren 2004 av utrikesminister Lavrov⁵²⁵ vittnar om att den synen ligger fast, även om hot om ett frånträde från avtalet framfördes av Sergej Ivanov på en säkerhetspolitisk konferens i München i februari 2004.⁵²⁶

Ryssland och CFE:s framtid

En analys gjord av FOI under våren 2004 visar på ett antal slutsatser rörande Rysslands inställning till CFE och dess framtid.⁵²⁷ De bedömningar som gjordes då ligger i huvudsak fast och har fått bekräftelse av Rysslands agerande under sommaren. Däremot antogs felaktigt att Ryssland skulle uppfylla alla delar av avtalet innan CFE 99 ratificeras. Som beskrivs nedan

⁵²⁴ Rapporteringen i *The Military Balance* varierar något över tiden, varför presentation i tabellen endast redovisar det totala antalet.

⁵²⁵ Ministerstvo inostrannykh del, Lavrov (2004) "Stenogramma press-konferentsii dlja rossijskich i zarubezhnich SMI Ministra inostrannykh del Rossii S.V. Lavrova po itogam neformalnoj vstrety ministrov inostannykh del Sovjeta Rossija-NATO", Bryssel, 2 april.

⁵²⁶ Ministerstvo inostrannykh del, Ivanov, Sergej (2004) "International Security Issues in the Context of Russia-NATO Relations", München, Germany, 6-8 februari, www.mid.ru, hämtat 4 febr. 2005.

⁵²⁷ Larsson (2004a), "Ryssland och CFE: Problem utveckling och framtid", s. 38.

har Ryssland påbörjat ratificeringsprocessen trots brott mot flankzonsavtalet och Istanbulöverenskommelsen. Tre områden bör i sammanhanget beröras.

Först och främst har Ryssland vid ett flertal tillfällen framfört kritik av CFE-avtalet, vanligen i samband med förändringar på den internationella säkerhetspolitiska scenen, t.ex. vid Nato-utvidgningen. Ryssland har hävdat att den skett i strid med CFE och är därmed missnöjt med CFE 90 därför att de anser att de binds av dess restriktioner men inte kan utnyttja dess fördelar. Restriktionerna som Ryssland syftar på är flankbegränsningarna. Det kan i sammanhanget tilläggas att CFE faktiskt haft en begränsande effekt på Natos expansion, så den ryska kritiken är endast giltig i fallet Baltikum. Klagomålen tycks dock böttna i det faktum att Ryssland inte kunnat använda CFE som ett allmänt säkerhetspolitiskt instrument i andra sammanhang än det som det avsetts för. Tilläggas bör även att det vore oväntat ifall Ryssland inte hade framfört hot och klagomål i samband med Nato- och EU-utvidgningarna. Det är visserligen något oklart om det finns någon substans bakom hotet att lämna avtalet eller om det snarare skall ses som en politisk markering t.ex. mot USA:s frånträde från ABM-avtalet.

Att Ryssland har ratificerat det anpassade avtalet från 1999 är ett viktigt steg i rätt riktning, men det måste understrykas att avtalet inte träder i kraft förrän alla 30 signatärerna har ratificerat det. Dessutom har inte ratificerandet inneburit att Ryssland uppfyllt de åtaganden som gjordes i Istanbul 1999. En ratificering från rysk sida har länge varit en förutsättning för att andra stater, speciellt Natomedlemmarna, skall göra det. USA har t.ex. sagt att de inte har för avsikt att göra det innan Ryssland lämnar sina baser i Georgien och Moldavien. Om/när detta sker, och Nato har överseende med Tjetjenienoperationerna, är det möjligt att även att andra stater följer efter.

För det andra, de Nato-medlemmar som inte är medlemmar av det ursprungliga CFE – Slovenien, Estland, Lettland och Litauen – kan inte heller förväntas ansluta sig innan Ryssland uppfyllt flankavtalet. Ett medlemskap för dem skulle även föregås av förhandlingar med Ryssland och det kan inte uteslutas att en speciallösning nås, som t.ex. möter ryska krav att begränsa Natos lagring av militär materiel i Baltikum. Ett ryskt tillbakadragande från Moldavien och Georgien är möjligt om den politiska viljan finns. Något definitivt slut på Tjetjenienoperationerna kan inte förväntas inom de närmaste åren, men är inte orimligt i ett tioårsperspektiv.

För det tredje är det klart att CFE, speciellt det anpassade avtalet, gynnar Ryssland, kanske t.o.m. mer än andra signatärer och det vore därför oklokt att lämna avtalet. En dylik utveckling är i dagsläget sålunda inte trolig.

CFE står inte överst på Rysslands politiska dagordning och har ofta en undanskymd roll till förmån för kärnvapenrelaterade avtal, speciellt då det behandlas i ett sammanhang ämnat för en nationell publik. CFE kommer säkerligen att existera ännu en tid, men om inte Ryssland uppfyller flankzonsavtalet under de närmaste åren finns risk för att avtalet urholkas med tiden. Tillbakadragandet från Moldavien, och speciellt Georgien, rymmer en del strategiska och ekonomiska problem som varit låsta under de senaste åren.⁵²⁸ Maktskiftet i Georgien har visserligen möjliggjort att en förändring kan komma till stånd, men utvecklingen i de rysk-georgiska relationerna under 2004 och 2005 har pendlat kraftigt. Under mars 2005 antog det georgiska parlamentet en lag som deklarerade de ryska baserna olagliga med början 2006.

⁵²⁸ Se vidare avsnitten 4.11-12 ovan.

Uttalanden från Dumaledamöter i Ryssland hävdar att Ryssland kan komma att höja priset på olja för Georgien som en konsekvens därav.

Sammanfattningsvis kan det sägas att den politiska dimensionen av CFE fortsättningsvis kommer att vara relativt stor, medan den militära dimensionen successivt minskar i betydelse, delvis p.g.a. de nya krigens karaktär och den materieltekniska utvecklingen. CFE 90 kommer troligen att existera i sin nuvarande form under de närmaste åren, men om Ryssland faktiskt drar sig tillbaka från Moldavien och Georgien, samt når en kompromisslösning med Estland, Lettland och Litauen, finns det anledning att anta att Nato har överseende med överträdelsen av CFE i Tjetjenien. En dylik utveckling, vilken inte är omöjlig på tio års sikt, skulle öppna för CFE 99 att träda ikraft med såväl Nato, Ryssland som de baltiska staterna som medlemmar.

6.7. Hoten mot Ryssland

I den ännu gällande militärdoktrinen från april 2000 listades de yttre och inre hoten mot Ryska Federationens (RF) säkerhet vilka skall mötas med militära medel.⁵²⁹ I policydokumentet från 2003 kompletterades denna lista med transnationella hot. Krigsmakten har i uppgift att neutralisera både de yttre hoten och i samverkan med övriga styrkeministerier även de inre och transnationella hoten.

Sammanfattningsvis bedöms i dokumentet det militära hotet mot Rysslands säkerhet idag vara relativt lågt. Ingen av de existerande konfliktsituationerna med väpnade inslag utgör något direkt militärt hot mot Ryssland, sägs det. Samtidigt konstaterar dokumentet att betydelsen av militär styrka inte minskat under de senaste åren. Den militärpolitiska situationen i omvärlden gör att uppkomsten av större väpnade konflikter i anslutning till Rysslands gränser inte kan uteslutas, konflikter som kan komma att beröra ryska intressen eller utgöra ett direkt hot mot Rysslands säkerhet.

Till de viktigaste yttre hoten hör:

- Uppsättande/mobilisering av förband och materiel som syftar till militärt anfall mot Ryska Federationen eller dess allierade.
- Territoriella anspråk på Ryska Federationen, hot om politiskt avskiljande eller avskiljande med våld från RF av enskilda territorier.
- Staters, organisationers och rörelers program för utvecklande av massförstörelsevapen.
- Inblandning av stater eller organisationer understödda av stater i Ryska Federationens inre angelägenheter.
- Demonstration av militär makt i anslutning till Ryska Federationens statsgräns, genomförande av övningar med provokativa syften/mål.
- Förekomst i anslutning till Ryska Federationens eller dess allierades statsgränser av väpnade konflikthärdar som hotar deras säkerhet.
- Instabilitet och svaga institutioner i stater gränsande till Ryska Federationen.
- Uppsättande (ökning) av truppgrupperingar som medför rubbning av existerande styrkebalans nära Ryska Federationens statsgräns och dess allierades gränser och på till territorierna gränsande havsområden.

⁵²⁹ En kommenterad översättning till svenska av hela militärdoktrinen återfinns i Per-Olov Nilsson, "Rysslands militärdoktrin i början av 2000-talet", *Kungl. Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift*, nr. 3, 2000. För en jämförelse mellan tidigare versioner av det nationella säkerhetskonceptet och militärdoktrinen hänvisas till Jan Leijonhielm och Per-Olov Nilsson, "Ryskt strategiskt tänkande – det ryska säkerhetskonceptet och militärdoktrinen i nya versioner", *Strategiskt forum för säkerhetspolitik och omvärldsanalys*, nr. 6.

6. KRIGSMAKTEN

- Utvidgning av militära block och allianser till skada för Ryska Federationens säkerhet eller dess allierade.
- Internationella, radikala grupper verksamhet, förstärkning av den islamiska extremismens positioner nära de ryska gränserna.
- Införsel av utländsk trupp (utan Ryska Federationens medgivande och sanktion från FN:s Säkerhetsråd) på till Ryska Federationen gränsande och vänskapliga staters territorier.
- Väpnade provokationer, inkl. anfall mot Ryska Federationens militära anläggningar på andra staters territorier, samt på anläggningar vid Ryska Federationens statsgräns eller dess allierades gränser.
- Aktioner, som hindrar/stör funktionen hos ryska statliga och militära ledningssystem, de strategiska kärnvapenstyrkorna, förvarningssystemen mot robotanfall, antirobotförsvaret, rymdkontrollsystemen och som degraderar förbandens stridsvärde (robusthet).
- Aktioner, som försvårar Ryska Federationens tillgång till strategiskt viktiga transportkommunikationer.
- Diskriminering, undertryckande av rättigheter, friheter och lagstadgade intressen för Ryska Federationens medborgare⁵³⁰ utomlands.
- Spridning av utrustning, teknologi och komponenter, som används för tillverkning av kärnvapen och andra typer av massförstörelsevapen, samt teknologier med dubbla användningsområden som kan användas för tillverkning av massförstörelsevapen och vapenbärare.

Till de viktigaste *inre hot* räknas:

- Försök att med våld ändra den konstitutionella regimen och att kränka Rysslands territoriella integritet.
- Planering, förberedelse och genomförande av aktioner syftande till att störa och desorganisera funktionen hos statsmakts- och ledningsorganen, angrepp på statliga och militära anläggningar, anläggningar i folkhushållet, vitala system och informationsrelaterad infrastruktur.
- Uppsättande, utrustande, utbildning och underhåll av illegala väpnade formeringar.
- Illegal spridning (handel med) på Ryska Federationens territorium av vapen, ammunition, sprängämnen osv.
- Storskalig organiserad brottslighet av en sådan storlek att den hotar den politiska stabiliteten i ett federationssubjekt.
- Separatistiska och radikala religiös-nationalistiska rörelser verksamhet på Ryska Federationens territorium.

Till den speciella kategorin transnationella hot räknas politiska och militärpolitiska hot eller hot om våldsanvändning mot Ryska Federationens intressen och säkerhet, vilka innehåller drag av såväl externa som interna hot. Detta är i allt väsentligt hot med yttre orsaker, stimuli och aktörer som yttrar sig genom interna effekter. De transnationella hoten mot Ryska Federationens säkerhet och deras betydelse för den ryska militära planeringen anses växa.

Till kategorin *transnationella hot* hör:

- Uppsättande, utrustande, försörjning och utbildning på andra staters territorier av väpnade formeringar och grupper i syfte att överföra dessa till och låta dem verka på den Ryska Federationens territorium eller dess allierades territorier.
- Direkt eller indirekt understöd utomlands ifrån till undergrävande, separatistiska, nationalistiska eller religiösa extremistiska grupperingar vars verksamhet syftar till att omvälva Ryska Federationens statsskick, hota den territoriella integriteten eller dess medborgares säkerhet.
- Transnationell brottslighet, inkl. smuggling och annan illegal verksamhet vars omfattning hotar den Ryska Federationens militärpolitiska stabilitet eller stabiliteten på RF:s allierades territorier.
- Genomförande av mot Ryska Federationen och dess allierade fientliga informationsoperationer (informationstekniska, informationspsykologiska osv.).

⁵³⁰ *Grazhdane RF* (Ryska Federationens medborgare) omfattar således endast ryska medborgare att jämföra med en annan ofta använd term, *sootjetjestvenniki* (landsmän), som är en betydligt mer svårtolkad och tänjbar beteckning. Till exempel används "landsmän" ofta när Ryssland vill protestera mot de baltiska staternas påstådda kränkningar av ryssars mänskliga rättigheter där. I själva verket är det långtifrån lätt att avgöra vem som är "rysk landsman" om man inte använder medborgarskapet som kriterium. Vårt att notera är även att Duman har ett utskott med namnet Utskottet för OSS-angelägenheter och relationer med landsmän.

- Internationella terroristorganisationers verksamhet.
- Narkotikahandel som hotar att till Ryska Federationens territorium transportera narkotika eller använda dess territorium som transitland för transport till andra stater.

Policydokumentet är som sagt att betrakta som ett komplement till den officiella militärdoktrinen och inte som en ersättning för denna. Men det är ändå instruktivt att jämföra det med de hot som listades i militärdoktrinen av år 2000. En övergripande slutsats är att det är kategoriseringen av hoten som har förändrats, snarare än hotens art och omfattning.

Medan listan med inre hot är oförändrad, sånär som på enstaka omformuleringar och mindre tillägg/förtydliganden, har några viktiga tillägg gjorts avseende yttre hot. Överst på listan finns nu uppsättning/mobilisering av förband i syfte att anfalla Ryssland. Det kan tyckas vara en märklig lapsus att en sådan skrivning faktiskt inte fanns med år 2000. Det måste ju vara huvuduppgiften för varje lands krigsmakt. Dessutom sägs att styrkedemonstrationer och provokativa övningar nära Rysslands gränser betraktas som ett hot. En sådan skrivning är ett sätt att täcka in ett i mellanstatliga relationer viktigt signalområde som militärdoktrinen inte nämner explicit. Nato-övningar i de baltiska staterna för att integrera dessa i alliansen faller möjligen inom denna kategori. Statliga och icke-statliga aktörers program för massförstörelsevapen samt spridning av kunskaper, material m.m. framhålls också som ett yttre hot mot Ryssland, vilket inte var fallet år 2000. Nyttillkommet är likaså skrivningen om instabilitet i närområdet och islams allt starkare position.

De transnationella hoten handlar väsentligen om internationell terrorism, understöd till separatism och gränsöverskridande brottslighet av säkerhetshotande omfattning. Narkotika nämns explicit som hot mot Ryssland. Dessa skrivningar speglar dels en breddad rysk hotanalys, dels den internationellt accepterade hotanalysen.

Utöver de uppräknade hoten konstaterar dokumentet att utformningen av de ryska stridskrafterna också beror av ett antal obestämbara faktorer, vilkas utveckling inte kan prognostiseras och vilka på ett substantiellt sätt kan förändra den geopolitiska situationen i världen, där ryska intressen berörs och hot kan uppstå mot Ryssland. Här nämns den interna utvecklingen i världens ledande länder, i OSS, i områden gränsande till OSS och möjligheten att kärnvapen av andra aktörer åter ses som ett militärt användbart medel.⁵³¹ Därmed uppstår ett icke obetydligt utrymme för tolkningar om vad som skall betraktas som hot. Av FOI:s tidigare analyser framgår att även Ryssland fortfarande betraktar (taktiska) kärnvapen som ett militärt användbart medel. Kärnvapeninnehav utgör dessutom en gard mot framtida osäker utveckling i ett längre tidsperspektiv.

6.8. Rysk syn på framtida krigs karaktär

Detta avsnitt beskriver först det ryska Försvarsministeriets syn på samtida och framtida konflikters karaktär så som det avspeglas i det i oktober 2003 presenterade policydokumentet. Därefter följer en kort analys av denna syn i ljuset av dels de andra kapitlen i policydokumentet, dels den observerbara utvecklingen av krigsmakten.

⁵³¹ Här avses i första hand USA, som under senare år har talat om att utveckla kärnvapen med mycket liten sprängverkan (*mini nukes*) för att kunna bekämpa underjordiska mål, i princip den enda målkategori som enligt amerikanska bedömningar inte kan bekämpas med konventionella medel.

Policydokumentets syn på framtida krigs karaktär

I policydokumentets kapitel 4 redovisas resultaten av en undersökning av moderna krigs och väpnade konflikters karaktär. Sju krig under de senaste ca. trettio åren har studerats.⁵³² Det är värt att påpeka att sex av de sju analyserade konflikterna rör framgångsrika amerikanska, brittiska eller israeliska insatser. Bland de analyserade konflikterna ingår t.ex. inte USA:s misslyckade insats i Somalia 1993. Undersökningen följs av en analys av vad rådande karaktäristika och trender innebär för den framtida utvecklingen och därmed sammanhängande krav på framtida ryska militära förmågor. Tidsperspektivet är fram till 2030.

När det gäller konflikterna under 1990-talet och framåt, dvs. perioden efter kalla krigets slut, gör policydokumentet inledningsvis några övergripande observationer. För det första är det enligt det ryska Försvarsministeriet svårt att generalisera eller kategorisera konflikterna. Formerna och principerna för genomförande av väpnade handlingar skiljer sig åt markant. För det andra har en stor del av konflikterna haft en asymmetrisk karaktär, dvs. kontrahenterna har befunnit sig på olika tekniska nivåer. Dessutom har de skiljt sig åt kvalitativt. För det tredje har alla konflikterna utspelat sig på ett avgränsat område inom en krigsskådeplats (TVD), dock med användande av trupp och medel grupperade utanför konfliktzonen. För det fjärde har gripandet av initiativet under konfliktens inledande fas bestämt utgången av konflikten. För det femte har under denna fas system med lång räckvidd och hög precision spelat huvudrollen tillsammans med flygstridskrafter. Vartefter konflikterna har framskridit har dock markstridskrafternas betydelse ökat.

Policydokumentet konstaterar att dessa fakta leder till att krigsmakten vid lösandet av sina uppgifter måste beakta det faktum att karaktären hos potentiella konflikter skiljer sig åt radikalt i olika strategiska riktningar.⁵³³ Den huvudsakliga förändringen av krigsföringen i det nya tidevarvet är att kampen i huvudsak förs och avgörs i luft-/rymd- och havszonen, medan markstridskrafterna endast konsoliderar den vunna militära framgången och säkerställer uppnåendet av de politiska målen. Mot bakgrund av detta noterar policydokumentet också att det ömsesidiga beroendet och inverkan mellan den strategiska, operativa och taktiska nivån förändras. Även lokala konflikter kan föras över stora ytor och med avsevärda målsättningar. De huvudsakliga uppgifterna därvidlag kommer inte att lösas i sammanstötningen mellan förband i frontlinjen utan genom bekämpning över långa avstånd.⁵³⁴

När det gäller kärnvapenavskräckning konstaterar policydokumentet att avskräckningsförmågan, i synnerhet mot ett konventionellt angrepp, kräver välutrustade och stridsberedda konventionella förband för att vara trovärdig.⁵³⁵

Baserat på en analys av de mest framträdande dragen hos konflikterna under slutet av 1900-talet och början av 2000-talet drar sedan policydokumentet ett antal principiella slutsatser

⁵³² De studerade krigen/konflikterna är Egypten/Syrien-Israel 1973, Falklandskriget 1982, Gulfkriget 1991, Indien-Pakistan 1996, Nato-Jugoslavien 1999, Afghanistan 2002 och Irak 2003.

⁵³³ Jfr avsnitt 6.9. om krigsmaktens uppgifter.

⁵³⁴ Policydokumentets ordalydelse är här lite otydlig. Vad som sannolikt avses är att strategiska system kan komma att användas för lösande av taktiska/operativa uppgifter

⁵³⁵ Detta är ingalunda några nya funderingar. Under hela kärnvapeneran sedan 1945 har frågan huruvida kärnvapen utgör ett tillräckligt (försvars)medel för att garantera fred eller om de behöver kompletteras med en konventionell *warfighting capability* debatterats. Se t.ex. Lawrence Freedman (1966) *The Evolution of Nuclear Strategy*.

avseende militärpolitiska karaktäristika hos väpnad kamp i det nuvarande tidevarvet och under överskådlig framtid.

Reguljära väpnade styrkor har bekräftat sin centrala roll vid genomförandet av väpnade operationer. Eldkraften och förmågan hos t.ex. halvmilitära styrkor,⁵³⁶ militariserade förband för inrikes säkerhet, har visat sig vara otillräckliga. Irak anförs som exempel.⁵³⁷

Tagande av det strategiska initiativet anses ha varit av avgörande betydelse för att uppnå de militärpolitiska målen. Ett passivt förande av striden i hopp om att motståndarens anfallskraft skall mattas leder till förlust av förmågan att leda de egna styrkorna och som följd därav till nederlag.⁵³⁸

Under ett framtida krig kommer motståndaren inte bara att bekämpa militära mål utan hela landets territorium, dess ekonomi med sammanhängande infrastruktur och civilbefolkning, varför ett välorganiserat och effektivt civilförsvar krävs. En stridsberedd reserv och ett system för att mobilisera denna kommer att spela en betydande roll för utgången av väpnade konflikter.

Framtida stridshandlingar kommer enligt dokumentet att karaktäriseras av en blandning av manöveroperationer och stationära operationer. Underrättelse- och diversionsoperationer och partiskrigsföring kommer att betraktas som en del av det ”vanliga kriget”. Det bekräftar behovet av en balanserad sammansättning av stridskrafter liksom mångfasetterad utbildning.

Av avgörande betydelse för en försvarare blir ett avancerat underrättelsesystem med enhetlig ledning och väl försvarade noder för insamling samt bearbetning av underrättelseinformation från samtliga försvarsgrenar och specialtjänster, liksom förmågan att i nära realtid delge alla behövande instanser information. Ett sådant underrättelsesystem gör det möjligt att i tid upptäcka en motståndares anfallsförberedelser och kunna vidta motåtgärder, framför allt försätta stridskrafterna i högsta stridsberedskap. Stridskrafterna (förbanden) behöver, förutom de ordinarie systemen, ett informations- och underrättelsesystem som fungerar i realtid, ett automatiserat och robust system för ledning av trupp och vapensystem, en luft-rymd-echelon (eller del därav) för högprecisionsvapen samt en robust reserv.

Det moderna krigets karaktär kräver förmåga att med vapen med lång räckvidd och hög precision liksom andra medel kunna slå mot motståndarens militära instrument (långräckviddiga högprecisionsvapen, inkl. långräckviddigt flyg) och därigenom flytta striden till motståndarens territorium.

Stor uppmärksamhet bör enligt dokumentet ägnas åt skapandet av ett ledningssystem med dubblering på alla nivåer. Alla existerande system bör utnyttjas för att åstadkomma detta och nya system skapas med maximalt utnyttjande av luftburna ledningsnoder.

⁵³⁶ ”Halvmilitära” är den term policydokumentet använder. Innebörden av hela detta stycke är att paramilitära styrkor inte kan mäta sig med militära styrkor.

⁵³⁷ Denna slutsats är sannolikt en partsinlaga riktad mot inrikestrupperna och FSB som konkurrerar med Krigsmakten om medel och manskap. Möjligen kan det också vara ett sätt att indirekt påpeka deras oförmåga i Tjetjenien.

⁵³⁸ Detta är ett mycket viktigt påstående. Jfr generalöverste Valerij Tretiakov, chef för Generalstabsakademien, som vid Krigsvetenskapsakademins jubileumskonferens, 30 juni 1999 sade att ”den part som förlitar sig enbart på försvar är dömd till nederlag”.

Ett nyckelvillkor för seger (i princip i alla de undersökta konflikterna) har varit förmågan att bryta ned motståndarens moral och skapa missnöje i officerskåren. I framtida krig kommer styrkebalansen avseende moralisk-psykologisk ståndaktighet hos kontrahenterna och i synnerhet hos den högsta ledningen att spela en betydande roll. Av stor betydelse för väpnade konflikters utgång blir förmågan till informationskrigföring och propaganda riktad mot motståndarens trupper och befolkning.

Mot bakgrund av ovan redovisade trender menar policydokumentet att ett antal nya aspekter i krigskonstens existerande principer manifesteras. Dessa är:

- Principen om kraftsamling antar en ny form. Kraftsamling av eld i målet ersätter manöver och koncentration av stridskrafter i en viss riktning. Långräckviddiga vapensystem tillåter med andra ord manövrering av trajektorier för bekämpning av valda styrkemål.
- Förhållandet mellan strategi, operationskonst och taktik förändras, även om begreppen behåller sin betydelse. Strategiska medel kan utnyttjas för att nå taktisk eller operativ framgång.
- Framtida krig kommer att karaktäriseras av att flera försvarsgrenar, truppslag och specialförband löser en stor mängd komplicerade och sinsemellan sammanhängande strategiska, operativa och taktiska uppgifter samtidigt i alla delar av stridsrummet. Stora sammanstötningar med infanteri och stridsvagnar kommer inte att bli avgörande utan motståndaren betvingas genom fjärrbekämpning.
- Metoderna för försvar respektive anfall fortsätter att konvergera. Redan i inledningsfasen av ett krig måste en försvarare kunna förvandla ett ”kontaktlöst” krig (ry. *beskontaktnaja vojna*) till ”närkamp” (ry. *kontaktnaja vojna*) vilket en motståndare med fjärrbekämpningsmedel helst vill undvika.
- Av särskild betydelse blir förmågan att snabbt kunna försätta motståndarens infrastruktur för den politiska och ekonomiska ledningen ur stridbart skick, liksom hans sambands- och telekrigföringssystem.
- Framtida taktiska stridshandlingar kommer att karaktäriseras av förmåga till eldgivning över ökande avstånd och därmed bekämpning av motståndaren innan direktkontakt med honom uppstår. Nya vapen tillåter kontinuerlig, överraskande och våldsam bekämpning liksom hög aktivitet, manöverförmåga och robusthet hos trupperna. En av stridens karaktäristiska blir avbrytande och avvärjande av motståndarens luftangrepp och kampen om herraväldet i luften.
- Av avgörande betydelse i framtida krig blir robusta och störningssäkra luftförsvarssystem med förmåga att bekämpa alla typer av aerodyner (flygplan, robotar m.m.) inkl. sådana som utnyttjar smygteknologi. Luftförsvarssystemet bör vara treskiktat: ett nationellt system för skydd mot kryssningsrobotar och ballistiska robotar, ett objektsbundet system för skydd av viktigare politiska, militära och humanitära anläggningar samt ett system för truppluftvärn för att förhindra att motståndaren uppnår luftherravälde över slagfältet.
- Även om luftherravälde och ett massivt användande av högprecisionsvapen fortsätter att ha en avgörande inverkan på stridens utgång så eliminerar det inte behovet av operationer med markstridskrafter. Eftersom sårbarhet från luften begränsar deras uppträdande ökar betydelsen av truppluftvärn.
- En motståndare som planerar ett anfall kommer att genomföra ett brett spektrum av åtgärder för att dölja sina förberedelser liksom deras karaktär. Ett effektivt sätt att åstadkomma detta är genom desinformationsoperationer som kommer att omfatta en stor mängd åtgärder för att vilseleda motståndaren avseende de verkliga avsikterna.

Några kommentarer till policydokumentets syn på framtida krigs karaktär

Policydokumentets analys speglar till stor del utvecklingen av den amerikanska militärtekniska förmågan. Samtidigt är det inte så konstigt att Ryssland i kraft av eget

militärtekniskt kunnande gör en sådan analys, som inte synes skilja sig nämnvärt från den vi gör även i Sverige.

Analysen ger uttryck för en breddad och mångfacetterad hotbild. Formuleringen att krigsmakten måste beakta att potentiella konflikter skiljer sig åt radikalt i olika strategiska riktningar vittnar om en målsättning att kunna möta hoten i samtliga strategiska riktningar – såväl lokala, tekniskt primitiva som regionala/globala, tekniskt avancerade kontrahenter. Detta antyder i sin tur att Ryssland har ambitionen att även framgent vara en militärt betydande nation i ett internationellt perspektiv.

Analysens avslutande formulering att krigsmaktens nya uppgifter också bör ta hänsyn till den militärpolitiska utvecklingen vittnar om att Moskva inte vill inteckna framtiden helt och hållet, dvs. den eviga freden har inte utbrutit. En stat med ambitionen att vara en av polerna i en multipolär värld⁵³⁹ måste också kunna mäta sig militärt med de övriga polerna oavsett det rådande politiska klimatet och mer operativa intentioner i ett kortare tidsperspektiv.

Liksom i fallet med avsnitten nedan om hotbedömningarna och krigsmaktens uppgifter lyser i detta avsnitt den militära planeringens ambitioner till *full spectrum capabilities* igenom. Å ena sidan kräver den nuvarande perioden en fokusering på lokala konflikter och krishantering. Å andra sidan finns en större militär ambition för att kunna projicera styrka gentemot de andra polerna i det internationella systemet. Analysen av framtida krigs karaktär synes dock lägga något större tyngd vid mer avancerade statliga motståndare i en regional⁵⁴⁰ kontext än t.ex. hotbedömningen. Detta kan möjligen förklaras av det faktum att hotbedömningarna har ett kortare tidsperspektiv.

Värt att notera är att en del av utvecklingen för förbättrad förmåga vid insatser i lokala konflikter (t.ex. fjärrbekämpning över långa avstånd med hög precision och lättare, högrörliga förband) också medför förbättrad förmåga gentemot avancerade motståndare i ett regionalt scenario. Två tolkningar av policydokumentets bokstav är därför möjlig. För det första skulle det kunna spegla det faktum att Ryssland vill kunna genomföra den typ av operationer som den amerikanska krigsmakten är i stånd att genomföra (om än i mindre skala). Ett exempel skulle kunna vara preventiva insatser i en lokal kontext. En annan tolkning skulle kunna vara att Ryssland trots allt ser USA/Nato som en potentiell motståndare. Formuleringarna om försvar mot fjärrbekämpning med hög precision, bekämpning av hela territoriet och behovet av civilförsvar osv. antyder mer explicit att så är fallet. Beroende på tidsperspektivet skulle också andra stater kunna falla under denna formulering, exempelvis Kina. Men tonen i policydokumentets analys är neutral och inga framtida motståndare nämns vid namn.

Analysens slutsats att den nukleära avskräckningsförmågan för att vara trovärdig, i synnerhet mot ett konventionellt angrepp, kräver välutrustade och stridsberedda konventionella förband stämmer väl överens med FOI:s bedömningar i tidigare rapporter 1998, 2000 och 2002. Utvecklingen av krigsmaktens organisation, materiel och övningsmönster överensstämmer också med denna slutsats. Under de senaste åren har såväl kärnvapenstyrkorna som de nyuppsatta förbanden med stående beredskap övats.⁵⁴¹ Konventionella övningar har vid flera tillfällen avslutats med insats av kärnvapen. Detta synes vara konsistent med ovan nämnda

⁵³⁹ Eller, för att ansluta till den vacklande ryska terminologin, med förmåga att bedriva en multivektorpolitik (se vidare kapitlet om rysk utrikespolitik, avsnitt 4.2.).

⁵⁴⁰ Definitionen av "regional" framgår av avsnitt 6.9. nedan.

⁵⁴¹ Jfr avsnitt 6.11. om övningsverksamhet nedan.

syn på avskräckningsförmågan liksom möjligen även med den rent nukleära delen av doktrinen, som talar om deeskalering av en konflikt med hjälp av demonstrationsinsats av kärnladdning med liten verkan. Begreppet deeskalering diskuteras vidare i kapitlet om massförstörelsevapen.

De materielrelaterade prioriteringarna⁵⁴² synes något så när stämma överens med analysen av framtida krigs karaktär. Prioriterat är t.ex. luft- och robotförvarssystem, långräckviddigt flyg med kryssningsrobotar med lång räckvidd och hög precision, lednings- och underrättelsesystem, pansrade fordon (snarare än stridsvagnar), rymdsystem samt taktisk och strategisk lufttransportkapacitet. Dessa prioriteringar antyder i första hand planering för att möta en mer avancerad statlig motståndare, även om, som nämnts ovan, flera av förmågorna under utveckling är användbara också i ett lokalt scenario.

Minst överensstämmelse mellan deklarerad målbild och förmåga synes föreligga avseende lokala konflikter/krishantering, där utbildningsmässiga, mentala och attitydmässiga tillkortakommanden hos krigsmaktens personal är slående. I synnerhet gäller detta den civila dimensionen av konflikthantering. Oförmågan att lösa Tjetjenienkonflikten är ett tydligt exempel.⁵⁴³ Samtidigt är ledtiden för förändringar inom utbildningsområdet med största sannolikhet längre än ledtiderna för utveckling av ny materiel, varför utbildning är den faktor som dimensionerar utvecklingen av denna förmåga. Den ryska förmågan inom områdena *civil-military cooperation* (CIMIC) och *civil-military coordination* (CMCO) är mycket begränsad. Samtidigt synes en rysk önskan att lära sig finnas. Olika aspekter av internationell krishantering är föremål för samarbete med Nato- och EU-länder.⁵⁴⁴

6.9. Krigsmaktens uppgifter

Policydokumentet 2003 fastslår i kapitel 5 om krigsmaktens uppgifter att den förändrade utrikes- och säkerhetspolitiska situationen som Ryssland befinner sig i har resulterat i delvis nya uppgifter för krigsmakten. De nya uppgifterna delas in i fyra huvudkategorier. Krigsmakten skall kunna:

- avskräcka militära och militärpolitiska hot mot Rysslands säkerhet och intressen,
- säkerställa Rysslands ekonomiska och politiska intressen,
- genomföra väpnade operationer i fredstid samt att
- använda militärt våld för att säkerställa Rysslands säkerhet (krig).

Avskräckningsförmågan består av flera komponenter. En första viktig del är förmågan att i tid upptäcka/avslöja hotfull militärpolitisk utveckling, förberedelser till anfall på Ryska Federationen och/eller dess allierade. Avskräckningens huvudkomponent utgörs av både de strategiska kärnvapenstyrkorna och konventionella förband med hög strids- och mobiliseringsberedskap. De förstnämnda skall garantera förmågan att i alla situationer kunna tilldela en motståndare viss angiven skada.⁵⁴⁵ De senare skall kunna avvärja en lokal konflikt med fredstida resurser. En viktig del av avskräckningen utgörs också av upprätthållandet av beredskap till strategisk mobilisering (övergång till krigstillstånd) och ett territorialförsvar.

⁵⁴² Se avsnitt 6.10 om materiel och materielanskaffning nedan.

⁵⁴³ Dock bör det tilläggas att den politiska styrningen spelar en avgörande roll på ett mer övergripande plan.

⁵⁴⁴ Se vidare avsnitt 6.12 om Krigsmaktens kontakter med Nato.

⁵⁴⁵ ”Viss angiven skada” är en subjektiv bedömning av den skada som är oacceptabel för motståndaren eftersom den överstiger den av honom förväntade fördelen av hans egen användning av militärt våld.

När det gäller säkerställandet av Rysslands ekonomiska och politiska intressen återfinns som första punkt skyddet av ryska medborgare⁵⁴⁶ i zoner av väpnad konflikt och politisk eller annan instabilitet. I denna kategori ingår också skapandet av säkerhet för Ryska federationens ekonomiska verksamhet, liksom skydd av Rysslands nationella intressen i territorialhavet, på kontinentalsockeln, i den ekonomiska zonen samt på världshaven. Efter presidentbeslut kan krigsmakten användas i viss angiven omfattning i regioner av vitalt ekonomiskt eller politiskt intresse för Ryssland. Här listas explicit även förmågan till informationskrigföring.

Kategorin ”väpnade operationer i fredstid” omfattar uppfyllandet av förpliktelser gentemot allierade i enlighet med internationella eller mellanstatliga avtal; kamp mot internationell terrorism, politisk extremism och separatism, avvärjande av terrorattacker samt partiell eller fullständig mobilisering och beredskap att använda och användning av kärnvapenavskräckningens potential. Internationella operationer med FN- eller OSS-mandat tillhör också denna uppgiftskategori. De kan vara fredsbevarande eller fredsframtvängande och ske i koalitioner skapade av internationella organisationer eller ske på tillfällig basis. Till kategorin väpnade operationer i fredstid hör också säkerställande av krigstillstånd (undantagstillstånd) i ett eller flera av federationens subjekt, upprätthållandet av internationella blockader med FN-mandat, skydd av Rysslands luft- och undervattensgränser samt förvarning och konsekvenslindring i samband med ekologiska katastrofer och andra svåra påfrestningar. När det gäller kategori 4 (krig) skiljer Ryssland på:

- *väpnade konflikter* (där parterna inte övergår till krigstillstånd),
- *lokalt krig* (med begränsade politiska målsättningar och geografiskt begränsat),
- *regionalt krig* (två eller flera stater/koalitioner med omfattande militärpolitiska målsättningar, fullt mobiliserade och med konventionella och/eller nukleära stridigheter i hela regionen),
- *storskaligt krig* (mellan koalitioner eller ledande stormakter, med total mobilisering av alla resurser och med mycket omfattande militärpolitiska målsättningar).

De ryska väpnade styrkorna skall vara beredda att kunna avvärja aggression på samtliga konfliktnivåer oavsett motståndarens tekniska medel inkl. massförstörelsevapen.

Krigsmakten skall i fredstid, dvs. utan mobilisering, kunna lösa uppgifter samtidigt i två väpnade konflikter oavsett typ och genomföra fredsbevarande operationer såväl självständigt som i multinationella kontingenter. Vid ökad militärpolitisk och militärstrategisk spänning skall de genom avskräckning (med kärnvapen eller konventionella förband med stående beredskap) kunna förhindra eskalering av situationen. I krigstid skall krigsmakten kunna avvärja ett luft-/rymdangrepp samt lösa uppgifter samtidigt i två lokala krig.

⁵⁴⁶ I texten står det medborgare, ej landsmän. Jfr fotnot i avsnitt 6.9.

På en bild i dokumentets kapitel om de huvudsakliga prioriteringarna vid byggandet av krigsmakten⁵⁴⁷ anges möjliga funktioner (läs uppgifter) för de stående styrkorna i de strategiska riktningarna. Varför denna bild och information finns där och inte i kapitlet som behandlar krigsmaktens uppgifter är oklart. Å ena sidan ansluter den till några begrepp rörande de framtida förmågor som policy-dokumentet anser att krigsmakten bör utveckla. Å andra sidan skulle man kunna tolka det som den hotuppfattning som faktiskt ligger till grund för utvecklandet av krigsmakten idag. Men genom att ange krigsmaktens uppgifter i ett framtidsperspektiv blir tonen mindre aggressiv och samtidigt diplomatiskt oantastlig. Förband med stående beredskap finns redan idag.

Karta 4. Krigsmaktens strategiska inriktningar

Källa: Ryska försvarsministeriet, <http://www.mil.ru>, 19 jan. 2004..

Följande möjliga uppgifter för förbanden med stående beredskap anges:

I den västra strategiska riktningen

- Avskräckning av storskaligt krig
- Deltagande i lokalt krig
- Deltagande i gränskonflikt
- Säkerställande av Rysslands ekonomiska intressen
- Säkerställande av för Ryssland viktiga transportkommunikationer
- Uppfyllande av alliansförpliktelser

I den sydvästra strategiska riktningen

- Stöd till allierade
- Stöd till allierade i händelse av inre instabilitet
- Kamp mot transnationell terrorism
- Fredsbevarande operationer
- Säkerställande av Rysslands ekonomiska intressen
- Väpnade operationer på Rysslands territorium
- Deltagande i lokala konflikter

I den sydöstra strategiska riktningen

- Stöd till allierade i händelse av yttre aggression
- Stöd till allierade i händelse av inre instabilitet
- Kamp mot transnationella hot

⁵⁴⁷ Se vidare kapitel 8 om militärreformen.

- Deltagande i lokala konflikter
- Kamp mot internationella terrorismhärder
- Säkerställande av Rysslands ekonomiska intressen
- Säkerställande av ryska medborgares och etniska ryssars⁵⁴⁸ säkerhet och lagliga rättigheter

I den östra strategiska riktningen

- Avskräckning av regionalt krig
- Avskräckning av storskaligt krig
- Deltagande i gränskonflikt
- Fredsbevarande operationer
- Stöd till genomförandet av civilförsvarets operationer

En undersökning av listan ovan leder till slutsatsen att västra strategiska riktningen torde avse Europa, den sydvästra Kaukasus och den sydöstra Centralasien. Sannolikt avser den östra riktningen Japan och Stilla havet (USA) (Avskräckning av storskaligt krig). Kina hänförs till östra riktningen. Krig med Kina faller under policydokumentets definition på "regionalt krig" ovan.⁵⁴⁹ Värt att notera är att lokala (väpnade) konflikter saknas i den östra riktningen (t.ex. territoriell konflikt med Japan om Kurilerna).⁵⁵⁰ Likaså saknas skydd av ekonomiska intressen i denna riktning (t.ex. fiske, transporter m.m.).

Det är värt att notera att dessa uppgifter rubriceras som möjliga uppgifter för krigsmakten (i en avlägsen framtid). Ingenting sägs om sannolikheten. Det faktum att avskräckning av storskaligt krig anges som första uppgift i den västra riktningen står alltså inte i motsättning till policydokumentets deklaration att "globalt kärnvapenkrig och storskaligt konventionellt krig med Nato eller en av USA ledd koalition utesluts ur gruppen av mest sannolika konfliktfall". Däremot står det i motsats till andemeningen i denna deklaration.

Listan ger vid hand att väpnade konflikter och lokala krig betraktas som dominerande i sydvästra och sydöstra riktningarna, vilket väl sammanfaller med övriga officiella deklarationer.

I policydokumentets kapitel om moderna krigs och väpnade konflikters karaktär anges i två faktarutor också karaktären hos möjliga väpnade handlingar i Rysslands västra respektive östra riktning. Det heter t.ex. att "möjliga stridshandlingar i den västra riktningen kommer att fram till 2030 karaktäriseras av en kraftig ökning av stridsmedel för bekämpning utanför motståndarens räckvidd."⁵⁵¹

I övrigt kommenteras inte bilden med ovanstående uppgifter för de stående förbanden i policydokumentet. Det synes vara en rimlig bedömning att de ovan angivna uppgifterna faktiskt utgör de dimensionerande planeringsförutsättningarna för krigsmakten år 2004. Den ovan anförda ryska deklarationen avseende krigsmaktens uppgifter föranleder några reflexioner.

⁵⁴⁸ Dvs. även ryssar med annat medborgarskap än ryskt, vilket potentiellt kan användas som motiv för inblandning i andra länders inre angelägenheter (jfr tidigare fotnot i detta avsnitt och avsnitt 6.7. om hoten mot Ryssland).

⁵⁴⁹ Mer om de militära relationerna med Kina i avsnitt 6.13. nedan samt i kapitel 7 om massförstörelsevapen.

⁵⁵⁰ Om denna konflikt, se vidare avsnitt 4.14. i kapitel om rysk utrikespolitik.

⁵⁵¹ Samtidigt har de flesta länder, som ligger nära Ryssland, detta problem redan idag. Det är t.ex. svårt att skydda sig mot ryska ballistiska robotar. Se resonemanget om rysk fjärrbekämpningsförmåga i Leijonhielm m.fl. (2000), s. 115-125.

Vad som exempelvis menas med ryska intressen i territorialhavet, på kontinentalsockeln och den ekonomiska zonen är relativt otvetydigt. Samtidigt tvistar Ryssland med vissa grannländer om den ekonomiska zonens storlek, vilket skulle kunna ge upphov till större konflikter i framtiden. Vad som menas med ryska intressen på världshaven sägs inte explicit i policydokumentet. Problemet med en sådan bred formulering är att den vid behov kan användas för att sortera in godtyckliga intressen därunder.

Noterbart är att begreppen prevention eller preemption inte nämns explicit någonstans i policydokumentet 2003. Möjligen skulle dessa begrepp kunna inrymmas under rubrikerna "krigsmakten kan användas i viss angiven omfattning i regioner av vitalt ekonomiskt eller politiskt intresse för Ryssland" eller "väpnad konflikt". (Se avsnitt 6.17. nedan)

Ryska medborgares väl och ve i utlandet kan också när som helst användas som förevändning för ryska ingripanden av olika slag. En oroande tanke skulle kunna vara att prevention/preemption också kopplas till problematiken med ryska medborgares rättigheter. Estland, Lettland och Georgien är exempel på länder, där detta skulle kunna bli ett akut problem.

På ett övergripande plan är det värt att notera att underrättelsetjänst i alla dess former kommer att vara prioriterad för att ge Ryssland tidig förvarning om hotfull militärpolitisk utveckling och förberedelser för anfall. Det underrättelsetryck som idag utgår från Ryssland mot länder i omvärlden kommer därför sannolikt att kvarstå.

Den vikt som läggs vid informationskrigföring är också intressant. Med stor sannolikhet kan man förvänta sig att den ryska förmågan till informationskrigföring i olika former kommer att vidareutvecklas. Som det andra Tjetjenienkriget har visat har ryska myndigheter väsentligt förbättrat sin förmåga till *perception management*. I det militära tänkandet kommer med största sannolikhet begreppen överraskning och vilseledning (*maskirovka*) att fortsätta att inta en framträdande plats. Slutsatserna i rapporterna 1998, 2000 och 2002 kvarstår härvid oförändrade.

6.10. Materiel och materielanskaffning

Detta avsnitt avser behandla den existerande och anskaffade ryska krigsmaterielen, i huvudsak på aggregerad nivå. Avsnittet inleds med en översikt av krigsmaktens materiel för att sedan i turordning behandla försvarsgrenarnas materiel; initialt med tonvikt på trender i kvantitet för att sedan följas av exempel på nya tekniska system och dess prestanda. Detta avsnitt hör till stor del samman med kapitlet om det militärindustriella komplexet, där tangerande frågor som materielutveckling, vapenexport och försvarstekniskt samarbete behandlas.

Materieltrender på aggregerad nivå

Då det gäller den ryska rustningsambitionen noterades ett trendbrott i rapporten 2002. Med början år 2001 skulle materiell förnyelse prioriteras på bekostnad av FoU, då kostnaden för anskaffning anses bli större än vad försvarsbudgeten klarar av utan neddragning inom andra områden.⁵⁵² Som framgår av detta kapitel och kapitlet om MIK verkar denna prioritering ännu inte fått fullt genomslag genom ökade beställningar. I Putins förord till den engelska utgåvan av policydokumentet lyfts upprustning dock fram som den andra prioriterade uppgiften för

⁵⁵² Ivanov, Henry, "Quality, not quantity", *Jane's Defence Weekly*, 17 december 2003, s. 25-26.

framtiden (den första gällde bemanningsproblemen i krigsmakten). Det är tänkt att den tekniska upprustningen av de ryska styrkorna skall länkas till den försvarsindustriella politiken.

Förutom de slutsatser som presenteras i anslutning till respektive försvarsgren kan ett antal saker gemensamma för alla försvarsgrenar och truppslag understrykas. Det finns visserligen en stor ovisshet och oklarhet rörande exakta kvantiteter för anskaffning och uppgraderingar inom såväl krigsmakten som andra styrkestrukturer, men det är helt klart att det hittills rör sig om mycket små kvantiteter (enstaka till tiotals system), men ambitionen att successivt både modernisera och nyanskaffa krigsmateriel synes 2005 innebära en vändpunkt mot större kvantiteter och uppgraderingar.

På övergripande nivå, och som redovisades i rapporten 2002, är mängden rysk krigsmateriel fortfarande mycket stor och en icke obetydlig andel av materielen är fortfarande relativt modern. Man bör inte, vilket ofta görs i den politiska debatten, alltid jämföra den ryska materielstandarden med den mest avancerade materielen i USA, då USA är världsledande inom de flesta områden. Risken för en militär konfrontation mellan USA och Ryssland anses i dagsläget obefintlig, vilket minskar relevansen i jämförelsen. Ryssland har i praktiken gett upp strävan att bli kvantitativt och kvalitativt jämbördigt med USA, i alla fall på kort sikt. Däremot, om den ryska materielen jämförs med materielen i de forna sovjetrepublikerna, är den inte bara numerärt överlägsen utan även betydligt modernare. Detta är viktigt att ha i åtanke då risken för konflikter inom detta område faktiskt existerar.

Den materiella förnyelsetakten är dock lägre än i väst, varför en ökande andel materiel börjar bli omodern. Underhåll och reservdelsförsörjning är t.ex. kraftigt eftersatt, vilket får konsekvenser för hur funktionell materielen är. Samtidigt bör det understrykas att det fortfarande finns ryska system med tekniska prestanda som är bättre än eller motsvarar västerländska, t.ex. stridsflygplan och luftvärnsrobotsystem som vanligen hålls i mycket bra skick.⁵⁵³ Det bör även poängteras att de bilder som publiceras i pressen av sönderrostade fartyg och stridvagnar oftast inte är från operativa förband utan rör utrangerad materiel, som väntar på destruktion.

Ett par genomgående trender rörande ny försvarsmateriel kan lyftas fram. Krigsmaterielutvecklingen i Ryssland är fortfarande på mycket hög teknisk nivå. Som MIK-kapitlet tillsammans med föreliggande avsnitt indikerar finns dock en viss diskrepans mellan vad som utvecklas och vad som anskaffas. Det betyder emellertid inte att det finns en diskrepans mellan vad krigsmakten behöver och vad MIK utvecklar. Förklaringen till varför en ansevärd del av den nyutvecklade materielen är tänkt för export beror till stor del på MIK:s omstrukturering samt Rysslands begränsade materielbeställningar som i sin tur förklaras av Rysslands hittills ansträngda försvarsbudget.

Enligt gällande planer år 2002 skulle anskaffningen i framtiden svara för 65-70 procent, medan FoU tilldelas ca. 15 procent av den statliga försvarsbeställningen (GOZ).⁵⁵⁴ Siffror visar att FoU nu kommer upp i 33 procent av försvarsordern och att taket för såväl anskaffning som FoU höjs.⁵⁵⁵ Vapensystem med *state-of-the-art* teknologi är dock Ryssland mindre benäget att exportera, även om det inte har råd att själva anskaffa det. Även de

⁵⁵³ Leijonhielm m.fl. (2003), *Rysk militär förmåga*, tabell 7 på s. 104.

⁵⁵⁴ Ibidem, s. 101.

⁵⁵⁵ Se vidare kapitel 5 om den ryska ekonomin.

vapensystem som krigsmakten bäst behöver, t.ex. stridsflygplan med multirollkapacitet, anskaffas endast i mycket ringa omfattning, eftersom de är mycket kostsamma. Hotbildsanalys och budgetproblem förklarar således tillsammans de prioriteringar som har gjorts rörande ryska krigsmaterielsbeställningar.

Som en konsekvens av detta tillsammans med prioriteringar baserade på ekonomiska resurser står också klart att Ryssland i huvudsak fokuserar på moderniseringar och uppgraderingar av befintliga plattformar istället för anskaffning av nya vapensystem och utveckling av nästa generations vapen. De moderniseringar och uppgraderingar som görs är visserligen prestandaförbättrande, men de innehåller sällan den mest avancerade spetsteknologi som Ryssland trots allt har utvecklat. Uppgraderingar och moderniseringar är i flertalet fall avsedda för att nå en rimlig prestandanivå snarare än att ta stora tekniska kliv framåt. Billigare och mindre komplexa system nyanskaffas i måttlig mängd. Dyra och högteknologiska produkter är rikligt förekommande i utvecklingsstadiet men är i de flesta fall avsedda för exportmarknaden och serieproduceras inte.

De största enskilda vapensystemen, som är under utveckling och troligtvis anskaffas, tillförs flottan som får ett mindre antal fartyg, men det betyder inte att marinen är det högst prioriterade området. Som framgår av nästa avsnitt har Rysslands marina ambitioner minskat kraftigt på senare år och kvar står främst kustnära verksamhet.

Ur ett säkerhetspolitiskt perspektiv bör ett antal faktorer lyftas fram. Den stora reduktionen som gjorts sedan 1991 har omintetgjort Rysslands förmåga att mäta sig med Nato. Rysslands förmåga till styrkeprojektion och offensiva operationer utanför närområdet, vilket inkluderar landstigningsförmåga, har kraftigt minskat. Existerande materiel är mest lämpad för försvarsändamål. Men trots denna reduktion har Ryssland stora mängder tung krigsmateriel. Gentemot mindre grannstater har Ryssland fortfarande ett enormt materiellt övertag både kvantitativt och kvalitativt.

Då det gäller nyanskaffning av konventionella vapen har system av strategisk karaktär en överordnad roll i retorik och ambition, men i realiteten är det vapensystem på taktisk nivå som anskaffas och moderniseras. Enstaka strategiska plattformar tillförs dock krigsmakten. Inte inom något område har emellertid nyanskaffningarna nått sådana proportioner eller sådan teknisk nivå att de fått genomslag på strategisk nivå. Givet den ryska maktambitionen och militärtekniska förmågan finns det fog för att anta att en förändring sker i takt med att den ryska ekonomin utvecklas.

För att exemplifiera de trender som lyfts fram ovan tar följande avsnitt upp ett antal nyheter inom respektive försvarsgren och truppslag som presenterats i militärtekniska tidskrifter eller på mässor under de senaste åren. Varje avsnitt inleds med ett antal exempel på moderniseringar och uppgraderingar för att sedan följas av nyanskaffningar.⁵⁵⁶ Den existerande materielen diskuteras endast i kvantitativa termer i inledning till varje avsnitt då en kvalitativ genomgång skulle bli för utrymmeskrävande.

Markstridskrafterna

Tidsserien i tabell 17 nedan visar i princip på reduktion av materiel vid endast ett tillfälle (och då var reduktionen endast markant för stridvagnar) under de senaste åtta åren. Det är en relativt liten reduktion om hänsyn tas till den personella reduktionen på nästan 300 000 man

⁵⁵⁶ Notera att få uppgifter finns rörande omfattningen på moderniseringarna och nyanskaffningarna.

samt den destruktion av materiel som har genomförts inom ramen för CFE. Tidigare bedömningar ligger således fast rörande markstridskrafternas stora materielinnehav.

Tabell 17. Total materiell numerär i de ryska markstridskrafterna 1997-2004

Markstridskrafternas materielinnehav:	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Stridsvagnar	26 500	26 500	26 500	21 820	21 820	21 870	21 870	22 800
Pansarskyttefordon ⁵⁵⁷	26 300	26 300	26 300	25 975	25 975	25 975	25 975	24 990
Artilleripjäser	28 700	28 700	28 700	26 959	26 959	26 959	26 959	30 045

Källa: Valda årgångar av *The Military Balance*.

Som framgår skiljer sig antalet artilleripjäser mellan 2003 och 2004 med mer än 4000 stycken. Av de statliga försvarsbeställningarna att döma är det inte nya pjäser. Denna siffra torde snarast förklaras av hur materielen definieras, dels av Ryssland som en del av CFE-rapporteringen, dels av *The Military Balance*.

I enlighet med den ryska synen på de nya krigens karaktär, som bl.a. kommer till uttryck i policydokumentet, har anskaffandet av tunga stridsvagnar nästan helt avstannat och det slås fast att ”fienden inte kommer i stridsvagn”. Bepansrade stridsfordon får däremot viss uppmärksamhet, vilket stämmer väl överens med Rysslands uttalade önskan att prioritera förmåga att hantera lokala och regionala konflikter och internationell fredsbevarande verksamhet. Som en jämförelse kan det nämnas att då det gäller den tunga avtalsreglerade materielen inom CFE-avtalet (se avsnittet ovan) har Ryssland under krigen i Tjetjenien främst brutit mot flankzonsavtalet just ifråga om pansarskyttefordon.

I kontexten av Tjetjenienkrigen har flera debattörer lyft fram det faktum att Ryssland brukat relativt omodern krigsmateriel i Tjetjenien och därefter dragit slutsatsen att om Ryssland haft bättre materiel skulle den användas där det verkligen behövs. Argumentet är inte helt hållbart, då det i flera fall är ändamålsenligt att nyttja den äldre materielen. Ett exempel som kan kasta ljus på fenomenet är användandet av stridsvagnar av äldre modell, trots att Ryssland har toppmoderna T-90-vagnar. Förklaringen ligger i att målen som beskjuts inte motiverar bättre prestanda (eller ens är optimala att bekämpa medelst stridsvagnskanon) samt att fienden inte har högeffektiva pansarvärnsvapen eller avancerad spaningsutrustning som påkallar modern bepansring eller maskering. Då driftskostnaden för modern materiel är betydligt högre än för äldre materiel, utan att för den sakens skull kunna lösa uppgiften bättre, är det således omotiverat. De ryska förlusterna av stridsvagnar och pansarskyttefordon i Tjetjenien kan hänföras till brister i taktiskt uppträdande snarare än materielens prestanda.⁵⁵⁸ Ny materiel som har en roll att fylla används dock, t.ex. spanings-UAV:er och pejlingsutrustning. Det är värt att understryka att 91 nya T-90-stridsvagnar är beställda, enligt uppgift för att användas i Tjetjenien.

Då det gäller moderniseringar och uppgraderingar av existerande vapensystem och materiel bör pansarskyttefordonet BMP-2 nämnas. Det uppgraderas avseende torn och kanon och kan använda den tredje generationens pansarbrytande robot Kornet-E.⁵⁵⁹ BMP-3M är en annan

⁵⁵⁷ Data endast rörande markstridskrafterna (army) inklusive förrådsställd materiel. Pansarskyttefordon inkluderar både bepansrade trupptransportfordon (APC) och stridsfordon (AIFV).

⁵⁵⁸ Ilyin (2003) ”Battle Tanks of the Future”, *Military Parade*, January-February, s. 77f.

⁵⁵⁹ *Jane's Defence Weekly*, nr. 13, 2003.

viktig uppgraderad version som ännu är under utprovningsfasen.⁵⁶⁰ Bland stridsfordon märks understödsvagnen 2S31 Vena (120mm på BMP-3-chassi) som har uppgraderats men ej bedöms ha tillverkats i större omfattning.⁵⁶¹ Understödsvagnen BMPT (på stridvagnschassi) kommer även med nytt torn och kan ta fyra stycken laserstyrda Ataka-T pansarvärnrobotar.⁵⁶² Försvarsbeställningen för 2005 inkluderar även 90 stycken pansarskyttefordon av typen BTR-80 och 17 T-90-stridsvagnar.⁵⁶³

Nyanskaffningar som gjorts de senaste åren rör mestadels mindre komplexa och billigare system. Flera nya radiosystem har börjat serietillverkas och skall tillföras markstridsförbanden, bl.a. radiosystemet R-168 Akveduk.⁵⁶⁴ Krigsmakten har anskaffat ett mobilt stridsfältspaningsradarsystem benämnt PSNR-8 för att ersätta det åldrande PSNR-5M (Kredo-M).⁵⁶⁵ R Pansarvärnsrobotsystemet Chrizantema (långräckviddigt) tillfördes armén under 2003.⁵⁶⁶ Antisensor-lasersystemet PARV, vilket detekterar, förstör och stör optiska och elektrooptiska sensorer, har sedan ett antal år införts till krigsmakten.⁵⁶⁷ Två nya signalspaningssystem (KR KV och KR UKV), för mark-, sjö- och luftmål har börjat användas i Tjetjenien för lokalisering och pejling.⁵⁶⁸ Vad gäller den personliga utrustningen för soldater har en hel serie nya produkter tagits fram men få har ännu ha tagits i bruk. Ett intressant exempel på ett större system som utvecklats för export men som sedan tagits i bruk inom krigsmakten är luftvärnssystemet Pantsir S1. Det kan vara fast monterat eller vara hjul/bandburet och använder roboten 57EYE med 20km räckvidd.⁵⁶⁹

Vad gäller luftlandsättningstrupperna kan det sägas att trots att de är ett prioriterat truppslag är materielanskaffningen ringa. BMD-3M är ett nytt bepansrat trupptransportfordon ämnat för luftlandsättning som tagits fram genom att ta tornkonstruktion samt vapensystem från BMP-3, men det är ännu okänt om versionen är operativ i krigsmakten. RTjM-5 är ett NBC-indikerande pansarfordon (baserat på BMD-3 AAICV-chassi) som är anpassat för luftlandsättningsförband. Leverans till krigsmakten bedöms ha påbörjats under slutet av 2002.⁵⁷⁰

Marinstridskrafterna

Marinstridskrafterna har fått mindre budgetutrymme och är den lägst prioriterade försvarsgrenen i Ryssland. De långa ledtiderna som präglar fartygskonstruktion har även inneburit problem såtillvida att många byggen har lagts i malpåse trots att beslut om anskaffning gjorts för flera år sedan. Den materiella reduktionen fortgår dock parallellt med viss nyanskaffning.

Från att ha haft 1 496 fartyg 1985 har drastiska reduktioner gjorts ända fram tills slutet på 1990-talet. Takten på minskningen har successivt sjunkit men skillnaderna från föregående bedömning är små. Nämnas bör att de större ytstridsfartygens relativa andel har ökat även om

⁵⁶⁰ *Jane's Defence Weekly*, nr. 15, 2002B. Då tidskriftens numrering börjar om varje sex månader avser B andra halvåret

⁵⁶¹ *FMV Analys Und*, nr. 1, 2004.

⁵⁶² *FMV Analys Und*, nr. 5, 2002.

⁵⁶³ *Vremja Novostej*, 30 december, 2004.

⁵⁶⁴ *FMV Analys Und*, nr. 4, 2002.

⁵⁶⁵ *Jane's Defence Weekly*, nr. 9, 2002B.

⁵⁶⁶ *Jane's Defence Weekly*, 9 juni, 2004.

⁵⁶⁷ *FMV Analys Und*, nr. 3, 2003.

⁵⁶⁸ *FMV Analys Und*, nr. 1, 2002.

⁵⁶⁹ *Jane's Missiles and Rockets*, mars 2002.

⁵⁷⁰ *FMV Analys Und*, nr. 4, 2002.

de faktiska reduktionerna varit avsevärda, speciellt då det gäller kryssare samt fregatter och korvetter. Fregatterna har dock behållit sin relativa andel.

Tabell 18. De ryska marinstridskrafternas totala fartygsinnehav 1997-2004

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Strategiska robotubåtar (SSBN) ⁵⁷¹	29	26	21	19	17	13	13	14
Kryssningsrobotbärande ubåtar (SSGN)	18	15	9	8	6	6	6	7
Attackubåtar (SSN)	43	25	19	19	15	16	16	15
Dieselelektriska ubåtar (SSK)	26	23	16	16	13	13	13	15
Summa ubåtar	116	89	65	62	51	48	48 ⁵⁷²	51
Hangarfartyg	1	1	1	1	1	1	1	1
Kryssare	22	8	7	7	7	7	7	6
Jagare	19	22	17	17	17	14	14	14
Fregatter/korvetter ⁵⁷³	90	55	49	49	49	41	41	38
Summa större ytstridsfartyg ⁵⁷⁴	132	86	74	74	74	63	63	59
Mindre ytstridsfartyg ⁵⁷⁵	110	82	73	68	68	57	57	43
Minkrigsfartyg ⁵⁷⁶	155	106	72	72	71	60	60	51
Landstigningsfartyg ⁵⁷⁷	95	67	46	46	46	43	43	43
Totalt antal fartyg	608	430	330	322	310	270	270	247

Källa: Valda årgångar av *The Military Balance*.

Marinchefen amiral Kurojedov hade år 1998 en vision om att marinstrukturen skulle omfatta 335-375 fartyg.⁵⁷⁸ Som framgått ligger rådande nivå betydligt lägre. Kurojedov har vid ett antal tillfällen uttalat sig om att Ryssland fokuserar sina ansträngningar inom det marina området till en kustflotta under de närmaste åren.⁵⁷⁹ Detta uttalande kontrasteras delvis mot chefens för marinflyget uttalande om att Ryssland i framtiden skall ha två stycken hangarfartyg i den norra marinen och två i Stillahavsmarinen.⁵⁸⁰ Marinexperten Boris Makejev poängterar emellertid att även om Rysslands finansiella situation inte medger byggande av dessa hangarfartyg så är de på sikt nödvändiga för att Ryssland skall ha en framskjuten position på världshaven.⁵⁸¹

Även om Ryssland insett sin begränsade marina kapacitet, stängt baserna i Kuba och Vietnam och deklarerar intentionen med kustflotta, betyder det inte att man ger upp världshaven rent politiskt. Kurojedov skrev t.ex. under 2003 att de ryska marina aktiviteterna, som syftar till att

⁵⁷¹ Ytterligare ett antal icke operativa ubåtar, ombord på vilka det finns ett antal robotar, räknas varje år in i START-avtalet.

⁵⁷² Ryssland har även fem ubåtar i kategorin "övrigt" samt ett antal i reserv.

⁵⁷³ Som fregatter räknas här fartyg av klasserna Krivak, Neustrasjimyj, Grisja, Parchim, (och tidigare även Petja).

⁵⁷⁴ *The Military Balance* inkluderar dock inte Grisja och Parchin (och Petja) som större ytstridsfartyg.

⁵⁷⁵ Som mindre ytstridsfartyg räknas här fartyg av klasserna Dergatj, Matka, Mucha, Nanutjka Tarantul, Turja och Pauk. Klasserna Sarantja, Sjersjen, Sjmjel, SO-1, T-43, T-58, Utka, Poti, Osa har utgått successivt fram till år 2003 men ingick tidigare i denna kategori.

⁵⁷⁶ Avser minutlägnings- och minröjningsfartyg.

⁵⁷⁷ Inklusive landstigningsfarkoster av typen svävare.

⁵⁷⁸ Leijonhielm (1999) *Rysk militär förmåga*, s. 169.

⁵⁷⁹ Dmitry Chrikin, "Russia No Longer Needs Aircraft-Carriers", *Pravda.ru*, 2 mars, 2004.

⁵⁸⁰ *Open Source Information*, 5 februari 2004.

⁵⁸¹ Makejev (2003) 'The Future of Naval General-Purpose Forces', *Military Parade*, september-oktober.

skydda Rysslands nationella intressen och säkerhet på världshaven, är statens högsta prioritet.⁵⁸² Klart står dock att oavsett ambitionsnivå är den ryska förmågan att operera på världshaven under de närmaste åren starkt begränsad och i praktiken har Ryssland en kustflotta. Ledtiden för att återta en oceangående flotta är avsevärd och torde räknas i tiotal år.

Rysslands enda hangarfartyg, *Amiral Kuznetsov*, återinfördes dock i operativ tjänst under hösten 2004 efter ett omfattande underhålls- och förbättringsarbete.⁵⁸³ Fartyget har inte varit operativt på nästan åtta år och det lär dröja ett tag innan alla tillhörande system och handhavande fungerar friktionsfritt. Givet den uttalade ambitionen att i en mer avlägsen framtid (bortom tioårsperioden) ha en oceangående flotta⁵⁸⁴ kommer Kuznetsov under den kommande tioårsperioden säkerligen att inneha en betydelsefull roll som plattform för vidmakthållande av existerande kompetens och som prestigesymbol.

En av de viktigare uppgraderingarna är Kilo-klass-ubåten (projekt 636) där moderniseringen bl.a. möjliggör användande av sjömålsrobotar av Club-S typ (3M-54 och 3M-54E1) samt förbättrar dess stridslednings- och positioneringssystem, där även maskin-/manöversystemet och sonarsystem är integrerat. Generatorer, batterisystem, kommunikationssystem och bränsleceller har även förbättrats vilket resulterar i bättre uthållighet.⁵⁸⁵ Ryssland har även importerat nio stycken fjärrstyrda undervattensfarkoster (2 Venom och 7 Sea Tiger) för förbättrad ubåtsräddnings- och sökningskapacitet.⁵⁸⁶ Detta är intressant att notera eftersom det kan ses som en reaktion på Kursk-olyckan.

Även om inget beslut är taget hoppas Ryssland kunna anskaffa tre stycken strategiska robotubåtar (SSBN) av Borej-klass (projekt 955) till 2010. I så fall kommer de att förses med 12 stycken ballistiska robotar (SLBM) Bulava (vilket enligt vissa uppgifter är sjöversionen av SS-27/Topol-M) med en räckvidd på 8300km. Den måste dock först testas på en 941 Typhoon-ubåt. Ubåten är försedd med kärnreaktor och elmotor och är baserad på modern och avancerad teknik för tyst gång. Bevapningen är 16 torpeder 533mm som skjuts genom fyra tuber.⁵⁸⁷ En ny fregatt och ett eskortfartyg byggs, planerade att införas i krigsmakten. Det nya minsveparfartyget Valentin Pikul (projekt 266M) som nyligen anskaffats, är oceangående och har ny utrustning för minsvepning. Det är dessutom producerat i icke-magnetiska kompositmaterial, vilket är kostsamt men nödvändigt vid verkan i mintät miljö.⁵⁸⁸ Tio stycken korvetter (projekt 20380) med multirollkapacitet för kustbruk är planerade fram till 2005. Om de anskaffas kommer de att ha kapacitet för att ta ombord helikoptrar (Ka-27) samt vara beväpnade med sjömålsrobotar.⁵⁸⁹

Flygstridskrafterna

Luftstridskrafternas numerär har stabiliserats på samma sätt som de andra försvarsgrenarna. Av 7 753 flygplan under 1985 återstår nu endast drygt 2 200. Som föregående bedömning

⁵⁸² Kuroyedov (2003) 'Russia's Navy: Good Prospects for the Future', *Military Parade*, nr. n/a.

⁵⁸³ *The Military Balance 2004/2005*, s. 99.

⁵⁸⁴ Se t.ex. marindoktrinen som sträcker sig till år 2020, Sovet bezopasnosti Rossijskoj Federatsii, "Morskaja doktrina Rossijskoj Federatsii na period do 2020 g. (<http://www.scrf.gov.ru/Documents/Decree/2001/27-07.html>) hämtad 2 febr. 2005.

⁵⁸⁵ *FMV Analys Und*, nr. 2, 2001.

⁵⁸⁶ *FMV Analys Und*, nr. 1, 2002.

⁵⁸⁷ *Jane's Defence Weekly*, nr. 6, 2003B.

⁵⁸⁸ *Jane's Naval International*, nr. 2, 2002.

⁵⁸⁹ *Jane's Defence Weekly*, nr. 2, 2002.

visade beror ökningen i antal flygplan mellan 1998 och 2002 på att markstridskrafternas flyg införlivats i luftstridskrafternas samt att Ryssland övertog ett antal Tu-95:or och Tu-160:or från Ukraina. Dessutom har vissa kategorier flygplan ändrat klassifikation p.g.a. START-avtalet. Förutom attackförmåga har Ryssland länge prioriterat luftförsvar, vilket återspeglas i antalet jaktplan. Efterföljande avsnitt visar emellertid på ett ökat intresse för multirollkapacitet inom flyget.

Tabell 19. De ryska flygstridskrafternas totala flygplansinnehav 1997-2004

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Långräckviddigt bombflyg ⁵⁹⁰	66	66	74	74	89	78	78	78
Medeldistansbombflyg ⁵⁹¹	125 ⁵⁹¹	125 ⁵⁹²	158 ⁵⁹³	158 ⁵⁹⁴	117 ⁵⁹⁵	117 ⁵⁹⁶	117 ⁵⁹⁷	116 ⁵⁹⁸
Jakt	1 215	1 215	880	880	952	908	908	908
Attack	725	725	575	575	586	606	606	606
Spaning	200	200	135	135	226	214	214	214
AWACS	20	20	20	16	20	20	20	20
Tankflygplan	20	20	20	20	20	20	20	20
Transport	350	340	280	280	354	318	318	318 ⁵⁹⁹
Totalt	2 721	2 711	2 142	2 138	2 364	2 281	2 281	2 280

Källa: Valda årgångar av *The Military Balance*.

Ryssland strävar efter att uppgradera 20-25 % av sina stridflygplan till moderna fjärdegenerations flygplan (4+).⁶⁰⁰ På så sätt skjuts behovet att utveckla femte generations stridsflygplan fram något. Flygvapenchefen Vladimir Michajlov har bl.a. sagt att Ryssland inte behöver några nya system utan istället skall utveckla gamla existerande plattformar.⁶⁰¹ Denna ansats syns klart i materielanskaffningen och nyutvecklingen.

En av de mer intressanta uppgraderingarna är av Su-27, vilken tillsammans med MiG-29 har utgjort hörnstenar i de ryska flygstridskrafterna. Under 2004 levererades fem stycken nya Su-27SM till 4. flygstridsskolan i Lipetsk. Avsikten var att ha ett regemente med Su-27SM vid utgången av 2004. För 2005 är ytterligare sju beställda. Planet som främst varit ett attackflygplan har nu fått multirollskapacitet och kan därmed användas för nya uppgifter. Den nya radarn (N001V) har längre räckvidd och bättre målföljningsförmåga även för markmål vilket möjliggör användande av precisionsstyrda, t.ex. laserstyrda, robotar. Det är intressant att konstatera att Su-27SM anses vara bättre än exportversionerna Su-30MKK och MKI.⁶⁰² Det är även bestämt att ett eller möjligen två regementen med Su-27IB skall anskaffas för att

⁵⁹⁰ Inkluderar endast flygplan som faller under START-avtalet. Dvs. Tu-22:orna står som medeldistansbombflyg.

⁵⁹¹ Tu-22M-3. Därutöver 122 förrädsställda plan av typen Tu-22 och Tu-22M-2.

⁵⁹² Tu-22M-3. Därutöver 122 förrädsställda plan av typen Tu-22 och Tu-22M-2.

⁵⁹³ Tu-22M/MR. 92 förrädsställda flygplan.

⁵⁹⁴ Tu-22M/MR. 92 förrädsställda flygplan.

⁵⁹⁵ Tu-22M/MR. Ett antal förrädsställda flygplan.

⁵⁹⁶ Tu-22M/MR. Ett antal förrädsställda flygplan.

⁵⁹⁷ Tu-22M/MR. Ett antal förrädsställda flygplan.

⁵⁹⁸ Tu-22M/MR. Ett antal förrädsställda flygplan.

⁵⁹⁹ Den civila flygplansflottan omfattar ca. 1 500 passagerarflygplan med lång eller medellång räckvidd, inkl. ca. 350 An-12 och Il-76.

⁶⁰⁰ *Jane's Defence Weekly*, nr. 4, 2002.

⁶⁰¹ *Jane's Defence Weekly*, nr. 7, 2003B.

⁶⁰² *International Defence Review*, nr. 1 februari, 2004.

överta roller som tidigare innehafts av Su-24 och Tu-22M3 (tunga attack/medeldistansbombplan).⁶⁰³ MiG-31BM håller på att uppgraderas och beräknas vara färdig år 2004.⁶⁰⁴ Även MiG-29M2 (MRCA) uppgraderas och får multirollkapacitet och lufttankningsförmåga.⁶⁰⁵ Två nya Tu-160 skall enligt den statliga försvarsorden anskaffas under 2005.⁶⁰⁶

Flygstridskrafterna anskaffade även under 2002 sex stycken 55Zj6U Nebo-U (TALL RACK) VHF-bandsradarsystem.⁶⁰⁷ På helikoptersidan har 50 stycken nya Mi-28N samt ett mindre antal Ka-52, avsedda för specialoperationer, anskaffats. Beslut är även taget rörande 200 stycken Jak-130 träningsflygplan.⁶⁰⁸ Transportflygplanet Il-76MF skall anskaffas och eventuellt även modifieras. Det kan ses i sammanhang av att flygplanet An-70 inte kommer att beställas, då det anses ha för många och för stora problem vilket gör det farligt.⁶⁰⁹ Utvecklingsprojektet har t.o.m. fått anslagen indragna.⁶¹⁰ Till detta kan nämnas att krigsmakten har beställt tre stycken strategiska bombplan av typen Tu-160.⁶¹¹ Eventuellt skall 100-120 stycken Il-112 (lätta transportplan) anskaffas till år 2010 för att ersätta An-24 och An-26.⁶¹² Därmed kan det antas att dess konkurrenter MiG-110, Su-80 och Tupolev inte kommer att anskaffas. Krigsmakten har även lagt ut offert på medeltungt transportflyg för att ersätta den ålderstigna An-12.⁶¹³ Norra Kaukasus militärdistrikt förväntas även få attackhelikoptrar Mi-24PN samt Mi-8MTKO, vilket stärker allväders- och mörkerstridsförmågan.⁶¹⁴

General Michailov har även indikerat att övertaliga flygplan såsom L-39 och MiG-27 kan byggas om till obemannade stridsflygplan (UCAV), för vilket Ryssland redan har utvecklad teknologi.⁶¹⁵

Då det gäller övrig utrustning har Ryssland köpt stridsledningsradarn 59N6 Protivnik-G med kapacitet upp till 400 km. Den kan samtidigt följa 150 mål, vilket inkluderar såväl flygmål som ballistiska missiler och lågflygande satelliter. Den skulle tillföras förband redan 2001,⁶¹⁶ men år 2002 hade endast tre stycken tillverkats.⁶¹⁷ Nya konventionella robotar med räckvidd på 2500-2800km ämnade för Tu-160 och Tu-95MS har dock redan införts.⁶¹⁸ De flesta av Rysslands kryssningsmissiler Kh-55SM (ALCM till Tu-95MS) är i slutfasen av sin livslängd. Ryssland har köpt ett antal Kh-55Sh/Kh-555 av Ukraina som eventuellt skall uppgraderas.⁶¹⁹

Luftförsvaret, som tidigare hade status av egen försvarsgren men nu ligger under flygstridskrafterna, är ett prioriterat område i Ryssland, vilket kommer till uttryck i

⁶⁰³ *Jane's Defence Weekly*, nr. 3, 2003. *Military Balance* anger beteckningen Su-34 för detta ändamål. Leveranserna avses påbörjas tidigt under 2005. *The Military Balance 2004/2005*, s. 99.

⁶⁰⁴ *Jane's Defence Weekly*, nr. 7, 2003B.

⁶⁰⁵ *FMV Analys Und*, nr. 5, 2001.

⁶⁰⁶ *Vremja Novostej*, 30 december, 2004.

⁶⁰⁷ *FMV Analys Und*, nr. 1, 2002.

⁶⁰⁸ *Jane's Defence Weekly*, nr. 7, 2003B.

⁶⁰⁹ *Jane's Defence Weekly*, nr. 7, 2003B.

⁶¹⁰ *Jane's Defence Weekly*, nr. 4, 2003.

⁶¹¹ *Open Source Information*, 5 februari, 2004.

⁶¹² *Jane's Defence Weekly*, nr. 18, 2003.

⁶¹³ *Jane's Defence Weekly*, nr. 18, 2002.

⁶¹⁴ *The Military Balance 2004/2005*, s. 99.

⁶¹⁵ *The Military Balance 2004/2005*, s. 99.

⁶¹⁶ *FMV Analys Und*, nr. 5, 2001.

⁶¹⁷ *FMV Analys Und*, nr. 1, 2002.

⁶¹⁸ *Jane's Defence Weekly*, nr. 7, 2003B.

⁶¹⁹ *Jane's Missiles and Rockets*, juli, 2002.

policydokumentet. På materielsidan märks ett antal nyheter. Ett av de absolut viktigaste vapensystemen i Ryssland är luftvärnssystemet S-300 som finns i flera versioner både inom markstridskrafterna och inom luftstridskrafterna. S-300 bedöms ha viss förmåga mot ballistiska robotar, inte bara flygplan, helikoptrar och kryssningsrobotar. Dess prestanda bedöms vara världsledande, men man har under många år försökt utveckla en ersättare. Det nya systemet, S-400, har två typer av robotar; en kortdistansrobot med hög manövrerbarhet samt en långdistansrobot med hög hastighet och lång räckvidd.⁶²⁰ I december 2004 bekräftades att två system införts och genomgår testning. Under 2005 skall systemet vara operativt. Prioriterade områden blir Moskva, S:t Petersburg samt industriregionerna i Ural.⁶²¹

Strela-10-systemet (SA-13) (som eventuellt får ny beteckning Strela-10M4), har fått modifierade robotar och har numera troligen även mörkerkapacitet.⁶²² Robotsystemet Osa-AKM (SA-8b) har uppgraderats med bättre målföljningsförmåga och datalänksystem, vilket resulterat i ökad precision på stora avstånd.⁶²³ En ny generation Igla-S luftvärnsrobot har tagits fram med ny stridsdel och ny styrning och är nu redo för serietillverkning.⁶²⁴ Två markrobotkomplex av typ Iskander skall även anskaffas under 2005.

Den laserstyrda luftvärnsroboten Sosna-R har under senare år varit under utprovning men skall nu levereras till krigsmakten.⁶²⁵ Tre luftskepp (Au-17 Bars) har anskaffats till Moskva för optisk observation och radarövervakning. Produktionen är ännu i liten skala men luftskeppen har med framgång använts i Tjetjenien. Tydligt skall sedan 2002 en ny konventionell kryssningsrobot med räckvidd på 3500km, antagligen Raduga Kh-555, ha införts till krigsmakten.⁶²⁶

6.11. Övningsverksamhet

Den militära övningsverksamheten i Ryssland kan diskuteras ur många synvinklar. Eftersom det oftast är mycket svårt att ur öppna källor avgöra vilken svårighetsgrad militära övningar egentligen har (och vilken operativ förmåga som mer specifikt övas) avser detta avsnitt istället belysa *vad* som övas snarare än *hur* övningarna utfallit. Först redovisas vilka mål för stridsutbildningen som krigsmakten har. Därefter undersöks om de övningar som genomförs verkligen syftar till att öva dessa. Övningar med de strategiska kärnvapenstyrkorna kommenteras också. Avslutningsvis behandlas övningar för konventionella stridskrafter på nationell och internationell nivå. Avsikten är inte att göra en komplett genomgång utan snarast att ge ett antal exempel på viktiga övningar som visar Rysslands prioriteringar.

Policynivå – utveckling av den taktiska och operativa stridsutbildningen

Bedömningen 1998 påvisade ett kraftigt minskat antal övningar inom de flesta områden.⁶²⁷ Enligt policydokumentet har antalet övningar dock ökat sedan 2001 vilket inkluderar skarpa skjutövningar som även omfattar flyg, artilleri och andra ministeriers trupper. År 2004 planerades enligt samma källa övning av omgruppering mellan krigsskådeplatser.

⁶²⁰ Rydqvist (2001) *Robotförsvar som symbol och vapen: ABM, NMD och TMD i USA och Ryssland*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI), FOI-R--0072--SE, s. 72-77.

⁶²¹ *Jane's Defence Weekly*, 22 December, 2004.

⁶²² *FMV Analys Und*, nr. 1, 2001.

⁶²³ *FMV Analys Und*, nr. 1, 2002.

⁶²⁴ *FMV Analys Und*, nr. 5, 2002.

⁶²⁵ *FMV Analys Und*, nr. 2, 2003.

⁶²⁶ *Jane's Missiles and Rockets*, 1 maj, 2003.

⁶²⁷ Leijonhielm (1999) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv*, s. 141-144.

Enligt policydokumentet 2003 skall utbildningen bedrivas med hänsyn till förändringen i hotbilden mot Ryssland, nya tendenser i krigföringen och förbandens nya uppgifter. Dessutom skall nya former och metoder för förbandens användande tillägnas, liksom nya ledningsmetoder. Fredstida övningar skall genomföras under förhållanden som så mycket som möjligt liknar krigstida verklighet. Av policydokumentets formuleringar kan man ana att de militära cheferna skall övas i att uppträda mer autonomt.

Strävan är att genomföra praktiska övningar inriktade på lösande av divisions, regementes eller bataljons uppgifter. Tyngdpunkten i stridsutbildning avser man lägga på bataljonen som grundläggande taktiskt förband i lokala väpnade konflikter och gränskonflikter samt internationella operationer och fredsbevarande verksamhet. Förmåga att leda bataljonsstridsgrupper skall övas. Särskild uppmärksamhet skall också ägnas förmågan att på plutons-, kompani- och bataljonsnivå genomföra spaning, leda direkt och indirekt eld samt leda in armésamverkande flyg.

Övergripande om övningsverksamheten

I övningsverksamheten och utbildningen läggs för närvarande tonvikten på lägre taktisk nivå. Övningar med bataljonsstridsgrupper dominerar. Övningarna innefattar samtliga strategiska inriktningar. I FOI:s bedömning år 2000 påpekades att bataljoner med förmåga till självständigt uppträdande och förstärkta med framför allt artilleri, underhåll och underrättelser (bataljonsstridsgrupper) var en tydlig nyhet i striderna under det andra Tjetjenienkriget jämfört med det första då krigsmakten uppträdde i större förbandsenheter. Denna *lesson learned* avspeglar sig alltså också i övningsmönstret.

Övningar med lokala, regionala och globala scenarier förekommer. Emellertid tycks en viss tyngdpunktsförskjutning i övningsmönstret ha ägt rum under senare år. Storskaligt krig (dvs. i princip krig med Nato) har i enlighet med policydokumentets deklaration prioriterats ned till förmån för regional och lokal krigföring.⁶²⁸ Samtidigt antyder militärbudgetens struktur och anskaffningsplaner liksom tidigare, att krigsmakten förbereder sig för ett brett spektrum av konflikter.

Ett arbete som policydokumentet inte kommenterar är utvecklingen av milostabernas ledningsförmåga. Övningar med detta syfte genomförs dock kontinuerligt och förmågan att leda såväl det egna militärområdets styrkor som andra militärområdens kommer sannolikt att förbättras på sikt. Denna förmåga är en viktig komponent, om krigsmakten vill kunna uppnå strategisk rörlighet (förmåga till operativ omgruppering och punktvisa stridshandlingar på valfri teater i anslutning till Ryska Federationens territorium).⁶²⁹ Omformandet och övningen/utbildningen av militärområdena till operativa-strategiska kommandon är en viktig del av militärreformen som håller på att realiseras.

I övningsmönstret kan en trend mot flera övningar av försvarsgrensöverskridande karaktär (*joint operations*) liksom fler multinationella övningar urskiljas. Dessutom övas samverkan mellan krigsmakten och övriga styrkeministeriers styrkor regelbundet. Flera övningar syftar till att öva konventionella förbands rörlighet och styrkeprojektionsförmåga.⁶³⁰ Trenden med ökad övningsverksamhet syns för samtliga försvarsgrenar och truppslag.

⁶²⁸ För den ryska definitionen av dessa begrepp se avsnitt 6.9. om krigsmaktens uppgifter.

⁶²⁹ För en definition av strategisk rörlighet se avsnitt 8.4. om Försvarsministeriets prioriteringar.

⁶³⁰ *The Military Balance 2004/2005*, s. 99.

Strategiska övningar

I februari 2004 genomfördes övningen *Bezopasnost 2004* (Säkerhet 2004). Såväl konventionella förband (inkl. inrikes- och gränstrupperna) som kärnvapenstyrkorna deltog. Liknande övningar genomfördes 2001 och 2002. Under övningen prövades beredskapen i Moskvas, Leningrads och Volga-Urals militärområden samt Norra marinen. Vidare genomfördes också förflyttning av ett tiotal konventionella förband från det sibiriska militärområdet till europeiska delen av Ryssland. Inom ramen för övningen övades även de strategiska kärnvapenstyrkornas beredskap. Skarpa avfyringar med land- och sjöbaserade interkontinentala ballistiska missiler (ICBM⁶³¹ resp. SLBM⁶³²) genomfördes. Testskjutningar med flygburna kryssningsrobotar skulle enligt förhandsinformation också genomföras. Dessutom sköts flera satelliter upp. Syftet med kärnvapeninsatserna var, enligt dåvarande förste generalstabschefen Balujevskij, att pröva kärnvapenstyrkornas doktrin att med enstaka förband förhindra aggression eller främmande staters utpressning.⁶³³

Övningsscenariot omfattade angrepp på alla fyra fronter med inslag av terroristattacker. Ingen stat utpekades explicit som angripare, men övningen var ett sätt att påminna om Rysslands betydande militära förmåga. Tre SLBM-uppskjutningar misslyckades, vilket får sägas utgöra en prestigeförlust för Ryssland. Den militära och tekniska betydelsen av misslyckandet bör å andra sidan sannolikt inte överdrivas.⁶³⁴ Det är sedan tidigare känt att ryska ubåtsflottan har problem med sina robotsystem.⁶³⁵

Övningarna med de strategiska kärnvapenstyrkorna förtjänar kanske att kommenteras i särskild ordning. De kan vid ett första påseende tyckas stå i kontrast mot policydokumentets deklaration att ”globalt kärnvapenkrig och storskaligt konventionellt krig med Nato eller en av USA ledd koalition utesluts ur gruppen av mest sannolika konfliktfall”. Även om mycket lite är känt om det detaljerade innehållet i kärnvapenstyrkornas övningar, finns det tecken som tyder på att dessa övningar idag inte längre omfattar scenarier av typen massiv avfyrning med hela eller stora delar av arsenalen som under kalla kriget. Men den ryska krigsplaneringen måste givetvis också omfatta detta osannolika scenario. Det som tycks övas idag är främst insatser med enstaka vapenbärare eller förband i syfte att demonstrera styrka och deeskalera en konflikt.⁶³⁶ Om detta är fallet så är det konsistent med det som tycks vara den gällande kärnvapendoktrinen.⁶³⁷ Även om övningen Zapad 99 (Väst 99) var riktad mot USA/Nato så är udden i senare övningar inte med nödvändighet riktad mot dessa utan kan tolkas som en påminnelse till samtliga kärnvapenstater och större militära makter, att Ryssland fortfarande är en mäktig kärnvapenmakt.

Nationella övningar med konventionella stridskrafter

Som framgått av tidigare bedömningar har den ryska operativa oförmågan visat sig under krigen i Tjetjenien, speciellt då det gäller samverkan mellan krigsmakten och andra enheter.

⁶³¹ Ett ICBM-skott tycks ha gjorts med Topol-M (SS-27) som enligt ryska uppgifter har manövrerande stridsspets, som skall kunna försvåra för ett missilförsvar att skjuta ner den.

⁶³² SLBM-skjutningar tycks endast ha genomförts i Norra marinen, ej i Stillahavsmarinen.

⁶³³ ITAR-TASS, ”Russian armed forces to begin second phase of strategic exercise”, 16 februari 2004, engelsk översättning från http://www.cndyorks.gn.apc.org/yspace/articles/bmd/russian_bm_exercise.htm, hämtat den 8 december 2004.

⁶³⁴ Waldenvik, M. och Wirstam, J. (2004), ”Ryssland” i Andersson, P. m.fl., *Kärnvapen i världen 2004*, FOI-R—1357—SE, oktober 2004, s. 22-23.

⁶³⁵ De strategiska robotsystemens tekniska status kommenteras vidare i kapitel 7 om massförstörelsevapen.

⁶³⁶ Begreppet deeskalation diskuteras i avsnittet 7.1. nedan.

⁶³⁷ Jfr avsnitt 6.8. ovan.

Denna typ av samverkan synes vara ett genomgående element i större övningar under de senaste åren och betonas som nämnts tydligt i policydokumentet. Även då det gäller nivån på övningarna tycks de sammanfalla med policydokumentet, dvs. med en betoning på mindre förbandsformationer, även om övningarna som helhet innehåller större förband än under de svåraste åren i slutet på 1990-talet och början av 2000-talet. Det är möjligt att krigsmakten skulle genomföra större övningar ifall den hade råd. Utan fullständiga data är det dock svårt att kunna verifiera detta. Även om det finns kritiska journalister är en stor del av den ryska rapporteringen inriktad på pressreleaser som påpekar hur väl övningarna faller ut.

Övningar som karaktäriseras som antiterroristoperationer är talrika, speciellt i jämförelse med tidigare bedömningar. I flera fall är det dock tveksamt om inte detta är ett sätt för ryska politiker att legitimera övningar, t.ex. i områden där regelrätta militärövningar skulle kunna bidra till ökad spänning. Detta ligger till viss del i linje med det ryska språkbruket gällande operationerna i Tjetjenien som oavsett verksamhetens art kategoriseras som antiterroristoperationer. För de konventionella stridskrafterna tycks emellertid inte globalt (storskaligt) krig vara ett förekommande övningsscenario.

Rent geografiskt kan det konstateras att många av de större övningarna hålls i områden som Ryssland anser vara av särskild vikt, t.ex. Kaspiska havet, Svarta havet och Fjärran östern. Vissa grannländer och externa aktörer har därför, inte utan fog, tolkat flera av övningarna som styrkedemonstrationer. Vikten av ett styrkedemonstrativt element som syfte med en övning bör inte underskattas och överensstämmer väl med Putins strävan att stärka krigsmakten både faktiskt och moraliskt. Det överensstämmer även med vad som sägs i policydokumentet om behovet av avskräckning. Däremot kan det noteras att styrkedemonstrationerna i de flesta fall inskränker sig till Rysslands gränsområden. Endast i undantagsfall övar flottan och flyget långt från Ryssland. Det har dock hänt, t.ex. vid en marinövning i Indiska Oceanen under våren 2003, vilket kunde tolkas som en styrkedemonstration i samband med Irakkriget.

I augusti 2003 genomfördes en större övning vid Chabarovsk, Ochotska havet, och Japanska sjön i Fjärran Österns militärdistrikt med deltagande från krigsmakten⁶³⁸ samt enheter från Nödfallsministeriet, Järnvägstrupperna, FSB och Inrikesministeriet. Ett centralt element var samarbete över organisations- och ansvarsgränserna delvis mot en terroristliknande fiende. Därtill övades sök- och räddningsoperationer. De rent militära dimensionerna innefattade för krigsmaktens vidkommande testning av ett regionalt övervakningssystem för mark- och undervattensbruk i Fjärran östern. På sikt skall även en del för luftövervakning införas och så småningom täcka stora delar utanför den ryska kusten. Det strategiska bombflyget (med Tu-160, Tu-22 och Tu-95MS) deltog även med uppgiften att finna och slå ut en stridsgrupp fartyg till sjöss. Störst rubriker fick dock en incident då två Mi-24 attackhelikoptrar krockade och havererade.⁶³⁹

⁶³⁸ Enligt en uppgift övade kring 70 000 soldater, 60 stridsfartyg och 80 stridflygplan. Denna siffra låter hög. Man kan inte utesluta att den avser det antal man som totalt skulle ha ingått i de förband som övades, om de hade övats i sin helhet. Det är inte ovanligt att man under större övningar endast låter en eller några staber samt ett fåtal underlydande mindre förband öva med full personalstyrka, medan övriga förbandsenheter simuleras.

⁶³⁹ *Russian Military Analysis*, 29 augusti 2003, <http://felist.com/archive/state.military/200308/29091701.text>, hämtat 14 juli 2004.

Under 10-14 februari 2004 hölls övning vid staden Barnaul, vilken inkluderade ett stort antal reservister.⁶⁴⁰ Den hade ett mobiliseringsmoment samt utgjorde stabsövning i det sibiriska militärdistriktet.⁶⁴¹ I likhet med föregående år genomförde ryska fallskärmstrupper den 25 mars 2004 i Kostroma en stor fällningsövning som en del av en större övning med flera typer av förband.⁶⁴²

Under perioden 9-30 juni genomfördes övningen *Mobilnost 2004* (Rörlighet 2004). Övningen omfattade en mängd delövningar, inkl. stabs- och ledningsövningar samt uppföljningsövningar. Den var en del i ett större övningsprogram som pågick en bit in på hösten 2004. Ett viktigt moment under *Mobilnost 2004* var den i policydokumentet omnämnda omgrupperingen mellan TVD:er. En annan viktig del i övningen var koordineringen av verksamheten mellan flera militärområden täckande i princip hela den Ryska Federationens väldiga territorium.⁶⁴³ *Mobilnost 2004* passar in i det mönster av övningar som syftar till att utveckla och förbättra förmågan till lokal och regional styrkeprojektion.

Den aktiva fasen av övningen med stridshandlingar ägde rum i Fjärran östern 21-25 juni.⁶⁴⁴ Syftet med *Mobilnost 2004* sades i maj 2004 vara att öva förband med stående beredskap, men även förband med inkallade värnpliktiga skall ha deltagit. Under den något krystade förevändningen ”antiterroristövning” gick övningen ut på att transportera luftburna förband och marininfanterienheter från västra till östra Ryssland (samt därtill viss spaningsverksamhet). Något sådan övning har aldrig tidigare genomförts i Ryssland. Syftet var att undersöka hur de militära och civila transporttjänsterna samverkar, hur lastningen av materiel förflyter och hurudan beredskapen är att lösa andra mobiliseringsfrågor.⁶⁴⁵ Omkring 50 flygplan användes.⁶⁴⁶ Bland annat deltog enheter från 76. luftlandssättningsdivisionen i Pskov, 61. marininfanteribrigaden i Petjenga (Kola) och en bataljonsstridsgrupp från Jekaterinburg. Tester med nya vapen genomfördes och ny organisationsstruktur övades.⁶⁴⁷ Lufttransporten från västra och centrala Ryssland till Fjärran östern omfattade ca. 800 man från krigsmakten. Flygplanen som användes var Il-86, Il-62, Il-76, An-12, An-124 samt An-22.⁶⁴⁸

Slutligen bör övningen *Sojuznaja Bezopasnost 2004* (Unionssäkerhet 2004) nämnas. Syftet med övningen var att öva försvar av det ryska territoriet i Moskvask och Volga-Urals

⁶⁴⁰ Enligt en uppgift talas det om 10 000 reservister. Vid mobiliseringsövningar finns olika möjligheter och grader av engagemang. Vissa reservister kontaktas enbart för att pröva att kontaktvägarna fungerar varvid övningen sedan avbryts. Andra kan kallas till mobiliseringsplatsen för att kontrollera att tillresemöjligheterna (och viljan att infinna sig) fungerar innan övningen avbryts. För ytterligare andra innebär inkallelsen att de *de facto* får infinna sig vid mobiliseringsplatsen, bli utrustade och utgrupperade med sina respektive förband. Sannolikt omfattas endast en mindre del av alla kallade reservister av det sistnämnda alternativet.

⁶⁴¹ *Open Source Information*, 10 februari, 2004.

⁶⁴² *Moscow News*, 25 mars 2004, <http://www.mosnews.com/news/2004/03/25/airborne.shtml>, hämtat 14 juli 2004.

⁶⁴³ McDermott, R., ”Russia launches large-scale military exercises”, *EDM*, 10 juni 2004, http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=401&issue_id=2994&article_id=2368134, hämtat 4 okt. 2004.

⁶⁴⁴ Baev, Pavel (2004), ” Kremlin launches military exercises in Russian Far East”, *EDM*, 10 juni 2004, http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=401&issue_id=2980&article_id=2368077, hämtat 10 sept. 2004.

⁶⁴⁵ *Nezavisimoe Voennoe Obozrenie*, 21-27 maj 2004, s. 1.

⁶⁴⁶ *The Russia Journal*, 21 juni 2004: <http://www.russiamjournal.com/news/cnews-article.shtml?nd=44300> 14 juli 2004.

⁶⁴⁷ *Krasnaja Zvezda*, 11 juni 2004, s. 1.

⁶⁴⁸ *Nezavisimoe Voennoe Obozrenie*, 4-19 juni, 2004, s.1, 3.

militärdistrikt (som under 2003 ombildades till ett operativ-strategiskt kommando).⁶⁴⁹ Detta kan tolkas som att den sydöstra strategiska riktningen (se karta ovan) tillmäts större vikt.

Internationella övningar för konventionella stridskrafter

Under de senaste tio åren har Ryssland kommit att delta i alltfler internationella övningar tillsammans med främst Nato under PfF-flagg. Den militära vinsten med dessa övningar kan dock ifrågasättas och det finns fog för att säga att vinsten främst är politisk. Detta syns bl.a. i att flera övningar i tiden sammanfallit med olika toppmöten och politiska deklarationer. En annan diplomatisk vinst är icke desto mindre, att det sammanför forna fiender mot ett gemensamt mål. Rysslands begränsade ekonomiska resurser har dessutom gjort att Nato fått stå för notan och Ryssland får på så sätt möjlighet att visa flagg på ett billigt sätt.

Övningarna karaktäriseras i flera fall av internationell samverkan där just samverkan är ett självändamål och mer centralt än den uppgift som skall lösas. Det kan förklaras av att det är svårt att hitta minsta gemensamma nämnare för övningarna och de kan ses som trevande försök till närmande mellan Ryssland och Nato. Som noteras i andra delar av denna rapport har Ryssland lätt för att samarbeta och öva i frågor som ligger långt från känsliga politiska områden. Det är delvis en förklaring till varför gemensamma övningar sker i geografiska områden där riskerna är små. Det är även intressant att notera att Ryssland har diskuterat möjligheten att genomföra flera stora militära övningar med Kina och Japan, vilka tidigare haft ett något ansträngt förhållande till Ryssland. Den första större övningen med Kina sedan 1999 planeras att hållas under 2005.⁶⁵⁰

Som exempel på samövningar med Nato kan nämnas *Torgau-2004* den 17-22 maj 2004 där 210. motorskyttebrigaden från Ryssland och 173. brigaden från USA under FN-flagg genomförde en övning för fredsbevarande verksamhet.⁶⁵¹ Därtill hölls i Östersjön 1-18 juni 2004, *Baltops 2004* – en sjöbaserad övning i fredsbevarande som även innehöll stridande moment. I övningen deltog 12 länder (mestadels Nato) med 44 fartyg och tre ubåtar.⁶⁵² I juni 2003 hölls *Cooperative Best Effort 2003*, en Nato-ledd övning där Turkiet och Armenien övade tillsammans med Ryssland och Nato.⁶⁵³ Den 23 juni 2004 hölls *Be-200* i närheten av Kaliningrad, vilket var en samövning mellan Nato och Ryssland i en miljö med brinnande oljeriggar.⁶⁵⁴ Under januari 2005 deltog ryska krigsmakten med två fartyg i Natos årliga övning *Active Endeavour* med syfte att öva gemensam patrullering av Medelhavet som ett led i kampen mot den internationella terrorismen.⁶⁵⁵

Den snabbinsatsstyrka som satts upp i Centralasien inom ramen för den kollektiva säkerhetsorganisationen (CSTO) genomförde under augusti 2004 en övning med 2000 man, benämnd *Rubezj 2004* (Gräns 2004). Syftet för Ryssland, Kazakstan och Kirgizistan var att öva tillslag mot 120 fingerade terrorister som trängt in i Ferghanadalen i Kirgizistan. Attackflyg, stridshelikoptrar, stridsfordon och artilleri användes. Flera observatörer har

⁶⁴⁹ *Dvina Inform*, 20 juli 2004, <http://www.dvinainform.ru/actual/2004/07/20/11186.shtml?prn>.

⁶⁵⁰ *The Russian Journal*, 8 juli 2004, <http://www.russiajournal.com/news/cnews-article.shtml?nd=44585>, 17 aug. 2004.

⁶⁵¹ *Krasnaja Zvezda*, 18 maj, 2004, s. 1.

⁶⁵² *Krasnaja Zvezda*, 9 juni 2004, s. 1.

⁶⁵³ *IWPR Reporting*, 19 juni 2003, : http://www.iwpr.net/index.pl?archive/cau/cau_200306_184_1_eng.txt, hämtat 14 juli 2004.

⁶⁵⁴ *New York Times*, : http://www.nytimes.com/wieck_preview_page_149691, hämtat 14 juli 2004.

⁶⁵⁵ "NATO and Russian Ships Conduct joint Training", hämtat, 21 mars 2005. http://www.afsouth.nato.int/releases/2004releases/PR_37_04.htm. Om stabsövningar avseende missilförsvar under Nato-Rysslandsrådets ledning, se avsnitt 6.12. om Krigsmaktens kontakter med Nato.

påpekat att även om övningen genomfördes väl, var scenariot förlegat eftersom det var baserat på händelser som var flera år gamla. Istället borde man fokusera på förebyggande åtgärder istället för att reagera på redan uppkomna hot.⁶⁵⁶ Intressant att notera är att Kina och Uzbekistan som inte är medlemmar fick delta som observatörer.⁶⁵⁷ Denna övning upprepades i april 2005 i Tadzjikistan (ursprungligen planerad att äga rum i Kirgizistan) och Ryssland ställde upp med ca. tusen man samt stridsflygplan.

Sammanfattningsvis kan konstateras att övningsverksamheten omfattar hela spektrumet av övningar, allt från de strategiska kärnvapenstyrkorna via konventionella förband för regionala insatser till lokal konflikt- och krishantering (inkl. antiterroristövningar). Samverkan mellan krigsmakten och övriga styrkestrukturer övas regelbundet. Den sammanlagda övningsverksamheten antyder en strategiskt defensiv inriktning. Under senare år tycks de östra och sydöstra strategiska riktningar ha prioriterats. Inom ramen för denna övas offensiva motanfall i syfte att flytta striden till motståndarens territorium eller att deeskalera konflikterna i de övade scenarierna.⁶⁵⁸ Tyngdpunkten i de nationella övningarna ligger på lokal och regional nivå. En försiktig bedömning är att den ryska förmågan att leda och samordna regionala insatser har förbättrats under senare år. Att öva och samöva militärområdena är en viktig uppgift. Milonas status som operativa-strategiska kommandon övas också regelbundet och framsteg tycks göras. Övningen *Mobilnost 2004* är ett exempel där flera militärområden samverkade. Den ryska krigsmakten har också deltagit i en rad multinationella övningar och avser att göra det även framgent.

Bortsett från rena övningar förekommer också en skarp, fredstida verksamhet samt kriget i Tjetjenien, där bl.a. flyg- och helikopterförare får ett betydligt större flygtidsuttag än den genomsnittlige piloten. Antalet timmar har ökat med två tredjedelar vid utbildningsakademierna för luftstrid under de senaste tre åren men är reellt sett fortfarande mycket lågt, omkring 12-44 timmar (mot ett behov på 160-180 timmar).⁶⁵⁹ Även helikopterförarna i Tadzjikistan rapporteras få mer flygtid än genomsnittet.⁶⁶⁰ Transportflygets piloter flyger mer än övriga piloter genom att de flyttar materiel i enlighet med militärreformen, på grund av annan fredstida verksamhet, Tjetjenienkriget samt kommersiell verksamhet. Detsamma gäller för järnvägstrupperna.

6.12. Krigsmaktens kontakter med Nato

Det i maj 2002 upprättade Nato-Rysslandsrådet (NRC) har potentiellt stor inverkan på Rysslands syn på Nato och därigenom betydelse för krigsmaktens fortsatta utveckling.⁶⁶¹ Putin konstaterade vid NRC:s invigning att Nato hade förändrats till en mer politisk och mindre militär organisation, och att en ny nivå och kvalitet i relationerna uppnåts.⁶⁶²

NRC och samarbetet där är en klar förbättring jämfört med det tidigare samarbetsforumet *Permanent Joint Council* (PJC). Det är också värt att notera att NRC har vuxit fram och

⁶⁵⁶ *IWPR Central Asia Reporting*, nr. 307, 13 augusti, 2004.

⁶⁵⁷ *The Military Balance 2004/2005*, s. 100.

⁶⁵⁸ Övningen *Zapad 99* (Väst 99) var ett exempel på denna typ av övning där försvaret av Kaliningrad kombinerades med en begränsad kärnvapeninsats mot motståndaren.

⁶⁵⁹ *The Military Balance 2004/2005*, s. 99.

⁶⁶⁰ Leijonhielm m.fl. (2003), samt Trenin and Malashenko (2004) *Russia's Restless Frontier: The Chechnya Factor in Post-Soviet Russia* (Washington D.C., Carnegie Endowment for International Peace).

⁶⁶¹ Detta avsnitt bör läsas tillsammans med avsnitt 4.5. i kapitlet om rysk utrikespolitik.

⁶⁶² Leijonhielm m.fl.(2003), s. 69.

instiftats under en period då Rysslands relationer med Nato och USA satts på prov genom Natos utvidgning österut, USA:s uppsägande av ABM-avtalet och beslut att bygga ett missilförsvar samt krigen i Afghanistan (med amerikansk militär närvaro i Centralasien) och Irak. I policydokumentets inledande kapitel under rubriken "Rysslands Väpnade styrkor: på tröskeln till en ny etapp i utvecklingen" understryks också att Rysslands partnerrelationer med Natos och USA:s väpnade styrkor består trots dessa meningsskiljaktigheter.⁶⁶³

I NRC har Ryssland lika rösträtt med de ordinarie alliansmedlemmarna, och beslut fattas i konsensus, dvs. alla har vetorätt. Samarbetet omfattar inte gemensamt försvar enligt Natos paragraf fem. Trots att landet inte är medlem i Nato har Ryssland genom NRC ett mer långtgående samarbete med Nato än PfF-länderna.⁶⁶⁴ Mycket tyder på att det just är deltagandet i Natos beslutsfattande som av Moskva ses som en mycket viktig faktor för att skapa delaktighet och inflytande.⁶⁶⁵ Bedömningen från år 2002 att Ryssland i ett kort eller medellångt perspektiv inte eftersträvar fullt Nato-medlemskap kvarstår.⁶⁶⁶

Natos dagliga kontakter med den ryska krigsmakten sköts från kontoret (*Military Liaison Mission*) i Moskva. MLM:s motpart har i första hand varit personal från generalstabens avdelning för internationella avtal.⁶⁶⁷ Under år 2003 intensifierades också kontakterna med den ryska operationsledningen (GOU). Av de ca. 70 planerade arrangemangen för 2003 har alla utom tre genomförts. De omfattade ca. 450 officerare och civila som har deltagit i NRC-relaterade aktiviteter.⁶⁶⁸

Samarbetet inom NRC har en bred säkerhetspolitisk dagordning. Det sker i en rad *ad hoc*-arbetsgrupper, som behandlar bl.a.:⁶⁶⁹

- Icke-spridning av massförstörelsevapen
- Rustningskontroll och förtroendeskapande åtgärder
- Terrorismbekämpning och hotbedömningar
- Krishantering (fredsfrämjande insatser)
- Interoperabilitet
- Doktrinutveckling och militärreform
- Gemensamt luftrum
- Regionalt luftförsvar (*theater missile defence*)
- Underhålls- och materielförsörjningstjänst
- Icke-dödliga vapen
- Säkra kommunikationer
- Utbildning av officerare
- Sök- och räddningsoperationer

⁶⁶³ Mer om detta i Oldberg (2004) *Membership or Partnership*: s. 13-16.

⁶⁶⁴ Regeringens skrivelse 2003/04:84, *Sveriges samarbete inom Euroatlantiska partnerskapsrådet (EAPR) och Partnerskap för fred (PFF)*, 11 mars 2004.

⁶⁶⁵ I samtal med ryska generalstabsofficerare 2001 och 2003 framskymtade att den geografiska aspekten av Natos andra utvidgning, trots att den potentiellt ökar det militära hotet mot Ryssland, tycktes oroa den ryska generalstaben mindre än det faktum att små, nya medlemmar skulle kunna manipuleras i beslutsprocessen av de stora länderna. Av denna anledning värderas deltagande i Nat:s beslutsfattande sannolikt högt av den ryska militären.

⁶⁶⁶ Leijonhielm m.fl. (2003), s. 69.

⁶⁶⁷ Det kan tyckas märkligt att kontakterna inte sköts av Avdelningen för internationella kontakter (UVS), som ligger utanför Generalstaben.

⁶⁶⁸ Williams, Peter (2004) "2003 – An Excellent Year for Nato-Russia Cooperation", *Voennyj Diplomat* (Military Diplomat), januari-februari 2004, s. 68-69.

⁶⁶⁹ Leijonhielm (2003), s. 69, Regeringens skrivelse 2003/04:84, *The Military Balance 2003/2004*, s. 88 och *Voennyj Diplomat* (Military Diplomat), januari-februari 2004, s. 68-69.

- Civil och militär övningsverksamhet
- Försvarsmiljöfrågor
- Stöd till det civila samhället vid katastrofer (civil beredskapsplanering)

Av denna digra lista framgår att samarbetet inte bara rör neutrala områden, kring vilka det är okomplicerat att samarbeta och där parterna artigt kan utbyta deltagare i olika evenemang. Samarbetet omfattar även viktigare säkerhetspolitiska frågor där meningsmotsättningarna är större, såsom t.ex. icke-spridning, rustningskontroll och terrorism. Samarbetet omfattar både förtroendeskapande åtgärder och mer konkret, operativ-teknisk samverkan.

I februari 2003 slöts ett ubåtsräddningsavtal (till stor del sannolikt ett resultat av samarbetsproblemen i samband med Kursks förlisning år 2000).⁶⁷⁰ Arbete pågår också avseende interoperabilitet, inte enbart med hänsyn till gemensamma internationella operationer, utan också mot bakgrund av ryskt militärtekniskt samarbete med vissa Nato-länder.

Nukleära och konventionella rustningskontrollexperter sammanträder också regelbundet i NRC. Nato har inom ramen för samtalen i NRC sagt att alliansen inte avser att placera ut kärnvapen på nya medlemmars territorium som gränsar till Ryssland. Nya alliansmedlemmars eventuella ratificering av CFE-avtalet är ett annat exempel på fråga som har diskuterats i rådet.⁶⁷¹

År 2004 höll Nato och den ryska krigsmakten den första i en serie stabsövningar rörande missilförsvar. Denna övning, som ägde rum i USA, hade till syfte att överbrygga skillnader i tekniska standarder och operativa doktriner så att Nato och Ryssland snabbt och effektivt kan samverka och skydda trupper som deltar i en gemensam operation mot ett missilhot.⁶⁷² Under 2005 genomförde NRC:s Theatre Missile Defence Ad Hoc Group den andra övningen (Collaborative Arrow 05); denna gång i Holland. Moskva har sagt sig vara villigt att organisera en motsvarande övning i Ryssland 2006.⁶⁷³

Under åren 2003-2004 samt början av 2005 hade inga större friktioner i NRC noterats. Under 2003 avhölls en rad möten på olika nivåer (försvarsministrar, generalstabschefer, ambassadörer m.fl.). Framsteg har gjorts, när det gäller harmonisering av doktriner för fredsfrämjande operationer, interoperabilitet och samarbete mellan krigsmakterna.⁶⁷⁴

NRC är av stor politisk vikt för att säkerställa stabila relationer mellan Ryssland och Nato-medlemmarna. Inte minst viktigt har detta varit under Natos fredsfrämjande operationer i Kosovo och Afghanistan. NRC är också en grundförutsättning för effektiv krishantering i det euroasiatiska området (OSSE-området).⁶⁷⁵ Dialogen i NRC har också kunnat hantera Rysslands kritiska syn på Natos nya utvidgning.⁶⁷⁶

⁶⁷⁰ Se t.ex. Moore, Robert (2002), *A Time to Die – The Kursk Disaster*, London, Transworld Publishers. En kritisk rysk granskning ges i *Atomnaja podlodka 'Kursk' – chronika gibeli* [Atomubåten Kursk –krönika över katastrofen], Moskva: Pusjkinskaja plosjtjad 2002.

⁶⁷¹ *The Military Balance 2003/2004*, s. 88.

⁶⁷² US Embassy Japan, "Nato, Russia Conduct First Joint Missile Defence Exercise", <http://tokyo.usembassy.gov/e/p/tp-20040312-16.html>, hämtat den 22 mars 2005.

⁶⁷³ "Nato and Russia to Conduct Joint Theatre Missile Defence Exercise, *Defence News*, http://www.defencetalk.com/news/publish/article_002226.shtml, hämtat den 22 mars 2005.

⁶⁷⁴ *Strategic Survey 2003/4*, s. 124.

⁶⁷⁵ *Ibidem*

⁶⁷⁶ Leijonhielm m.fl. (2003), s. 69.

Ryssland fäster särskild vikt vid icke-spridningsfrågor, kampen mot internationell terrorism och krishantering (gemensamma fredsfrämjande operationer). Genom det förstnämnda motverkar Moskva ett hot som man tar på största allvar, samtidigt som man positionerar sig på ”de godas” (rätt) sida i kampen mot vapenspridningen. Genom kampen mot terrorismen strävar man efter att vidmakthålla ett partnerskap med USA och delar av västvärlden, eftersom det gynnar de egna intressena (i främst Kaukasus). Genom att kunna delta på lika villkor i fredsfrämjande operationer vinner man inflytande och prestige.

Trots detta tycks inte posten som chef vid NRC-delegationen vara någon karriärbefattning för ryska (generalstabs-)officerare. Den nuvarande chefen, general Konstantin Totskij var tidigare chef för gränstrupperna. Man kan misstänka att det fortfarande finns en ambivalent känsla i den ryska generalstaben inför att beblanda sig med den forne motståndaren på ett alltför intimt sätt. Detta kan förhoppningsvis förändras med tiden så att arbete vid NRC ses som något prestigefyllt. Därmed skulle också den potentiella nyttan av NRC-samarbete öka ytterligare.

Nuvarande tecken tyder sålunda på att Ryssland, trots Nato-utvidgningen, önskar förbättra dialogen och samarbetet med Nato, snarare än tvärtom.⁶⁷⁷ Den tvåspråkiga tidskriften militärpolitiska *Military Diplomat* framhöll i första numret 2004 att år 2003 varit ett mycket bra år för ryska krigsmaktens kontakter med Nato och att för år 2004 planerades ytterligare något fler arrangemang än 2003.⁶⁷⁸ Policydokumentet 2003 konstaterade även att NRC är ett av de viktigaste samverkansprojekten.

6.13. *Kontakterna med Kina*

Till skillnad från Rysslands kontakter med Nato, som är mer öppet dualistiska (å ena sidan samarbete, å andra sidan potentiellt hot) är relationerna med Kina officiellt goda och dessutom kodifierade i ett vänskapsavtal. Men, inofficiellt utgör osäkerheten i relationen till Kina en långsiktig huvudvärk för Moskva även bortom den närmaste tioårsperioden. Kina har varit den huvudsakliga rivalen på den euroasiatiska landmassan och kommer så att förbli.

I detta avsnitt beskrivs den officiella delen av de rysk-kinesiska relationerna.⁶⁷⁹ De rysk-kinesiska relationerna har tidigare behandlats i flera rapporter från FOI. Framställningen i detta avsnitt bygger på två av dessa.⁶⁸⁰

Under slutet av 1980-talet inledde Gorbatsjov en förbättring av de rysk-kinesiska relationerna, en politik som Jeltsin fortsatte och som kulminerade år 2001 då president Putin undertecknade ett vänskapsavtal med Kina. Avtalet löper över 20 år och förnyas automatiskt såvida inte en av parterna senast ett år före dess utgång anmäler sin avsikt att frånträda det.

⁶⁷⁷ Hedström, Håkan (2004), *Konsekvenser av Nato-utvidgningen den 2 april 2004 från ett ryskt perspektiv*, Försvarsavdelningen, Sveriges ambassad i Moskva, 15 april 2004.

⁶⁷⁸ Williams (2003), s. 68-69.

⁶⁷⁹ Se även avsnitt 4.14 ovan. De geostrategiska och militära aspekterna av dessa relationer beskrivs i två avsnitt under 7.1. i kapitlet om Massförstörelsevapen

⁶⁸⁰ Wilhelm Unge, avsnitt 5.3-5.5 i Arbmán, Gunnar (2003), *Kärnvapenmakten Kina – Globala och regionala aspekter*, FOI-R—0976—SE och Ingmar Oldberg, “Towards Alliance? Russia’s Relations with China in an International Context”, i Ingolf Kiesow (red.): *From Taiwan to Taliban; Two Danger Zones in Asia*, FOI-R—0393—SE, (februari 2002), s. 22-53.

Avtalet talar om långsiktig och ömsesidig utveckling av goda grannrelationer och strategisk koordinering av politiken. Parterna skall också respektera varandras territoriella integritet (Ryssland förbinder sig t.o.m. att verka mot taiwanesisk självständighet i vilken form det månne vara), inte blanda sig i varandras interna angelägenheter och inte heller anfalla varandra.⁶⁸¹ Parterna skall heller inte använda sig av ekonomiska eller andra påtryckningsformer utan lösa sina meningsskiljaktigheter på fredlig väg i enlighet med FN-stadgan och andra principer och normer i den internationella rätten. Länderna förbinder sig att inte som första part använda kärnvapen mot den andra parten och att ”inte rikta strategiska kärnvapenmissiler mot varandra”.

Med tillfredsställelse konstaterar parterna att man inte har några territoriella anspråk på varandra och avser att förvandla gränsen till en gräns av ”evig fred och vänskap”. Som en förtroendeskapande åtgärd skall parterna reducera sina trupper längs gränsen och antalet trupper och vapensystem skall baseras på principen om tillräcklighet. Kinas och Rysslands militära och militär-tekniska samarbete är inte riktat mot tredje part.

Parterna förbinder sig att inte ingå i några allianser eller vidta några åtgärder inkl. avtal med tredje part som kan skada motpartens suveränitet, säkerhet eller territoriella integritet och att regelbundet konsultera varandra rörande frågor om ländernas säkerhet eller problem av internationell dignitet. Kina och Ryssland förpliktar sig också att gemensamt verka för ett upprätthållande av den globala strategiska balansen och stabiliteten samt att aktivt stödja nedrustningsprocesserna avseende kärnvapen och kemiska vapen, stärka regimen mot biologiska vapen samt att vidta åtgärder för att förhindra spridning av massförstörelsevapen och bärarteknologi.

Dessutom fanns en längre passus rörande strategiska frågor. Parterna tillmäter icke-militarisering av rymden stor vikt och uppmanar till multilaterala förhandlingar vid Nedrustningskonferensen (DC). Parterna villkorade fortsatta reduktioner av offensiva strategiska vapen med ABM-avtalets fortsatta ikraftvarande. Det nuvarande systemet för rustningskontroll och nedrustning bör bevaras. Parterna avser fortsätta diskussionerna om icke-spridning av NBC-vapen samt bärarteknologi, i synnerhet missilteknologi. Kina och Ryssland föreslog också att dödläget i DC-förhandlingarna om ett avtal för förbud mot produktionen av klyvbart material för vapenbruk (FMCT) snarast bör brytas. Till sist bekräftade länderna sina åtaganden i enlighet med NPT-översynskonferensen år 2000. Kina och Ryssland skall intensifiera samarbetet för icke-spridning och nedrustning, i synnerhet genom att verka för en universell anslutning till NPT.⁶⁸²

Även om avtalet officiellt inte var riktat mot tredje part är det uppenbart att det då, 2001, fanns en udd mot USA inför besluten om att frånträda ABM-avtalet och bygga ett missilförsvar. Samtidigt kan noteras att Ryssland, då USA väl hade fattat dessa beslut, snabbt ”bytte sida” och antog rollen som storspelare vid USA:s sida. Moskva talar idag också om behovet av att samarbeta med USA och Nato kring taktiska missilförsvarssystem.

⁶⁸¹ Paragraf 1, 4 och 5 i Ministerstvo inostrannykh del, ”Dogovor o dobrososedstve, družbe i sotrudnitjestvo mezjdu Rossijskoj Federatsiej i Kitajskoj Narodnoj Respublikoj” (Avtal om god grannsamja, vänskap och samarbete mellan Ryska Federationen och Kinesiska Folkrepubliken, <http://www.mid.ru>. 16 juli 2001, hämtat 18 juli 2001

⁶⁸² Ministerstvo inostrannykh del, ”Moscow Joint Statement of the Heads of State of Russia and China”, <http://www.mid.ru>, dokument nr 1347-18 juli-2001, hämtat 10 juli 2003.

Ordet ”allians” förekommer inte i avtalstexten, inte heller termen ”strategiskt partnerskap”.⁶⁸³ I första hand synes det vara den kinesiska sidan som motsatt sig användandet av dessa termer. I stället understryker Kina vikten av självständighet (*self-reliance*). Samtidigt tycks det ha varit Kina som tog initiativet till avtalet i syfte att förhindra att Ryssland närmar sig väst och att Kina isoleras.

Det är också viktigt att understryka att avtalet inte innebär garantier om ömsesidig hjälp i händelse av konflikt med tredje part. Det uttrycker snarare negativa säkerhetsgarantier och en välvillig neutralitet visavi motparten. Löften om icke-aggression och att avhålla sig från hot mot motparten har också givits tidigare. Det var kodifieringen i avtal som var den stora nyheten. Samtidigt undermineras avtalet något av det faktum att båda länderna har vänskaps- eller partnerskapsavtal med tredje part.

Det är intressant att notera ordvalet när det gäller passusen om att inte rikta ”strategiska kärnvapenmissiler” mot varandra. Den taktiska kärnvapendimensionen behandlas alltså inte, trots att denna på grund av den geografiska närheten spelar en viss roll. Detta beror på att Kina inte erkänt innehavet av taktiska kärnvapen. Den militärstrategiska dimensionen av den rysk-kinesiska relationen diskuteras i kapitlet om massförstörelsevapen.

Avslutningsvis kan konstateras att de rysk-kinesiska överenskommelserna under 1990-talet samt vänskapsavtalet från 2001 i första hand skall ses som ett försök av parterna att förhindra att motparten närmar sig väst samtidigt som det skapar en viss press för att kunna utverka lönsamma överenskommelser med Väst. Det är alltså frågan om ett taktiskt partnerskap snarare än ett strategiskt.

6.14. Rysk militär närvaro utomlands

Ryssland har sedan 2002 haft olika typer av militär närvaro utomlands.⁶⁸⁴

- fredsfrämjande trupper i Georgien, Kosovo, Bosnien, Moldavien och Sierra Leone;
- militärbaser i Georgien, Ukraina, Armenien, Moldavien, Kirgizistan och Tadzjikistan;
- gränstrupper och ”fristående förband” i Kazakstan och Kirgizistan;
- infrastruktur för test och underhåll i bl.a. Syrien, Kazakstan och Kirgizistan;
- radaranläggningar för förvarningssystem i Vitryssland, Azerbajdzjan och Kazakstan.⁶⁸⁵

Bakgrunden till Rysslands baser inom OSS är givetvis det sovjetiska arvet, men basernas framtid avgörs först och främst genom förhållandet mellan Ryssland och värdlandet.⁶⁸⁶ I fallen med Ukraina, Armenien och Tadzjikistan får relationerna trots slitningar anses som

⁶⁸³ Som framgår av kapitlet om rysk utrikespolitik innehåller dock vissa andra deklarationer och uttalanden orden ”strategiskt partnerskap”.

⁶⁸⁴ För tidsserier från 1990-talet i tabellform för ryska styrkor och fredsfrämjande förband inom OSS, se: Jonson, Lena (2000), ”Russia, NATO and the Handling of Conflicts at Russia’s Southern Periphery: at a Crossroads?”, *European Security*, vol. 9, nr. 4, s. 48 f.

⁶⁸⁵ Stukalin and Lukin (2002) ”Vsia Rossijskaja Armija”, *Vlast*, nr. 470 och Stukalin and Lukin (2003) ”Vsia Rossijskaja Armija”, *Vlast*, nr. 181. En detaljerad lista på förband och deras gruppering återfinns i Appendix B.

⁶⁸⁶ Se respektive vsnitt i kapitel 4 om rysk utrikespolitik.

goda, vilket lett till en konsolidering av den ryska närvaron. Ryssland har även baser i länder som det har ett ansträngt förhållande till, nämligen Moldavien och Georgien. Som ovan nämnts (avsnitt 4.11-12) ligger de flesta av dessa baser i separatistiska områden inom nämnda stater och stöder regimer där i strid med respektive centralmakt. Detta har starkt bidragit till spänning mellan Ryssland och dessa stater och krav på ryskt tillbakadragande. Att t.ex. Georgien hade fyra ryska baser trots sin negativa inställning till Ryssland har sin förklaring i en eftergift som Georgiens dåvarande president, Eduard Sjevardnadze, gjorde i utbyte mot ryskt stöd under Georgiens anarkiska tid under början och mitten av 1990-talet. De avtal som då skrevs har aldrig ratificerats och i överenskommelsen med OSSE i Istanbul 1999 gick Ryssland med på att baserna skulle utrymmas till år 2001.⁶⁸⁷ Maktskiftet i Georgien under 2003-2004 gjorde dock att frågan hamnade i rampljuset igen.⁶⁸⁸ Våren 2005 hade inga tillbakadraganden skett. På aggregerad nivå kan ett antal samtidiga processer iakttas.

Global nivå – drastisk minskning

För det första kan man se slutet på Rysslands förmåga till global styrkeprojektion då dess militära närvaro globalt idag är ett minne blott. Som tidigare bedömningar visat har de flesta militärbaser lagts ner; Cam Ranh Bay i Vietnam och Lourdes på Kuba var de senaste exemplen vilka kan ses i ljuset av att Rysslands flotta i praktiken har decimerats till en kustflotta. Förutom en mindre flottbas i Indien som återspeglar intensifierat försvarssamarbete är några nyetableringar inte att vänta i närtid.

Regional nivå – minskning

För det andra syns en långsam men klar process av militär försvagning inom delar av OSS-området. Av Rysslands baser inom OSS skall som nyss nämnts de i Moldavien och Georgien lämnas, vilket inte skett ännu.

I korthet kan det konstateras att Vazianibasen i Georgien överläts till 2001. Gudautabasen i Abchazien är stängd som operativ bas och har inga tunga vapensystem, men den hyser fortfarande omkring 500 soldater. Baserna i Batumi och Achalkalaki är däremot fortfarande operativa. Då det gäller basen Colbasna i Transnistrien i Moldavien skulle ett tillbakadragande ha skett redan 1997. Det fortskred långsamt,⁶⁸⁹ men tycks nu ha avstannat. Som ovan visats (avsnitt 6.6.) bryter Ryssland mot slutakten i det anpassade CFE-avtalet genom att stanna kvar i Moldavien och Georgien.

Från att ha varit en icke-fråga under många år har frågan om tillbakadragande nådde frågan under våren 2005 den politiska agendan. Ryssland har vid ett flertal tillfällen sagt sig vara villigt att dra sig tillbaka snarast, men uttalanden om motsatsen har även hörts. Som förklaring till sin ovilja till tillbakadragande anför Ryssland ett antal för alla parter positiva effekter av sin närvaro samt lyfter fram ekonomiska, sociala, logistiska och strategiska problem med ett tillbakadragande. Alla dessa argument kan dock ifrågasättas. Det står alltså klart att det har saknats rysk vilja till tillbakadragande.⁶⁹⁰ Under april 2005 nåddes dock en muntlig överenskommelse, vilken skall kodifieras, om att ett tillbakadragande skall ha genomförts till januari 2008.

⁶⁸⁷ OSCE (1999) *Agreement on Adaptation of the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe: Istanbul Document 1999*, Istanbul, OSCE, annex 14.

⁶⁸⁸ Se kommentarerna till avsnitt 6.6. om CFE-avtalet samt avsnitt 4.12.

⁶⁸⁹ Boese (2004) "Russia, NATO at Loggerheads Over Military Bases", *Arms Control Today*, Vol. 34, No. 2, s 38.

⁶⁹⁰ Larsson (2004b) 'The Enemy Within: Russia's Military Withdrawal from Georgia', *The Journal of Slavic Military Studies*, vol. 17, nr. 3.

Regional nivå – ökning

För det tredje pågår samtidigt en motsatt process där Ryssland söker stärka sin närvaro inom OSS, delvis som en reaktion på USA:s allt starkare närvaro inom OSS. Georgien får nämligen stort militärt stöd av USA och USA är ledande i kampen om de kaspiska energiresurserna. Dessutom har USA upprättat en permanent flygbas i Manas i Kirgizistan samt vidgat sitt militära samarbete med de flesta OSS-stater. En annan anledning till Rysslands önskan av en förstärkt närvaro är att vissa stater är så svaga att de riskerar att bli *failed states* och att risken för inbördeskrig, instabilitet och smuggling då ökar kraftigt. Tadzjikistan är ett sådant exempel.

Gränstrupperna och den 201. motoriserade skyttedivisionen i Tadzjikistan, vilkas framtid varit något oviss, har under oktober 2004 fått status som militärbas (nr 20) som del av ett större samarbetsprogram mellan Ryssland och Tadzjikistan. Det begränsade tillbakadragande från Georgien innebär i praktiken att förband omgrupperades till de ryska garnisonerna i Armenien. Den totala närvaron minskade alltså inte nödvändigtvis, men flyttas successivt till områden där Ryssland är mer välkommet.

Flygbasen Kant i Kirgizistan, som är Rysslands enda nya bas, är mest av symbolisk betydelse då den personella och materiella närvaron på plats är begränsad. Sammantaget har emellertid dessa förstärkningar liten strategisk betydelse.

Regional nivå – status quo

Rysslands kontrakt på Sevastopolbasen i Ukraina löper på 20 år (med start 1997) med option på en 5-årsförlängning.⁶⁹¹ Kontraktet löste de dispyter som förekommit även om vissa praktiska problem existerar. Som nämnts ovan avser inte Ukraina förnya Rysslands kontrakt då det går ut 2017. Ryssland har inte officiellt deklarerat hur man tänkt hantera frågan. Anläggningar som Bajkonur i Kazakstan och Gabala i Azerbajdzjan har gett upphov till dispyter, då Ryssland inte velat betala den hyra som värdlandet krävt. Anläggningarnas natur medger emellertid inte att de flyttas. Som det ser ut verkar dagens situation fortsätta att gälla.

Implikationer

Den ryska militära närvarons inverkan på värdstaternas utveckling påstås från ryskt håll vara positiv. Det stämmer delvis. Achalkalakibasen i Georgien har anställt över 900 lokala civilister, vilka i sin tur försörjer 7-8 000 personer. Det är nästan 10 % av befolkningen i ett område med stor arbetslöshet.⁶⁹² Å andra sidan har den ryska militären varit inblandad i organiserad kriminell verksamhet, bl.a. narkotikasmugglingen i Tadzjikistan. Dessutom är en viktig aspekt att kombinationen av militär närvaro och direkt eller indirekt stöd till separatistregioner påverkar konfliktlösningssträvandena negativt. Den ryska vinsten med närvaro är strategiskt sett mycket begränsad. De styrkor som finns utomlands är trots kostnaden svaga och har dåliga resurser. Stridsberedskapen är mycket låg och baserna ligger långt från de ryska gränserna, vilket försvårar samverkan vid behov och reducerar dess potential att verka i en ”strategisk buffertzona” – en vinst Ryssland ofta poängterar.

⁶⁹¹ Se Leijonhielm m.fl. (1999), *Rysk militär förmåga*, s. 177.

⁶⁹² Larsson (2003) *Georgia's Search for Security: An Analysis of Georgia's National Security Structures and International Cooperation*, juni 2003, Occasional Paper, nr. 1, (Tbilisi, The Georgian Foundation for Strategic and International Studies) s. 42-45.

6.15. Ryska fredsfrämjande operationer

Försvarsministeriets policydokument nämner fredsfrämjande verksamhet⁶⁹³ under rubriken ”genomförande av fredstida militära operationer” och beskriver detta i den engelska utgåvan som:

Participation in peacekeeping operations in keeping with the mandate of the UN or the CIS under the peacekeeping or peace enforcement scenarios as part of coalitions created within the framework of international organisations of which Russia is a permanent or temporary member.

Rysk fredsfrämjande verksamhet skiljer sig från internationell dito. De flesta analyser pekar på att Rysslands inställning till fredsfrämjande operationer är att de först och främst skall användas för att hävda ryska intressen och endast sekundärt syftar till att stödja internationell fred och säkerhet.⁶⁹⁴ Som en konsekvens har fredsfrämjande styrkor i varje konflikt använts som ett ryskt policyinstrument för att stödja den ena sidan i en konflikt. Noterbart är att Ryssland ofta anklagar USA och Storbritannien för att göra detsamma.

Gruppering av ryska fredsfrämjande förband

Tabellen nedan visar de enskilda ryska fredsfrämjande förbanden. Den juridiska basen för verksamheten är av två typer. I Abchazien föreligger ett FN-sanktionerat OSS-mandat,⁶⁹⁵ medan närvaron i Transdnistrien och Sydossetien är baserad på ömsesidigt medgivande. I Sierra Leone föreligger FN-mandat. Initialt var OSS-kontingenterna multilateralt sammansatta, men kom med tiden endast att innehålla ryska trupper.

Tabell 20. Ryska fredsfrämjande förband 2002-2004

Nr.	Förband	Land	Grupperingsplats	Styrka	Gren/typ	Status
X	Helikopterdivisionen, självständig	Georgien	Bombora (Gudauta)	2500	FLYG	Operativt
X	Motoriserade skyttebataljonen, självständig	Georgien	Gudauta (Abchazien)		MARK	Operativt
X	Motoriserade skyttebataljonen, självständig	Georgien	Tschinvali (Sydossetien)		MARK	Operativt
X	Motoriserade skyttebataljonen, självständig	Georgien	Urta		MARK	Operativt
64	Signalistbataljon, självständig	Georgien	Abchazien	Bataljon		u.s.

⁶⁹³ Begreppet ”fredsfrämjande insatser” används här eftersom det är det internationellt vedertagna samlingsnamnet på fredsbevarande och fredsframtvingande insatser, även om det i Rysslands fall ofta är missvisande. I Ryssland använder begreppet ”peacekeeping” på engelska och ”mirotvortjestvo” på ryska vilket snarast syftar på fredsframtvingande. Skillnaderna är väsentliga, då de normalt har olika juridiska grunder och därmed även olika mandat.

⁶⁹⁴ Se Lynch, Dov (2000), *Russian Peacekeeping Strategies in the CIS : the Cases of Moldova, Georgia and Tajikistan*, New York, Macmillan/RIIA.

⁶⁹⁵ Detta var även fallet med de ryska fredsbevarande styrkorna i Tadzjikistan vilka aktivt deltog på centralmaktens sida i det tadjikiska inbördeskriget 1993-1997. Se Jonson (1998) *The Tajik War: A Challenge to Russian Policy*, London, The Royal Institute of International Affairs, s. 74.

6. KRIGSMAKTEN

X	Flyggruppen	Moldavien	Tiraspol	500	FLYG	Operativt
116 2.	Luftvärnsrobotregementet	Moldavien	Tiraspol		FLYG	Operativt
8.	Motoriserade skyttebrigaden, självständigt	Moldavien	Tiraspol		MARK	Operativt
X	Operativa gruppen av ryska trupper i Transdnistrien, stab	Moldavien	Tiraspol		MARK	Operativt
15.	Signalregementet, självständigt	Moldavien	Tiraspol			
X	Helikopterdivisionen, självständigt	Sierra Leone	Lungi (Freetown)	115	FLYG	Operativt

Källor: Stukalin och Lukin (2005), "Vsia Rossijskaja Armija", *Kommersant Vlast*, 21 februari 2005, s. 55-76 och Ministerstvo oborony, *Aktualnye zadatji razvitija* (2003). Mark=markstridskrafterna, Flyg=flygstridskrafterna, LL=luftlandsättningsgrupperna.

Som framgår av tabellen nedan har de fredsfrämjande operationerna pågått över tio år och Ryssland har ofta stött ena sidan i konflikten. Få av konflikterna har lösts.

Tabell 21. Konflikter med ryska fredsfrämjande förband 1992-2004

Stridande parter		Nuvarande Status	Rysk närvaro	Rysslands lojalitet
Georgiens centralmakt	Abchazien	Olöst	1994	Aktivt stöd till Abchazien
Georgiens centralmakt	Sydossetien	Olöst	1992	Aktivt stöd till Sydossetien
Moldaviens centralmakt	Transdnistrien	Olöst	1992	Aktivt stöd till Transdnistrien
Sierra Leones centralmakt	Separatister	Olöst	2000	Neutral?
Serbien	Kosovo	Olöst	Avslutad 2003	Sympati för Serbien
Serbien	Bosnien	Olöst	Avslutad 2001	Neutral/sympati för Serbien
Tadzjikistans centralmakt	Islamic Movement of Tajikistan	Löst	Avslutad	Aktivt stöd till Centralmakten

Källa: Lynch, David (2000) *Russian Peacekeeping Strategies in the CIS: the Cases of Moldova, Georgia and Tajikistan*.

Den ryska modellen

Den internationella kritik som har riktats mot de ryska fredsfrämjande trupperna bottnar inte enbart i det faktum att de inte varit neutrala utan även i deras sätt att agera. Rysslands inställning till fredsfrämjande verksamhet skiljer sig mot internationell praxis. Till exempel anser Ryssland fredsfrämjande insatser vara "stridande operationer" och de enheter, vilka under 1990-talet utgjort de fredsbevarande trupperna har tagits från reguljära trupper (27. och 45. motoriserade skyttedivisionerna). Dessa har tidigare tjänstgjort i Ungern, Tjeckoslovakien och Afghanistan och visat sig vara olämpliga att tjänstgöra som fredsbevarande soldater. Det har dock skett en gradvis förbättring i detta avseende.⁶⁹⁶

⁶⁹⁶ Lynch (2003) *Post-Imperial Peacekeeping: Russia in the CIS*, Oslo, Institutt for forsvarsstudier, nr. 2, 2003.

Ett fundamentalt problem är att Rysslands agenda för verksamheten är oklar, speciellt inom OSS. Soldaterna består oftast av värnpliktiga, och stora brister gällande befälsordning och ordervägar samt *rules of engagement* har kunnat observeras i Moldavien, Georgien och Tadzjikistan. På detaljerad nivå är dessutom mandatet oklart. Det gör att verksamheten sker på kortsiktig *ad hoc*-basis. Resultatet har därför varit mycket bristfälligt och över 400 ryska soldater har dödats under 1990-talet bara i Tadzjikistan och Abchazien. I Kosovo och Sierra Leone har det fungerat bättre, men vid samverkan med andra internationella aktörer har skillnaderna i utbildning syns.⁶⁹⁷ Förtroendebyggande delar har varit misslyckade, speciellt i Georgien, där en opinionsundersökning (från 1998) rörande förtroendet för de ryska fredsbevarande styrkorna i Abchazien visade att 86 % av de tillfrågade georgierna helt saknade förtroende.⁶⁹⁸ Tilläggas bör att Georgien och Ryssland haft ett ansträngt förhållande på ett generellt plan, vilket endast stärker behovet av legitimering och förtroendeskapande.

6.16. Tjetjenienkriget

Tjetjenienkriget har fortgått sedan 1994 med ett avbrott 1996-1999. Antalet civila dödsoffer sedan 1994 uppgår till mellan 180 000 och 250 000 och antalet ryska stupade soldater närmar sig 27 000 (enligt organisationen Soldatmödrarna). Antalet flyktingar överstiger 200 000.

Federala styrkor, separatister och terrorister

På den federala sidan finns i Tjetjenien och angränsande ryska republiker inte bara Krigsmakten och Inrikestrupperna, utan också Inrikesministeriets polis (milisen), säkerhetstjänsten FSB, den militära underrättelsetjänsten GRU, och andra federala specialförband. Under 2003 tog MVD över ansvaret för de ryska operationerna.

Vid sidan av de federala styrkorna finns även en av Moskva installerad lokal administration sedan 2004 ledd av Alu Alchanov. Tjetjeniens förste vice premiärminister Ramzan Kadyrov utsågs i oktober 2004 till rådgivare åt Dmitrij Kozak som är Putins representant i södra federala området. Det är en viktig post som visar att han har starkt stöd i Kreml.

Aslan Maschadov, som valdes till Tjetjeniens president under relativt demokratiska former 1997 och som gradvis marginaliserades då han inte kunnat kontrollera stridande rebeller samt få erforderligt stöd, dödades i mars 2005. Efter attentatet i Beslan hamnade han tillsammans med Sjamil Basajev överst på Moskvas lista över eftersökta tjetjenska terrorister. FSB utlovade 10 miljoner dollar för tips till angivare av Maschadov,⁶⁹⁹ vilket senare utbetalades. Den unge konservativa Abdul-Khalim Sajdullajev från Argun har tills vidare axlat hans mantel. Han var allierad med Maschadov och anses ha gott stöd inom separatistleden då han både lett en Shariakommitté och arbetat som fältherre. Enligt en uppgift skall Sajdullajev även ha haft stöd från Basajev, som hävdas ha stött Maschadov på villkor att Sajdullajev utsågs till efterträdare i händelse av Maschadovs död. En sådan överenskommelse skall ha träffats sommaren 2004.⁷⁰⁰ Vilken betydelse Sajdullajev kan komma att få är ännu för tidigt att säga.

⁶⁹⁷ Finstad (2001) *Russisk deltagelse i KFOR og forholdet til Nato*, Kjeller, Forsvarets forskningsinstitut, 2001/02710.

⁶⁹⁸ Normark (2001) *Russia's Policy vis-à-vis Georgia: Continuity and Change*, Stockholm, Swedish Defence Research Agency (FOI), FOI-R--0168--SE, s. 31.

⁶⁹⁹ *Moscow Times*, 16 mars 2005, <http://www.moscowtimes.ru/stories/2005/03/16/011.html>

⁷⁰⁰ Wojciech Jagielski, "Basajew: święta wojna trwa" (Basajev: det heliga kriget fortsätter) *Gazeta Wyborcza*, 11 mars 2005, s. 14.

Dessutom finns även ett stort spektrum av tjetjenska aktörer vilkas lojalitet främst är till klan och nation och endast i andra hand till ideologi, religion eller stat/republik. Det inkluderar allt från banditer, privatarméer, väpnade byalag, krigströtta civilister till moderata politiker. Andra krafter är baserade på radikal islamism med syfte att antingen upprätta ett muslimskt rike i Kaukasus eller att knyta samman lokal och global islamsk kamp. Dessa använder regelrätt terrorism som metod. Ett par exempel inkluderar terroristattentaten mot sjukhuset i Budjonnovsk 1995, Dubrovkateatern 2002, flygplanssprängningarna 2004 och skolan i Beslan 2004.⁷⁰¹ Förutom dessa och mordet på Tjetjeniens förre Moskvatrogne president Achmed Kadyrov genomförde tjetjener attentat i Stavropol-regionen i december 2003 och i Moskva i februari 2004. Dessutom gjordes ett anfall mot Ingusjiens huvudstad Nazran i juni 2004 där 50 människor dödades av tjetjener.⁷⁰² Moskva benämner kategoriskt alla icke-Moskvatrogna aktörer som terrorister, vilket i förlängningen omintetgör samtal även med moderata krafter. Uppgifter om de stridande rebellernas numerär varierar kraftigt, men en rimlig bedömning torde vara ett par tusen.

De kopplingar till al-Qaida som har förts fram av bedömare i väst och öst skall inte överskattas. Länkarna mellan Tjetjenien och al-Qaida har visserligen synts under början av 2000-talet men har varit mycket tunna och i dagsläget finns inga kända belagda kopplingar. Det har tidigare handlat om enskilda personer och viss finansiering. Som exempel kan nämnas att georgiska styrkor under 2002 bekämpade ett antal terrorister och Amjet Abu Hapsi, som agerade i Tjetjenien och Georgien under 2002, kan nämnas. Han hade kopplingar till Osama bin Laden och erhöll direkt finansiering av al-Qaida.⁷⁰³

Kremls benägenhet att peka ut "internationella terrorister" som ansvariga för medverkan i terroristattentat står i kontrast till andra uttalanden om att Tjetjenien är en intern angelägenhet. Det står dessutom i kontrast till uttalanden i policydokumentet om att internationell terrorism måste bekämpas gemensamt.

Rysk policy

Den Ryska Federationens policy för att hantera Tjetjenien har varit splittrad och saknat en stabil långsiktig strategi. Putin har uttryckligen förnekat att det skulle finnas ett samband mellan Rysslands förda tjetjenienpolitik och utvecklingen i Tjetjenien men uttalandet torde i första hand ses som ett politiskt ställningstagande och inte som en reflektion av hans förmåga till förståelse. Putin tror att ett självständigt Tjetjenien skulle inspirera andra minoritetsfolk till uppror och orsaka hela federationens sönderfall. För Putin är det Rysslands svaghet, som är orsaken till oroligheterna. Demokratin blir då inte en möjlighet att lösa etniska motsättningar, utan en svaghet som underbygger oroligheter.⁷⁰⁴

Rysslands policy är baserad på tron om att en militär vinst är möjlig, men man har väsentligen misslyckats med detta. Moskva har stegvis försökt "tjetjenisera" konflikten genom att låta moskvatrogna tjetjenska förband, bl.a. Kadyrovs egna styrka, ta ansvar för ordningen.

⁷⁰¹ Basajev (2004) "Pismo Basajeva" (Basajevs brev), Kavkaz Tsentr, hämtat 16 september,; <http://www.kavkazcenter.net/russ/article.php?id=25985> (stängd)

⁷⁰² *The Military Balance 2004-2005*, s. 101.

⁷⁰³ Sepashvili (2003) *Security Ministry Unveils Classified Details on Pankisi*, Civil Georgia, 1 oktober 2003, hämtat 1 oktober,; <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=3033>.

⁷⁰⁴ Goble, Paul (2004), "Are 2,000 ethno-confessional conflicts possible in the post-Soviet states?" *RFE/RL Newsliner*. September 17. Jämför Bojarskij, Vjatjeslav I. (2003), *Partizanstvo vtjera, segodnja, zavtra. Istoriko-dokumentalnyj otjerk*. (Partisankrigsföring igår, idag, imorgon. En dokumentärhistorisk framställning), Moskva: Izdatelskij dom "Granitsa", s. 362.

Försöken att "normalisera" situationen och isolera konflikten har dessutom radikaliserat och islamiserat flera aktörer i Tjetjenien och skapat ytterligare grogrund för den terrorism Moskva avser att bekämpa. Dagestan, Ingusjen, Nordossetien och Georgien har påverkats, och tjetjenska terroraktioner har företagits på flera ställen i Ryssland. Risken för nya stora terroraktioner i Ryssland är stor. Därmed påverkas hela Rysslands politiska stabilitet av kriget.

Övergrepp och kriminell verksamhet

Systematiska övergrepp begås dagligen i Tjetjenien av federala styrkor och får anses väl dokumenterade. Human Rights Watch menar att övergreppen blivit värre under de senaste åren. Även tjetjenska rebeller begår övergrepp och terroristattentat. Sanktionerade ryska "filteringsläger", mordpatruller, rensningsaktioner, kidnappningar, misshandel samt våldtäkter är inte endast regelrätta brott mot mänskliga rättigheter, utan de får stora negativa följder för Ryssland.⁷⁰⁵ För det första brutaliseras de ryska soldaterna kraftigt vilket får stora sociala konsekvenser för Ryssland, eftersom deras möjlighet till återanpassning till ett civilt liv omintetgörs. Detta resulterar i ökad brottslighet. För det andra bidrar övergreppen kraftigt till att radikaliserar det tjetjenska motståndet och öka rekryteringsbasen för extremistiska krafter. För det tredje utmanövrerar Ryssland sig självt från den europeiska värdegemenskapen och gör det allt svårare för det internationella samfundet att bifalla Rysslands ståndpunkt att Tjetjenien är en intern angelägenhet. Rysslands bristande förmåga att utreda och straffa övergrepp har ådragit sig kraftig kritik från olika människorättsorganisationer men situationen har inte förbättrats.

Värt att nämna är att ryska förordningar tycks ha påbjudit, att tjetjener skall trakasseras i hela Ryssland. På ett antal hemsidor återges en intern förordning från september 1999 där inrikesminister (sedermera sekreterare i säkerhetsrådet) generalöverste Vladimir Rusjajlo befälde att hårda levnads- och arbetsförhållanden skall skapas specifikt för personer med tjetjensk nationalitet i Ryssland. Vidare skall inflyttning till städer begränsas eller förbjudas, bostäder kontrolleras och revision av företag göras. Dessutom skall utfärdandet av visum och utrikespass begränsas, liksom möjligheten att resa bort från permanent bostadsort.⁷⁰⁶ Äktheten i denna förordning har dock förnekats från officiellt håll, bland annat på basis av att Rusjajlos grad skulle ha varit felaktig, men i praktiken förekommer alla punkter.

Ryska förband och operationer

Enligt försvarsminister Ivanov skall 42. divisionen (ca 15 000 soldater) permanent vara baserad i Tjetjenien. Planen är att den helt och fullt skall bestå av kontraktsanställda per den 1 januari 2005 (vilket emellertid inte skett). 2500 soldater från 76:e luftlandsättningsdivisionen skulle dessutom dras tillbaka från Tjetjenien under 2004 som ett tecken på en pågående

⁷⁰⁵ Lieven (2004) 'Chechnya and the Laws of War', in: Trenin and Malashenko (Eds.) *Russia's Restless Frontier: the Chechnya Factor in Post-Soviet Russia* (Washington D.C., Carnegie Endowment for International Peace), s. 109-124. Se även rapporter från Human Rights Watch, Memorial, Human Rights Institute, Prague Watch Dog etc.

⁷⁰⁶ Ministerstvo vnutrennykh del Rossijskoj federatsii, (Ryska Federationen inrikesministerium) Rusjajlo, Vladimir, (1999), *Prikaz* (Förordning) nr. 541, 17 september 1999, citerad och kommenterad på *Kavkazskij Vestnik*, http://www.kvestnik.org/cgi-bin/newssite4/news_look_inside.cgi?newstime=2002/04/07/23_50_25&newslang=l2, hämtat 20 jan 2005, samt *Radio Svoboda*, : <http://www.svoboda.org/archive/Crisis/caucasus/0501/ll.050801-2.asp>, hämtat 20 jan 2005.

normaliseringsprocess.⁷⁰⁷ Än så länge befinner sig dock några taktiska luftlandsättningsbataljonsstridsgrupper (*bataljonnye takitjeskie gruppy desantnikov*) i Tjetjenien.⁷⁰⁸

Eftersom Tjetjenien är geografiskt litet, blir avstånden till angränsande ryska republiker alltid mycket korta. Groznyj ligger mitt i Tjetjenien men nås på en halvtimme med stridsvagnar från Ingusjien. Till milostaben i Mozdok i Nordossetien och till Chazavjurt i Dagestan är det längre men inte mer än tio mil bilvägen. Hur mycket rysk trupp som finns i själva Tjetjenien är därför i mycket en politisk symbolfråga. Rent militärt spelar det mindre roll om trupperna baseras utanför republikens gränser, så länge som de snabbt kan sättas in i Tjetjenien.

För att minska sin sårbarhet har de federala styrkorna övergått till att från sina säkrade baser endast skicka ut små grupper av förband, företrädesvis elitförband. Små GRU- och FSB-förband agerar självständigt på jakt efter rebeller, t.ex. genom överraskande räder mot misstänkta civila mål med understöd av inrikestruppernas specialförband, Rus. Att specialtjänsterna spelar första fiolen i kampen mot terrorismen innebär i praktiken bland annat, att separatisterna inte längre har så många mål att bekämpa.⁷⁰⁹ Separatisterna slåss därför idag i högre grad mot den Moskvatrogna regimens representanter än mot de federala styrkorna.⁷¹⁰ Inga ryska truppförstärkningar sägs vara planerade.

Ryska förband har haft flera militära framgångar, vilket decimerat antalet terrorister och rebeller, men de har misslyckats i att döda alla ledande separatister och terrorister. Det taktiska uppträdandet är kraftigt förbättrat jämfört med krigets tidiga år. Viss ny materiel används och lärdomar tas i beaktande. Bemanningsproblemen kvarstår dock, delvis eftersom övergången från värnpliktiga till kontraktsanställda inte är avslutad. Väl genomförd kommer övergången troligen att minska antalet desertörer, medan andra konsekvenser är svåra att förutse.

Stora operativa och organisatoriska problem kvarstår också för de federala styrkorna. Centralmakten förmår inte att till fullo kontrollera alla delar av de federala styrkorna, vilket ofta omöjliggör implementering av fattade beslut (vilket i sin tur ger bristande resultat rent militärt). Ett fundamentalt organisatoriskt problem är den maktkamp som råder mellan olika styrkestrukturer.⁷¹¹ Maktkampen förs både i Moskva och i Tjetjenien och resulterar i ytterligare splittring av den ryska policyn.⁷¹²

En del av den ryska ineffektiviteten kan tillmätas gamla sovjetiska måluppfyllnadsnormer. Höga chefer sätter som mål att så och så många rebeller skall oskadliggöras, så och så många vapengömmor skall hittas, osv. Resultatet blir att energi går åt till att uppfylla målen och, om det är omöjligt, till att göra sken av att de blivit uppfyllda.

⁷⁰⁷ Jamestown Foundation/Chechnya Weekly, 17 november, vol. V. nr. 42.

⁷⁰⁸ Kozlov, Sergej "Afganskije grabli v nebe Tjetjni." (Afganska tröskverk på Tjetjeniens himmel) *Bratisjtjka. Zjurnal podrazdelenij specialnogo naznatjenija*. Sentjabr 2004, s. 10-13.

⁷⁰⁹ Petrisjtjev, Viktor E., juristprofessor och ordförande för Forsknings- och konsultativa rådet vid OSS Antiterroristcentrum, föredrag i Moskva, 21 januari 2004.

⁷¹⁰ Dudayev, Umalt (2004), "Chechnya: Ten Years of Violence. Chechens Reflect on the Anniversary of a War that has Shattered Homes and Lives", *IWPR Caucasus Reporting*, no. 265, 8 December 2004, *Johnson's Russia List*, nr. 8490, 9 december 2004.

⁷¹¹ Trenin & Malashenko (2004) s. 104 f.

⁷¹² Baev (2003) "Reforming the Russian Military: History and Trajectory", in: Nygren and Fedorov (Eds.) *Russian Military Reform and Russia's New Security Environment* (Stockholm, The Swedish National Defence College), s. 46.

Framtidsutsikter

Putin har konsekvent avvisat all västlig inblandning och förslag till en politisk lösning genom förhandlingar med tjetjenerna. Olika länders kritik av krigsföringen i Tjetjenien och deras ovilja att överlämna tjetjenska "terrorister" har lett till försämrade relationer med Moskva. Vid ett besök i Tyskland i december 2004 accepterade visserligen Putin möjligheten att tala med EU om Tjetjenienfrågan, men det är för tidigt att säga vad detta kan leda till.

Det bör understrykas att många inflytelserika aktörer i Tjetjenien tjänar på ett fortsatt krig, vilket försvårar en lösning. Vidare har Putins kompromisslösa linje, som grundas på hans stora konstitutionella makt, trots sitt misslyckande och tragedin i Beslan, hittills haft stöd hos den ryska befolkningen.

En lösning på konflikten i Tjetjenien ter sig fortfarande avlägsen. Båda parter är låsta i oförenliga positioner. Ryssland behärskar det tjetjenska territoriet militärt sett men kan inte stoppa rebellernas gerillakrig. Inte heller kan rebellerna nå sina mål med militära medel, t. ex. återintag Groznyj på samma sätt som 1996. I ett tioårsperspektiv kan någon slags politisk lösning ha nåtts, men det är tveksamt om detta innebär permanent fred och återuppbyggnad i Tjetjenien. Kriget har satt mycket djupa spår hos den hela tjetjenska befolkningen men också i den ryska krigsmakten och det ryska samhället.

6.17. Policydokumentets deklARATIONER och faktisk utveckling

Avsikten är att i detta avslutande avsnitt på aggregerad nivå diskutera hur den reella situationen och föreliggande utvecklingstendenser inom krigsmakten stämmer överens med det ryska försvarsministeriets beskrivningar och deklARATIONER.

Som nämnts ovan står ett författarkollektiv bakom policydokumentet. Författarnas åsiktsskillnader lyser delvis igenom. Det blir än mer tydligt då såväl försvarsminister Ivanov som president Putin skrivit var sitt förord till dokumentet. Att policydokumentets olika avsnitt inte harmoniserar fullt ut med varandra kan ses som en direkt avspeglning av situationen inom de policyrelevanta styrkestrukturerna. Att policydokumentet är delvis osammanhängande i sin helhet speglar alltså de olika synsätt som finns inom och mellan Generalstaben, Försvarsministeriet och Presidentadministrationen (och möjligen de övriga styrkeministerierna). Det mest intressanta blir emellertid att se vilka av policydokumentets formuleringar/ståndpunkter som förs vidare till nästa militärdoktrin. Sannolikt indikerar policydokumentet innehållet i en kommande sådan doktrin.

Då policydokumentet både kan läsas som lägesbeskrivning och programförklaring är det naturligt att de lägesbeskrivande delarna bättre stämmer överens med sakernas tillstånd, t.ex. då det gäller stora strukturella förändringar och krigsmaktens totala numerär, även om enskildheter kan diskuteras. Då det t.ex. gäller Rysslands relationer till USA och Nato innehåller policydokumentet relativt explicita ståndpunkter vilket gör att dess trovärdighet som spegel av existerande åsikter växer.

Det är intressant att observera att policydokumentet använder både en deduktiv och en induktiv approach. Som Andrej Kokosjin har påpekat har det ryska sättet att tänka traditionellt varit deduktivt, dvs. resonemang från det generella till det specifika, medan det amerikanska sättet är induktivt, dvs. från det specifika till det generella. Dessa olika angreppssätt speglar

också den politiska beslutsfattningsprocessen i de båda länderna.⁷¹³ Särskilt uttalat var detta i Sovjetunionen då det politiska och strategiska tänkandet utgick från den socialistiska ideologiska överbyggnaden som omsattes i praktisk handling. Policydokumentet har till större delen en deduktiv karaktär, men avsnittet om samtida och framtida konflikters karaktär är induktivt. En del av de inkonsistenser som kan observeras i dokumentet kan härledas till det faktum att författarna i en och samma analys försöker foga samman de två olika angreppssätten.

Policydokumentet ger uttryck för en breddad och mångfacetterad hotbild, där såväl lokala och regionala som storskaliga krig ryms. Av dokumentets avsiktsförklaringar framgår de mångfacetterade ryska militära ambitionerna att kunna möta dessa hot. Detta leder till problemet att prioritera hoten (eller önskade förmågor) med avseende på de tillgängliga resurserna. Det grundläggande problemet för Ryssland som också kommer till ytan i policydokumentet är synen, tron och önskan att Ryssland är och skall vara en stormakt, samtidigt som förmågan och resurserna ännu saknas. Detta leder inte bara till frustration utan även till en forcerad ansträngning att ta tillbaka vad Ryssland har förlorat under 1990-talet. När det gäller strävan att åstadkomma detta föreligger i stället en klar harmoni mellan policydokumentet och föreliggande utveckling.

Den grundläggande dualism i kontakterna med Nato, som policydokumentet ger uttryck för upprepades av president Putin den 2 april 2004 på en presskonferens med förbundskansler Schröder.

[...] as for NATO, our relations with this organization are developing in a positive way. We did not advance any worries concerning the expansion of NATO, we insisted that contemporary threats are those that are not eliminated by NATO expansion... Yet, of course, the approach of NATO military infrastructure to our borders is studied carefully by our experts; and we shall adapt our defence and security policy accordingly. We plan to solve any questions and problems within the framework of the Russia-NATO Council; and we see cooperation within the framework of this institution as a general way of developing our relations with the North Atlantic Treaty Organization.⁷¹⁴

Samtidigt är det inte så anmärkningsvärt att en svagare part i väntan på styrketillväxt engagerar sig konstruktivt med motparten.

En annan klar diskrepans mellan retorik och realitet som implicit kommer fram i policydokumentet rör synen på demokrati. Den politiska betoningen av demokratins värde kan ses som en läpparnas bekännelse, om man ser till krigsmaktens uppträdande i Tjetjenien, oviljan att beivra övergrepp samt den explicita oviljan att underkasta sig civil kontroll. Den pågående omorganiseringen av Försvarsministeriet och Generalstaben och förändringen av fördelningen av ansvarsområden visar också på skillnader avseende viljan att underkasta sig civil kontroll.⁷¹⁵ Militärbudgeten är fortfarande inte heller tillräckligt genomskinlig för att kunna sägas leva upp till västerländsk standard.

På doktrin/policynivå blir diskrepansen mellan retorik och verklighet än mer tydlig. Strategier för lågintensiva konflikter, terrorismhantering och asymmetrisk krigföring får mindre uppmärksamhet såtillvida att analyser av deras orsaker och lösningar inte kommer till uttryck. Däremot talas det mycket om hur dessa nya hot skall mötas militärt. Samtidigt betonas

⁷¹³ Kokoshin, Andrei, *Soviet Strategic Thought*, MIT Press 1998, s. 192.

⁷¹⁴ Prezident Rossii, "Joint Press Conference with the Federal Chancellor of Germany Gerhard Schröder", 2 april 2004, <http://www.president.kremlin.ru/text/appears/2004/04/62813.shtml>, hämtat 20 jan. 2005.

⁷¹⁵ Se avsnitt 8.3. i kapitel om militärreformen.

kärnvapenstyrkornas avskräckningsroll och ändringar i kärnvapendoktrinen aviseras ifall inte Nato slutar sin aggressiva expansion. Detta kan delvis ses i ljuset av att det finns vissa underförstådda "spelregler" för hur politik rörande strategisk maktbalans förs.

Även när det gäller hot och fiender kontra övningsverksamhet kan en klyfta mellan retorik och verklighet noteras. Lokala konflikter och terrorism har i deklARATIONerna ersatt globalt krig och Nato som dimensionerande hot, men övningsmönstret indikerar ett brett spektrum av potentiella motståndare i såväl en lokal som regional kontext. Konventionell krigföring övas ibland också under en anti-terrorismpretext.

Ställs materielsituationen mot hot och påstådda fiender är bilden mer komplex och speglar två kärnproblem. Först och främst finns önskan att mäta sig med de militärt starkaste makterna (i första hand USA/Nato). Denna önskan är ömsom explicit, ömsom implicit (dvs. önskan finns men då resurserna saknas kommer det inte uttryckligen fram). Poängteras bör dock att Rysslands önskan att försöka leva upp till USA:s militära förmåga och resurser så långt som möjligt inte nödvändigtvis enbart syftar till att bemöta ett hot från USA. Huvudlinjen är sannolikt att Ryssland strävar efter resurser och förmåga att bedriva sin utrikes- och säkerhetspolitik på samma sätt som USA gentemot resurssvagare aktörer. De materielrelaterade prioriteringarna synes något så när stämma överens med analysen av framtida krigs karaktär. Med stor sannolikhet finns antagligen också viljan att vara tillräckligt stark för att inte kunna utsättas för amerikansk utpressning. Även USA:s mest avancerade system måste då hjälpligt kunna mötas.

För det andra, som kapitlet om MIK och FoU nedan också visar, vittnar inte materielanskaffningen om en diskrepans mellan fiendebilder, krigsmaktens uppgifter och synen på framtida krigs karaktär. Det är intressant att notera eftersom materiel som anskaffas i dagsläget är utvecklad på basis av andra säkerhetspolitiska bedömningar än de som görs i policydokumentet. Det är således en förklaring till de anskaffningsprioriteringar som görs trots att MIK har utvecklat materiel även för andra uppgifter.

Materielutvecklingen och materielanskaffningen har inriktningsproblem beträffande såväl MIK som krigsmakten och låter sig inte enbart ändras genom ett nytt sammanhängande dokument (ifall nästa doktrin blir ett sådant). Då utvecklingen av nästa generations vapensystem som nu ligger i träda beror på den behovsanalys som görs i dagsläget, måste en långtgående och sammanhållen strategi utvecklas, som dessutom stöds av politisk vilja och ekonomiska resurser. Inriktningen av materielanskaffningen riskerar framförallt att hamna på flera stolar med olika prioriteringar. MIK:s behov av försvarsbeställningar och krigsmaktens behov ställs mot Kremls och Generalstabens prioriteringar och avgörs till stor del av ekonomiska betingelser.

Rysslands militära engagemang inom OSS-området utgör ett vägval. Man kan inte utesluta att den ryska statsledningen även fortsättningsvis önskar ha territoriella och etniska konflikter inom det forna sovjetterritoriet frysta snarare än lösta, eftersom de vid behov kan användas som ett påverkansmedel. Detta står i konflikt med Rysslands idealiserade bild av sig självt som ansvarskännande partner i det internationella samhället. Om Ryssland vill medverka i internationella konfliktlösningsmekanismer, kan det inte samtidigt använda sina fredsfrämjande styrkor inom OSS eller annorstädes som partiska policyinstrument eller stridande enheter.

Trots en del för en västerländsk betraktare märkliga skrivningar när det gäller moralisk-psykologisk fostran av krigsmaktens personal (och unga människor inför mönstringen) så är policydokumentets probleminsikt i andra stycken god. Beskrivningen av problemområdena stämmer till stor del överens med den bild utomstående experter oftast ger. Ett exempel på detta är probleminsikten avseende militärernas sociala situation och bostadsfrågan.⁷¹⁶

Oavsett om begreppen preemption och prevention ryms i policydokumentet eller inte tarvar de en kommentar här. I anslutning till publiceringen av detta dokument 2003 uttalade försvarsminister Ivanov att Ryssland förbehåller sig rätten till preventiva och preemptiva anfall för att avvärja hot mot Ryssland.⁷¹⁷ I september 2004 deklarerade den nye generalstabschefen Jurij Balujevskij att Ryssland skulle kunna genomföra preventiva attacker mot terroristläger var som helst i världen. Dagen efter bekräftade försvarsminister Ivanov detta med tillägget att det är presidenten i egenskap av överbefälhavare som kan auktorisera sådan attacker.⁷¹⁸ Även om man senare tonade ner uttalandet något, torde detta dels vara en politisk signal till omvärlden att Ryssland accepterar USA:s antiterrorstrategi,⁷¹⁹ dels ett sätt att legitimera egna preventiva/preemptiva insatser.

I närtid synes de ryska stridskrafternas förmåga till preventiva/preemptiva attacker vara begränsad till områden gränsande till Ryska federationens territorium. Men om begreppen skrivs in i den ryska ”doktrinen” kan det komma att legitimera en utveckling av tekniska förmågor för att understödja mer långgräckviddig prevention/preemption i framtiden.

6.18. Operativ förmåga – idag och i framtiden

I rapporten 1998 definierades ”militär förmåga” som den totala militära styrka, baserad på militära och samhällseliga resurser som Ryssland vid givet tillfälle bedöms kunna mobilisera. Därav rapportens titel. Begreppet (militär) ”operativ förmåga” tolkades som den förväntade förmågan att, inom ramen för en given konflikt kunna främja ledningens övergripande krigsmål, det vill säga förmågan relaterad till en specificerad motståndare.⁷²⁰ Ytterligare ett begrepp är ”operativ status” som beskriver förbandens status avseende utbildning, personal- och materieluppfyllnad, beredskap, tillgänglighet m.m. utan att relatera den till en specifik motståndare.

I detta avsnitt låter vi ”operativ förmåga” avse den ryska förmågan att lösa de i policydokumentet 2003 ställda uppgifterna samt några andra tänkbara framtida uppgifter. Operativ förmåga avser då i första hand den tekniska förmågan att genomföra vissa typer av operationer/stridshandlingar givet den organisationsbestämmande materiel som krigsmakten har. Avsaknad av exempelvis landstigningsfartyg medför sålunda bedömningen att landstigningsförmåga saknas (oavsett en given motståndarens förmåga att avvärja landstigningsförsöket). Diskussionen nedan gör inga anspråk på att vara uttömmande.

⁷¹⁶ Se underavsnitt om sociala förmåner i avsnitt 8.4.

⁷¹⁷ *Preemption* är dock inte något nytt. Planer fanns att redan år 2000 med robotattacker slå till mot talibanerna i Afghanistan, men då hade Ryssland inte adekvata resurser till en sådan aktion. Trenin and Malashenko (2004) *Russia's Restless Frontier: The Chechnya Factor in Post-Soviet Russia* (Washington D.C., Carnegie Endowment for International Peace), s. 122.

⁷¹⁸ Baev, Pavel (2004), ”Russian Preventive Strikes – Options and Capabilities”, *Eurasia Daily Monitor*, http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=401&issue_id=3069&article_id=2368497, 14 september 2004, hämtat 30 september 2004.

⁷¹⁹ Arbman *et al* (2003), s. 85.

⁷²⁰ Leijonhielm m.fl. (1999), s. 6.

Utförligare analyser av rysk operativ förmåga har varit och är föremål för separata studier vid FOI och andra myndigheter.

När det gäller Rysslands operativa förmåga är den grundläggande frågan huruvida krigsmakten kan lösa de uppgifter den enligt policydokumentet 2003 har påtagit sig. En bedömning av krigsmaktens förmåga att hantera parallella konflikter bör skilja på den närtida förmågan och förmågan i en mer avlägsen framtid. Det gäller såväl kärnvapenavskräckning som konventionell operativ förmåga.

Idag begränsas den operativa förmågan till insatser i regionala krig av förmågan att uppträda i större förband. Denna oförmåga är möjligen inte lika begränsande när det gäller lokala konflikter där motståndaren, militärgeografien m.m. kan ställa lägre krav på samordning/ledning, logistik, uthållighet, osv. Samtidigt är förmågan att i strid uppträda på ett kvalificerat sätt med även enstaka plattformar begränsad (t.ex. p.g.a. av piloternas ringa flygtidsuttag och matrosernas ringa tid till sjöss). Samtidigt finns som påvisades i rapporten år 2000 en liten grupp piloter som får fullgott flygtidsuttag (bl.a. genom operationer i Tjetjenien). Dock ökar antalet övningar varför förmågan rimligen kommer förbättras i ett antal avseenden inom en tioårsperiod. Detta gäller i synnerhet den del av krigsmakten som har stående förband (i huvudsak den kontraktsanställda delen).

Att krigsmakten med kärnvapenstyrkor och stående konventionella förband kan upprätthålla avskräckningen vid ökad militärpolitisk och militärstrategisk spänning synes rimligt både i ett kort och i ett längre tidsperspektiv, allra helst som taktiska kärnvapen ingår bland medlen.

Beroende på vad uttrycket ”lösa uppgifter” innebär synes även den krigstida målsättningen att med mobiliserade resurser avvärja ett luft-/rymdangrepp samt lösa uppgifter i två lokala krig samtidigt vara rimlig, givet ett innehav av såväl strategiska som taktiska kärnvapen. Formuleringen ”avvärja ett luft-/rymdangrepp” antyder en större konflikt med en kvalificerad motståndare, och med hänsyn till skrivningarna i policydokumentet ligger en konflikt med Nato/USA närmast tillhands inom en tioårsperiod. I ett längre tidsperspektiv kan denna formulering också avse Kina.

Givet den nuvarande storleken på ca. en miljon man och personalens status bedöms den fredstida målsättningen vara den som är svårast att uppnå. Den ryska krigsmakten har under 1990-talet och början av 2000-talet klarat av att hantera en väpnad konflikt (Tjetjenien),⁷²¹ samtidigt som den haft fredsfrämjande styrkor i utlandet. Men krigsmakten synes svårtligen kunna klara av ytterligare en Tjetjenienliknande konflikt samtidigt. Att en framtida krigsmakt med en miljon man uppnår denna förmåga i ett tioårsperspektiv kan dock inte uteslutas. Samtidigt måste det ifrågasättas om en krigsmakt av den storleken är ekonomiskt hållbar för den ryska ekonomin, även om de ekonomiska förutsättningarna för närvarande är goda.⁷²²

Under den kommande tioårsperioden bedöms Ryssland med de strategiska kärnvapenstyrkorna även fortsättningsvis ha en global styrkeprojektionsförmåga. Med de stående konventionella förbanden kommer den ryska krigsmakten att under samma period kunna utveckla en tillräcklig förmåga för att uppträda på den euroasiatiska landmassan, dvs. i

⁷²¹ Med ”klarar av” avses här ungefär att krigsmakten har kunnat säkerställa Rysslands territoriella integritet och lyckats förvandla kriget till en lågintensiv konflikt.

⁷²² Se vidare kapitel 8 om militärreformen.

allt väsentligt en regional förmåga inklusive en kustflotta.⁷²³ Givet bristen på överskeppningsmateriel och en förmodad fortsatt sådan brist under perioden torde styrkeprojektion mot t.ex. Sverige och Japan i huvudsak kunna ske med fjärrbekämpning genom luften (flyg, robotar, luftlandsättningar), medan länder med landsgräns till Ryssland även kommer att behöva beakta ryska markstridskrafter i sin hotbild.⁷²⁴

Nuvarande satsningar på konventionella robotsystem för det strategiska bombflyget, stående förband och det militära transportflyget innebär att förmågan till mer långräckviddig konventionell styrkeprojektion har förbättrats under senare år och kommer att förbättras ytterligare under den kommande tioårsperioden. Ett exempel på sådan styrkeprojektion skulle kunna vara en preventiv insats med långräckviddigt flyg och högprecisionsvapen mot t.ex. terroristbaser i angränsande världsdelar.

⁷²³ Detta är samma bedömning som gjordes i rapporten 2002.

⁷²⁴ För ett utförligare resonemang om hotbilden mot Sverige, se Leijonhielm m.fl. (2000).

7. Massförstörelsevapen

I detta kapitel diskuteras de tre massförstörelseområdena i separata avsnitt med fokus på de mest policyrelevanta frågorna. Kapitlet avslutas med en framåtblickande sammanfattning på aggregerad nivå.

7.1. Kärnvapen

I detta avsnitt behandlas först de strategiska kärnvapnen och därefter de taktiska kärnvapnen, som under de senaste åren ådragit sig ett ökande intresse i omvärlden. Kärnvapnets betydelse för den ryska försvarsplaneringen med avseende på den kinesiska dimensionen granskas relativt utförligt.

Strategiska kärnvapen

Av Försvarsministeriets policydokument 2003 framgår att vidmakthållandet av förmågan hos de strategiska kärnvapenstyrkorna har högsta prioritet. I fredstid skall kärnvapenstyrkorna kunna avhålla aktörer från att utöva påtryckningar eller aggression mot Ryssland och dess allierade. I krigstid skall avskräckningen syfta till att avbryta väpnade handlingar på för Ryssland gynnsamma villkor samt tilldela motståndaren viss angiven skada.⁷²⁵ För att kunna lösa avskräckningsuppgifterna måste krigsmakten vara beredd att visa militär närvaro och beslutsamhet att använda våld. Avskräckningen baseras på förmågan att genom vedergällning tilldela motståndaren sådan skada att hans förväntade vinst kan ifrågasättas.⁷²⁶

Som nämndes i avsnittet om den ryska synen på framtida krigs karaktär konstaterar policydokumentet 2003 att kärnvapenavskräckning, i synnerhet mot ett konventionellt angrepp, kräver välutrustade och stridsberedda konventionella förband för att vara trovärdig. De konventionella stridskrafterna kan utrustas med taktiska kärnvapen. Ett exempel på detta är markstridskrafternas artilleri- och robottrupper med markrobotsystemen SS-21 eller SS-26 som kan bära både konventionell och nukleär stridsspets. Eller med andra ord: den ryska krigsmakten avser upprätthålla en *nuclear warfighting capability*.

Krigsmakten planerar vidta en rad åtgärder för att vidmakthålla de strategiska kärnvapenstyrkornas stridsberedskap. Bland annat avses robotsystemens livslängd ökas, vilket blir ett av de mest betungande åtagandena ekonomiskt. Antalet satelliter i förvarningssystemet skall också öka.⁷²⁷ Policydokumentet 2003 anger dock inga antal eller vilka typer.⁷²⁸

År 2007-2008 skall de strategiska robottrupperna inte bestå av mer än 10 robotdivisioner. Lösgjorda medel från den kvantitativa minskningen skall öka finansiering av utvecklingen av framtida robotsystem. Vidareutvecklingen av *Topol-M*-systemet (SS-27) pågår och anskaffningen av den

⁷²⁵ "Viss angiven skada" är en subjektiv bedömning av den skada som är oacceptabel för motståndaren eftersom den överstiger den av honom förväntade fördelen av hans egen användning av militärt våld.

⁷²⁶ Ministerstvo oborony (Försvarsministeriets hemsida) *Aktualnyje zadatji razvitija Vooruzjennyh Sil Rossijskoj Federatsii* (Aktuella uppgifter för de Väpnade styrkornas utveckling i den Ryska Federationen) http://www.mil.ru/index.php?menu_id=886, hämtat den 20 oktober 2003.

⁷²⁷ Ibidem.

⁷²⁸ För en genomgång av ryska satellitsystem och i synnerhet uppskjutningar under åren 2000-2002 se Eskil Engné, *Satellituppskjutningar 2000-2002*, FOI-D-0208—SE, 2005, s. 23-25.

landsvägsburna versionen har påbörjats under 2004. Samtidigt pågår skrotningen av SS-24-systemet för att minska arsenalen i enlighet med SORT-avtalet.

Utvecklingen av det strategiska bombflyget innebär modernisering av Tu-160-systemet. Det skall utvecklas mot ett multiroll-system som kan bära både kryssningsrobotar med såväl konventionell som nukleär stridsspets och styrda bomber med hög precision. Policydokumentets uttalanden i detta avseende är konsistent med den observerade anskaffningen.

Det marina benet i triaden skall vidareutvecklas genom att ett nytt robotsystem först utvecklas och därefter ett ubåtssystem kring detta. Även avseende de marina strategiska kärnvapnen är den deklarerade policyn konsistent med den observerade utvecklingen. Den första strategiska robotubåten (SSBN) av *Borej*-klassen kölsträcktes 1996 och arbetet har sedan dess framskridit mycket långsamt. Ett andra fartyg i denna klass kölsträcktes i mars 2004. Samtidigt pågår utvecklingen av det framtida robotsystemet *Bulava* (SLBM), vilket är en marin version av ICBM-systemet *Topol-M* (SS-27).⁷²⁹

Sammanfattningsvis kommer de landsbaserade strategiska kärnvapnen även framgent att utgöra ryggraden i de strategiska kärnvapenstyrkorna, men ingenting tyder på att Ryssland skulle avsäga sig triaden. Den nuvarande ansträngningen att bibehålla det marina benet i triaden visar att krigsmakten värnar om andraslagsförmågan. En andraslagsförmåga baserad enbart på ICBM:erna skulle öka sårbarheten avsevärt. Däremot är det osäkert i vilken grad det strategiska bombflyget kommer att kunna upprätthålla en hög teknisk nivå i ett längre tidsperspektiv.⁷³⁰

Taktiska kärnvapen och den kinesiska dimensionen⁷³¹

När det gäller de taktiska kärnvapnen kvarstår bedömningen från tidigare rapporter. Detta innebär att Ryssland för överskådlig framtid kommer att behålla de taktiska kärnvapnen som en kostnadseffektiv och vital komponent av försvaret. Under en period av begränsad konventionell militär förmåga och med en sannolikt mindre framtida krigsmakt behöver Ryssland en möjlighet att i händelse av kris eller krig förstärka försvaret i strategiska riktningar med taktiska kärnvapen. Bibehållandet är i första hand avhängigt en framtida negativ hotbild i väst och öst. Problemen på sydflanken är inte ett motiv för bibehållande av de taktiska kärnvapnen, undantaget om en större spridning av kärnvapen skulle äga rum i Mellanöstern och kopplat till denna en ökning i de antiryska sentimenten i regionen.⁷³²

Den oftast citerade uppgiften för de taktiska kärnvapnen är att avskräcka ett begränsat konventionellt anfall. Enligt den tidigare ryske START-förhandlaren, Nikolaj Sokov, har dock denna roll inte operationaliserats fullt ut avseende krav på typer av vapen och antal.⁷³³ Enligt den pensionerade generalöversten Viktor Jesin, som tidigare var chef för militärkommittén i det ryska Säkerhetsrådet, bedömer dock Säkerhetsrådet en taktisk arsenal om 3 000 vapen vara tillräcklig för att kunna lösa uppgiften regional avskräckning.⁷³⁴

⁷²⁹ P Andersson m.fl. *Kärnvapen i världen 2004*, FOI-R—1357—SE, oktober 2004, s. 23.

⁷³⁰ *Ibidem*, s. 25.

⁷³¹ Avsnittet bygger till stor del på W. Unges avsnitt 5.3-5.5 i Gunnar Arbman (2003), *Kärnvapenmakten Kina – Globala och regionala aspekter*, FOI-R—0976—SE.

⁷³² Gunnar Arbman and Charles Thornton (2003) *Russia's Tactical Nuclear Weapons Part I: Background and Policy Issues*, FOI-R—1057—SE.

⁷³³ Sokov, Nikolai "The Russian Nuclear Arms Control Agenda After SORT", *Arms Control Today*, april 2003, s. 10.

⁷³⁴ Generalöverste Viktor Jesin vid konferensen *Russian Military Reform and Present Security Problems* på Försvarshögskolan den 9 maj 2003.

7. MASSFÖRSTÖRELSEVAPEN

År 2000 uppgav Ryssland officiellt att landet hade 8 400 substrategiska (taktiska) kärnvapen.⁷³⁵ År 2001 bedömde FOI att antalet operativa vapen var 4 000. Enligt ryska experter bidrar den nuvarande bristen på transparens kring de taktiska kärnvapnens antal och eventuella användningsområde till att öka avskräckningsvärdet.⁷³⁶

Eventuella policyansträngningar i omvärlden att öka transparensen och/eller i avtal reglera de taktiska kärnvapnen synes inom en överblickbar framtid vara fruktlösa. Omvärldens ansträngningar bör därför riktas mot ickespridningsåtgärder, inte rustningskontroll. Internationellt hotreducerande stöd (*Cooperative Threat Reduction*) i olika former bör användas för att öka säkerheten kring Rysslands taktiska kärnvapenarsenal på ett sätt som är acceptabelt för Moskva.⁷³⁷

Ryssland tycks f.n. tillskriva de taktiska kärnvapnen en speciell roll när det gäller deras förmåga att deeskalera en (regional) konflikt. En begränsad demonstrationsinsats – i förstone kanske helt utan skadeverkningar – skall visa en stark beslutsamhet att fortsätta motståndet och därmed få en angripare att upphöra med sin väpnade aggression. Angriparen skall då förstå att en upptrappning till den strategiska nivån inte är omedelbart förestående, men att riskerna med en fortsatt aggression ökat väsentligt. Som en yttersta garanti för denna form av konflikthantering måste naturligtvis en strategisk avskräckningsförmåga finnas. Resonemanget är snarlikt det som (ett konventionellt underläggset) Nato förde under stora delar av det kalla kriget och som då ansågs sänka kärnvapentröskeln men samtidigt vara ett förhållandevis billigt sätt att höja avskräckningen.

I den officiella ryska retoriken nämns de taktiska kärnvapnen ofta som ”förstärkningsmateriel” mot NATO:s överlägsna konventionella militära förmåga. Men inofficiellt är det snarare osäkerheten om vilket hot Kina, den ”eviga” konkurrenten på den euroasiatiska landmassan, kan komma att utgöra i framtiden som utgör motivet till fortsatt innehav av taktiska kärnvapen.⁷³⁸ År 1995 listade dåvarande försvarsministern Igor Rodionov Kina som en av Rysslands framtida huvudmotståndare. I ljuset av den positiva politiska dialogen med Peking fick han senare ta tillbaka detta uttalande.⁷³⁹ Av policydokumentet 2003 framgår emellertid att en möjlig framtida uppgift för krigsmakten i östra riktningen är avskräckning av regionalt krig, dvs. Kina (jfr avsnittet Krigsmaktens uppgifter ovan).

Frågan om kärnvapnens framtida roll och i synnerhet de taktiska, sammanhänger med reformeringen av den konventionella krigsmakten. Som beskrevs i kapitlet om Krigsmakten tyder allt på att denna kommer att utvecklas mot en mindre och mer högteknologisk styrka. Givet detta och det faktum att den ryska Generalstaben knappast ens överväger möjligheten till en mobiliseringskapplöpning med det folkrika Kina för det fall att det kommer till väpnad konflikt länderna emellan, så måste kärnvapen kompensera en numerär rysk underlägsenhet. I den ryska kalkylen ingår också det väldiga ryska territoriet som svårligen kan försvaras med de få konventionella förband som finns längs den rysk-kinesiska gränsen. Givet Kinas visserligen lilla strategiska kärnvapenarsenal räcker det inte för Ryssland att kompensera den konventionella underlägsenheten endast med taktiska kärnvapen. Moskva

⁷³⁵ Ivanov, Igor, ”Statement to the NPT 2000 review conference”, Moscow, Carnegie Endowment for International Peace, 25 april 2000, <http://www.ceip.org/programs/npp/npt2000ivanov.htm>, hämtat 10 juli 2003

⁷³⁶ Sokov, (2003), s. 10.

⁷³⁷ Arbman and Thornton (2005) *Russia's Tactical Nuclear Weapons. Part II: Technical Issues and Policy Recommendations*, FOI-R—1588—SE.

⁷³⁸ Professor Jurij Fjodorov vid konferensen *Russian Military Reform and Present Security Problems* på Försvarshögskolan den 9 maj 2003.

⁷³⁹ Ingmar Oldberg: (2002) ”Towards Alliance? Russia's Relations with China in an International Context” i Ingolf Kiesow (ed.): *From Taiwan to Taliban; Two Danger Zones in Asia*, FOI-R—0393—SE, februari 2002, s. 30.

måste även ha ett eskalationsövertag på den strategiska nivån. Detta resonemang bekräftas av försvarsexperten Aleksej Arbatov som menar att Ryssland måste upprätthålla en oomtvistlig strategisk och taktisk nukleär överlägsenhet visavi Kina.⁷⁴⁰

Rysslands målsättning bedöms därför för överskådlig framtid vara att upprätthålla ett strategiskt kärnvapenövertag gentemot Kina. Ryssland vill liksom USA till varje pris undvika att ingå i ett MAD-förhållande med Kina.⁷⁴¹ Kina, å sin sida, bedöms vilja ha en minimal eller begränsad avskräckningsförmåga gentemot Ryssland och USA. Kina bedöms inte komma att eftersträva ett MAD-liknande tillstånd vare sig med Moskva eller Washington.

Vägvalet mot högteknologiska konventionella styrkor ger också handlingsfrihet eftersom de kan tjäna som kompetensorganisation för framtida tillväxt om de internationella relationerna skulle försämrats radikalt och Ryssland skulle behöva konfrontera en högteknologisk motståndare. Detta är med andra ord den enda långsiktigt hållbara utvecklingen av de ryska konventionella stridskrafterna. Samtidigt torde det vara av största strategiska intresse för Ryssland att behålla ett militärteknologiskt gap till Kina. För närvarande minskar detta gap på grund av den ryska vapenexporten till Kina. Kinas möjligheter att legalt köpa materiel från andra länder är för närvarande små. Detta kan dock komma att ändras inom en relativt snar framtid om EU häver sitt vapenembargo mot Peking. Detta skulle förändra inte bara förutsättningarna för den ryska vapenexporten⁷⁴² utan även få geostrategiska konsekvenser för Ryssland (liksom för USA).

Militärstrategiska aspekter visavi Kina

Givet resonemanget i föregående avsnitt om de ryska taktiska kärnvapnens betydelse visavi Kina finns det anledning att något närmare studera de militärstrategiska aspekterna med bäring på kärnvapen. Dessa skall dock ses mot bakgrund av dagens relativt goda rysk-kinesiska relationer.⁷⁴³

Som ett resultat av brytningen mellan Sovjetunionen och Kina under andra halvan av 1960-talet, Kinas inträde i kärnvapenklubben 1964 och sovjetisk manskapsmässig underlägsenhet kom den sovjetiska militärledning att ändra uppfattning avseende medel i händelse av en väpnad konflikt med Kina till förmån för kärnvapenanvändning.⁷⁴⁴ Från denna tidpunkt ändrade de sino-sovjetiska relationerna karaktär från att ha varit i grunden ideologiska till att bli öppet maktpolitiska. Mot bakgrund av fortsatt rysk numerär underlägsenhet och geostrategisk närhet till en växande stormakt är det, som nämnts ovan, en rimlig bedömning att anta att kärnvapenanvändning finns med i (morgon)dagens ryska militära planeringen visavi Kina.⁷⁴⁵

Som ett resultat av brytningen med Kina och de väpnade skärmytslingarna i slutet av 1960-talet kom Kina att tilldra sig huvudintresset i sovjetisk *grand strategy*. Emedan Moskva vid den här tiden i realiteten hade ingått i en terrorbalans med USA och Nato var det fortfarande möjligt att betvinga Kina. En massiv konventionell militär uppbyggnad påbörjades längs den sino-sovjetiska gränsen. Såväl infrastruktur som antalet förband utökades kraftigt. Från att tidigare ha varit ett tunt gränsförsvar med

⁷⁴⁰ Arbatov, Aleksei "What kind of army does Russia need?", *Russia in Global Affairs*, vol. 1, nr. 1, 2003, s. 8, <http://eng.globalaffairs.ru/numbers/2/457.html>, hämtat 24 mars 2005.

⁷⁴¹ Mutual Assured Destruction, principen om garanterad ömsesidig förstörelse (terrorbalans).

⁷⁴² Se kapitel 9 om det militärindustriella komplexet och FoU.

⁷⁴³ Se avsnitt 4.14 i kapitlet om rysk utrikespolitik.

⁷⁴⁴ Enligt den ryske historikern och f.d. officeren Viktor M. Gobarev: "Soviet Policy Toward China: Developing Nuclear Weapons 1949-69", *Journal of Slavic Military Studies*, vol. 12, nr. 4, 1999, s. 47.

⁷⁴⁵ Arbman, Gunnar (2003).

7. MASSFÖRSTÖRELSEVAPEN

ringa strategiskt djup och avsaknad av kapacitet till offensiva operationer på kinesiskt territorium skapades en stark konventionell militär komponent med förmåga till offensiva operationer åtminstone hundratals kilometer in på kinesiskt territorium. Till detta skall läggas en strategisk överlägsenhet i luften. Den konventionella förmågan blev, som komplement till den nukleära överlägsenheten, instrumentell i den sovjetiska avskräckningen av Kina. Den kombinerades också med en *containment*-strategi. Sovjetunionen, som självt hade varit föremål för USA:s inringningspolitik sedan 1950, tillämpade nu samma strategi på sin allvarligaste rival på den euroasiatiska landmassan.⁷⁴⁶ Därför fann sig Kina under 1970-talet vara både internationellt isolerat och militärt inringat.

Den begränsade kärnvapenarsenal som Kina sakta utvecklade var mot slutet av 1970-talet i första hand riktad mot Sovjetunionen. Dock levde den inte riktigt upp till de krav som en andraslagsstyrka ställer.⁷⁴⁷ Icke desto mindre torde den ha avskräckt Sovjetunionen från att anfalla kinesiska städer (s.k. *countervalue targeting*). Den stora sovjetiska arsenalen, däremot, kunde effektivt slå ut alla kinesiska kärnvapen och anläggningar utom två typer av system: (enstaka) undangömda vedergällningssystem och system för taktisk användning mot sovjetiska styrkor på kinesiskt territorium. Vid en eventuell sovjetisk invasion hade kinesiska människomassor sannolikt haft en kanaliserande effekt. För att undvika befolkningstäta och svårmanövrerade områden hade de sovjetiska styrkorna behövt framrycka i obebodda trakter vilka, ur kinesisk synvinkel, skulle ha lämpat sig bra för taktisk kärnvapenanvändning (s.k. *counterforce targeting*).⁷⁴⁸ Dylika överväganden skulle därför ha begränsat de tillgängliga sovjetiska handlingsalternativen.⁷⁴⁹

För att få slut på de kinesiska gränskränkningarna hösten 1969 hotade Moskva öppet Peking med kärnvapeninsats. Två metoder för ett realiserande av hotet skall ha diskuterats: dels massiv användning för att ”en gång för alla bli kvitt det kinesiska hotet”, dels ett ”kirurgiskt ingrepp” med ett begränsat antal laddningar för att slå ut de kinesiska kärnvapenanläggningarna.⁷⁴⁹ Den sovjetiska generalstaben skall i första hand ha föredragit att använda ballistiska missiler för leveransen av sina kärnladdningar till de kinesiska målen. För trovärdighetens skull intog dock även det strategiska bombflyget i Fjärran Östern högsta beredskap.⁷⁵⁰

Under det kalla kriget hade Sovjetunionen ca. tre fjärdedelar av sin krigsmakt väster om Uralbergen och en fjärdedel i öster. Denna styrkefördelning avspeglade sannolikt väl militärledningens syn på det flerfaldigt större hotet från Nato. I öster var Sovjetunionen tekniskt överlägsen sin motståndare, men manskapsmässigt underlägset. År 2004 fanns ca. två tredjedelar av krigsmakten väster om Ural och en tredjedel öster om. Som ett resultat av CFE-avtalet finns också en ännu större andel avtalsreglerad materiel öster om Ural.⁷⁵¹ Den modernare materielen finns dock till stor del väster om Ural. En stor del av materielen i öster är förrådsställd i olika tillstånd av konservering. Förbandsuppfyllnaden är också lägre öster om Ural än väster om. Trots de stora strategiska materielreserverna är den konventionella ryska krigsmakten i öster svagare idag än under 1970-talet och dagens styrkor i väster är fortfarande

⁷⁴⁶ Edward N. Luttwak (1982) ”The PRC in Soviet Grand Strategy” i Douglas T. Stuart, William T. Tow (ed.): *China, the Soviet Union and the West*, (Boulder, Colorado, Westview Press,), s. 263-274.

⁷⁴⁷ Lawrence L. Freedman (1989) *The Evolution of Nuclear Strategy*, (London, International Institute for Strategic Studies), s. 281.

⁷⁴⁸ Luttwak (1982) s. 270-271.

⁷⁴⁹ Arkadij N. Sjevtjenko: *Att bryta med Moskva*, (Stockholm, Bonniers, 1985) s. 176-177.

⁷⁵⁰ Viktor M. Gobarev (1999) ”Soviet Policy Toward China: Developing Nuclear Weapons 1949-69”, *Journal of Slavic Military Studies*, vol. 12, nr. 4, s. 42-43, 46.

⁷⁵¹ Se avsnittet om CFE-avtalet i kapitel 6 om Krigsmakten.

starkare än de i öster. Denna konventionella svaghet kompenseras då som nu med kärnvapen.⁷⁵² En viktig geografisk skillnad är att endast en tredjedel av den 6 900 km långa sino-sovjetiska gränsen kvarstår. Med den utbyggda infrastrukturen lämpar sig detta terrängavsnitt för krigföring med mekaniserade förband.⁷⁵³

Den ryska krigsmakten kan med sina strategiska kärnvapenstyrkor nå hela Kina. Det strategiska bombflyget har bl.a. en bas vid rysk-kinesiska gränsen. Från baser i norra och nordöstra Sibirien kan bombflyget nå både USA och Kina. Kina kan också nå från andra flygbaser utom räckhåll för det kinesiska bombflyget. Lufttankningskapacitet finns. Bombflyg med medellång och kort räckvidd kan från baser i det sibiriska militärområdet och Fjärran Österns militärområde nå kinesiskt territorium. Från de strategiska robotubåtarna kan Kina nå från Norra ishavet och Stilla havet. Samtliga landbaserade ICBM:er når mål i Kina. Med sjöbaserade kryssningsmissiler kan kinesiska sjömål bekämpas. Även marinflyget kan bära kärnladdade kryssningsmissiler och bomber. De taktiska markrobotsystemen SS-21 *Totjka* och SS-26 *Iskander* är förberedda att kunna bära nukleär stridsspets.⁷⁵⁴

7.2. Kemiska vapen – Destruering av lager i fokus⁷⁵⁵

Sedan 1997 är Ryssland part i kemvapenkonventionen CWC (*Chemical Weapons Convention*). CWC, vars fulla namn är *Convention on the Prohibition of Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction*, förbjuder utveckling, produktion och lagring samt reglerar destruktionsen av deklarerade lager och konvertering av tidigare produktionsanläggningar. Däremot är forskning för skyddsändamål tillåten. Implementeringen av CWC överses av *Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons* (OPCW) med säte i Haag, Nederländerna. OPCW sänder bland annat ut inspektörer till medlemsländerna (166 st), formulerar deklarationer etc.⁷⁵⁶

En rad problem avseende trovärdigheten i den ryska hållningen bedöms dock fortfarande föreligga. Det beteende som Ryssland historiskt uppvisat inom C-området kan noteras även i dag. Till exempel är den ryska öppenheten avseende historiska fakta kring det sovjetiska offensiva C-vapenprogrammet liten.⁷⁵⁷ Den ryska positioneringen vid internationella förhandlingar rörande exportkontroll m.m. betraktas av många experter som föga konstruktiv. Ett positivt undantag är att destruktionsen av ryska C-stridsmedel

⁷⁵² Mackintosh, Malcolm (1966) "The Soviet Generals' View of China in the 1960s" i Raymond L. Garthoff: *Sino-Soviet Military Relations*, (New York, Praeger Publishers) s. 185-186.

⁷⁵³ Miksche, Ferdinand (1966) "Sino-Soviet War in 19xx?" i Garthoff (1966) s. 199-200.

⁷⁵⁴ Arbman, Gunnar (2003).

⁷⁵⁵ Underlaget till avsnittet om kemiska vapen har till största delen skrivits av Anders Lindblad vid FOI:s avdelning för NBC-skydd inom ramen för projektet BC-hotanalys för rapporten *Russian Biological and Chemical Weapons Capabilities: Future Scenarios and Alternatives of Action – Report 1*, FOI-R—1561—SE, januari 2005. Materialet merutnyttjas här och har med upphovsmannens medgivande anpassats till föreliggande rapport av kapitelförfattaren.

⁷⁵⁶ För information om CWC och OPCW, se <http://www.opcw.org>.

⁷⁵⁷ Om gamla C-vapenlager, se Resolution of the Government of the Russian Federation, nr. 906 6 augusti 1999, på Russian Munitions Agency, official documents, www.munition.ru/rus/906.html; ibidem, nr. 510, 5 juli 2001 (<http://www.munition.ru/rus/36.asp>); Decree of the President, nr. 487 26 april 2001 (<http://www.munition.ru/rus/2123.html>) samtliga hämtade 21 mars 2005; Radio Svoboda, 22 mars 2002 (www.svoboda.org/programs/ECO/2002/eco.032202.asp) hämtad 3 febr. 2005; samt Fedorov, Lev A. (2004), *Gde v Rossii iskat zakopannoe chimitjeskoe oruzjje?* (Var i Ryssland skall man söka efter nedgrävda C-vapen?) Moskva. Om organisationsreformerna, se *Chimitjeskoe razoruzjenie v voprasach i otvetach*. Moskva, IMEMO, s. 41-46.

7. MASSFÖRSTÖRELSEVAPEN

sedan hösten 2002 pågår, om än i långsam takt, men med ökade finansiella satsningar i sikte 2005. I detta avsnitt behandlas några av de nuvarande problemen mer utförligt.

Ett studium av rysk kemisk teknologi och ryska vetenskapliga publikationer (inkl. de inom ramen för ISTC⁷⁵⁸) i kombination med tidigare misstänkta offensiva instituts fortsatta brist på transparens gör att man inte kan utesluta att offensiv verksamhet fortfarande pågår. Bedömningen är att det tekniska kunnandet för utveckling och produktion fortfarande finns i Ryssland.⁷⁵⁹

I samband med gisslandramat på Dubrovkateatern i Moskva i oktober 2002 använde de stormande säkerhetsstyrkorna ett opiumderivat (fentanyl) för att oskadliggöra gisslantagarna. Olyckligtvis omkom 120 personer (inkl. ett stort antal personer i gisslan) vid fritagningen. Kemiska agens (ämnen) för polisiärt bruk är tillåtet och regleras inte av CWC. Ryssland ådrog sig heller ingen internationell kritik för bruket av inkapaciterande ämnen. Den kritik som framfördes rörde snarare det faktum att säkerhetsstyrkorna inte informerade den egna sjukvården i förväg så att medicinska motåtgärder (för att häva fentanylens effekt) skulle ha kunnat sättas in direkt efter fritagningen. Däremot får polisiära kemiska agens inte användas i krig enligt CWC. Ett tänkbart användningsområde för icke-dödliga agens för krigsbruk skulle kunna vara strid i bebyggelse.

Det har också förekommit en mängd obekräftade rykten under båda konflikterna i Tjetjenien om att såväl ryska federala styrkor som tjetjenska separatister skulle ha använt C- (och B-)stridsmedel. Någon användning har dock inte kunnat verifieras av vare sig tjetjenska, ryska eller andra experter.⁷⁶⁰

Kemisk säkerhet

I december 2003 antogs ett övergripande policydokument som reglerar statens politik rörande kemisk och biologisk säkerhet (inkl. destrueringen av kemiska stridsmedel): ”Grunder för statens politik avseende Ryska Federationens kemiska och biologiska säkerhet fram till 2010 och därefter”.⁷⁶¹ Detta policydokument behandlas utförligare under rubriken *Biologiska vapen* nedan.

Destruering av lagrade C-stridsmedel

Den fråga som sedan några år dominerar den politiska agendan på C-området är destruktionsen av stridsmedel. Ryssland är en av de sex stater som har deklarerat ett innehav av moderna kemiska stridsmedel till OPCW. Ryssland innehar de största deklarerade lagren (ursprungligen ca. 40 000 ton) följt av USA (ursprungligen ca. 32 000 ton). Enligt CWC skall varje statspart destruera sina kemiska vapen under en tioårsperiod (fram till 2007), med möjlighet till en femårig förlängning (2012).

Ett flertal myndigheter har under åren ansvarat för destruktionsen av kemiska vapen. Från och med hösten 2000 hade *Russian Munition Agency* (RMA) ansvaret.⁷⁶² RMA har sedan april 2003 letts av Viktor Ivanovitj Cholstov, tidigare chef för de ryska NBC-skyddstrupperna.

⁷⁵⁸ International Science and Technology Center genom vilket en stor del av det utländska hotreducerandet stödet kanaliseras.

⁷⁵⁹ J. Leijonhielm, J. Clevström, P-O Nilsson och W. Unge, *Russian Military-Technological Capacity – Russian R&D, Critical Technologies and Weapons Systems*, FOI-R—0618--SE, oktober 2002, s. 32-34.

⁷⁶⁰ *BC-bulletinen*, nr. 2, december 1999, FOI, http://www.foi.se/raw/documents/24572_BC-bulletinenr2dec1999.pdf och Unges samtal med Anders Lindblad, avdelningen för NBC-skydd, 13 oktober 2004.

⁷⁶¹ Sovet bezopasnosti Rossijskoj Federatsii, (Ryska federationens Säkerhetsråd), <http://www.scrf.gov.ru/Documents/Decree/2003/2194.html>, hämtat den 7 februari 2005.

⁷⁶² *Russian Munitions agency*, <http://www.munition.gov.ru/>.

I samband med president Putins regeringsombildning i april 2004 inleddes RMA i det federala industriverket (*Federal Industry Agency*) som i sin tur är en del av det nybildade *Ministeriet för industri och energi*.⁷⁶³ Det federala industriverket övertog då RMA:s uppdrag som ansvarig för Rysslands förpliktelser under B- och C-vapenkonventionerna (inkl. destruktoren av kemiska vapen).⁷⁶⁴ General Cholstov kvarstår dock som chef för den gamla RMA-delen och har rang som vicechef för industriverket inom det nya ministeriet.

Översynen över alla hotreducerande aktiviteter, undantaget de som ligger under Försvarsministeriet, på de biologiska och kemiska områdena har därmed samlats under det nya ministeriet. Detta i kombination med att industriverket leds av en f.d. premiärminister torde borge för bättre koordinering av det hotreducerande stödet och ökad politisk fokusering på dessa problem. Samtidigt är det nya industriverkets och ministeriets struktur fortfarande oklar varför förseningar av pågående och planerade hotreducerande aktiviteter ändå inte kan uteslutas.⁷⁶⁵

Efter tillträdet till CWC planerade de ryska myndigheterna för destruktoren vid de sju deklarerade lagren (se karta 5) för att bland annat minimera transporter av farligt gods. (Procent anger andel av det totala.)

Karta 5. Sju lager för kemiska stridsmedel

⁷⁶³ Pravitelstvo Rossijskoj Federatsii, Postanovlenie (Ryska Federationens regeringsförordning) nr. 179, "Voprosy Ministerstva promyslyennosti i energetiki Rossijskoj Federatsii", 7 april 2004, <http://npa-gov.garweb.ru:8080/public/default.asp?no=86939>, hämtat 13 oktober 2004.

⁷⁶⁴ Pravitelstvo Rossijskoj Federatsii, Postanovlenie, nr 190, "Voprosy Federalnogo agentstva po promyslyennosti", 8 april 2004, <http://npa-gov.garweb.ru:8080/public/default.asp?no=86941>, hämtat 13 oktober 2004.

⁷⁶⁵ Matthew Bouldin, "Russian Government Restructuring and the Future of WMD Threat Reduction Cooperation", *RANSAC Policy Update*, maj 2004, <http://www.ransac.org>, hämtat 13 oktober 2004.

7. MASSFÖRSTÖRELSEVAPEN

Destruktionsplanen har därefter reviderats vid ett flertal tillfällen och i dag är siktet inställt på tre fullskaliga anläggningar vid lagren i Gornyj, Kambarka och Sjtjutje. Dessa skall kompletteras med fördestruktionsanläggningar vid tre av de återstående nervgaslagren (Potjep, Leonidovka och Maradykovskij). Från dessa tre anläggningar kommer sedan en mindre giftig mellanprodukt antingen att fraktas till Sjtjutje för slutdestruktion eller slutdestrueras inom (den civila) kemiindustrin. Dessa tre lager innehåller främst nervgasfyllda flygbomber och stridsspetsar vilka anses mindre lämpliga att transportera än de nervgasfyllda granater och artilleriraketer som finns lagrade i Kizner. Granaterna därifrån kommer, enligt tillgänglig information, att transporteras utan fördestruktion per järnväg till Sjtjutje för slutdestruktion.⁷⁶⁶

De exakta uppgifterna om det ryska tillvägagångssättet för destruktionsplanen är fortfarande svåröverskådliga beroende på att det finns flera parallella destruktionsplaner som bland annat tar hänsyn till ett varierande utländskt bistånd. Från februari 2004 tycks ovanstående destruktionsplan ha varit den officiellt gällande. Totalt utgörs ungefär 80 % av de ryska lagren på totalt 40 000 ton av nervgaser.

Vid ett möte med den federala kommissionen för C-vapennedrustning i oktober 2004 fattades beslut om tre prioriterade inriktningar för 2005:

- att förändra destruktionsplanen (det är i skrivande stund okänt vad detta innebär),
- att öka finansieringen (se nedan) och
- att öka säkerheten kring lagren (se nedan).⁷⁶⁷

Ryssland påbörjade det faktiska destruktionsarbetet så sent som under december 2002. År 2004 hade ca. 1,5 procent av de ryska lagren destruerats.⁷⁶⁸ Destruktion pågick endast vid lagret i Gornyj. Anläggningen förväntas vara i drift till 2005 då destruktionsplanen i Gornyj skall vara avslutad. Detta lager utgör dock endast ca. 3 % av de ryska lagren av kemiska stridsmedel.

Arbetet med att bygga en destruktionsanläggning vid lagret i Kambarka startade redan 1998. Arbetet har dock varit helt koncentrerat på att färdigställa den "sociala infrastrukturen". I Kambarka och Sjtjutje pågår fortfarande konstruktionsarbete och anläggningarna planeras att tas i bruk 2005. Tre destruktionsanläggningar i Potjep, Leonidovka och Maradykovskij planeras bli operativa 2006. I brist på utländskt stöd är det högst osannolikt att de tre sistnämnda kommer att stå färdiga 2006.

Ryssland har tidigare fått anstånd ett flertal gånger med att uppfylla de destruktionsmål som stipuleras av kemvapenkonventionen. Under konventionens 8:e statspartskonferens i oktober 2003 beviljades både Ryssland och USA ytterligare förlängning av tidsfristerna. I Rysslands fall är nu 20-procentmålet

⁷⁶⁶ För en genomgång av olika typer av ryska kemiska vapen rekommenderas: *"The Shikany Show" – Sovjetisk uppvisning av kemiska vapen och C-destruktionsanläggning*, FOA AH 40019-4.5, januari 1988.

⁷⁶⁷ Vitalij Moroz (2004) "Poka zvutjit komanda 'Gazy!'" (Ännu ljuder kommandot "Gas!"), *Krasnaja Zvezda*, 7 oktober 2004, s. 1.

⁷⁶⁸ I november 2003 meddelade Ryssland att man hade destruerat all senapsgas vid lagret i Gornyj (621 ton). Detta är dock en sanning med modifikation eftersom det bottensediment som bildas i lagringsbehållarna återstår att destruera (ca 60 ton). Destruktionsanläggningen ställdes sedan om för destruktion av lewisit och man beräknade att ca. 13 ton lewisit skulle vara förstört vid årsskiftet samt att ytterligare 135 ton lewisit plus 193 ton senapsgas/lewisit blandning under 2004.

satt till 29 april 2007. Beslutet flyttade även fram 45-och 100-procentmålen så att dessa hamnar efter 20-procentmålet, dock utan exakt datum.

Sverige har stött den ryska kemvapendestruktionen i ett flertal mindre projekt. Redan 1992 inleddes diskussioner som resulterade i en svensk riskutredning för lagret i Kambarka.⁷⁶⁹ Vidare har Sverige iståndsatt ett informationskontor för allmänheten i Kambarka samt levererat medicinsk utrustning till ortens sjukhus.⁷⁷⁰ För närvarande pågår ett mindre svensk projekt i Gornyj. Projektets mål är att förse omkringliggande byar med radiolänkutrustning för larm vid olyckor. Sverige avser att bidra med ytterligare stöd.

Problem med destrueringen

Några viktiga problemområden kan identifieras när det gäller destrueringen av C-stridsmedel i Ryssland. Det är finansiering, slutprodukter och den fysiska säkerheten kring lagren, transporterna och destruktionsanläggningarna.

Finansieringen av den ryska destruktionsarbetet är ett svåröverskådligt område. En sak är dock lätt att slå fast: destruktionsarbetet är underfinansierat från rysk sida. Enligt generaldirektör Cholstov avsattes 5,5 miljarder rubel för destruktionsarbetet 2003. Detta skulle bara ha täckt kostnaderna till en tredjedel och varit knappt hälften av den budgeterade summan. Cholstov noterar vidare att endast 5,4 miljarder rubel har avsatts i den federala budgeten för 2004.

Vidare anser han att utländska bidragsgivare har bidragit med betydligt mindre än utlovat 2003 (200 miljoner USD). En stötesten har varit vilka entreprenörer som skall användas för byggnationen av destruktionsanläggningarna. USA har t.ex. kanaliserat en stor del av sitt stöd till icke-ryska företag, vilket irriterat den ryska sidan, men är förståeligt ur amerikanska skattebetalares synvinkel.⁷⁷¹

14 stater har hittills bidragit med pengar till den ryska kemvapendestruktionen. Ryska myndigheter uttalade så sent som i februari 2004 en besvikelse över att endast en mindre del av det utlovade stödet har betalats ut. De angivna storlekarna överensstämmer dock inte med donatorländers uppgifter om hur mycket som betalats ut. Samtidigt är det sant att donatorländer frusit sitt stöd med motiveringen att Ryssland inte har kunnat absorbera det på ett adekvat och transparent sätt och att de egna ryska insatserna anses otillräckliga. I december 2003 godkände dock president Bush ett bidrag på 200 miljoner USD till den fortsatta konstruktionen av destruktionsanläggningen i Sjtjutje.

Det kan tyckas märkligt att ett land som i sin militärdoktrin slår fast att det skall lösa sina internationella avtalsåtaganden inte kan avsätta mer än ca. en procent av försvarsbudgeten. Ryssland har också ett handelsöverskott på ca. 60-70 miljarder USD vilket borde ge den ryska staten ett betydande ekonomiskt utrymme att finansiera destrueringen av C-stridsmedlen. Hittills har ryska staten visat ett ointresse att själv betala destrueringen. Ur ett ryskt perspektiv ter det sig fördelaktigt om omvärlden som resultat av vädjanden eller skrämsel är villig att betala en betydande del av

⁷⁶⁹ *Acute Consequences of Accidental Releases of Lewisite. A pilot Project in the field of Destruction of Chemical Weapons in Russia*, FOA AH 40033-4.5, februari 1994.

⁷⁷⁰ För en genomgång av de svenska projekten, se BC-bulletinen, nr 6, maj 2001 (www.foi.se/raw/documents/24576_BC-bulletinenr6maj2001.pdf).

⁷⁷¹ Novikov, Sergei "Chemical Weapon Disarmament Impeded by Differences Between U.S. and Russia", *Moscow News*, 17-23 november 2004.

7. MASSFÖRSTÖRELSEVAPEN

destruktionskostnaderna. Det ger Ryssland möjlighet att prioritera andra av krigsmaktens verksamhetsområden.

Å andra sidan finns det tecken på att den ryska regeringen kan komma att avdela större resurser för att påskynda destruktionsarbete av C-stridsmedel. Vid den federala C-vapenkommissionens möte i oktober 2004 fattades beslut om att fördubbla medlen för destruktionsarbetet. För 2005 kommer 11,16 miljarder rubel att avdelas, medan det utländska stödet planeras uppgå till 2,3 miljarder rubel.⁷⁷²

Tidigare har skaran av inblandade ryska aktörer gjort det svårt att föra en meningsfull dialog med den ryska motparten. Regeringsombildningen i april 2004 kan sannolikt komma att förbättra situationen i detta avseende (jfr ovan). Situationer har uppstått där t.ex. en rysk part för diskussioner om tillträde till ett objekt som skulle kunna bli föremål för stöd, men där en internationell delegation stående utanför dörren blivit nekad tillträde eftersom objektet inte tillhör den ryska motpartens ansvarsområde utan ligger under något annat ministerium. Ett minimikrav från donatorländerna borde vara att ett sådant beteende inte accepteras, om Ryssland vill få fortsatt stöd. Samtidigt får donatorländerna som stödjer de hotreducerande ansträngningarna ta på sig en del av skulden eftersom de flesta verkar på bilateral basis och inte som en enhetlig aktör. Här finns en möjlighet för EU att effektivisera sitt hotreducerande stöd trots avsaknad av en gemensam utrikes- och säkerhetspolitik.⁷⁷³

När det gäller slutprodukterna i destruktionsprocessen finns de två viktiga frågor. För det första har Ryssland vid några tillfällen uttalat en önskan att de mellanprodukter som produceras vid fördestruktionsanläggningarna skall betraktas som "end point of destruction", dvs. att de kemiska stridsmedlen är destruerade. Detta skulle innebära att de kemiska resterna därefter ligger utanför OPCW:s kontroll, samtidigt som det skulle påskynda destruktionsarbetet. Flera statsparter inom OPCW ställer sig starkt kritiska till detta och det är inte troligt att vi får se ett beslut i frågan till Rysslands fördel. Det får dock anses extremt svårt, dyrt och arbetskrävande att återvandla produkterna från dessa anläggningar till nervgaser. För det andra kommer slutprodukterna från de fullskaliga destruktionsanläggningarna att rent volymmässigt vara överstiga utgångsprodukten om 40 000 ton. Dessa är dock inte akutgiftiga. Däremot kommer Ryssland för lång tid framöver att ha ett ekologiskt och logistiskt lagerproblem. FOI känner inte till några detaljerade lagringsförslag för dessa slutprodukter.

Såväl ryska som svenska källor⁷⁷⁴ bedömer att den fysiska säkerheten kring C-vapenlagren är tillfyllest. Även om själva destruktionsarbetet numera leds av en civil myndighet så sköts bevakningen militärt. Av en rapport som framlades av generaldirektör Cholstov inför Ryska federationsrådet i februari 2004 framgår att lagren skyddas av luftvärn, att FSB och lokala inrikestrupper ansvarar för skyddet av lagren, att man övar skydd mot terrorism samt att extra medel för skyddet har avdelats.⁷⁷⁵

⁷⁷² Moroz, (2004) s. 1.

⁷⁷³ För en analys av det hotreducerande stödets institutionella och organisatoriska rammar, se t.ex. Höhl, K. et al. (2003) *EU cooperative threat reduction activities in Russia*, Chaillot Papers nr. 61 (Paris, Institute for Security Studies) och Ian Anthony (2004) *Reducing Threats at the Source – A European Perspective on Cooperative Threat Reduction*, SIPRI Research Report, nr. 19 (Stockholm, SIPRI).

⁷⁷⁴ Representanter för flera svenska departement, myndigheter och företag har besökt flera av de ryska kemvapenlagren enligt Unges samtal med Mats Könberg, FOI 4, 16 oktober 2004.

⁷⁷⁵ Specialutbildade antiterrorförband med stående beredskap med förstärkningsmöjligheter finns redan idag. Se t.ex. Moroz (2004) s. 1.

Hotet från NBC-terrorism debatteras också i ryska media och Ryssland tar terrorhotet mot NBC-anläggningar på stort allvar.⁷⁷⁶ Risken för direkt stöd från lagren av någon utomstående bedöms som mycket liten. Däremot kan man inte utesluta att kemiska vapen eller delar därav kommer på avvägar genom insiderbrott. Givet den allomfattande korruptionen i Ryssland⁷⁷⁷ måste risken att någon mutar sig till tillgång till kemiska vapen eller delar därav betraktas som icke obetydlig, även om den federala C-vapenkommissionen i oktober 2004 hävdade att icke-sanktionerat tillträde till lagren var praktiskt taget uteslutet idag.⁷⁷⁸

Besök av OPCW:s inspektörer torde borga för att den ekologiska säkerheten (risken för läckage etc.) är under relativt god kontroll. I Cholestovs rapport sades också att 305 miljoner rubel hade avsattes 2003 för att ytterligare förbättra "the engineering protection of plants where chemical weapons are stored and destroyed". Samtidigt förekommer oroande ryska uppgifter om att tillståndet hos en stor del äldre artillerigranater är så dåligt att de antingen behöver åtgärdas eller destrueras omgående.⁷⁷⁹ Ryska argument om att destruktionsen förlöper långsamt p.g.a. starkt motstånd från lokala myndigheter och miljörelser kan inte anses vara trovärdiga mot bakgrund av centralmaktens dominerande ställning på det säkerhetspolitiska området och minst sagt ljumma intresse för miljölobbygrupper.

Trots en del positiva tecken hösten 2004 bedöms sannolikheten som relativt låg att Ryssland klarar att destruera sina lager av C-stridsmedel ens till 2012, den tidsfrist som Ryssland själv begärt att få, men som OPCW i skrivande stund ännu inte beviljat. Man bör dock notera att den ryska regeringen genom slutna hösten 2004 verkar reagera på den internationella kritiken. Exempelvis har man beslutat att fördubbla finansieringen av C-destruktionen för 2005 och att förändra den organisatoriska strukturen, vilket sannolikt kommer att förbättra Rysslands möjligheter att absorbera det utländska stödet.

Vilken status destruering av C-stridsmedel får på längre sikt beror sannolikt också av vilka andra prioriteringar regeringen/krigsmakten behöver göra. I en omvärld av lågintensitetskonflikter och terroristhot kan destrueringen komma att påskyndas, medan man kan befara att den skulle kunna komma att fortgå i en långsammare takt om världsutvecklingen resulterade i större mellanstatliga spänningar och ryska regeringen såg andra behov med högre prioritet.

7.3. Biologiska vapen

Sedan 1972 är Ryssland part i B- och toxinvapenkonventionen BTWC (*Biological and Toxin Weapons Convention*). Denna förbjuder utveckling, produktion och lagring samt reglerar destruktionsen av existerande lager.⁷⁸⁰ Däremot är forskning för skyddsändamål tillåten. Till skillnad från C-

⁷⁷⁶ Belous, Vladimir "Samye kosjmanyte terakty esjtjo vpered i – Ekstremistskie gruppirovki uzje ispolzujut chimitjeskoe i biologitjeskoe oruzjje" (De mest fruktansvärda terrorattackerna ligger ännu framför oss – Extremistgrupper använder redan kemiska och biologiska vapen), *Nezavisimoe Voennoe Obozrenie*, 3-9 september 2004, s. 1, 4 och Vladimir Belous, "Jadernyj terrorizm: popytki uzje byli – Zavetnaja metjta ben Ladena – imet oruzjje massovogo unitjtozjenija" (Kärnvapenterrorism: försök har redan ägt rum – bin Ladens högsta önskan att ha massförstörelsevapen), *Nezavisimoe Voennoe Obozrenie*, 8-14 oktober 2004, s. 4.

⁷⁷⁷ Se avsnitt 2.7. om rysk korruption.

⁷⁷⁸ Moroz (2004) s. 1.

⁷⁷⁹ *Interfax-AVN*, "Many chemical weapons need to be destroyed", 17 februari 2004.

⁷⁸⁰ Konventionen fastslår att befintliga vapen ska förstöras inom nio månader efter att konventionen trätt i kraft.

7. MASSFÖRSTÖRELSEVAPEN

vapenkonventionen CWC saknar BTWC en verifikationsmekanism, varför dess roll främst är normuppehållande.⁷⁸¹ År 2004 hade BTWC 168 signatärer varav 153 stater ratificerat avtalet.⁷⁸²

I slutet av 80-talet framkom det genom flera avhoppare att Sovjetunionen hade bedrivit hemlig forskning om offensiva biologiska vapen i strid med BTWC.

Sedan Sovjetunionens upplösning har Ryssland flera gånger implicit och explicit medgivit att det fanns ett offensivt sovjetiskt B-vapenprogram och att Ryssland alltså har ett arv att förvalta. Samtidigt framförs motsatsen och tidigare uttalande tas tillbaka.⁷⁸³ Sett i detta ljus är det intressant att notera att ledamoten i den år 2004 inrättade Blixkommissionen Aleksej Arbatov i februari 2004 erkände att "Russia had produced biological weapons in the past, and members of the commission are interested in visiting such countries".⁷⁸⁴ Arbatov sa också att den oberoende Blixkommissionen "...will verify the conditions for non-proliferation of biological weapons in Russia".⁷⁸⁵ Detta kan vara ett försök att bli av med de misstankar som fortfarande riktas mot Ryssland. Samtidigt har Blixkommissionen inget verifikationsmandat och kan formellt inte åstadkomma denna förtroendeskapande effekt.

Samtidigt bekräftade Ryssland som en av depositärstaterna tillsammans med USA och Storbritannien i samband 30-årsjubileet av B-vapenkonventionens ikraftträdande i mars 2005 sitt starka stöd för BTWC. De tre länderna skall sträva efter praktiska lösningar för att realisera BTWC:s alla åtaganden. Länderna skall också verka för att samtliga medlemsstater fullt ut efterlever avtalet.⁷⁸⁶

En rad problem avseende trovärdigheten i den ryska hållningen bedöms dock fortfarande föreligga. Efter drygt ett decennium av konvertering, internationellt hotreducerande stöd och internationellt samarbete kvarstår fortfarande en hel del frågetecken kring den ryska förmågan och intentionerna rörande biologiska vapen.

Transparensen kring det sovjetiska arvet och nuvarande skyddsaktiviteter är alltjämt otillfredsställande låg. Den ryska positioneringen vid internationella förhandlingar rörande exportkontroll m.m. betraktas av många experter som föga konstruktiv. En källa till oro är att det internationella stödet och samarbetsprogrammen inte släppts in i Försvarsministeriets mikrobiologiska anläggningar. De civila B-vapenläggningarna har stegvis öppnats för utländskt stöd, även om insynen fortfarande är ofullständig. Stödet har huvudsakligen gått till ominriktning av forskare till fredliga syften, medan de

⁷⁸¹ Förhandlingar inleddes i mitten av 1990-talet om ett verifikationsprotokoll som skulle skapa en nödvändig kontrollmekanism (jämförbar med den mekanism som finns inom ramen för C-vapenkonventionen) för att stater inte skulle kunna bedriva hemlig forskning inom detta område. Dessa förhandlingar havererade i juli 2001 när USA förklarade att de inte kunde acceptera den text man förhandlat fram, och inte heller fortsätta förhandlingarna baserat på den. Som skäl för detta ställningstagande anförde USA bland annat att möjligheten till effektiva kontroller var alltför begränsad och såg problem med att garantera skydd för biotekniska industriella hemligheter. Det är på kort sikt inte troligt att nya förhandlingar om ett verifikationsprotokoll kommer att återupptas. Källa: Regeringskansliet, <http://www.regeringen.se/sb/d/2568/a/13873/>, hämtat 1 februari 2005.

⁷⁸² För information om BTWC, se The biological and toxin weapons convention website, <http://www.opbw.org>. För analyser m.m. se även SIPRI, <http://projects.sipri.se/cbw/>.

⁷⁸³ Unges kommunikation med Kristina Westerdahl vid FOI NBC-skydd, oktober 2004.

⁷⁸⁴ Sannolikt avser "Russia" Sovjetunionen i citatet. Om citatet verkligen avser Ryssland vore det mycket anmärkningsvärt eftersom president Jeltsin i dekret nr 390 den 11 april 1992 förbjöd all fortsatt offensiv B-verksamhet.

⁷⁸⁵ Russian BW Monitor, "Non-proliferation of Biological Weapons to be Verified in Russia", <http://www.russianbwmonitor.com>, hämtat den 31 mars 2005.

⁷⁸⁶ Russian BW Monitor, "U.K., U.S. & Russia Reaffirm Support for Biological Weapons Convention", <http://www.russianbwmonitor.com>, 26 mars 2005, hämtat den 31 mars 2005.

storskaliga anläggningarna för tidigare B-produktion har rönt mindre uppmärksamhet. Civila befattningar i olika organisationer innehas till synes omotiverat av militärer. Den sovjetiska täckorganisationen Biopreparat som var navet i det tidigare offensiva programmet har ändrat skepnad, men kvarstår ännu som en nyckelaktör inom B-skyddsområdet.⁷⁸⁷ Tidigare offensiv personal arbetar i dag parallellt med nyare generationer forskare och potentiellt finns därför en risk för kunskapsöverföring.

Ett studium av rysk biologisk teknologi och ryska vetenskapliga publikationer (inkl. de inom ramen för ISTC⁷⁸⁸) i kombination med tidigare misstänkta offensiva instituts fortsatta brist på transparens gör att man inte kan utesluta att offensiv verksamhet fortfarande pågår. Bedömningen är att det tekniska kunnandet för utveckling och produktion fortfarande finns i Ryssland.⁷⁸⁹

Biologisk säkerhet

I december 2003 antogs ett övergripande policydokument som reglerar statens politik rörande kemisk och biologisk säkerhet: ”Grunder för statens politik avseende Ryska Federationens kemiska och biologiska säkerhet fram till 2010 och därefter”.⁷⁹⁰ I inledningen kan man läsa att åtgärder för biologisk och kemisk säkerhet ses som en av de viktigaste verksamheterna för att stärka den ryska nationella säkerheten.

Målet med statens politik inom detta område är att till ett minimum minska risken för att biologiska och kemiska ämnen på ett skadligt inverkar på befolkningen, den sociala och produktionsrelaterade infrastrukturen samt ekosystemet. Det är alltså en mycket bred ansats som omfattar allt från skydd mot epidemier, riskminimering vid transporter av farligt gods, skydd mot BC-terrorism och uppfyllande av internationella åtagande inom BC-områdena.

En rad motiv anförs till den nya politiken. Bland annat det ökande antalet anläggningar med kemiska och biologiska ämnen, ökande terrorhot, ökande risk för teknogent relaterade katastrofer p.g.a. åldrande teknisk infrastruktur, sjunkande utbildningsnivå hos personalen som arbetar vid kemiska och biologiska anläggningar, oklara ledningsförhållanden och oklar ansvarsfördelning mellan den federala nivån, federationssubjekten, lokala myndigheter samt företag och organisationer som är direkt involverade i arbetet.

Förutom att statens politik skall syfta till att utveckla, förbättra, producera, lagra och förnya lager av skyddsutrustning mot BC-vapen fastslår dokumentet att militär avskräckningsförmåga och förmåga att avskräcka terrorister betraktas som en del av skyddet/säkerheten. Med det förra avses med största sannolikhet nukleär avskräckning och med det senare t.ex. förmåga att genomföra preventiva/preemptiva anfall (jfr kapitlet Krigsmakten).

⁷⁸⁷ Biopreparats tidigare och nuvarande roll beskrivs i R. Roffey, J. Clevström, W. Unge och K. S. Westerdahl (2003) *Support to Threat Reduction of the Russian Biological Weapons Legacy: Conversion, Biodefence and the Role of Biopreparat*, FOI-R—0841—SE, april 2003.

⁷⁸⁸ International Science and Technology Center genom vilket en stor del av det utländska hotreducerandet stödet kanaliseras.

⁷⁸⁹ J Leijonhielm, J Clevström, P-O Nilsson och W Unge, *Russian Military-Technological Capacity – Russian R&D, Critical Technologies and Weapons Systems*, FOI-R—0618--SE, oktober 2002, s. 32-34.

⁷⁹⁰ Sovet bezopasnosti Rossijskoj Federatsii, (Ryska federationens Säkerhetsråd) (<http://www.scrf.gov.ru/Documents/Decree/2003/2194.html>) hämtat den 7 februari 2005.

7. MASSFÖRSTÖRELSEVAPEN

Inom den juridiska sfären avser Ryssland bl.a. att harmonisera sin lagstiftning med internationell rätt och landets avtalsåtaganden. Industripolitiska åtgärder omfattar bl.a. utvecklandet av en inhemsk, importoberoende resursbas för produktion av nödvändig materiel m.m. (med hänsyn till mobiliseringsberedskapen) för att säkerställa den biologiska och kemiska säkerheten. Dessutom skall informationssäkerheten ökas för att stärka BC-säkerheten. Inom sfären grundforskning och tillämpad forskning skall system för förvarning och beslutsstöd utvecklas liksom förbättrade metoder för identifiering av ämnen, diagnos och medicinsk behandling mot BC-ämnen samt förbättrade teknologier för destruktionen av C-stridsmedel. Inom sfären konsekvenslindring vid extrema händelser skall administrativa, organisatoriska och tekniska åtgärder förbättras. Under rubriken Säkerställande av antiterrorsskyddet ges riktlinjer för hur skyddet av BC-relaterade anläggningar skall skyddas.⁷⁹¹ Till sist nämns åtgärder för att öka utbildningsnivå hos BC-kadrerna (laboratorier, industrier m.m.). Här ingår också stärkande av informationstjänsten i syfte att höja allmänhetens medvetande om risker och hot i BC-hänseende.

I riktlinjerna för statens politik sägs att finansiering av berörda organisationer skall bestå av en rationell blandning av statlig reglering och marknadsmekanismer. En kommission för koordinering av statens politik inom BC-säkerhetsområdet skall skapas. Processen att skapa en sådan kommission pågick under hösten 2004,⁷⁹² men det formella regeringsbeslutet att upprätta den tycks ha tagits först i februari 2005.⁷⁹³ Kommissionen leds av ministern för hälsovård och social utveckling, Michail Zurabov.⁷⁹⁴

Vidare sägs att statliga integrerade vetenskapliga produktionsstrukturer (där forskare/utvecklare och producenter samlas) av BC-skydd skall skapas. Dessa skall ges status av federala centra för vetenskap och högteknologi. Finansiella, materiella och andra resurser skall kraftsamlas till dessa centra för att lösa de dem ålagda uppgifterna.

Sammantaget tyder tillgängliga uppgifter på att policyn avseende biologisk och kemisk säkerhet sakta men säkert håller på att genomföras. Många av de i dokumentet angivna målsättningarna är, givet tillståndet i de ryska biologiska och kemiska sektorerna, högst relevanta. Liksom militärreformen karaktäriseras dock verksamheten av förseningar, omstarter, ominriktningar m.m., men en riktning framåt kan urskiljas.

Exempelvis bedömdes den ryska beredskapen år 2004 mot bioterrorism vara god (se nästa avsnitt). Åtgärder för att öka *biosecurity* och *biosafety* har givit resultat (se nästa avsnitt). Ryssland har anpassat sig till internationella normer avseende säkerheten kring farliga organismer och registrering av genmanipulerade organismer. Samtidigt är transparensen låg. Det ryska motivet för detta är att minska riskerna för att obehöriga skulle kunna tillskansa sig farliga biologiska ämnen eller kunskaper. Problemet med teknologier med dubbla användningsområden kvarstår samtidigt som personal med offensiva kunskaper fortfarande arbetar inom B-området. Kopplingarna till de militära B-forskningsinstituten är oroande eftersom dessa har förblivit stängda för utländska besök och deras

⁷⁹¹ Det är värt att notera att skydd mot biologiska attacker genomförda av statliga aktörer inte omnämns explicit i dokumentet.

⁷⁹² *Parlamentskaja gazeta*, nr 194, 18 oktober 2004, s. 4 (http://www.logistics.ru/9/23/i20_19050p0.htm) hämtad 8 februari 2005.

⁷⁹³ *Moscow News*, "Russia Sets up Commission to Fight Biological Threat", www.mosnews.com/2005/02/14/biodefense.shtml, hämtad 8 februari 2005.

⁷⁹⁴ Kommissionens övriga ledamöter framgår av *Biozasjtjita* (Biodefence) http://www.bio.su/press_2005feb_026r.htm, hämtat 31 mars 2005.

medarbetare tillåts inte delta i internationella konferenser m.m. Teoretiskt skulle ett hemligt offensivt program kunna döljas bakom ett legitimt defensivt inriktat program. Det skulle kunna röra sig om ett mobiliseringsprogram. Ett sådant program ägnas åt forskning (som ju tillåts under BTWC) och begränsad utveckling i liten skala för att därigenom hålla personal och infrastruktur på plats för att i händelse av behov snabbt kunna aktiveras för vapensättning av några utvalda B-agens. Fördelen för Ryssland med ett sådant program är att det är näst intill omöjligt att upptäcka ens vid internationella inspektioner.

Bioterrorism, biosecurity och biosafety

Två områden som förtjänar att nämnas är skydd mot bioterrorism, *biosecurity* och *biosafety*.⁷⁹⁵ *Biosecurity* och *biosafety* är två termer som ofta används utbytbart, men som skiljer sig åt per definition. Med *biosecurity* menas åtgärder för att förhindra försök att otillbörligt tillskansa sig smittämnen eller B-teknologier, dvs. att begränsa tillgången till agens, utrustning, teknologier och kunskaper relaterade till utveckling av B-vapen. Med *biosafety* avses åtgärder som syftar till att skydda personer och minska risken för oavsiktliga infektioner eller utsläpp av farliga organismer. I Ryssland används även termen biologisk säkerhet (jfr föregående avsnitt) inte bara synonymt med *biosecurity* and *biosafety*, den avser också skydd mot bioterrorism i form av vacciner, identifierings- och diagnosmetoder m.m.

Under 1990-talet förekom en öppen debatt i Ryssland om riskerna med bioterrorism och skyddsåtgärder. Nästan samtliga personer och organisationer som deltog i debatten hade tidigare varit involverade i det offensiva B-vapenprogrammet. Många av dem var också knutna till Försvarsministeriet. I samband med antraxbrevet i USA och andra länder hösten 2001 dök dock nya debattörer utan band till militären eller B-vapenkomplexet upp. Hela spektrumet av hot och risker diskuterades och diskuteras fortfarande i Ryssland, dvs. både avsiktligt spridda och naturliga farsoter. En stor del av diskussionen ägnas åt att spekulera över vilka ämnen terrorister skulle kunna använda.

Sedan 1997 då den Federala Anti-Terroristkommissionen (FAK) bildades har bl.a. lagstiftningen anpassats till bioterrorhotet och praktiska åtgärder för att möta hotet har vidtagits. Bland annat har ett federalt interdepartementalt center för utbildning av specialister, utveckling av metoder för identifiering, diagnos m.m. upprättats vid anti-pestinstitutet i Volgograd. Vid det Virologiska centret vid det Militära institutet för mikrobiologi i Sergiev Posad har Centret för speciell laboratoriediagnostik av särskilt farliga och exotiska sjukdomar inrättats. 1999 antogs B-skyddsprogrammet *Zasjtjita* (Skydd). En övergripande policy för samverkan mellan ministerier och myndigheter vid övervakningen av hälsosituationen och epidemier antogs också någon gång 2002-2003.

Programmet *Zasjtjitas* finansiering minskade dock åren efter uppstarten och inrangerades 2002 i andra bioteknikprogram.⁷⁹⁶ Lev Sandaktjiev, chefen för virusforskningsinstitutet Vektor i Sibirien, hävdade hösten 2004 att programmet för skydd mot bioterrorism är ofinansierat fr.o.m. 2005.⁷⁹⁷ Detta synes

⁷⁹⁵ Underlaget till textbidragen om skydd mot bioterrorism, *biosecurity* och *biosafety* samt delar av texten rörande det internationella hotreducerande stödets effekt har skrivits av Lena Norlander och Kristina Westerdahl vid FOI:s avdelning för NBC-skydd inom ramen för projektet *BC-hotanalys* för rapporten *Russian Biological and Chemical Weapons Capabilities: Future Scenarios and Alternatives of Action – Report 1, FOI-R—1561—SE, januari 2005*. Materialet merutnyttjas här och har med upphovsmännens medgivande anpassats till föreliggande rapport av kapitleförfattaren. För det fall att andra källor använts anges referenserna explicit.

⁷⁹⁶ Roffey m.fl. (2003) s. 26.

⁷⁹⁷ Global Security Newswire, "Russia No Longer Funding Bioterrorism Countermeasures Research, Scientist Says", 2 febr. 2005, www.nti.org/d_newswire/issues/2005/2/2/36532379-3c6e-436d-ab2d-11985b49fcb4.html, hämtat 31 mars 2005.

7. MASSFÖRSTÖRELSEVAPEN

rimma illa med den höga profil som skydd mot bioterrorism ges retoriskt från officiellt håll. Möjligen kan det vara så att finansieringen i den civila domänen har minskats och satsningarna görs bakom lyckta dörrar vid militära institut där insynen som tidigare konstaterats är mycket begränsad.

Mycket få ryska debattörer uttrycker några tvivel vad gäller sannolikheten för en bioterrorattack. Det är dock värt att notera att ställföreträdande chefen för Russian Munition Agency, som ansvarar för att Ryssland uppfyller åtagandena enligt BTWC och CWC, menar att terrorister inte kan tillverka B-vapen hemma i köket. Han får medhåll av chefen för det nya centret i Sergiev Posad. Vice hälsoministern Gennadij Onisjtjenko, tillika generalläkare för smittskydd och med ett förflutet inom B-vapenprogrammet, menar däremot att terrorister med lätthet kan köpa och använda patogener för bioterror. De är också lätta att förvara och transportera.

I slutet av 1990-talet föreslog några forskare från Vektor upprättandet av ett nätverk av internationella forskningscentra för att med gemensamma ansträngningar bekämpa farliga infektionssjukdomar och bioterrorism.⁷⁹⁸ Förslag i liknande riktning har lämnats även av andra internationella experter.⁷⁹⁹ Internationellt nätverkssamarbete av den föreslagna typen materialiserats dock mycket långsamt.⁸⁰⁰ Vektor är dock ett av de ryska institut som har internationellt samarbete. I mars 2005 deltog representanter för Vektor vid Interpols första globala konferens för att stärka de lagförande organens beredskap under rubriken "Preventing Bioterrorism".⁸⁰¹

Säkerhetsunderskottet rörande biologiska ämnen har diskuterats i Ryssland ungefär sedan 1997. Vid denna tidpunkt konstaterades att "domestic sources of terrorism largely depend on the availability of relevant material" och att "Russia will pose a serious threat both domestically and globally".⁸⁰²

Ryssland har därför tillsammans med bl.a. USA tagit initiativ till en resolution 1540, som enhälligt antogs FN:s Säkerhetsråd i april 2004, enligt vilken individer (alltså inte enbart statliga aktörer) skulle förhindras att anskaffa, inneha, utveckla och använda biologiska vapen samt vapenbärare i terrorsyfte. En rad konkreta steg föreslogs såsom striktare exportkontroll, effektiv gränsövervakning och förbättrade inventeringssystem för biologiska material och utrustning. Ryska Utrikesministeriet lät också förstå att USA och Ryssland har gemensamma strategiska ickespridningsmål. Det kan dock noteras att det rysk-amerikanska samarbetet kring skydd mot bioterrorism har avstannat.⁸⁰³

Det internationella hotreducerande stödets effekt

Fortfarande saknas en detaljerad utvärdering av vilken effekt det internationella hotreducerande stödet har haft. FOI har i flera tidigare rapporter på en aggregerad nivå beskrivit effekterna av det internationella stödet (inkl. ISTC:s) samt dess för- och nackdelar.⁸⁰⁴

⁷⁹⁸ S V Netesov och L S Sandakhchiev, "The Development of a Network of International Centers to Combat Infectious Diseases and Bioterrorism Threats", *The ASA Newsletter*, 1999, <http://www.asanltr.com/ASANews-99/991c.htm>, hämtat 31 mars 2005.

⁷⁹⁹ Höhl, K. et al. (2003), Anthony (2004) och Roffey m.f. (2003).

⁸⁰⁰ Global Security Newswire, "Russia No Longer Funding Bioterrorism" 2 febr. 2005.

⁸⁰¹ Russian BW Monitor, "Vektor' Participates in Interpol Bioterrorism Conference", 1 mars 2005, <http://www.russianbwmonitor.com>, hämtat den 31 mars 2005.

⁸⁰² Katsva, M. "Threat of chemical and biological terrorism in Russia", *The Monitor* 3, s. 14-16.

⁸⁰³ Unges kommunikation med Roger Roffey, FOI, 9 mars 2005.

⁸⁰⁴ Se t.ex. Jenny Clevström, L. Norlander och W. Unge, *Rysk toxin- och bioregulatorkompetens*, FOA-R—00-01703-170—SE, december 2000 och Roffey m.fl. (2003).

I syfte att delvis råda bot på denna brist har forskare vid FOI NBC-skydd genomfört en mycket detaljerad utvärdering av ett biotekniskt institut, nämligen det statliga forskningscentret för tillämpad mikrobiologi i Obolensk.⁸⁰⁵ Mer än två decenniers vetenskapliga publikationer har utvärderats med avseende på vetenskaplig kompetens och teknologinivå. Denna analys har kompletterats med en kritisk granskning av de ISTC-stödda aktiviteterna (*International Science and Technology Center*). Det mest omfattande stödet till f.d. sovjetiska B-vapenforskare kanaliseras genom ISTC.

Utvärderingen visar att institutet i Obolensk nu har en utpräglad civil inriktning mot sjukdomar hos människor, djur och växter samt miljöfrågor. Samtidigt är några av projekten fortfarande inriktade mot bakterier som ingick i det tidigare B-vapenprogrammet. Teknologier med dubbla användningsområden förekommer (precis som vid alla bioteknikinstitut) och forskare från den sovjetiska offensiva forskningen arbetar fortfarande i Obolensk. Potentiellt finns alltså en risk att tidigare offensiva kunskaper överförs till den yngre generationen forskare.⁸⁰⁶

Samtidigt bör det påpekas att ett uttalat mål för det internationella hotreducerande stödet (liksom för de ryska ansträngningarna) har varit att hålla de f.d. sovjetiska forskare, som sysslade med offensiv forskning, på plats och förhindra deras hjärflykt till mindre nogräknade stater eller icke-statliga organisationer.

Medan centret i Obolensk var det sovjetiska B-vapenprogrammets flaggskepp avseende bakterier så var Vektor i Koltsovo, Sibirien, huvudcentret för forskning kring virus. En omvandling liknande den i Obolensk kan noteras med hjälp av internationellt stöd och samarbete.⁸⁰⁷

Amerikanska riksrevisionen *General Accounting Office* (GAO) uppgav 2003 att det internationella hotreducerande stödet har försenats p.g.a. bristande information om på vilka platser det finns farliga patogener och säkerheten kring dessa. Enligt GAO har få framsteg gjorts på de 49 platser där USA och Ryssland har samarbetsprojekt.⁸⁰⁸

Säkerheten har bl.a. undersökts vid ett fåtal anläggningar samt två tidigare B-vapenanläggningar (Obolensk och Vektor). Vid de två senare har staket satts upp, sensorer placerats ut, videoövervakning installerats och datoriserade inventerings-/bokföringssystem införts. Den amerikanska strategin har varit att koncentrera bakterie- och virusstammar till anläggningar med avsevärt förbättrad skyddsnivå.

7.4. Framåtblick

Trots en rysk politisk offensiv under president Putins ledning för ickespridning och nedrustning tyder ingenting på att Ryssland helt skulle vilja avsäga sig sin nuvarande NBC-förmåga. Fortsatt bevakning av såväl den säkerhetspolitiska som den NBC-relaterade tekniska utvecklingen i Ryssland är därför av stor vikt.

⁸⁰⁵ För en beskrivning av Obolensk och dess verksamhet se <http://www.obolensk.org>.

⁸⁰⁶ Se Britta Häggström, Åke Forsberg och Lena Norlander, *Conversion of a Former Biological Weapon Establishment*, FOI-R—1316—SE, september 2004.

⁸⁰⁷ För en beskrivning av Vektor och dess nuvarande verksamhet se <http://www.vector.nsc.ru>.

⁸⁰⁸ GAO, "Weapons of Mass Destruction – Additional Russian Cooperation Needed to facilitate U.S. Efforts to Improve Security at Russian Sites", <http://www.gao.gov/new.items/d03482.pdf>, mars 2003, hämtat den 9 februari 2005.

7. MASSFÖRSTÖRELSEVAPEN

Ryssland kommer under den kommande tioårsperioden att ha en relativt stor infrastruktur (N, B, C), stort kunnande (N, B, C) och stora lager (N, C). I takt med att kärnvapenarsenalen minskar och destrueringen av stridsspetsar och kemiska vapen fortgår kommer lagren att minska och en mindre infrastruktur att behöva upprätthållas. Enligt tidigare planer skall t.ex. personalstyrkan i kärnvapenindustrin nästan halveras fram till 2005.

I enlighet med SORT-avtalet skall antalet strategiska stridsspetsar reduceras från nuvarande nivåer om ca. 6 000 stridsspetsar till 1 700-2 200 fram till 2012. Ingenting tyder idag på att Ryssland inte skulle klara att uppfylla detta avtalsåtagande.

Ryssland bibehåller en betryggande nukleär andraslagsförmåga för lång tid framöver trots det amerikanska missilförsvaret och kvarstår därmed i en särskild relation till USA skild från relationen till övriga kärnvapenstater. Moskvas målsättning är (liksom USA:s) att inte ingå i ett MAD-förhållande med Kina. Ryssland samarbetar också med USA och Nato i missilförsvarsfrågor. De taktiska kärnvapnens stora betydelse i tider av begränsad konventionell militär förmåga kvarstår. Under en period då den konventionella krigsmakten moderniseras och med största sannolikhet minskas ytterligare, kan deras betydelse t.o.m. komma att öka ytterligare. Ryssland avser att underhålla och utveckla såväl de strategiska som de taktiska kärnvapnen. Den strategiska triaden kommer att bestå under perioden.

Trots nedrustning, konvertering, internationellt hotreducerande stöd och ökad öppenhet kvarstår en del frågetecken. Insynen är bäst på N-området, medan B- och C-områdena är höljda i större dunkel. Fortsatt internationellt stöd inom BC-området måste därför villkoras med ökad rysk öppenhet för att trovärdiggöra för omvärlden att ingen offensiv BC-forskning bedrivs längre. Exempelvis skulle de ryska satsningarna på biologisk säkerhet (inkl. skydd mot bioterrorism) kunna dölja offensiv verksamhet.

När det gäller kemiska vapen bedöms Ryssland inte klara att destruera sina deklarerade lager av C-stridsmedel ens till 2012, den tidsfrist som Ryssland själv begärt att få, men som OPCW i skrivande stund ännu inte beviljat. Vidare har utveckling av bärare för kemiska substanser också noterats under senare år.⁸⁰⁹

Risken för avsiktlig eller oavsiktlig spridning till tredje part av material och kunskap från de f.d. sovjetiska NBC-komplexen kvarstår under överskådlig framtid, trots att det internationella hotreducerande stödet generellt haft en positiv effekt. Sådan spridning har också ägt rum.

Säkerheten kring de ryska kärnvapnen bedöms vara god och så vitt känt är inga vapen på drift. Säkerheten kring klyvbart material är däremot sämre och utgör ett större spridningshot. Den fysiska säkerheten kring C-vapenlagren bedöms vara till fyllest. Vissa framsteg kan noteras rörande biosecurity och biosafety, dvs. förbättrat tillträdesskydd samt åtgärder ägnade att minska risken för oavsiktliga infektioner eller utsläpp av farliga organismer. Säkerheten kring de ryska NBC-anläggningarna kan förväntas förbättras under perioden givet att det internationella hotreducerande stödet inte avbryts. ”ven inhemska ryska hotreducerande ansträngningar torde komma att bidra till ökad säkerhet i framtiden.

⁸⁰⁹ Märkligt nog presenterades en ny bomb med substridsdelar för C-agens vid en internationell utställning i Ryssland med säkerhetsutrustning som tillhörandes kategorin icke-dödliga vapen för polisiär användning (vilken är tillåten enligt C-vapenkonventionen). Källa: Jan Knoph, FOI.

Ett speciellt problem inom NBC-området är teknologier med dubbla användningsområden, som kan användas för såväl fredliga som militära ändamål. B- och C-områdena är i detta avseende de mest svårövervakade. Anläggningar som idag har en civil funktion kan på mycket kort tid ställas om och kontrollmöjligheterna inom ramen för olika internationella avtal är mycket begränsade. Denna problematik kan förväntas kvarstå under den kommande tioårsperioden.

8. Militärreformen

Under 2003 upphörde Kreml att benämna arbetet med att reformera de väpnade styrkorna ”militärreform”. I Försvarsministeriets policydokument från oktober 2003 förklarades militärreformen vara avslutad, och det arbete man nu stod inför kallades ”modernisering”. Man ville därmed sända signalen att perioden av smärtsamma nedskärningar var över och att huvudansträngningarna skulle bestå i att förstärka den krigsmakt man hade med bl.a. ökade materielbeställningar.

Onekligen har en rad strukturella och sociala reformåtgärder vidtagits. I bedömningen 2002 sammanfattades dessa. Hittills planerade personalreduktioner hade genomförts och antalet försvarsgrenar reducerats. Markstridskrafterna hade lagts ner enligt plan (för att bryta deras motstånd mot reformarbetet), men hade återuppstått och stod i centrum för reformeringen av krigsmakten. En sammanslagning och reduktion av antalet militärområden hade genomförts. Operativ ledning hade i ökande utsträckning lagts på milona och ansvarsfördelningen mellan Försvarsministeriet, Generalstaben och övriga styrkeministerier hade förtydligats. Ett antal förband med stående beredskap hade organiserats och fortsatte att organiseras. Officerslönerna hade höjts kraftigt under den senaste perioden och en del av militärens (natura-)förmåner hade börjat ersättas med reda pengar.

Ett program för övergång till ett bemanningssystem på kontraktbasis hade utarbetats, liksom ett program för reformering av den militära utbildningen. Ett nytt system för finansiering av krigsmakten hade införts som bl.a. innebar ett ökat ansvar för enskilda befattningshavare avseende budgetmedlens ändamålsenliga förbrukning. Ett program för patriotisk fostran i skolorna hade initierats och pågick. Den planerade materiella förnyelsen av krigsmakten hade tidigare lagts och ett nytt program för MIK:s omstrukturering och kraftiga bantning 2002-2006 hade satts. Bland de resultat som uppnåts i enlighet med reformplanerna från 1997 nämndes utarbetandet av ett nationellt säkerhetskoncept och en ny militärdoktrin år 2000, tillsättningen av en civil försvarsminister och att krigsmakten inte längre särbehandlades i statsfinanserna.

Trots detta finns anledning att misstänka att flera reformåtgärder ändå står för dörren. I bedömningen 2002 konstaterades att om finansieringen kunde sägas vara reformernas nålsöga så bedömdes personalförsörjningen bli reformernas gordiska knut. Det resursslukande kriget i Tjetjenien var också ett hinder för reformeringen av krigsmakten. En rad stora problem återstår att lösa, varav personalförsörjning kanske är det mest angelägna. Trots kontraktsanställning, löften om att inga värnpliktiga skall skickas till konflikthärddar och program för patriotisk fostran brottas Försvarsministeriet med vikande siffror för inkallningsbara män och klagar på dålig kvalitet på soldatmaterialet bland såväl de värnpliktiga som bland de kontraktsanställda.

8.1. Militärreformen blir modernisering

Försvarsministeriet förklarade militärreformen avslutad endast ett knappt halvår efter att Putin betonat vikten av densamma i sitt årliga tal till den Federala församlingen – något som fick skribenten Aleksandr Golts att utnämna Försvarsministeriet till landets mest effektiva

myndighet.⁸¹⁰ Golts är en av Rysslands mest namnkunniga journalister med militära frågor som specialitet. Han tillhör dem som hävdar att föga om något åstadkommits med Rysslands militärreform. Att Försvarsministeriet förklarar reformen avslutad torde utgöra den andra änden på skalan i debatten om ryska militärreformen. Sanningen ligger, som framgår nedan, snarare någonstans mitt emellan dessa två ståndpunkter. Vissa resultat har uppnåtts samtidigt som viktiga moment återstår för Ryssland att genomföra.

I rapporten 2002 sattes militärreformen in i ett historiskt perspektiv (1992 och framåt). De reformplaner som sju sattes under försvarsminister Igor Sergejev från och med 1997 sammanfattades och diskuterades i ljuset av de första årens misslyckade reformförsök.⁸¹¹ De relaterades också till perioden från och med 2001 då Sergej Ivanov tillträdde som försvarsminister. Sammantaget syntes förutsättningar för en framgångsrik militärreform aldrig ha varit bättre än 2002. Planerna vittnade till stor del om en god portion realism från beslutsfattarnas sida, även om orealistiska anomalier fortfarande kunde identifieras i planerna.

Rapporten 2002 underströk vikten av att klarlägga innebörden av termen *militärreformen*. Den avsåg hela det militära komplexet, dvs. krigsmakten, övriga styrkeministeriers förband, försvarsindustrin m.m. medan termen *reformeringsen av de väpnade styrkorna* avsåg krigsmakten. I dagligt tal användes dock felaktigt ofta termen militärreform i betydelsen reformering av krigsmakten och inte sällan i den ännu snävare betydelsen omfattande materiell och personell förnyelse av den ryska krigsmakten. Detta gav en felaktig måttstock för att bedöma reformernas framgång. Den ryska definitionen av militärreform betonar att det rör sig om en politisk process, som skall omfatta hela det "militära systemet".⁸¹² Tre huvudanledningar till att inleda en militärreform är:

1. att statens nationella intressen förändras,
2. att ny vapentechnologi introducerats,
3. att statens ekonomiska förutsättningar förändrats.

En militärreform är således inte en administrativ reform utan bör leda till grundläggande förändringar av det militära systemet. I rapporten 2002 drogs därför slutsatsen att ytterligare reformering var att vänta.⁸¹³ När Försvarsministeriet i sitt policydokument förklarade militärreformen avslutad redan 2003, stred detta således mot slutsatserna i 2002 års rapport. Nu talar Försvarsministeriet i stället om en omfattande "modernisering" av krigsmakten. I linje härmed har även rubriken "militärreform" försvunnit bland presidentens prioriterade politikområden på presidentens webbsida på Internet. Istället återfinns där rubriken "modernisering". Likaså speglar en jämförelse av Putins årliga tal till den Federala församlingen denna förändring, och den öronmärkta budgettilldelningen för militärreform utanför den reguljära försvarsbudgeten har upphört.⁸¹⁴

⁸¹⁰ Golts (2004) *Armija Rossii: 11 poterjannyh let* (Moskva, Zacharov), s. 5.

⁸¹¹ Dessa analyserades mer i detalj i Leijonhielm m.fl. (1998) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv*, s. 217-233.

⁸¹² Leijonhielm m.fl. (2002) *Rysk militär förmåga*, s. 141ff. Se även Esin (2003) "The Military Reform in the Russian Federation: Problems, Decisions and Prospects", i Fedorov, Yuri & Nygren, Bertil (eds.) *Russian Military Reform and Russia's New Security Environment*, Stockholm, May 2003, s. 100.

⁸¹³ Leijonhielm, m.fl. (2002) s. 142.

⁸¹⁴ Jämför presidentens tal till Federala församlingen 2002-2003 (*Rossijskaja gazeta*, den 19 april 2002, s. 6, och Prezident Rossii (2003) *Poslanie Federalnomu Sobraniju Rossijskoj Federatsii*, den 16 maj 2003, hämtat: 6 oktober 2004, (http://www.president.kremlin.ru/appears/2003/05/16/1259_type63372_44623.shtml), där behovet av "militärreform" betonas, med talet 2004, där "modernisering av armén" står i fokus, Prezident

Onekligen var Rysslands väpnade styrkor i behov av en satsning på materiel 2003. Likaså krävdes ny militär utbildning som bättre motsvarade de utmaningar som det var mest troligt att krigsmakten kommer att ställas inför. Inte minst debatten (beskriven nedan) om Irakkriget illustrerar detta. Därför kan en satsning på ”modernisering” tyckas mycket befogad.

Det finns dock flera skäl att tolka detta som en lek med ord. För det första var ordet militärreform relativt diskrediterat och uttjatat. Redan under Gorbatsjov inleddes en militärreform – då främst med hänvisning till de förändringar som man stod inför vad gäller militära vapensystem och krigföring. Under perioden 1992-1997 sades militärreform stå högt på dagordningen trots att huvuddelen av Försvarsministeriets krafter gick åt till att ta hem trupp från före detta Warszawapaktsländer. Redan här fick politiska försäkranden om att man genomförde en militärreform något av ett löjets skimmer över sig. Två nystarter (under 1997 samt kort efter Putins makttillträde) gjorde att militärreformen kunde sägas ha kommit en bit på väg. En tredje nystart sker således nu, men under rubriken modernisering.

För det andra har möjligheterna för politiskt beslutsfattande inom försvarsområdet förbättrats på ett flertal sätt. Försvarsminister Sergej Ivanov har troligen skaffat sig en bättre position för att kunna implementera eventuella fortsatta militära reformåtgärder. På sikt kan det leda till en effektivare användning av de resurser som tilldelas Försvarsministeriet.⁸¹⁵ Detta skulle kunna påskynda viktiga reformer som t.ex. en snabbare omställning till kontraktsanställningar och till en krigsmakt, vars huvuduppgift är att hantera begränsade krig snarare än ett Nato-anfall på bred front.

För det tredje finns det anledning att tvivla på att Ryssland förmår att bära de kostnader som dagens militära system för med sig. Ett flertal analytiker har pekat på att Rysslands krigsmakt är underfinansierad – detta trots att militärbudgeten utgör en större börda än för många jämförbara länder. Den samlade kostnaden för krigsmakten och övriga styrkestrukturer (inklusive kriget i Tjetjenien) uppgår officiellt till cirka trettio procent av statsbudgeten, men uppskattningar visar att det kan vara så mycket som femtio procent.⁸¹⁶ Dessutom visar Rysslands befolkning tydligt, att den inte längre är redo att bära bördan som dagens storlek på krigsmakten tillsammans med annan väpnad trupp (t.ex. Inrikestrupperna) innebär. Det är redan ytterligt svårt att inkalla tillräckligt med unga män – inget tyder på att denna situation kommer att förändras till det bättre för krigsmakten (snarare tvärtom). I slutänden måste den politiska makten och militären nå en överenskommelse om vilken militär kostym som landet förmår bära. Central är frågan om att upprätta en civil kontroll över krigsmakten såväl som andra styrkestrukturer. För att den politiska makten skall bära de kostnader som militära och andra styrkestrukturer innebär är det av vikt att det militära systemet redovisar hur resurser används och att de används effektivt.

Rossii (2004) *Poslanie Federalnomu Sobraniju Rossijskoj Federatsii*, 26 maj 2004, hämtat: den 6 oktober 2004, <http://www.president.kremlin.ru/text/appears/2004/05/71501.shtml>.

⁸¹⁵ Enligt Kokosjin skulle effektiviteten i resursutnyttjandet kunna ökas två-tre gånger. Det får en ökning av försvarsbudgeten med t.o.m. tiotals procent att framstå som obetydlig i jämförelse. (Kokosjin (2003) *Strategitjeskoe upravlenie: Teorija, istoritjeskij opyt, sravnitelnyj analiz, zadatji dlja Rossii* (Moskva, MGIMO, ROSSPEN), s. 337)

⁸¹⁶ Se avsnitt 5.3 ovan.

8.2. Irakkriget 2003 och den ryska militärreformen

Under och omedelbart efter Irakkriget 2003 utbröt en debatt om militärreformen i Ryssland med förnyad intensitet. Vilken debatt som kriget genererade inom Generalstaben och Försvarsministeriet är omöjligt att säga exakt. Ett tydligt tecken på att det inte bara var debattörer utanför Försvarsministeriet som drog långtgående slutsatser var att Generalstaben deklarerade att man avsåg att se över sin materielbeställning som en direkt följd av kriget i Irak.⁸¹⁷ Man deklarerade också redan i april 2003 att man avsåg att göra en analys av Irakkriget. I landets tidningar och tidskrifter fördes en offentlig debatt och i juni 2003 anordnade Ryska Krigsvetenskapsakademien en hel konferens om ämnet.⁸¹⁸ Skiljelinjen i debatten gick mellan de konservativa, som förespråkade en modell för Rysslands krigsmakt som lämpar sig för försvar mot Nato, och de reformvänliga.

Det blev snart uppenbart att det ännu inte rådde någon egentlig konsensus om hur Rysslands krigsmakt borde se ut i framtiden. Trots att Försvarsministeriet i oktober 2003 förklarade militärreformen avslutad i sitt policydokument så tycks de ryska debattörerna inte ha varit övertygade om detta så pass sent som i april-juni 2003. Det stod klart att många av debattörerna identifierade sig med de irakiska styrkorna och ansåg att Ryssland fortfarande borde förbereda sig för att möta ett angrepp från Nato.⁸¹⁹ Värt att särskilt notera här är att dessa debattörer inte diskuterade kärnvapenavskräckning utan koncentrerade sin analys på konventionellt krig.⁸²⁰ Detta borde få varningsklockor att ringa hos ryska Försvarsministeriet, då policydokumentet explicit säger att detta inte är det hot som Ryssland idag står inför.

En hel del av artiklarna som förekom i ryska tidningar och tidskrifter fokuserade således på vikten av att bygga upp ett starkt luftförsvar. Detta kan till en del möjligen förklaras av det faktum att Luftförsvarstruppernas dag inföll den 13 april. Samtidigt stod det dock klart att det här var en fråga som engagerade. De ryska debattörerna betonade vikten av att undvika ”krig utan kontakt” (*bezkontaktnaja vojna*) och här spelade ett starkt luftförsvar en huvudroll. Som en debattör uttryckte det:

Naturligtvis, om det finns ett kraftfullt luftförsvarssystem så kan ingen föra krig utan att komma i kontakt [med motståndaren] och utan att straffas. De tunga flygplansförluster som den anfallande sidan skulle lida skulle snabbt minska angriparens glöd.⁸²¹

Koalitionssidans användande av högprecisionsvapen i Irakkriget ledde flera debattörer att kräva ökade resurser för att utveckla och producera sådana för den ryska krigsmakten. I

⁸¹⁷ StranaRu (2003) ”Gensjtib mozjet peresmotret planj zakupki vooruzjenij po itogam vojny v Irake” (Generalstaben kan revidera vapenbeställningsplanerna enligt slutsatserna av Irakkriget) den 23 april 2003, hämtat den 6 maj 2004, <http://www.strana.ru/print/179215.html>.

⁸¹⁸ Konferensbidragen finns tillgängliga i *Vestnik Akademii Voennykh nauk*, nr. 3, 2003. De publicerades även i *Voennaja mysl*, nr 7-9, 2003 och en sammanfattning av konferensen fanns i *Krasnaja zvezda*, den 28 juni samt den 8 och 18 juli 2003.

⁸¹⁹ Vendil Pallin (2004a) "Iraq War Prompts Debate Over Russian Military Reform", *Jane's Intelligence Review*, vol. 16, nr. 8, s. 54-55.

⁸²⁰ Se t.ex. generalmajor Valentin Rogs artiklar i *Nezavisimoe voennoe obozrenie*, nr. 13 (11-17 april) 2003, s. 2 (där rubriken löd: ”Dags för Ryssland att dra slutsatser: USA:s militära utmaning ökar i kvalitet och kvantitet”). Se även hans artikel i *Nezavisimoe voennoe obozrenie*, nr. 16 (16-22 maj) 2003, s. 2 och överste Anatolij Tsyganoks slutsatser vid Krigsvetenskapsakademins konferens, ”Uroki i vyvody iz vojny v Irake” (Läxor och slutsatser från kriget i Irak), *Voennaja mysl*, nr. 7, s. 76-77 (även i *Krasnaja zvezda*, den 8 juli 2003, s. 2).

⁸²¹ *Krasnaja zvezda*, 11 maj 2003, s. 2.

centrum för debatten stod också koalitionssidans informationsöverläge och den roll som satellitnavigeringssystemet Navstar (GPS) spelat. Det stod klart att den ryska motsvarigheten, Glonass, inte kunde konkurrera med Navstar.⁸²² Samtidigt fanns även debattörer, som hävdade att kriget hade visat på flera brister i den avancerade teknologi som USA använde sig av. Enligt en debattör hade kriget visat att högprecisionsvapen som ett medel för att nå strategiskt övertag var ”en myt som man nu kunde avskriva”.⁸²³

Något som förenade debattörer från olika läger var den betydelse man tillskrev utvecklandet av snabbinsatsförband och samövade staber. Detta har också länge funnits som ett av huvudmålen med militärreformen. Vikten av att öva samordning mellan olika försvarsgrenar och styrkor från olika ministerier och myndigheter har också demonstrerats av de motgångar som Ryssland mött i Tjetjenien och vid antiterroroperationer som den i Beslan i september 2004. Vid samordning har både rent praktiska detaljer som att olika styrkeministeriers kommunikationssystem inte varit kompatibla med varandra spelat in och mer svåråtkomliga samarbetssvårigheter, som bottnar i rivalitet mellan olika byråkratier.⁸²⁴

I kontrast till denna samstämmighet stod de olika åsikterna som framfördes om soldaternas kvalitet och utbildning i Irak. Bland de ”konservativa” debattörerna dominerade åsikten att Iraks civila hade underkastats betydande lidande. I strid med denna åsikt pekade reformvänliga på att förlusterna bland såväl koalitionens soldater som soldater och civila på den irakiska sidan var exceptionellt låga. En skribent hävdade att endast en armé av kontraktsanställda kunde få militära befälhavare att minimera sina egna förluster. Den höga kostnaden för att utbilda en kontraktsanställd skulle få militära befälhavare att vilja minska förlusterna. Vidare pekade en debattör på behovet av att utbilda en ny typ av rysk soldat – en soldat som respekterade demokratiska principer och mänskliga rättigheter. I detta sammanhang jämfördes krigsföringen i Irak med den som Ryssland bedriver i Tjetjenien – en jämförelse som inte gynnade Ryssland.⁸²⁵

Huvuddragen i debatten illustrerar de åsiktsskillnader som kvarstår mellan ”konservativa” och ”reformatorer” vad gäller krigsmaktens nuvarande och framtida utseende. De konservativa vill i allt väsentligt behålla en sovjetisk armé om än utrustad med viss ny teknologi och delvis ny organisation. Här är Nato motståndaren. Reformatörerna å andra sidan ser Nato som den modell, som Ryssland i stora stycken bör hämta inspiration ifrån såväl beträffande materiel och doktrin som soldatutbildning. Det är omöjligt att säga huruvida den offentliga debatten speglar motsättningar även inom Försvarsministeriet. Mycket tyder dock på att åtminstone delar av debatten har relevans här. Inte minst har det varit tydligt att motsättningarna mellan försvarsministern och Generalstaben tidigare lett till betydande problem i reformarbetet. Den senaste utvecklingen ger dock vid handen att reformatörerna har vunnit i inflytande på de konservativas bekostnad.

⁸²² Glonass är idag aktivt, men det finns anledning att anta att stora problem kvarstår för Ryssland att lösa vad gäller praktisk användning och utbredning av systemet. Utöver Glonass finns två ryska militära positioneringssystem, Paurus och Tsikada. Dessa skall dock snarare jämföras med USA:s Transit-system, som stängdes ned 1996, och torde vara föga användbara för positionsangivelse för högprecisionsvapen. Se Engnér (2005) *Satellituppskjutningar 2000-2002*, Stockholm, FOI, Februari 2005, Intern rapport, FOI-D--0208--SE, s. 24 och Baker (Ed.) (2003) *Jane's Space Directory 2003-2004* (Coulsdon, Jane's), s. 602-607.

⁸²³ Korabelnikov (2003) i "Uroki i vyvody iz vojny v Irake".

⁸²⁴ Galeotti (2004a) "Beslan Shows Growing Islamist Influence in Chechen War", *Jane's Intelligence Review*, vol. 16, nr. 10, s. 12-17.

⁸²⁵ *Nezavisimoe voennoe obozrenie*, nr. 18 (30 maj-5 juni) 2003, s. 4.

8.3. Reformeringen av krigsmaktens ledning: Försvarsministeriet och Generalstaben

När Ryska Federationens Försvarsministerium och Väpnade styrkor bildades 1992 övertog man i stort den organisation som motsvarande sovjetiska institutioner haft.⁸²⁶ Framför allt behöll Generalstaben sin centrala roll. Gradvis hade Generalstaben fått allt mer av administrativt ansvar. Enligt försvarslagen (*Ob oborone*) från 1996 hade försvarsministern ansvar för att koordinera försvarsfrågor. Generalstaben däremot var huvudorgan för den operativa ledningen och koordinerade dessutom krigsmaktens verksamhet med andra väpnade styrkor (t.ex. Inrikestrupperna och Gränstrupperna). I praktiken hade Generalstaben större befogenheter än det ministerium som det skulle vara en del av. Även den organisatoriska strukturen inom Försvarsministeriet visade tydligt att Generalstaben innehade en särskild ställning eftersom den under sig hade inte bara direktorat (*upravlenie*) utan även huvuddirektorat (*glavnoe upravlenie*).⁸²⁷ Varken i försvarslagen eller i förordningarna för Försvarsministeriet eller Generalstaben stod det tydligt stipulerat att Generalstaben skulle utgöra en del av Försvarsministeriet.⁸²⁸

I rapporten 2002 slogs fast att med Ivanov och Putin vid makten tycktes militärreformen under 2002 ha fått det politiska stöd den så väl behövde för att kunna genomföras. Särskilt betonades behovet av en ledningsreform. Det konstaterades att en ledningsreform troligen skulle innebära en förändrad status för Generalstaben.⁸²⁹ Så skedde också under 2004. Det första tecknet på att en ledningsreform på högsta nivå var nära förestående var det tal som Sergej Ivanov höll den 27 januari 2004 vid Ryska Krigsvetenskapsakademien. Där märks särskilt de avsnitt då han talade om att Generalstaben skulle "befrias" från administrativa funktioner för att åter bli "arméns hjärna".⁸³⁰ I praktiken utgjorde detta en omskrivning av Ivanovs önskan att drastiskt reducera Generalstabens maktbefogenheter. Generalstaben skulle i framtiden specialisera sig på strategisk och operativ planering.⁸³¹

Som om detta inte var nog som frontalangrepp på den likaledes närvarande generalstabschefen Anatolij Kvasjnin, gick Ivanov vidare med att kritisera dagens stabsofficerares brist på relevant utbildning. Generalstaben fylldes under 1990-talet alltmer av officerare med erfarenhet från Tjetjenien – Kvasjnin själv var ett exempel på detta. När Ivanov hävdade att "erfarenhet av att leda trupp i reella stridssituationer" inte kunde ersätta formell stabsutbildning var adressen för hans kritik således uppenbar.⁸³²

Slutligen betonade Ivanov också vikten av att ledningsansvaret koncentreras hos en person (*jedinonatjalie*). Ivanov använde sig av ett historiskt exempel då man bröt mot denna princip

⁸²⁶ Kokosjin (2003) *Strategitjeskoe upravlenie*: s. 327.

⁸²⁷ *Ibid.*, s. 326, 332-334.

⁸²⁸ *Ibid.*, s. 340.

⁸²⁹ Leijonhielm m.fl. (2003) s. 144-147.

⁸³⁰ Formuleringen "arméns hjärna" härrör från den från Andra världskriget kända marskalk Boris Sjaposjnikov. Se även Vendil Pallin (2004b) "Rysk strategisk ledning: En insiders syn på rysk försvarsledning", *Kungliga Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift*, vol. 208, nr. 5, s. 101-109.

⁸³¹ Ministerstvo oborony Rossijskoj federatsii (Ryska Federationens Försvarsministerium)(2004) "Vystuplenie Ministra oborony Rossijskoj Federatsii S. B. Ivanova na zasedanii Akademii voennykh nauk", 24 januari 2004, hämtat den 20 april 2004, (http://www.mil.ru/print/releases/2004/01/241203_4779.shtml).

⁸³² *Ibidem*. Se även Main, Stephen (2004) *Couch for the MoD or the CGS? Defence & The General Staff 2001-2004*, Russian Series 04/09, Sandhurst, Conflict Studies Research Centre,, april 2004, hämtat 26 oktober 2004, <http://www.da.mod.uk/CSRC/documents/Russian/04%2809%29-SJM.pdf>, s. 6.

– den situation som rådde i Ryska imperiet 1905-1908 – för att demonstrera sin poäng.⁸³³ Liksom generalstabschefen 1905-1908 rapporterade direkt till tsaren hade Kvasjnin rätt att rapportera direkt till presidenten utan att försvarsministern informerades. Det stod klart att en av de förändringar Ivanov ville se var en inskränkning av denna rättighet för generalstabschefen – denne borde i framtiden endast få rapportera till presidenten i försvarsministerns närvaro. Försvarsministern och ingen annan skulle vara högsta chef för krigsmakten under presidenten.

I maj 2004 presenterades en förändring av försvarslagen i Duman. Den hade utarbetats i Försvarsutskottet – av allt att döma utan Kvasjnings inblandning. Enligt förslaget skulle Generalstabens roll minskas betydligt.⁸³⁴ Kulmen på den långvariga byråkratiska dragkampen mellan Försvarsministeriet å ena sidan och Generalstaben å den andra kom i juli, då den nya lagen trädde i kraft i och med att Putin skrev under densamma. Samtidigt fick Kvasjnin lämna jobbet som generalstabschef. Liksom tidigare var Putin noga med att se till att ingen lämnar sin post i total förnedring. Kvasjnin utsågs snart till presidentföreträdare i Sibiriska federala distriktet. I och med denna utnämning behöll Kvasjnin sin plats i Säkerhetsrådet. Samtidigt stod det klart för alla att Kvasjnin gått ur striden mellan honom och Ivanov som förlorare.

Till ny chef för Generalstaben utsågs Jurij Balujevskij som sedan juli 2001 varit förste vice generalstabschef. Vid tidigare spekulationer kring vem som skulle efterträda Kvasjnin framhölls ofta Balujevskij som en trolig kandidat, men det ansågs också att det låg honom i fatet att han saknade erfarenhet av att leda trupp i strid. Hans karriär var istället i huvudsak en stabskarriär. Detta var uppenbarligen inte längre ett hinder i juli 2004. Dessutom hade Balujevskij ett förflutet som chefsförhandlare avseende kärnvapenfrågor (SORT, ABM) med USA och betraktades sannolikt som lojal och duglig av statsledningen. Liksom tidigare Kvasjnin tog Balujevskij i och med sin utnämning plats som medlem i Säkerhetsrådet.⁸³⁵

Utfallet i praktiken av den lagändring som ägde rum i juli 2004 och begränsade Generalstabens inflytande är ännu för tidigt att bedöma. Det står dock klart att Sergej Ivanov återigen stärkte sin position efter att ha segrat över Kvasjnin i ett långdraget byråkratiskt envig. Liksom tidigare lyckades Ivanov samla en mängd trogna medarbetare omkring sig. Detta är dock inte att jämföra med att civil kontroll över Försvarsministeriet skulle vara uppnådd. Såväl förste vice försvarsminister Aleksandr Belousov som ”den andra” förste vice försvarsministern (chefen för Generalstaben är också förste vice försvarsminister) militärer. Förutom Sergej Ivanov och Andrej Tjobotov, som båda har ett förflutet inom FSB, är Ljubov Kudelina, som ansvarar för ekonomiska frågor, liksom tidigare den enda civila chefen på hög nivå inom Försvarsministeriet.

I enlighet med den administrativa reformen blev Försvarsministeriet tvunget att minska antalet vice ministrar till fyra. Liksom andra styrkeministerier lyckades Försvarsministeriet kringgå detta i viss mån. Även om det nu bara existerar två förste vice försvarsministrar och två vice försvarsministrar så innehar cheferna för tjänsterna inom ministeriet fortfarande ”försvarsministers status”.⁸³⁶

⁸³³ Main, (2004) s. 7. Även Andrej Kokosjin använder sig av detta exempel då han argumenterar för en minskad roll för Generalstaben, Kokosjin *Strategitjeskoe upralvlenie...*, s. 138-144.

⁸³⁴ *Nezavisimoe voennoe obozrenie*, nr. 18 (21-27 maj), 2004, s. 1. Försvarslagen ändrades och samtidigt infördes en ny förordning för Försvarsministeriet (förordning nr. 1082, 16 augusti 2004).

⁸³⁵ För Balujevskijs karriär, se Galeotti (2004b) ”Russia's Emerging Security Doctrine”, *Jane's Intelligence Review*, vol. 16, nr. 11, s. 47.

⁸³⁶ *Nezavisimoe voennoe obozrenie*, nr. 44 (19-26 november), 2004, s. 1.

Tabell 22. Försvarsministeriets ledning

Namn	(civil)*	Post
Sergej B. Ivanov	(civil)*	Försvarsminister
Jurij N. Balujevskij	(armégeneral)	Generalstabschef och förste vice försvarsminister
Aleksandr V. Belousov	(generalöverste)	Förste vice försvarsminister
Aleksej M. Moskovskij	(armégeneral)	Vice försvarsminister och chef för Väpnade styrkornas beväpning
Vladimir I. Isakov	(armégeneral)	Vice försvarsminister och chef för Väpnade styrkornas underhållstjänst
Anatolij V. Grebenjuk	(generalöverste)	Chef för byggnationer och truppförläggning med vice försvarsministers status
Nikolaj A. Pankov	(armégeneral)	Chef för Huvuddirektoratet för kadrer med vice försvarsministers status
Ljubov K. Kudelina	(civil)	Chef för Huvuddirektoratet för finanser och ekonomi med vice försvarsministers status
Andrej Tjobotov	(civil)*	Chef för Försvarsministeriets apparat med vice försvarsministers status

Källa: Ryska försvarsministeriets hemsida, <http://www.mil.ru/>

* Sergej Ivanov avgick från FSB med generals grad. Andrej Tjobotov (med förflutet inom FSB) avstod från sin generalsgrad i och med att han tillträdde som chef för Försvarsministeriets apparat.

Tvivel kvarstår hurvida en lagändring och en ny förordning förmår förändra situationen i ministeriet i grunden. Att centrala funktioner flyttas från Generalstaben behöver inte betyda att Ivanovs ministerium blir mer följsamt. Tvärtom finns risken att dessa poster "koloniserar" av före detta generalstabsofficerare med samma agenda och kunskaper som tidigare.⁸³⁷ Det skulle i så fall innebära att Ivanov får lika svårt att vinna verkligt gehör för sin politik och eventuella ytterligare reformer som tidigare inom sitt eget ministerium. Av tradition och hävd är Rysslands Försvarsministerium dominerat av militärer. De civila tjänstemän som finns är i sin karriär beroende av en militär chef och har ytterligt svårt att göra sin röst hörd. Om Försvarsministeriet även i framtiden skall inneha såväl en policyskapande som exekutiv karaktär torde en utveckling mot ett större civilt inslag bland personalen vara en nödvändig väg att gå. Kokosjin har framhållit detta då han föreslagit att ministeriets militära tjänstemän bör erhålla civila kunskaper samtidigt som civila tjänstemän bör utbildas för att få militär kompetens.⁸³⁸ Ryssland skulle på så sätt kunna få ett integrerat försvarsministerium, något som flera skribenter på området civil-militära relationer framhållit som ett bra sätt att organisera kontaktytan mellan policynivån och krigsmakten på.⁸³⁹

Något som tyder på att förändringarna är reella är det faktum att de ledde till omfattande protester från högt uppsatta generaler. Således lämnade chefen för markstridskrafterna, Nikolaj Kormiltsev sin post i protest mot ändringen av hans ansvarsområden. Förutom att han degraderades från vice försvarsministers rang skulle hans inflytande över krigsmakten i stort minskas väsentligt.⁸⁴⁰

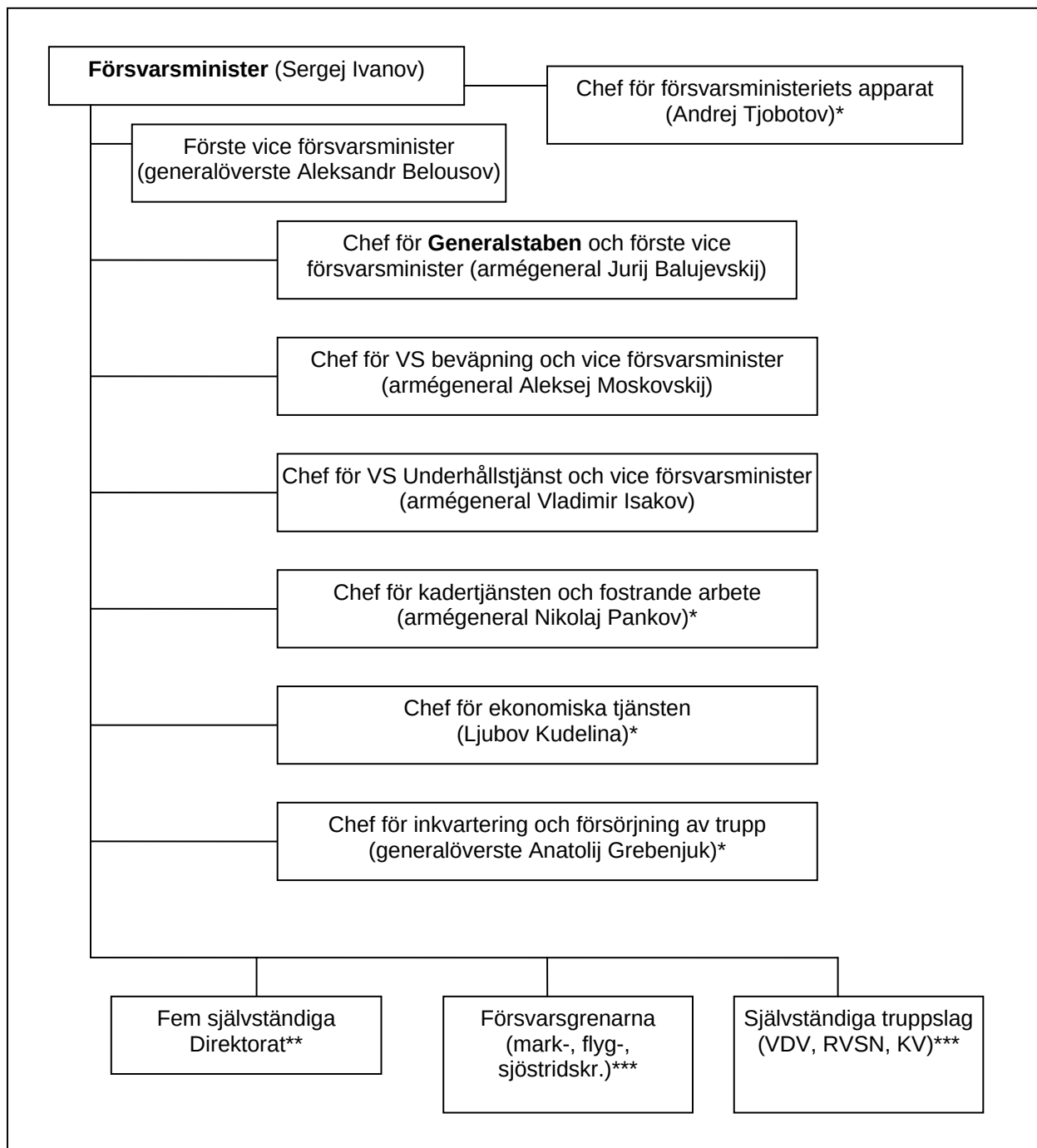
⁸³⁷ Pavel Baev (2004) "The Decline of the General Staff Leaves Reform in Limbo", *Jane's Intelligence Review*, vol. 16, nr. 10, s. 49.

⁸³⁸ Kokosjin *Strategitjeskoe...*, s. 327.

⁸³⁹ Se t.ex. Betz (2004) *Civil-Military Relations in Russia and Eastern Europe* (London, RoutledgeCurzon), s. 13-18 och Bland (1999) "Managing the 'Expert Problem' in Civil-Military Relations", *European Security*, vol. 8, nr. 3, s. 31.

⁸⁴⁰ *Nezavisimoe voennoe obozrenie*, nr. 42 (5-11 november), 2004, s. 1, 2.

Figur 2. Försvarsministeriets organisation fr.o.m. november 2004

Källa: *Nezavisimoe voennoe obozrenie*, nr. 44 (19-26 november) 2004, s. 3.

* Med vice försvarsministers rang.

** Självständiga direktorat är: Militärinspektionen, Militärvetenskapliga direktoratet, Huvuddirektoratet för internationellt militärt samarbete, Försvarsministeriets 12:e huvuddirektorat, Direktoratet för externa relationer. Försvarsministeriets 12:e huvuddirektorat ansvarar för central hantering av kärnvapen och därmed förknippade säkerhetsfrågor.⁸⁴¹

*** För en närmare beskrivning av Väpnade styrkornas organisation 2004, se kapitlet Krigsmakten. VDV – Luftlandsättningstrupperna, RVSN – Strategiska robottrupperna, KV – Rymdtrupperna.

⁸⁴¹ Se även Arbman m.fl. (2001) *Rysk-amerikanska kärnvapenrelationer: Förändring och kontinuitet*, Stockholm, FOI, september 2001, FOI-R--0113--SE, s. 48.

Som framgår av figur 2 är de tre försvarsgrenarna underställda försvarsministern. I och med omorganisationen kommer följande tre huvuddirektorat att vara underordnade Generalstaben:

- Operativa huvuddirektoratet (under ledning av generalöverste Aleksandr Ruksjin, som tillika är förste vice generalstabschef),
- Huvuddirektoratet för organisations- och mobiliseringsfrågor (under ledning av generalöverste Vasilij Smirnov, som även är vice generalstabschef) samt
- Huvuddirektoratet för underrättelser, GRU (under ledning av armégeneral Valentin Korabelnikov).⁸⁴²

Dessutom har Balujevskij en vice generalstabschef, generalöverste Aleksandr Skvortsov, som under Kvasjnin blev ordförande i Generalstabens Militärvetenskapliga kommitté och dennes rådgivare i militärvetenskapliga frågor.⁸⁴³

Troligen framgår Generalstabens förändrade ställning inom Försvarsministeriet endast i begränsad grad av en schematisk beskrivning ministeriets struktur. En nyordning som innebär att försvarsministern har stärkt sin position är inrättandet av "Försvarsministeriets apparat", som i praktiken är ministrarnas administrativa resurs inom ministeriet. Chef för denna blev Andrej Tjobotov som har ett förflutet inom FSB. När Sergej Ivanov blev sekreterare för Säkerhetsrådet 2001 var Tjobotov en av dem han tog med sig och gjorde till vice sekreterare. Som en del av denna apparat har skapats ett Direktorat för information och samhällskontakter – också det under ledning av en före detta FSB-medarbetare, Sergej Rybakov. Bara detta direktorat har 350 anställda och har visat alla tecken på att vilja införa en strikt kontroll över vad som skrivs om krigsmakten i inhemska tidningar.⁸⁴⁴ Det är värt att notera att flera personer med ett förflutet inom FSB under Putin fått inflytelserika positioner inom Försvarsministeriet.

8.4. Försvarsministeriets prioriteringar för modernisering av de Väpnade styrkorna

I policydokumentets sjätte kapitel redovisas de huvudsakliga prioriteringarna vid moderniseringen av Rysslands framtida väpnade styrkor. Trots att Försvarsministeriets valt att lämna termen "militärreform" bakom sig har vi valt att diskutera moderniseringsavsnittet av policydokumentet i detta kapitel och under rubriken "militärreform" då detta är ett kort och praktiskt skrivsätt. I detta avsnitt skildras främst hur policydokumentet beskriver vad som uppnåtts och som planeras i form av huvudsakliga prioriteringar vid modernisering av de Väpnade styrkorna. Policydokumentet identifierar ett krav på fem övergripande förmågor som bör vägleda byggandet av de nya Väpnade styrkorna:

- Förmåga att utöva strategisk avskräckning
- Hög strids- och mobiliseringsberedskap
- Strategisk rörlighet⁸⁴⁵
- Hög uppfyllandegrad i förbanden av väl utbildad och övad personal
- Hög teknisk utrustningsnivå och hög grad av resursförsörjning

⁸⁴² *Ibidem*, nr. 44 (19-26 november), 2004, s. 3.

⁸⁴³ *Kommersant Vlast*, nr. 7, 2005, s. 72.

⁸⁴⁴ *Nezavisimoe voennoe obozrenie*, nr. 44 (19-26 november), 2004, s. 3.

⁸⁴⁵ Med strategisk rörlighet avses enligt policydokumentet förmåga till operativ omgruppering av förband under en period av växande hot om aggression, förmåga till selektiva och punktvisa stridshandlingar på godtycklig krigsskådeplats (teater) i anslutning till Ryska Federationens gränser och understödjande av trupper med stående beredskap som grupperats ut.

Dessa förmågor genererar i sin tur krav på följande prioriterade utvecklingar:

- Vidmakthållande av förmågan hos de strategiska kärnvapenstyrkorna
- Utökande av antalet stående förband
- Utveckling av den taktiska och operativa stridsutbildningen
- Utveckling av personalförsörjningssystemet
- Genomförande av programmet för modernisering av materielen och vidmakthållande av stridsberedd materiel
- Utveckling av militärteori och militär utbildning
- Utveckling av sociala förmåner samt moralisk-psykologisk fostran

Nedan beskrivs innehållet i vart och ett av dessa områden i sju separata avsnitt. Därutöver kommenteras problemet med pennalism i ett separat avsnitt. Beskrivningarna kommenteras antingen i direkt anslutning eller så görs hänvisning till andra avsnitt/kapitel i rapporten, där utförligare kommentarer eller resonemang finns. Det är värt att notera att de fyra sista punkterna upptar 30 procent av policydokumentet. Denna längd avspeglas inte i beskrivningen och analysen nedan.

Vidmakthållandet av förmågan hos de strategiska kärnvapenstyrkorna

Enligt policydokumentet skall kärnvapenstyrkorna i fredstid kunna avhålla aktörer från att utöva påtryckningar eller aggression mot Ryssland och dess allierade. De skall garantera skyddet av Rysslands suveränitet, territoriella integritet och vitala nationella intressen.

I krigstid skall avskräckningen syfta till att avbryta väpnade handlingar på för Ryssland gynnsamma villkor samt tilldela motståndaren viss angiven skada.⁸⁴⁶ För att kunna lösa avskräckningsuppgifterna måste krigsmakten vara beredd att visa militär närvaro och beslutsamhet att använda våld. Avskräckningen baseras på förmågan att genom vedergällning tilldela motståndaren sådan skada att hans förväntade vinst kan ifrågasättas. Kärnvapnen fyller också en viktig funktion vid deeskalering av en konflikt.⁸⁴⁷ Med deeskalering avses, enligt policydokumentet, att tvinga motståndaren att avbryta sina stridshandlingar genom att hota eller genomföra anfall av varierande omfattning med användande av konventionella och/eller nukleära styrkor.

Avsikten är att antalet förband och system skall minska under kommande år i enlighet med åtagande i avtalen START 1 och SORT. Den 31 december 2012 kommer antalet strategiska stridsspetsar att uppgå till 1 700-2 200. Frigjorda medel från den kvantitativa minskningen skall underlätta finansiering av utvecklingen av framtida robotsystem. Policydokumentets deklarationer avseende kärnvapenstyrkornas framtida utveckling ligger helt i linje med FOI:s tidigare bedömningar.⁸⁴⁸

Utökande av antalet stående förband

Enligt policydokumentet visar erfarenheten från 1990-talet att utvecklandet av förband med förmåga att operera med den fredstida sammansättningen bör prioriteras, dvs. stående förband. Dessa förband skiljer sig från tidigare förband genom sin rörlighet, höga grad av materielförsörjning och möjlighet till autonomt uppträdande i alla riktningar.

⁸⁴⁶ ”Viss angiven skada” är en subjektiv bedömning av den skada som är oacceptabel för motståndaren, eftersom den överstiger den förväntade fördelen av hans egen användning av militärt våld.

⁸⁴⁷ Se vidare avsnitt 7.1. om kärnvapen.

⁸⁴⁸ Se vidare avsnitten 6.18. om operativ förmåga och 7.1. om strategiska kärnvapen.

Med begreppet ”rörlighet” avses förmåga till:

- operativ omgruppering till angivet område under en period då hotet om aggression växer,
- selektiva och punktvisa stridshandlingar på godtycklig teater i anslutning till Ryska Federationens territorium samt
- underhåll av stående förband som grupperats ut.

Dessutom läggs tonvikt vid begreppet ”stridsflexibilitet” (*bojevaja gibkost*). Härmed avses:

- strukturell flexibilitet, som medger att stående förband kan användas för stridshandlingar i alla konflikttyper,
- materielflexibilitet, som innebär att krigsmakten skall beväpnas så att den kan strida i ett brett spektrum av väpnade konflikter samt
- optimering av stridsutbildningen så att personalen ges färdigheter att bedriva stridshandlingar i alla konflikttyper, inkl. inrikeskonflikter.

Stående förband skall enligt policydokumentet i fredstid kunna delta i skyddet av de nationella intressena, genomföra styrkedemonstrationer, delta i internationella operationer, understödja andra trupper vid skyddandet av Rysslands gränser och kunna avbryta inre väpnade konflikter samt bidra till konsekvenslindring i samband med naturliga och onaturliga katastrofer. Stående förband organiseras i alla strategiska riktningar och deras sammansättning, ledningssystem och allsidiga försörjning varierar och motsvarar hotnivån i respektive riktning, konstaterar policydokumentet.

Under undantagstillstånd skall de kunna delta i vidmakthållandet av undantagstillståndet t.o.m. i områden där inre väpnade konflikter pågår, likvidera olagliga väpnade grupperingar och terroristgrupper samt förstöra deras baser, utbildningscentra, depåer och kommunikationer, och slutligen i samverkan med andra trupper kunna föra aktiv kamp mot terrorism samt skydda den nationella sjöfarten och hävda det ryska luftrummet. I krigstid skall de stående förbanden kunna neutralisera väpnade konflikter i alla strategiska riktningar och kunna avvärja lokal aggression.

Utöver de stående förbanden i de strategiska riktningarna organiseras också reserver. Dessa omfattar markstridsförband (inkl. bl.a. luftlandsättningsstrupperna), marinens flyg- och luftförsvarsförband samt centralt underställda förband med stående beredskap (GRU, telekrigsförband, NBC-skyddstrupperna och underhållsförband).

Försvarsministeriets målsättning att öka antalet stående förband överensstämmer med tidigare observerad utveckling och förutsägelser.⁸⁴⁹

Utveckling av den taktiska och operativa stridsutbildningen enligt policydokumentet

I detta underavsnitt återges hela policydokumentets text avseende utvecklingen av stridsutbildningen i översättning. Motivet till detta är att övningsverksamhet är en viktig indikator på vart den ryska krigsmakten är på väg på längre sikt. Detta är också en av de dimensioner som har längst ledtid.

Enligt policydokumentet 2003 skall utbildningen bedrivas med hänsyn till förändringen i hotbilden mot Ryssland, nya tendenser i krigföringen och förbandens nya uppgifter. Dessutom

⁸⁴⁹ Se Leijonhielm m.fl. (2002) s. 147 ff. Se vidare avsnitten 6.9 om krigsmaktens uppgifter och 6.18. om operativ förmåga.

skall nya former och metoder för förbandens användande tillägnas, liksom nya ledningsmetoder. Fredstida övningar skall genomföras under förhållanden som så mycket som möjligt liknar krigstida verklighet.

För det första skall stridsutbildningen lägga emphasis vid tillägnandet av nya former och metoder för förbandens användande för att lokalisera och neutralisera möjliga väpnade konflikter och avvärja storskalig aggression i såväl konventionell stridsmiljö som i kärnvapenmiljö. Dessutom skall förbandschefernas och stabernas arbetsstil och -metoder vid utövandet av förbandsledning i miljöer av kraftig informations- och telekrigföring utvecklas och förfinas.

Förbanden skall övas och åtgärder vidtagas för att de skall kunna avvärja utpressningsförsök mot Ryssland, avbrytande av väpnad provokation och avvärjande av terroristattacker. Utbildningen skall fortsätta utveckla metoder för att bestrida motståndarens luftangrepp. Under övningsåret 2004 låg tyngdpunkten vid sammansatta styrkors rörlighet. Bland annat kontrollerades möjligheterna att genomföra en omgruppering mellan teatrar (TVD, ö.a.) i en större övning.⁸⁵⁰

Erfarenheten visar att stridsutbildning inte bör begränsas till kartövningar och spel. Det är nödvändigt att återvända till manövrer och stabs- och ledningsövningar i terrängen med användande av motsvarande trupp samt att planera åtgärder för stridsutbildning mot bakgrund av stabsövningar på de strategiska och operativa ledningsnivåerna.⁸⁵¹

Särskild vikt skall därvid läggas vid användandet av elektroniska topografiska kartor som en av de mest effektiva metoderna för topogeodesisk försörjning av förbanden. Sådana kartor tillåter automatiserade analyser och värderingar av terrängen vid beslutsfattande, planering och genomförande av strid, organiserandet av samverkan och ledning av förbanden samt effektivt utnyttjande av vapensystemen och materiel inkl. högprecisionsvapen. Ett brett införande av digital terränginformation medför att truppernas och vapensystemens effekt ökar med 50-70 procent.

Vid utbildandet av ledningsorganen måste man lära stabsofficerarna att utföra uppgifter i angränsande funktioner och specialiteter i befattningar en till två nivåer över den egna. Särskild uppmärksamhet skall ägnas praktiskt organiserande och vidmakthållande av samverkan med förbandsledningsorgan i försvarsgrenarna, luftlandsättningsgrupperna och andra styrkor. Utbildningsprogrammet för den operativa (taktisk-operativa) nivån skall omfatta gemensam utbildning av ledningsorganen i Ryska federationens styrkestrukturer.

För det andra skall praktiska övningar vara inriktade på lösande av divisions, regementes eller bataljons uppgifter. För närvarande ökar vikten av övningar genomförda under realistiska förhållanden på övningsfältet med 1,5 gånger. Denna trend kommer under överskådlig tid att bibehållas. Antalet skarpa skjutövningar och övningar med flyg, artilleri och andra ministeriers trupper har ökat.

Särskild uppmärksamhet skall ägnas utbildningen av bataljonen som grundläggande taktisk enhet i lokala väpnade konflikter och gränskonflikter samt internationella operationer. Den

⁸⁵⁰ Se avsnitt 6.11 om övningsverksamhet.

⁸⁵¹ Ofta har ryska krigsmakten, liksom andra länders krigsmakter, bedrivit så kallad muntlig stridsövning eller använt "markering" (dvs. enheter eller enskilda soldater som markerar eller spelar rollen av större förband under övningen eller ett skott från en granatkastare får representera ett från en haubits osv.). Om "markering", se Golts (2004) *Armija Rossii*, s. 78.

taktiska ledningsnivåns förmåga att leda tilldelade och understödjande förband och resurser skall övas liksom förmågan att under strid organisera och vidmakthålla samverkan med sidoordnade förband, högre chefs resurser samt andra styrkor, väpnade formeringar och organ.

Särskild uppmärksamhet kommer också att ägnas åt utbildning av divisioners och regementens förmåga till insats med partiell sammansättning. I markstridskrafterna utgörs basen för sådana grupper av motorskytteförband, som regel, från pluton till bataljon, vilket avsevärt höjer kraven på självständigt uppträdande hos dessa förband. Detta motiveras främst av att förbandens motståndare i väpnade konflikter kommer att vara icke-typisk, oftast med utrustning/materiel av varierande slag, med varierande utbildningsnivå och som använder partisan-, diversions- eller terroristtaktik. Förbandschefer på olika ledningsnivåer måste förfina sina färdigheter i operativ och taktisk vilseledning (*maskirovka*), operativ desinformation av motståndaren och arbete med lokalbefolkningen.⁸⁵²

För det tredje skall, i syfte att förbättra den professionella utbildningen, särskild uppmärksamhet ägnas åt att lära pluton-, kompani- och bataljonschefer att organisera och genomföra spaning, leda indirekt eld, stridsfordon och armésamverkande flyg samt eldsystem.⁸⁵³

I syfte att förbättra flygförarnas stridsutbildning måste man söka möjligheter att avsevärt öka resurserna för att genomföra den, särskilt i flygförband som är grupperade i instabila regioner, konstaterar policydokumentet. Man skall säkerställa ett årligt flygtidsuttag som tillåter piloterna att lösa de ställda uppgifterna i realistiska förhållanden, och i simulatorer skall man öva färdigheterna att använda högprecisionsammunition.

Slutligen konstaterar policydokumentet att man tydligt och skickligt måste lösa problemet med utbildning av taktiska förband och enskilda mindre grupper, som uppträder självständigt, avskurna från huvudstyrkorna och som använder icke standardiserade metoder i skogs- och bergterräng. Denna konst måste ihärdigt läras ut till officerare i de olika truppslagen, specialförbanden och bakre förband.

Kommentarer till policydokumentets deklarerade inriktning

För det första kan det noteras att krigsmakten avser att upprätthålla en operativ förmåga i kärnvapenmiljö, dvs. att även om kärnvapenkrig betraktas som mycket osannolikt, kan det inte helt uteslutas. För det andra skall antalet övningar med verkliga förband i terrängen öka. Detta står i överensstämmelse med den observerade övningsverksamheten. Enligt policydokumentet översteg antalet övningar och utbildningsinsatser 2002 motsvarande

⁸⁵² Vad arbete med lokalbefolkningen innebär framgår ej av policydokumentet. Sannolikt avses samarbete med lokalbefolkningen i syfte att få denna att bidra till kampen mot en motståndare. Samtidigt kan man notera att skrivningen också skulle kunna avse repressalier mot lokalbefolkningen i syfte att avskräcka den från att samarbeta med en motståndare.

⁸⁵³ Ry. *systemy ognja*. Detta är i princip samma begrepp och med samma innebörd som vi har i Sverige. Det är särskilt viktigt vid försvarsstrid när man grupperat sig i avvärjningslinjer och områden. Grupperingen skall intas på ett sådant vis att det inte uppstår några luckor mellan motståndsnästen och områden som inte kan täckas med eld. Det gäller såväl direktriktad eld (åtminstone inom motståndsområden skall man kunna skjuta framför grannästena) som med indirekt eld i ett sammanhängande mönster. Den indirekta elden skall kunna ledas och eldregleras inom hela området utan att man lämnar blinda fläckar i terrängen som inte kan övervakas eller observeras. Den ryska krigsmakten lägger fortfarande stor vikt vid denna typ av försvarsstrid, stödd på fältarbeten, vid en motanfallsoperation. Källa: Privat kommunikation med Lars Ulfving, Försvarshögskolan, oktober 2004.

aktiviteter 2001. Detta sägs gälla alla försvarsgrenar. De specifika medel som avdelades för stridsutbildning ökade 2,2 gånger. Under de första nio månaderna 2003 höll denna trend i sig. Policydokumentet hävdar vidare att av försvarsbudgeten för 2004 avsåg man att avdela 16 procent för utveckling av utbildningssystemet.

För det tredje är policydokumentets tonvikt vid införandet av digitala kartor intressant. Skrivningen antyder en låg grad av digitalisering för närvarande. Frågan kan vid ett första påseende tyckas vara mycket partikulär i förhållande till övriga mer övergripande riktlinjer som ges i policydokumentet för den framtida utvecklingen. Känner man till den historiska bakgrunden framstår dock frågan om digitala kartor i ett annat ljus. Allt sedan den store militärteoretikern Henri Jominis dagar har kartan varit det viktigaste ryska planeringsinstrumentet.⁸⁵⁴ Man arbetar utgående från taktisk-operativa och strategiska riktningar. Där läggs försvarslinjer och framryckningsriktningar ut med gränser (till angränsande förband). Vilka mål som skall uppnås anges enligt standardiserade värden för terrängens beskaffenhet, den egna och motståndarens karaktär och slagkraft.⁸⁵⁵ Policydokumentets påstående att truppersnas och vapensystemens effekt kommer att öka avsevärt synes inte vara anmärkningsvärt. Införandet av digitala kartor ligger också i linje med den observerade utvecklingen med tonvikt på modernisering av lednings- och kommunikationssystem.

För det fjärde kan man konstatera att den i policydokumentet nämnda gemensamma taktisk-operativa utbildningen av ledningsorganen i Rysslands styrkestrukturer i princip medför att en (krigstida) personalreserv skapas för krigsmakten. Personal från de andra styrkestrukturerna kan i händelse av krig inkallas till krigsmakten och ges nödvändig repetitionsutbildning. Detta resonemang torde gälla i princip samtliga personalkategorier i ledningsorganen.

För det femte anar man en framtida utbildning med drag av uppdragstaktik. Den ryska krigsmakten kommer med största sannolikhet inte i brådskande att överge kommandotaktiken som befälsmetod. Men policydokumentets inriktning att utbilda personal som med hänsyn till den framtida stridsmiljön kan uppträda självständigt, ta egna initiativ samt ha förmåga att lösa uppgifter i såväl sido- som överordnade befattningar synes mycket relevant för utvecklandet av nya typer av förband. Ledtiden innan en sådan utbildning avspeglar sig i soldaternas mentalitet på bredden ute på förbanden är dock avsevärd, med största sannolikhet längre än 10 år.

Utveckling av personalförsörjningssystemet

Enligt policydokumentet har det under en tid funnits farhågor att nuvarande personalförsörjningssystem inte skulle kunna tillgodose styrkestrukturernas framtida personalbehov, bl.a. mot bakgrund av en förestående demografisk grop mellan 2005 och 2010. Därför har den ryska regeringen fattat beslut om att övergå till ett personalförsörjningssystem baserat på både inkallelser och kontraktstjänstgöring.

Ett s.k. federalt målprogram för övergång till kontraktanställning 2004-2007 har utarbetats. Det sägs explicit i policydokumentet att detta nya personalförsörjningssystem inte är en politisk deklaration och inte utgör målet för krigsmaktens utveckling. Det är en partiell

⁸⁵⁴ Jomini grundade 1830 den ryska generalstabsakademien, som under åren 1940-1999 kallades Vorosjilovakademien. (Lars Ulfving, *Spegellabyrinten – Operativ-strategisk underrättelsetjänst. Något om teori, empiri och metod*, Försvarshögskolan 2002, s. 40.)

⁸⁵⁵ *Ibidem*, s. 40.

lösning för att kunna lösa de av presidenten ålagda uppgifterna med hänsyn till tvingande demografiska och sociala omständigheter.

Policydokumentet observerar samtidigt att den hittillsvarande erfarenheten av kontraktstjänstgöring inte är enbart positiv. Krigsmakten noterar en högst fluktuerande tillströmning av personer till kontraktstjänstgöring. Vidare noterar policydokumentet att de som söker sig till krigsmakten inte är den bättre delen av ungdomarna utan i första hand de som av olika skäl inte finner sin plats i det civila livet.⁸⁵⁶

Fram till 2007 skall 79 miljarder rubel avsättas för att skapa totalt 80 förband med 147 000 man på kontraktbasis, varav 72 förband inom krigsmakten.⁸⁵⁷ Programmet kommer, enligt policydokumentet, bl.a. att möjliggöra att värnpliktiga kan undantas från tjänstgöring i Tjetjenien. Drygt 80 procent av anslaget beräknas avsättas för den ”sociala försörjningen” (dvs. löner och förmåner m.m.) och för att öka kontraktstjänstgöringens attraktionskraft. Endast knappt 20 procent beräknas bli använda till att lösa uppgifter i samband med uppsättandet av stående förband – allt enligt policydokumentet. Detta antyder hur kostsamt det skulle vara att helt övergå till en krigsmakt bemannad med kontraktsanställda eller alternativt, hur liten en sådan krigsmakt skulle behöva bli.⁸⁵⁸

Under programmets genomförande kommer vidare värnpliktens längd att bestämmas av tillgången på inkallningsbara mänskliga resurser. För närvarande planeras värnpliktstiden att kortas till ett år fr.o.m. 2008. Denna målsättning i policydokumentet skulle innebära att tjänstgöringstidens längd halveras jämfört med i dag. Det betyder i sin tur att antalet värnpliktiga behöver fördubblas om krigsmakten vill behålla nuvarande numerär på 1,2 miljoner man. Detta är en avsevärd ökning som kan komma att bli svår att realisera, om inte andra förhållanden förbättras kraftfullt och omgående.

I första hand gäller detta pennalismen. Enligt Sergej Ivanov skulle förkortningen av värnpliktstjänstgöringen till ett år ingå som ett led i att bekämpa pennalismen. Likaså skulle en övergång till kontraktsanställda underofficerare enligt Ivanov innebära en mindre risk för pennalism. Detta påstående synes dock, utifrån nuvarande erfarenheter i bl.a. Tjetjenien, vara alltför optimistiskt.⁸⁵⁹

Det federala målprogrammet för personalförsörjning medger också att mobiliseringsreserven minskas avsevärt. Detta betyder emellertid inte att behovet av mänskliga mobiliseringsresurser försvunnit. Systemet för mobiliseringsreserven kommer att vidareutvecklas, enligt policydokumentet. Som motiv till en mobiliseringsreserv anges ett fortsatt behov av att snabbt kunna förstärka de stående (fredstida) förbanden för den händelse att dessa inte klarar att lösa sina uppgifter.

Genomförande av programmet för modernisering av materielen och vidmakthållande av stridsberedd materiel

Policydokumentet konstaterar i denna fråga att krigsmakten är tillbörligt utrustad idag. Samtidigt visar en kvalitativ analys att andelen modern materiel uppgår endast till 20-30 procent (dock anges inte vad som avses med modern). Under de kommande 10-15 åren är det,

⁸⁵⁶ Just denna aspekt har påtalats i tidigare rapporter, se t.ex. Leijonhielm m.fl. (2000) och (2002).

⁸⁵⁷ Dessutom tre förband inom Gränstrupperna och fem inom Inrikestrupperna.

⁸⁵⁸ Se vidare avsnitt 5.3 om ekonomin och avsnitt 8.5. om Krigsmaktens numerär. Jfr även tidigare rapporter.

⁸⁵⁹ Pennalismen behandlas vidare i avsnitt 6.3 ovan och underavsnittet om utvecklingen av det sociala systemet nedan.

enligt policydokumentet, viktigt att befintlig materiel vidmakthålls (i synnerhet gäller detta de stående förbandens materiel) samtidigt som utveckling av nya generationers system bedrivs så att en ombeväpning kan påbörjas vid periodens slut.⁸⁶⁰

I takt med att en rad föreslagna åtgärder realiseras är avsikten att andelen modern materiel skall öka kontinuerligt för att vid tioårsperiodens slut 2015 uppgå till 40-45 procent. Fram till 2025 bör andelen av budget för nationellt försvar som allokeras till löpande underhåll successivt minska och andelen som avsätts till FoU, anskaffning och modernisering i motsvarande grad öka.⁸⁶¹

Antalet beställare av materiel skall, enligt policydokumentet, minskas till endast en per försvarsgren och truppslag. För att centralisera all materielbeställning till samtliga styrkeministerier inrättades 2003 en statlig kommitté för försvarsbeställningen GKOZ. Denna kommitté omvandlades i mars 2004 till Federala tjänsten för försvarsbeställningar, som är en myndighet underställd Försvarsministeriet. Dess direktör, Andrej Beljaninov, har ett förflutet från såväl rysk vapenindustri, Rosoboroneksport, som SVR. På liknande sätt har Statliga kommittén för militärtekniskt samarbete med utlandet omvandlats till Federala tjänsten för militärtekniskt samarbete, som även den lyder under Försvarsministeriet. Dess direktör, Michail Dmitriev har ett förflutet inom bl.a. Utrikesministeriet och KGB.

Policydokumentet berör även utvecklingen av systemet för underhållstjänst och teknisk tjänst. Fram till ca. 2006 skall ett gemensamt system för teknisk tjänst och underhållstjänst införas för alla styrkeministerier (MUSTiTO).⁸⁶² Syftet är, enligt policydokumentet, att rationalisera bort all organisatorisk redundans. Avsikten är att alla materielförråd, infrastrukturer för transporter, sjukvård m.m. skall lyda under ett gemensamt organ i ett militärområde. Samtliga förband från samtliga styrkeministerier som stationeras i ett militärområde eller tillfälligt besöker det skall servas av denna gemensamma underhållsorganisation.

När det gäller den tekniska tjänsten skall ett enhetligt system för beställningar, leveranser och exploatering av materielen skapas. Det skall verka i fred, kris och krig. Här ingår även destruktion av gammal materiel.

När det gäller underhållstjänsten skall utvecklingen av en enhetlig politik för de olika styrkeministeriernas bakre tjänster prioriteras liksom enhetlig prissättning på materiel och andra varor. En enhetlig rättslig bas för underhållet av krigsmakten och övriga förband behöver också skapas. Det gemensamma underhållssystemet skall försörja alla styrkeministerier med viktiga varor som bränslen/smörjmedel, livsmedel samt organisera förrådsuppläggning.

Under perioden 2006-2010 skall, enligt policydokumentet, underhållstjänsten för samtliga förband och väpnade formeringar försörjas med såväl löpande förråd/lager som förråd/lager som inte får röras (det senare avser sannolikt förråd öronmärkta för krigstida bruk). Under perioden fram till 2020 skall MUSTiTO vidareutvecklas bl.a. avseende standardisering och unifisering av materielförsörjningen och utbildning av underhållstjänstens personal.

⁸⁶⁰ Detta har också varit budskapet i FOI:s tidigare bedömningar, se t.ex. Leijonhielm m.fl. (2000).

⁸⁶¹ Att en materiell förnyelse skall inledas har också påtalats i tidigare rapporter. Se vidare kapitel 9 nedan om det militärindustriella komplexet och FoU.

⁸⁶² Ry *Mezjvedomstvennaja sistema technitjeskogo i tylovogo obespetjenia*.

I tidigare bedömningar har FOI påpekat såväl behovet av att minska den organisatoriska redundansen samt behovet av att minska antalet materielsystem. Det senare blir sannolikt också ett resultat av strömlinjeformningen av anskaffningsorganisationen. Ett dilemma på detta område är att ledtiderna för utfasning av system i operativ tjänst är relativt långa med hänsyn till nuvarande inriktning att renovera och modernisera befintlig materiel och parallellt med detta satsa på forskning och utveckling av framtida system. Under denna period tvingas krigsmakten alltså vidmakthålla reservdelslager och underhållsfunktioner relaterade till materiellarvet, vars mångfald man egentligen vill minska kraftigt. Detta i sin tur utgör en ekonomisk börda, som krigsmakten inte kan bli kvitt förrän anskaffning av nyare generationers enhetlig materiel påbörjas på bredden. Och så länge krigsmakten inte blir av med denna börda kan inte mer omfattande anskaffning påbörjas inom ramen för dagens budget.

Utveckling av militärteori och militär utbildning

Policydokumentet konstaterar i detta ämne att en grundförutsättning för fortsatt reformering och utveckling av krigsmakten är en korresponderande militärvetenskaplig bas och ett adekvat utbildningsväsende. Samtidigt konstateras att det militärvetenskapliga området är ett av de svåraste att reformera, eftersom misslyckade reformer här riskerar att få oförutsedda och synnerligen svåra konsekvenser för landets säkerhet.

Sex prioriteringar anges för reformeringen av det militärvetenskapliga komplexet (MVK). För det första skall systemet för planering av forskningen och koordineringen av forskningsorganisationerna förbättras. Det gäller all militärt relaterad forskning vid Forsvarsministeriets forskningsorganisationer och utbildningsanstalter, andra ministeriers forskningsinstitut, Ryska Vetenskapsakademien (RAN) m.fl. För det andra skall forskningsorganisationernas struktur och sammansättning optimeras. Dock anges inte hur eller vad optimeringen avser. För det tredje skall ett automatiserat system för informationsförsörjning av forskningsorganisationerna vidareutvecklas. Syftet med detta system är att underlätta planerandet, genomförandet och koordineringen av forskningen. För det fjärde skall systemet för utbildning av forskningskadrerna förbättras, liksom koordineringen mellan olika organisationer så att det samlade vetenskapliga kollektivet kraftsamlar på de mest aktuella frågorna. För det femte skall modelleringsverksamheten och laboratorieparken utvecklas. Och för det sjätte skall kaderpotentialen stärkas liksom forskningsorganisationernas finansiella och materiella försörjning.

Policydokumentets analys av problemen inom det militärvetenskapliga komplexet uppvisar inga nyheter jämfört med de analyser som tidigare gjorts av både inom- och utomstående experter. FOI har vid ett flertal tillfällen påtalat redundansen i forskningssystemet, problemen med informationsförsörjningen, koordineringsproblem och svårigheterna att göra svåra prioriteringar liksom behov av upprustning av laboratorieresurserna. Det militärvetenskapliga komplexet liksom det militärindustriella komplexet synes vara de områden, som är mest i akut behov av kraftigt förbättrad politisk styrning, om reformansträngningarna skall bära frukt inom dessa sektorer.

När det gäller det militära utbildningsväsendet konstaterar policydokumentet att det har degraderats under de senaste tio åren. Det räknar upp en rad brister i det nuvarande utbildningssystemet och konstaterar att omfattande förändringar krävs, ifall utbildningen skall komma i samklang med moderniseringen av övriga delar av krigsmaktens verksamhet. Förändringarna krävs också med hänsyn till att krigsmakten framöver delvis skall bemannas med kontraktsanställda.

För det första måste redundansen i utbildningssystemet minimeras. För det andra måste stordriftsfördelar utnyttjas. Utbildning i för små grupper måste undvikas. För det tredje måste åtgärder vidtas för att få slut på den höga andelen avhopp direkt efter utbildningens avslutande (många betraktar utbildning vid en militär skola som ett sätt att skaffa sig gratis utbildning). För det fjärde konstaterar policydokumentet att den planenliga generationsväxlingen från sovjetiska till ryska officerare inte är problemfri. Den nya generationens officerare har inte samma kunskaps- och färdighetsnivå som sina sovjetiska kolleger. Detta problem kan endast lösas genom att ledningens för det militära skolväsendet och lärarkårens professionella nivå höjs. För det femte måste skolväsendets materiella resursbas förbättras. Eleverna kan inte bara utbildas i simulatorer. Utbildningen måste i ökande omfattning ske på övningsfältet med användande av fysiska plattformar och system. För det sjätte måste utbildningen ta hänsyn till samtida och framtida väpnade konflikters karaktär, deras former, medel och metoder för stridens förande. Detta är långt i från fallet idag. För det sjunde måste utbildningen av reservofficerare ses över. Sedan lång tid tillbaka har man vid landets militära fakulteter vid Ryska Federationens högre utbildningsanstalter utbildat personal, som krigsmakten inte har något behov av. Resultatet är att endast var tionde reservofficer, som har någon form av specialisering och är utbildad vid dessa fakulteter, behövs i mobiliseringsreserven. Detta, påpekar policydokumentet, är ett otillåtligt resursslöseri.

Att denna oreda har kunnat uppstå i utbildningssystemet förklarar policydokumentet med att en systemsyn har saknats. På basis av det av ryska regeringen i maj 2002 antagna federala programmet "Reformering av det militära utbildningsväsendet i RF fram till 2010" skall ett gemensamt utbildningssystem skapas för alla styrkeministerier. Programmet syftar till att höja den professionella nivån och metodkunnandet hos lärarkåren samt stärka (den centrala) kontrollen över utbildningen på de militära skolorna och förbanden.

Policydokumentets analys av problembilden inom det militära utbildningsväsendet synes insiktsfull och motsvara utomstående experters bedömningar. Flera av ovanstående problem i den ryska militära utbildningen har påpekats av bl.a. FOI i tidigare rapporter. Bedömningen kvarstår att utbildningsområdet är ett av de områden med allra längst ledtider, varför förändringar kan förväntas ske relativt långsamt och under ett icke obetydligt institutionellt motstånd och med betydande revirstrider.

Att minska redundansen, skapa stordriftsfördelar och öka tiden på övningsfältet synes vara möjligt under början av den kommande tioårsperioden. Övningsintensiteten är t.ex. redan i ökande. Att åstadkomma förändringar av mer mental karaktär, t.ex. att utbilda officerare och underofficerare för att komma tillrätta med pennalism på förbanden, eller de som har med krigsmaktens status att göra kräver längre tid, mot slutet av tioårsperioden eller bortom denna horisont.

Utveckling av sociala förmåner

Stor vikt läggs i policydokumentet vid den sociala situationen för militär personal. Probleminsikten förefaller relativt god och någon fullgod lösning av de sociala problemen före 2010 förutspås heller inte. Tidshorisonten är snarare 2015.

Policydokumentet inleder detta avsnitt med att krasst konstatera, att om inte radikala förändringar genomförs så riskerar det att leda till en personalbrist i underofficerskåren och delar av officerskåren. Det sägs att trenden med personalflykten bland underofficerarna har

brutits, men att framgångarna inte är tillräckliga. Dokumentet uttrycker den självklara insikten att den samlade officerskåren utgör ryggraden i varje krigsmakt och att en degradering av denna i förlängningen leder till krigsmaktens upplösning. Därför prioriteras den sociala dimensionen. Ansträngningarna skall kraftsamlas till fem områden:

- nivåerna för löner och andra ersättningar skall höjas
- pensionssystemet skall vidareutvecklas
- bostadsproblemet för krigsmaktens personal skall lösas
- social anpassning av tidigare militärtjänstgörande
- sjukvårds- och socialförsäkringssystemet skall vidareutvecklas

Avsnittet om löner och andra ersättningar inleds med konstaterandet att lönen är ett av de viktigaste instrumenten för att stimulera till militärtjänstgöring. Även om lönerna ökat med ca. 50 procent sedan 1 juli 2002, har ökningarna ätits upp av inflation och kostnadsökningar. Policydokumentet understryker vikten av att fullfölja övergången till det system som innebär att alla statsanställda placeras i ett gemensamt befattnings- och lönekategorisystem. Det är därvid viktigt att lönenivåerna är jämförbara mellan samtliga styrkeministerier och inte som nu med lägre löner i krigsmakten. Lönerna skall också indexeras för att följa med inflationen och i möjligaste mån skall alla naturaförmåner ersättas av reda pengar. Målsättningen är att löner och andra ersättningar i absoluta tal skall öka fyra gånger fram till 2010 jämfört med januari 2002. Detta synes enligt policydokumentet var adekvat med hänsyn till inflation och kostnadsökningar.

Det militära pensionssystemet berörs mycket kortfattat i policydokumentet. Nuvarande metoder för uträkning av pensionerna skall vidmakthållas. Pensionerna beräknas bl.a. mot bakgrund av nuvarande lönenivå i viss befattning och viss grad, antal tjänsteår och kostnaden för en ”matkorg”.

Den avslutande meningen i avsnittet om pensionerna var en förvarning om de förändringar som komma skulle. Där står det, att ”arbetet med vidareutvecklingen av pensionssystemet kommer att ta hänsyn till nya realiteter som uppstår i ersättningssystemet för militärtjänstgörande”. Därmed avsågs sannolikt de förändringar som genomfördes i januari 2005, vilka innebar att gratis resor på kommunala och statliga kommunikationsmedel, sjukvård m.m. för pensionärer (inkl. militära sådana) ersattes av kontantbidrag. Förändringarna väckte kraftiga protester runt om i hela Ryssland.

Bostadsproblematiken är, enligt policydokumentet, en nyckelfråga för de militärtjänstgörande. Det nuvarande systemet kräver en total omstrukturering, sägs det. Dagens system tillåter inte uppbyggandet av en ackumulativ bostadsfond, där successiv inbetalning för varje militärtjänstgörande möjliggör att denna vid uppnåendet av ett visst antal tjänsteår kan erhålla en bostad. Även de som tar avsked från krigsmakten har rätt till bostad. Enligt lagen skall de inom tre månader få en bostad. I verkligheten dröjer det 6-7 år enligt policydokumentet. Försvarsministeriets nuvarande innehav uppgår till 98 000 lägenheter. För att alla som tjänstgör i krigsmakten skall ha tak över huvudet krävs, enligt policydokumentet, 450 000 lägenheter. Problemet löses inte inom 1-2 år, konstaterar man. Försvarsministeriet bedömer dock att det federala programmet ”Statliga bostadscertifikat 2002-2010” är en väg ur problemet, men hela bostadsproblematiken bedöms av policydokumentet vara löst först 2012-2015. Förutom bygga av nya bostäder förutser man ett omvandlande av nedlagda kaserner till bostäder. Målsättningen är att militärtjänstgörande efter 20 års tjänst skall kunna få en

egen lägenhet som motsvarar den sociala normen. Den militärtjänstgörande skall också ha rätt att välja bostad i valfri rysk region.

Policydokumentets analys av bostadsfrågan framstår som något mer realistisk än tidigare uttalanden i bostadsfrågan – dock under förutsättning att finansieringen upprätthålls och att medel inte försvillas eller avdelas för andra ändamål. Samtidigt bör framhållas att kravet på att samtliga militärtjänstgörande skall förse med bostad är ett oerhört ambitiöst mål. Få andra stater upprätthåller en sådan ambition. Ett system där tjänstgörande erhåller ett lönepåslag för att lösa bostadssituationen i regioner, där detta är särskilt svårt framstår som mer realistiskt. Dessutom gör bostadsfrågan som den hanteras idag att alla nedskärningar av personal med automatik blir mycket kostsamma och besvärliga att genomföra, eftersom de tjänstgörande som lämnar krigsmakten har förtur till bostad.

Ett tecken på att Förvarsministeriet insett vilken börda detta innebär är att policydokumentet konstaterar att social anpassning av personal som lämnat krigsmakten och övriga styrkestrukturer samt deras sjukvårds- och socialförsäkringsförmåner borde vara en fråga för staten. Krigsmakten klarar helt enkelt inte själv att lösa dessa problem. För närvarande löper ett statligt program ”Social anpassning av militärtjänstgörande som lämnat krigsmakten, andra förband och väpnade formeringar och organ samt deras familjer 2002-2005”. Allryska Centret för omskolning av officerare är ett annat exempel, som ges av policydokumentet, på ansträngningar att hantera de sociala frågorna.

Ett interministeriellt program med namnet ”Rehabilitering av militärtjänstgörande och medborgare som lämnat krigsmakten samt medarbetare i de rättsvårdande organen som lidit skada under fullgörande av sina uppgifter i strid och vid genomförande antiterroristoperationer” har utarbetats. Policydokumentet understryker att det viktiga nu är att vidta konkreta åtgärder för att rehabilitera de ca. 800 000 krigsinvalidier som finns. Bara under de senaste sex åren har antalet invalidier ökat med 230 000. Staten och samhället står i särskild skuld till dessa människor, sägs det.

När det gäller sjukvård för tjänstgörande i statens militära organisation skall ett enhetligt system för service av samtliga styrkeministeriers personal skapas. Liksom i fallet med underhållstjänsten och den tekniska tjänsten skall den territoriella principen gälla, dvs. sjukvårdsinfrastrukturen i ett militärområde skall betjäna alla tjänstgörande i krigsmakten, inrikestrupperna, m.m. som befinner sig i milot. Här finns sannolikt stora rationaliseringsvinster att göra, eftersom varje styrkeministerium har sin egen sjukvårdsapparat, vilket synes vara ett stort resursslöseri.

Frågan om social anpassning av militärtjänstgörande har berörts i tidigare rapporter ur perspektivet brutalisering av samhället. Detta är en effekt av att psykiskt (och fysiskt) skadade återvänder från bl.a. Tjetjenien för att i det civila hamna i den organiserade brottsligheten. Men även om ansträngningar görs av krigsmakten och samhället att hantera detta och andra sociala problem synes de inte vara prioriterade i verklig mening. Vid eventuella resurskonflikter torde andra områden komma att ha företräde, vilket är olyckligt dels för de individer det handlar om, dels för krigsmaktens status och därmed attraktionskraft på kommande generationer rekryter.

Problemet med pennalism

Ett särskilt socialt problem inom krigsmakten är pennalismen (*dedovsjtjina*). Organisationen Human Rights Watch publicerade 2004 en rapport om detta, som bygger på intervjuer utförda

under tre års tid med hundra värnpliktiga, deras familjer samt tjänstemän, advokater och experter. Det konstateras att pennalismen är utbredd samt att det leder till att krigsmaktens effektivitet urholkas.⁸⁶³ Det är betecknande att ryska Försvarsministeriet i en kommentar till rapporten tog fasta främst på de få positiva inslag som finns i denna. Således ansåg Försvarsministeriet att man alls inte intog en ”passiv, iakttagande position”, att rapporten hade rätt då den påpekade att pennalism förekommer i andra länders väpnade styrkor. Försvarsministeriet hävdade också att problemet minskat och att ett tecken på detta var att rapporten på hela ”tre år endast lyckats hitta hundra värnpliktiga som utsatts för *dedovsjtjina*”.⁸⁶⁴

Detta var ett minst sagt originellt sätt att tolka en rapport som uttryckligen skriver att dussintals värnpliktiga dör varje år som ett resultat av *dedovsjtjina*. Tusentals lider fysisk och psykisk skada, medan hundratals begår eller försöker att begå självmord, och tusentals deserterar från sina förband.⁸⁶⁵ Att rapportförfattarna sedan endast förmått att intervjua hundra värnpliktiga inom ramen för undersökningen är knappast underlag för ett övermått av optimism vad gäller lösningen på de problem som pennalism inom krigsmakten innebär.

En mer intressant reaktion från Försvarsministeriets sida hade varit en diskussion om hur man skulle lösa den brist på underofficerare som krigsmakten lider av. Flera bedömare är idag överens om att problemen med pennalism främst härrör från det faktum att officerare på lägre nivåer inte förmår upprätthålla disciplinen i sina egna förband och i praktiken blivit beroende av det system som *dedovsjtjina* utgör, dvs. att de värnpliktiga som tjänstgjort längst ”sätter sig på” nyinryckta värnpliktiga.⁸⁶⁶

I policydokumentets avsnitt om utveckling av personalförsörjningssystemet (se ovan) står det att läsa erfarenheten visar att ”det långt ifrån är den bästa delen av ungdomarna utan snarare de personer som av olika orsaker inte kan hitta sin plats i det civila livet”, som söker sig till krigsmakten. Givet detta mänskliga virke är det inte säkert att en ökning av antalet underofficerare räcker för att en framtida kontraktsbaserad armé skall förmå bli av med pennalismen.

Ytterligare ett problem med pennalism är att den bland vissa officerare anses vara karaktärsdanande. Så länge detta faktum kvarstår kommer pennalismen att finnas kvar. Attityden från de högre befälsnivåerna måste vara tydligt negativ och pennalism bestraffas hårt, om krigsmakten vill bli av med detta problem.

Patriotisk fostran och moralisk-psykologisk stålsättning

Policydokumentet, som avslutas med ett avsnitt om dessa problem, talar om vikten av att fostra hela befolkningen och i synnerhet ungdomen i patriotisk anda för att öka försvarsviljan. För närvarande löper det statliga programmet Patriotisk fostran av Ryska Federationens medborgare 2001-2005. Idag pågår också en övergång mot ett enhetligt system för militär fostran inom alla styrkeministerier. Vidare talas i detta avsnitt om vikten av att fostran

⁸⁶³ Human Rights Watch (2004) *The Wrongs of Passage: Inhuman and Degrading Treatment of New Recruits in the Russian Armed Forces*, vol. 16, nr. 8 (D), oktober 2004, hämtat den 13 december 2004, <http://hrw.org/reports/2004/russia1004>, s. 2-5.

⁸⁶⁴ Ministerstvo oborony (2004) ”O doklade mezhdunarodnoj pravozasjtitnoj organizatsii ”Chjuman Rajt Vottj””, 22 oktober 2004, hämtat 16 december 2004, www.mil.ru/releases/2004/11/171230_8578.shtml.

⁸⁶⁵ Human Rights Watch *The Wrongs*, s. 2.

⁸⁶⁶ *Ibidem*, s. 7, 63-66. Se även William Odom (1998) *The Collapse of the Soviet Military* (New Haven, Yale University Press), s. 286-288.

utnyttjar inte bara massmedia utan att också historiska hjältetraditioner inom den ryska litteraturen, konsten och kulturen tas till vara. Rysslands unika roll nämns. Denna typ av fostran sägs också innebära en positiv motverkan mot dagens trender med drogmissbruk och kriminalitet, som enligt dokumentet inte bara är en angelägenhet för krigsmakten utan för hela samhället.

Detta avsnitt känns som en sovjetisk klingande anomali i den i övrigt relativt sakliga framställningen. Bland annat sägs meniga, underofficerare och officerare ha visat lojalitet med fäderneslandet under antiterroristoperationerna i Norra Kaukasus. Soldaternas framgångar jämförs med föregående generationers insatser under andra världskriget, vilket borde få håret att resa sig på huvudet på många världskrigsveteraner.

Krigsmaktens analys av anledningarna till den uppenbara svaga viljan att försvara fosterlandet som dagens ungdom uppvisar tycks landa i att patriotism är en bristvara. Med andra ord, man ställer sitt hopp till att intensifierad patriotisk fostran t.ex. i skolan skall få ungdomar att i ökande grad söka sig till krigsmakten för såväl värnpliktstjänstgöring som en karriär som yrkesofficer. Förvarsministeriets ökade satsning på informationsspridning, t.ex. genom att starta en egen tv-kanal, skall troligen delvis ses som ett led i detta. Mot detta kan invändas att problemet troligen är mer komplicerat än så. Inte minst torde ökade satsningar att komma tillrätta med pennalismen inom krigsmakten liksom bättre levnadsvillkor överlag vara ett minimikrav för att komma tillrätta med vikande värnpliktskullar.

8.5. Krigsmaktens framtida numerär

Vid framtidsbedömningar av den typ som görs i denna rapport är det som regel klokt hålla sig på en aggregerad nivå och dra slutsatser om mekanismer som påverkar utvecklingen i viss riktning snarare än att försöka sig på kvantitativa förutsägelser om framtiden. Icke desto mindre finns det just i detta fall ett behov av att försöka skapa sig en uppfattning om den framtida ryska krigsmaktens storlek, då den utgör en viktig förutsättning för det europeiska säkerhetsbygget. Det bör dock understrykas att det inte är den exakta siffran som är intressant, utan den ungefärliga storleksordningen.

Den framtida ryska krigsmaktens storlek beror av en rad avvägningar och prioriteringar. De flesta av dessa har berörts i avsnitten i detta kapitel och kapitlet om Krigsmakten. Först och främst spelar politiska vägval en avgörande roll. Detta leder i sin tur till militärstrategiska överväganden om hur de av staten angivna uppgifterna skall lösas givet tilldelade medel. Därefter följer en rad vägval avseende vad som konkret skall prioriteras: bostadsbyggande för personalen eller ”kulor och krut” osv.

Försvarexperten Aleksej Arbatov bygger sedan slutet på 1990-talet ett övertygande resonemang på följande argumentation:

- Staten kan svårigen avdela mer resurser till Förvarsministeriet än man gör idag, dvs. knappt tre procent av BNP,
- Krigsmaktspersonalens löner måste fördubblas för att komma i samklang med genomsnittliga levnadsomkostnader och därmed kunna utöva en rimlig attraktionskraft på potentiella rekryter
- Andelen av militärbudgeten som går till anskaffning av adekvat materiel måste öka från dagens ca. 30 till 40-45 procent.

Av Arbatovs uppskattningar framgår att om alla officerslöner justeras på ovan angivna sätt och försvarsbudgeten uppgår till 3 procent av BNP så kan krigsmakten föda 800 000-850 000 man under förutsättning att den fortsätter att vara värnpliktsbemannad och övriga faktorer hålls konstanta. Om sedan en ökning av materielanskaffningen läggs på detta kan en mindre krigsmakt om 700 000-750 000 man upprätthållas.

Arbatov fortsätter sitt resonemang med att konstatera att rekryter av bättre kvalitet kommer att behövas för att bemästra den framtida stridsmiljöns krav och nya generationers avancerade vapensystem. Om kontraktsanställda meniga och underofficerare rekryteras och de meniga ges dagens lönenivå, kan krigsmaktens numerär uppgå till 550 000-600 000 man. Denna av honom uppskattade numerären hos den framtida krigsmakten angavs redan i FOI:s rapport 1998.

Arbatov genomför sedan en övertygande analys av denna mindre men vassare styrkas förmåga visavi möjliga hot och uppgifter i alla strategiska riktningar. Enligt honom skulle de strategiska kärnvapenstyrkorna, rymd- och luftförvarstrupperna samt luftlandsättningsstrupperna med tillhörande underhåll uppgå till ca. 200 000 man. Resterande 350 000-400 000 man skulle utgöras av de konventionella mark-, marin- och flygstridskrafterna.

Utan att känna till detaljerna i Arbatovs beräkningar kan man konstatera att analysen känns trovärdig av flera skäl. Som framgick av kapitlet om den ryska ekonomi kan man befara att totalförsvaret (som då inkluderar nationella säkerhetsfunktioner som polis och säkerhetspolis samt kostnader för Tjetjenien-kriget) slukar ca. 50 procent av statens utgifter. Inom en tioårsperiod synes det vara svårt att öka denna andel ytterligare. Avvägningar av typen: löner kontra bostadsbyggande, värnpliktstidens längd, demografi kontra varierande andel kontraktsanställning (dagens målsättning är 70 procent), underhåll av befintlig materiel kontra nyutveckling och anskaffning, fortsatta reformer som i ett kort perspektiv kostar pengar och endast senare ger vinster m.m – alla dessa avvägningar pekar på omöjligheten att upprätthålla en krigsmakt på ca. en miljon man som idag.

En rysk krigsmakt som år 2015 har mellan en halv och trekvarts miljon man synes alltså vara möjlig, givet bl.a. målsättningen att lönerna skall fyrdubblas till 2010. Det är heller inte orimligt att nuvarande personalkategoriklyvning består, dvs. värnpliktiga blandas med kontraktsanställda. Av dessa kommer sannolikt de senare att utgöra personalen i stående bataljons-, brigad- och divisionsförband med hög rörlighet och eldkraft. Därtill kommer en fredstida värnpliktsbemannad del med en mobiliseringstid räknad i veckor och månader. Därutöver kommer en krigstida mobiliseringsreserv att upprätthållas. Denna kommer dock att behöva minskas i enlighet med policydokumentet, eftersom underhållet av en reserv med hög mobiliseringsberedskap och kvalificerade förband kostar pengar, vilka behövs för den kvalitativa förbättringen av den vassaste delen av krigsmakten. Däremot kostar det betydligt mindre att hålla en reserv av enklare typ (infanteriförband) med låg mobiliseringsberedskap. Då utgörs den stora kostnaden av grundutbildningen.

Om krigsmakten gör vägvalet att bli högteknologisk ”över hela linjen” och välövad, kommer numerären att hamna i nedre delen av detta intervall. Om krigsmakten i stället väljer att hålla en mindre del välutrustad och välövad och med en större värnpliktig del, så kan numerären komma att hamna i övre delen av intervallet.

Oavsett vilket val krigsmakten gör, visar analysen att kvalitativ förbättring och därmed ökande operativ förmåga gentemot en modernt utrustad motståndare inte kan kombineras med kraftig numerär tillväxt, om nu någon tilltro skall fästas vid de uttalanden om fortsatt marknadsekonomisk utveckling som Putin stadsfäst i sina programtal. En sådan ambition för krigsmakten skulle vidare utesluta ett flertal andra kostsamma och vitala satsningar som t.ex. sociala reformer i Ryssland i framtiden.

8.6. Den reformerade krigsmakten – En framåtblick

I rapporten 2002 sades en genomförd rysk militärreform inte innebära att Ryssland skulle få toppmoderna stridskrafter av amerikanskt snitt med förmåga till global styrkeprojicering. Snarare bedömdes de bli moderna, mobila styrkor för att Ryssland skulle kunna spela rollen som regional euroasiatisk stormakt. En tillräcklig militärteknisk resursbas bedömdes finnas för att de framtida ryska väpnade styrkorna skulle kunna behålla ett teknologiskt försprång till de flesta potentiella motståndare under det närmaste decenniet. En sådan militär organisation skulle också stå i samklang med de utrikespolitiska ambitioner som Ryssland hade år 2002.

President Putin bedömdes vara beslutsam att komma framåt i reformarbetet. Tillsammans med en planerad minskning av krigsmakten, en kommande ledningsreform, den tidigare lagda materiella förnyelsen och den planerade omstruktureringen av det militärindustriella komplexet sades detta visa på den systematik och målmedvetenhet som karaktäriserade Putin och hans arbete med att reformera hela den militära sektorn.

Till allra största delen kvarstår denna bedömning. När man diskuterar den ryska militärreformen är målbilden av betydelse. Rysslands reformering av krigsmakten kan i viss mån vara framgångsrik med avseende på den målbild man själv satt upp. En annan fråga är om målbilden var riktig. Det finns fortfarande fog för att anta att det existerar ett gap mellan en inre lyckosam reformering och de nya förmågornas möjlighet att lösa Rysslands verkliga behov. Fortfarande har dessutom Ryssland en för stor krigsmakt visavi försörjningsmöjligheterna.

Ett mycket viktig vägskäl i utvecklingen synes ligga endast något eller några år in i framtiden. Ett nytt säkerhetspolitiskt koncept, ett arbete som Säkerhetsrådet redan påbörjat, kommer inom en femårsperiod sannolikt att leda till en ny militärdoktrin. Ett rimligt antagande är att den breddade och mångfacetterade hotbild och de lika mångfacetterade ryska ambitionerna att kunna möta dessa hot kvarstår, dvs. Ryssland vill vara en militär stormakt. Detta leder till ett behov av att utveckla och vidmakthålla flera och delvis konkurrerande förmågor, vilket splittrar resurserna.

Om man försöker spekulera över det materiella och personella innehållet i en framtida rysk krigsmakt är det rimligt att utgå från den målbild avseende förmågor som ovan presenterats i avsnittet om Försvarsministeriets prioriteringar för modernisering av de Väpnade Styrkorna. Där sades att förutom förmåga till strategisk avskräckning skall hög beredskap, kvalitet och rörlighet samt hög personal- och materieluppfyllnad prioriteras. Eftersom högkvalitativa konventionella styrkor blir nödvändiga för att trovärdiggöra den nukleära avskräckningsförmågan, kommer förbanden med stående beredskap och bemannade av kontraktsanställda som för närvarande kontinuerligt organiseras, att ha högsta prioritet det närmaste decenniet. Givet detta och givet krigsmaktens status, den demografiska situationen och krigsmaktens finanser kommer därför den värnpliktsbemannade delen (förbanden som inte har stående

beredskap, utan har varierande grad av mobiliseringsberedskap) att behöva minska. Kategoriklyvningen av personalen bedöms alltså komma att bestå den närmaste tioårsperioden.

Utbildningsinnehåll och övningsmönster är kopplade till framtida förmågor. Dessa blir givetvis viktiga indikatorer på vart krigsmakten är på väg. En prolongering av dagens trender antyder att den ryska krigsmakten utvecklar sin förmåga till insatser i lokala och regionala konflikter. I händelse av globalt krig måste Ryssland lita till sin strategiska kärnvapenarsenal. Policydokumentet skriver explicit, att givet krigsmaktens uppgifter så skall förbandens rörlighet utvecklas på så sätt att krigsmakten får en förmåga till operationer med möjlighet att välja medel och med hög precision i valfri teater angränsande till Ryska Federationens territorium. Bedömningen från 2002 kvarstår därför: de ryska Väpnade styrkorna utvecklas mot en krigsmakt för styrkeprojektion på den euroasiatiska landmassan.⁸⁶⁷

Sannolikt kommer renodlingen av olika typer av väpnad trupp att fortsätta. Krigsmakten blir den rent militära delen, medan Inrikestrupperna omvandlas till Nationalgarde och Gränstrupperna renodlar sin bevakningsuppgift. Policydokumentets målsättning att samordna vissa delar av de olika styrkestrukturernas verksamhet (t.ex. utbildning och underhåll) kommer långsamt att realiseras.

En trolig framtid av mer trendbrytande karaktär är utvecklingen mot en ny typ av officerare. Den framtida ryska officeren kommer att vara bättre skickad att verka inom ramen för uppdragstaktik. Förmåga att lösa uppgifter i andra befattningar och autonomt uppträdande betonas som nämnts redan idag och kommer att bli allt viktigare framöver. Med en numerärt minskande och strukturellt flexibel krigsmakt samt den framtida hotmiljön ökar detta behov ytterligare. Detta betyder dock inte att krigsmakten som helhet måste lämna kommandotaktiken, men förmågan att växla metod för befälsföring kommer att behöva utvecklas.

För att uppnå ovanstående krävs effektivare resursutnyttjande. Varken budgetmedel eller värnpliktiga räcker ens till de nya, mer begränsade hotbilderna. För att uppnå detta krävs effektiv civil kontroll i form av såväl militärt kunnande och engagemang från politiska sidan som möjligheter att granska krigsmaktens resursutnyttjande. Här borde framför allt Duman och dess revisionskammare (*Stjetnaja palata*) spela en större roll än hittills. Putin har dock valt motsatt väg. I december 2004 ändrades lagen som reglerar revisionskammarens verksamhet. Ändringen innebär att presidenten utövar avgörande inflytande över vem som utses till revisionskammarens ordförande och vice ordförande (något som tidigare bestämdes av Duman respektive Federationsrådet).⁸⁶⁸ Även ett effektivare domstolsväsen skulle kunna granska och utöva kontroll.

Liksom tidigare är således militärreformen fortsatt beroende av den politiska utvecklingen i ryska samhället i stort. Samtidigt är samhällets utveckling också beroende av vilken väg den ryska ledningen väljer på det militära området. Som betonats ovan skulle ambitionen att bibehålla en krigsmakt på 1,2 miljoner man med modern beväpning kräva att samhället försakar betydande resurser till Försvarsministeriet. Det är svårt att se hur detta skulle ske utan att ekonomin och samhället militariseras alltmer.

⁸⁶⁷ Se även avsnitt 6.18 ovan om operativ förmåga idag och i framtiden.

⁸⁶⁸ Stjetnaja palata Rossijskoj Federatsii (Ryska Federationens revisionskammare) (2004) *Federalnyj zakon ot 1 dekabrja 2004 goda No 145-F3 "O vnesenii izmenenij v federalnyj zakon O Stjetnom palate Rossijskoj Federatsii"*, 1 december 2004, hämtat 25 januari 2005, <http://www.ach.gov.ru/zakon/fedzakon/chapter5.php>.

9. Militärindustriella komplexet och FoU

Till skillnad från tidigare rapporter behandlas denna gång forskning och utveckling (FoU) i ett gemensamt kapitel tillsammans med det militärindustriella komplexet (MIK). En anledning till detta är att rysk militär (och civil) FoU, kritiska teknologier och MIK behandlades utförligt dels i rapporten om rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv år 2002, dels i en separat rapport.⁸⁶⁹ Ett annat skäl är att förändringarna sedan föregående bedömning inte är så omfattande att det kräver två separata kapitel.

Därför har detta kapitel också en något annorlunda utformning än tidigare. Det fokuserar i första hand på vapen- och materielutveckling samt vapenexport. Befintliga materielsystem och planerade, prestandaförbättrande program för vapensystem och plattformar behandlades relativt utförligt i kapitlen om krigsmakten i rapporterna 1998 och 2000. Vapenexporten berördes utförligt senast i ett tilläggsdokument till rapporten 1998.⁸⁷⁰

9.1. MIK får ny ministeriell överbyggnad igen

Som berördes i avsnittet om destrueringen av kemiska vapen har den ministeriella delen av MIK:s organisatoriska struktur förändrats igen. (Som beskrivits i tidigare rapporter har den genomgått upprepade förändringar under den senaste femtonårsperioden.) I samband med president Putins regeringsombildning i april 2004 inlemmades således de fem branschmyndigheterna⁸⁷¹ i *Federala industriverket* som i sin tur är en del av det nybildade *Ministeriet för industri och energi*.⁸⁷² De låg tidigare under det numera nedlagda Industri-, vetenskaps- och teknologiministeriet (*Minpromnauka*).

För att centralisera och koordinera all materielbeställning till samtliga styrkeministerier inrättades 2003 en statlig kommitté för försvarsbeställningar (GKOZ). Denna kommitté omvandlades i samband med regeringsombildningen 2004 till *Federala tjänsten för försvarsbeställningar* (*Rosoboronzakaz*), som är en myndighet underställd Försvarsministeriet.⁸⁷³ Antalet beställare av materiel skall enligt Försvarsministeriets policydokument minska till endast en per försvarsgren och truppslag.⁸⁷⁴

Rosoboronzakaz uppgift är i första hand kontrollerande och koordinerande. Bland annat skall materielbeställningar koordineras så att dubblerande beställningar undviks och uppfyllandet av kontrakterade leveranser till staten kontrolleras. Till uppgifterna hör också att övervaka de

⁸⁶⁹ Leijonhielm m.fl. *Den ryska militärtekniska resursbasen: Rysk forskning, kritiska teknologier och vapensystem*, (Stockholm, FOI, oktober 2002, FOI-R--0618—SE.

⁸⁷⁰ Unge, Wilhelm och Pählman, Åke (1998) *Utsikter för den ryska vapenexporten*, Stockholm, FOI (opublicerad) 21 dec. 1998.

⁸⁷¹ Sedan 1999 är MIK:s företag organiserade i fem branschmyndigheter med översikt över verksamheten i respektive bransch. Dessa är (med rysk förkortning inom parentes) Rymd- och flygindustrin (RAKA), Ledningssystem (RASU) och Konventionella vapensystem (RAV), Ammunitionsindustrin (*Rosboepripasy*) och Fartygsbyggnad (*Rossudostroenie*).

⁸⁷² Pravitelstvo Rossijskoj Federatsii, Postanovlenie (Ryska Federationens Regeringsförordning) nr 179, "Voprosy Ministerstva promysljennosti i energetiki Rossijskoj Federatsii", 7 april 2004, <http://npa-gov.garweb.ru:8080/public/default.asp?no=86939>, hämtat 13 oktober 2004.

⁸⁷³ Prezident Rossii, Ukaz nr 56c "Voprosy Federalnoj sluzjby po voennomu zakazu" (Frågor rörande den Federala tjänsten för försvarsbeställningen), 21 januari 2005, IPS "Zakon", http://www.vcom.ru/cgi-bin/db/zakdoc?_reg_number=%D00500163 hämtat den 5 maj 2005.

⁸⁷⁴ Jfr avsnitt 8.4. om Försvarsministeriets prioriteringar vid moderniseringen av de Väpnade styrkorna.

statliga åtgärderna (genom försvarsbeställningen) för att vidmakthålla och vidareutveckla strategiska försvarsindustriföretag och kritiska teknologier.

Sedan år 2000 reglerades vapenexport och annat militärtekniskt samarbete av *Statliga kommittén för militärtekniskt samarbete med utlandet* (KVTS). Liksom GKOZ omvandlades KVTS i samband med regeringsombildningen 2004 till *Federala tjänsten för militärtekniskt samarbete* (FSVTS), som även den lyder under Försvarsministeriet.⁸⁷⁵ FSVTS ansvarar för den ryska exportkontrollen och internationella avtalsåtaganden. Båda dessa federala tjänsters direktörer har, som nämndes i avsnittet om Försvarsministeriets prioriteringar, ett förflutet i underrättelsetjänsten.

Det är dock tveksamt om dessa organisatoriska förändringar i sig kan komma till rätta med de grundläggande problem som finns inom MIK och mellan MIK och den krigsmakt det skall försörja. Ökad politisk styrning och hårdare prioriteringar synes vara nödvändiga, ifall en verklig systemsyn på MIK och krigsmakten och övriga styrkeministerier skall kunna förverkligas. Möjligen är de organisatoriska förändringarna en nödvändig förutsättning för det senare.

9.2. Reformprogrammet 2002-2006 realiserar knappast alls

Redan i militärreformen 1997 planerades en bantning av det militärindustriella komplexet. Sedan dess har flera program sett dagens ljus, men mycket få praktiska resultat har uppnåtts. År 2001 antog den ryska regeringen ett nytt program för en reformering av MIK under perioden 2002-2006.

Reformprogrammet 2002-2006 syftade till att koncentrera försvarsindustrin till ca. 530 av de dåvarande drygt 1 600 företag, medan man planerade att avföra resterande företag från MIK:s organisation. Avsikten var också att organisera de kvarvarande företagen i integrerade strukturer som under sitt tak skulle ha hela kedjan FoU-tillverkning-försäljning-underhåll. Den uttalade målsättningen var att kunna tillverka högteknologiska civila och militära produkter, konkurrenskraftiga på både den nationella och den internationella marknaden. Man planerade att anpassa MIK:s produktionskapacitet till krigsmaktens och övriga styrkeministeriers behov.

I rapporten 2002 bedömdes reformprogrammet 2002-2006 vara mer realistiskt och ha bättre förutsättningar att lyckas än tidigare försök att anpassa MIK till dagens och morgondagens behov. Samtidigt påpekades att även om programmet avsåg att komma till rätta med närtida bekymmer, kvarstod flera problem på lång sikt.

Mot bakgrund av programmets målsättningar bedömdes omprioriteringen, som innebar att anskaffning prioriteras före FoU redan fr.o.m. 2002, vara avgörande för att lyfta MIK ur sitt vegeterande tillstånd och vidmakthålla strategiska teknikkompetenser. Problemet på lång sikt ansågs vara att eftersom FoU-kostnaderna för moderna vapensystem stadigt ökar skulle begränsade statliga beställningar kunna leda till en otillräcklig volym för att täcka dessa kostnader. Dessutom noterades att kapacitetsutnyttjandet av MIK:s produktionsresurser skulle behöva ökas för att skapa en ekonomiskt hållbar situation för företagen. Annars riskerade

⁸⁷⁵ Президент России, Указ (Президентский декрет) "Вопросы Федеральных служб по военно-техническому сотрудничеству" (Frågor rörande den Federala tjänsten för militärtekniskt samarbete) nr 1083, 16 augusti 2004, http://www.vcom.ru/cgi-bin/db/zakdoc?_reg_number=%D00403624, hämtat den 5 maj 2005.

bredden på den ryska teknologiska spjutspetsfronten fortfarande att krympa. Ett annat problem för försvarsindustriföretagens ekonomiska livskraft sades vara att de, enligt programmet, även i framtiden skulle komma att tyngas av krav på mobiliseringskapacitet. Det långsiktiga beväpningsprogrammet (*Programma Vooruzjenija*) fram till 2010 bedömdes som helt orealistiskt p.g.a. en kraftig obalans mellan planerat innehåll och finansiering.

Vid ett regeringssammanträde i slutet av november 2003, dvs. två år efter reformprogrammets start, tvingades regeringen erkänna att det inte hade realiserats och att endast ett mycket litet fåtal integrerade företagsstrukturer hade organiserats. Ett år senare, i december 2004 var antalet företag som formellt ingår i MIK fortfarande drygt 1 600.⁸⁷⁶ MIK fortsätter att präglas av en överflödig produktionskapacitet för mobilisering, och det institutionella motståndet från MIK tycks utgöra den viktigaste bromsande faktorn. Motståndet nådde sin höjdpunkt då den av Putin utsedde tjänsteförordade chefen för det sammanslagna Almaz-Antej (tillverkare av luftvärnsrobotsystemen SA-10 och SA-12, några av MIK:s mest prestigefyllda system) mördades i vad som tycks vara en närmast maffialiknande revirstrid.

Sannolikt till följd av att reformprogrammet havererat har också det långsiktiga beväpningsprogrammet fram till 2010 kollapsat. Försvarsministeriet planerar nu för ett nytt sådant för perioden fram till 2015 och uppgifter finns om ett nytt reformprogram för MIK.

9.3. Ytterligare en strategi för MIK och militär FoU?

I en intervju uttrycker den välrenommerade försvarsexperten Aleksej Arbatov sin bestörtning över den nya inriktningen som framgår av militärbudgeten för 2005. Inför 2005 planeras nämligen en ökning av militärbudgeten med 27,6 procent. Budgetens andel av BNP ökar inte (2,7-2,8 procent), utan budgeten ökar i absoluta tal proportionellt med BNP:s ökning.⁸⁷⁷ Ökningen skall i huvudsak läggas på framtida kommunikations- och ledningssystem och inte på traditionella plattformar. Vid en nedbrytning av budgeten post för post framgår det, enligt Arbatov, att nästan hela ökningen skall läggas på FoU. Det innebär att utgifterna för FoU ökar med nästan 40 procent 2005.⁸⁷⁸

I den statliga försvarsbeställningen (GOZ) 2005 planeras Försvarsministeriet erhålla 188 miljarder, varav 83 mdr för anskaffning, 42 mdr för renovering och 63 mdr för FoU.⁸⁷⁹ Detta innebär att den i rapporten 2002 omtalade prioriteringen av anskaffning tycks ligga fast, men att den kompletteras med en förstärkt satsning på FoU. I rapporten 2002 påpekades just att långsiktig finansiering av FoU kunde komma att bli ett problem.

Anledningen till satsningen på FoU är, enligt Arbatov, att krigsmakten inte har tillräckliga medel att anskaffa på bredden, varför massproduktion av materiel inte kan komma i fråga. Därför har det bestämts att mer pengar skall satsas på FoU. Tanken är att flera generationer materielsystem skall kunna hoppas över. Satsningen på FoU skall ligga till grund för produktion av experimentversioner av olika system och plattformar, som sedan testas. Dessa tester ligger i sin tur till grund för fortsatt utveckling av nästföljande generation av system. Den bakomliggande tanken är att inte tappa momentum i den militärtekniska utvecklingen för

⁸⁷⁶ Enligt en kontroll på MIK:s hemsida <http://ia.vpk.ru> den 21 december 2004.

⁸⁷⁷ Mer om detta i kapitel 5 om ekonomisk utveckling.

⁸⁷⁸ Alexej Arbatov (intervju), "Expert Deplores 'Paranoia' of Russia's Military Budget, Puts Case for Troop Cuts", www.gazeta.ru, 23 augusti 2004.

⁸⁷⁹ Ryska statsbudgeten för 2005, bilaga 41, s.1.

att undvika att hamna alltför långt efter först och främst USA, men även vissa andra länder inklusive Kina. När sedan statens ekonomi tillåter, skall produktionen av materiel kunna öka. Den materiel som då tillverkas skall motsvara den generation som forskningen och utvecklingen nått vid den givna tidpunkten.

Arbatov anser att flera allvarliga frågor uppstår i samband med detta resonemang. Kommer produktionskapaciteten att existera den dag, då man avser återuppta produktionen? Den förfaller gradvis, ägarförhållandena förändras, utrustning säljs av, kvalificerad arbetskraft slutar och produktionsanläggningar blir privata. Det kan därför hända att om man inom en tioårsperiod vill återuppta produktionen av längre serier av materiel, finns det ingen tillverkare kvar eller så blir det nödvändigt att utveckla ett helt nytt system och lägga ut produktionen på privata företag för att få dem tillbaka till den militära produktionen.

För det andra, menar Arbatov, att det även inom dagens budget går att öka materielproduktionen för att förse trupperna med modernare utrustning.⁸⁸⁰ Det är meningslöst att som idag anskaffa 3-5 flygplan per år. Det borde åtminstone vara 20-30. För att materielleveranserna skall ha en anständig volym krävs att kostnader för löner, anläggningar m.m. minskar. Men eftersom officerarnas, underofficerarnas och de värnpliktigas materiella standard är så låg är detta knappast görligt. Följaktligen finns det bara en lösning: att minska krigsmaktens numerär. Endast genom en minskad kvantitet kan kvaliteten höjas och högteknologiska och vältränade förband sättas upp.⁸⁸¹ Han framhåller att ingen rimlig rysk militärbudget kan försörja en krigsmakt om 1,2 miljoner man.

Förutom utsikterna till en materiellt kvalitativt förbättrad krigsmakt menar Arbatov också att förutsättningarna för övergång till kontraktsarmé förbättras om medel frigörs genom en kvantitativ minskning. Bättre löner kan då betalas ut, vilket ökar arméns attraktionskraft. Och inte minst viktigt, satsningen på personalen måste åtföljas av en adekvat beväpning av densamma. Soldaterna kan inte öva genom att titta på bilder av framtida materiel.

Exakt vilka FoU-prioriteringar som görs är fortfarande en statshemlighet, ett faktum som Arbatov vänder sig emot. Hemlighetsmakeriet är främst ett sätt att hålla det egna parlamentet, befolkningen och den ryska pressen okunnig. Arbatov menar dock att man utan att röja statshemligheter i övergripande termer kan ange vilka prioriteringarna (volymmässigt) är för:

- ledningssystem,
- informations(stöd)system,
- datorer,
- sofistikerade kommunikations-, spanings- och navigeringssystem inkl. rymdsystem.

Endast ca. en tiondel går till de strategiska kärnvapenstyrkorna, vilket Arbatov anser är fel. Däremot tilldelas marinen förvånande mycket, vilket tyder på att den får visst gehör från den politiska ledningen, trots att dess uppgifter och strategiska funktioner inom en förutsebar framtid är oklara. Mycket lite går till flyget, trots att erfarenheten från alla senaste krig visar att det har en avgörande roll i landkrigföring. Och Ryssland kommer inom den närmaste tjugofemårsperioden inte ha några andra krigsskådeplatser än till lands. Att under sådana

⁸⁸⁰ Arbatov hävdar att endast ca. 20 procent av materielen är modern. Med modern menar han materiel som varit i bruk mindre än 10 år.

⁸⁸¹ Jfr resonemanget om krigsmaktens numerär i kapitlet Krigsmakten och avsnittet Krigsmaktens framtida numerär i kapitlet Militärreformen.

förutsättningar knappt anskaffa några nya plan alls utan enbart ägna sig åt omfattande moderniseringar av existerande system är fel, menar Arbatov.⁸⁸² Arbatovs kommentarer ger anledning att närmare syna materielutvecklingen, vilket görs i nästa avsnitt.

9.4. Vapen- och materielutveckling

Medan krigsmaktskapitlet visar på materielanskaffningen hos krigsmakten i stort, avser detta avsnitt att för respektive försvarsgren peka på en del trender och fundamentala frågeställningar vad gäller materielutvecklingen i Ryssland samt ge ett antal exempel på produkter som utvecklats men som ännu inte anskaffats.⁸⁸³ Avsnittet bör läsas tillsammans med följande avsnitt om rysk vapenexport. Genomgången som delvis baseras på information från Försvarets materielverk gör inget anspråk på att vara heltäckande utan är istället ett sätt att genom kortfattade exempel illustrera bredden i den ryska utvecklingen. Endast vissa nyckelparametrar anges rörande de presenterade systemens prestanda. Den läsare som önskar ytterligare prestandauppgifter hänvisas till de talrika källor som anges i fotnoterna. Inte heller görs här någon värdering av systemens prestanda.

Även om Tjetjenienkriget haft inverkan på materielutvecklingen i Ryssland och i mindre utsträckning även på anskaffning, så kvarligger problemet att Ryssland inte kunnat prioritera exakt vilka system de vill utveckla och i vilka kvantiteter. Ofta framförs klagomål om att Ryssland ligger långt efter sin ”potentiella fiende” bl.a. då det gäller elektronisk krigföring, underrättelseinhämtning, precisionsstyrd ammunition etc. Detta visar implicit att man fortfarande jämför sig med USA och andra ledande militärmakter.⁸⁸⁴

Vid internationella mässor för högteknologiska produkter brukar ryska militärindustriföretag visa upp sina senaste produkter. Under senare år har en allt större andel kommit att utgöras av civila och föga högteknologiska produkter från dessa företag. Tillsammans visar det på en viss omsvängning inom området och att MIK insett behovet av att ställa om en del verksamhet till civil produktion.⁸⁸⁵ Som tidigare bedömningar påpekat har Ryssland vissa brister då det gäller kompetens för tillverkning av elektroniska produkter och mjukvara till olika datoriserade system. Styrkan har traditionellt legat på den mekaniska sidan även om Ryssland varit framstående inom vissa områden som t.ex. telekrigföring.

Utvecklingen har dock gått framåt, och det bör påpekas att Ryssland har avancerad robotradar-, kommunikations- och störningsutrustning vilken inte längre är hemlig, utan istället presenterats på olika mässor. Det kan också konstateras att Ryssland inom de flesta områden konstant skjutit på utvecklingen av nya generationers plattformar, som t.ex. stridsflygplan och stridsfartyg, genom att modernisera och uppgradera befintliga system. Detsamma kan delvis

⁸⁸² Alexej Arbatov (intervju), 23 augusti 2004.

⁸⁸³ Notera att såväl ryska som Nato-beteckningar förekommer. Transkribering av ryska förkortningar har i förekommande fall översatts till svenska även om källan använt en engelsk transkribering. Då transparensen rörande försvarsbeställningarna är bristande, blir gränsen mellan utveckling, beställning och anskaffning ibland otydlig. Detta resulterar i viss överlappning mellan nämnda avsnitt i denna rapport.

⁸⁸⁴ Trenin, D. and A. Malashenko (2004). *Russia's Restless Frontier: The Chechnya Factor in Post-Soviet Russia*. Washington D.C., Carnegie Endowment for International Peace, s. 137.

⁸⁸⁵ I samband med att Gorbatsjov inledde sin perestrojka och under drygt ett decennium framöver fokuserades mycket kraft på konvertering från militär till civil produktion inom MIK. Konverteringen kom inte att bli den frälsande lösning på MIK:s många problem som många hade hoppats på, så kring millennieskiftet koncentrerades ansträngningarna åter mot militär produktion och export. Konvertering hamnade i bakgrunden, även om den alltjämt pågår och vissa framgångar kan noteras.

sågas gälla luftvärnsrobotutvecklingen, där S-300 och S-400-systemen ligger i utvecklingens framkant, men där vidareutvecklingen bromsats något.

En grundläggande fråga som Ryssland brottas med sedan ett antal år är avvägningen mellan nationell policy och krav från en internationell marknad då det gäller tekniska standarder. Ryssland har traditionellt haft egna tekniska standarder och därtill produkter med högre prestanda än de speciella versioner som erbjudits för export. Detta har delvis varit en fördel, eftersom det bl.a. försvårat för en fiende att bekämpa de ryska systemen. Det innebär dock kompatibilitetsproblem om en utländsk kund önskar använda både ryska inhemska och västerländska system. I vissa fall har det varit en implicit exportfördel för Ryssland såtillvida att produkterna knutit kunden till Ryssland för lång tid framöver (även om speciella exportversioner funnits).⁸⁸⁶

Idag har Ryssland ett stort ekonomiskt motiv för export (se nästa avsnitt), och i dagsläget utvecklar och tillverkar MIK produkter tänkta att kunna integreras i västerländska system. Det innebär att Ryssland nu står inför ett vägval. Skall man fortsätta att utveckla system med rysk standard enbart för den ryska marknaden (och som troligen inte kommer att serietillverkas för krigsmaktens räkning i närtid och som är mycket kostsamma i FoU-hänseende) eller skall en gradvis anpassning till den internationella marknaden ske (vilket också är kostsamt)? Klart är dock att MIK kommer att vara ovilligt att utveckla produkter utan att kompenseras genom inhemska försvarsbeställningar. En indikation på Rysslands avvägning kommer att synas i samband med utvecklingen av femte generationens stridsflygplan.

Anatolij Sitnov, ansvarig för Krigsmaktens vapenanskaffning, har beräknat att kostnaden för ”normal” vapen- och materielanskaffning för att täcka nuvarande behov uppgår till närmare 16 miljarder USD, vilket är dubbelt så mycket som hela dåvarande försvarsbudgeten i växelkurstermer⁸⁸⁷ år 2000.⁸⁸⁸

Markstridskrafterna

Utveckling av materiel för markstridskrafternas räkning präglas generellt av kombinerat användande av olika existerande plattformar. Delar av pansarskyttefordon och stridsvagnar kombineras vad gäller t.ex. torn och chassi för att på ett kostnadseffektivt sätt kunna utvecklas till system som har bra kostnad/effektivitets-ratio och uppfyller de krav som ställs. Som indikerats i tidigare kapitel, och i enlighet med den ryska synen på framtida krigs karaktär, verkar stridsvagnsutvecklingen få mindre utrymme än dito för pansarskyttefordon. Vissa inlägg i försvarsdebatten hävdar att stridsvagnarnas betydelse kan ifrågasättas,⁸⁸⁹ medan andra påpekar att behovet av att nyutveckla stridsvagnar inte minskat, speciellt inte då utvecklingen av pansarbrytande vapen snabbt gått framåt. Fjärrstyrda vagnar bedöms t.ex. få viss uppmärksamhet.⁸⁹⁰ Då det gäller artilleri har inte oväntat raketartilleri en central roll. Strävan är att förbättra prestandan genom längre räckvidd genom bättre raketmotorer; förbättrad verkan genom utvecklande av nya stridsspetsar samt ökad träffsäkerhet och eldhastighet.⁸⁹¹ Som konstateras i andra avsnitt i denna rapport är inte det ryska behovet främst styrt av en

⁸⁸⁶ Unge och Pålman (1998) s. 50.

⁸⁸⁷ Vid en omräkning i PPP-termer (Purchase Power Parity) skulle denna materielbudget utgöra någonstans mellan en tredjedel och en fjärdedel av militärbudgeten.

⁸⁸⁸ Trenin och Malashenko (2004) s. 138.

⁸⁸⁹ *Nezavisimoe Voennoe Obozrenie*, nr. 8, 2004.

⁸⁹⁰ Ilyin, A. (2003). ”Battle Tanks of the Future” *Military Parade*, s. 76-78.

⁸⁹¹ Romantsev, B. (2002) ”Main Trends in MRLS Development”, *Military Parade*, nr. 50.

potentiell konflikt med USA utan i första hand, om än indirekt, av tillgängliga ekonomiska resurser.

Som exempel på tung materiel för markstridskrafterna märks det nya raketartillerisystemet TOS-1 (220 mm) som utvecklats i flera versioner med olika antal eldrör (<30) samt med olika transport- och laddningsfordon som grund.⁸⁹² TOS-1 är ett system med kort räckvidd (3,5 km) för bekämpning av infanteritrupp och lätt bepansrade fordon i öppen terräng.⁸⁹³ Systemet har, enligt uppgift, använts relativt framgångsrikt i Tjetjenien.⁸⁹⁴ Pansarskyttefordon av typerna MTLB6MA och MTLB6MB har försetts med BTR-80-torn samt nya vapen (kulspruta respektive automatkanon) som dock reducerat antalet soldatplatser i stridsutrymmet.⁸⁹⁵ Pansarskyttefordonet BMO-1 är baserat på ett T-72 chassi och är avsedd för transport av skyttar med portabla eldkastare (RPO-A/D/Z).⁸⁹⁶ BPM-97 är ett bepansrat trupptransportfordon med fyrhjulsdrift och 30 mm automatkanon.⁸⁹⁷ 300 mm raketartilleripjäsen Smertj har nu kommit med ett tjeckiskt Tatra-chassi istället för det gamla MAZ-543M, vilket vittnar om att produkten är tänkt för export.⁸⁹⁸ Ett nytt eldledningssystem (Bagira 200) för raket- och eldrörsartilleri har även utvecklats.⁸⁹⁹ RChM-4 är ett bepansrad indikeringsfordon baserat på ett BTR-80-chassi som är tänkt att användas i NBC-kontaminerad miljö. Vagnen är troligen tänkt för export.⁹⁰⁰

Naturligtvis utvecklas en stor mängd produkter för bruk på soldatnivå. På vapensidan kan nämnas: flera olika prickskyttegevär i kalibrar 5,59-12,7 mm, vilket inkluderar prickskyttegevär med ljuddämpare;⁹⁰¹ en 5,45 mm automatkarbin (ASM-DT) för under- och övervattensbruk (avsett för att användas av specialstyrkor);⁹⁰² 9 mm pistolen GSj-18;⁹⁰³ en 9 mm k-pist benämnd Bizon 2-01⁹⁰⁴ samt automatkarbinen AN-94 Nikonov i kaliber 5,45 mm.⁹⁰⁵ Då det gäller nya ammunitionstyper har Ryssland utvecklat ny raketdriven artilleriammunition med substridsdelar för användning mot trupp och ickebepansrade mål;⁹⁰⁶ flera nya termobariska granater till granatgeväret RPG-7 samt raketartillerisystemet Smertj.⁹⁰⁷ Hermes (9K121) är en annan långräckviddig pansarvärnsrobot som bl.a. är tänkt att kunna användas på den nya attackhelikoptern Ka-50 och Su-39 Frog Foot.⁹⁰⁸ Enligt uppgift är Hermes efterföljaren till det tidigare systemet Vikhr. Hermes räckvidd är 12 km och har laserstyrd robot.⁹⁰⁹

⁸⁹² FMV Analys Und, nr. 3, 2003.

⁸⁹³ III International Exhibition of Military Land Equipment, Armaments and Conversional Products, "VTTV Omsk-99", <http://www.rbs.ru/vttv/99/firms/kbtm/e-tos1m.htm>, hämtat den 5 maj 2005.

⁸⁹⁴ GlobalSecurity.org, "TOS-1 Buratino 220mm Multiple Rocket Launcher", <http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/tos-1.htm>, hämtat den 5 maj 2005.

⁸⁹⁵ FMV Analys Und, nr. 1, 2003.

⁸⁹⁶ FMV Analys Und, nr. 1, 2003.

⁸⁹⁷ Jane's Defence Weekly, nr. 21, 2002.

⁸⁹⁸ FMV Analys Und, nr. 5, 2001.

⁸⁹⁹ FMV Analys Und, nr. 4, 2003.

⁹⁰⁰ FMV Analys Und, nr. 4, 2002.

⁹⁰¹ FMV Analys Und, nr. 1, 2001.

⁹⁰² FMV Analys Und, nr. 1, 2002.

⁹⁰³ FMV Analys Und, nr. 3, 2003.

⁹⁰⁴ FMV Analys Und, nr. 3, 2003.

⁹⁰⁵ FMV Analys Und, nr. 7, 2003.

⁹⁰⁶ Jane's Missiles and Rockets, 1 november 2002.

⁹⁰⁷ FMV Analys Und, nr. 6, 2001.

⁹⁰⁸ Jane's Missiles and Rockets, 1 mars, 2004.

⁹⁰⁹ Encyclopedia Astronautica, <http://www.astronautix.com/lvs/her9k121.htm>, hämtat den 5 maj 2005.

Ryssland har även satsat en del på nya radiosystem och störningsutrustning för olika ändamål. Saksaul-97 är t.ex. en störningssändare mot radioutlösta minor,⁹¹⁰ och Sjtora är varnar- och motmedelssystem avsett att monteras på pansarskyttefordonet BMP-3.⁹¹¹ R-169 Granit är ett nytt radiosystem,⁹¹² och R-166 HF/VHF radiosystem är ett annat störskyddat system tänkt för kommunikation i två nät (troligen avsett för att användas på divisionsnivå).⁹¹³ Den nya stridsfältstradarn TALL MIKE (som används för luftvärnsartillerisystemet ZSU-23/4) skall ersätta GUN DISH ifall det anskaffas.⁹¹⁴

Marinstridskrafterna

Som föregående bedömningar 2000 och 2002 visat har Ryssland tagit sina kryssare ur bruk och de utvecklas inte längre. Istället satsar man på fartyg som tillsammans kan lösa samma uppgifter som kryssare gjorde.⁹¹⁵ Välutvecklad multirollförmåga är dessutom prioriterad.⁹¹⁶ I övergången mellan Sovjetunionen och Ryssland kom dock många projekt att stå stilla eller läggas ner. För fartygs- och flygplanskonstruktioner är naturligtvis utvecklingsprocessen längre än för de flesta andra produkter, och MIK utvecklar idag sällan stora system, innan krigsmakten visat sitt intresse. Moderniseringar och uppgraderingar har därför även inom detta område varit tongivande. Som exportavsnittet indikerar har Kinas och Indiens stora beställningar möjliggjort skeppsbyggnadsindustrins överlevnad. Även andra kunder, t.ex. civila energibolag, har lagt en del order på nya fartyg.⁹¹⁷ Sammantaget innebär dessa externa beställningar att MIK trots svårigheter vidmakthållit en stor del av sin kapacitet, och flera nya projekt är nu under utveckling.

På fartygssidan pågår t.ex. redan provturer med den nya, snabba patrullbåten Garpun med multirollkapacitet.⁹¹⁸ S:t Petersburg (projekt 677) är en dieselelektrisk Lada-klassubåt som sjösattes i oktober 2004. Den kan ta 18 tunga torpeder eller Klub-S sjömålsrobotar. Specifikationen vittnar om tystare gång; bättre sonarsystem; bättre batterikapacitet och delvis automatiserat stridsledningssystem, vilket gör den bättre än ubåtar i Kilo-klassen (projekt 636).⁹¹⁹ På planeringsstadiet finns hela tjugo multirollkorvetter (projekt 20380) (varav tio bedöms tillföras krigsmakten). Modellen får bl.a. gömd radarmast och ett skrov av kompositmaterial samt skrovform för minskad radarmålyta. Byggnation har påbörjats och fartyget kommer säkerligen även i exportversion.⁹²⁰

Dessutom kan BMMP nämnas som exempel på marinstridskrafternas landbaserade delar. Det är marinversionen av pansarskyttefordonet BMP-3 med 30 mm automatkanon och 7,63 koaxialmonterad kulspruta. Vagnen har inga pansarvärnsrobotar utan endast 81 mm rökkastare. Vagnen har god flytförmåga och är stabil genom vattenjetsdrift.⁹²¹ Enligt Rysslands syn på sitt eget behov passar denna materiel inte in i dagsläget.⁹²² Denna synbara

⁹¹⁰ FMV Analys Und, nr. 1, 2001.

⁹¹¹ FMV Analys Und, nr. 2, 2003.

⁹¹² FMV Analys Und, nr. 1, 2003.

⁹¹³ FMV Analys Und, nr. 4, 2002.

⁹¹⁴ FMV Analys Und, nr. 2, 2001.

⁹¹⁵ Leijonhielm m.fl. (2003) *Rysk militär förmåga*, s. 108.

⁹¹⁶ Makeyev, B. (2003). "The Future of Naval General-Purpose Forces" *Military Parade*, nr. 59, s. 54-56.

⁹¹⁷ Pospelov, V. "Russian Shipbuilding Industry", *Ibid.*, s. 6-7.

⁹¹⁸ *Jane's Defence Weekly*, nr. 26, 2003.

⁹¹⁹ *Jane's Defence Weekly*, nr. 26, 2003.

⁹²⁰ *Ibidem*.

⁹²¹ *Jane's Defence Weekly*, nr. 3, 2003B (B syftar på andra halvåret då JDW numrerar utgåvor halvårsvis.)

⁹²² Denna bedömning kan tyckas märklig i ljuset av att Ryssland f.n. har en kustförsvarsflotta där t.ex. återtagande av kustavsnitt skulle kunna vara en aktuell uppgift, vilken BMMP tycks lämna sig väl för.

anomali skulle kunna förklaras med att vagnen är tänkt för export. För Rysslands vidkommande torde det vara mycket praktiskt att materielutvecklingen fortsätter ifall krigsmakten upptäcker ett nytt behov samtidigt som den ekonomiska situationen förbättras.

Flygstridskrafterna

Liksom inom mark- och marinstridskrafterna är multirollkapacitet honnørsordet inom flyget. Ryssland må ha gett upp tävlan med USA, men att ligga i utvecklingens framkant då det gäller stridsflygplan är inte bara en prestigefråga, utan har även betydelse för Rysslands militära maktställning i Asien och är av stor vikt ur exporthänseende. Vid tiden för Sovjetunionens upplösning hade Ryssland två testplattformar för femte generationens stridsflygplan, Su-37 (Berkut) samt vad som oftast benämns MiG 1.44. De var då inte tillräckligt väl utvecklade (samt för dyra) för att kunna serieproduceras under en tid av ekonomiskt kaos. De lades därför i princip ner tillsammans med planerna på ett nytt tungt bombplan. Följden blev därför att fokus kom att ligga på moderniseringar och uppgraderingar ämnade för den nationella såväl som för den internationella marknaden.

Företaget MiG har under hela 1990-talet gått mycket dåligt och mellan 1992 och 2002 erhöles inga order på nya flygplan. Moderniseringsprogram har därför blivit av avgörande betydelse för företagets framtid. Situationen fram till år 2004 hade inte förändrats nämnvärt sedan 2002,⁹²³ men det verkar som om den onda cirkeln har brutits. MiG:s skulder har minskat med hälften och man har under 2004 fått order på 1,4 miljarder USD från Indien, Sudan, Jemen samt får eventuellt även order från Algeriet och ett par länder i Latinamerika. MiG uppskattar att det finns internationell efterfrågan på 400 MiG-29 och 200 MiG-AT (träningsplan).⁹²⁴ Detta torde inkludera moderniseringar och uppgraderingar av existerande plan.

Irkut, som tillverkar Suchoj, bedöms kunna hålla jämna steg med internationella konkurrenter, speciellt om de även fortsättningsvis kan skräddarsy vissa modeller efter kundernas behov.⁹²⁵ Tjetjenienkriget har visat på ökat behov av flygunderstöd för markoperationer, vilket troligen lett till att flygplanet Su-25 samt Su-24 kommer att uppgraderas, om än i liten skala.⁹²⁶ Finansieringen av utvecklingen av uppgraderingsprogrammen för Su-27:an har till stor del burits av Kina och den nya ryska versionen (Su-27SM) bygger till stor del på den.⁹²⁷ Irkuts orderbok var under 2004 på 4,5 miljarder USD och med relativt låga skulder.

Suchoj verkar även få en beställning på en ny typ av konventionellt stridsflygplan, som inte bedöms vara lik Su-47 eller Su-30,⁹²⁸ och krigsmakten har lagt ut en offert på vad som ibland benämns PAK FA/T-50-flygplan, vilket tros kunna provflyga redan år 2006.⁹²⁹ Som framgått ovan är en av de mest centrala frågorna för framtiden nästa generations stridsflygplan. Ett alternativ är Suchojs Su-54 som dock inte riktigt kvalificerar sig för generation fem (utan snarast fyra +).

⁹²³ Fricker, J. (2002) "MiG-29 Modernisation Projects Seek World Export Sales", *Military Technology*, vol 26, nr. 2, s. 24-30; samt Szulc, T. (2004) "Russian Fighter Modernisation and upgrade Programmes", *Military Technology*, nr. n/a, s. 61-70.

⁹²⁴ *Janes Defence Weekly*, 2 oktober, 2004.

⁹²⁵ Szulc (2004), s. 61-70.

⁹²⁶ Ibid.

⁹²⁷ Barrie, D. and A. Komarov (2004) "Multirole Appeal", *Aviation Week and Space Technology*, nr. n/a.

⁹²⁸ *Jane's Defence Weekly*, nr. 21, 2002.

⁹²⁹ *Jane's Defence Weekly*, nr. 3, 2002.

I dagsläget är det således osäkert vad, hur och när det kan bli aktuellt med en ny generations stridsflygplan i Ryssland – ett flygplan som då har att konkurrera med det amerikanska Joint Strike Fighter (F-35) och Eurofighter. Under de senaste åren har spekulationerna i internationell försvarspress varit många och en del poänger kan vara värda att nämna för att visa på vilka avvägningar Ryssland står inför.

Avgörande för framtidens stridsflygplan är om Ryssland endast vill ha *en* version som skall klara av uppgifterna för jakt, attack och spaning, på samma sätt som svenska JAS 39 Gripen, eller om Ryssland vill (och anser sig ha råd med) två plan även fortsättningsvis som då kompletterar varandra såsom Su-27 och MiG-29 gjort.

Enligt bedömningar av försvarsmaterielsjournalister torde planet få multirollförmåga. Även med multirollförmåga finns dock behov av två flygplan, då tekniska begränsningar omöjliggör toppprestanda i alla rollerna. En uppgift bör därför prioriteras. Goda flygegenskaper och manöverförmåga har tidigare varit viktigast. Om krigsmakten endast vill ha ett plan, blir det säkerligen ett medeltungt eller tungt flygplan för att aktionsradien skall kunna bli uppåt 3-4000 km, vilket är nödvändigt p.g.a. de stora avstånden i Ryssland. Om två flygplan tas fram kan ett vara lätt (14-16 ton) och ett tungt (25 ton). Oavsett val tros goda fartresurser vara prioriterat, medan förmåga att kunna starta och landa på korta banor tillmäts mindre vikt. Skydd mot radarupptäckt (smygförmåga) bedöms inte vara vägledande utan reduceras till val av material samt koncentrerat till de ytor där effekten blir störst. Det finns inget som talar för att vingarna kommer att vara vinklade framåt som på Su-37:an.⁹³⁰ Chefen för MiG påpekar i en debattartikel att ur exporthänseende är ett lätt flygplan att föredra. Tunga attackflygplan har internationellt sett endast åtta potentiella kunder, vilket inkluderar Kina och Indien som inte bara köpt Su-27 utan även aspirerar på att utveckla egna flygplan. Därför måste MiG utveckla ett lätt attackplan så snart som möjligt.⁹³¹

Rykten har florerat under flera år rörande en eventuell sammanslagning mellan konstruktionsbyråerna Suchoj och MiG. Det är emellertid något tidigt att dra några slutsatser. Ryktet har tillbakavisats av chefen för MiG,⁹³² men det är helt klart att man för långtgående diskussioner kring frågan. En sammanslagning skulle kunna vara motiverad rent ekonomiskt men skulle samtidigt ta bort det element av konkurrens som Ryssland tidigare ansett avgörande för MiG:s och Suchojs framgångar. Det finns dock skäl att tro att detta resonemang grundar sig främst på en sovjetisk logik och inte en praktisk analys av den föreliggande situationen. Som en jämförelse kan svenska SAAB Military Aircraft nämnas, som trots avsaknad av svensk konkurrens väl lyckats utveckla ett av världens mest avancerade stridsflygplan, dessutom till en internationellt sett mycket låg kostnad.

En sammanslagning av flygindustrin kan komma att ske på ett av två sätt. Den första möjligheten är att behålla modellen med två konkurrerande konstruktionsbyråer där MiG, Tupolev och Kamov skulle ingå i den ena och MiG, Suchoj och Iljusjin i den andra. Den andra modellen går ut på att skapa ett enskilt paraplyföretag för alla företag. Den ryska regeringen sägs luta åt det andra alternativet. Anledningen är att den inhemska marknaden inte är vare sig stor eller dynamisk och att det då är olämpligt att flera företag konkurrerar om

⁹³⁰ Butowski, P. (2001) "Who will Build Russia's New-generation Fighter?" *Jane's Intelligence Review*, 1 februari.

⁹³¹ Butowski, P. (2004). Interview: Valeriy Toryanin - Director General and Designer General, Russian Aircraft Corporation MiG. *Jane's Defence Weekly* 16 juni, s. .90.

⁹³² Ibid.

samma exportmarknad.⁹³³ Idén om ett gemensamt konsortium skisserades redan i december 2003 men har skjutits upp p.g.a. regeringsombildningar. Tanken är att staten skall behålla 75 % av ägandet i konsortiet som skulle bestå av fyra delar, stridsflyg, civilt flyg, transportflyg och komponenter. Målet är att ombildningen skall vara klar till år 2007.⁹³⁴

Parallellt med flygplansutveckling har det inbyggda lasermålsökningssystemet UOMZ för precisionsstyrda attackrobotar (ASM) utvecklats just för femte generationens stridsflygplan.⁹³⁵ Attackrobot Raduga Kh-59MK, vilken ännu är i utvecklingsfasen, har radarmålsökare och är optimerad för sjömålsinsatser med lång räckvidd.⁹³⁶ Räckvidden uppges till 285 km.⁹³⁷ Ryssland har nyligen tagit fram sin första GPS-styrda bomb, KAB-500S. Den, liksom den laserstyrda bomben LGB-250, är tänkta för export. Troligen är de i tidigt stadium av produktionen.⁹³⁸ Flera olika släpade skenmål för flyg och helikopter, t.ex. Blena, Bliznets, Gladiolus, Koltjuga, var under utprovning 2002.⁹³⁹ L005-S Sorbtsija är en motmedelskapsel för Su-27,⁹⁴⁰ och KS-418E är en motmedelskapsel för Su-24/Su-24M.⁹⁴¹

Bland övriga produkter märks hjälmsikten för Mi-8, Mi-17, MiG-29 och Su-30 som förre generalstabschefen Kvasjnin rekommenderat att det tas i bruk efter utprovning.⁹⁴² Vimpel utvecklar den nya generationens BVR-robot (*beyond visual range*) (R-77M). Tre nya flygburna AESA-antennar av Phazotron, NIIP och Leninet är även i utvecklingsstadiet.⁹⁴³ Då det gäller nästa generation av militära flygmotorer med bra specifikationer bör Saturn AL-41F nämnas.⁹⁴⁴ Motorn är mycket kraftig. Att använda två motorer (vilket Ryssland föredrar) skulle med nödvändighet kräva att flygplanet var tungt. Att använda endast en motor av typen AL-41F skulle å andra sidan vara för mycket för ett lätt flygplan. Det finns emellertid andra bra motorer under utveckling.

Ett av de viktigaste systemen för luftvärnet är nästa generations robotsystem (SAM). Planeringen har dock förlängts, och det finns ett behov av att ha en modell för marint bruk, vilket har tolkats som att den inte nödvändigtvis måste komma från en av de huvudsakliga producenterna Almaz eller Antej,⁹⁴⁵ vilka slogs samman under 2003. En annan viktig produkt är 9A34A Gjurza, ett IR-spaningssystem (till luftvärnssystemet Strela-10), med 360-graderskapacitet och självständig spaningssensor (vilket gör den mer kvalificerad än Strela-10M4).⁹⁴⁶

⁹³³ *Jane's Defence Weekly*, 6 oktober 2004.

⁹³⁴ *Defence News*, 8 november 2004.

⁹³⁵ *Jane's Defence Weekly*, nr. 4, 2002B.

⁹³⁶ FMV Analys Und, nr. 5, 2001.

⁹³⁷ International Assessment and Strategy Center, http://www.strategycenter.net/research/pubID.63/pub_detail.asp, hämtat den 5 maj 2005.

⁹³⁸ *Internatiopnal Defence Review*, 1 november 2003.

⁹³⁹ FMV Analys Und, nr. 1, 2002.

⁹⁴⁰ FMV Analys Und, nr. 5, 2001.

⁹⁴¹ FMV Analys Und, nr. 5, 2001.

⁹⁴² *Jane's Defence Weekly*, nr. 13, 2003B.

⁹⁴³ FMV Analys Und, nr. 5, 2001.

⁹⁴⁴ FMV Analys Und, nr. 5, 2001.

⁹⁴⁵ *Jane's Defence Weekly*, nr. 21, 2003.

⁹⁴⁶ S-300 och S-400-systemen behandlas dels i krigsmaktskapitlet, dels i en annan rapport från FOI, nämligen Rydqvist, J. (2001). *Robotförsvar som symbol och vapen: ABM, NMD och TMD i USA och Ryssland*. FOI-R—0072—SE.

9.5. Vapenexport och militärindustriellt samarbete

Rysslands militära samarbete med andra stater har många dimensioner, t.ex. övningsverksamhet, utveckling av gemensamma försvarssystem, försök till skapande av försvarsallianser,⁹⁴⁷ militärteknisk utveckling och vapenhandel. Detta avsnitt avser behandla de två sista dimensionerna något mer utförligt än vad rapporterna 1998, 2000 och 2002 har gjort. I december 1998 gjordes dock som komplement till rapporten 1998 på begäran en längre analys rörande några principiella frågor kopplade till den ryska vapenexporten.⁹⁴⁸ Detta avsnitt utgår delvis från slutsatserna i den rapporten och behandlar situationen rörande export och materielsamarbete på aggregerad nivå under de senaste åren. Fokus ligger här på Rysslands vapenexport och de grundläggande frågorna som avsnittet söker besvara är: varför Ryssland exporterar, hur stor den ekonomiska vinsten är, vilka som står för exporten, graden av samarbete, vilka som köper ryska vapen samt vilka vapensystem som exporteras. Avsnittet avslutas med ett antal exempel på kunder och exporterade vapensystem samt på fall där Ryssland inte fått exportorder.⁹⁴⁹

Varför exporterar Ryssland vapen?

Sovjetunionens policy för vapenexport var främst baserad på politiska överväganden, följt av militärstrategiska och i sista hand ekonomiska. Efter 1991 och under de följande turbulenta åren förlorade den ryska staten bitvis kontrollen över vapenexporten, och ekonomiska intressen blev överordnade, speciellt för enskilda producenter. Rysslands nuvarande materielanskaffning är av ringa omfattning och MIK har hamnat i ekonomiskt trångmål. MIK har ålagts exporthinder samtidigt som de inhemska kunderna (främst krigsmakten) inte beställer något. Trots detta förväntas MIK upprätthålla ett högt tekniskt kunnande och ett brett produktsortiment. På statsnivå har det lett till vissa motsättningar mellan starka lobbygrupper från MIK och statens styrkestrukturer med mer konservativ hållning. Ekonomiska intressen ställs mot politiska och militärstrategiska.

Vapenexportens betydelse för omstruktureringen av MIK är stor men i vissa avseenden för liten. Exporten förmår t.ex. inte finansiera vare sig omstruktureringen i sig eller upprätthållande av den existerande produktionskapaciteten, vilket påverkar omstruktureringen på ett antal sätt. Det finns en tendens att ge exportorder till företag, som huvudsakligen sysslar med inhemsk produktion där så är möjligt. Statsstöd prioriteras dessutom till dem som har potential att bedriva fortsatt export samt högt prioriterade företag som inte kan exportera, t.ex. de som tillverkar kärnvapen. Sammantaget innebär det att lågt prioriterade företag måste exportera för att kunna överleva och därmed även kan gradvis konkurrera ut andra lågt prioriterade företag som inte kan exportera.⁹⁵⁰

Vapenexportens bidrag till omstruktureringen av MIK står inte i direkt proportion till exporterad kvantitet eller intäkter. En anledning till det är att pengarna går till mellanhänder eller direkt till statsbudgeten, vilket i praktiken innebär att det producerande företaget berövas

⁹⁴⁷ Dessa dimensioner behandlas i kapitlet om Krigsmakten samt rysk utrikespolitik. De exemplifierande delarna kan läsas extensivt för den mindre materiellt intresserade läsaren. Exempel på materiel utvecklad för export gavs i avsnitt 9.4. om vapen- och materielutveckling.

⁹⁴⁸ Unge och Pålman (1998) s. 50.

⁹⁴⁹ Såvida inget annat anges bygger detta avsnitt på en kombination av slutsatser från föreliggande analys samt uppdaterade delar av Unge och Pålman (1998) och utgör därvidlag föreliggande rapports sammanlagda bedömning. De exemplifierande delarna kan läsas extensivt av den mindre materiellt intresserade läsaren.

⁹⁵⁰ Sánchez-Andrés, A. (2004) "Arms Exports and Restructuring in the Russian Defence Industry". *Europe-Asia Studies*. vol. 56, s. 687-707, spec. s. 701.

vidare finansiering. Därtill finns en rivalitet mellan krigsmakten och MIK som bottnar i att en del av exportintäkterna går till militärreformen istället för till omstruktureringen av MIK, eller att krigsmaktens överskottsmateriel exporteras på bekostnad av nyproducerad.⁹⁵¹

Ryssland har ett dilemma då det gäller export och internationellt samarbete. Ekonomiska faktorer må ligga till grund för exportpolicyn, men ofta framförs behovet av en ny filosofi i debatten. General Andrej Nikolajev, som är ordförande för Dumans försvarsutskott, betonar geopolitiska aspekter och hävdar att på vapenmarknaden fungerar inte marknadsliberalism, och rättvis konkurrens kan inte existera. Det har visat sig att starka aktörer som USA och Frankrike har lyckats utmanövrera Ryssland i flera fall, t.ex. då det gäller export av stridvagnar och flygplan till Förenade arabemiraten. Anledningen tycks vara exportindustrins politiska stöd. Enligt Nikolajev bör Ryssland därför ha en protektionistisk policy och ”presidenten måste introducera en rigid vertikal verkställande makt inom området”.⁹⁵² Processen har inletts och en dylik ambition kan skönjas, men något genomslag utanför OSS kan inte förväntas innan Rysslands ekonomi stärkts ytterligare.

Exporten till Indien och Kina har dock en stark säkerhetspolitisk dimension. Den militärstrategiska vinsten med försäljning till Kina är att balansera USA:s inflytande i Asien. Genom exporten till Indien kan Kina hindras från att vara den enda stormakten i Sydasien. Även om bägge staterna är viktiga kunder är karaktären av exporten och det militärtekniska samarbetet fundamentalt olika. Kinarelationen präglas av latent motsättning och Indienrelationen av samarbete. Kina har för avsikt att vara självförsörjande och har därför använt ryska produkter som bas för att kopiera och vidareutveckla dem. Vissa bedömare hävdar att Ryssland har underskattat Kinas vilja och förmåga kopiera ryska system. Jeltsins rådgivare i vapenexportfrågor, Boris Kuzyk, antog att Kina även under lång tid skulle vara beroende av rysk materiel.⁹⁵³ Denna bedömning kan dock ifrågasättas.

Indien, som också strävar efter att bli självförsörjande då det gäller vapen, kan å andra sidan ses som en mer jämbördig partner då Ryssland och Indien samarbetar även då det gäller övning, truppträning och gemensam vapenutveckling. Detta är anmärkningsvärt då Rysslands relationer till Indien inte alltid varit positiva. Även i närtid, under Jeltsinregimen, fanns visst motstånd mot vapenexport till Indien. En annan tydlig skillnad mellan Indien och Kina, som inte enbart kan förklaras med ekonomiska faktorer, är att den materiel som Indien får tillgång till är betydligt mer avancerad än den som Kina importerar. Ett exempel på detta är Su-30-planen. Indiens Su-30MKI och Kinas Su-30MK skiljer sig åt på många punkter. Den indiska versionen har t.ex. radartäckning bakåt, lufttankningsförmåga, terrängföljande radar, avancerad störutrustning, vektorisering av jetstrålen samt mångsidiga vapensystem och robotarsenal.⁹⁵⁴

Vilka står för den ryska vapenexporten?

Under början av 1990-talet exporterade flera försvarsindustriföretag vapen på eget bevåg men som nämnts har staten successivt stärkt greppet om marknaden genom bl.a. skärpning av exportlagstiftningen. Det statliga vapenexportföretaget Rosoboroneksport och ett fåtal företag (RSK MiG, Antej, NPO Masjinostrojenije, KB Priborostrojenije m.fl.) har givits rätt att

⁹⁵¹ Ibid., s. 702.

⁹⁵² Nikolajev, A. (2002) ”Instrument of Geopolitics: Legislative Basis of Military-Technical Cooperation. ”, *Military Parade*, nr. 6-7., s. 6.

⁹⁵³ Galeotti, M. (2001) ”Russia's Arms Bazaar”, *Jane's Intelligence Review*, 8-9 april.

⁹⁵⁴ *Military Technology*, nr. 2, 2003.

exportera vapen under ledning av Federala tjänsten för militärtekniskt samarbete (FSVTS).⁹⁵⁵ Rosoboronexports försäljning utgör mellan 65-70 % av all flygrelaterad export⁹⁵⁶ och utgjorde för ett par år sedan ca. 80 % av den sammanlagda ryska vapenexporten. År 2004 hade Rosoboronexports andel stigit till 94 % (och de fristående företagen stod för resterande del).⁹⁵⁷ Genom ett presidentdekret 2002 har dock FSVTS rätt att hemligstämpla uppgifter rörande vapenexporten, varför insynen numera är mer begränsad och därmed tillgängliga sifferuppgifter.⁹⁵⁸

Den ryska försvarsindustrisektorn har ett antal fundamentala problem. General Nikolajev pekar ut tre som har bäring på rysk vapenexportindustri. För det första håller forskarkåren på att decimeras, bland annat genom hjärnflykt och föråldring. För det andra saknas finansiering för teknisk modernisering. För det tredje måste serieproduktion för krigsmaktens räkning ske, inte bara för eget ändamål, utan även för att förbättra trovärdigheten för de produkter som Ryssland önskar exportera.⁹⁵⁹

Den stora osäkerheten kring Rysslands framtid påverkar också dess exportpotential.⁹⁶⁰ Nämnas bör problemen med genomförandet av den planerade militärreformen och de materiella prioriteringarna som görs i relation till krigsmaktens uppgifter, som skildrats i tidigare kapitel, den ryska policyn att använda export som säkerhetspolitiskt instrument och den allmänna ekonomiska utvecklingens inverkan på MIK.

Vilka stater importerar vapen från Ryssland?

Av naturliga orsaker har gamla medlemmar av Warszawapakten efter 1991 vänt sig bort från Ryssland då de strävat efter att integrera sig i västliga strukturer. Andra stater som Laos och Kambodja har utgått av andra orsaker t.ex. genom att det stöd de en gång åtnjöt från Sovjetunionen försvunnit. Som föregående bedömningar redovisat har kundmönstret ändrats över tiden sedan 1991. De tio största kunderna 1992-96 var i tur och ordning: Kina, Indien, Ungern, Iran, Malaysia, Förenade Arabemiraten, Slovakien, Kazakstan, Algeriet och Vietnam.⁹⁶¹ Under 2002 gick Rosoboronexports försäljning till 45 stater, varav hela 90 % gick till Algeriet, Kina, Cypern, Egypten, Grekland, Indien, Italien och Kuwait. Handeldvapen säljs främst till Bhutan, Etiopien, Indien, Indonesien, Kenya, Namibia och Uzbekistan.⁹⁶² Under 2003 exporterade Rosoboroneksport till hela 52 länder.⁹⁶³ Den mest lovande marknaden är Asien, speciellt Indonesien, Burma, Malaysia, Singapore⁹⁶⁴ och Vietnam. Men Indien och Kina är fortfarande de absolut viktigaste kunderna och står enligt Nikolajev tillsammans för 85 % av den ryska vapenexporten.⁹⁶⁵ Det är sannolikt en överdriven siffra,

⁹⁵⁵ För schematiska bilder, se: Leijonhielm m.fl. (2003). s. 213, 180-182.

⁹⁵⁶ Bonsignore, L. (2004) "The Future of Rosoboronexport", *NATO's Nations and Partners for Peace* vol. 49, nr. 1. s. 177-178.

⁹⁵⁷ Ibid., s. 178.

⁹⁵⁸ Leijonhielm, J. (2003) *Rysk militär förmåga*, s. 182.

⁹⁵⁹ Nikolayev, A. (2002) "Russia Needs to Secure New Arms Markets" *Military Parade*, nr. 58, s. 88-89.

⁹⁶⁰ Det föregående avsnittet om materielutveckling diskuterar även ett antal problem som påverkar MIK:s exportpotential.

⁹⁶¹ Anthony, Ian. (1998) *Trends in Post-Cold War International Arms Transfer. Russia and the Arms Trade*. Stockholm/Oxford, SIPRI., s. 30.

⁹⁶² *Jane's Defence Weekly*, nr. 2, 2002.

⁹⁶³ Bonsignore, (2004) s.177-178.

⁹⁶⁴ *Jane's Defence Weekly*, nr. 18, 2003B.

⁹⁶⁵ Nikolayev, A. (2002) "Russia Needs to Secure New Arms Markets", *Military Parade*, s. 88-89.

men visar ändå vikten av dessa kunder. Som jämförelse kan nämnas att SIPRI bedömer siffran till 74 %.⁹⁶⁶ Exempelen nedan belyser digniteten i vapenexporten till dessa länder.

Michail Dmitriev på FSVTS säger att Asienmarknaden skall prioriteras, men han förutser även en nedgång i köp från Kina inom 4-5 år, då Kina förväntas kunna utveckla flera egna system. Indien bedöms dock fortsätta handla stora volymer. Stridsflygplanet SU-30MK tror han skall kunna ge fler moderniseringsorder. Dmitriev spår vidare att Vietnam kommer att ersätta Malaysia och Indonesien som tredje viktigaste partner.⁹⁶⁷ Då det gäller det viktiga planet Su-27 bedömer Suchoj att ett antal länder kan vara intresserade av modernisering, bl.a. Vitryssland, Kina, Etiopien, Kazakstan, Ukraina, Uzbekistan och Vietnam.⁹⁶⁸

En anmärkningsvärd aspekt är att Ryssland exporterar till och samarbetar med många av sina forna fiender, däribland Japan, Sydkorea, Turkiet och USA. Detta förstärker intrycket att ekonomiska motiv är vägledande för vapenexporten. En annan indikation på Rysslands försök att marknadsanpassa delar av sin försäljning är den reklam som börjat göras. Nuförtiden deltar Ryssland t.ex. i internationella vapenmässor och gör reklam för sina vapen i utländska försvarstidskrifter på ett helt annat sätt än tidigare, ofta med att lyfta fram en bra prestanda/pris-ratio som försäljningsargument.

Rysslands potentiella kundkrets innebär delvis ett dilemma med flera politiska och ekonomiska avväganden. Ryssland riskerar att genom sin exportiver komma på kant med bl.a. USA genom att sälja materiel till vad USA benämner "skurkstater". Iran har länge varit en kund som, om exporten förnyas, bedöms på sikt kunna inbringa i miljarddollarklassen. Men då måste Ryssland bryta det avtal med USA från 1995 som Al Gore och Viktor Tjernomyrdin nådde, vilket förbjuder vapenexport till Iran.⁹⁶⁹ Samma problem rör vapenexport till Libyen, Syrien, Irak, Algeriet och Jemen.⁹⁷⁰ En angränsande dimension är att förbättrade relationen och handel med en stat kan leda till motsatt verkan i en annan, t.ex. då Indien köpte 310 T-90 stridsvagnar av Ryssland, och Pakistan därför valde att köpa sina nya T-80 stridsvagnar från Ukraina.⁹⁷¹

Rysslands försök att nå nya marknader begränsas starkt av utländsk konkurrens samt de internationella politiska risker som är kopplade till att sälja vapen till vissa stater. Nya väpnade konflikter skulle även kunna öppna nya marknader. Dessutom finns en möjlighet att vissa kunder med antiamerikanska känslor vänder sig till Ryssland för vapenmateriel.⁹⁷² Dessutom finns en potentiell marknad i flera av de länder som i dag är belagda med vapenembargo av FN och som Ryssland visat visst intresse av att exportera till. Avskaffas embargot kan nya möjligheter öppnas, och helt oväntade kunder kan dyka upp.

⁹⁶⁶ Hagelin, B., M. Bromley, et al. (2004). "International Arms Transfer.", i *SIPRI Yearbook 2004: Armaments, Disarmament and International Security*. Oxford, Oxford University Press/SIPRI: 447-556, spec. s. 453.

⁹⁶⁷ *Jane's Defence Weekly*, nr. 15, 2003B.

⁹⁶⁸ *Jane's Defence Weekly*, nr. 23, 2003.

⁹⁶⁹ Blank, S. (2001) "Russia Seeks to Profit from Iranian Rearmament", *Jane's Intelligence Review*, nr. 13, 23-25 april.

⁹⁷⁰ *Jane's Defence Weekly*, juli 2001.

⁹⁷¹ Galeotti, M. (2001).

⁹⁷² Umbach, F. (1998) "Financial Crisis Slows but Fails to Halt East Asians Arms Race", *Jane's Intelligence Review*, nr n/a, s. 35.

Hur stor och viktig är exporten för Ryssland?

Exakta siffror rörande rysk vapenexport och militärtekniskt samarbete saknas eller är inte tillgängliga via öppna källor, även om den ryska rapporteringen förbättrats. Transparensen på området är bristande, och kopplingarna mellan MIK och staten är något oklara, vilket resulterar i ovilja att sprida data och information. Lägg därtill problem med beräkningsmetoder, definitioner, hemlighållen export och export, som genomförs med statens goda minne i strid med nationella lagar och internationella avtal, samt illegal export, som handhas av kriminella strukturer utan statens vetskap. Ryssland har undertecknat ett flertal internationella avtal (t.ex. NPT och MTCR), men brott mot dessa avtal finns belagda.⁹⁷³ Sammantaget gör dessa osäkerheter att marginella förändringar blir ointressanta att granska och jämföra.

Sovjetunionen exporterade under sina sista år vapen för 20-25 miljarder USD per år.⁹⁷⁴ Under 1990-talet hade exporten sjunkit till endast 1,7 miljarder USD per år som lägst men ökade sakta till 3 miljarder per år. Många olika uppgifter om hårdvalutans andel av betalningarna förekommer, och siffror mellan 25 och 75 procent nämns.⁹⁷⁵ Som en jämförelse kan det sägas att tillsammans utgjorde olja och gas 50 procent av Rysslands intäkter av hårdvaluta under år 2000. (Oljan stod då för 13 miljarder USD). Tidigare bedömningar av FOA/FOI har poängterat att det fanns en relativt stor potential för ökad vapenexport, ända upp till 5 miljarder USD per år, speciellt om Rysslands ekonomiska situation förbättrades. Analysen visade sig korrekt och år 2003 hade Ryssland en total hårdvalutainkomst på över 5 miljarder USD från vapen- och materielexport.⁹⁷⁶ Vapenexporten uppgick år 2004 till någonstans mellan 5,8 och 6 miljarder USD.⁹⁷⁷

Rosoboronexports orderbok var år 2001 tecknad för ett sammanlagt värde av 13 miljarder USD fram till år 2006.⁹⁷⁸ Orderboken 2004-2008 är på 12 miljarder USD. Under 2003 var den förväntade försäljningen från Rosoboronexport 3,8 miljarder USD, men redan efter 8 månader låg exporten på 3,3 miljarder USD.

Enligt SIPRI har Ryssland kontinuerligt ökat sin export av vapen och militär materiel. Mellan 1999 och 2003 utgjorde Rysslands andel av världsexporten 30 procent. År 2003 hade siffran stigit till 37 procent, vilket var en 16 procents ökning sedan 2002.⁹⁷⁹ Detta innebär att efter USA är Ryssland numera världens största vapenexportör.⁹⁸⁰ Vapenexportsiffrorna brukar kommenteras ganska olika i Ryssland. Vissa debattörer som Nikolajev tonar ner Rysslands roll som exportör, och i relation till SIPRI:s siffror påpekar han att det beror på hur man

⁹⁷³ Se Unge och Pålman (1998), s. 50, för en fylligare diskussion.

⁹⁷⁴ *Ibid.*, s. 10.

⁹⁷⁵ *Ibid.*, s. 9.

⁹⁷⁶ Bonsignore, (2004). s. 178.

⁹⁷⁷ Den lägre siffran anges av Aleksander Babakin i *Nezavisimaja Gazeta*, 25 februari 2005, s. 9 och den högre av Viktor Litovkin i *Gazeta Wyborcza*, 25 mars 2005, s. 13.

⁹⁷⁸ *Jane's Defence Weekly*, nr. 2, 2002.

⁹⁷⁹ Hagelin, Bromley, et al. (2004). s. 447-556.

⁹⁸⁰ Siffrorna är inte entydiga och t.ex. IISS (US ACDA) och SIPRI redovisar olika summor för rysk export. Om Ryssland ligger på andra eller tredje plats i världen är mindre intressant i sammanhanget, men det kan konstateras att endast Ryssland förmår mäta sig med USA då det gäller bredd på exportsortimentet. Se Unge och Pålman (1998), s. 50, för en längre kommentar.

räknar.⁹⁸¹ Andra höga statstjänstemän liksom företrädare för Rosoboronexport,⁹⁸² skryter över Rysslands ”imponerande siffror”.⁹⁸³

Ekonomiska motiv må vara en drivkraft för rysk vapenförsäljning, men det är inte säkert att inkomsterna till stat och MIK står i proportion till sålda kvantiteter. Som exemplen nedan visar sker en stor andel av försäljningen i barterform eller utgör betalning av skulder. Därtill är många kunder betalningssvaga och köper gamla uttrangerade produkter som genererar små inkomster. Inkomstfördelningen mellan MIK och stat har även varit problematisk men har nu kommit att i allt högre grad styras av ett regelverk.

Hur stor är graden av integration och samarbete?

Som framgår av exemplen nedan har det militärtekniska och militärindustriella samarbetet mellan Ryssland och andra stater oftast karaktären av försäljare och kund och är således endast enkelriktad handel, eftersom Ryssland inte importerar vapen. Ett visst militärtekniskt samarbete börjar dock utvecklas även om politiska komplikationer finns. Samarbetet är vanligen på bilateral grund och *ad hoc*-basis, dvs. det är begränsat till enskilda, ofta isolerade projekt och endast i undantagsfall hela vapensystem. Rysslands strategi med att använda vapenexport som betalningsform för skulder är på många sätt bättre för Ryssland än det först verkar, då den tvingar på mottagaren en viss materielpark och på sikt ett materiellt arv som måste underhållas.

Då Ryssland faktiskt har lyckats bilda samriskföretag med västerländska partners för export till tredje part, betyder det att åtminstone några länder är nöjda med de garantier den ryska staten lämnat vad gäller försörjning med reservdelar och underhåll. Även om Ryssland inte kan konkurrera med investeringspaket, finns andra konkurrensfördelar. Ryssland inriktar sig t.ex. på ett marknadssegment som ligger separerat från USA:s segment (t.ex. betalningssvaga kunder i tredje världen), vilket gör det möjligt att minska sina krav på hårdvalutadelen av betalningen. Ryssland kan även lämna gynnsamma krediter, låta betala av skulder från sovjettiden med vapen och skänka viss materiel i utbyte mot lönsamma kringbeställningar.

Vad exporteras?

Under 1990-talet exporterades såväl överskottsmateriel som högteknologiska produkter. Antalet exporterade artilleripjäser, radar- och robotsystem minskade under en tid.⁹⁸⁴ Trenden nu är att fartyg, ubåtar, robotsystem⁹⁸⁵ samt stridsflygplan generellt sett utgör de viktigaste vapensystemen. Ser man till Rosoboronexports orderbok åren 2001-2006 står det klart att 75 % av ordena rör flygplan medan 12 % är marinrelaterat.⁹⁸⁶

Som framgått i avsnittet om materielanskaffning vill Ryssland gärna ha ett visst tekniskt avstånd mellan materiel som exporteras och materiel som anskaffas till den egna krigsmakten. Så var fallet under sovjettiden, men givet Rysslands prekära finansiella situation under transitionsperioden och därmed sammanhängande problem för MIK, har Ryssland tvingats

⁹⁸¹ Nikolayev (2002). s. 88-89.

⁹⁸² Bonsignore, (2004). s. 177 f.

⁹⁸³ *Jane's Defence Weekly*, 8 oktober, 2003.

⁹⁸⁴ Anthony (1998), s. 31.

⁹⁸⁵ Under 2005 förekom rykten om att Ryssland skulle sälja robotsystemet Iskander till Syrien. Ryktena tillbakavisades av Moskva men relationerna till Israel, vilket kan nås av systemet (som eventuellt även kan ha en kärnstridsspets), påverkades negativt. (*Moscow Times*, 14 januari 2005)

⁹⁸⁶ *Jane's Defence Weekly*, nr. 2, 2002.

rucka på flera principer, en trend som visat sig bestående. Ryssland har måst sälja ut mycket avancerad teknologi av ekonomiska skäl, bl.a. för att MIK skall kunna finansiera FoU och på sikt kunna överleva. Som indikerats tidigare i detta kapitel har dock MIK:s problem varit så stora att inte ens en avsevärd exportökning har kunnat eller förväntas kunna finansiera de olika konverteringsprogram som har sjuösatts. Tidigare bedömningar visar att endast ett mindre antal företag kan överleva tack vare exporten. Resultatet blir att Rysslands teknologiska övertag visavi sina kunder minskar och att flera försvarsindustriföretag sakta försvinner från marknaden.

Även om utvecklingen i Ryssland idag är stabil jämfört med då tidigare bedömningar gjordes, är som tidigare visats den ryska lagstiftningen oklar och skiftande, vilket kan få potentiella kunder att ifrågasätta huruvida ingångna långtidskontrakt hålls. Produktmässigt har Ryssland svagheter inom vissa områden som t.ex. elektronik. Därtill kommer ett antal problem som begränsad förmåga till efterköpsservice och reservdelsförsörjning.⁹⁸⁷ Dessutom har en del klagomål från exportkunder börjat höras på senare tid. Dessa har, i tillägg till återkommande klagomål på reservdelsförsörjningen, rört kvaliteten på den ryska materielen och sena leveranser.⁹⁸⁸ Rysslands stora tidigvarande konkurrensfördel i form av hög kvalitet och lågt pris börjar alltså ifrågasättas.

Exempel på export och internationellt samarbete

Indien undertecknade i januari 2004 efter fleråriga förhandlingar en mycket stor försvarsbeställning – det ryska hangarfartyget Amiral Gorsjkov. Ordern är totalt värd mellan 1,5-1,7 miljarder USD, varav 650 miljoner för modernisering och ombyggnad, 700 miljoner för flygplan samt 115 miljoner för helikoptrar.⁹⁸⁹ Som framgår är priset för själva fartyget obefintligt och Rysslands inkomster kommer snarast från kringutrustning och modernisering. De 46 flygplan som ingår i köpet är av modell MiG-29K (marinversion) och de åtta helikoptrarna är av typen Ka-28 (för ubåtsjakt) och Ka-31 (för elektronisk krigföring). Dessutom har Indien beställt ytterligare 16 MiG-29K och MiG-29KUB (träningsplan) och har option på ytterligare 30 plan.⁹⁹⁰ Som nämnts ovan är det avancerade stridsflygplanet Su-30MKI en mycket viktig order för Ryssland. 40 plan per år införs och på sikt skall Indien även licenstillverka 140 plan.⁹⁹¹

Tre fregatter har köpts från Ryssland (Talwar, Trishul och Tabar) med mycket avancerad utrustning och plats för Ka-28 eller Ka-31-helikoptrar.⁹⁹² Under 2004 har Indien sagt att de eventuellt kan komma att behöva ytterligare tre fregatter för att skydda sitt nya hangarfartyg.⁹⁹³ En del av fregatternas utrustning är dock gjord i Israel, speciellt teknik för elektronisk krigföring (EW). Ryssland har dock gjort viss störningsutrustning (TK-25E-5). Dessutom har Indien köpt en dieselelektrisk ubåt (877EKM Kilo-klass) med ny hydroakustisk teknik, navigationsutrustning och stridsledningssystem, eventuellt även med sjömålsroboten Klub-S.⁹⁹⁴ Ryssland hoppas även att Indien skall beställa åtta andra dieselelektriska ubåtar (Amur 1650/Lada-klass).⁹⁹⁵ Det rysk-indiska samarbetet har även inkluderat tester av

⁹⁸⁷ Unge och Pählman (1998) s. 50.

⁹⁸⁸ Litovkin, *Gazeta Wyborcza*, 25 mars 2005., s. 13 och Babakin, *Nezavisimaja Gazeta*, 25 februari 2005, s. 9.

⁹⁸⁹ *Military Technology*, nr. 3, 2004. (Uppgifter om en totalkostnad på 1-3 miljarder USD figurerar i pressen.)

⁹⁹⁰ *Aviation Week and Space Technology*, 2 februari, 2004.

⁹⁹¹ *Military Technology*, nr. 12, 2003.

⁹⁹² *Jane's Defence Weekly*, nr. 4, 2003B.

⁹⁹³ *Defence News*, maj 3, 2004.

⁹⁹⁴ *Jane's Naval International*, nr. 8, 2002.

⁹⁹⁵ *Jane's Defence Weekly*, 18 februari, 2004.

raketartillerisystemet Smertj.⁹⁹⁶ Två stycken (av totalt nio) Ka-31 helikoptrar för elektronisk krigsföring har testats och skall levereras till Indien.⁹⁹⁷ Ett samarbete rörande framtagning av exportversion av den rysk-indiska sjömålsroboten BrahMos har varit framgångsrikt och serieproduktion startades år 2004.⁹⁹⁸ Detta är anmärkningsvärt, eftersom det illustrerar en svår balansgång för Ryssland. Försvarsindustriellt är samarbetet mycket viktigt för Ryssland då Indien är en stor kund och MIK är beroende av exportinkomster. Det ryska företaget som tillsammans med Indien tillverkar BrahMos har nu endast 10 % av sina inkomster från statliga försvarsbeställningar och 75 % från Indien, vilket vittnar om nödvändigheten av att exportera, om företaget skall överleva. Samtidigt innebär det hela ett politiskt problem, då roboten anses vara ett led för Indien att skaffa sig kärnvapenbärare. Roboten påstås hålla sig inom MTCR-begränsningarna, men mycket av den teknik som används är av sådan karaktär att den västliga kritik, som förekommit, kan anses befogad.⁹⁹⁹

Tillsammans med Indien är alltså Kina Rysslands viktigaste vapenkund. Ryssland har börjat bygga en av två jagare till den kinesiska flottan till en kostnad av 1,4 miljarder USD, vilka är planerade att levereras år 2006.¹⁰⁰⁰ Jagarna kommer att bestyckas med dubbla 130 mm automatkanoner, SS-N-22 Sunburn (en kryssningsrobot för bekämpning av sjömål), kortdistansrobotar samt 30 mm automatkanoner.¹⁰⁰¹ Kina har även uttryckt vilja att köpa åtta nya dieselelektriska ubåtar (636 Kilo-klass) för 1,3 miljarder USD.¹⁰⁰² Kinas beställningar av 24 Su-30MK2 för marint bruk har börjat levereras och Kina funderar nu på ytterligare 24 stycken. Enligt uppgift avser Kina även att köpa TV-styrda sjömålsrobotar av typen Kh-59ME (AS-18 Kazoo).¹⁰⁰³ Därtill märks över 100 uppgraderingspaket för modernisering av Kinas Su-27SK, vilka bl.a. innehåller avancerad radar- och navigationsutrustning samt förbättrade vapensystem. Det är intressant att notera att Kina har utvecklat egen uppgraderingskapacitet rörande vissa högteknologiska motorkomponenter (AL-31) till Su-27. Detta har gjort att Kina genom sina köp av Su-27 kunnat förvärva en totalsystemskapacitet som inte varit möjlig tidigare.¹⁰⁰⁴ Efter flera års utredning och spekulationer, i vilka kostnaderna varit ett central element, har Kina beslutat sig för att inte anskaffa hangarfartyg och Ryssland kan alltså inte förväntas få en stororder likt den från Indien.¹⁰⁰⁵ Under början av 2005 sade även chefen för de ryska flygstridskrafterna, att Ryssland kan komma att sälja strategiska bombflygplan till Kina (Tu-95 och Tu-22M3).¹⁰⁰⁶ Trots en omfattande vapenexport har Sovjetunionen/Ryssland tidigare alltid, av militärstrategiska skäl, avhållit sig från att exportera strategiska system av denna typ. En förändring därvidlag skulle alltså vara anmärkningsvärd.

Då det gäller andra kunder kan många exempel nämnas. Ryssland och Natomedlemmen Turkiet har slutit ett ramavtal för utbyte för truppträning.¹⁰⁰⁷ Grekland har under de senaste åren köpt materiel för nästan en miljard dollar.¹⁰⁰⁸ Japan och Ryssland har genomfört anti-

⁹⁹⁶ *Jane's Defence Weekly*, nr. 2, 2002B.

⁹⁹⁷ *Jane's Defence Weekly*, nr. 14, 2002B.

⁹⁹⁸ *Jane's Missiles and Rockets*, november, 2002.

⁹⁹⁹ *Jane's Intelligence Review*, mars 2002.

¹⁰⁰⁰ *Jane's Defence Weekly*, nr 2, 2002B.

¹⁰⁰¹ *Jane's Defence Weekly*, nr.4, 2003B.

¹⁰⁰² *Jane's Defence Weekly*, nr. 24, 2002.

¹⁰⁰³ *Jane's Defence Weekly*, 9 juni, 2004.

¹⁰⁰⁴ *Jane's Defence Weekly*, nr. 14, 2003B.

¹⁰⁰⁵ *Jane's Intelligence Review*, april 2002.

¹⁰⁰⁶ *Moscow Times*, 14 januari, 2005.

¹⁰⁰⁷ *Jane's Defence Weekly*, nr. 4, 2002.

¹⁰⁰⁸ *Jane's Defence Weekly*, 8 oktober 2003.

terroristövningar tillsammans inom ramen för allmänna förbättrade relationer.¹⁰⁰⁹ Det har även diskuterats om Japan skall få kontrakt på att demontera och destruera ryska atomubåtar.¹⁰¹⁰ Även Brasilien är en spekulant på kontrakt för ubåtsdestruering och har dessutom fått rysk assistans för utveckling av VLS-2 uppskjutningsanordning för satelliter. Ryssland har med stridflygplanet Su-34 tävlat om kontrakt för Brasiliens nyanskaffning (på samma sätt som svenska JAS 39 Gripen).¹⁰¹¹ Mongoliet har köpt en del rysk krigsmateriel, bl.a. reservdelar, ammunition, automatkarbiner och fallskärmar, vilket är anmärkningsvärt då de inte importerat materiel från Ryssland på mycket länge.¹⁰¹²

Slovakien skall låta Ryssland modernisera 12 av sina MiG-29-flygplan som betalning för ryska skulder till ett värde av 43 miljoner USD.¹⁰¹³ Bulgarien omförhandlar ett antal licenstillverkningsavtal med Ryssland,¹⁰¹⁴ samt skall eventuellt även modernisera sina MiG-29 för 50 miljoner USD som del av betalning till Ryssland för sin skuld på 100 miljoner.¹⁰¹⁵ Tjeckien får rysk krigsmateriel för 300-400 miljoner USD som en del av skuldbetalning, inklusive tre stycken An-70 flygplan och sju Mi-24 stridshelikoptrar.¹⁰¹⁶ Ryssland bedömer trots allt, vilket framgår i avsnitten om ryska materielanskaffning, An-70 som ett flygplan med osäkra framtidsutsikter och ämnar inte köpa några självt, samtidigt får Tjeckien motta det som skuldbetalning. Algeriet är en av de kunder som ökar sina inköp kraftigt med 42 uppgraderade MiG-29SMT (ensitsiga multirollplan) samt 7 MiG-29UBT (tvåsitsiga övnings- och stridsflygplan).¹⁰¹⁷ Sudan vill köpa 12 stycken Mig-29 och är även intresserat av modernisering av olika pansarskyttefordon, Mi-8 och Mi-24-helikoptrar samt pansarvärnsrobotsystemen Stabber och Sniper (AT-10/AT-11).¹⁰¹⁸ Sydkorea för samtal med Ryssland om 23 stycken Il-103-flygplan och T-80 stridvagnar. Eventuellt skall ett antal pansarskyttefordon (BMP) ges till Sydkorea som del av skuldavbetalning.¹⁰¹⁹

Thailand och Ryssland har ingått ett bilateralt avtal för första gången någonsin, vilket kan ses som ett ramverk för framtida samarbete. Rysslands skuld på över 36 miljoner USD hoppas man skall kunna reduceras genom försäljning av luftvärnsystem, pansarskyttefordon och helikoptrar.¹⁰²⁰ Malaysia har köpt 10 stycken Mi-171Sj (Mi-8AMTSj) helikoptrar till sitt flygvapen och förhandlar om fler.¹⁰²¹ Dessutom har Malaysia köpt 18 Su-30MK för mellan 900 miljoner och 1,4 miljarder USD. Det är värt att notera att de inte haft det moderna israeliska utrustningspaketet utan istället rysk och fransk utrustning. Förhandlingar har inletts rörande luftvärnsrobotsystemen Buk-1M (SA-11 Gadfly) och Buk M-2M, Mi-17 helikoptrar samt ett okänt antal fregatter, korvetter och svävarer.¹⁰²² Vietnam har av Ryssland anskaffat luftvärnsrobotsystemet SA-10C (S-300PMU1) till två bataljoner¹⁰²³ och 12 Molnija-klass

¹⁰⁰⁹ *Jane's Defence Weekly*, nr. 6, 2003B.

¹⁰¹⁰ *Jane's Defence Weekly*, nr. 16, 2003.

¹⁰¹¹ *Jane's Defence Weekly*, nr. 16, 2003B.

¹⁰¹² *Jane's Defence Weekly*, nr. 4, 2002.

¹⁰¹³ *Jane's Defence Weekly*, 16 juni, 2004.

¹⁰¹⁴ *Jane's Defence Weekly*, nr. 15, 2002.

¹⁰¹⁵ *Jane's Defence Weekly*, nr. 9, 2002.

¹⁰¹⁶ *Jane's Defence Weekly*, nr. 17, 2002.

¹⁰¹⁷ *Jane's Defence Weekly*, 9 juni 2004.

¹⁰¹⁸ *Jane's Defence Weekly*, nr. 20, 2002.

¹⁰¹⁹ *Jane's Defence Weekly*, nr. 23, 2002.

¹⁰²⁰ *Jane's Defence Weekly*, nr. 18, 2003B.

¹⁰²¹ *Jane's Defence Weekly*, nr. 15, 2003B.

¹⁰²² *Jane's Defence Weekly*, nr. 21, 2003.

¹⁰²³ *Jane's Missiles and Rockets*, 1 oktober, 2003.

robotbåtar med Uran-E robotsystem.¹⁰²⁴ Rosoboroneksport har velat bjuda på kontrakt för Sydafrikas framtida anskaffning av olika vapensystem, bl.a. robotar till Gripen-plan.¹⁰²⁵ Vitryssland skall köpa S-300-systemets robotar från Ryssland, men förhandlingarna har inte varit oproblematiska.¹⁰²⁶

Frankrike har initierat visst samarbete med Ryssland, troligen för att gemensamt kunna tackla konkurrensshotet från USA. Samarbetet har initialt handlat om att identifiera områden där samarbete kan fördjupas, bl.a. rörande obemannade stridsplan (UCAV:er), uppgradering av existerande stridsflygplan samt användande av europeiska robotar på Suchoj-plan.¹⁰²⁷ Europeiska Eurocopter har tillsammans med Kazan Military Production funderat på en gemensam utveckling av en tung transporthelikopter av typen Mi-38.¹⁰²⁸ Ett visst samarbete förekommer även med USA. Samarbetet inkluderar bl.a. satellitexperiment för spårning av ballistiska missiler baserat på s.k. stereoskopisk övervakning (*stereoscopic monitoring*) med icke-traditionella IR-våglängder. Programmet som beräknas kosta 300 miljoner USD skall bekostas av USA och lanseras troligen år 2007.¹⁰²⁹ Även Finland godtar rysk militärmateriel som betalning för gamla skulder. Reservdelar till luftvärnssystemet Giatsint och pansarskyttefordonet BMP-2 skall levereras för 9,82 miljoner USD.¹⁰³⁰

Exempel på icke-samarbete

Det kan vara värt att betona att Rysslands ställning på vapenexportmarknaden inte är helt dominerande ens gentemot traditionella kunder. Ett flertal stater med ryska vapensystem har vänt sig till andra länder än Ryssland för moderniseringar och nyanskaffningar. På ett övergripande plan märks att flera gamla Warszawapaktsstater till Rysslands förtret har fått kontrakt på uppgraderingar av vapensystem som tillverkats och sålts av Sovjetunionen.

Indien valde t.ex. ett polskt företag framför ett ryskt för uppgradering av sina ryskproducerade T-72-stridvagnar,¹⁰³¹ vilket var en förlust för ryska Uralvagonzavod som försöker ta delar av just moderniseringsmarknaden för T-72.¹⁰³² Kazakstan har uttryckt en önskan att köpa luftvärn från väst snarare än från Ryssland.¹⁰³³ Syriens uppgradering av T-72 görs av Italien.¹⁰³⁴ Ryssland har dessutom hamnat på konfliktkurs med Sydafrika rörande deras icke sanktionerade uppgradering av Algeriets Mi-24:or.¹⁰³⁵ En liknande situation har uppstått i Europa rörande uppgraderingarna av Bulgariens, Tjeckiens, Ungerns och Slovakien Mi-24:or.¹⁰³⁶ Malaysia kommer antagligen att köpa polska stridsvagnar istället för ryska.¹⁰³⁷

¹⁰²⁴ *Janes Defence Weekly*, 8 oktober 2003.

¹⁰²⁵ *Jane's Defence Weekly*, nr. 14, 2002B.

¹⁰²⁶ *Jane's Missiles and Rockets*, 1 februari, 2004. Vitryssland och Ryssland har även diskuterat förslag om långsiktigt sammanslagning av sina väpnade styrkor, se avsnitt 4.9.

¹⁰²⁷ *Jane's Defence Weekly*, nr. 1, 2003B.

¹⁰²⁸ *Jane's Defence Review*, 1 februari, 2004.

¹⁰²⁹ *Jane's Defence Weekly*, nr. 20, 2002B.

¹⁰³⁰ *Jane's Defence Weekly*, 9 juni 2004.

¹⁰³¹ *Jane's Defence Weekly*, nr. 12, 2002.

¹⁰³² *Jane's Defence Weekly*, nr. 26, 2002.

¹⁰³³ *Jane's Missiles and Rockets*, mars 01, 2004.

¹⁰³⁴ *Jane's Defence Weekly*, nr. 5, 2003B.

¹⁰³⁵ *Jane's Defence Weekly*, nr. 6, 2003B.

¹⁰³⁶ *Jane's Defence Weekly*, nr. 17, 2003.

¹⁰³⁷ *Jane's Defence Weekly*, nr. 15, 2002.

9.6. *Analys och framåtblick*

I rapporten 2002 bedömdes reformprogrammet för MIK 2002-2006 vara rätt väg att värna produktionsresurserna genom att prioritera anskaffning i närtid. En sådan satsning ansågs också bidra till förbättrade möjligheter att vidmakthålla strategiska teknikkompetenser. Som ett långsiktigt problem nämndes att begränsade statliga beställningar skulle kunna leda till en otillräcklig finansieringsvolym för att täcka de stadigt ökande FoU-kostnaderna för moderna vapensystem. Dessutom noterades att kapacitetsutnyttjandet av MIK:s produktionsresurser skulle behöva öka ytterligare för att skapa en ekonomiskt hållbar situation för företagen. Detta bedömdes behöva åstadkommas i första hand genom en minskning av MIK snarare än genom en ökning av produktionen med bibehållen storlek på MIK. Annars riskerade bredden på den ryska teknologiska spjutspetsfronten fortsätta att krympa.

De signifikant ökade anslagen fr.o.m. 2005 antyder en satsning för att komma till rätta med ovannämnda långsiktiga problem med finansieringen av FoU. Från och med 2005 skall begränsad anskaffning i syfte att upprätthålla produktionsapparaten kombineras med satsning på FoU för att inte halka efter i den militärtekniska utvecklingen. Tanken är att flera generationer materielsystem skall kunna hoppas över. Satsningen på FoU skall ligga till grund för produktion av experimentversioner av olika system och plattformar, som sedan testas. Dessa tester ligger i sin tur till grund för fortsatt utveckling av nästföljande generation av system. När sedan statens ekonomi tillåter, skall anskaffningen av materiel kunna öka. Den materiel som då tillverkas skall vara av den senaste generationen.

Liksom i föregående rapport 2002 är det inte helt klart exakt hur fördelningen mellan nyanskaffning av hela vapensystem/plattformar och anskaffning av prestandaförbättrande delsystem ser ut. Förmodligen rör nyanskaffningen av korta experimentserier plattformar och större system, medan den mer löpande nyanskaffningen i första hand koncentreras till delsystem m.m. för modernisering av befintliga vapensystem och plattformar.

Som konstaterades i rapporten 2002 är bredden på det ryska militärteknologiska kunnandet fortfarande ansevärt sett i ljuset av drygt ett decennium med klart otillräcklig statlig finansiering. Försvarsforskningen bedöms fortfarande vara karaktäriserad av strukturproblem snarare än kunskapsmässiga förmågeproblem. Ett mindre antal företag och FoU-organisationer presterar fortfarande förstklassig FoU.

Ryssland bedömdes i rapporten 2002 fortfarande besitta en betydande till heltäckande teknologikapacitet avseende massförstörelsevapen inkl. bärare, laser, kraftsystem, teknologier för navigering, styrning och farkostkontroll, signaturanpassning, informationskrigföring samt system för kinetisk energi. Områden som sensorer, materialteknologi, vapen och energetiska material, flyg- och rymdsystem, marina system, marksystem och produktionsteknologier ansågs ha en måttlig till betydande teknologikapacitet. Däremot bedömdes Ryssland endast ha en begränsad till måttlig teknologikapacitet när det gäller områdena elektronik, datorteknologi, mikroelektronik, nanoteknologi och informationsteknik. När det gäller dessa svagare områden framhölls det dock att det huvudsakliga problemet var de tillverkande företagens svårigheter att omsätta avancerad forskning i serieproduktion. Eftersläpningen mellan rysk elektronisk forskning och världsledande dito bedömdes vara mindre än avståndet mellan rysk serietillverkning och västerländsk dito. Det är med andra ord samma karaktäristiska "sjukdomsbild" som på sovjettiden. Samtidigt bedömdes Ryssland dock göra betydande FoU-ansträngningar inom just dessa svaghetsområden, som är av stor betydelse för

möjligheten att följa med i den utvecklingen av högteknologiska vapensystem och plattformar.¹⁰³⁸

Uppgifter från militärbudgeten för 2005 tycks stödja denna bedömning. Ledningsystem, informations(stöd)system, datorer och sofistikerade kommunikations-, spanings- och navigeringssystem inkl. rymdsystem är, som nämnts ovan, högt prioriterade, dvs. system som krävs för att Rysslands lågt datoriserade krigsmakt skall kunna delta i *The Revolution in Military Affairs* (ett begrepp som för övrigt myntades av ryska tänkare).

Den nuvarande inriktningen med begränsad anskaffning kombinerad med satsningar på militär FoU förefaller vara väl genomtänkt givet den ryska verklighetens villkor. På detta sätt kan hela kedjan forskning-utveckling-serietillverkning hållas i gång. En minsta tillverkningsvolym är också nödvändig för fortsatt framgångsrik FoU. Satsningen på militär FoU fr.o.m. 2005 vittnar – såsom påpekades i rapporten 2002 – om att den ryska regeringen uppmärksammat problemet med att begränsade statliga beställningar i längden inte kan finansiera ständigt ökande FoU-kostnader.

Ett antal problem kvarstår dock. För det första återstår det att se hur uthållig staten kan vara i denna långsiktiga finansiering av FoU. För det andra blir satsningen på FoU och experimentversioner av system en överlevnadsstrategi snarare än en utvecklande strategi, där MIK:s produktionskapacitet bringas i balans med krigsmaktens och övriga styrkeministeriers behov. Om den nuvarande satsningen skall vara långsiktigt livskraftig, krävs att anskaffningen fungerar som en mekanism för att skapa realistiska ekonomiska villkor för MIK:s företag. Detta i sin tur torde leda till minskad redundans i såväl FoU- som tillverkningskapaciteten genom självreglering. Färre utvecklare av stora materielsystem torde kunna överleva genom statliga beställningar. På detta sätt skulle en balans mellan krigsmakten och det försörjande MIK kunna nås.

För det tredje måste staten/Krigsmakten i princip anskaffa lite av allt regelbundet med inte alltför långa cykler för att upprätthålla produktionssystemet, något som genererar vissa krav på koordinering av beställningarna och hög disciplin i det militära planeringssystemet. Samtidigt skapar det en viss inflexibilitet i systemet. Ett sådant system med korta produktionsserier är kostsamt, men givet den politiska inriktningen att vara militärindustriellt självförsörjande är det en börda ryska skattebetalare i så fall måste betala. För det fjärde kvarstår de bromsande krafterna som finns i form av hög medelålder i kombination med svag nyrekrytering, revirtänkande, korruption, problemet med avvägningen mellan sysselsättningen i regionerna kontra ekonomisk effektivitet m.m.

Dessutom kvarstår det grundläggande dilemmat huruvida Ryssland även framgent avser att vara en regional, konventionellt välutrustad militärmakt. Endast genom en minskad kvantitet kan kvaliteten höjas och högteknologiska och vältränade förband sättas upp. Att genom en numerär minskning frigöra medel för materiell förnyelse och en förbättring av de sociala villkoren för personalen är också en viktig förutsättning för att övergången till en större andel kontraktsanställda skall lyckas. Ett annat problem med den nuvarande inriktningen är att krigsmakten inte kan öva i större förband med nyare generationer materiel.

Rysslands policy då det gäller vapenexport kommer under den närmaste tiden främst att vara ekonomiskt betingad, men militärstrategiska faktorer kan komma att spela en allt större roll i

¹⁰³⁸ Leijonhielm m.fl. (2002) *Den ryska militärtekniska resursbasen*.

takt med att den ekonomiska situationen förbättras. Då exportkontrollsystemet skärpts och staten ökat kontrollen av företagen, kan det i dagsläget sägas att näst intill all vapenexport är statssanktionerad och kommer tills vidare att så vara. De problem som påverkar MIK:s export bedöms inte komma att lösas under de närmaste åren.

Den existerande kundbasen ser ut att vara relativt stabil under de kommande åren. Indien och Kinas stora andel av exporten gör emellertid Ryssland sårbart (möjligen kan EU bli en konkurrent till Ryssland på den kinesiska marknaden inom den kommande tioårsperioden). Kinas beställningar bedöms minska successivt redan inom ett antal år (även utan EU:s inträde på den kinesiska marknaden). Indien kommer troligen att bibehålla och eventuellt utöka sitt samarbete med Ryssland. Potentialen för att nå nya marknader finns, men den är i flera fall behäftad med politiska risker, som Ryssland dock känner sig frestat att ta. Givet de förhandlingar som förs och storleken på orderböckerna finns det fog för att anta att exporten kan ligga kvar på en nivå kring 5 miljarder USD årligen beroende på periodiseringen av leveranser och betalningar. En förändring av mönstret ligger säkerligen ett antal år framåt i tiden.

Beträffande internationellt materielsamarbete är integrationsgraden mycket låg. Tre typer av samarbetspartners kan skönjas. En är närstående OSS-stater som Vitryssland, där det finns anledning att tro att ett omfattande samarbete, som inkluderar allt från handel, försvar och industri, kan utvecklas och där ett politiskt intresse finns (även om detta i dagsläget är begränsat). För det andra märks stater som Frankrike, där konkurrens från USA sporrar till samarbete inom vissa specifika områden. För det tredje finns Indien, som till skillnad från Kina inte är en partner i försvarssammanhang, men med vilket relationerna är av sådan dignitet att gemensamma utvecklingsprojekt, trupputbildningsutbyten och gemensamma övningar förekommer och planeras.

Än så länge har Ryssland en stor bredd på sitt produktsortiment och systemen finns i ett stort urval av modeller, versioner och prisnivåer. I takt med att MIK reduceras kommer dock detta urval att minska. Ryssland producerar ett antal materielsystem med hög kvalitet internationellt sett. Men även om hög kvalitet tillsammans med lågt pris länge varit en konkurrensfördel, så kan man skönja flera tecken på missnöje bland exportkunderna. Klagomål avseende just kvaliteten, problem med reservdelsförsörjningen och sena leveranser har hörts. Och även om Ryssland önskar sälja fler högteknologiska system för att förbättra företagens konkurrenssituation på sikt, kommer modernisering, uppgraderingar och försäljning av överskottsmateriel fortsätta att spela en central roll. I dagsläget är detta en styrka, då Ryssland har ett utbud som passar både köpstarka kunder som Indien och mindre betalningsstarka kunder med lägre krav på kvalitet. Det finns fortfarande stor efterfrågan på ryska vapen. Det finns anledning att tro att fartyg, robotsystem och stridsflygplan kommer att vara de viktigaste exportprodukterna även under de kommande åren.

Sammanfattningsvis kan konstateras att den breddade och mångfacetterade hotbild med såväl lokala och regionala som storskaliga krig, som policydokumentet 2003 ger uttryck, och som präglar utvecklingen av krigsmakten, också ligger till grund för svårigheterna med MIK:s reformering. Av dokumentets avsiktsförklaringar framgår de mångfacetterade ryska militära ambitionerna att kunna möta dessa olika typer av hot. Detta leder i sin tur till problemet att prioritera hoten (eller önskade förmågor) med avseende på de tillgängliga resurserna. Det

finns alltså ingen entydig bild av vilken typ av fiende som Ryssland utvecklar och anskaffar materiel för att bemöta.¹⁰³⁹

En viss försiktighet i framtidsbedömningen av MIK:s möjligheter att överleva och kunna försörja den framtida ryska krigsmakten med högkvalitativ materiel är påkallad. Erfarenheten visar att MIK är betydligt mer seglivat än vad de flesta bedömare trott vara möjligt. Icke desto mindre torde en fortsatt minskning av såväl MIK som den krigsmakt den skall beväpna vara nödvändig, om Ryssland skall klara av att både forska/utveckla och tillverka högteknologiska materielsystem för regional krigföring i större serier än experimentserier.

1039 Jfr kapitel 6 om Krigsmakten.

10. Slutsatser

Inledning

Sammantaget ger den ryska utvecklingen anledning till oro för att framtiden skulle kunna innebära en växande klyfta mellan ett allt mer auktoritärt och självisolerande Ryssland och de västliga demokratierna. Vid en jämförelse med rapporten från 2002 har de negativa trender som där beskrevs, i stort sett fortsatt och i flera fall förstärkts. Detta gäller framför allt in- och utrikespolitiken, demokratiavvecklingen, den obalanserade ekonomin och kriget i Tjetjenien. Den största förändringen inom den militära sektorn utgörs av förnyad satsning på militär FoU i stället för anskaffning som skall ske under 2005. Militärreformen är formellt förklarad avslutad och Generalstaben har förlorat delar av sin maktställning, medan Försvarsministeriet stärkt sin ställning. En återhämtning av den militära förmågan har inletts.

Maktkoncentration i stat och samhälle

Ryssland har blivit alltmer auktoritärt och makten koncentrerats hos president Putin och presidentadministrationen. Statens intresse prioriteras framför medborgarnas. Samtidigt som statsförvaltningen och presidentadministrationen strömlinjeformats, har säkerhetsstrukturerna ("silovikerna") fått ökat inflytande genom presidentens försorg. Enligt en ny vallag skall ledare för federationens olika delar inte väljas utan utnämnas av presidenten. Personval i enmansvalkretsar har avskaffats och tröskeln för partier i duman höjts till sju procent. Demonstrationsrätten har inskränkts. Duman domineras av mot presidenten lojala partier, och den politiska oppositionen är maktlös. Partierna är omvitnat korrupta, och parlamentsplatser har blivit en handelsvara.

Inrikespolitiken skapar sämre relationer till väst

Trots en tidigare uttalad vilja av Putin att föra en västvänlig politik leder hans och Rysslands handlingar allt längre från en politik grundad på gemensamma värderingar. Tjetjenienpolitiken, maktkoncentrationen, de fria medias och det civila samhällets allt svagare ställning bidrar till att kritiken från väst växer. Bristerna i ett begynnande rättsamhälle är uppenbara och de tre senaste valen i Ryssland har förklarats för manipulerade av OSSE. Moskväs agerande vid valen i Ukraina och Vitryssland är avslöjande. Att FSB nu fått ansvaret för den ryska rösträkningen inger inte förhoppning om ökad transparens.

Västskritik uppfattas ofta i sin tur som otillbörlig inblandning i ryska angelägenheter. Säkerhetsorganens strävan att misstänkliggöra bl a forskare och "avslöja" utländska underrättelseorgans intriger tenderar att öka västfientligheten. Det faktum att Ryssland stöder ett antal diktaturer i OSS, av vilka vissa också fått ökad legitimitet genom amerikansk militär närvaro, och på ett flagrant sätt utövar påtryckningar mot sina grannar, påverkar även det relationerna med väst negativt. Konsekvensen kan på sikt bli att Ryssland försöker liera sig med Kina, om inte annat för att neutralisera en potentiell konkurrent och kanske fiende. Samtidigt ökar omvärldens beroende av ryska råvaror, framför allt av olja och gas. Detta gäller såväl OSS som övriga Europa. Ryssland har sagt att man skall använda sig av detta beroende som ett vapen i relationerna och har också gjort så mot flera f d sovjetrepubliker. Endast ett hårt pressat Ryssland torde dock använda energivapnet mot t.ex. EU-medlemmar, eftersom det allvarligt skulle skada landets anseende som leverantör.

Ekonomisk tillväxt inger förhoppningar

Den ryska ekonomin går fortfarande bättre än förväntat med avsevärda ökningar av BNP. I hög grad beror detta dock på höga oljepriser och inte en framväxande rättsstat, präglad av dynamik i viktiga sektorer av ekonomin, av transparens och förutsägbarhet. Det allt mer ensidiga beroendet av råvaruexporten snedvrider ekonomin och investeringarna på ett oroväckande sätt och Yukosaffären avskräcker många betydelsefulla utländska investerare. Det ökande välståndet och den framväxande medelklassen bör dock ses som en av de starkaste positiva faktorerna i dagens Ryssland, eftersom det i ett generellt historiskt perspektiv är en förutsättning för ett mer aktivt deltagande i politiken.. Det är också påfallande att den ryska ledningen inser vissa problem, som t.ex. det ensidiga beroendet av råvaror, men väljer att bortse från några mycket allvarliga kommande problem. Ett av de viktigaste utgörs av HIV, som nu nått epidemisk nivå, och som, tillsammans med andra frekventa sjukdomar, i pessimistiska scenarier kan minska den ryska befolkningen med nära 50 miljoner fram till 2050 och dämpa BNP-tillväxten med flera procentenheter. För att bemöta denna mycket hotande utveckling avsätts emellertid minimala resurser. Det bedöms också som viktigare att betala av statsskulden med hjälp av ett mycket stort handelsöverskott, medan ca. 20 miljoner ryssar lever under fattigdomsgränsen och de sociala behoven är enorma.

Hotbilden och arvet skapar överdimensionerad militärbudget

Den ryska ledningen ser i dag Ryssland som hotat av terrorister, militant islam, separatism, kriminalitet och utländska krafter i olika skepnader, allt ifrån George Soros till underrättelsetjänster med dolska planer. De storskaliga hoten, som Nato eller USA tidigare ansetts utgöra, anses nu tillhöra ett passerat stadium, om än sovjetiskt tänkande emellanåt gör sig påmint. För att bemöta dessa hot, använder den ryska staten officiellt ca. fem procent av BNP, varav 2,6 procent för rent militära ändamål. Mycket dock tyder på att den reella andelen är betydligt större. Storleken på den officiella militära budgetens andel av BNP är ca. 50 procent högre än genomsnittet inom Nato.

Ökningstakten i försvarsbudgeterna har varit hög, eller 25 procent i genomsnitt mellan 2001 och 2005. Højningar i denna storleksordning kan visserligen även iakttas inom OSS, men är i relation till omvärlden uppseendeväckande höga. Utfallet i termer av ökad militär kapacitet har dock hittills varit begränsat. Lönerna svarar för en fortsatt stor andel, ca. 40 procent, av budgeten, medan man växelsvis prioriterat anskaffning och FoU. Man kan dock konstatera att varken anskaffningsvolym eller forskningssatsningar har varit tillräckliga för att motsvara behoven såsom de uttrycks i militärreformen, vilken nu övergått till modernisering.. Mycket pekar på att Rysslands militära förmåga inom den närmaste tioårsperioden i huvudsak blir lokal och regional, men med bevarad global styrkeprojektionsförmåga genom kärnvapeninnehavet.

Fortsatta svåra prioriteringar för krigsmakten, men förmågan växer

Dilemmat för den ryska militära ledningen blir allt tydligare och behandlas också i Försvarsministeriets policydokument från 2003: för att ha råd att modernisera krigsmakten krävs en ytterligare minskning av personalen. Skall man ha en större yrkesarmé, ökar detta kravet på minskning. Det mest sannolika scenariot inom en tioårsperiod blir att Ryssland rimligen kan skapa en yrkesarmé på ca. 150 000-200 000 man med en god offensiv förmåga för insats i en lokal eller regional konflikt. De värnpliktiga, som 2008 skall ha decimerats från 1,2 miljoner till en miljon, skall huvudsakligen användas för försvar. Därtill kommer personal ur de paramilitära styrkorna som kan användas i olika militära sammanhang. En sådan

yrkesarmé med modern beväpning och relativt stor stridsvana, om vi förutsätter att kriget i Tjetjenien fortsätter, skulle i regionala sammanhang utgöra en mycket betydande maktfaktor.

I termer av eldkraft och teknisk överlägsenhet synes Ryssland kunna hantera två samtida konflikter av samma omfattning som kriget i Tjetjenien har idag. Om kriget å andra sidan har samma intensitet som Tjetjenienkriget hade för ett par år sedan är det mer tveksamt huruvida Ryssland skulle förmå hantera situationen. Förmågan att kontrollera taget territorium skulle förmodligen vara lika begränsad som den är i Tjetjenien och som den var i Afghanistan.

Den ryska förmågan mot en mer ”konventionell” motståndare som inte kan föra gerillastrid i lämplig terräng är däremot avsevärt bättre. Det långvariga kriget i Tjetjenien ger också rysk trupp allt större erfarenhet, något som saknas inom t.ex. övriga OSS. En slutsats beträffande den militära förmågan är att den nu är på uppgång, bl a som en följd av fler komplexa övningar. En motverkande faktor är dock att krigsmakten samtidigt urholkas underifrån. Yngre officerare, ofta inom kritiska sektorer, lämnar f n årligen sina tjänster i 10 000-tal på grund av de dåliga förhållandena.

Karakteren på den framtida förmågan har definierats som hög beredskap och rörlighet hos välövade och tekniskt moderniserade förband, målsättningar som kunde appliceras på många av världens krigsmakter. Vägen dit är kantad av snabbt ökande budgetanslag, men också av mycket stora kostnader för forskning, anskaffning och höjda löner. Med nuvarande rysk politisk ledning finns inte anledning att förmoda att acceptans för sådana kostnader skulle saknas. Den överdimensionerade satsningen speglar ett överdrivet säkerhetstänkande som i slutänden tycks gå ut på att bekämpa splittring och religiös fanatism med fel medel. Bevarandet av supermaktstatusen militärt sett har ingen täckning i landets ekonomiska storlek. Insikten om att ett gigantiskt slöseri med budgetmedel sker har inneburit mer kontroll av krigsmaktens sätt att hantera dessa, sannolikt ett bestående fenomen.

Om man inom den ryska militärledningen har haft förhoppningen att yrkessoldater skall vara en mer vädisciplinerad skara, har man dock hittills blivit besviken, krigföringen i Tjetjenien bär snarast vittnesmål om motsatsen. En annan faktor är frågan om var ryska operationer kan tänkas ske. Man har gjort klart att man avser följa det amerikanska exemplet och förbehålla sig rätten till preemptiva operationer utomlands. Det återstår att se om den nya säkerhetsdoktrin och påföljande militärdoktrin, som nu utarbetas, kommer att bekräfta detta.

Ryssland befäster sin position som militär supermakt genom att behålla sin nukleära andraslagsförmåga. Att man dessutom avser utveckla sina taktiska kärnvapen tyder på att man fortfarande anser dessa nödvändiga under sin nuvarande konventionella svaghetsperiod. Det faktum att man fortfarande avser behålla hela sin NBC-kapacitet utgör ett annat tecken på att supermaktsdimensionen spelar en väsentlig roll.

Militärindustrin: exporten ersätter rysk anskaffning

Rysk militärindustri står, som beskrivits, inför ett antal strategiska vägval, t.ex. vad man skall satsa på när krigsmakten får råd att lägga ut beställningar på större serier. Dessutom prioriteras f.n. vapen på taktisk nivå, medan den strategiska kapaciteten ökar långsamt, och gapet till väst växer genom en lägre förnyelsetakt i Ryssland. Kanske kommer man vid val av köpare dessutom i framtiden tvingas ta ställning till säkerhetspolitiska faktorer, inte bara ekonomiska, t.ex. vad gäller exporten till Kina. Hur skall man bredda exporten ländermässigt och hur kan man i längden hävda sig, när man inte kan producera långa serier? Det mesta talar för fortsatta prioriteringar och nedskärningar av en alltfjämt överflödig kapacitet. De

prioriteringar som görs inför kommande år indikerar att en större satsning skall ske inom lednings-, informations-, och datorsystem, dvs. där den kanske största eftersläpningen finns. Irakkriget, liksom Kosovokriget, har satt märkbara spår i den ryska synen på sin egen förmåga, i synnerhet mot en tekniskt avancerad motståndare. Reformatörerna av den ryska krigsmakten vinner långsamt insteg och Nato framstår allt mer som förebilden, snarare än motståndaren.

Mot ett politiskt stabilt, isolerat och oberäkneligt Ryssland?

2008 kommer framför allt genom presidentvalet att bli ett betydelsefullt år i rysk politik, men mycket talar för att vi inte kommer att se någon förändring av den politiska ledningens syn på hur landet skall styras eller på omvärlden. Möjligheterna att mot regimens vilja starta nya partier eller via media föra fram karismatiska motkandidater till den Putin utser till efterträdare förefaller ytterst begränsade. Folkliga uppror mot stulna val som i Georgien och Ukraina lär förmodligen inte upprepas i Ryssland, därtill är den politiska oppositionen om tre år sannolikt ännu för svag, men en viss oro kan anas i den ryska ledningen.

I ett hotbildsperspektiv finns inget som talar för att Ryssland i dag skulle vilja eller kunna uppträda militärt aggressivt mot omvärlden utanför OSS, där det dock har skett under senare år, bland annat i form av bombningar i Georgien.

Omvärldens oro för den ryska utvecklingen grundas främst på andra faktorer. Den viktigaste är att rysk politik, inrikes såväl som utrikes, förblir oförutsägbar. Presidentens maktställning och den snabbhet med vilken rättsregler kan ändras och slussas genom Duman bidrar starkt till detta. Oförutsägbarheten skall därutöver ses mot bakgrund av ett allt mer auktoritärt Ryssland, som värjer sig mot kritik och därigenom driver landet mot isolationism. Denna kurs stöds uppenbarligen av en majoritet av befolkningen, som i tilltagande grad är fientligt inställd till väst. Händelser av oväntat slag, t.ex. ett kinesiskt angrepp på Taiwan eller ett ryskt angrepp mot terroristläger i Georgien kan ytterligare fjärma Ryssland från väst. I värsta fall leder utvecklingen tillbaka till ett kallt krig. En kärnkraftsolycka eller en naturkatastrof med många offer skulle också snabbt kunna underminera statsledningens auktoritet och popularitet.

I ett positivt scenario kan de globala nätverk Ryssland allt mer vävs in i tillsammans med en framväxande politiskt mer medveten medelklass leda till att landet utvecklas mot demokrati och den civila rättsstaten. En politisk lösning av Tjetjenienkriget skulle naturligtvis också bidra till att höja Rysslands anseende avsevärt. Stora terroristaktioner mot Europa skulle temporärt kunna närma Ryssland och väst. Det ömsesidiga beroendet av råvaror och stora exportintäkter kan, om Ryssland inte väljer att använda sig av det som påtryckningsmedel, likaså utgöra ett förenande kitt.

11. Bibliografi

Officiellt material

Energy Information Agency/US Department of Energy *World Dry Gas Supply and Disposition*, 2000. Hämtat 13 nov. 2003 (<http://www.eia.doe.gov/emeu/international/gas.html#IntlTrade>)

--- (2002), *Baltic Sea Region Country Brief*. Hämtat 14 nov. 2003.
<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/baltics.html>,

---- (2002), *An Energy Overview of the Republic of Lithuania*, hämtat 14 nov. 2003
(www.fe.doe.gov/international/lithover.html).

---- (2002) *An Energy Overview of the Republic of Latvia*: hämtat 14 nov. 2003,
www.fe.doe.gov/international/latvover.html,

European Commission, External relations, The EU's relations with Russia, EU-Russia Summit, 10 maj 2005, "Conclusions", Annex 1-3, http://europa.eu.int/comm/external_relations/russia/, hämtat 13 maj 2005.

---- EU-Russia Summit, *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on the relations with Russia*, 9 febr 2004, hämtat 26 nov 2004 (http://europa.eu.int/comm/external_relations/russia/).

---- EU-Russia Summit, *Joint press release* 25 nov 2004, hämtat 26 nov 2004
(http://europa.eu.int/comm/external_relations/russia/summit_11_04/index.htm)

---- EU-Russia Summit, *EU/Russia: The four "common spaces"*, 25 nov 2004
(http://europa.eu.int/comm/external_relations/russia/summit_11_04/index.htm).

United States General Accounting Office (GAO) Weapons of Mass Destruction – Additional Russian Cooperation Needed to facilitate U.S. Efforts to Improve Security at Russian Sites", hämtat 6 april 2005
<http://www.gao.gov/new.items/d03482.pdf>,

Goskomstat RF (2002), "Statistitjeskij analiz demografitjeskoj situatsii v Rossii" *Demografitjeskij krizis: mehanizmy preodolenija*, Moskva.

Grazhdanskij kontrol, "Bolsjinstvo zakljutjennych stradajut ot tiazjelych boleznej" 5 okt. 2004,
<http://control.hro.org/okno/pen/2004/10/05.php>; hämtat 10 dec. 2004.

Ivanov, Igor (intervju) (2004) "Osobennosti natsionalnoj bezopasnosti", *Itogi*, nr. 25 (22 juni 2004), s. 16-20.

Ivanov, Viktor (intervju) ""Trudovoj kodeks" dlja tjinovnika", *Rossijskaja gazeta*, 31 juli 2004. Hämtat 22 september 2004. <http://www.rg.ru/2004/07/31/gossluzhba.html>.

Izбирatel'naja kommissija Rossijskoj federatsii (Centrala valkommissionens hemsida) *Vybory rezul'tatov gosudarstvennoj dumy Federal'nogo sobranija tjetvertogo sosyva*, <http://gd2003.cikrf.ru/>

Ministerstvo inostrannykh del Rossijskoj Federatsii (Ryska Federationens Utrikesministerium) "Dogovor o dobrososedstve, druzjbe i sotrudnitjestve mezjdu Rossijskoj Federatsii i Kitajskoj Narodnoj Respublike", 16 juli 2001, hämtat 18 juli 2001 (www.ln.mid.ru/website).

---- Ivanov, Sergej (2004) "International Security Issues in the Context of Russia-NATO Relations", 6-8 februari, www.mid.ru, hämtat 4 febr. 2005.

---- "Interview Granted by Andrey Denisov, Russia's Permanent Representative to the United Nations", 29 okt 2004, hämtat 9 nov 2004 (www.ln.mid.ru).

--- "Moscow Joint Statement of the Heads of State of Russia and China", 18 juli 2001, <http://www.mid.ru>, , hämtat 10 juli 2003.

---- "Otvét ofitsial'nogo predstavitelja MID Rossii A. V. Jakovenko na vopros rossijskich SMI otnositel'no itogov parlamentskich vyborov i vsenarodnogo referenduma v Belorussii", 18 okt. 2004. Hämtat 18 okt. 2004, http://www.ln.mid.ru/brp_4.nsf/sps/8A747CDFDB01207DC3256F3100451F31

-----“Statement to the NPT 2000 Review conference by Igor S. Ivanov, Minister for Foreign Affairs”, Russian Federation, 25 april 2000, hämtat 6 april 2005 (<http://www.ceip.org/programs/npp/npt2000ivanov.htm>)

--- ”Statia Ministra Inostrannyh del I. S. Ivanova pod zagolovkom, ”Rossija v Azii i Azija v Rossii””, 28 jan 2004, hämtad 29 mars 2004 (www.ln.mid.ru).

--- ”Stenogramma vystuplenija i otvetov na voprosy”, 7 sept 2004.

--- ”Stenogramma intervju Ministra Inostrannyh del I. S. V.Lavrova telekanalu ”Al-Dzjazira””, 10 sept 2004, hämtat 11 okt 2004 (www.ln.mid.ru)

---”Statia Ministra Inostrannyh del Igorja Ivanova pod zagolovkom, ”Rossija v Azii i Azija v Rossii””, 28 jan 2004, 29 mars 2004 (www.ln.mid.ru)

--- ”Stenogramma intervju Ministra Inostrannyh del I. S. Ivanova televizionnomu kanalu ’Al-Arabija’, 26 febr 2004, hämtat 29 mars 2004 (www.ln.mid.ru)

--- ”Statement by Sergey V. Lavrov, Minister of Foreign Affairs of the Russian Federation at the 59th session of the UN General Assembly”, 24 sept 2004, hämtat 9 nov 2004 (www.ln.mid.ru).

--- ”Transcript of the Interview Granted by Russian Minister of Foreign Affairs Sergey Lavrov to the Channel One Vremya Program”, 11 nov 2004, hämtat 11 nov 2004 (www.ln.mid.ru)

Ministerstvo oborony Rossijskoj Federatsii (Ryska försvarsministeriet), *Aktualnyje zadatji razvitija Vooruzjennyh Sil Rossijskoj Federatsii* http://www.mil.ru/index.php?menu_id=886, hämtat den 20 oktober 2003.

---- Prikaz, nr. 6 av den 2 januari år 2000, <http://mil.ru/>.

Ministerstvo obrazovanija i nauki Rossijskoj Federatsii, (Ryska utbildningsministeriet) databas över militärpatriotiska föreningar och organisationer, som sysslar med frågor rörande civil och patriotisk fostran av ungdomen, dokument nr 1, hämtat 6 maj 2005. (<http://dmp.mgopu.ru/searchTopics.php?t1=8&t2=1>)

---- ”Baza dannych voenno-patriotitjeskich odeninenij i organizatsij zanimajusjtichsia voprosami grazjdanskogo i patriotitjeskogo vospitanija molodezji”, hämtat 6 maj 2005, <http://dmp.mgopu.ru/searchTopics.php?t1=8&t2=1>.

---- ”Meroprijatija po realizatsii podprogrammy Ministerstva obrazovanija Rossijskoj Federatsii ”Patriotitjeskoe vospitanie grazjdan Rossijskoj Federatsii na 2001-2005 gody”, <http://dmp.mgopu.ru/searchTopics.php?t1=8&t2=1>, 6 maj 2005.

---- ”Resjenie kruglogo stola ”Molodezj i bezopasnost strany”. Vserossijskoj vstretji molodezji i veteranov ”Vo slavu Velikoj Pobedy, (<http://dmp.mgopu.ru/data/528.doc>, hämtat 20 jan. 2005.

---- ”Resjenie Vserossijskogo seminara-sovesjtjanija” Tula, 13 okt. 2001, (<http://dmp.mgopu.ru/data/528.doc>, hämtat 20 jan. 2005.

Ministerstvo promyslennosti i energetiki (Rysslands ministerium för industri och energi) *Energetitjeskaja strategija Rossii na period do 2020 goda*, 28 aug. 2003 (<http://www.mte.gov.ru/docs/32/189.html>) hämtad ??

Ministerstvo truda, Postanovlenie (Arbetsministeriets förordning) nr. 27, den 3 mars 2004. adress?

NATO, Allied Joint Force Command Naples ”NATO and Russian Ships Conduct joint Training”, hämtat 6 april 2005 www.afsouth.nato.int/releases/2004releases/PR_37_04.htm.

Ot pervogo litsa. Razgovory s Vladimirom Putinyem, <http://www.president.kremlin.ru/articles/bookchapter9.shtml> hämtad den 29 november 2004.

---- nr. 510, 5 juli 2001 (<http://www.munition.ru/rus/36.asp>);

Pravitelstvo Rossijskoj Federatsii, Postanovlenie (Ryska Federationens Regeringsförordning) den 16 februari 2001 nr. 122, ”Gosudarstvennaja programma ”Patriotitjeskoe vospitanie grazjdan Rossijskoj Federatsii na 2001-2005 gg” hämtat 6 maj 2005 (<http://dmp.mgopu.ru/data/827.doc>).

---- Postanovlenie nr 179, ”Voprosy Ministerstva promyslennosti i energetiki Rossijskoj Federatsii”, 7 april 2004, hämtat 8 april 2005 (<http://npa-gov.garweb.ru:8080/public>).

11. BIBLIOGRAFI

- Postanovlenie nr 190, "Voprosy Federalnogo agenstva po promysjlennosti", 8 april 2004, hämtat 8 april 2005 (<http://npa-gov.garweb.ru:8080/public/>).
- nr. 510, 5 juli 2001 (<http://www.munition.ru/rus/36.asp>);
- Prezident Rossii, (Rysslands presidents officiella hemsida) *Administratsija Prezidenta*,. Hämtat 22 september 2004, http://www.president.kremlin.ru/print/administration_about.shtml
- "Beseda s zjurnalistami", 27 mars 2004. Hämtat 22 september, <http://www.president.kremlin.ru/text/appears/2004/03/62499.shtml>.
- Federalnyj zakon nr. 113-FZ, "Ob alternativnoj sluzjbe", www.president.kremlin.ru, i kraft 1 januari 2004.
- Federalnyj zakon. 23 dec. 2004 N 173-FZ. "O federalnom bjudzjete na 2005 god" <http://document.kremlin.ru/doc.asp?ID=025793>, hämtat 21 februari 2005.
- Federalnyj zakon, 11 november, 2003, nr. 151-FZ, "O vnesenii izmenenij o dopolnenij v federalnyj zakon "O grazhdanstve Rossijskoj federatsii", *Rossijskaja gazeta*, 14 november, 2003.
- *Konstitutsija Rossii*, 12 dec. 1993 (<http://www.president.kremlin.ru/articles/ConstMain.shtml>).
- "Obrasjtjenie Prezidenta Rossii Vladimira Putina", 4 sept 2004, hämtat 7 sept 2004 (www.president.kremlin.ru/text/appears/2004/09/76320.shtml).
- "Poslanie Federalnomu Sobraniju Rossijskoj Federatsii", 16 maj 2003. Hämtat 6 oktober 2004, http://www.president.kremlin.ru/appears/2003/05/16/1259_type63372_44623.shtml.
- "Poslanie Federalnomu sobraniju Rossijskoj Federatsii", 26 maj 2004, hämtat den 28 maj 2004, www.kremlin.ru/text/appears/2004/05/64879.shtml.
- "Poslanie Federalnomu sobraniju Rossijskoj federatsii" 25 april 2005, hämtat 6 maj 2005.
- "Press conference following Russian-Ukrainian Talks", 24 jan. 2005, hämtat 17 febr. 2005 (www.president.kremlin.ru/eng/text/speeches)
- "Press-konferentsia po itogam vstretji", 10 maj 2005, hämtat 12 maj 2005 (www.president.kremlin.ru)
- "Press Conference following the G-8 Summit", 11 June 2004, hämtat 9 november 2004 (www.president.kremlin.ru/eng/text/speeches/2004/06/11/1401_72690.shtml)
- "Soobsjtjenie press-sluzjby Prezidenta Rossii", 13 september 2004, hämtat 14 september 2004, <http://www.president.kremlin.ru/text/psmes/2004/09/76679.shtml>.
- "Speech at a formal reception", 9 maj, hämtat 10 maj 2005 (www.kremlin.ru/text).
- Ukaz nr. 727 "O merach gosudarstvennoj podderzjki obsjtjestvennych objedinenij, vedusjich rabotu po voenno-patriotitjeskomu vospitaniju molodezji", 16 maj 1996, <http://document.kremlin.ru/index.asp>, hämtat 6 maj 2005.
- "Vladimir Putin provel sovesjtjanie s tjlenami Soveta Bezopasnosti", 27 november 2004. Hämtat 30 november 2004, <http://www.president.kremlin.ru/text/news/2004/11/80287.shtml>.
- "Vystuplenie na rassjirennom zasedanii Pravitelstva s utjastiem glav subektov Rossijskoj Federatsii", 13 september 2004. Hämtat 14 sept. 2004, <http://www.president.kremlin.ru/text/appears/2004/09/76651.shtml>.
- "Vystuplenie na voennom parade", 9 maj 2005, www.kremlin.ru/text hämtat 10 maj 2005.
- "Vystuplenie na vstretje glav-gosudarstv", 24 maj 2004, hämtat 25 maj 2004 (www.kremlin.ru/text/appears/2004/05/64788.shtml).
- "Zajavlenie dlja pressy i otvety na voprosy na sovmestnoj s Prezidentom SSjA Dzjordzjem Busjem press-konferentsii", 24 febr. 2005, hämtat 16 mars 2005, www.president.kremlin.ru/appears/2005=02/84527.shtml.
- "Zajavlenije dlja pressy i otvety na voprosy po itogam vstretji s Prezidentom Belorussii Aleksandra Lukasjenko", 23 aug, hämtat 7 sept 2004 (www.president.kremlin.ru/text/appears/2004/08/75789.shtml).

---- "Zajavlenie dlja pressy posle podpisaniya rossijsko-kitajskich dokumentov", "Sovmestnaja deklaratsija Rossijskoj Federatsii i Kitajskoj Narodnoj Respubliki", 14 okt 2004, hämtat 21 okt 2004 (www.president.kremlin.ru/text/appears/2004/10).

Regeringens skrivelse 2003/04:84, *Sveriges samarbete inom Euroatlantiska partnerskapsrådet (EAPR) och Partnerskap för fred (PFF)*, 11 mars 2004.

"Putin confirms Russia's strategic route towards partnership with the USA", RTR Russia TV, 1 juni 2003 (BBC Global Monitoring, 2 juni 2003).

Putin, Vladimir, "Russia at the turn of the millennium", *Nezavisimaja gazeta*, 30 dec, 1999.

"Putin Tells the Nation", RTR Russia TV, 16 maj 2003 (BBC Global Monitoring Newline Former Soviet Union Political File 17 May 2003).

Rossijskij Statistitjeskij Ezjegodnik, (2002, 2003), Moskva, Goskomstat Rossii.

Russian Munitions Agency, Resolution of the Government of the Russian Federation Nr 906 of August 6, 1999 "Issues of Russian Munitions Agency" (www.munition.ru/rus/906.html).

---- Resolution nr. 510 5 juli 2000 "On introduction of amendments and supplements to Resolution of the Government of the Russian Federation of March 21, 1996, No 305 "On approval of Federal Target Programme "Destruction of Chemical Weapons Stockpiles in the Russian Federation (<http://www.munition.ru/rus/36.asp>).

Federalnyj zakon, 6 febr. 1997, nr. 27-FZ, *Sobranie zakonov Rossijskoj Federatsii*. 1997. nr. 6. St. 711, ,

Sovet bezopasnosti Rossijskoj Federatsii (Ryska federationens Säkerhetsråd) "Morskaja doktrina Rossijskoj Federatsii na period do 2020 g. (<http://www.scrf.gov.ru/Documents/Decree/2001/27-07.html>) hämtad 2 febr. 2005.

---, "Osnovy gosudarstvennoj politiki v oblasti obespetjenija chimitjeskoj i biologitjeskoj bezopasnosti n period do 2010", <http://www.scrf.gov.ru/Documents/Decree/2003/2194.html>, hämtat 7 februari 2005.

---- *Polozhenie o Sovete Bezopasnosti Rossijskoj Federatsii*, 7 juni 2004. Hämtat 6 oktober 2004, <http://www.scrf.gov.ru/Documents/Decree/2004/726-1.html>.

---- *Polozhenie ob apparate Soveta Bezopasnosti Rossijskoj Federatsii*, 7 juni 2004. Hämtat 6 oktober 2004, <http://www.scrf.gov.ru/Documents/Decree/2004/726-2.html>.

US Embassy, Japan "Nato, Russia Conduct First Joint Missile Defence Exercise, 3 dec. 2004 <http://tokyo.usembassy.gov/e/p/tp-20040312-16.html>, hämtat den 22 mars 2005.

Kommentarer och analyser

Aale, Per Kristian, "Krigsminnen väcker Kamrat Stalin till liv", DN, 8 maj 2005.

Acute Consequences of Accidental Releases of Lewisite. A pilot Project in the field of Destruction of Chemical Weapons in Russia, FOA AH 40033-4.5, februari 1994.

"Agenty vlijanija", *Novaja Gazeta*, 30 aug. 2004, hämtad den 12 november 2004, <http://2004.novayagazeta.ru/nomer/2004/63n/n63n-s45.shtml>.

Ahrend, R. and Thompson, W. "Oil sector a drag on economic growth", *Moscow Times*, 3 dec. 2004.

"Airborne troops conduct major exercises in North Russia" *Moscow News*, 25 mars 2004, <http://www.mosnews.com/news/2004/03/25/airborne.shtml>, hämtat 14 juli 2004-

Alanen, Aku "Russian Education Levels Surprisingly Low", *BOFIT Russia Review*, nr. 5 2004.

Andersson, P., Axelsson, A., Goliath, M., Oliver, L., Peterson, J., Strömberg, L-G, Waldenvik, M., Wilhelmsen, K. och Wirstam, J. (2004), *Kärnvapen i världen 2004*, FOI-R--1357--SE, oktober 2004.

Anochin, B. G., Vorotnikov, V. P. (2003) "Tenevizatsija rossijskogo obsjtjestva kak sistemnoe javlenie", *Sotsiologija vlasti*. nr. 4, 2003 (Moskva, RAGS).

11. BIBLIOGRAFI

- Anthony, Ian, *Reducing Threats at the Source – A European Perspective on Cooperative Threat Reduction*, SIPRI Research Report nr. 19 (SIPRI, Stockholm, 2004).
- Anti-Corruption Gateway for Europe and Eurasia, Country information, "Russia", hämtat 3 maj 2005, (http://www.nobribes.org/en/country_information/rc_Russia.htm).
- Arbatov, Aleksei "What kind of army Does Russia Need?", *Russia in Global Affairs*, vol. 1, nr., 2003, s. 8, <http://eng.globalaffairs.ru/numbers/2/457.html>, hämtat 24 mars 2005.
- Arbman, Gunnar (2003) *Kärnvapenmakten Kina – Globala och regionala aspekter*, FOI-R—0976—SE
- Arbman, Gunnar and Thornton, Charles (2003) *Russia's Tactical Nuclear Weapons Part I: Background and Policy Issues*, FOI-R—1057—SE.
- (2005) *Russia's Tactical Nuclear Weapons. Part II: Technical Issues and Policy Recommendations*, FOI-R—1588-SE 2005.
- Atomnaja podlodka 'Kursk' – chronika gibeli* (Moskva, Pusjkinskaja plosjtjad 2000).
- Baev, Pavel (2005) "Counter-terrorism as a building block for Putin's regime", i Hedenskog, Jakob *et al.*, *Russia as a Great Power. Dimensions of security under Putin* (London, Routledge).
- (2004), " Kremlin launches military exercises in Russian Far East", *EDM*, 10 juni 2004, http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=401&issue_id=2980&article_id=2368077, hämtat 10 sept. 2004.
- "Reforming the Russian Military: History and Trajectory", in: Nygren and Fedorov (Eds.) *Russian Military Reform and Russia's New Security Environment* (Stockholm, The Swedish National Defence College),
- "Russian Preventive Strikes – Options and Capabilities", *Eurasia Daily Monitor*, http://www.jamestown.org/publications_details.php?volume_id=401&issue_id=3069&article_id=2368497, 14 september 2004, hämtat 30 september 2004.
- Baker, David (ed.) (2003) *Jane's Space Directory 2003-2004* (Coulsdon, Jane's).
- Baker, Peter (2003) "In Russia, Path to Election Often Ends in Corrupt Courts" *Washington Post* den 4 december 2003.
- Bakhtiari, Samsam (2003), "Russia's Gas Production, Exports Future Hinges on Dramatic Changes Needed at Gazprom", *Oil and Gas Journal*, 10 mars.
- Baranets, V "What kind of military is Putin creating?", *Komsomolskaja Pravda* den 10 mars 2004, i Johnson's Russia Weekly, 12 mars 2004.
- Barnes, Hugh (2003) "Rossija – tjurma "tsvetnych" ljudej" *The Financial Times*. den 24 november 2003 (<http://www.inosmi.ru/print/200348.html>) hämtad den 21 februari 2005.
- Bayzakova, Kuralai (2004), "Cooperation between Kazakhstan and Russia within the Framework of the Collective Security Treaty", *Central Asia and the Caucasus: Journal of Social and Political Studies*, vol. 26, nr. 2.
- Bazhanov, Evgeniy (2003) "A Multipolar World is Inevitable", *International Affairs*, vol. 49, nr. 5, s. 17-22.
- Belous, Vladimir "Samye kosjmarne terakty esjtjo vpered i – Ekstremistskie gruppirovki uzje ispolzujut chimitjeskoe i biologitjeskoe oruzjie" [De mest fruktansvärda terrorattackerna ligger ännu framför oss – Extremistgrupper använder redan kemiska och biologiska vapen], *NVO*, 3-9 september 2004.
- Belousov, A, *Ekonomika Rossii: XXI Vek*, Moskva 2004.
- "Jadernyj terrorizm: popytki uzje byli – Zavetnaja metjta ben Ladena – imet oruzjie massovogo unitjtiozjenia" *NVO*, 8-14 oktober 2004.
- Berglöf, Erik (2004) "The New Political Economy of Putin's Russia", i *Whither Russia? Conference Proceedings*, ed. Robert Larsson, Strategiskt Forum, nr 15 (Stockholm FOI).
- Binyon, Michael and Page, Jeremy (2004) "Qatar bombers were Russian special forces". *The Times*. (UK) den 12 mars 2004.

- Blagov, Sergei, "Russia pursues Turkmen riches, with mixed results", EDM, nr. 47, 6 april 2005.
- Boese (2004) "Russia, NATO at Loggerheads Over Military Bases", *Arms Control Today*, vol. 34, nr. 2.
- BOFIT Russia Review* nr. 4, 2004 (Helsingfors, Bank of Finland).
- Bojarskij, V.I. (2003), *Partizanstvo vtjera, segodnja, zavtra. Istoriko-dokumentalnyj otjer* (Moskva, Izdatelskij dom "Granitsa").
- Boltikov, Viktor (2004) "Ispolniteli zakona: mezjdu dvuch ognj", *Bratisjtjka. Zjurnal podrazdelenij specialnogo naznatjenija*. mars 2004.
- Bouldin, Matthew "Russian Government Restructuring and the Future of WMD Threat Reduction Cooperation", RANSAC Policy Update, maj 2004, hämtat 13 oktober 2004 (<http://www.ransac.org>).
- BP Statistical Review of World Energy – June 2003*, London, BP.
- Burger, Ethan S. "Corruption in the Russian Arbitrazh Court System", *The International Lawyer*, maj 2004, <http://topics.developmentgateway.org/jlr>.
- "(The) case against a lapdog judiciary" *Moscow Times*. den 6 oktober 2004.
- Catan, Thomas, "Before the crash" *Financial Times*, den 15 maj 2004.
- Chepurin, Alexander (2004), "How to Strengthen Stability and Security in the Caucasus", *Central Asia and the Caucasus: Journal of Social and Political Studies*, vol. 26, nr. 2.
- Chrikin, Dmitry, "Russia No Longer Needs Aircraft-Carriers", *Pravda.ru*, 2 mars, 2004.
- Chodarenok, Michail (2003), "Vojennaja reforma v Rossii bez protjnoj pravovoj osnovy obretjena na proval" 26 november 2003, *Prava Tjeloveka v Rossii*, http://www.hro.org/editions/hrc/05/05_4.php, hämtat 26 nov. 2004.
- Choltaev, Zaindi (2004) "Surkov and the search for enemies", Jamestown Foundation. *Chechnya Weekly: News and analysis on the crisis in Chechnya*. den 6 oktober 2004 vol. 5, nr. 36.
- Choresjko, Vasilij (2004) "Bratstvo krapovich beretov. Gorjatjie dela i dumy otrjada "Rus""", *Soldat udatji*, nr. 4 2004, s. 14-17.
- "Serye djavoly", *Soldat udatji*, nr. 7, 8, 2004, s. 18-23.
- Chorosjev, Sergej "Bankovskaja osenj", *Finansovyj Kontrol*, nr. 10 2004.
- Clevström, Jenny, Norlander Lena, Unge, Wilhelm *Rysk toxin- och bioregulatorkompetens*, FOA-R—00-01703-170—SE, december 2000.
- Coalson, Robert, "Running against Washington", RFE/RL Newslin, nr. 43, 17 mars 2005, endnote.
- Corwin, Julie A. (2004) "If you can't beat them, disqualify them" i RFE/RL den 8 december 2004.
- Corwin, Julie och Yasmann, Victor (2004) *International, Domestic Monitors Criticize Presidential Election*, RFE/RL, The Russian Federation Votes: 2003-2004, 16 mars 2004, Hämtat 9 juni 2004, <http://www.rferl.org/specials/russianelection/article/2004/3/E2392720-FC14-4D42-AB4E-F1CCE0F42CC0.html>
- Danilova, Maria (2004) "Russian rights group wary of plan to assign law enforcement officials to work with them" AP18 juni 2004 återgivet i *Johnson's Russia List*, nr. 8260 den 19 juni 2004, meddelande nr. 3.
- Deutsche Bank Research 15 febr. 2005 www.dbresearch.de.
- Dresen, Joseph F. (2004) "Bureaucrats and Russian Transition: The Politics of Accommodation", *Kennan Institute for Advanced Russian Studies Meeting Report*, vol. 22, nr. 1.
- Dzjemal, Orchan (2004) "Vybory-2003: mertvyje dusji prosjli 5-protsentnyj barjer" *Novaja Gazeta*. nr. 6, den 29 januari 2004, (<http://2004.novayagazeta.ru/nomer/2004/06n/n06n-s16.shtml>).
- Dubnov, Vadim (2004) "The Eurasian Problem", *New Times*, augusti 2004.
- Dunlop, John B, "The October 2002 Moscow hostage-taking incident", Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL), 18 dec. 2003, 8, 15 jan. 2004.

11. BIBLIOGRAFI

- Engnér, Eskil, *Satellituppskjutningar 2000-2002*, FOI-D-0208—SE, februari 2005.
- Eyal, Jonathan (2004) "The Tragedy of Russia: Lessons Unlearned", *RUSI Newsbrief*, vol. 24, nr. 9, s. 97-98.
- Fedorov, Yuri (2004) "Putin's Russia: Foreign Policy and the Nature of the Regime", in Fedorov, Yuri och Nygren, Bertil (eds.) *Putin I and Putin II*, Acta B31 (Stockholm, National Defence College).
- Feifer, Gregory "Russia: Three Years Later, Moscow Apartment Bombings Remain Unsolved", Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL), Features, <http://www.rferl.org/nca/features/2002/09/06092002192656.asp>.
- Felgenhauer, Pavel (2004) "Nukes will not be used" *Moscow Times*, 19 okt. 2004.
- Finstad (2001) *Russisk deltagelse i KFOR og forholdet til NATO*, (Kjeller, Forsvarets forskningsinstitutt) 2001/02710.
- Freedman, Lawrence (1966) "The Evolution of Nuclear Strategy", i Garthoff, Raymond L. *Sino-Soviet Military Relations* (New York, Praeger Publishers).
- Galeotti, Mark (2004) "Beslan Shows Growing Islamist Influence in Chechen War", *Jane's Intelligence Review*, vol. 16, nr. 10, s. 12-17.
- Glasser, Susan B. (2003) "Chechnya Duty Hardens Russian Police. Officers Often Return Disillusioned, Angry and Violent, 'Like Zombies'" *Washington Post* 28 november 2003.
- Gobarev, Viktor M. (1999) "Soviet Policy Toward China: Developing Nuclear Weapons 1949-69", *Journal of Slavic Military Studies*, vol. 12, nr 4.
- Goble, Paul (2004), "Are 2,000 ethno-confessional conflicts possible in the post-Soviet states?" *RFE/RL Newsline*. 17 september.
- Golts, Aleksandr M. (2004) *Armija Rossii: 11 poterjannykh let* (Moskva, Zacharov).
- Gordienko, Irina (2003) "I u vas v kvartire GAS. Gosudarstvennaja avtomatizirovannaja sistema kontrolja za vyborami peresjla v vedenije FSB" *Novaja gazeta*, nr. 19, den 17 mars 2003.
- Gorochoy, E. Ju. (2003) "Rol obsjtjestvennosti i sredstv massovoj informatsii v borbe s propagandoj terrorizma i inych projavlenij ekstremizma" *Antiterroristitsjeskij tsentr SNG. Mezdunarodnyj terrorizm v SNG. Materialy "Kruglogo stola"*. Moskva, s. 105-109.
- "Government has a chance to curb inflation", RBC News, 7 februari 2005.
- Grozovskij, Boris (2004) "Dengi ubegajut" *Vedomosti* 23 juli 2004, hämtat 10 december 2004, <http://www.vedomosti.ru/newspaper/article.shtml?2004/07/23/78743>.
- Gvosdev, Nikolas (2004) "Comment: The Orthodox Church and Democracy. Are the Two Compatible?", Russia Profile 9 december 2004, hämtat 10 december 2004, <http://www.russiaprofile.org/politics/article.wbp?article-id=E24EE028-FE81-41CA-9F30-8A1E4D850D8A>.
- Hassel, Florian (2003) "Der zweite Tschetschenienkrieg. Eine Unterwerfungskampagne in imperialer Tradition" i: F. Hassel (ed.) *Der Krieg im Schatten. Rußland und Tschetschenien*. Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Hedenskog, Jakob (2004) *The Ukrainian Dilemma: Relations with Russia and the West in the Context of the 2004 Presidential Elections*, FOI-R—1199—SE, mars 2004.
- Hedström, Håkan, *Konsekvenser av Nato-utvidgningen den 2 april 2004 från ett ryskt perspektiv*, 15 april 2004, Försvarsavdelningen, Sveriges ambassad i Moskva.
- (The) *HIV/AIDS Epidemic in the Russian Federation*, Transatlantic Partners Against Aids, www.tpaanet.net, hämtat 10 januari 2005.
- Human rights watch, *World report 2005*, Russia, <http://hrw.org/english/docs/2005/01/13/russia9867.htm>) hämtat 22 april 2005.
- Huskey, Eugene (2004) "Nomenklatura Lite? The Cadres Reserve in Russian Public Administration", *Problems of Post-Communism*, vol. 51, nr. 2, s. 30-39.

Häggström, Britta, Forsberg, Åke, Norlander, Lena, *Conversion of a Former Biological Weapon Establishment*, FOI-R—1316—SE, september 2004.

Höhl, Kathrin, Müller, Harald and Schaper, Annette, edited by Burkard Schmitt, *EU cooperative threat reduction activities in Russia*, Chaillot Papers nr. 61 (Paris, Institute for Security Studies) juni 2003) <http://www.iss-eu.org>.

Ignatius, David "In Qatar, Standing Up to Putin" *Washington Post*, 16 mars 2004.

Ignatov, Aleksandr (2000) "Strategija "globalizatsionnogo liderstva" dlja Rossii", *Nezavisimaja Gazeta* den 7 september 2000, http://www.ng.ru/printed/ideas/2000-09-07/8_strateg.html.

"Illarionov says Russian growth threatened by state", Prime TASS, 7 okt. 2004.

Inozemtsev, Vladislav, (2003) "Russian-U.S. Relations: Outlook for the Future" *International Affairs*, vol. 49, nr 6.

Isakova (2002) 'The evolution of civil-military relations in Russia.' i Cottey (ed.) *Democratic control of the post-communist military: guarding the guards*. (Houndmills, Basingstoke and New York, Palgrave).

Ivanov, Henry, "Quality, not quantity", *Jane's Defence Weekly*, 17 december 2003, s. 25-26.

Ivanov, V. F. (2003) "Ugolovno-ispolnitelnaja politika", i *Rossijskaja pravovaja politika*. Moskva.

Ivasjov, Leonid Grigorjevitj "Verhovnaja vlast nenavidit armiju" *Sobytaja*, 22 februari, hämtad den 28 februari 2005 (<http://www.iamik.ru/20429.html?>).

"Russian armed forces to begin second phase of strategic exercise", ITAR-TASS, 16 februari 2004, http://www.cndyorks.gn.apc.org/yspace/articles/bmd/russian_bm_exercise.htm, hämtat 8 december 2004.

Jagielski, Wojciech "Basajew: święta wojna trwa", *Gazeta Wyborcza*, 11 mars 2005, s. 14.

Jeppesen, Morten (2004), *Russland og USA i Sentral-asia: samarbeid eller rivalisering?*, FFI/rapport-2004/00644 (Kjeller, Forsvarets forskningsinstitutt).

Jonson, Lena (2000) "Russia, NATO and the Handling of Conflicts at Russia's Southern Periphery: at a Crossroads?", *European Security*, vol. 9, nr. 4.

Jonson, Lena (2004), *Vladimir Putin and Central Asia: the Shaping of Russian Foreign Policy* (London, I.B. Tauris).

Kabakov, Aleksandr (2004) "Usji Krajeva" (Krajevs öron.) *Gazeta.ru*, 7 maj 2004, hämtat 10 dec. 2004, http://www.gazeta.ru/2004/05/07/oa_120183.shtml.

Kagarlitsky, Boris (2003) "Big Business of Party Lists" *Moscow Times* den 23 september 2003.

Karamaev, Sergej, "Armejskij prizyv v demografitjeskoj jame" *Lenta.ru*, <http://vip.lenta.ru/news/2004/10/04/draft/9> hämtat 21 okt 2004.

Katsva, M. "Threat of chemical and biological terrorism in Russia", *The Monitor* 3, s. 14-16.

Kelin, Andrei (2004) "Attitude to NATO Expansion: Calmly Negative", *International Affairs*, vol. 50, nr. 1, s 17-25.

Kiesow, Ingolf (2003), *Energy in Asia: an Outline of Some Strategic Energy Issues in Asia*, FOI-R—0739—SE.

Kiesow, Ingolf (2005) "Three giants around a volatile region: India, Russia, China and Central Asia", s. 377 i Huldt, Bo et al. (eds.) *Strategic Yearbook 2005: A Wider Middle East* (Stockholm, Swedish National Defence College).

Kisin, Sergej (2004) "Parlamentskaja komissija delit otvetstvennost za Beslan", *Kommersant daily*, 22 november 2004. Hämtat 22 november 2004, <http://www.kommersant.ru/doc.html?docId=526736>.

Knoph, Jan T. (2004) *Civilian control of the Russian State forces: a challenge in theory and practice.*, FOI-R—1175—SE, febr. 2004.

Kokoshin, Andrei A. (1998) *Soviet Strategic Thought*, MIT Press.

11. BIBLIOGRAFI

- (2003) *Strategitjeskoe upravlenie: Teorija, istoritjeskij opyt, sravnitelnyj analiz, zadatji dlja Rossii* (Moskva, MGIMO, ROSSPEN).
- Kolesnitjenko, Aleksandr (2004) "Glavnyj narusjitel u nas – MVD" *Novye Izvestija*, den 17 juni 2004, http://www.newizv.ru/news/?id_news=7379&date=2004-06-17.
- Kostikov, Vjatjeslav (1997) *Roman s prezidentom: zapiski press-sekretarja* (Moskva, Vagrius).
- Kremeniuk, Viktor, (2004) "America's Foreign Policy in the Election Year", *International Affairs*, vol. 50, nr. 3, s. 17-22.
- Kryshtanovskaja, Olga (intervju), "I v komnatach snova sidjat kommissary" och "Operatsija «vnedrenije» zaversjena!"; *Novaja gazeta*. nr. 63, den 30 augusti 2004, <http://2004.novayagazeta.ru/nomer/2004/63n/n63n-s43.shtml>, hämtad den 12 november 2004.
- Kryshtanovskaja, Olga (intervju) "'Sovetizatsija' demokratii" *Rodnaja Gazeta* nr. 40, 15 okt. 2004, hämtad 22 nov. 2004, <http://www.rodgaz.ru/index.php?action=Articles&dirid=22&tek=12566&issue=156>.
- (2002) "Rezjim "Putina: liberalnaja militokratija?" *Pro et Contra*, vol. 7, nr. 4, hösten 2002.
- Kryshtanovskaya, Olga och White, Stephen (2003) "Putin's Militocracy", *Post-Soviet Affairs*, vol. 19, nr. 4, s. 289-306
- Kuklina, Ida N. och Melnikova, Valentina D. (2004), "Vot soldaty begut..." *Union of the Committees of Soldiers' Mothers of Russia*, 26 okt. 2004, http://ucsmr.ru/publication/ucsmr/publication_ucsmr1.htm.
- Kupchinsky, Roman (2003) "The case of Yukos and Sibneft" RFE/RL Organized Crime and Terrorism Watch, vol. 3, nr. 25, 18 juli 2003.
- Kuroyedov (2003) 'Russia's Navy: Good Prospects for the Future', *Military Parade*.
- Kuzio, Taras, "Details emerge of second Russian plot to assassinate Yushchenko", *Eurasian Daily Monitor* (EDM) 5 jan 2005, nr. 3.
- Kuznetsova, Ekaterina (2004) "NATO: New Anti-Terrorist Organization?", *International Affairs*, vol. 50, nr. 3, s. 22-26.
- Könberg, Mats, "Rysslands destruktion av kemiska stridsmedel", FOI, *BC-bulletinen*, nr 6, maj 2001 http://www.foi.se/raw/documents/24576_BC-bulletinenr6maj2001.pdf
- Lachowski, Zdislaw (2001) "Conventional Arms Control", *SIPRI Yearbook 2001: Armaments, Disarmament and International Security* (Oxford, Oxford University Press/SIPRI).
- Larsson (2004b) 'The Enemy Within: Russia's Military Withdrawal from Georgia', *The Journal of Slavic Military Studies*, vol. 17, nr. 3.
- (2003) *Georgia's Search for Security: An Analysis of Georgia's National Security Structures and International Cooperation*, (Tbilisi, The Georgian Foundation for Strategic and International Studies) juni 2003, Occasional Paper, nr. 1, s. 42-45.
- (2004a) "Ryssland och CFE: Problem utveckling och framtid", *Strategiskt forum för säkerhetspolitik och omvärldsanalys*, nr. 14, FOI.
- Latynina, Yulia (2004) "Jury Trials Not Reflecting Well on the Nation", *Moscow Times*, den 12 maj 2004.
- Lebedeva, Anastasiya, "The unorthodox struggle", *Moscow News*, 13-19 okt. 2004.
- Lee, Yusin (2005) "Toward a new international regime for the Caspian Sea", *Problems of Post-Communism*, vol. 52, nr. 3, s.38 ff.
- Leijonhielm, Jan, Clevström, Jenny, Nilsson, P-O och Unge, Wilhelm, *Russian Military-Technological Capacity – Russian R&D, Critical Technologies and Weapons Systems*, FOI-R--0618--SE, oktober 2002.
- Leijonhielm, Jan m.fl. (2003) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv - en förnyad bedömning 2002*, Stockholm, FOI, februari 2003, FOI-R--0811--SE.

- (1998) *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv*, Stockholm, FOA, Maj 1999, FOA-R--99-01151-170--SE.
- Leijonhielm, Jan och Larsson, Robert L. (2004), *Russia's Strategic Commodities: Energy and Metals as Security Levers*, FOI-R-1346--SE.
- Leijonhielm, Jan och Nilsson, Per-Olov, *Ryskt strategiskt tänkande—det ryska säkerhetskonceptet och militärdoktrinen i nya versioner*, FOA Försvarsanalys, Strategiskt Forum, nr 6, april 2000.
- Leijonhielm och Unge (2002) *Den ryska militärtekniska resursbasen*, FOI-R--0618--SE.
- "Less than 1% of trials in Moscow end in acquittals", *Moscow News* den 9 december 2004, <http://www.mosnews.com/news/2004/12/09/courts.shtml>, hämtat 10 dec. 2004.
- Lieven, Anatol, "The essential Vladimir Putin", *Foreign Policy*, jan-febr 2005, [www-foreignpolicy.com/story/files/story2757.php](http://www.foreignpolicy.com/story/files/story2757.php), hämtad 23 mars 2005.
- Lindblad, Anders, Sundqvist, Roger och Westerdahl, Kristina, "Massförstörelsevapen i Tjetjenien", FOI, *BC-bulletinen*, nr 2, december 1999, http://www.foi.se/raw/documents/24572_BC-bulletinenr2dec1999.pdf.
- Lindblad, Anders, et al. *Russian Biological and Chemical Weapons Capabilities: Future Scenarios and Alternatives of Action – Report 1*, FOI-R--1561--SE, januari 2005.
- Lo, Bobo (2004) "A People's Trauma", *The World Today*, vol. 60, nr. 10, s. 5-7.
- Luttwak, Edward N. (1982), "The PRC in Soviet Grand Strategy" i Douglas T. Stuart, William T. Tow (ed.) *China, the Soviet Union and the West*, (Boulder Colorado, Westview Press.
- Lynch, Dov (2004) *'The Enemy Is at the Gate': Russia After Beslan*, (Paris, Institute for Security Studies) 8 november 2004, IESUE/COPS(04)10.
- (2000) *Russian Peacekeeping Strategies in the CIS : the Cases of Moldova, Georgia and Tajikistan* (Basingstoke, New York, N.Y.: Macmillan, Royal Institute of International Affairs, St. Martin's Press)
- (2004) "Russia's Strategic Partnership with Europe", *The Washington Quarterly*, våren 2004.
- Majka, Ch. och Stonov, Leonid (2000) "My bjem trevogu po drugomu povodu", http://saturday.ng.ru/printed/post/2000-09-23/7_post.html, hämtat den 2 mars 2005.
- Makeyev (2003) 'The Future of Naval General-Purpose Forces', *Military Parade*, nr. September-October.
- Makarenko, Tamara (2003), "Foreign Bases Complicate Terror Assessments in Central Asia", *Jane's Intelligence Review*, juni 2003.
- Maksimiuk, Jan, "Avoiding a new East-West rift over Ukraine, RFE/RL Newsline, nr. 222, del 1, 29 nov 2004, Endnote.
- Maksimov, Vladlen (2005) "Ofitserskij demarsj" *Novye izvestija*. den 21 februari 2005, www.newizv.ru/news/?id_news=20174&date=.
- Malysheva, Dina (2004), "Central Asia and the Southern Caucasus: Regional Security and the New World Order", *Central Asia and the Caucasus*, vol. 26, nr. 2.
- "Many chemical weapons need to be destroyed", *Interfax-AVN*, 17 februari 2004.
- Martin, Lionel, "Russia and India: a strong partnership or waning friendship?", EDM, nr 129, 17 nov 2004
- "Moscow and Riyadh: Do oil, religion and antiterrorism mix?", EDM, nr. 114, 27 okt 2004.
- Matuzov, N. I. (2003) "Pravo v polititjeskom izmerenii" i *Rossijskaja pravovaja politika*, Moskva.
- McDermott, Roger N. (2004) "CIS summit pins hope on greater security" EDM, , nr. 87, 17 sept 2004.
- Medetsky, Anatoly "For Trepashkin, Bomb Trail Leads to Jail" *Moscow Times*, den 14 januari 2004.
- Meek, James (1999) "Russian Patriarch 'was KGB spy'" *The Guardian*. (London) February 12, 1999.
- Melnikov, Viktor P., Netjiporenko, Viktor S. (2003) *Gosudarstvennaja sluzjba v Rossii: otetjestvennyj opyt organizatsii i sovremennost*. Moskva.

11. BIBLIOGRAFI

- Menkiszak, Marek (2004), "Russia and the CIS", i *Whither Russia? Conference Proceedings*, Strategiskt forum för säkerhetspolitik och omvärldsanalys, FOI, nr 15.
- Memorial, "Prezidentskie vybory v Tjetjenskoj Respublike", aug. 2004, hämtat 29 nov. 2004; <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/caucas1/msg/2004/08/m23012.htm>
- Mereu, Francesca (2004a) "Judges who lost their jobs speak out" *Moscow Times*, den 6 oktober 2004.
- Mereu, Francesca (2004b) "Bill puts president in charge of judges" *Moscow Times*, 1 okt. 2004.
- Millar, James (2003) "Long-run Prospects for the Russian Economy" i *Russia's Uncertain Economic Future*, John Hardt (ed.), Joint Economic Committee (Armont, New York M. E. Sharpe).
- Mitrochin, Nikolaj A. (2003) "Ot "Pamjati" k skinchedam Luzjkova. Ideologija russkogo natsionalizma v 1987-2003 godach" *Neprikosnovennyj zapas*. nr. 5 (31) 2003, (<http://magazines.russ.ru/nz/2003/5/mitr.html>) hämtad den 21 februari 2005.
- Money laundering alert, Inside European AML. 22 dec. 2004, hämtat 31 kan. 2005, (www.moneylaundering.com/email/eazines/euro04/eu20041222.htm)
- Moore, Robert, *A Time to Die – The Kursk Disaster*, (London, Transworld Publishers, 2002)
- Moroz, Vitalij, "Poka zvutjit komanda 'Gazy!'", *Krasnaja Zvezda*, 7 oktober 2004,
- Muchin, V. (2005) *The Military Budget a Sign of Our Time*, WPS Monitoring Service, www.wps.ru, hämtat 31 januari 2005.
- Murphy, Kim (2004) "Critics blame Kremlin for cautious media. Ministry of culture issued 18 reprimands" *Los Angeles Times*. den 17 oktober 2004.
- "NATO and Russia to Conduct Joint Theatre Missile Defence Exercise, *Defence News*, 10 mars 2005, http://www.defencetalk.com/news/publish/article_002226.shtml, hämtat den 22 mars 2005.
- Natarov, Evgenij (2004) "Sergej Kolmakov; Veniamin Tjirkin: Konstitutsija v tupike" *Gazeta.ru*. den 4 oktober, hämtat 1 mars 2005, http://www.gazeta.ru/comments/2004/10/01_x_179712.shtml.
- Netesov, S V och Sandakhchiev, L S. "The Development of a Network of International Centers to Combat Infectious Diseases and Bioterrorism Threats", *The ASA Newsletter*, <http://www.asanltr.com/ASANews-99/991c.htm>.
- Nilsson, Per-Olov, "Rysslands militärdoktrin i början av 2000-talet", *Kungl Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift*, nr 3, 2000.
- Novikov, Sergei "Chemical Weapon Disarmament Impeded by Differences Between U.S. and Russia", *Moscow News*, 17-23 november 2004.
- Nudelman, Alexander (2003) *The Presidential Envoys: Limited Success and a Limited Future?*, RFE/RL Russian Political Weekly, vol. 3 nr. 7, 13 februari 2003. Hämtat 22 september 2004, <http://www.rferl.org/reports/asfiles/printonly.asp?po=y>.
- Nygren, Bertil (2004) "A Comparison of Three Russian Presidential Election Campaigns in 1996, 2000 and 2004. Where Is Russia Going?" i B. Nygren (ed.) *Putin I and Putin II: Results of the First Term and Prospects for the Second*, ACTA B31 (Stockholm, Swedish National Defence College), s. 25-64.
- Nygren, Bertil (2003) "Russia's Immediate Security Environment under Putin, before and after September 11", in Fedorov, Yuri och Nygren, Bertil (eds.) *Russian Military Reform and Russia's Security Environment*, Acta B28 (Stockholm, Swedish National Defence College).
- Obolenskij, V. (2004) "Rossija v mezjdunarodnom razdelenii truda: vetjnyj postavsjtjik energoresursov?", *Mirovaja ekonomika i mezjdunarodnye otnosjenija*, nr. 6.
- Obsjtjerossijskoe ofiterskoe sobranie, Postanovlenie 19 febr. 2005 goda, <http://vos2003.narod.ru/resolution.htm>, hämtat den 3 mars 2005.

Obsjtjerskij skoe ofiterskoe sobranie, Postanovlenie, "O sostojanii natsionalnoj bezopasnosti Rossii, <http://vos2003.narod.ru/resolution.htm> hämtat den 3 mars 2005.

Odnokolenko, Oleg (2004) "Vsia vlast - Direktorii", *Itogi*, nr. 45 (9 november 2000), s. 12-14.

Oldberg, Ingmar (2004) *Membership and Partnership: The Relations of Russia and Its Neighbours with NATO and the EU in the Enlargement Context*, FOI-R—1364—SE.

---- (2003) "Ryska lärdomar av Irak-kriget", *Internationella studier*, nr 4, s. 25-29.

---- (2002) "Towards Alliance? Russia's Relations with China in an International Context", i Ingolf Kiesow (ed.): *From Taiwan to Taliban; Two Danger Zones in Asia*, FOI-R—0393—SE, (februari 2002), s. 22-53.

Orlov, Alexander (2004) "Russia will never accept the role of a poor relation", *International Affairs*, vol. 50, nr. 4, s. 27-32.

OSCE - Office for Democratic Institutions and Human Rights (2004) *Belarus Elections Fell Significantly Short of OSCE Commitments*, OSCE, 18 oktober 2004. Hämtat 18 oktober 2004, http://www.osce.org/news/generate.pf.php3?news_id=4460.

Ostrovsky, Arkady (2004) "Its master's voice: Russian television" *Financial Times*. (UK), 8 okt. 2004.

Oznobishchev, Sergey (2004) "Russia and the U.S.: Is Cold Peace Possible?", *International Affairs*, vol. 50, nr. 4, s 53-60.

Pastukhov, Boris (2004) "The CIS: Overlapping Integration Setups", *International Affairs*, vol. 50, nr. 2, s. 110.

Petrov, Nikolai (2004) "Last Bastion of Democracy" *Moscow Times*. den 20 september 2004.

Pierce, Camden, "Auschwitz-Birkenau day of remembrance", *Moscow News*, 2-8 febr. 2005.

Plater-Zyberk, Henry (2004) *Beslan - Lessons Learned? Russian Series - 04/34*. (Sandhurst, Conflict Studies Research Centre) Hämtat 29 november 2004, <http://www.da.mod.uk/CSRC/documents/Russian/04%2834%29-HPZ.pdf>.

"Pobit rekord golosovaniya "protiv vseh", (2004) *Izvestiya*, 7 december 2004. Hämtat 11 januari 2005, <http://main.izvestia.ru/politic/07-12-04/article800863>.

Pipes, Richard (2004) "Flight from freedom. What Russians think and want", *Foreign Affairs*, vol. 83, nr. 3.

Politkovskaja, Anna, "Vooruzjit i obezvredit", *Novaja gazeta*, nr. 81 30 oktober 2003, novayagazeta.ru/nomer/2003, hämtat 28 jan. 2005.

Poroskov, Nikolaj (2005) "Armija nedovolnych. V Rossii natjalos formirovanie zapasnych vooruzjennykh sil", *Vremja novostej*. Nr. 29, den 21 februari 2005, <http://www.vremya.ru/2005/29/4/118823.html>, hämtad den 28 februari 2005.

Rainsford, Sarah (2004) "Domestic violence plagues Russia", BBC Global Monitoring, den 26 augusti 2004.

Reddaway, Peter (2004) "Historical and Political Context", i R. Orttung (ed.) *The Dynamics of Russian Politics: Putin's Reform of Federal-Regional Relations, Volume I* (Oxford, Rowman and Littlefield Publishers), s. 1-18.

Reddaway, Peter och Orttung, Robert (ed.) (2004a) *The Dynamics of Russian Politics: Putin's Reform of Federal-Regional Relations, Volume I* (Oxford, Rowman and Littlefield Publishers).

Reddaway, Peter och Orttung, Robert (2004b) "What Do the Okrug Reforms Add Up To? Some Conclusions", i R. Orttung (ed.) *The Dynamics of Russian Politics: Putin's Reform of Federal-Regional Relations, Volume I* (Oxford, Rowman and Littlefield Publishers), s. 277-301.

Roffey, Roger, Clevström, Jenny, Unge Wilhelm, Westerdahl, K S *Support to Threat Reduction of the Russian Biological Weapons Legacy: Conversion, Biodefence and the Role of Biopreparat*, FOI-R—0841—SE, april 2003.

Rogoza, Jadviga *Putin after re-election*, OSW Studies, december 2004.

Rosbalt, "Lenin Played a Positive Role in Country's History According to 63 % of Russians" *Johnson's Russia List*, nr. 8179 den 23 april 2004, meddelande nr. 2.

11. BIBLIOGRAFI

- RosBusinessConsulting, "Capital flight from Russia has 18 months to go" Analytical department of RIA, 6 augusti 2004.
- Rosefielde, Steven (2005) *Russia in the 21st Century: The Prodigal Superpower*, Cambridge, University Press.
- Rosefielde, Steven (2005) "The treadmill of Muscovite Radical Reform", kapitel ur Rosefielde (2005) tryckt i *Whither Russia? Conference Proceedings*, Strategiskt Forum, nr. 15, ed, Robert Larsson, september 2004, (Stockholm, FOI).
- Rotkevitj, Elene (2004) "Tjtoby likvidirovat skinchedov, dostatotjno podnjat trubku i skazat: "Vozmem vsech", *Izvestija* den 28 februari 2004 och på Izvestia.ru, 2 febr. 2004., www.izvestia.ru/community/44753_print.
- Roy, Sergei (2004) "Perestroika 1985-1991. A colloquial chronicle" *Moscow News* 4-10 februari 2004.
- Rumer, Eugene B. (2004), "Collision Avoidance: U.S.-Russian Bilateral Relations and Former Soviet States", *Strategic Forum*, nr. 207, april.
- Russian BW Monitor*, "Non-proliferation of Biological Weapons to be Verified in Russia", <http://www.russianbwmonitor.com>.
- Sahgal, Arun, "Growing Russian influence in Central Asia", *Power and Internet News Reports*, 5 nov, 2004, hämtat 11 nov 2004, www.pinnr.com/report.php?ac=view_report&report_id=232&language_id=1.
- Sakwa, Richard (2004) *Putin: Russia's Choice* (London, Routledge).
- Sandström, Emma, *Russian CIS-Policy: Changed Priorities after Nine-Eleven?* Nordic Network for Security Studies, 15 jan 2004, hämtat 7 mars 2004 (http://www.nnss.org/RussianCISpolicy_korr_2004_01_15.doc).
- Satarov, Georgij (2004) "Voruesj? Goden! Printsip podbora novoj nomenklatury stal ponjaten" *Novaja Gazeta*. No. 76 14 oktober 2004 hämtad 22 nov. 2004, <http://2004.novayagazeta.ru/nomer/2004/76n/n76n-s02.shtml>.
- Schneider, Eberhard (2003) "Die Staatsdumawahl am 7. Dezember 2003 – Rechtsruck im russischen Parlament?" SWP-Diskussionspapier., dec. 2003, www.swp-berlin.org/produkte/diskussionspapier.php?id=2507, hämtad 24 november 2004.
- Schneider, Eberhard (2004) *Putin und die Oligarchen*. SWP-Studie, september 2004 (Berlin, Stiftung Wissenschaft und Politik).
- Serova, Jana (2004) "Spetsoperatsija v Beslane prosjla uspesjno. Protiv zjurnalistov", *Novaja Gazeta*. nr. 69, 20 september 2004, även på <http://2004.novayagazeta.ru/nomer/2004/69n/n69n-s11.shtml>, hämtad 7 februari 2005.
- "*The/ Shikany Show*" – Sovjetisk uppvisning av kemiska vapen och C-destruktionsanläggning, FOA AH 40019-4.5, januari 1988.
- Sillaste, G. G. (2002) *Bednost kak ugroza demigrafitjeskoj bezopasnosti*, Moskva.
- Sjelochaev, Valentin (intervju) "Mezjdu svobodoy i spravedlivostiju" *Rodnaja Gazeta*. nr. 40, 15 okt. 2004, www.rodgaz.ru/index.php?action=Articles&dirid=22&tek=12565&issue=156.
- Sjestakov, D. A. (2003) "Politiko-kriminologitjeskij aspekt v issledovanii terrorizma i terrora" i: *Antiterroristitjeskij tsentr SNG. Mezjdunarodnyj terrorizm v SNG. Materialy "Kruglogo stola"*. Moskva, s. 62-67.
- Sjevtjenko, Arkadij N. (1985) *Att bryta med Moskva* (Stockholm, Bonniers).
- Sjevtsova, Lilja (intervju) (2004) "Krepost na peske. Rossija idet ot imitatsionnoj demokratii k imitatsionnomu avtoritarizmu", *Nezavisimaja gazeta*. (www.ng.ru/politics/2004-09-27/1_shevtsova.html).
- Sjirjaev, Valerij (2003) "Dogonim i peregonim Turkmeniju? Spetssluzjby kak instrument v polititjeskoj borbe" *Novaja gazeta*. nr. 19, 17 mars 2003.
- Sjunin, Sergej (2004) "Ispoved "psa vojny" *Bratisjtjka. Zjurnal podrazdelenij specialnogo naznatjenija*. mars 2004, s. 62-63.
- Smimov, Andrej och Sytjeva, Valerija (2004) "Rossija: vid sverchy", *Itogi*, nr. 38 (21 september 2004), s. 14-18.

Smith, Keith C. (2004), *Russian Energy Politics in the Baltics, Poland and Ukraine - A New Stealth Imperialism?* (Washington, Center for Strategic and International Studies).

Smith, Mark A. (2004) *Russia After the Presidential Election*, Russian Series - 04/01, April 2004. (Sandhurst, Conflict Studies Research Centre) Hämtat 8 June 2004, <http://www.da.mod.uk/CSRC/documents/Russian/04%2812%29-mas.pdf>.

Sokov: Nikolai (2003) "The Russian Nuclear Arms Control Agenda After SORT", *Arms Control Today*, april 2003.

Soldatov, Andrej (2004) "Lubjanka – na podnoznom", *Moskovskie Novosti*. 24 sept. 2004, <http://www.mn.ru/issue.php?> 14 okt. 2004 och <http://www.agentura.ru/press/about/jointprojects/mn/finance/>.

Soldatov, Aleksandr, "Religion und Staat. Die Russische Orthodoxe Kirche und der geistliche Raum Rußlands", *Osteuropa*, vol. 54 (2004) nr. 4.

Sotsiologija vlasti. (Maktens sociologi.) *Tendentsii formirovaniya sotsialnoj struktury Rossijskogo obshtjestva*. (2003) nr. 4, 2003 (Moskva, RAGS).

"Special Report: Election Fraud" *Moscow Times*, 28 okt. 2000, hämtat 29 nov. 2004., http://www.themoscowtimes.com/election_fraud.html.

Steele, Jonathan (2004) "Candid Putin offers praise and blame Russian president backs Bush and accepts Nato but attacks role of west in Chechnya" *The Guardian*, 8 september 2004.

Sotsiologija Vlasti, nr. 4, 2003 (Moskva, RAGS).

Socor, Vladimir, Socor, "Kyiv-Tbilisi-Chisinau triangle" *Eurasia Daily Monitor* (EDM) vol 2nr 41, 1 mars 2005.

---- "Moldova: the Kremlin's next target after Ukraine?", EDM, nr. 135, 29 nov 2004.

---- "Moldova's Voronin reelected president with broad democratic support", EDM, nr. 66, 5 april 2005.

---- "Moscow blasts Moldova's call for help", EDM, nr. 149, 17 dec 2004.

---- "Moscow Defying OSCE on the Democracy Front", "OCSE's Year-End Conference", EDM, nr. 120, 4 nov 2004.

---- "Moscow vetoes Ukrainian democracy in the OSCE", EDM, nr. 144, 10 dec 2004.

---- "OSCE reform – or a new lease on life?", EDM, nr. 148, 16 nov 2004.

---- "Putin awkwardly fence-mending in Kyiv", EDM, nr. 55, 21 mars 2004.

---- "Russia not joining NATO Operation Active Endeavor", EDM, nr. 136, 30 nov 2004.

---- "Russian political campaign to influence Moldova's elections", EDM, nr. 42, 2 mars 2005.

---- "Sergei Ivanov misuses NATO forum", EDM, nr. 107, 18 okt 2004.

---- "Yushchenko in Moscow", EDM, , nr. 17, 25 jan. 2005.

Stepanova, Ekaterina (2005) "Russia's approach to the fight against terrorism", i Hedenskog *et al* (ed) (2005), s. 301-322.

"Statisticheskij analiz demograficheskoy situatsii v Rossii", *Demograficheskij krizis, mekhanizmy preodoleniya*, Moskva 2002.

Strategic Survey 2003/4, London, International Institute of Strategic Studies (IISS).

Sjunin, Sergej (2004) "Ispoved "psa vojny"" *Bratisjtjka*. mars 2004.

Sushko, Aleksander, "The dark side of integration: ambitions of domination in Russia's backyard", *The Washington Quarterly*, vol. 27, nr. 2.

Tarasov, Aleksandr (2001) "Porozhdenie reform: britogolovye, oni zje skinchedy. Novaja fasjistskaja molodezjnaja subkultura v Rossii", *Levaja Rossija. Politicheskij ezhenedel'nik*. nr. 13 den 30 april 2001, <http://left.ru/2001/13/tarasov26.html> hämtad den 21 februari 2005.

11. BIBLIOGRAFI

- Torbakov, Igor, "Does Moscow really want Lukashenka to be president for life?", EDM, nr. 112, 25 okt 2004.
- "Putin's latest moves invoke Russian tradition" (EDM), nr. 86, 16 sept 2004
- "Kremlin still lacks clear-cut strategy for the CIS", EDM, , nr. 88, 20 sept 2004.
- "Russia's political elites want Bush re-elected", EDM, nr. 118, 2 nov 2004.
- "Moscow policymakers complain about lack of trust between Russia and the EU", EDM, nr. 126, 12 nov 2004.
- Tregubova, Elena (2003) *Bajki kremlevskogo diggera*, Moskva.
- Trifonov, Vlad och Muradov, Musa (2004) "MID upolnomotjen prijutit", *Kommersant*. nr. 49, den 19 mars 2004.
- Tropkina, Olga "Lider partii vlasti prizval peresmotret odnosjenie k Stalinu" *Izvestija*, den 22 december 2004, www.izvestia.ru/community/article891662.
- Ivanov, Viktor (intervju) ""Trudovoj kodeks" dlja tjinovnika", *Rossijskaja gazeta*, 31 juli 2004. Hämtat 22 september 2004. <http://www.rg.ru/2004/07/31/gossluzhba.html>.
- Ulfving, Lars (2005) *Rysk krigskonst* (Stockholm, Försvarshögskolan).
- Unge, Wilhelm (2000), *The Russian Military-Industrial Complex in the 1990s: Conversion and Privatization in a Structurally Militarized Economy*, FOA-R—00-01702-170—SE.
- Usjar, Aleksandr (2004) "Rezerv pervogo esjelona", *Bratisjtjka. Zjurnal podrazdelenij specialnogo naznatjenija*. sept. 2004, s. 4-7.
- Ustinov, Leonid (2003) "Bojtsy "Alfy" o polozeniji del v rossijskich spetsssluzjbach: klubok krugovoj poruki i nekompetentnosti" 31 juli 2003, *Agentstvo rossijskoj informatsii*, <http://ari.ru/doc/?id=1794&rate=1>, hämtat den 28 september 2004.
- Uzzell, Lawrence A. "What do Kremlin changes mean for Chechnya?" *Chechnya Weekly: News and analysis on the crisis in Chechnya*. 6 nov. 2003, vol. 4, nr. 41.
- Vendil, Carolina (1999) "Patriotic Foreign Policy – A bandwagon No One Wants to Miss", s. 135 ff, i Oldberg, Ingmar et al. (1999), *At A Loss. Russian Foreign Policy in the 1990s*, FOA-R—99-01091-180—SE.---- (2000) *Den innersta kretsen: Det ryska Säkerhetsrådet*, Stockholm, FOA, december 2000, FOA-R--00-01701-170--SE.
- (2002) *The Russian legitimization formula – 1991-2000. Thesis submitted for Ph.D. degree*. (London, London School of Economics and Political Science).
- Vernet, Daniel (2004) "L'autoritarisme volontariste de Vladimir Poutine", *Le Monde*, den 19 september 2004.
- Vinnik, Vadim och Lebedev, Aleksandr (2004) "A gorod podumal – utjenja idut..." *Bratisjtjka. Zjurnal podrazdelenij spetsialnogo naznatjenija*, sept. 2004.
- Vogel, Heinrich (2004) *Rußland ohne Demokratie. Konsequenzen für das Land und die europäische Politik*. SWP-Studie. S 38 (Berlin, Stiftung Wissenschaft und Politik) okt. 2004.
- "Vojska obespetjivajut 'sojuznuju bezopasnost'", *Dvina Inform*, 20 juli 2004, <http://www.dvinainform.ru/actual/2004/07/20/11186.shtml?prn>) hämtat 8 april 2005.
- Vozzjenikov, A. V. (2002) *Natsionalnaja bezopasnost Rossii: metodologija issledovanija i politika obespetjenija* (Moskva, RAGS).
- Waxberg, Arkadij (2005), "Putins tystnad uppmuntrar Stalinkulten", *Svenska dagbladet*, 4 maj 2005.
- "Spionhysteri drabbar ryska vetenskapsmän", *SvD*, 17 dec. 2004.
- Williams, Peter (2004) "2003 – An Excellent Year for Nato-Russia Cooperation", *Voennyj Diplomats*, jan-febr. 2004.
- Winiarski, Michael, "Sovjet, det sista halmstrået", *Dagens nyheter*, 23 febr. 2005.
- Weidel, Henry, "Japanese prime minister declines invitation to Ve-day celebration", EDM, nr. 49, 11 mars 2005.
- , "Russia opts for Pacific route, but helping China to save face", EDM, nr. 148, 16 dec 2004.

Whither Russia? Conference Proceedings, Strategiskt Forum, nr. 15, Robert Larsson (ed.) september 2004, (Stockholm, FOI).

Williams, Peter "2003 – An Excellent Year for NATO-Russia Cooperation", *Voennyj Diplomat*, januari-februari 2004.

The World Bank (2004) *From Transition to Development, A Country Economic Memorandum for the Russian Federation*, April 2004.

Yasmann, Victor (2004) *Putin Consolidates His Administration*, RFE/RL Russian Political Weekly, vol. 4 nr. 12, 2 april 2003. Hämtat 22 september 2004, <http://www.rferl.org/reports/aspfiles/printonly.asp?po=y>

---- (2004a) "Russian-American relations after the U.S. elections", RFE/RL Newslines, special issue, 5 nov 2004.

Zatelepin, O. K., Kislitsin, M. K., Petuchov, N. A., Samojlov, A. S., Tolkatjenko, A. A., Mirzoev G. B. (2004), *Voenno-ugolovnoe zakonodatelstvo Rossijskoj Federatsii. Utjebnoe posobie* (Moskva, RAGS).

Hemsidor och nyhetsbyråer

Alert Global Media (www.moneylaundering.com)

Agentstvo rossijskoj informatsii, <http://ari.ru/doc>

Agentura, rysk säkerhetssajt <http://www.agentura.ru/press/about>

BBC Global Monitoring Newslines Former Soviet Union Political File (prenumeration på e-post)

BTWC <http://www.opbw.org>.

Dvina Inform, (<http://www.dvinainform.ru/>)

Federal News Service (fed.news.ru)

Freedom House, www.freedomhouse.org ,

Gosudarstvennaja Duma (Statsduman) <http://www.duma.gov.ru>.

www.heritage.org/research

Izbitratelnaja kommissija Rossijskoj federatsii (Centrala valkommissionens hemsida) <http://gd2003.cikrf.ru/>

Kavkaz Tsentr (www.kavkaz.net)

Kavkazsky Vestnik (www.kvestnik.org)

Money laundering alert, Inside European AML.

(www.moneylaundering.com/email/eazines/euro04/eu20041222.htm)

Memorial.ru

Moscow News, <http://www.mosnews.com/news/>

Obolensk Statliga forskningscentret för tillämpad mikrobiologi <http://www.obolensk.org>.

Office for the Prohibition of Chemical Weapons (OPCW), <http://www.opcw.org>.

Open Source Information

Power and Internet News Report, www.pinr.com/

Prava tjeloveka v Rossii, <http://www.hro.org/editions/>

Pravda.ru

Prime TASS

Radio Free Europe/Radio Liberty Newslines

RFE/RL Organized Crime and Terrorism Watch

Radio Svoboda (www.svoboda.org)

RBC News

Regeringskansliet, <http://www.regeringen.se/sb/d/2568/a/13873/>.

Russian BW Monitor <http://www.russianbwmonitor.com>,

Russian Munitions Agency, official documents, www.munition.ru/rus/906.html;

rustv.ru (regionala tevesändningar)

Informatsionnoe agentsvto TS VPK (Ryska militärindustriella komplexets hemsida) <http://ia.vpk.ru>.

40A (soroka) (Kiev)

SOVA-center.ru

SIPRI, <http://projects.sipri.se/cbw/>.

Vektor, Statliga forskningscentret för virologi och bioteknologi, <http://www.vector.nsc.ru>.

11. BIBLIOGRAFI

Tidningar, tidskrifter, onlinetidningar

(The) ASA Newsletter (www.asanltr)
Asia Times Online
Aviation Week and Space Technology
Aviation Week and Space Technology
(The) Baltic Times (Riga)
BC-bulletinen, FOI
BTC News Bulletin
Bratisjtjka: Zjurnal podrazdelenij specialnogo naznatjenija
Central Asia-Caucasus Analyst: Journal of Social and Political Studies
Chechnya Weekly: News and analysis of the crisis in Chechnya.
Civil Georgia
Defence News
European Security
Eurasia Daily Monitor (EDM) (www.jamestown.org/edm)
(The) Financial Times
FMV Analys Und
Gazeta.ru
The Guardian
International Defence Review
International Herald Tribune (IHT)
(The) International Lawyer
Izvestija
ITAR-TASS
International Affairs (Moskva)
IWPR Reporting
IWPR Central Asia Reporting
Jane's Defence Review
Jane's Defence Weekly
Jane's Intelligence Review (JIR)
Jane's Missiles and Rockets
Jane's Naval International
Johnson's Russia List
Komsomolskaja Pravda
Krasnaja Zvezda
Levaja Rossija
Le Monde (Paris)
Los Angeles Times
Military Parade
Military Technology
Moscow News
Moscow Times
New York Times
Neprikosnovennyj zapas
Nezavisimaja Gazeta
Nezavisimoe Voennoe Obozrenie (NVO)
New Times
News.ru
Nordic Network for Security Studies (www.nnss.org)
Novaja Gazeta (novayagazeta.ru)
Novye Izvestija
Obsjtjaja gazeta
Oil and Gas Journal
Open Source Information

Parlamentskaja gazeta
Post-Soviet Affairs
Power and Internet News Reports
Politechnik (Sankt Petersburg)
Prava Tjeloveka v Rossii
Pravda.ru
Pro et Contra
Rodnaja Gazeta (www.rodgaz.ru)
rodina.ru
Rossijskoe voennoe obozrenie
(The) Russia Journal
Russian Military Analysis
Sobytiija
Sotsiologija vlasti (Moskva)
Soldat udatji
Strategic Forum
The Times (London)
Vlast (Kommersant)
Vedomosti
Vremja Novostej
Voennyj Diplomat
Wall Street Journal
(The) Washington Post
(The) Washington Times
(The) Washington Quarterly

Muntliga källor

Jan Knophs samtal med deltagare i Ryska Utbildningsministeriets "rundabordsmöte" om patriotisk fostran i Moskva den 12 november 2003, ledare för patriotiska kampsportare i november 2003, deltagare i andra internationella konferensen "The world community against the globalization of crime and terrorism" anordnad av "World anticriminal and antiterrorist forum" 20-21 januari 2004. samt samtal med ryssar inom och utanför utbildningssystemet och intervju av polisgeneralen Vladimir S. Ovtjinskij i Moskva januari 2004. Föredrag av Viktor E. Petrisjtjev, juristprofessor och ordförande för Forsknings- och konsultativa rådet vid OSS Antiterrorist Centrum, i Moskva, 21 januari 2004.

Wilhelm Unges samtal med Jurij Fjodorov, professor vid MGIMO, Moskva, och Viktor Jesin, generalöverste, vid konferensen Russian Military Reform and Present Security Problems på Försvarshögskolan den 9 maj 2003, med representant för ryska Generalstaben i december 2003 och Valerij Tretiakov, generalöverste, chef för Generalstabsakademin, vid Krigsvetenskapsakademiens jubileumskonferens, 30 juni 1999. Vidare samtal med och underlag från Mats Könberg, Anders Lindblad och Kristina Westerdahl, FOI 4, avdelningen för NBC-skydd, Umeå, 13, 16 oktober 2004.

Appendix A. Den ryska budgetens "militariseringsgrad"

Två beräkningar, en enkel och en mer detaljerad, presenteras här av Rysslands "militariseringsgrad" såsom denna uttrycks i summan av statsbudgetens utgiftsposter till försvarsändamål i förhållande till statsbudgetens alla utgiftsposter.¹⁰⁴⁰ Som källa används ryska statsbudgeten för 2005.¹⁰⁴¹ Inom parentes görs sidhänvisningar till respektive budgetbilaga.

Beräkning 1

Art. 1 i ryska statsbudgeten samt dess bilaga (*prilozjenie*) nr. 7 anger utgifterna i statsbudgeten till 3 047 929 300 tusen rubel. Bilagan avser utgifternas fördelning på funktioner.

En mycket grov indikation om militariseringen av staten kan fås genom att räkna på siffrorna i bilaga 7 och sätta vad som där synes vara militära utgifter i förhållande till summan av civila och militära utgifter. Indikationen blir grov, eftersom posterna i bilaga 7 inte tillåter en noggrann uppdelning i civilt och militärt. Vissa poster som här medtagits innehåller således betydande civila element, och poster som räknats som civila innehåller betydande militära element. Klassificeringen av posterna såsom civila eller militära följer av budgetbilaga 9, som i dessa delar återges i **Beräkning 2** nedan. För att få en meningsfull kvot måste de angivna utgifterna i statsbudgeten om 3 biljoner först ökas med intäkter i utgiftsbudgeten, sedan reduceras med neutrala budgetposter, avsättningar till reservfonder, transfereringar mellan budgetar mm.

Jämförelsesumman för summan av civila och militära utgifter beräknas till:

Utgifterna i statsbudgeten	3 047 929 300 tusen rubel
intäkter från internationellt samarbete (s. 1)	+ 3 564 200 tusen rubel
statsskuldbetalningar (s. 2)	- 244 150 356 tusen rubel
avsättning till reservfond (s. 2)	- 4 500 000 tusen rubel
pensioner (avser ju även militära) (s. 4)	- 118 944 684 tusen rubel
transfereringar mellan budgetar (s. 4)	- 954 545 242 tusen rubel
=	1 729 353 218 tusen rubel

De huvudsakligen militära utgiftsposterna beräknas till:

övervakningsorgan, tull, skatt mm (s. 1)	79 875 880 tusen rubel
det nationella försvaret (s. 2)	+ 531 139 221 tusen rubel
nationell säkerhet och rättsbevakande (ej domstols-) verksamhet (s. 3)	+ 398 889 472 tusen rubel
samt rymdverksamhet (s. 3)	+ 3 829 900 tusen rubel
=	1 013 734 473 tusen rubel

Kvoten huvudsakligen militärutgifter/justerad budget, dvs. militariseringsgraden = $1\,013\,734\,473 / 1\,729\,353\,218 = 59\%$

Osäkerheten i siffran 59 % ligger i att utgiftsområdet nationell säkerhet m.m. omfattar flera typiskt civila utgiftsposter, liksom utgiftsområdena allmänstatliga frågor, nationell ekonomi, bostäder, utbildning, kultur, hälsovård och sport också innehåller poster som är att hänföra till

¹⁰⁴⁰ Med militariseringsgrad menas utgifter relaterade till landets säkerhet i vid mening.

¹⁰⁴¹ Federalnyj zakon ot 23.12.2004 N 173-FZ. "O federalnom bjudzjete na 2005 god"
<http://document.kremlin.ru/doc.asp?ID=025793>, hämtat 21 februari 2005.

militära utgifter. Detta framgår av övriga till budgeten hörande bilagor. Siffran 59 % skall ses som den ekonomiska militariseringsgrad som återspeglas i budgeten. Verkliga förhållanden påverkas av extra tillskott under budgetåret, tillskott från fonder utanför statsbudgeten, inkomster från egen verksamhet, medel som tillkommer respektive försvinner till följd av korruption m.m.

Beräkning 2

Bilaga 9 till den ryska statsbudgeten omfattar 236 sidor och visar budgetens utfall på förvaltningsstrukturen, totalt 2 675 180 471 tusen rubel.

Militariseringsgraden beräknas här som summan av utgifterna i de militariserade myndigheterna och till militära behov hänförliga utgifter i de civila myndigheterna, delat med det justerade budgetutfallet på förvaltningsstrukturen. Summan av utgifterna i de militariserade myndigheterna och till militära behov hänförliga utgifter i de civila myndigheterna, 817 484 511 tusen rubel, framgår vid en summering av de nedan redovisade budgetposterna.

Budgetutfallet på förvaltningsstrukturen	2 675 180 471 tusen rubel
minskat med finansministeriets poster,	- 1 123 078 814 tusen rubel
samt med industriministeriets post för kapitaltillskott,	- 9 000 000 tusen rubel
	= 1 543 101 657 tusen rubel

Militariseringsgrad = $817\,484\,511 / 1\,543\,101\,657 = 53\%$.

Samma reservationer som för uträkningen på grundval av bilaga 7 (**Beräkning 1**) gäller, dvs. siffran 53 % skall ses som den ekonomiska militariseringsgrad som återspeglas i denna del av budgeten. Verkliga förhållanden påverkas av extra tillskott under budgetåret, tillskott från fonder utanför statsbudgeten, inkomster från egen verksamhet, medel som tillkommer respektive försvinner till följd av korruption mm. Att detaljeringsgraden är högre innebär inte nödvändigtvis att noggrannheten är större. Förutom att uppdelningen mellan civilt och försvarsrelaterat ibland kan diskuteras och att skattningar av relationerna däremellan ibland har gjorts, finns det skäl att anta, att detaljeringsgraden inte alltid räcker för att se vilken slags verksamhet som döljer sig bakom utgiftsposterna.

Summan av utgifterna i de militariserade myndigheterna och till militära behov hänförliga utgifter i de civila myndigheterna, 817 484 511 tusen rubel, framgår vid en summering av de nedan med understrykning markerade budgetposterna.

Några av budgetposterna redovisar även den klassificering av budgetposter såsom civila eller militära som använts för **Beräkning 1**.

Industriministeriets ungefärliga militariseringsgrad beräknas efter kvoten mellan summan av: dess utgifter för det nationella försvaret (s. 1)	2 363 030 tusen rubel
samt dess utgifter till reform och utveckling av det militärindustriella komplexet (s. 4)	<u>+ 86 400 tusen rubel</u>
	= 2 449 430 tusen rubel
och anslaget om	14 598 727 tusen rubel
exklusive den del som utgör kapitaltillskott (s. 5)	- 9 000 000 tusen rubel
	= 5 598 727 tusen rubel

Kvoten militärutgifter/justerat anslag =

$$2\,449\,430 / 5\,598\,727 = 44\%$$

Den federala tjänsten för övervakning av laglydigheten inom masskommunikations- och kulturarvsområdet får 65 976 tusen rubel (s. 22).

APPENDIX A. DEN RYSKA BUDGETENS "MILITARISERINGSGRAD"

Med en militärrelaterad andel skattad till 50 % = + 32 988 tusen rubel

Den federala agenturen för hälsovård och social utveckling får 58 889 345 tusen rubel (s. 23). Av dessa används 122 700 + 5 600 + 58 500 till HIV/AIDS-programmet (s. 27 + 30 + 35), dvs 3 promille av dess anslag.

Den federala agenturen för utbildning får 85 699 413 tusen rubel (s. 39), varav 15 310 går till patriotisk fostran (s. 43).

Militärrelaterad andel = + 15 310 tusen rubel

Den federala agenturen för press och masskommunikation får 12 897 440 tusen rubel varav 3 600 + 1 500 går till patriotisk fostran (s. 96f).

Militärrelaterad andel = + 5 100 tusen rubel

Den federala agenturen för kroppskultur, sport och turism får 7 816 582 tusen rubel, varav 1 000 går till patriotisk fostran (560 000 går till fysisk fostran) (s. 125-128).

Militärrelaterad andel = + 1 000 tusen rubel

Den ryska akademien för medicinsk vetenskap får 11 960 970 tusen rubel, varav 1 080 går till patriotisk fostran (s. 218).

Militärrelaterad andel = + 1 080 tusen rubel

Den federala fältjägartjänsten får 1 239 760 tusen rubel och räknas till området nationell säkerhet och rättsvårdande verksamhet. Dess militära och motsvarande personal kostar 31 511 tusen rubel och dess civila personal 1 772 tusen rubel. Tjänsten har militära utgiftsområden och räknas som militär. (s. 59)

Militariserad myndighet = + 1 239 760 tusen rubel

Finansministeriets avsättningar för skulder till stater och kommuner, reserv- och kompensationsfonder, pensioner, och transferingar mellan budgetar tycks redan de överstiga dess inkomster (s. 60-69), så någon säker procentsats på dess militariserade delar kan inte ges.

Den federala tulltjänsten får 23 959 116 tusen rubel. Förhållandet mellan utgiftsposterna för dess militära och motsvarande personal och all personal (dvs. inklusive den civila personalen) tycks indikera att myndigheten bör betraktats som ungefär till hälften militär. Ser man till kostnaden för dess militära trupper (voinskije formirovanija) 12 122 398 tusen rubel vartill bl.a. tillkommer 1 111 301 i pensioner till militärer överväger dock myndighetens militära karaktär kraftigt (s. 116-119).

Militariserad myndighet = + 23 959 116 tusen rubel

Den federala atomenergiagenturen får 21 686 004 tusen rubel varav 5 080 150 för det nationella försvaret (sannolikt för konventionsbunden destruktions) (s. 71), vilket tillsammans med övriga militärrelaterade utgifter, såsom 1 305 600 tusen rubel för reform och utveckling av det militärindustriella komplexet och 10 568 600 tusen rubel för hantering av kärnvapenuran (s. 71-77) utgör mer än $\frac{3}{4}$ av agenturens utgifter.

Militariserad myndighet = + 21 686 004 tusen rubel

Den federala rymdagenturen får 25 156 403 tusen rubel, varav 4 335 750 skall gå till det nationella försvaret. Återstoden skall stort sett gå till utgiftsområdet nationell ekonomi. Det

ekonomiska området innehåller dock en del militära utgiftsposter. Varken personalkostnader eller personalkategorier anges dock. (s. 177-181)

Militariserad myndighet = + 25 156 403 tusen rubel

Den federala specialbyggnadsagenturen får 1 324 100 tusen rubel. Utgiftsområdet är det nationella försvaret och den största enskilda budgetposten är säkerställande av de Väpnade stridskrafternas funktion. Agenturen är militär. (s. 181f)

Militariserad myndighet = + 1 324 100 tusen rubel

Ministeriet för ekonomisk utveckling och handel får 8 255 570 tusen rubel och avsätter 8 500 till det nationella försvaret (s. 99-100).

Militärrelaterad andel = + 8 500 tusen rubel

Den federala agenturen för geodesi och kartografi får 979 591 tusen rubel och får sägas tjäna såväl militära som civila intressen (s. 136f).

Med en militärrelaterad andel skattad till 50 % = + 489 796 tusen rubel

Den federala migrationstjänsten får 5 898 543 tusen rubel, vilka nästan uteslutande går till nationell säkerhet och rättsvårdande verksamhet. Den största budgetposten utgörs av militära förband (voinskie formirovaniya) 3 015 163 tusen rubel. Den näst största enskilda budgetposten är tjetjenienflyktingarna, 1 445 468 tusen rubel. Militär personal dominerar och tjänsten får betraktas som militär. (s. 169-171)

Militariserad myndighet = + 5 898 543 tusen rubel

Den federala tjänsten för domstolsväktare (sudebnyj pristav) får 9 735 261 tusen rubel.

Utgiftsområdet nationell säkerhet och rättsvårdande verksamhet redovisas inte i detalj.

Tjänsten får betraktas som mer polisiär än milisen.

Med en militärrelaterad andel skattad till 50 % = + 4 867 630 tusen rubel

FSO, den federala bevakningstjänsten, en presidentens säkerhetstjänst, får 1 307 300 tusen rubel, allt för nationell säkerhet och rättsvårdande verksamhet. Tjänsten är militär. (s. 172f)

Militariserad myndighet = + 1 307 300 tusen rubel

Den federala tjänsten för narkotikakontroll får 8 611 805 tusen rubel varav det mesta för ämnesområdet nationell säkerhet och rättsvårdande verksamhet. Personalkostnaden hänför sig nästan uteslutande till kostnader för militär och motsvarande personal. Det enskilt största utgiftsområdet är stridsträning (bojevaja podgotovka), 5 491 009 tusen rubel. Tjänsten är militär. (s. 172-175)

Militariserad myndighet = + 8 611 805 tusen rubel

Den federala tjänsten för straffverkställighet får 61 582 102 tusen rubel varav merparten går till utgiftsområdet nationell säkerhet och rättsvårdande verksamhet. Personalkostnaden hänför sig nästan uteslutande till kostnader för militär och motsvarande personal. (s. 199-206)

Militariserad myndighet = + 61 582 102 tusen rubel

Den federala tjänsten för exportkontroll får 18 900 tusen rubel att användas inom utgiftsområdet nationell säkerhet och rättsvårdande verksamhet. Av dessa används 13 900 för byggnad av speciella och militära objekt, 5 000 används för byggande av allmäncivila objekt. (s. 232f)

Militariserad myndighet = + 18 900 tusen rubel

Den federala tjänsten för militärtekniskt samarbete får 107 076 tusen rubel att användas för det nationella försvaret. (s. 235)

Militariserad myndighet = + 107 076 tusen rubel

Högsta domstolen får 156 099 tusen rubel att huvudsakligen användas för allmänstatliga frågor. De militära domarna kostar 6 308 + 1 232 tusen rubel, Den militära och motsvarande personalen kostar 21 072 tusen rubel. (s. 223-225)

Militärrelaterad andel = + 28 612 tusen rubel

Den federala tjänsten för övervakning av konsumenters rätt och välmåga får 8 952 870 tusen rubel varav nästan allt går till skydd mot sjukdomar som kan vara naturliga eller orsakade av B-vapen. Detta kan ses som rent militärt eller som en av omständigheterna betingad civil skyddsåtgärd.

Med en militärrelaterad andel skattad till 50 % = + 4 476 435 tusen rubel

Den federala tjänsten för industrin får 22 089 333 tusen rubel varav 15 391 800 avsätts för det nationella försvaret (s. 105) och 408 400 och 871 560 tusen rubel för reform och utveckling av det militärindustriella komplexet (s. 109-110), således till $\frac{3}{4}$ militärt.

Militariserad myndighet = + 22 089 333 tusen rubel

Den federala agenturen för statliga reserver får 3 903 296 tusen rubel och redovisas inte fullständigt, men det som redovisas rör raketer och ammunition, säkerhet och militära objekt, så agenturen får betraktas som militär (s.133-134).

Militariserad myndighet = + 3 903 296 tusen rubel

Räddningsministeriet innehåller på ryska namnet civilförsvaret och får 24 196 225 tusen rubel vilka huvudsakligen (förutom internationellt bistånd) går till nationell säkerhet och rättsvårdande verksamhet. (s. 137). Det kan sägas vara ett militärt organ med omfattande civila användningsområden. Personalkostnaden hänförs sig nästan uteslutande till kostnader för militär och motsvarande personal. (s. 138-147)

Militariserad myndighet = + 24 196 225 tusen rubel

SVR (*Sluzjba vnesjnej razvedki*- Utlandsspionaget) får 536 400 tusen rubel att användas till nationell säkerhet och rättsvårdande verksamhet, varav hela 389 400 går till byggandet av speciella och militära objekt, således får det betraktas som en rent militär spionorganisation (s. 149).

Militariserad myndighet = + 536 400 tusen rubel

Den federala tjänsten för försvarsbeställningen får 155 400 tusen rubel, allt för det nationella försvaret (s. 150).

Militariserad myndighet = + 155 400 tusen rubel

Försvarsministeriet får 376 632 700 tusen rubel. Ungefär $\frac{2}{3}$ av personalkostnaderna hänförs sig till militär och motsvarande personal och $\frac{1}{3}$ hänförs sig till den civila personalen. (s. 150-159).

Militariserad myndighet = + 376 632 700 tusen rubel

Inrikesministeriet får 186 749 144 tusen rubel varav merparten går till nationell säkerhet och rättsvårdande verksamhet. Personalkostnaden hänförs sig nästan uteslutande till kostnader för

militär och motsvarande personal. Kostnaden för militära förband (voinskie formirovanija) uppgår till 77 896 128 tusen rubel och är den enskilt största utgiftsposten. Pensioner till militär och motsvarande personal, 30 302 697, är den näst största utgiftsposten följt av kostnaderna för inrikestrupperna, 18 038 826 tusen rubel. (s. 150-167). Ministeriet får i dess helhet betraktas som militärt.

Militariserad myndighet = + 186 749 144 tusen rubel

Riksåklagarämbetet får 20 299 676 tusen rubel, varav 17 931 378 skall gå till utgiftsområdet nationell säkerhet och rättsvårdande verksamhet. De territoriella organen får 12 695 860 tusen rubel. 1 729 291 tusen rubler går till pensioner för militärer och motsvarande. (s. 216-218)

Militärrelaterad andel = + 19 660 669 tusen rubel

FSB, den federala säkerhetstjänsten, får 16 223 226 tusen rubel. Dess största utgiftsområde är pensioner till militärer och motsvarande, 11 609 766 tusen rubel, det näst största utgiftsområdet är nationell säkerhet och rättsvårdande verksamhet, 4 371 360 tusen rubel. (s. 167-169) Förutom pensionerna redovisas inga personalkostnader i statsbudgeten.

Militariserad myndighet = + 16 223 226 tusen rubel

Många ryska myndigheter avsätter medel för **Tjetjenien**. En del av dessa medel har ovan inte medräknats bland militärrelaterade andelar. För Tjetjenien avsätter följande myndigheter medel som bör räknas som militärrelaterade, då de utgör kostnader för kriget:

Socialministeriet (s. 21) + 129 161 tusen rubel

Den federala agenturen för hälsovård och social utveckling (s. 31) + 542 598 tusen rubel

Den federala agenturen för utbildning (s. 45) + 413 580 tusen rubel

Den federala sambandsagenturen (s. 52) + 210 003 tusen rubel

Den federala agenturen för jordbruket (s. 56) + 404 000 tusen rubel

Den federala riksbanken (s. 70) + 80 300 tusen rubel

Den federala agenturen för lufttransport (s. 80) + 90 000 tusen rubel

Den federala vägagenturen 98 450 + 161 790 (s. 83-84) = + 260 240 tusen rubel

Den federala bostadsbyggnads-agenturen 1 551 910 + 25 900 (s. 90, 92) = + 1 577 810 tusen rubel

Den federala agenturen för press och masskommunikation (s. 98) + 142 000 tusen rubel

Den federala tjänsten för övervakning av konsumenters rätt och välmåga (s. 105) (50% av 60 652) + 30 326 tusen rubel

Den federala agenturen för kroppskultur, sport och turism (s. 129) + 144 500 tusen rubel

Den federala agenturen för hydrometeorologi och miljöövervakning (s. 132) + 4 760 tusen rubel

Räddningsministeriet 133 480 tusen rubel (s. 143)

FSB 162 000 tusen rubel (s. 168)

Den federala migrationstjänsten 1 445 467 tusen rubel

till flyktingar som lämnat Tjetjenien (s. 170)

FSO, den federala bevakningstjänsten, 27 500 tusen rubel (s. 172)

Den federala tjänsten för narkotikakontroll 19 980 tusen rubel (s. 174)

Justitieministeriet (s. 196) + 6 350 tusen rubel

Den federala tjänsten för straffverkställighet 70 000 tusen rubel (s. 203)

Riksåklagarämbetet 34 000 tusen rubel (s. 216)

Allmänt sett avsätter myndigheterna ofta anslag till sport, hälsovård och bostäder. Relativt ofta också till det globala navigationssystemet av såväl civil som militär betydelse.

Ibland kan det finnas militära utgiftsposter i civila myndigheter, exempelvis har Vetenskapsakademiens sibiriska avdelning en post på 35 500 tusen rubel för byggande av speciella militära objekt (s. 214f).

Militärrelaterad andel = + 35 500 tusen rubel

Summa utgifter i militariserade myndigheter och till militära behov hänförliga utgifter i de civila myndigheterna = 817 484 511 tusen rubel

Appendix B: Ryska militärförband

FÖRKLARINGAR TILL TABELLERNÄ ¹⁰⁴²	
Förbanden har delats upp i tre tabeller:	
1) Ryska förband utomlands (fredsfrämjande förband, stridsgrupper, radaranläggningar etc.)	
2) Ryska krigsmaktens konventionella förband	
(stridande enheter för mark-, luft-, marinstridskrafterna inkl. luftlandsättningsgrupperna, transportflyget, luftförsvaret)	
3) Ryska krigsmaktens strategiska förband	
(ABM-försvaret, rymdstyrkorna, strategiska bombflyget, strategiska robotstyrkorna)	
Sorteringen är för strategiska förband: gren/förband	
Sorteringen är för taktiska förband: milo/gren/förband	
Sorteringen är för förband utomlands: land/gren/förband	
Militärdistrikt/militärområden (milo)	
Moskvas	MMD
Leningrads	LMD
Norra Kaukasus	NKMD
Volga-Urals	VUMD
Sibiriska	SMD
Fjärran österns	FÖMD
Kaliningrads operativa-strategiska grupp	KOSG
Länder	
Georgien	Geo.
Azerbajdzjan	Azerb.
Armenien	Arm.
Ukraina	Ukr
Sierra Leone	Sierra
Kazakstan	Kaz.
Tadzjikistan	Tadz.
Kirgizistan	Kirgiz.
Vitryssland	Vitr.
Mariner/flottiljer	
Norra marinen	NM
Stillahavsmarinen	SHM

¹⁰⁴² Samtliga tabeller gjorda av FOI på basis av: Stukalin, Alexander and Lukin, Michail (2003), "Vsia Rossijskaja Armija", *Kommersant Vlast*, nr. 181, s. 55-76.

RYSK MILITÄR FÖRMÅGA I ETT TIOÅRSPERSPEKTIV – PROBLEM OCH TRENDER

Svartahavsmarinen	SVHM
Östersjömarinen	ÖSM
Kaspiska flottiljen	KF
Försvarsgrenar och truppslag	
Marinstridskrafterna	MARIN
Markstridskrafterna	MARK
Flygstridskrafterna	FLYG
Rymdtrupperna	RYMD
Luftlandsättningsstrupperna	LL
Strategiska robottrupperna	RVSN
Egna beteckningar	
Luftvärnet	LV
Försvarsministeriets 12:direktoriat	12:e
Transkaukasiska stridsgruppen	GRVZ
Transportflygets 61:a	Trans.
Typer	
Staber, ledningsplatser etc.	s
Samband, signal, radar, spaning.	r
Mellanlandningbanor för strategiska bombflyget	l
Testanläggningar, skjutfält etc.	t
Vapensystem	v
Arsenaler, ammunitionslager.	a
Varv- och underhållsanläggningar	u
Militär- och NBC-skyddsbaser	b
Institut, skolor, utb.cent. etc.	i
Fredsfrämjande styrkor	fb
Övrigt	
Endast ett fåtal skolor, utbildningscentra etc finns medtagna	
Inga varv för fartygsbyggande fanns, undast underhåll etc.	
För rymdstyrkorna finns allt utom sjukhus med.	
Endast ett fåtal underhållsenheter, lager etc. medtaget.	
Stridande förband i storlek ner till <i>självständiga</i> bataljoner och brigader medtagna.	
Endast vissa viktigare vapensystem medtagna.	
Osäkerheter i källmaterialet finns.	
Endast högre staber medtagna.	

APPENDIX B. RYSKA MILITÄRFÖRBAND

RYSKA STRATEGISKA FÖRBAND 2003

Nr	Förband	Typ	Distrikt	Gruppering	Gren/trp	System
x	Ledningen för Rymdstyrkorna	s	MMD	Ulitsa Profsojznaja 84/32		
x	Spetsnazbataljonen för anti-sabotage, självständig	v	MMD	Vlasicha (Odintsovo-10)	RVSN	
4.	Statliga centrala testanläggningen	t	MMD	Kapustnin Jar	RVSN	
x	Strategiska robotdivisionen, järnvägsbaserad	v	MMD	Vasilek (Kostroma)	RVSN	
23.	Strategiska robotdivisionen, markbaserad	v	FÖMD	Solnechnij (Kansk)	RVSN	
35.	Strategiska robotdivisionen, markbaserad	v	FÖMD	Barnaul (Sibirskij-2)	RVSN	
51.	Strategiska robotdivisionen, markbaserad	v	FÖMD	Zelenij (Irkutsk)	RVSN	
x	Strategiska robotdivisionen, markbaserad	v	FÖMD	Gvardejskij (Pasjino, Novosibirsk-95)	RVSN	
54.	Strategiska robotdivisionen, markbaserad	v	MMD	Krasnie Sosenki (Tejkovo)	RVSN	
7.	Strategiska robotdivisionen, markbaserad	v	MMD	Ozernij (Vipolzovo, Vologoe-4)	RVSN	
14.	Strategiska robotdivisionen, markbaserad	v	VUMD	Josjkar-Ola	RVSN	
42.	Strategiska robotdivisionen, markbaserad	v	VUMD	Svobodnij (Verchnjaja Salda, Niznij Tagil-41)	RVSN	
8.	Strategiska robotdivisionen, markbaserad	v	VUMD	Perovomajskij (Jurja-2)	RVSN	
62.	Strategiska robotdivisionen, silobaserad	v	FÖMD	Solnechnij (Uzjur-4)	RVSN	
28.	Strategiska robotdivisionen, silobaserad	v	MMD	Kozelsk	RVSN	
13.	Strategiska robotdivisionen, silobaserad	v	VUMD	Janij (Dombarovskij)	RVSN	
59.	Strategiska robotdivisionen, silobaserad	v	VUMD	Lokomotivnij (Kartal)	RVSN	
60.	Strategiska robotdivisionen, silobaserad	v	VUMD	Svetlij (Tatistjevo-5)	RVSN	
33.	Strategiska robottrupperna, arméstab	s	FÖMD	Omsk	RVSN	
27.	Strategiska robottrupperna, arméstab	s	MMD	Vladimir	RVSN	
31.	Strategiska robottrupperna, arméstab	s	VUMD	Rostosji (Orenburg)	RVSN	
x	Strategiska robottrupperna, arsenal	a	VUMD	Pibansjur (Balezino-3)	RVSN	
x	Strategiska robottrupperna, arsenal	a	VUMD	Chizolitovij (Uralskij)	RVSN	
x	Strategiska robottrupperna, arsenal	a	VUMD	Bchrt (Bersjet)	RVSN	
x	Strategiska robottrupperna, trupperlagsstab	s	MMD	Vlasicha (Odintsovo-10)	RVSN	
x	Testområdet för kärnvapen, centrala	t	LMD	Rogatjevo	RVSN	
x	Strategiska robottrupperna, arsenal	a	MMD	Sorovaticha	RVSN	
3.	ABM-armén	r	MMD	Solnetjnogorsk	RYMD	
9.	ABM-divisionen	v	MMD	Sofrino	RYMD	Hen House
x	ABM-divisionen	v	MMD	Balabanovo (Pusjkino)	RYMD	Pill Box?
x	Early-warning komplexet, marina, "Marsalk Krilov"	r	FÖMD	Petropavlovsk-Kamtjatskij	RYMD	
12.	Early-warning/ledning- och mätningsskomplexet, självständigt	r	FÖMD	Kolpasjevo	RYMD	
13.	Early-warning/ledning- och mätningsskomplexet, självständigt	r	FÖMD	Niznie Taltsi (Ulan-Ude)	RYMD	
15.	Early-warning/ledning- och mätningsskomplexet, självständigt	r	FÖMD	Galenki (Ussurijsk)	RYMD	
17.	Early-warning/ledning- och mätningsskomplexet, självständigt	r	FÖMD	Solnetjnij (Komsomol-na-Amure)	RYMD	

RYSK MILITÄR FÖRMÅGA I ETT TIOÅRSPERSPEKTIV – PROBLEM OCH TRENDER

17.	Early-warning/ledning- och mätningssystemet, självständigt	r	FÖMD	Jakutsk	RYMD	
4.	Early-warning/ledning- och mätningssystemet, självständigt	r	FÖMD	Jenisejsk	RYMD	
6.	Early-warning/ledning- och mätningssystemet, självständigt	r	FÖMD	Bulkannij (Mirnij, Jelizova)	RYMD	
7.	Early-warning/ledning- och mätningssystemet, självständigt	r	FÖMD	Sjachi (Barnaul)	RYMD	
9.	Early-warning/ledning- och mätningssystemet, självständigt	r	FÖMD	Krasnoje Selo	RYMD	
x	Early-warning/ledning- och mätningssystemet, självständigt	r	FÖMD	Ust-Kamtjatsk	RYMD	
18.	Early-warning/ledning- och mätningssystemet, självständigt	r	LMD	Vokruta	RYMD	
x	Early-warning/ledning- och mätningssystemet, självständigt	r	LMD	Lechtusi	RYMD	
14.	Early-warning/ledning- och mätningssystemet, självständigt	r	MMD	Sjtjelkovo-7	RYMD	
1.	Early-warning/mätningssystemet	r	LMD	Mirnij (Plesetsk)	RYMD	Hen House
2.	Early-warning/mätningssystemet	r	LMD	Mirnij (Plesetsk)	RYMD	Hen House
3.	Early-warning/mätningssystemet	r	LMD	Narjan-Mar	RYMD	Hen House
1.	Early-warning-divisjonen	r	MMD	Solnetjnogorsk	RYMD	Hen House
x	Early-warning-radarcentralen, självständig	r	Azerb.	Gabala (Ljaki)	RYMD	EW+ABM
x	Early-warning-radarcentralen, självständig	r	FÖMD	Usoelje-Sibirskoje (Irkutsk)	RYMD	EW+ABM
x	Early-warning-radarcentralen, självständig	r	FÖMD	Komsomolsk-na-Amure	RYMD	Hen House
x	Early-warning-radarcentralen, självständig	r	Kaz.	Sarisjagan (Priozersk)	RYMD	EW+ABM
x	Early-warning-radarcentralen, självständig	r	LMD	Olenegorsk (Murmansk)	RYMD	EW+ABM
x	Early-warning-radarcentralen, självständig	r	LMD	Petjora	RYMD	EW+ABM
x	Early-warning-radarcentralen, självständig	r	MMD	Tjechov (Stremilovo) (Moskva)	RYMD	EW+ABM
x	Early-warning-radarcentralen, självständig	r	MMD	Sofrino (Moskva)	RYMD	Hen House
x	Early-warning-radarcentralen, självständig	r	MMD	Kubinka (Moskva)	RYMD	Hen House
x	Early-warning-radarcentralen, självständig	r	NKMD	Zelentjukskaja	RYMD	Hen House
x	Early-warning-radarcentralen, självständig	r	SMD	Jenisejsk	RYMD	OTH-B
x	Early-warning-radarcentralen, självständig	r	Ukr.	Nikolajev (Sevastopol)	RYMD	OTH-B
x	Early-warning-radarcentralen, självständig	r	Ukr.	Beregovo (Pestralovo) (Muchatjevo)	RYMD	OTH-B
x	Early-warning-radarcentralen, självständig	r	Vitr.	Gantjevitj (Ussurijsk)	RYMD	EW+ABM
x	Early-warning-radarcentralen, självständig*	r	FÖMD	Ust-Kamtjatsk	RYMD	Hen House
x	Early-warning-radarcentralen, självständig*	r	FÖMD	Vladivostok	RYMD	Hen House
x	Kosmonaututbildningscenter	i	MMD	Zvezdij Gorod	RYMD	
x	Militära radioelektronikinstitutet	i	LMD	Kubinka-2	RYMD	
x	Militära rymdskole	i	LMD	S:t Petersburg	RYMD	
x	Militära rymdskole	i	LMD	Pusjkin-9	RYMD	
7680.	Radaranläggningen, självständig*	r	Tadz.	Hurek	RYMD	
x	Rymdstyrkorna, divisionsstab	s	MMD	Sofrino	RYMD	
x	Rymdstyrkorna, trupperingsstab	s	MMD	Moskva	RYMD	

APPENDIX B. RYSKA MILITÄRFÖRBAND

28.	Rymdstyrkornas arsenal	a	MMD	Karian-Stroganov	RYMD	
45.	Rymdstyrkornas kontrolldivision*	s	MMD	Noginskij Pajon	RYMD	
x	Rymdstyrkornas ledningsplats	s	MMD	Znamenka	RYMD	
x	Rymdstyrkornas västliga uppehålls-/ledningsplats*	s	MMD	Kurilovo (Serpuchov-15)	RYMD	
x	Rymdstyrkornas östliga uppehålls-/ledningsplats*	s	FÖMD	Komsomolsk-na-Amure	RYMD	
2.	Statliga testanläggningen	t	FÖMD	Svobodnij-18	RYMD	
5.	Statliga testanläggningen	t	Kaz.	Bajkonur	RYMD	
1.	Statliga testanläggningen	t	LMD	Mirij (Plesetsk)	RYMD	
326.	Tunga bombeskadern	v	FÖMD	Ukrainka	FLYG	Tu-95MS
22.	Tunga bombeskadern	v	VUMD	Engels	FLYG	Tu-160, Tu-95MS
326.	Tunga bombeskadern, eskaderstab	s	FÖMD	Ukrainka	FLYG	
22.	Tunga bombeskadern, eskaderstab	s	VUMD	Engels	FLYG	
37.	Tunga bombflyget, arméstab	s	MMD	Moskva	FLYG	
182.	Tunga bombregementet	v	FÖMD	Ukrainka	FLYG	
200.	Tunga bombregementet	v	FÖMD	Belaja	FLYG	Tu-22M2
444.	Tunga bombregementet	v	FÖMD	Vozdvizjenka	FLYG	Tu-22M2
79.	Tunga bombregementet	v	FÖMD	Ukrainka	FLYG	Tu-95MS
52.	Tunga bombregementet	v	MMD	Sjajkovka	FLYG	Tu-22M2
121.	Tunga bombregementet	v	VUMD	Engels	FLYG	Tu-160, Tu-95MS
184.	Tunga bombregementet	v	VUMD	Engels	FLYG	Tu-160, Tu-95MS
840.	Tunga bombregementet	v	VUMD	Soltsi	FLYG	Tu-22M2
x	Strategiska bombflyget, mellanlandningsbana	l	FÖMD	Anadir	FLYG	
x	Strategiska bombflyget, mellanlandningsbana	l	LMD	Rogatjevo	FLYG	
x	Strategiska bombflyget, mellanlandningsbana	l	LMD	Vokruta	FLYG	
310.	Strategiska bombflygets ubåtsjaksregemente	v	FÖMD	Mongochto (Bolshoj Kamen)	FLYG	Tu-95MC
76.	Strategiska bombflygets ubåtsjaksregemente	v	LMD	Fedotovi	FLYG	Tu-142
5.	Strategiska spaningsdivision, självständig	v	MMD	Voronezj	FLYG	
18.	Stategiska robotubåtsdivisionen	v	LMD	Zaozersk (Zapadnaja Litsa)	MARIN	Atomubåt av typ 941
31.	Stategiska robotubåtsdivisionen	v	LMD	Guva Sajda	MARIN	Atomubåt av typ 941
x	Luftvärnsförband, grupperingsplats, ABM	v	MMD	Schodija	FLYG	9. ABM-div
x	Luftvärnsförband, grupperingsplats, ABM	v	MMD	Turakovo (Alexandrov)	FLYG	9. ABM-div
x	Luftvärnsförband, grupperingsplats, ABM	v	MMD	Korolev	FLYG	9. ABM-div
x	Luftvärnsförband, grupperingsplats, ABM	v	MMD	Litkarino	FLYG	9. ABM-div
x	Luftvärnsförband, grupperingsplats, ABM	v	MMD	Vnukovo	FLYG	9. ABM-div
x	Luftvärnsförband, grupperingsplats, ABM	v	MMD	Kolodkino	FLYG	9. ABM-div
x	Luftvärnsförband, grupperingsplats, ABM	v	MMD	Novopetrovskoje	FLYG	9. ABM-div

RYSK MILITÄR FÖRMÅGA I ETT TIOÅRSPERSPEKTIV – PROBLEM OCH TRENDER

x	Luftvärnsförband, grupperingsplats, ABM	v	MMD	Klin	FLYG	9. ABM-div
x	Flygeskadern, sammansatt, självständig	v	FÖMD	Kljotji-20 (Kura)	RVSN	
x	Signal- och radiospaningscentret*	r	VUMD	Saratov	RVSN	

APPENDIX B. RYSKA MILITÄRFÖRBAND

RYSKA TAKTISKA FÖRBAND 2003

Nr	Förband	Typ	Distrikt	Gruppering	Gren/trp	System
x	UAV-divisionen	v	FÖMD	Vladivostok (Nord om)	?	
18.	Attackflygsregementet	v	FÖMD	Galenki	FLYG	Su-25
187.	Attackflygsregementet	v	FÖMD	Tjernigovka	FLYG	Su-25
319.	Attackhelikopterregementet, stridsledning	s	FÖMD	Tjernigovka	FLYG	Mi-24
11.	Flygarméns stab	s	FÖMD	Chabarovsk	FLYG	
x	Flygledningen	s	FÖMD	Chorol	FLYG	
x	Flygledningen	s	FÖMD	Kalinka	FLYG	
x	Flygledningen	s	FÖMD	Smirnich	FLYG	
257.	Flygregementet, sammansatta, självständigt	v	FÖMD	Chabarovsk	FLYG	
317.	Flygregementet, sammansatta, självständigt	v	FÖMD	Elizovo	FLYG	
364.	Helikopterregementet, självständigt	v	FÖMD	Srednebeloje	FLYG	Mi-24
825.	Helikopterregementet, självständigt	v	FÖMD	Garovka-2	FLYG	Mi-8
x	Helikopterregementet, självständigt	v	FÖMD	Sokol (Dolinsk)	FLYG	Mi-8
530.	Jaktflygregementet	v	FÖMD	Sokolovka (Tjugujevka)	FLYG	Mig-31
865.	Jaktflygregementet	v	FÖMD	Elizovo	FLYG	Mig-31
x	Jaktflygregementet	v	FÖMD	Orlovka	FLYG	Mig-29
60.	Jaktflygregementet*	v	FÖMD	Dzengi (Komsomolsk-na-Amure)	FLYG	
128.	Luftvärnsdivisionen, divisionsstab	s	FÖMD	Petropavlovsk-Kamtjatskij	FLYG	
x	Luftvärnskåren, kårstab	s	FÖMD	Vladivostok	FLYG	
x	Luftvärnsregementet	v	FÖMD	Petropavlovsk-Kamtjatskij	FLYG	S-300P
x	Luftvärnsregementet	v	FÖMD	Chabarovsk	FLYG	S-300P
x	Luftvärnsregementet	v	FÖMD	Vladivostok	FLYG	S-300P
x	Luftvärnsregementet	v	FÖMD	Lian (Komsomolsk-na-Amure)	FLYG	S-300P
x	Luftvärnsrobotbrigaden, självständig	v	FÖMD	Birobidzjan	FLYG	S-300V
25.	Luftvärnsdivisionen, divisionsstab	s	FÖMD	Komsomolsk-na-Amure	FLYG	
x	Marina flygburna robotregementet, självständigt	v	FÖMD	Alexeevka	FLYG	Tu-22M2
x	Strategiska bombflyget, mellanlandningsbana	l	FÖMD	Tiksi	FLYG	
x	Ubåtsjaktflygregementet, sammansatt, självständigt	v	FÖMD	Nikolaevka (Zolotaja Dolina)	FLYG	Il-38
x	Försvarsministeriets 12:e huvuddirektoriats arsenal	a	FÖMD	Bolon (Komsomolsk-na-Amure)	FM	
x	Försvarsministeriets 12:e huvuddirektoriats arsenal	a	FÖMD	Korfovskij (Chabarovsk)	FM	
83.	Luftlandsättningbrigaden, självständig	v	FÖMD	Ussurijsk	LL	
178.	Fartygsunderhålls- och reparationsvarvet	u	FÖMD	Vladivostok	MARIN	
179.	Fartygsunderhålls- och reparationsvarvet	u	FÖMD	Chabarovsk	MARIN	
30.	Fartygsunderhålls- och reparationsvarvet	u	FÖMD	Buchta Tjazjma	MARIN	
49.	Fartygsunderhålls- och reparationsvarvet	u	FÖMD	Viljotjinsk	MARIN	
92.	Fartygsunderhålls- och reparationsvarvet	u	FÖMD	Vladivostok	MARIN	
22.	Jaktflygregementet	v	FÖMD	Tsentralnaja Uglovaja	MARIN	Su-27

RYSK MILITÄR FÖRMÅGA I ETT TIOÅRSPERSPEKTIV – PROBLEM OCH TRENDER

21.	Kustrobotregementet, självständigt	v	FÖMD	Petropavlovsk-Kamtjatskij	MARIN	Redut
100.	Landstigningsfartygsbrigaden	v	FÖMD	Vladivostok	MARIN	
55.	Marininfanteridivisionen	v	FÖMD	Snegovaja, (Vladivostok)	MARIN	
390.	Marininfanteriregementet	v	FÖMD	Slavjanka	MARIN	
x	Mariningenjörsbataljonen, självständig	v	FÖMD	Petropavlovsk-Kamtjatskij	MARIN	
x	Marinstridskrafterna, Svartahavsmarinens stab	s	FÖMD	Fokino	MARIN	
16.	Operativa ubåtseskadern, eskaderstab	s	FÖMD	Ribatjij	MARIN	
114.	Patrullbåtsbrigaden	v	FÖMD	Zavojko	MARIN	
47.	Patrullbåtsbrigaden	v	FÖMD	Ostrov Russkij	MARIN	
x	Robotbåtsdivisionen	v	FÖMD	Vogorodskoje Ozero	MARIN	
x	Räddningsfartygsbrigaden	u	FÖMD	Petropavlovsk-Kamtjatskij	MARIN	
x	Räddningsfartygsbrigaden	u	FÖMD	Vladivostok	MARIN	
119.	Signalspaningsfartygsbrigaden	r	FÖMD	Petropavlovsk-Kamtjatskij	MARIN	
x	Stillahavsmarinens, flottstab	s	FÖMD	Vladivostok	MARIN	
84.	Trängfartygsbrigaden	u	FÖMD	Petropavlovsk-Kamtjatskij	MARIN	
182.	Ubåtsbrigaden	v	FÖMD	Zavojko	MARIN	Diesel. 877 ?
19.	Ubåtsbrigaden	v	FÖMD	Malij Uliss (Vladivostok)	MARIN	Diesel. 878
x	Ubåtsdivisionen	v	FÖMD	Sovjetskaja Gavan	MARIN	Diesel. 877
x	Ubåtsjaksbrigaden	v	FÖMD	Vladivostok	MARIN	
4.	Ubåtsunderhålls- och reparationsbrigaden	u	FÖMD	Vladivostok	MARIN	
x	UDNPL	r	FÖMD	Vladivostok	MARIN	
165.	Ytfartygsbrigaden	v	FÖMD	Vladivostok	MARIN	
10.	Ytfartygsdivisionen	v	FÖMD	6. Kvarsheninnkova	MARIN	
25.	Ytfartygsdivisionen	v	FÖMD	6. Kvarsheninnkova	MARIN	
x	Ytfartygsdivisionen	v	FÖMD	Fokino	MARIN	
68.	Armékåren, kårstab	s	FÖMD	Juzjno-Sachalinsk	MARK	
35.	Arméstaben	s	FÖMD	Belogorsk	MARK	
5.	Arméstaben	s	FÖMD	Ussurijsk	MARK	
x	Artilleriregementet	v	FÖMD	Barano-Orenburgskoje	MARK	
x	Artilleriregementet	v	FÖMD	Srednebeloje	MARK	
x	Ingenjör- och fältarbetsregementet	v	FÖMD	Juzjno-Sachalinsk	MARK	
x	Ingenjör- och fältarbetsregementet	v	FÖMD	Vladivostok (Nord om)	MARK	
x	Ingenjör- och fältarbetsregementet, självständigt	v	FÖMD	Berezovka	MARK	
130.	Kulsprute- och artilleridivisionen	v	FÖMD	Koltsevoje	MARK	
17.	Kulsprute- och artilleridivisionen	v	FÖMD	Barabasj	MARK	
130.	Kulsprute- och artilleriregementet	v	FÖMD	Sergeevka	MARK	
x	Luftvärnsbrigaden, självständig	v	FÖMD	Berezovka (Nord om)	MARK	BUK
x	Militärdistriktstab (FÖMD), stridskraft- och truppstab	s	FÖMD	Petropavlovsk-Kamtjatskij	MARK	
40.	Motoriserade skyttebrigaden, självständig	v	FÖMD	Petropavlovsk-Kamtjatskij	MARK	
x	Motoriserade skyttebrigaden, självständig	v	FÖMD	Chabarovsk	MARK	

APPENDIX B. RYSKA MILITÄRFÖRBAND

x	Motoriserade skyttebrigaden, självständig	v	FÖMD	Birobidzjan	MARK	
127.	Motoriserade skyttedivisionen	v	FÖMD	Ussurijsk	MARK	
270.	Motoriserade skyttedivisionen	v	FÖMD	Chabarovsk	MARK	
33.	Motoriserade skyttedivisionen	v	FÖMD	Chmutovo	MARK	
81.	Motoriserade skyttedivisionen	v	FÖMD	Bikin	MARK	
x	Motoriserade skyttedivisionen	v	FÖMD	Sibirtsevo	MARK	
143.	Motoriserade skytteregementet	v	FÖMD	Jekaterinoslavka	MARK	
465.	Motoriserade skytteregementet	v	FÖMD	Aniva	MARK	
472.	Motoriserade skytteregementet	v	FÖMD	Lesozavodsk	MARK	
x	Motoriserade skytteregementet	v	FÖMD	Krasnaja Retjka	MARK	
16.	NBC-skyddsbrigaden, självständig	v	FÖMD	Galkino	MARK	
21.	Pansardivisionen	v	FÖMD	Belogorsk	MARK	
x	Pansarregementet	v	FÖMD	Zanadvorovka	MARK	
x	Pansarregementet	v	FÖMD	Zavitinsk	MARK	
x	Pontonbroläggaregementet	u	FÖMD	Archara	MARK	
x	Radarbrigaden	r	FÖMD	Chabarovsk	MARK	
x	Radarbrigaden	r	FÖMD	Vladivostok	MARK	
x	Radarlokaliseringskompaniet, självständigt	r	FÖMD	Bezimjannaja	MARK	
x	Radarregementet	r	FÖMD	Petropavlovsk-Kamtjatskij	MARK	
107.	Robotbrigaden, självständig	v	FÖMD	Semistotjni	MARK	Takt.rb.
20.	Robotbrigaden, självständig	v	FÖMD	Berezovka (Nord om)	MARK	Takt.rb.
x	Signal- och radarskyddsregementet, självständigt	r	FÖMD	Vladivostok	MARK	
166.	Signalregementet, självständigt	r	FÖMD	Juzjno-Sachalinsk	MARK	
14.	Spetsnazbrigaden, självständig	v	FÖMD	Ussurijsk	MARK	
x	Telekrisregementet, självständigt	v	FÖMD	Avatjinskij Zaliv	MARK	
x	Telekrisregementet, självständigt	v	FÖMD	Malolagernaja	MARK	
x	Telekrisregementet, självständigt	v	FÖMD	Belogorsk	MARK	
x	Telekrisregementet, självständigt	v	FÖMD	Ostrov Russkij	MARK	
x	Uppehålls-/ledningsplats, reserv	s	FÖMD	Petropavlovsk-Kamtjatskij	MARK	
36.	Vakt- och skyddsbataljonen, självständig	v	FÖMD	Vladivostok	MARK	
x	Vakt- och skyddsbataljonen, självständig	v	FÖMD	Chabarovsk	MARK	
51.	Vakt- och skyddsledningen	s	FÖMD	Petropavlovsk-Kamtjatskij	MARK	
x	Militärdistriktsstab (FÖMD)	s	FÖMD	Chabarovsk		
263.	Flygregementet, sammansatta, självständigt	v	KOSG	Chabrovo	FLYG	
x	Helikopterregementet för ubåtsjakt, självständigt	v	KOSG	Donskoje	FLYG	Ka-27
x	Helikopterregementet, självständigt	v	KOSG	Donskoje	FLYG	Mi-8
689.	Jaktflygregementet*	v	KOSG	Tjkalovskij	FLYG	Su-27
183.	Luftvärnsrobotbrigaden, självständig	v	KOSG	Kaliningrad	FLYG	S-300P
43.	Luftvärnsrobotbrigaden, självständig	v	KOSG	Mis Taran	FLYG	S-300P
275.	Motoriserade skytteregementet	v	KOSG	Tjernjachovsk	FLYG	
143.	Fartygsunderhålls- och reparationsbrigaden	u	KOSG	Kaliningrad	MARIN	
33.	Fartygsunderhålls- och reparationsvarvet	u	KOSG	Baltijsk	MARIN	

RYSK MILITÄR FÖRMÅGA I ETT TIOÅRSPERSPEKTIV – PROBLEM OCH TRENDER

25.	Kustrobotregementet	v	KOSG	Donskoje	MARIN	Rubezj
71.	Landstigningsfartygsbrigaden	v	KOSG	Baltijsk	MARIN	
4.	Marina attackflygregementet, självständigt	v	KOSG	Tjernjachovsk	MARIN	Su-24
117.	Marina testanläggningen	t	KOSG	Mis Taran	MARIN	
336.	Marininfanteribrigaden, självständig	v	KOSG	Baltijsk	MARIN	
127.	Mariningenjörsbataljonen, självständig	v	KOSG	Primorsk	MARIN	
64.	Patrullbåtsbrigaden	v	KOSG	Baltijsk	MARIN	
x	PRZB	v	KOSG	Jantarnij	MARIN	
36.	Robotbåtsbrigaden	v	KOSG	Baltijsk	MARIN	
54.	Räddningsfartygsbrigaden	u	KOSG	Baltijsk	MARIN	
x	Svävarbrigaden	v	KOSG	Baltijsk	MARIN	
x	Trängfartygsbrigaden	v	KOSG	Baltijsk	MARIN	
128.	Ytfartygsbrigaden	v	KOSG	Baltijsk	MARIN	
12.	Ytfartygsdivisionen	v	KOSG	Baltijsk	MARIN	
x	Östersjömarinen, marinstab	s	KOSG	Baltijsk	MARIN	
x	Artilleribrigaden	v	KOSG	Kaliningrad	MARK	
1.	Motoriserade skyttebrigaden, självständig	v	KOSG	Kaliningrad	MARK	
x	Motoriserade skyttebrigaden, självständig	v	KOSG	Gusev	MARK	
152.	Robotbrigaden, självständig	v	KOSG	Tjernjachovsk	MARK	Takt.rb.
1.	Signalregementet, självständigt	r	KOSG	Kaliningrad	MARK	
x	Uppehålls-/ledningsplats, reserv	s	KOSG	Krasnotoprovka	MARK	
35.	Vakt- och skyddsledningen	s	KOSG	Baltijsk	MARK	
67.	Attackflygregementet	v	LMD	Siverskaja	FLYG	Su-24
722.	Attackflygregementet	v	LMD	Smuravevo	FLYG	Su-24
172.	Attackhelikopterregementet, självständigt	v	LMD	Kasimovo (Agatovo)	FLYG	Mi-24
485.	Attackhelikopterregementet, självständigt	v	LMD	Alakurti	FLYG	Mi-24
6.	Flygarméns stab	s	LMD	S:t Petersburg	FLYG	
x	Flygdivisionen, sammansatt, självständig	v	LMD	Vologda	FLYG	Mi-8
x	Flygledningen	s	LMD	Afrikanda	FLYG	
279.	Flygregementet, (hangarfartygsbaserat), självständigt	v	LMD	Severomorsk-3	FLYG	Su-33
138.	Flygregementet, sammansatta, självständigt	v	LMD	Levasjovo	FLYG	
403.	Flygregementet, sammansatta, självständigt	v	LMD	Severomorsk-1	FLYG	Il-76
332.	Helikopterregementet för stridsledning, stävständigt	s	LMD	Pribilovo	FLYG	Mi-24
159.	Jaktflygregementet	v	LMD	Vesovets (Petrozavodsk-15)	FLYG	Su-27
177.	Jaktflygregementet	v	LMD	Lodejnoje Pole	FLYG	Su-27
180.	Jaktflygregementet	v	LMD	Garbolovo	FLYG	Mig-31
458.	Jaktflygregementet	v	LMD	Savvatija (Kotlas)	FLYG	Mig-31
941.	Jaktflygregementet	v	LMD	Kilp-Javr	FLYG	Su-27
149.	Jaktflygskadern, eskaderstab	s	LMD	Smuravevo	FLYG	
21.	Luftvärnsskåren, kårstab	s	LMD	Severomorsk	FLYG	
x	Luftvärnsrobotbrigaden	v	LMD	Severdovinsk	FLYG	S-300P

APPENDIX B. RYSKA MILITÄRFÖRBAND

133.	Luftvärnsrobotbrigaden, självständig	v	LMD	Sturgie Krasnije	FLYG	S-300V
x	Luftvärnsrobotregementet	v	LMD	Poljarnij	FLYG	S-300P
x	Luftvärnsrobotregementet	v	LMD	Olenegorsk	FLYG	S-300P
x	Luftvärnsrobotregementet	v	LMD	Zelenogorsk	FLYG	S-300P
98.	Spaningsflygregementet	v	LMD	Montjegorsk	FLYG	Su-24
334.	Transportflygregementet	v	LMD	Pskov	FLYG	Il-76
x	Försvarsministeriets 12:e huvuddirektoriats arsenal	a	LMD	Tjebsara	FM	
x	Försvarsministeriets 12:e huvuddirektoriats arsenal	a	LMD	Olenegorsk	FM	
1140.	Artilleriregementet	v	LMD	Pskov	LL	
76.	Luftlandsättningsdivisionen	v	LMD	Pskov	LL	
104.	Luftlandsättningsregementet	v	LMD	Tjerecha (Pskov)	LL	
234.	Luftlandsättningsregementet	v	LMD	Pskov	LL	
13.	Fartygsunderhålls- och reparationsbrigaden	u	LMD	S:t Petersburg	MARIN	
16.	Fartygsunderhålls- och reparationsbrigaden	u	LMD	Severodvinsk	MARIN	
173.	Fartygsunderhålls- och reparationsvarvet	u	LMD	Archangelsk	MARIN	
35.	Fartygsunderhålls- och reparationsvarvet	u	LMD	Posta (Murmansk)	MARIN	
82.	Fartygsunderhålls- och reparationsvarvet	u	LMD	Rosljakovo-1 (Safinovo)	MARIN	
x	Fartygsunderhålls- och reparationsvarvet	u	LMD	Kronsjtadt	MARIN	
830.	Helikopterregementet för ubåtsjakt, självständigt	v	LMD	Safinovo (Severomorsk-2)	MARIN	Ka-27
x	Kustrobotregementet	v	LMD	Luptje-Savino	MARIN	Redut
121.	Landstigningsfartygsbrigaden	v	LMD	Severomorsk	MARIN	
924.	Marina attackflygregementet, självständigt	v	LMD	Visokij (Olenegorsk)	MARIN	Su-33
21.	Marina testanläggningen, statliga, centrala	t	LMD	Nenoksa (Severodvinsk)	MARIN	
61.	Marininfanteribrigaden, självständig	v	LMD	Sputnik (Petjenga)	MARIN	
x	Mariningenjörsbataljonen, självständig	v	LMD	Severomorsk	MARIN	
x	Marinstridskrafterna, Östersjömarinens stab	s	LMD	S:t Petersburg	MARIN	
5.	Minsveparbrigaden	v	LMD	Poljarnij	MARIN	
x	Norra marinen, marininstab	s	LMD	Severomorsk	MARIN	
x	Norra marinen, sammansatt flottilj, stab	s	LMD	Poljarnij	MARIN	
7.	Operativa ubåtseskadern, eskaderstab	s	LMD	Severomorsk	MARIN	
11.	Operativa ubåtseskaderns stab	s	LMD	Zaozersk (Zapadnaja Litsa)	MARIN	
12.	Operativa ubåtseskaderns stab	s	LMD	Skalitsij	MARIN	
67.	Patrullbåtsbrigaden	v	LMD	Port Vladimir (Olenja)	MARIN	
105.	Patrullbåtsbrigaden	v	LMD	Kronsjtadt	MARIN	
x	Patrullbåtsdivisionen	v	LMD	Severodvinsk	MARIN	
43.	Robotbåtsdivisionen	v	LMD	Severomorsk	MARIN	
88.	Räddningsfartygsbrigaden	u	LMD	Severomorsk	MARIN	
x	Trängfartygsbrigaden	v	LMD	Severomorsk	MARIN	
161.	Ubåtsbrigaden	v	LMD	Poljarnij	MARIN	Diesel. 879
25.	Ubåtsbrigaden	v	LMD	Kronsjtadt	MARIN	Diesel. 880

RYSK MILITÄR FÖRMÅGA I ETT TIOÅRSPERSPEKTIV – PROBLEM OCH TRENDER

11.	Ubåtsdivisionen	v	LMD	Zaozersk (Zapadnaja Litsa)	MARIN	Atom. 971, 671
24.	Ubåtsdivisionen	v	LMD	B. Jagelnaja (Gadzjiev)	MARIN	Atom. 971, 672
7.	Ubåtsdivisionen	v	LMD	Vidjaevo	MARIN	Atom. 949A
2.	Ubåtsjaksdivisionen	v	LMD	Severomorsk	MARIN	
x	Ubåtsunderhålls- och reparationsbrigaden	v	LMD	Severodvinsk	MARIN	
83.	Vakt- och skyddsledningen	s	LMD	Severomorsk	MARIN	
9.	Artilleribrigaden*	v	LMD	Luga	MARK	SS-21
293.	Ingenjörs- och fältarbetsregementet, självständigt	v	LMD	Murmansk	MARK	
62.	Ingenjörs- och fältarbetsregementet, självständigt*	v	LMD	Nizjnije Oselki	MARK	
x	Luftvärnsbrigaden, självständig	v	LMD	S:t Petersburg	MARK	BUK
271.	Luftvärnsrobotbrigaden	v	LMD	Luptje-Savino	MARK	BUK
141.	Luftvärnsrobotbrigaden, självständig*	v	LMD	Njonemjaki	MARK	BUK
18.	Luftvärnsrobotbrigaden, självständig*	v	LMD	Pontonij	MARK	BUK
138.	Motoriserade skyttebrigaden, självständig	v	LMD	Kamenka	MARK	
200.	Motoriserade skyttebrigaden, självständig	v	LMD	Petjenga	MARK	
62.	Motoriserade skyttebrigaden, självständig	v	LMD	Alakurti	MARK	
41.	NBC-skyddsbrigaden, självständig	v	LMD	Vologda	MARK	
140.	Pontonbroläggaregementet*	u	LMD	Kerro	MARK	
170.	Radarbrigaden	r	LMD	Peski (Petrozavodsk)	MARK	
73.	Radarbrigaden	r	LMD	Toksovo	MARK	
x	Radarbrigaden	r	LMD	Vaskovo	MARK	
x	Radarbrigaden för särskilda ändamål, självständig	r	LMD	Bugri	MARK	
194.	Radarregementet, självständig*	r	LMD	Alakurti	MARK	
x	Raketartilleriets (huvudlednings) testanläggning	t	LMD	Rzjevka	MARK	
380.	Raketartilleriregementet*	v	LMD	Pusjkin	MARK	Grad
26.	Robotbrigaden, självständig	v	LMD	Luga	MARK	Takt.rb.
60.	Sambandscentralen	r	LMD	S:t Petersburg	MARK	
2.	Spetsnazbrigaden, självständig	v	LMD	Promizjutsi (Pskov)	MARK	
29.	Telekriksregementet*	v	LMD	Ostrov	MARK	
292.	Telekriksregementet, självständigt*	v	LMD	Kandalaksja	MARK	
359.	Vakt- och skyddsbataljonen, självständig	v	LMD	S:t Petersburg	MARK	
x	Militärdistriktstab (LMD)	s	LMD	S:t Petersburg		
455.	Attackflygregementet	v	MMD	Baltimor (Voronezj)	FLYG	Su-24
899.	Attackflygregementet	v	MMD	Buturlinovka	FLYG	Su-25
178.	Attackhelikopterregementet, självständig	v	MMD	Kursk	FLYG	Mi-24
336.	Attackhelikopterregementet, självständig	v	MMD	Oresjkovo (Vorotinsk)	FLYG	Mi-24
440.	Attackhelikopterregementet, självständig, stridsledning	v	MMD	Vjazma	FLYG	Mi-24
2457.	Basen för luftbevaknings- och stridsledningsflygplan	r	MMD	Severinij (Ivanovo)	FLYG	A-50

APPENDIX B. RYSKA MILITÄRFÖRBAND

37.	Flygarmén	v	MMD	Moskva	FLYG	
37.	Flygarméns stab, (strategiska bombflyget)*	s	MMD	Pereulok Cholzunova	FLYG	
61.	Flygarméns stab, (transportflyget), HQ	s	MMD	Moskva	FLYG	
105.	Flygdivisionen, sammansatt	v	MMD	Baltimor (Voronezi)	FLYG	Su-24
8.	Flygeskadern för särskilda ändamål	v	MMD	Tjalovskij	FLYG	Il-76
226.	Flygregementet, sammansatta, självständigt	v	MMD	Kubinka	FLYG	
x	Flygstridskrafterna, försvarsgrenstab	s	MMD	Moskva	FLYG	
x	Flygstridskrafternas försvarsgrensledning	s	MMD	Zarja (Balasjicha)	FLYG	
131.	Flygstridskrafternas skyddsbataljonen, självständig	v	MMD	Vlasicha (Odintsovo-10)	FLYG	
24.	Flygstridskrafternas vakt- och säkerhetsstyrkor	v	MMD	Balasjicha (Severnij)	FLYG	
696.	Helikopterregementet	v	MMD	Torzjok	FLYG	Ka-50
x	Helikopterregementet, självständigt	v	MMD	Malino	FLYG	Mi-8
x	Helikopterregementet, självständigt	v	MMD	Alabino	FLYG	Mi-8
14.	Jaktflygregementet	v	MMD	Chalino (Kursk)	FLYG	Mig-29
153.	Jaktflygregementet	v	MMD	Morsjansk	FLYG	Mig-31
28.	Jaktflygregementet	v	MMD	Andreapol	FLYG	Mig-29
54.	Jaktflygregementet	v	MMD	Savaslejka	FLYG	Su-27
611.	Jaktflygregementet	v	MMD	Bezjetsik (Dorochovo)	FLYG	Su-27
790.	Jaktflygregementet	v	MMD	Chotilovo	FLYG	Mig-31
210.	Luftvärnrobotregementet	v	MMD	Morozki	FLYG	S-300P
390.	Luftvärnrobotregementet	v	MMD	Novoe	FLYG	S-300P
549.	Luftvärnrobotregementet	v	MMD	Stupino	FLYG	S-300P
93.	Luftvärnrobotregementet	v	MMD	Zvenigorod	FLYG	S-300P
x	Luftvärnrobotregementet	v	MMD	Marino	FLYG	S-300P
x	Luftvärnrobotregementet	v	MMD	Zacharavo	FLYG	S-300P
202.	Luftvärnsbrigaden, självständig	v	MMD	Naro-Fominsk	FLYG	S-300V
x	Luftvärnsdivisionen*	v	MMD	Petrovo	FLYG	S-300V
5.	Luftvärnsdivisionen, divisionsstab	s	MMD	Rzjev	FLYG	
x	Luftvärnsdivisionen, divisionsstab*	s	MMD	Balasjicha	FLYG	
1.	Luftvärnseskadern, eskaderstab	s	MMD	Balasjicha (Severnij)	FLYG	
x	Sambandscentralen	r	MMD	Noginsk	FLYG	
132.	Sambandscentralen, centrala	r	MMD	Zarja (Balasjicha)	FLYG	
47.	Spaningsflygsregementet	v	MMD	Sjatalovo	FLYG	Su-24
490.	Stridshelikopterregementet, självständig, stridsledning	v	MMD	Klokovo	FLYG	Mi-24
78.	Transportflygdivisionen, självständig	v	MMD	Klin	FLYG	Il-76
12.	Transportflygseskadern, eskaderstab	s	MMD	Migalovo (Tver)	FLYG	Il-76
103.	Transportflygsregementet	v	MMD	Severnij (Smolensk)	FLYG	Il-76
196.	Transportflygsregementet	v	MMD	Migalovo (Tver)	FLYG	Il-76
566.	Transportflygsregementet	v	MMD	Sestja	FLYG	An-124
110.	Transportflygsregementet, självständigt	v	MMD	Kretjevitsi	FLYG	Il-76
x	Försvarsministeriets 12:e huvuddirektoriats arsenal	a	MMD	Mozjajsk	FM	

RYSK MILITÄR FÖRMÅGA I ETT TIOÅRSPERSPEKTIV – PROBLEM OCH TRENDER

x	Försvarsministeriets 12:e huvuddirektoriats arsenal	a	MMD	Zjukovka (Rzjanitsa, Brjansk-18)	FM	
x	Försvarsministeriets 12:e huvuddirektoriats arsenal	a	MMD	Golovtjino (Belgorod-22)	FM	
x	Försvarsministeriets 12:e huvuddirektoriats arsenal	a	MMD	Borisoglebsk	FM	
1065.	Artilleriregementet	v	MMD	Kostroma	LL	
205.	Artilleriregementet	v	MMD	Jefremov	LL	
119.	Fallskärmsregementet	v	MMD	Naro-Fominsk	LL	
137.	Fallskärmsregementet	v	MMD	Rjazan	LL	
106.	Luftlandsättningsdivisionen	v	MMD	Tula	LL	
98.	Luftlandsättningsdivisionen	v	MMD	Ivanovo	LL	
119.	Luftlandsättningsregementet	v	MMD	Naro-Fominsk	LL	
137.	Luftlandsättningsregementet	v	MMD	Rjazan	LL	
217.	Luftlandsättningsregementet	v	MMD	Ivanovo	LL	
299.	Luftlandsättningsregementet	v	MMD	Ivanovo	LL	
331.	Luftlandsättningsregementet	v	MMD	Kostroma	LL	
51.	Luftlandsättningsregementet	v	MMD	Tula	LL	
x	Luftlandsättningsstyrkorna, försvarsgrensstab	s	MMD	Moskva	LL	
38.	Signalregementet, självständigt*	r	MMD	Medvezji Ozero	LL	
45.	Spetsnazregementet för spaning, självständigt	v	MMD	Sokolniki (Odintsovskij Rajon)	LL	
x	Marinstridskrafterna, försvarsgrensstab	s	MMD	Krasnija Vorota/Moskva	MARIN	
x	Marinstridskrafterna, uppehålls-/ledningplats	s	MMD	Dmitrov (Nordväst om)	MARIN	
16.	Arméstaben	s	MMD	Kubinka	MARK	
20.	Arméstaben	s	MMD	Voronezj	MARK	
22.	Arméstaben	s	MMD	Niznij Novgorod	MARK	
235.	Artilleribrigaden	v	MMD	Skopin	MARK	
x	Artilleribrigaden	v	MMD	Odintjovo (Öster om)	MARK	
34.	Artilleridivisionen, divisionsstab	s	MMD	Mulino (Gorochovets)	MARK	
205.	Artilleriregementet	v	MMD	Jefremov	MARK	
273.	Artilleriregementet, bandhaubits	v	MMD	Tver	MARK	
99.	Artilleriregementet, sammansatt	v	MMD	Mulino (Gorochovets)	MARK	
x	C-stridsmedelsarsenal	a	MMD	Potjep (Retjitsa)	MARK	
57.	Ingenjörs- och fältarbetsbrigaden, självständig	v	MMD	Hachabino	MARK	
45.	Ingenjörs- och fältarbetsregementet, självständigt	v	MMD	Nikolo-Urjopino	MARK	
8.	Ingenjörs- och fältarbetsregementet, självständigt	v	MMD	Rostov (Velikij)	MARK	
28.	Ingenjörs- och fältarbetsregementet, självständigt*	v	MMD	Bolsjoje Kozino	MARK	
317.	Ingenjörsbrigaden, självständig	v	MMD	Belev	MARK	
49.	Luftvärnsbrigaden, självständig	v	MMD	Jelnja	MARK	BUK
5.	Luftvärnsbrigaden, självständig	v	MMD	Sjuja	MARK	BUK

APPENDIX B. RYSKA MILITÄRFÖRBAND

53.	Luftvärnsbrigaden, självständig	v	MMD	Kursk	MARK	BUK
79.	Luftvärnsrobotbrigaden, självständig	v	MMD	Tver	MARK	Grad
x	Markstridskrafterna, försvarsgrensstab	s	MMD	Frunzenskaja nab.22	MARK	
27.	Motoriserade skyttebrigaden, självständig	v	MMD	Teplij Stan	MARK	
27.	Motoriserade skyttebrigaden, självständig	v	MMD	Mosrentgen	MARK	
2.	Motoriserade skyttedivisionen	v	MMD	Alabino	MARK	
3.	Motoriserade skyttedivisionen	v	MMD	Niznij Novgorod	MARK	
245.	Motoriserade skytteregementet	v	MMD	Mulino (Gorochovets)	MARK	
6.	Motoriserade skytteregementet	v	MMD	Kursk	MARK	
752.	Motoriserade skytteregementet	v	MMD	Mulino (Gorochovets)	MARK	
2462.	NBC-skyddsbasen	v	MMD	Tver	MARK	
2363.	NBC-skyddsbasen*	v	MMD	Rostov (Velikij)	MARK	
x	NBC-skyddsbasen*	v	MMD	Tver	MARK	
27.	NBC-skyddsbrigaden, självständig	v	MMD	Kursk	MARK	
3.	NBC-skyddsbrigaden, självständig	v	MMD	Kinesjma	MARK	
10.	Pansardivisionen	v	MMD	Boguchar	MARK	
4.	Pansardivisionen	v	MMD	Naro-Fominsk	MARK	
100.	Pansarregementet	v	MMD	Mulino (Gorochovets)	MARK	
237.	Pansarregementet	v	MMD	Mulino (Gorochovets)	MARK	
17.	Pontonbroläggbrigaden	u	MMD	Kasjira	MARK	
44.	Pontonbroläggarregementet	u	MMD	Murom	MARK	
6.	Radarbrigaden	r	MMD	Selifontovo	MARK	
x	Radarregementet	r	MMD	Kulesjovka	MARK	
x	Radarspaningsbrigaden för särskilda ändamål*	r	MMD	Vjazma	MARK	
70.	Radiospaningsbrigaden*	r	MMD	Naro-Fominsk	MARK	
312.	Radiospaningsförbandet för särskilda ändamål, självständigt* ?	r	MMD	Smolensk	MARK	
397.	Raketartilleriregementet, självständig	v	MMD	Rjazan	MARK	Grad
448.	Robotbrigaden, självständig	v	MMD	Kursk	MARK	Takt.rb.
50.	Robotbrigaden, självständig	v	MMD	Sjuja	MARK	Takt.rb.
69.	Sambandscentralen	r	MMD	Kosmodamianskaya nab.	MARK	
9.	Sambandscentralen	r	MMD	Balasjicha (Severnij)	MARK	
1.	Signalbrigaden, självständig*	r	MMD	Kurkino (Chimki)	MARK	
119.	Signalbrigaden, självständig*	r	MMD	Seljatino	MARK	
130.	Signalregementet, självständigt*	r	MMD	Niznij Novgorod	MARK	
138.	Signalregementet, självständigt*	r	MMD	Murom	MARK	
272.	Signalregementet, självständigt*	r	MMD	Erino	MARK	
83.	Signalregementet, självständigt*	r	MMD	Kubinka	MARK	
990.	Signalregementet, självständigt*	r	MMD	Tver	MARK	
1.	Skyttebrigaden, självständig	v	MMD	Tjernisjevskije Kazarmi (Moskva)	MARK	
1.	Skyttebrigaden, självständig	v	MMD	Zjozino (Moskva)	MARK	

RYSK MILITÄR FÖRMÅGA I ETT TIOÅRSPERSPEKTIV – PROBLEM OCH TRENDER

16.	Spetsnazbataljonen för anti-sabotage, självständig	v	MMD	Tjutjkovo	MARK	
x	Telekrisregementet, självständigt	v	MMD	Kursk	MARK	
225.	Telekrisregementet, självständigt* ?	v	MMD	Novomoskovskaja	MARK	
x	Trafikbrigaden, självständig	v	MMD	Podolsk	MARK	
45.	Tunga artilleribrigaden, självständig	v	MMD	Tambov	MARK	
x	Underhållsstab*	s	MMD	Ulitsa B. Pirogovskaja	MARK	
367.	Vakt- och skyddsbataljonen, självständig	v	MMD	Kosmodamianskaya nab.	MARK	
x	Försvarsministeriet	s	MMD	Znamenka		
x	Generalstaben och GRU	s	MMD	Chorosjevskoje		
x	Militärdistriktsstab (MMD)	s	MMD	Kosmodamianskaya nab.		
1.	Attackflygeskadern, eskaderstab	s	NKMD	Krasnodar	FLYG	
1.	Attackflygregementet	v	NKMD	Lebjazjije (Michajlovka)	FLYG	Su-24
368.	Attackflygregementet	v	NKMD	Budjonnovsk	FLYG	Su-25
461.	Attackflygregementet	v	NKMD	Krasnodar	FLYG	Su-33/Su-25
559.	Attackflygregementet	v	NKMD	Morozovsk	FLYG	Su-24
959.	Attackflygregementet	v	NKMD	Jejsk	FLYG	Su-24
55.	Attackhelikopterregementet, självständigt	v	NKMD	Korenovsk	FLYG	Mi-24
4.	Flygarméns stab	s	NKMD	Rostov-na-Donu	FLYG	
535.	Flygregementet, sammansatta, självständigt*	v	NKMD	Rostov-na-Donu	FLYG	
11.	Flygspaningsregementet	r	NKMD	Marinovka	FLYG	Su-24
286.	Helikopterdivisionen för telekrigföring, självständig	r	NKMD	Zernograd	FLYG	Mi-8
326.	Helikopterdivisionen, självständig	v	NKMD	Kamensk-Sjachtinskij	FLYG	Mi-8
487.	Helikopterregementet för stridsledning, stävständigt	s	NKMD	Budennovsk	FLYG	Mi-24
1141.	Jaktflygregementet	v	NKMD	Anapa	FLYG	Su-27
19.	Jaktflygregementet	v	NKMD	Millerovo	FLYG	Mig-29
209.	Jaktflygregementet	v	NKMD	Privolzjskij	FLYG	Su-33
31.	Jaktflygregementet	v	NKMD	Zernograd	FLYG	Mig-29
562.	Jaktflygregementet	v	NKMD	Krimsk	FLYG	Su-27
960.	Jaktflygregementet	v	NKMD	Primorsko-Achtarsk	FLYG	Mig-29
51.	Luftvärnskåren, kårstab	s	NKMD	Rostov-na-Donu	FLYG	
68.	Luftvärnsrobotbrigaden, självständig	v	NKMD	Jejsk	FLYG	Osa alt. Buk
481.	Luftvärnsrobotregementet	v	NKMD	Ardon	FLYG	Osa
x	Luftvärnsrobotregementet	v	NKMD	Novorossijsk	FLYG	
708.	Transportflygsregementet	v	NKMD	Taganrog	FLYG	Il-76
325.	Transporthelikopterregementet, självständigt	v	NKMD	Jegorlikskaja	FLYG	Mi-26
1141.	Artilleriregementet	v	NKMD	Anapa	LL	
247.	Luftlandsättningsattackregementet	v	NKMD	Stavropol	LL	
56.	Luftlandsättningsattackregementet	v	NKMD	Kamishin	LL	

APPENDIX B. RYSKA MILITÄRFÖRBAND

7.	Luftlandsättningsdivisionen	v	NKMD	Novorossijsk	LL	
108.	Luftlandsättningsregementet	v	NKMD	Novorossijsk	LL	
x	Fartygsunderhålls- och reparationsvarvet	u	NKMD	Astrachan	MARIN	
x	Kustrobotdivisionen	v	NKMD	Astrachan	MARIN	Redut
951.	Kustrobotregementet	v	NKMD	Tuapse	MARIN	Rubezj
40.	Kustrobotregementet, självständigt	v	NKMD	Anapa	MARIN	Redut
382.	Marininfanteribataljonen, självständig	v	NKMD	Temrjok	MARIN	
77.	Marininfanteribrigaden, självständig	v	NKMD	Kaspijsk	MARIN	
47.	Mariningenjörsbataljonen, självständig	v	NKMD	Novorossijsk	MARIN	
x	Minsvepardivisionen	v	NKMD	Nikopo??	MARIN	
106.	Patrullbåtsbrigaden	v	NKMD	Machatkala	MARIN	
73.	Patrullbåtsbrigaden	v	NKMD	Zolotoj Zaton	MARIN	
184.	Patrullbåtsbrigaden	v	NKMD	Novorossijsk	MARIN	
x	Svärddivisionen	v	NKMD	Kaspijsk	MARIN	
58.	Arméstaben	s	NKMD	Vladikavkaz	MARK	
227.	Artilleribrigaden	v	NKMD	Slavjansk-na-Kubani	MARK	
744.	Artilleribrigaden	v	NKMD	Novotjerkassk	MARK	
50.	Artilleriregementet, sammansatt	v	NKMD	Sjali	MARK	
109.	Ingenjör- och fältarbetsbataljonen, självständig	v	NKMD	Volzjskij	MARK	
214.	Ingenjör- och fältarbetsbrigaden, självständig	v	NKMD	Kamensk-Sjachtinskij	MARK	
x	Ingenjör- och fältarbetsregementet, självständigt	v	NKMD	Kropotkin	MARK	
x	Kaspiska flottiljen, flottiljstab	s	NKMD	Astrachan	MARK	
102.	Luftvärnsrobotbrigaden, självständig	v	NKMD	Molkino (Gortjnij Kljotj)	MARK	BUK
67.	Luftvärnsrobotbrigaden, självständig	v	NKMD	Volgograd	MARK	BUK
131.	Motoriserade skyttebrigaden, självständig	v	NKMD	Majkop	MARK	
136.	Motoriserade skyttebrigaden, självständig	v	NKMD	Bujnaks	MARK	
205.	Motoriserade skyttebrigaden, självständig	v	NKMD	Budennovsk	MARK	
19.	Motoriserade skyttedivisionen	v	NKMD	Vladikavkaz	MARK	
20.	Motoriserade skyttedivisionen	v	NKMD	Volgograd	MARK	
42.	Motoriserade skyttedivisionen	v	NKMD	Chankala	MARK	
242.	Motoriserade skytteregementet	v	NKMD	Kamishin	MARK	
291.	Motoriserade skytteregementet	v	NKMD	Borzoj	MARK	
33.	Motoriserade skytteregementet	v	NKMD	Prudboj	MARK	
429.	Motoriserade skytteregementet	v	NKMD	Mozdok	MARK	
70.	Motoriserade skytteregementet	v	NKMD	Sjali	MARK	
71.	Motoriserade skytteregementet	v	NKMD	Chankala	MARK	
72.	Motoriserade skytteregementet	v	NKMD	Kalinovskaja	MARK	
135.	Motoriserade skytteregementet, självständigt	v	NKMD	Prochladnij	MARK	
21.	NBC-skyddsbrigaden, självständig	v	NKMD	Frolov	MARK	
392.	Pansarregementet	v	NKMD	Shali	MARK	
120.	Pontonbroläggaregementet	u	NKMD	Kamensk-Sjachtinskij	MARK	

RYSK MILITÄR FÖRMÅGA I ETT TIOÅRSPERSPEKTIV – PROBLEM OCH TRENDER

131.	Radarbrigaden	r	NKMD	Rostov-na-Donu	MARK	
x	Radarbrigaden	r	NKMD	Astrachan	MARK	
154.	Radarbrigaden*	r	NKMD	Moskovskoje	MARK	
439.	Raketartilleribrigaden, självständig	v	NKMD	Znamensk	MARK	Smertj
1.	Robotbrigaden, självständig	v	NKMD	Krasnodar	MARK	Takt.rb.
114.	Robotbrigaden, självständig	v	NKMD	Znamensk	MARK	Takt.rb.
539.	Sambandscentralen	r	NKMD	Astrachan	MARK	
72.	Sambandscentralen	r	NKMD	Rostov-na-Donu	MARK	
11.	Signalbrigaden, självständig	r	NKMD	Aksaj (Rassvet)	MARK	
42.	Signalregementet, självständigt	r	NKMD	Rostov-na-Donu	MARK	
91.	Signalregementet, självständigt	r	NKMD	Krasnodar	MARK	
22.	Spetsnazbrigaden, självständig	v	NKMD	Aksaj (Kovalevka)	MARK	
102.	Telekrisregementet	v	NKMD	Mozdok	MARK	
369.	Vakt- och skyddsbataljonen, självständig	v	NKMD	Rostov-na-Donu	MARK	
119.	Vakt- och skyddsledningen	s	NKMD	Astrachan	MARK	
x	Militärdistriktsstab (NK)	s	NKMD	Rostov-na-Donu		
2.	Attackflygsregementet	v	SMD	Bada	FLYG	Su-24
x	Attackflygsregementet	v	SMD	Ulan-Ude (Sydost om)	FLYG	Su-24
x	Attackflygsregementet	v	SMD	Step-Olovjannaja	FLYG	Su-25
337.	Attackhelikopterregementet, självständigt	v	SMD	Berdsk	FLYG	Mi-24
x	Fjärrnavigeringsradarstationen	r	SMD	Atjinsk	FLYG	
x	Fjärrnavigeringsradarstationen	r	SMD	Barnaul	FLYG	
14.	Flygarméns stab	s	SMD	Novosibirsk	FLYG	
x	Flygledningen	s	SMD	Motjitsje (Novosibirsk)	FLYG	
x	Flygledningen	s	SMD	Kemervo	FLYG	
x	Flygledningen	s	SMD	Barnaul	FLYG	
x	Flygledningen	s	SMD	Rubtsovsk	FLYG	
x	Flygregementet, sammansatta, självständigt	v	SMD	Novosibirsk	FLYG	
112.	Helikopterregementet, självständigt	v	SMD	Nertjinsk	FLYG	Mi-8
120.	Jaktflygregementet	v	SMD	Domna	FLYG	Mig-29
350.	Jaktflygregementet	v	SMD	Bratsk	FLYG	Mig-31
712.	Jaktflygregementet	v	SMD	Kansk	FLYG	Mig-31
26.	Luftvärnsdivisionen, divisionsstab	s	SMD	Tjita	FLYG	
x	Luftvärnsregementet	v	SMD	Novosibirsk	FLYG	S-300P
x	Luftvärnsrobotregementet	v	SMD	Angarsk	FLYG	S-300P
x	Försvarsministeriets 12:e huvuddirektoriats arsenal	a	SMD	Dodonovo (Krasnojarsk-26)	FM	
x	Försvarsministeriets 12:e huvuddirektoriats arsenal	a	SMD	Zalari	FM	
11.	Luftlandsättningsattacheregementet	v	SMD	Sosnovyj Bor (Ulan-Ude)	LL	
57.	Armékåren, kårstab	s	SMD	Ulan-Ude	MARK	
36.	Arméstaben	s	SMD	Borzja	MARK	
41.	Arméstaben	s	SMD	Novosibirsk	MARK	
292.	Artilleribrigaden	v	SMD	Taskino	MARK	

APPENDIX B. RYSKA MILITÄRFÖRBAND

12.	Artilleridivisionen	v	SMD	Tjistije Kljotji (Sjelechov)	MARK	
363.	Kulsprute- och artilleridivisionen	v	SMD	Krasnokamensk	MARK	
x	Luftvärnsrobotbrigaden	v	SMD	Telemba	MARK	BUK/S-300P
61.	Luftvärnsrobotbrigaden, självständig	v	SMD	Bijsk	MARK	BUK
168.	Motoriserade skyttebrigaden, självständig	v	SMD	Borzja	MARK	
74.	Motoriserade skyttebrigaden, självständig	v	SMD	Jorga	MARK	
122.	Motoriserade skyttedivisionen	v	SMD	Alejsk	MARK	
131.	Motoriserade skyttedivisionen	v	SMD	Jasnaja	MARK	
38.	Motoriserade skyttedivisionen	v	SMD	Sretensk	MARK	
85.	Motoriserade skyttedivisionen	v	SMD	Novosibirsk	MARK	
11.	NBC-skyddsbrigaden, självständig	v	SMD	Pospelicha	MARK	
160.	Pansardivisionen	v	SMD	Gusinoozersk	MARK	
5.	Pansardivisionen	v	SMD	Kjachta	MARK	
x	Pansardivisionen	v	SMD	Nizjneudinsk	MARK	
x	Pansarregementet	v	SMD	Bratsk	MARK	
55.	Pontonbroläggbrigaden	u	SMD	Taskino	MARK	
x	Radarbrigaden	r	SMD	Krasnojarsk	MARK	
x	Radarbrigaden	r	SMD	Irkutsk	MARK	
x	Radarbrigaden	r	SMD	Tjita	MARK	
x	Radarbrigaden för särskilda ändamål, självständig	r	SMD	Bijsk	MARK	
x.	Raketartilleribrigaden, självständig	v	SMD	Tjistije Kljotji (Shelechov)	MARK	Uragan
182.	Robotbrigaden, självständig	v	SMD	Zelenaja Rotjsa (Krasnojarsk)	MARK	Takt.rb.
x	Sambandscentralen	r	SMD	Tjita	MARK	
x	Signalbrigaden, självständig	r	SMD	Tjita	MARK	
x	Signalregementet, självständigt	r	SMD	Kotjenevo	MARK	
24.	Spetsnazbrigaden	v	SMD	Ulan-Ude	MARK	
67.	Spetsnazbrigaden, självständig	v	SMD	Berdsk	MARK	
x	Vakt- och skyddsbataljonen, självständig	v	SMD	Tjita	MARK	
x	Militärdistriktsstab (SMD)	s	SMD	Tjita		
x	Fjärrnavigeringsradarstationen*	r	VUMD	Troitsk	FLYG	
5.	Flygstridskrafternas stab	s	VUMD	Jekaterinburg	FLYG	
x	Flygstridskrafternas vakt- och säkerhetsstyrkor	v	VUMD	Orsk	FLYG	
x	Flygstridskrafternas vakt- och säkerhetsstyrkor	v	VUMD	Radusjnij (Travjanskoje)	FLYG	
x	Helikoptereskadern, självständig*	v	VUMD	Tjebenki (Dmitriev)	FLYG	Mi-8
x	Helikopterregementet, självständigt	v	VUMD	Uprun (Juzjno-Uralsk)	FLYG	Mi-8
764.	Jaktflygregementet	v	VUMD	Sokol (Bolsjoje Savino)	FLYG	
511.	Luftvärnsrobotregementet	v	VUMD	Engels	FLYG	S-300P
x	Luftvärnsbrigaden, självständig	v	VUMD	Dongus	FLYG	S-300V
x	Luftvärnsrobotsregementet	v	VUMD	Berezovskij	FLYG	S-300P
x	Luftvärnsrobotsregementet	v	VUMD	Samara	FLYG	S-300P

RYSK MILITÄR FÖRMÅGA I ETT TIOÅRSPERSPEKTIV – PROBLEM OCH TRENDER

117.	Transportflygsregementet	v	VUMD	Orenburg	FLYG	Il-76
793.	Transporthelikopterregementet, självständigt	v	VUMD	Kinel-Tjerkassi (Bobrovka)	FLYG	Mi-26
x	Försvarsministeriets 12:e huvuddirektoriats arsenal	a	VUMD	Nizjnaja Tura	FM	
x	Försvarsministeriets 12:e huvuddirektoriats arsenal	a	VUMD	Lesnoj	FM	
x	Försvarsministeriets 12:e huvuddirektoriats arsenal	a	VUMD	Karabasj	FM	
x	Försvarsministeriets 12:e huvuddirektoriats arsenal	a	VUMD	Berezovka (Krasnoarmejskoe, Engels)	FM	
x	Försvarsministeriets 12:e huvuddirektoriats arsenal	a	VUMD	Trechgornij (Jurjuzan)	FM	
31.	Luftlandsättningsbrigaden, självständig	v	VUMD	Polivno (Uljanovsk)	LL	
x	Armékåren	s	VUMD	Mansijskij (Jugorsk-2)	MARK	
x	Armékåren	s	VUMD	Uprun (Juzjno-Uralsk)	MARK	
2.	Arméstaben	s	VUMD	Samara	MARK	
385.	Artilleribrigaden	v	VUMD	Bersjet (Zvezdnij)	MARK	
239.	Artilleriregementet, sammansatt	v	VUMD	Karabasj (Tjelabinsk-15)	MARK	
986.	C-stridsmedelsarsenal	a	VUMD	Tjapaevsk	MARK	
x.	C-stridsmedelsarsenal	a	VUMD	Maradikovskij	MARK	
x.	C-stridsmedelsarsenal	a	VUMD	Kisner	MARK	
x.	C-stridsmedelsarsenal	a	VUMD	Kambarka	MARK	
x.	C-stridsmedelsarsenal	a	VUMD	Planovij (Stjutje)	MARK	
x.	C-stridsmedelsarsenal	a	VUMD	Gornij	MARK	
x.	C-stridsmedelsarsenal	a	VUMD	Leonidovka	MARK	
1242.	Främre uppehålls-/ledningsplats	s	VUMD	Tjebenki (Dmitriev)	MARK	
2881.	Helikopterreserven, centralbas	v	VUMD	Totskij-3	MARK	Mi-24
186.	Ingenjörs- och fältarbetsbrigaden, självständig	v	VUMD	Alkino	MARK	
x	Ingenjörs- och fältarbetsbrigaden, självständig	v	VUMD	Alapaevsk	MARK	
297.	Luftvärnsrobotbrigaden	v	VUMD	Alkino	MARK	BUK
27.	Motoriserade skyttedivisionen	v	VUMD	Totskij-2	MARK	
34.	Motoriserade skytteregementet	v	VUMD	Jekaterinburg	MARK	
589.	Motoriserade skytteregementet	v	VUMD	Rostjinskij (Samara)	MARK	
81.	Motoriserade skytteregementet	v	VUMD	Samara	MARK	
136.	NBC-skyddsbasen	v	VUMD	Kambarka	MARK	
1.	NBC-skyddsbrigaden, självständig	v	VUMD	Sjuchani	MARK	
29.	NBC-skyddsbrigaden, självständig	v	VUMD	Jekaterinburg	MARK	
15.	Pansardivisionen	v	VUMD	Tjebarkul	MARK	
16.	Pansardivisionen	v	VUMD	Markovskij (Tjajkovskij)	MARK	
192.	Pansarregementet	v	VUMD	Tjumen	MARK	
341.	Pansarregementet	v	VUMD	Verchnjaja Pishma	MARK	
x	Pansarreserven, centralbas	v	VUMD	Perm	MARK	
x	Pansarreserven, centralbas	v	VUMD	Verchnjaja Pisjma	MARK	

APPENDIX B. RYSKA MILITÄRFÖRBAND

18.	Pontonbroläggaregementet	u	VUMD	Ternovka	MARK	
40.	Radarbrigaden	r	VUMD	Marx	MARK	
247.	Radarregementet	r	VUMD	Perm	MARK	
31.	Radarregementet	r	VUMD	Mirnij	MARK	
x	Radarregementet	r	VUMD	Tjeljabinsk (Väster om)	MARK	
x	Radarspaningsbrigaden	r	VUMD	Kamensk-Uralskij	MARK	
x	Radarspaningsregementet, självständigt	r	VUMD	Mansijskij (Jugorsk-2)	MARK	
950.	Raketartilleriregementet	v	VUMD	Busuluk	MARK	Grad
92.	Robotbrigaden, självständig	v	VUMD	Kamenka	MARK	Takt.rb.
x	Sambandscentralen	r	VUMD	Jekaterinburg	MARK	
40.	Signalbrigaden, självständig*	r	VUMD	Samara	MARK	
191.	Signalregementet, självständigt	r	VUMD	Samara	MARK	
x	Signalregementet, självständigt	r	VUMD	Kalinovka (Jekaterinburg)	MARK	
12.	Spetsnazbrigaden, självständig	v	VUMD	Asbest-5	MARK	
3.	Spetsnazbrigaden, självständig	v	VUMD	Posjinskij (Samara)	MARK	
x	Vakt- och skyddsbataljonen, självständig	v	VUMD	Jekaterinburg	MARK	
x	Militärdistriktsstab (VUMD)	s	VUMD	Jekaterinburg		

RYSKA FÖRBAND UTOMLANDS 2003

Nr.	Förband	Typ	Distrikt	Gruppering	Gren/trp	Tillhör	System
992.	Artilleriregementet	v	Arm.	Gjomri (Leninakan)	MARK	GRVZ	
426.	Flyggruppen	v	Arm.	Erebuni (Jerevan)	FLYG	GRVZ	Mig-29
520.	Flygledningen	s	Arm.	Erebuni (Jerevan)	FLYG	GRVZ	
988.	Luftvärnsrobotregementet	v	Arm.	Gjomri (Leninakan)	FLYG	LV - GRVZ	S-300V
1552.	Materielunderhållsbataljonen, självständig	u	Arm.	Gjomri (Leninakan)	MARK	GRVZ	
102.	Militärbasen	b	Arm.	Gjomri (Leninakan)	MARK	GRVZ	
127.	Motoriserade skyttedivisionen	v	Arm.	Gjomri (Leninakan)	MARK	GRVZ	
124.	Motoriserade skytteregementet	v	Arm.	Gjomri (Leninakan)	MARK	GRVZ	
128.	Motoriserade skytteregementet	v	Arm.	Gjomri (Leninakan)	MARK	GRVZ	
116.	Pansarbataljonen, självständig	v	Arm.	Gjomri (Leninakan)	MARK	GRVZ	
628.	Signalbataljonen, självständig	r	Arm.	Gjomri (Leninakan)	MARK	GRVZ	
772.	Spaningsbataljonen, självständig	v	Arm.	Gjomri (Leninakan)	MARK	GRVZ	
x	Early-warning-radarcentralen, självständig	r	Azerb.	Gabala (Ljaki)	RYMD		EW+ABM
x	Artilleriammunitionslager	a	Geo.	Sagaredzjo	MARK	GRVZ	
817.	Artilleriregementet, sammansatt	v	Geo.	Achalkalaki	MARK	GRVZ	
1089.	Artilleriregementet, sammansatt	v	Geo.	Batumi	MARK	GRVZ	
x	GRVZ, stridgruppsstab	s	Geo.	Tbilisi	MARK	GRVZ	
x	Ingenjörsmaterielförråd	u	Geo.	Sagaredzjo	MARK	GRVZ	
1007.	Luftvärnsrobotregementet	v	Geo.	Chelbatjauri	FLYG	LV - GRVZ	Osa
149.	Materielunderhållsbataljonen, självständig	u	Geo.	Tbilisi	MARK	GRVZ	
62.	Militärbasen	b	Geo.	Achalkalaki	MARK	GRVZ	
12.	Militärbasen	b	Geo.	Batumi	MARK	GRVZ	
x	Militärfordonsverkstaden	u	Geo.	Batumi	MARK	GRVZ	
147.	Motoriserade skyttedivisionen	v	Geo.	Achalkalaki	MARK	GRVZ	
145.	Motoriserade skyttedivisionen	v	Geo.	Batumi	MARK	GRVZ	
409.	Motoriserade skytteregementet	v	Geo.	Achalkalaki	MARK	GRVZ	
412.	Motoriserade skytteregementet	v	Geo.	Achalkalaki	MARK	GRVZ	
35.	Motoriserade skytteregementet	v	Geo.	Batumi	MARK	GRVZ	
90.	Motoriserade skytteregementet	v	Geo.	Chelbatjauri	MARK	GRVZ	
115.	Pansarbataljonen, självständig	v	Geo.	Batumi	MARK	GRVZ	
65.	Pansarvärnsdivisionen, självständig	v	Geo.	Achalkalaki	MARK	GRVZ	
176.	Reparations- och renoveringsbataljonen, självständig	u	Geo.	Achalkalaki	MARK	GRVZ	
66.	Sambandscentralen	r	Geo.	Kozjori	MARK	GRVZ	
899.	Signalbataljonen, självständig	r	Geo.	Achalkalaki	MARK	GRVZ	
142.	Stridsvagns-/fordonsverkstad	u	Geo.	Tbilisi	MARK	GRVZ	
x	Uppehålls-/ledningsplats, reserv	u	Geo.	Mtscheta	MARK	GRVZ	

APPENDIX B. RYSKA MILITÄRFÖRBAND

364.	Vakt- och skyddsbataljonen, självständig	v	Geo.	Tbilisi	MARK	GRVZ	
x	Early-warning-radarcentralen, självständig	r	Kaz.	Sarisjagan (Priozersk)	RYMD		EW+ABM
171.	Flygledningen	s	Kaz.	Karaganda	FLYG		
5.	Statliga testanläggningen	t	Kaz.	Bajkonur	RYMD		
x	Transportflygsdivisionen, självständig	v	Kaz.	Kostanaj	FLYG	Trans.	
x	Marina sambandscentralen	r	Kirgiz.	Kara-Balta (Tjaldovar)	MARIN		
x	Marina testanläggningen	t	Kirgiz.	Karakol (Oz. Issik-Kul)	MARIN		
x	Fartygsvarv för material-tekniskt understöd	u	Syrien	Tartus	MARIN	SVHM	
998.	Artilleriregementet, sammansatt	v	Tadz.	Dusjanbe	MARK		
670.	Flygförbandet	v	Tadz.	Dusjanbe	FLYG		Su-25
1098.	Luftvärnsregementet	v	Tadz.	Dusjanbe	FLYG	LV	Uragan
4.	Militärbasen	b	Tadz.	Dusjanbe	MARK		
201.	Motoriserade skyttedivisionen	v	Tadz.	Dusjanbe	MARK		
92.	Motoriserade skytteregementet	v	Tadz.	Dusjanbe	MARK		
149.	Motoriserade skytteregementet	v	Tadz.	Kuljab	MARK		
191.	Motoriserade skytteregementet	v	Tadz.	Kurgan-Tjube	MARK		
x	Pansarbataljonen, självständig	v	Tadz.	Dusjanbe	MARK		
7680.	Radaranläggningen, självständig*	r	Tadz.	Hurek	RYMD		
x	Raketartilleridivisionen, självständig	v	Tadz.	Kurgan-Tjube	MARK		
x	Early-warning-radarcentralen, självständig	r	Ukr.	Beregovo (Pestralovo) (Muchatjevo)	RYMD		OTH-B
x	Early-warning-radarcentralen, självständig	r	Ukr.	Nikolajev (Sevastopol)	RYMD		OTH-B
63.	Fartygsunderhålls- och reparationsbrigaden	u	Ukr.	Sevastopol	MARIN	SVHM	
13.	Fartygsunderhålls- och reparationsvarvet	u	Ukr.	Sevastopol	MARIN	SVHM	
91.	Fartygsunderhålls- och reparationsvarvet	u	Ukr.	Sevastopol	MARIN	SVHM	
917.	Flygregementet, sammansatta, självständigt	v	Ukr.	Katja	FLYG		
872.	Helikopterregementet för ubåtsjakt, självständigt	v	Ukr.	Katja	MARIN	SVHM	Ka-27
854.	Kustrobotregementet, självständigt	v	Ukr.	Sevastopol	MARIN	SVHM	Rubezj
197.	Landstigningsfartygsbrigaden	v	Ukr.	Sevastopol	MARIN	SVHM	
1096.	Luftvärnsrobotregementet	v	Ukr.	Sevastopol	FLYG	LV	S-300P
43.	Marina attackflygsregementet, självständigt	v	Ukr.	Gvardejskoje	MARIN	SVHM	Su-24
x	Marina ingenjörsbataljonen, självständig	v	Ukr.	Sevastopol	MARIN	SVHM	
810.	Marininfanteriregementet, självständigt	v	Ukr.	Sevastopol	MARIN	SVHM	
68.	Patrullbåtsbrigaden	v	Ukr.	Sevastopol	MARIN	SVHM	

RYSK MILITÄR FÖRMÅGA I ETT TIOÅRSPERSPEKTIV – PROBLEM OCH TRENDER

130.	Radarspaningscentret	r	Ukr.	Sevastopol	MARIN	SVHM	
x	Radioelektroniskkrigföringsregementet, självständigt	v	Ukr.	Sevastopol	MARIN	SVHM	
41.	Robotbåtsbrigaden	v	Ukr.	Sevastopol	MARIN	SVHM	
37.	Räddningsfartygsbrigaden	u	Ukr.	Sevastopol	MARIN	SVHM	
x	Sambandscentralen	r	Ukr.	Jalta	MARIN	SVHM	
x	Sambandscentralen	r	Ukr.	Sevastopol	MARIN	SVHM	
x	Sambandscentralen	r	Ukr.	Sudak	MARIN	SVHM	
112.	Signalspaningsfartygsbrigaden	r	Ukr.	Sevastopol	MARIN	SVHM	
x	Svartahavsmarinen, marinstab	s	Ukr.	Sevastopol	MARIN	SVHM	
9.	Trängfartygsbrigaden	v	Ukr.	Sevastopol	MARIN	SVHM	
11.	Ubåtsjaksbrigaden	v	Ukr.	Sevastopol	MARIN	SVHM	
300.	Vakt- och skyddsbataljonen, självständig	v	Ukr.	Sevastopol	MARIN	SVHM	
115.	Vakt- och skyddsledningen	s	Ukr.	Sevastopol	MARIN	SVHM	
30.	Ytfartygsdivisionen	v	Ukr.	Sevastopol	MARIN	SVHM	
x	Early-warning-radarcentralen, självständig	r	Vitr.	Gantjevitj (Ussurijsk)	RYMD		EW+ABM
x	Marina sambandscentralen	r	Vitr.	Vilejka	MARIN		

Appendix C: Förkortningar

Förkortning	Ev. rysk/engelsk benämning	Förklaring
ABC		Se NBC.
ABM-avtalet	<i>Anti-Ballistic Missile Treaty</i>	Avtal om begränsning av användandet av antiballistiska missiler som slöts 1972.
AHG	<i>Ad-Hoc-Gruppen</i>	En arbetsgrupp för ett verifikationsprotokoll för B-vapenkonventionen
APEC	<i>Asian-Pacific Economic Cooperation</i>	Ekonomisk samarbetsorganisation i Ostasien och Stillahavsområdet.
ASEAN	<i>Association of South East Asian Nations</i>	Sammanslutning för sydostasiatiska stater
ATTU	<i>Atlantic to the Urals</i>	ATTU-zonen eller CFE-zonen
BMD	<i>Ballistic Missile Defence</i>	Robotförsvar
BMEWS	<i>Ballistic Missile Early Warning System</i>	Förvarningssystem för dito.
BNP		Bruttonationalprodukt
BP	<i>British Petroleum</i>	Brittiskt oljebolag
BTWC	<i>Biological and Toxic Weapons Convention</i>	B- och toxinvapenkonventionen
C³	<i>Command, Control and Communication</i>	
CBSS	<i>Council of Baltic Sea States</i>	Organisation för Östersjöstaterna
CEES	<i>Common European Economic Space</i>	Gemensamt europeiskt ekonomiskt rum (för EU och Ryssland)
CFE	<i>Conventional Forces in Europe Treaty</i>	Rustningskontrollavtal för konventionella styrkor i Europa (1990). Tillagt 1999, ej ratificerat.
CIMIC	<i>Civil-Military Cooperation</i>	Civil-militärt samarbete
CMCO	<i>Civil-Military Coordination</i>	Civil-militär koordination
CMSS	<i>Tsentr voenno-strategitjeskich issledovanij Generalnogo sjtaba (TsSVI GSj)</i>	Generalstabens Centrum för militär-strategiska studier
CSTO	<i>Collective Security Treaty Organization</i>	Kollektiv säkerhetsorganisation inom OSS
CTBT	<i>Comprehensive Test Ban Treaty</i>	Totala provstoppsavtalet.
CTC	<i>Counter-Terrorism Committee</i>	FN:s antiterrorismkommitté
CTR	<i>Cooperative Threat Reduction</i>	Hotreducerande stöd
CWC	<i>Chemical Weapons Convention</i>	C-vapenkonventionen.
ELINT	<i>Electronic Intelligence</i>	Elektronisk underrättelseinhämtning.
ENP	<i>European Neighbourhood Policy</i>	EU:s strategi för samarbete med grannländer.
ETRI	<i>Enhanced Threat Reduction Initiative</i>	Hette tidigare Nunn-Lugar-programmet, sedermera CTR.
EU		Europeiska unionen
EW	<i>Electronic Warfare</i>	Elektronisk krigföring

Förkortning	Ev. rysk/engelsk benämning	Förklaring
FAPSI	<i>Federalnoe agenstvo pravitelstvennoj svjazi i informatsii pri Prezidente RF</i>	Federal agenturen för skydd av regeringsförbindelser
FMCT	<i>Fissile Material Cut-Off Treaty</i>	Avtal om förbud mot framställning av klyvbart kärnvapenmaterial.
FoU		Forskning och utveckling
FPS	<i>Federalnaja pograniitjnaja sluzjba</i>	Federala gränstjänsten
FSB	<i>Federalnaja sluzjba bezopasnosti</i>	Federala säkerhetstjänsten
FSNP	<i>Federalnaja sluzjba nalogovoj politsii</i>	Federala skattepolistjänsten
FSO	<i>Federalnaja sluzjba ochrany</i>	Federala skyddstjänsten
GAI	<i>Gosudarstvennaja avtomobilnaja inspeksija</i>	Ryska trafikpolisen
GFS	<i>Gosudarstvennaja feldjegerskaja sluzjba</i>	Statliga kurirtjänsten
Gostech-komissija	<i>Gosudarstvennaja technitjeskaja komissija</i>	Statliga tekniska kommissionen
GOZ	<i>Gosudarstvennyj oboronnyj zakaz</i>	Statliga försvarsbeställningen
GOU		Operationsledningen i ryska Generalstaben
GRU	<i>Glavnoe razvedyvatelnoe upravlenie (Generalnogo sjtaba VS)</i>	Huvuddirektoratet för underrättelser (inom Generalstaben i de Väpnade styrkorna)
GTK	<i>Gosudarstvennyj tamozjennyj komitet</i>	Statliga tullkommittén
GUBOP	<i>Gosudarstvennoe upravlenie borboj s organizovannoj prestupnostiu</i>	Statliga direktoratet för bekämpande av organiserad brottslighet
GUSP	<i>Glavnoe upravlenie spetsialnych programm Prezidenta</i>	Presidentens huvudavdelningen för särskilda program
HEMP	<i>High Altitude Electromagnetic Pulse</i>	Elektromagnetisk puls från nukleära explosioner på hög höjd
IAEA	<i>International Atomic Energy Association</i>	Internationella atomenergikommissionen
ICBM	<i>Intercontinental Ballistic Missile</i>	Interkontinental ballistisk robot
ILO	<i>International Labour Organisation</i>	Internationella arbetsorganisationen, självständigt fackorgan inom FN.
IMF	<i>International Monetary Fund</i>	Internationella valutafonden.
IR	<i>Infrared</i>	Infraröd
ISTC	<i>International Science and Technology Center</i>	Internationellt hotreducerande stödprogram för att sysselsätta NBC-forskare i före detta sovjetrepubliker.
JDEC	<i>Joint Center for Exchange of Data from Early Warning Systems and Notifications of Missile Launches</i>	Gemensamt rysk-amerikanskt center för förvarningsdata
JCS	<i>Joint Chiefs of Staff</i>	
KGB	<i>Komitet gosudarstvennoj bezopasnosti</i>	Kommittén för statlig säkerhet

INDEX

Förkortning	Ev. rysk/engelsk benämning	Förklaring
KVTS		Kommittén för militärtekniskt samarbete med andra länder
LNG	<i>Liquefied Natural Gas</i>	Flytande naturgas
MAD	<i>Mutual Assured Destruction</i>	Ömsesidig säkerställd förintelse (teori inom kärnvapenstrategin)
MAP	<i>Membership Action Plan</i>	Aktionsplan för EU:s samarbete med icke-medlemmar
MID	<i>Ministerstvo innostrannykh del</i>	Rysslands Utrikesministerium
MIK	<i>Voenno-promyslennyj kompleks (VPK)</i>	Militärindustriella komplexet
Milo		Militärområde/distrikt
Minatom	<i>Ministerstvo po atomnoj energii</i>	Rysslands Atomenergiministerium
MLM	<i>Military Liaison Mission</i>	Natos samarbetskontor i Moskva
MTjS	<i>Ministerstvo Rossijskoj Federatsii po delam grazhdanskoj oborony, tjrezvytjajnym situatsijam i likvidatsii posledstvij stichijnych bedstvij</i>	Rysslands Nödfallsministerium
MIRV	<i>Multiple Independent Re-entry Vehicle</i>	Multipel kärnvapenstridsspets
MVD	<i>Ministerstvo vnutrennykh del</i>	Rysslands Inrikesministerium
Nato	<i>North Atlantic Treaty Organisation</i>	Atlantpakten
NBC	<i>Nuclear, Biological, Chemical</i>	Nukleär, biologisk och kemisk
NGO	<i>Non-Governmental Organisation</i>	Icke-statlig organisation
NPT	<i>Non-Proliferation Treaty</i>	Avtal från 1968 mot spridning av kärnvapentechnologi.
NRC	<i>NATO-Russia Council</i>	Nato-Rysslandsrådet
CSTO	<i>Organizatsija dogovora kollektivnoj bezopasnosti (ODKB)</i>	OSS Organisation för kollektiv säkerhet
OECD	<i>Organisation for Economic Co-Operation and Development</i>	Internationell samarbetsorganisation för ekonomisk utveckling.
OMON	<i>Otdel militsii osobogo naznatjenija</i>	Polisens avdelning för särskilda uppdrag
OPEC	<i>Organisation of the Petroleum Exporting Countries</i>	De oljeexporterande ländernas organisation
OPCW	<i>Organization for the Prohibition of Chemical Weapons</i>	Haagbaserad org. för att överse CWC
OSS	<i>Sodruzjestvo nezavisimych gosudarstv (SNG)</i>	Oberoende staters samvälde
OSSE	<i>Organisation for Security and Co-operation in Europe</i>	Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa
PJC	<i>Permanent Joint Council</i>	Föregångare till NRC för Nato-Ryssland-samarbete
PCA	<i>Partnership Cooperation Agreement</i>	Samarbetsavtal mellan EU och icke-medlemsstater
PSSA	<i>Particularly Sensitive Sea Area</i>	Särskilt känsligt havsområde enligt

Förkortning	Ev. rysk/engelsk benämning	Förklaring
PPP	<i>Purchasing Power Parity</i>	FN:s normer
RKO	<i>Raketno-kosmotjeskaja oborona</i>	Köpkraftsparitet/index
RMA	<i>Russian Munition Agency</i>	Rymdförsvaret
RVSN	<i>Raketnye vojska strategitjeskogo naznatjenija</i>	Rysk myndighet med ammunitionsansvar m.m.
SBP	<i>Sluzjba bezopasnosti Prezidenta</i>	Strategiska robottrupperna
SCO	<i>Shanghai Cooperation Organization</i>	Presidentens säkerhetstjänst
SES	<i>Edinoe ekonomitjeskoe soobsjtjestvo (EES)</i>	Samarbetsorganisation för Centralasien, Kina och Ryssland
SLBM	<i>Submarine-Launched Ballistic Missile</i>	Single Economic Space, samarbetsorganisation bildad 2003 av Ryssland, Vitryssland, Ukraina och Kazakstan
SOBR	<i>Spetsialnyj otdel bystrogo reagirovanija</i>	Ubåtsbaserad ballistisk robot
SORT	<i>Strategic Offensive Reduction Treaty</i>	Särskilda avdelningen för snabbinsatser
SS		Rysk-amerikanskt nedrustningsavtal för strategiska kärnvapen
SSBN		Dieseldriven ubåt
SSG		Atomdriven ubåt beväpnad med strategiska robotar
SSGN		Dieseldriven ubåt beväpnad med kryssningsrobotar
SSN		Atomdriven ubåt beväpnad med kryssningsrobotar
START	<i>Strategic Arms Reduction Treaty</i>	Atomdriven attackubåt
SVOP	<i>Sovet po vnesjnej i oboronnoj politike</i>	Nedrustningsavtal för strategiska vapen. START 1 undertecknades 1991 av Gorbatsjov och Reagan; START 2 av Jeltsin och Clinton 1993 och ratificerades 2000. START 2 ersattes av SORT, se detta.
SVR	<i>Sluzjba vnesjnej razvedki</i>	Rådet för utrikes- och försvarspolitik
TLE	<i>Treaty Limited Equipment</i>	Utrikesunderrättelsetjänsten
TMD	<i>Theatre Missile Defence</i>	Materiel som begränsas enligt CFE-avtal.
VDV	<i>Vozdusjno-desantnye vojska</i>	Robotförsvaret mot substrategiska ballistiska robotar.
VGO	<i>Vojska grazhdanskoj oborony</i>	Luftlandsättningsstrupperna
VKS	<i>Vojska kosmitjeskich sil</i>	Civildförsvartsstrupperna
VS	<i>Vooruzjennye Sily</i>	Militära rymdstyrkorna
WHO	<i>World Health Organisation</i>	De väpnade styrkorna (Krigsmakten)
WMD	<i>Weapons of Mass Destruction</i>	Världshälsoorganisationen
WTO	<i>World Trade Organisation</i>	Massförstörelsevapen
ZjDV	<i>Zjeleznodorozjnye vojska</i>	Världshandelsorganisationen
		Järnvägstrupperna

Index

A

Abchazien, 76, 86, 95, 164, 166, 167, 168
 ABM, 67, 122, 131, 152, 159, 162, 205, 235,
 Administrativa reform, 42
 AIDS, 7, 29, 100, 102, 107, 109, 252
 Alchanov, Alu, 168
 ALCM, 151
 Alijev, Hejdar/Ilham, 85
 Almaz-Antej, 227
 Andra världskriget, 23, 25, 50, 204
 Anskaffning av militärmateriel, 105
 Arbatov, Aleksej, 117, 182, 191, 221, 222, 227,
 228, 229
 Artilleri, 130
 Attackrobotar, 235
 ATTU-zonen (Atlantic-to-the-Urals), 128, 305
 Azerbajdzjan, 76, 78, 84, 85, 89, 93, 127, 163,
 165

B

Balkan, 69
 Baltikum, 68, 70, 71, 92, 131
 Balujevskij, Jurij (Generalstabschef), 47, 154,
 175, 205, 206, 208
 Barentsrådet, 63
 Basajev, Sjamil, 168, 169
 Beljaninov, Andrej, 215
 Belousov, Aleksandr, 52, 104, 205, 206, 259
 Beslan, se även Terrorism, 17, 18, 28, 31, 36,
 39, 47, 50-56, 60, 61, 65, 67, 75, 77, 87, 168,
 169, 172, 203
 Biologiska vapen, 2, 185, 190
 Bombflyg, 184
 Bosnien-Herzegovina, 73
 Brasilien, 63, 109, 244
 Bruttonationalprodukt, BNP, 12, 99-107, 110,
 221, 222, 227, 252
 BTC, Baku-Tbilisi-Ceyhan, oljeledning, 93, 94,
 Bush, George W., USA:s president sedan 1991,
 61, 64, 65, 66, 68, 87, 188

C

CFE-avtalet, 2, 3, 8, 70, 71, 111, 112, 126-132,
 146, 160, 164, 183
 Chakamada, Irina, 41
 Charitonov, Nikolaj, 41, 42
 CTBT, 305
 CTR, 305
 C-vapen, kemiska vapen, 9, 67, 184, 186-191,
 197

D

Dagestan, 169, 171
 Danmark, 60
 Dedovsjtjina, 119, 120,
 Demonstrationer, 17, 132
 Dmitriev, Michail, 215, 239
 Duman, Federala församlingens "underhus",
 13, 40, 41, 54, 71, 74, 82

E

Edelev, Arkadij, 52
 Enade Ryssland (*Jedinaja Rossija*), 14, 22, 26,
 32, 40, 41, 52, 55, 56
 Energifrågor, se olja, gas
 Estland, 70, 71, 74, 75, 95, 131, 132, 143
 EU, se Europeiska unionen
 Europarådet, 34, 64
 European Neighbourhood Policy, 76, 305
 Europeiska unionen, EU, 1, 7, 59, 60, 62, 63,
 66, 69-77, 79-84, 92-97, 114, 131, 139, 172,
 182, 189, 248, 251
 Export, 103, 233

F

FAPSI, Federala agenturen för regerings-
 samband och information,, 32, 46, 48
 Federala distrikt, 44
 Federala gränstjänsten, FPS, 48
 Federala industriverket, 225

Federala reformer (Putins federala reform), 29, 39, 50, 173, 186
 Federala tjänsten för militärtekniskt samarbete FSVTS, 226, 238, 239
 Federationsrådet, 54
 Ferghana-dalen, 90
 Forskning och utveckling, FoU, 2, 5, 8, 11, 100, 105, 143, 144, 174, 182, 215, 225-228, 230, 242, 246, 247, 251, 252
 Fradkov, Michail, Rysslands regeringschef sedan 2004, 45, 47, 51
 Frankrike, 68, 70-72, 83, 95, 237, 245, 248
 Fregatter, 127, 148
 FSB, Federala säkerhetstjänsten, 3, 7, 14, 17, 20-23, 29, 31, 32, 35, 37, 43, 46-52, 57, 81, 114, 116, 117, 136, 155, 168, 171, 189, 205, 206, 208, 251
 FSO, Federala skyddstjänsten, 48, 51
 Fursenko, Andrej, 52
 Förenta nationerna, FN, 36, 60, 61-65, 68, 70-73, 80, 101, 114, 133, 140, 157, 162, 166, 195, 239
 Försvarsministeriet, 7, 19, 26, 41, 43, 48-51, 111-116, 121, 135, 172, 173, 186, 194, 199-227, 251, 277, 296

G

G-8, 61, 63, 67, 257
 Gas 92, 93, 187, 255, 259, 271, 307
 Gazprom, 34, 80, 83, 89, 92, 93, 259
 Georgien, 18, 55, 60, 61, 64, 68, 70, 76, 82-87, 93-97, 129, 131, 132, 143, 163-166, 168, 169, 254
 Glazev, Sergej, 41
 Glonass, 203
 Golts, Aleksandr, 199, 200, 211, 261
 Gorbatsjov, Michail, 18, 24, 26, 161, 201, 229
 GOZ, Statliga försvarsbeställningen, 105, 144, 227
 Grebenjuk, Anatolij, 206
 Gref, German, 52, 99, 100
 Grekland, 95, 238, 243
 GRU (*Glavno razvedyvatelskoe upravlenie*)
 Militära underrättelsetjänsten, 31, 168, 171, 208, 210

Gryzlov, Boris, 41, 47
 Gränstrupperna, se även Federala gränstjänsten, FPS, 165, 204, 214, 224

H

Hangarfartyg, 127, 148
 Hizb ut-Tahrir al-Islami, 89

I

ICBM, 122, 154, 180, 184
 Import, 95, 103
 Indien, 7, 8, 63, 64, 67, 91, 97, 135, 164, 233, 234, 237, 238, 239, 242, 243, 245, 248
 Inflation, 103
 Ingusjien, 87, 169, 171
 Inrikesministeriet, MVD, 19, 20, 50, 51, 52, 57, 114, 116, 155
 Internet, 17, 30, 54, 87, 111, 200
 Irak, 63-65, 68, 69, 80, 96, 135, 136, 159, 202, 203, 239, 265
 Iran, 66, 67, 85, 88, 89, 93, 238, 239
 Isakov, Vladimir, 206
 Islam, 88
 Israel, 60, 64, 66, 68, 135, 241, 242
 Istanbulavtalet/överenskommelsen 1999 (se även CFE), 64, 71, 128, 131, 164
 Ivanov, Igor, Rysslands utrikesminister 1998-2004, 45, 46, 47
 Ivanov, Sergej, Rysslands försvarsminister sedan 2001, 21, 46, 47, 51, 112, 118, 130, 200, 201, 204, 205, 206, 208, 214
 Jabloko, 40
 Jagare 127, 148
 Jamal 93
 Jandarbiev, Zelimkhan, 31, 60
 Janukovitj, Viktor, 81, 82
 Japan, 66, 91, 93, 96, 142, 157, 160, 176, 239, 243
 Jeltsin, Boris, 13, 16, 18, 20, 21, 24, 36, 37, 41, 42, 48, 54, 56, 70, 95, 161, 191
 Jomini, Henri, 213
 Jugoslavien, 63, 71, 135
 Jusjtjenko, Viktor, Ukrainas president från 2005, 55, 81, 82, 93

K

Kadyrov, Ramzan/Achmed, 14, 168, 169
 Kaliningrad, 70, 71, 73-75, 80, 84, 122, 126, 157, 158
 Kant, rysk flygbas, 88, 165
 Kaukasus, 15, 26, 52, 60, 84, 85, 94, 122, 125, 126, 129, 142, 151, 161, 169, 221
 Kina, 7, 8, 17, 31, 63, 64-68, 78, 81, 88, 90-94, 96, 108, 111, 115, 122, 125, 138, 142, 157, 158, 161-163, 176, 180-184, 197, 228, 233, 234, 237-239, 243, 248, 251, 253
 Kirgizistan, 88-90, 165
 Kirienko, Sergej, 47
 Klebanov, Ilja, 47
 Kokosjin, Andrej, 47, 49, 51, 172, 201, 204-206
 Kolahalvön, 156
 Kolerov, Modest, 54
 Konstitution, 7, 13-20, 28, 30, 34-37, 39, 53-56, 80, 81, 119
 Kormiltsev, Nikolaj, 206
 Korruption, 34-37
 Kosovo, 160, 163, 167, 168
 Kotjarian, Robert, Armeniens president, 85
 Kozak, Dmitrij, 39, 42, 47, 52, 53, 168
 Krivolapov, Anatolij, 46
 Kryssare, 127, 148
 Kudelina, Ljubov, 205, 206
 Kudrin, Aleksej, 47, 50, 52
 Kurilerna, 91, 96, 142
 Kurskubåten, 54, 149, 160
 Kutjma, Leonid, Ukrainas president 1994-2004, 81, 82
 Kuwait, 238
 Kvasjnin, Anatolij, 41, 47, 51, 204, 205, 208, 235
 KVTS, Statliga kommittén för militärtekniskt samarbete med utlandet, 226, 307
 Kärnvapen, 65-69, 71, 112-115, 122, 127, 131-142, 152, 154, 158, 160-163, 173, 176, 179-184, 197, 202, 205-212, 22, 224, 228, 236, 243, 252, 253

L

Landstigningsfartyg, 127, 148
 Latysjev, Petr, 47
 Lavrov, Sergej, Rysslands utrikesminister sedan 2004, 47, 60-62, 65-67, 71, 130
 LDPR, Rysslands liberaldemokratiska parti, 40, 41
 Lebedev, Sergej, 27, 47, 269
 Ledningssystem, 225
 Lettland, 68, 70, 71, 74, 75, 94, 95, 97, 131, 132, 143
 Litauen, 70, 71, 73, 94, 95, 97, 131, 132
 Luftlandsättningstrupperna, VDV, 207
 Lukasjenko, Alexander, 53, 79, 80

M

Makedonien, 71
 Malysjkin, Oleg, 41
 Manas flygbas, 88, 165
 Manzjosin, Aleksandr, 43
 Maschadov, Aslan, 65, 168
 Massmedia, 17
 Medvedev, Dmitrij, 43, 47
 Mellanöstern, 53, 68, 112, 180
 Michajlov, Vladimir (Flygvapenchef), 150
 MiG, 150, 151, 233, 234, 235, 237, 242, 244
 Militärindustriella komplexet, MIK, 8, 143, 144, 174, 199, 225-249
 Militärmateriel, 2, 111, 143, 308
 Militärreform, 120, 199-224
 Ministeriet för industri och energi, 186, 225
 Minkrigsfartyg, 127, 148
 Minpromnauka, 225
 Mironov, Sergej, 41, 42, 47
 Moldavien, se Moldova
 Moldova, 46, 60, 64, 69, 70, 76, 83, 84, 94, 95, 97, 129, 131, 132, 163, 164, 166, 167, 168
 Moskovskij, Aleksej, 26, 206

N

Nagorno-Karabach, 76, 85

Nationalgarde, 51, 57, 224
 Nato, 7, 63, 69-71, 104, 130, 157, 163, 164,
 173, 181, 182, 183, 197, 238
 Navstar (GPS), 203
 Nazarov, Vladimir, 46
 NBC, 9, 67, 147, 162, 184, 185, 190, 191, 194-
 198, 210, 231, 253
 Nikolajev, Andrej, 237, 238, 240
 Nordossetien, 60, 86, 87, 169, 171
 Norra marinen, 126, 127, 154
 NRC – Nato-Russia Council, 69, 70, 158-161
 Nurgaliev, Rasjid, 47, 51

O

Oberoende staters samvälde, OSS, 7, 36, 54,
 55, 60-65, 68, 73-89, 92-97, 114, 133, 134,
 140, 163-167, 171, 174, 237, 248, 251-254
 Odesa-Brody, oljeledning, 92
 Osipov, Jurij, 47
 OSSE, Organisationen för säkerhet och
 samarbete i Europa, 53, 60, 62, 64, 70, 73,
 77, 79, 82, 83, 86, 128, 160, 164, 251

P

Pakistan, 67, 88, 135, 239
 Pankov, Nikolaj, 206
 Pansarskyttefordon, 146, 231
 Parlament, se Duman
 Partnerskap, 159, 258
 Patrusjev, Nikolaj, 47, 49
 PCA, Partnership Cooperation Agreement, 72,
 74
 Personalfrågor (militära), 105, 130, 213
 Polen, 74, 76, 81, 93, 95
 Poltavtjenko, Georgij, 47
 Portugal, 102
 Presidentadministrationen, 15, 20-25, 39, 43,
 47, 51-56, 99, 172, 251
 Presidentval, 7, 14, 20, 32, 40-42, 53-55, 67, 71,
 80, 81, 86, 254
 Prichodko, Sergej, 43, 54
 Primakov, Jevgenij, 63
 Pulikovskij, Konstantin, 47

R

RAGS, Ryska statstjänstakademin, 15, 16, 18,
 22, 27, 101
 Regnum, 54, 55
 Rodina, 26, 40, 41
 Rogozjkin, Nikolaj, 51, 52
 Rosoboroneksport, 215, 237, 238, 245
 Rosoboronzakaz, 225
 Ruksjin, Aleksandr, 208
 Rusjajlo, Vladimir, 45, 77, 170
 Rybakov, Sergej, 32, 208
 Ryska Federationens kommunistparti, 40-42
 Ryzjkov, Vladimir, 55

S

Saakasjvili, Michail, Georgiens president sedan
 2004, 85, 87
 Sachalin, 91
 Saddam Hussein, 68
 Sajdullajev, Abdul-Khalim, 168
 SAM - luftvärnsrobotar, 235
 Sapunov, Jurij, 50
 SCO, Shanghai Cooperation Organisation, 78,
 89, 114, 115, 308
 Serbien, 82, 167
 SES, Single Economic Space, 79, 81-83
 Setjin, Igor, 43
 Sevastopol, 126, 165
 Sierra Leone, 163, 166-68
 Singapore, 238
 Sjaposjnikov, Boris, 51, 204
 Sjerstiuk, Vladislav, 46
 Sjojgu, Sergej, 47
 Skvortsov, Aleksandr, 208
 SLBM, 149, 154, 180
 Sliska, Liubov, 41
 Smirnov, Vasilij, 45, 49, 51, 52, 208, 267
 Sobolev, Valentin, 46
 Solana, Javier, utrikesrepresentant för EU, 82
 Sovjetunionen, 15-18, 24, 35-38, 68, 75, 92, 96,
 129, 172, 182, 183, 187, 191, 232, 238, 240,
 243, 245
 Spanien, 75

INDEX

Spasskij, Nikolaj, 46
SPS, Förenade högerkrafters parti, 40
SSBN, 126, 127, 148, 149, 180, 308
Stalin, Josef, 23, 24, 27
Statliga rådet, 19
Statsduman, se Duman
Storbritannien, 60, 68, 166, 191
Stridsflygplan, 130
Suchoj, 150, 151, 231-235, 237, 239, 242-245
Surkov, Vladislav, 23, 30, 43
Svarta havet, 70, 81, 93, 155
Sverige, 16, 74, 127, 138, 176, 177, 188, 212
Sydkorea, 66, 67, 93, 239, 244
Sydossetien, 76, 86, 166, 167
Syrien, 68, 135, 163, 239, 241
Säkerhetsrådet, 19, 46, 61, 68, 133, 185, 192, 195

T

Terrorism, 7, 8, 12-20, 26, 28, 31-33, 36, 37, 49-52, 59-72, 75-78, 86, 89, 90, 96, 114, 115, 134, 140-142, 157-161, 169, 171-174, 189-197, 210
Tiraspol, 166, 167
Tjajka, Jurij, 47
Tjobotov, Andrej, 205, 206, 208
TLE (Treaty Limited Materiel), 3, 128, 129, 130, 308
Transdnistrien, Dnjester-republiken i Moldova, 76, 81-84, 97, 166, 167
Transitfrågor, 70-74, 80, 81, 9397, 109, 134, 203
Turkiet, 88, 93, 95, 157, 239, 243
Turkmenistan, 88-90

U

Ungern, 95, 167, 238
USA, 7, 8, 22, 31, 46, 59-75, 79-85, 88-96, 109, 112, 114, 115, 128, 131, 134, 135, 138, 142, 144, 152, 154, 157, 159-166, 172, 174, 175, 176, 182-188, 191, 194-197, 202-205, 228, 229, 231-241, 245, 248, 252
Ustinov, Vladimir, 36, 47
Utbildning, 105, 159, 217
Utrikesministeriet, MID, 31, 53
Utrikesunderrättelsetjänsten, SVR, 46-48, 114, 215

V

Vapenexport, 2, 236
VDV, se Luftlandsättningstrupperna, 207
Vietnam, 148, 164, 238, 239, 244
Visumfrågor, 73, 74, 84, 86, 170
Vitryssland, 53, 54, 62, 76-84, 88, 92, 95, 97, 128, 163, 239, 245, 248, 251
Volga-Ural, 122, 125, 126, 154, 156, 281
Vorobev, Jurij, 52
Väpnade Styrkorna (VS), se Krigsmakten, 20, 30, 48, 51, 56, 57, 111-177, 179, 204-208, 224, 225

Y

Yukos, 32, 66, 77, 93, 103

Z

Zjirinovskij, Vladimir, 40, 65
Zubakov, Jurij, 46
Zurabov, Michail, 52, 193

AKTUELLA FOI-RAPPORTER OM RYSSLAND

Arbman, Gunnar and Thornton, Charles, *Russia's Tactical Nuclear Weapons. Part I: Background and Policy Issues*, FOI-R—1057—SE, User Report, November 2003.

Arbman, Gunnar and Thornton, Charles, *Russia's Tactical Nuclear Weapons. Part II: Technical Issues and Policy Recommendations*, FOI-R—1588—SE, User Report, February 2005.

Hedenskog, Jakob, *The Ukrainian Dilemma: Relations with Russia and the West in the Context of the 2004 Presidential Elections*. FOI-R--1199--SE, User Report, March 2004.

Knoph, Jan T. *Civilian Control of the Russian State forces: a challenge in theory and practice*, FOI-R—1175—SE, User Report, February 2004.

Larsson, Robert L., *Ryssland och CFE: Problem, utveckling och framtid*, Strategiskt forum, No. 14, Stockholm, FOI.

Larsson, Robert L., (ed.) *Whither Russia? Conference Proceedings*, Strategiskt forum, nr. 15, Stockholm, FOI.

Leijonhielm, Jan and Larsson, Robert L. *Russia's Strategic Commodities: Energy and Metals as Security Levers*, FOI-R--1346—SE, User Report, November 2004.

Leijonhielm, Jan m.fl. *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv: En förnyad bedömning 2002*, FOA-R--0811--SE, användarrapport, februari 2003.

Leijonhielm, Jan m.fl. *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv: En förnyad bedömning 2000*, FOA-R—0001758-170—SE, användarrapport, november 2000.

Leijonhielm, Jan m.fl. *Rysk militär förmåga i ett tioårsperspektiv*, FOA-R-99-01151-170—SE, användarrapport, maj 1999.

Leijonhielm, Jan; Clevström, Jenny; Nilsson, P-O and Unge, Wilhelm, *Russian Military-Technological Capacity – Russian R&D, Critical Technologies and Weapons Systems*, FOI-R—0618--SE, October 2002.

Oldberg, Ingmar, *Membership and Partnership: The Relations of Russia and Its Neighbours with NATO and the EU in the Enlargement Context*, FOI-R—1364—SE, Scientific Report, Ocktober 2004.

Oldberg, Ingmar, *Kaliningrad: Russian Exclave, European Enclave*, FOI-R--0134--SE, Scientific Report, June 2001.

Oldberg, Ingmar, *Reluctant Rapprochement: Russia and the Baltic States in the Context of NATO and EU Enlargements*, FOI-R--0808—SE, User Report, February 2003.

Oldberg, Ingmar and Hedenskog, Jakob, *In Dire Straits: Russia's Western Regions between Moscow and the West*. Base Data Report, FOA-R--01617-170--SE, October 2000.

Vendil, Carolina, *The Belovezha Accords and Beyond: Delineating the Russian State*, FOA-R—00-01504-170—SE, Scientific Report, May 2000.

Beställningar kan göras till FOI: chrber@foi.se och tel. 08-55 50 3051.

FOI är en huvudsakligen uppdragsfinansierad myndighet under Försvarsdepartementet. Kärnverksamheten är forskning, metod- och teknikutveckling till nytta för försvar och säkerhet. Organisationen har cirka 1350 anställda varav ungefär 950 är forskare. Detta gör organisationen till Sveriges största forskningsinstitut. FOI ger kunderna tillgång till ledande expertis inom ett stort antal tillämpningsområden såsom säkerhetspolitiska studier och analyser inom försvar och säkerhet, bedömningen av olika typer av hot, system för ledning och hantering av kriser, skydd mot hantering av farliga ämnen, IT-säkerhet och nya sensorers möjligheter.

FOI
Totalförsvarets forskningsinstitut
Försvarsanalys
164 90 Stockholm

Tel: 08-55 50 3000
Fax:

www.foi.se